בקיאות בהלכה

לשון הגמרא וביאורה

ועד ההלכה

על מסכת ברכות

מהדורה שניה מורחבת

תפילה בכניסתו לבית המדרש

יהי רצון מלפניך ה׳ אלוהי ואלוהי אבותי, שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה, וישמחו בי חברי. ולא אומר על טמא טהור, ולא על טהור טמא, ולא על מותר אסור, ולא על אסור מותר, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. כִּי ה׳ יִתֵּן חָכְמָה, מִפִּיו דַּעַת וּתְבוּנָה גַּל עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶךָ.

תפילה ליציאתו מבית המדרש

מודה אני לפניך ה׳ אלהי ואלוהי אבותי, שֶׁשַּׂמְתָּ חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות, שאנו משכימים והם משכימים, אנו משכימים לדברי תורה, והם משכימים לדברים בטלים. אנו עמלים והם עמלים, אנו עמלים ומקבלים שכר, והם עמלים ואינם מקבלים שכר. אנו רצים והם רצים, אנו רצים לחיי העולם הבא, והם רצים לבאר שחת, שנאמר: ׳וְאַתָּה אֱלֹהִים תּוֹרִדֵם לִבְאֵר שַׁחַת, אַנְשֵׁי דָמִי וּמִרְמָה לֹא יֶחֱצוּ יְמֵיהֶם, וַאֲנִי אֶבְטַח בָּךְ׳

בקיאות כהלכה
על מסכתות הש"ס

המעלות שבחיבור זה

- לשון הגמרא (השמטות קלות).
- רש"י ותוספות מתומצתים בסוגרים סמוך לגמרא, מועיל מאוד לשינון מהיר.
- קטעי קישור קצרים למען ירוץ הקורא.
- ביאורי ראשונים ואחרונים להבנת העניין.
- פסקי הרמב"ם והש"ע, ונימוקי הפסיקה בסוף כל סוגיא.
- ביאורי אחרונים על הש"ע בקצרה.
- ביאורים נפלאים על חלק מאגדות חז"ל.
- הרחבה בנושאים שכיחים.

השתדלתי בעזה"י שהדברים שנכתבו יהיו מתוקנים, אך כבר ידוע מאמר החכם

"כשם שאי אפשר לבר בלי תבן, כך אי אפשר לספר בלי שגיאות"

לכן אבקש מהלומדים שאם ימצאו טעויות, יועילו בטובם להודיעני

שאוכל לתקנם במהדורה הבאה.

כתובת מייל (לציין עבור שמואל כהן זדה) Ov5094019@neto.net.il

ניתן להשיג ספר זה, ואי"ה ספרים על מסכתות אחרות, בכריכה רכה צבעונית,

בטלפון 052-7181198 , 054-8439280/1

וכן במייל Ov5094019@neto.net.il

כל המעוניין להשתתף בזיכוי הרבים, ולסייע להפיץ חיבורים אלו, תע"ב.

ניתן להקדיש לברכה, להצלחה, ולעילוי נשמת.

כל הזכויות שמורות. ניתן להעתיק ולצלם לצורך פרטי בלבד

בס"ד

הקדמה

ישתבח הבורא ויתפאר היוצר, שזיכני להוציא לאור עולם חיבור זה, שהלומד בו בעזה"י ימצא בו תועלת בכמה עניינים. לאחר שהלומד למד את דפי הגמרא במקורם, יוכל ע"י חיבור זה לשנן את המסכת **ביתר קלות**, מטעם שעיקר דברי רש"י והתוספות הובאו בצמוד לגמרא, דבר שמקל מאוד שהחזרה תהיה קולחת וזורמת, כיון שהקורא קורא הכל ברצף אחד, כך שהמחשבה אינה מתנתקת, וכן הוספתי מילות קישור למען ירוץ הקורא. **וביתר הבנה**, שכן השתדלתי לבאר דברי התוספות בלשון שתהיה יותר קלה לקורא. וכן הבאתי מקצת מדברי קודשם של רבותינו הראשונים והאחרונים להשלמת ההבנה, הן בדברי הגמ', והן בדברי רש"י והתוס'.

אמנם **עיקר העניין** שבעבורו נכתב חיבור זה, הוא כדי להביא בסוף כל סוגיא את פסקי הש"ע או את פסקי הרמב"ם (באופן שש"ע לא כתב בזה) היוצאים מסוגיית הגמ', וכן השתדלתי לבאר כיצד פסקם נובע מתוך הסוגיא (אא"כ הדבר ברור מאליו), וכן הבאתי גם כן הערות נצרכות באחרונים, כך שחוץ מהביאור הנרחב על הגמרא, יקבל הלומד מטען של הלכות, שבודאי יוטמעו אצלו, כיון שלימוד הסוגיא קדם להם. ואף שאין די בזה לקבל דברים מוגמרים, לא בגמ', ולא בהלכה, מ"מ הלומד יקבל בקיאות טובה במסכת הנלמדת ובהלכות היוצאים ממנה, וגם המעוניין להשלים הדברים יוכל להיעזר בחיבור זה.

השתדלתי, שהדברים שנכתבו יהיו מתוקנים, אמנם כיון שהמלאכה הייתה רבה, הן בביאור הגמ', והן בפסקי ההלכה, חושש אני פן ח"ו נפלה תקלה תחת ידי. לכן, **מגלה אני דעתי** שאין לסמוך על שום דבר שנכתב, וק"ו שאין לסמוך על הלכות שנכתבו, אלא המעיין יראה הדברים במקורם, ואדרבה, אשמח להיעזר בלומדים שיעמידוני על שגיאותיי.

רואה אני צורך בכותבי הקדמה זו, לחזק, שאין לזנוח את לימוד הבקיאות, וראיתי בשו"ת משנה הלכות (ח"י סי' קנו) שכתב דברים נפלאים בעניין זה, וזה לשונו 'ומה שהביא בשם הגאון מוהרי"ז סאלאווייציק אבדק"ק בריסק שלמד כל הש"ס כולו קודם שמילא שש עשרה שנה, ושאלו מאביו זצוק"ל מרן הגר"ח שזה נגד שיטתו ודרכו שצריך להתעמק בתורה, ולא ללמוד בשטחיות לבקיאות, והשיב שקודם שיודעים כל הש"ס כולו, אין הפלפול שמפלפלין אלא פלפול של הבל, הנה הדברים ידועים והוא באמת גמרא מפורשת במס' ע"ז, ועיין רש"י שם, וכ"כ הגר"א ז"ל, וכבר הארכתי בזה בכמה מקומות, וודאי מרן הגר"ח לא יחלוק על גמ' מפורשת ח"ו, ועל כל הראשונים ואחרונים, וגם אני שמעתי שלעת שהשתדך הגרי"ז זצוק"ל התפאר עליו אביו הגר"ח זצוק"ל שיודע ש"ס עם פרש"י עכ"פ, אין צריך ראיה שכל התורה נתנה לנו מסיני, ולא רק כמה דפין מאיזה מסכתות ח"ו ודי בזה' עכ"ל.

במעמד זה, ברצוני להודות ולברך למורי ורבותי שהדריכוני עד הלום, וכן לכל התומכים והמסייעים, ובפרט לרבנים, הרב אורן נזרית שליט"א מקים עולה של תורה בעיר האבות, שמשחר נעורי נטע בי אהבת תורה ויר"ש. לראש ישיבת 'קריית מלאכי' הרב יהודה עמית שליט"א ולרבני הישיבה היקרים. לראש כולל 'אורך ואמתך' הרב מאיר חדד שליט"א, שאני לומד תחת חסותו כבר

חמש עשרה שנה, שדאג ודואג לכל מחסורנו. לרב ישראל דויטש שליט"א מקים עולה של תורה בשכונת רמות בירושלים בביהמ"ד 'מניין אברכים' שם אני מסתופף בשאר הזמנים. יה"ר שהקב"ה ימלא משאלות ליבם לטובה לעבודתו יתברך, ויזכו להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה לתפארת ישראל מתוך נחת ושלוה, וירוו נחת מכל יוצאי חלציהם.

וכן להודות להורי היקרים מר אבי עזרא, ומרת אמי אסתר, ולחמותי מרת נעימה, הי"ו, אשר עמדו ועומדים לצידנו בכל עניין, יה"ר שהקב"ה יתמיד בריאותם, ויזכם ה' לנחת רוח מכל יוצאי חלציהם. וכן להנציח את זכרו של מר חמי ז"ל ר' מרדכי שרגא שכל ימיו תמך ועזר שנזכה להיות שקועים בעמלה של תורה, תנצב"ה.

ועל כולם לברך לאשתי מרת רחל שתחיה, אשר לרוב מסירותה והשגחתה בטיפול הילדים אשר חנן ה' אותנו, והשגחתה על צרכי הבית, זיכני ה' והביאני עד הלום. יה"ר שנזכה לראות את כל ילדנו גדולים בתורה ויר"ש, ומקדשי שמו ברבים, ולא תמוש התורה מפינו, ומפי זרענו עד עולם.

אסיים בהודאה להקב"ה, שזיכני להסתופף באוהלה של תורה, וגומל עמי חסדים טובים בכל רגע. מודה אני לו בכל ליבי על העבר, ומתחנן על העתיד, אנא ה', תזכני בתוך כלל עמך בית ישראל, לעבוד אותך באמתיות, באמונה, ללמוד תורתך, ולשמור מצוותיך, ויה"ר שנזכה בקרוב לביאת משיח צדקנו, ובניין בית מקדשנו ותפארתנו אכי"ר.

חותם לכבוד התורה ולומדיה
פעיה"ק ירושלים י"ז שבט תש"פ
שמואל כהן – זדה

מקרא

כדי שהקורא יפיק את מירב התועלת מחיבור זה, אציג לפני הקורא את דרך עבודתנו בחיבור זה. דברי רש"י לפעמים בשלמותם, לפעמים בקוצר, הובאו בסוגרים עגולות או מרובעות בגודל אותיות זהה לדברי הגמ', וכן לפעמים באותיות קטנות יותר (לפעמים מילות קישור, וביאורים שנכתבו על ידי הובאו ג"כ באותיות קטנות, הקורא יזהה לפי הלשון והסגנון, אם אלו דברי רש"י או דברי) דברי התוספות, ביאורים של הראשונים והאחרונים, הובאו בכתב מוקטן, וציינו בתחילת דבריהם את שם המפרש.

בסוף כל סוגיא אם יש פסקים של הש"ע הבאנו אותם, ואם ש"ע לא דיבר בזה הבאנו את פסקי הרמב"ם, והשתדלנו להסביר את טעם הפסק (אם הדבר איננו מובן מאליו), קורא שלעת עתה איננו מעוניין ללמוד את פסקי הרמב"ם והש"ע יכול לדלג לתחילת הפסקה הבאה, וכן אם אינו מעוניין לראות את דברי התוס', או שאר ראשונים ואחרונים, ידלג לסוף הסוגריים.

מעברי עמודים מסומן בצללית כך [**דף ב ע"א**], וכן בראש כל עמוד בצד שמאל הבאנו את הדף בו אוחזים. שיש מספר תירוצים מרוחקים זה מזה, או שלא ברור כל כך שזה תרוץ נוסף, גם אותם סימנתי בצללית אמנם יותר בהירה [כך]. יה"ר מלפניו יתברך שתהיה תועלת גדולה ללומדים בחיבור זה, והיה זה שכרי.

ספר זה נתרם לעילוי נשמת

יהודה בן עזרא ורבקה
נלב"ע כב' טבת

בימוני בת רחל
נלב"ע יח' סיון תשס"ז

עזרא בן פנחס ואלמס
נלב"ע כו' שבט

אברהם בן משה ורבקה
נלב"ע ד' חשון תש"ס

שרה בת יחזקאל ושמחה
נלב"ע טו' תמוז תשע"ב

ת.נ.צ.ב.ה

לזכרון עולם

בהיכל ה'

לע"נ מר חמי איש החסד בהצנע

ר' מרדכי

בן חיים ושרה שרגא

נלב"ע ז"ך מר חשון תשע"ו

ת.נ.צ.ב.ה

פרק מאימתי

[דף ב ע"א] **משנה** מאימתי קורין את שמע בערבין (**הריטב"א בריש מגילה מפרש** שמסכת ברכות פותחת בלשון 'קורין את שמע' ואילו מסכת מגילה פותחת בלשון 'מגילה נקראת', לפי שבקריאת המגילה, לכתחילה אחד קורא ומוציא אחרים ידי חובתן. אבל בק"ש כל אחד חייב לקרוא בפיו, ואין אחד מהם מוציאם. **למעשה המ"ב סימן ס"א סק"מ כתב**, שלדעת רוב הפוסקים אפשר להוציא אחרים בקריאת שמע מדין שומע כעונה) משעה שהכהנים (שנטמאו וטבלו והעריב שמשן) נכנסים לאכול בתרומתן (והוא צאה"כ) עד סוף האשמורה (**בגמ'** לקמן מבואר שנחלקו תנאים אם ארבע משמרות בלילה או שלש) הראשונה (**פירש רש"י** משם ואילך עבר זמן, דלא מקרי תו זמן שכיבה, ולא קרינן ביה בשכבך, ומקמי הכי נמי לאו זמן שכיבה. לפיכך, הקורא קודם צאה"כ לא יצא ידי חובתו, אם כן למה קורין אותה בבית הכנסת, כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. ולפיכך, חובה עלינו לקרותה משתחשך, ובקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מטתו יצא. **הקשו התוס'** ארבע קושיות על רש"י **א.** הלא אין העולם רגילין לקרות סמוך לשכיבה אלא פרשה ראשונה, ולפי רש"י שזו ק"ש העיקרית, שלש פרשיות היה לו לקרות. **ב.** צריך לברך בק"ש שתים לפניה ושתים לאחריה, וסמוך לשינה לא מברכים. **ג.** אותה קריאת שמע סמוך למטה אינה אלא בשביל המזיקין, ותלמיד חכם אינו צריך לקרות. **ד.** א"כ, פסקינן כרבי יהושע בן לוי דאמר תפלות באמצע תקנום ואנן קיי"ל כר' יוחנן. **לכן פי' ר"ת** דאדרבה קריאת שמע של בית הכנסת עיקר, ואם תאמר היאך אנו קורין כל כך מבעוד יום, יש לומר דקיימא לן כרבי יהודה דאמר דזמן תפלת מנחה עד פלג המנחה ומיד כשיכלה זמן המנחה מתחיל זמן תפילת ערבית וה"ה ק"ש של ערבית (**בתוס' רא"ש כתב** שיש לחלק בין תפילה שהיא כנגד קרבן התמיד של בין הערביים שהיא עד פלג המנחה, וערבית לאחריה, לק"ש שתלויה בזמן שכיבה, והיא מלאת הכוכבים) **ואם תאמר** היאך אנו מתפללין תפלת מנחה סמוך לחשכה ואפילו לאחר פלג המנחה **יש לומר** דקיימא לן כרבנן דאמרי זמן תפלת המנחה עד הערב ואמרינן לקמן דעבד כמר עבד, ודעבד כמר עבד. **מכל מקום קשה** שאנו סותרים עצמנו, שלעניין תפילת מנחה נוהגים כרבנן, ולעניין תפילת ערבית כר' יהודה. **על כן אומר ר"י** דודאי קריאת שמע של בית הכנסת עיקר, ואנו שמתפללין ערבית מבעוד יום סבירא לן כהני תנאי דגמרא דאמרי משעה שקדש היום היינו מהשקיעה, וגם משעה שבני אדם נכנסים להסב דהיינו סעודת ע"ש. והיא היתה מבעוד יום, ומאותה שעה הוי זמן תפלה. ואם יוצאים ק"ש בתפילה יש להבין דברי הירושלמי שאומר, שק"ש שבתפילת ערבית היא כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה **אומר ר"ת** שהיו רגילין לקרות ק"ש קודם תפלתם כמו שאנו רגילין לומר אשרי

ב.

תחלה. ומכאן נראה שמי שקורא ק"ש על מטתו שאין לברך (**הסביר הרי"ד סולוביי'יק** ר"ל לכיון דק"ש דביהכ"נ עיקר, ולא בה יל"ח, אין לברך ברכת אשקב"ו לקרוא ק"ש, ולא כשיטת ר' עמרם גאון) שהרי יצא בתפילה, וגם אינו צריך לקרות אלא פרשה ראשונה) **דברי רבי אליעזר** (בריש דף ג', מובאים ב' לישנות בדעתו **א.** ר"א ס"ל שתחילת זמן ק"ש 'משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן', וסוף זמן ק"ש 'עד סוף האשמורה הראשונה'. **ב.** ר"א ס"ל שתחילת זמן ק"ש הוא מהשקיעה כמו שכתוב בברייתא לקמן שכך דעתו, וסוף זמן ק"ש הוא עד סוף האשמורה הראשונה (מ"ש במשנה 'דברי ר"מ' קאי רק על סוף זמן ק"ש, אבל מ"ש 'משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן' אין זו דעתו, אלא דעת חכמים). **וחכמים אומרים** עד חצות. **רבן גמליאל אומר** עד שיעלה עמוד השחר (שכל הלילה קרוי זמן שכיבה).

(המשך המשנה) מעשה ובאו בניו מבית המשתה, אמרו לו לא קרינו את שמע. אמר להם אם לא עלה עמוד השחר חייבין אתם לקרות (**הב"י סימן צט** הוכיח מדברי הרא"ש והרשב"א שדוקא משום שהיו במשתה הרשות אמר להם שאם עלה עמוד השחר פטורין. אך אם היו במשתה מצוה הם נחשבים אנוסים, ויכולין לקרא בדוחק עד הנץ החמה. **והט"ז סי' רל"ה ביאר**, שהתחילו במשתה מבעוד יום, ולכן לא הוצרכו להפסיק במשתה הרשות). ולא זו בלבד אמרו, אלא כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר, הקטר חלבים (של כל קרבנות) ואברים (של עולה, ושתיהם קרבנות שנזרק דמן ביום) מצותן (להעלות כל הלילה, ואינן נפסלים בלינה...) עד שיעלה עמוד השחר (והן למטה מן המזבח, דכתיב לא ילין לבקר **הסביר בשו"ת הרי בשמים** ח"א סימן מ"ז **רש"י ז"ל** נקט מילתא לפסיקא לכשהן למטה מן המזבח לעולם נפסלין בלינה, אבל כשהם בראשו של מזבח הא יוכל להיות שלא יפסל בלינה כגון שמשלה בהן האור) וכל הנאכלים ליום אחד (כגון חטאת ואשם, וכבשי עצרת, ומנחות ותודה) מצותן (זמן אכילתן) עד שיעלה עמוד השחר (והוא מביאן להיות נותר, דכתיב בתודה לא יניח ממנו עד בקר וכלם מתודה ילמדו) אם כן, למה אמרו חכמים עד חצות (בק"ש ובאכילת קדשים) כדי להרחיק אדם מן העבירה (**פירש רש"י** ואסרום באכילה קודם זמנן, כדי שלא יבא לאכלן לאחר עמוד השחר ויתחייב כרת, וכן בק"ש לזרז את האדם, שלא יאמר יש לי עוד שהות, ובתוך כך יעלה עמוד השחר ועבר לו הזמן, והקטר חלבים לא אמרו בו חכמים עד חצות כלל, ולא נקט להו הכא אלא להודיע שכל דבר הנוהג בלילה

כשר כל הלילה. מרש"י משמע שמחלוקת לאסורים באכילה לאף בליעבד. לך לעת תוס' בפסחים (קכ:) שבליעבד לוכל על עלות השחר, שלא עשו סייג להביא קלשים לבית הפסול קודם זמנם).

תנא היכא קאי דקתני מאימתי (היכא קא סליק דתנא ביה חובת ק"ש, שהתחיל לשאול כאן זמן הקריאה) ותו, מאי שנא דתני בערבית ברישא, לתני דשחרית ברישא (**הספירו התוס'** כדאשכחן בתמיד דכתיב של בקר תחלה)? (הגמ' מתרצת את ב' השאלות בתשובה אחת...) **תנא אקרא קאי** (ושם למד חובת הקריאה) דכתיב בשכבך ובקומך, והכי קתני זמן ק"ש דשכיבה אימת משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן. **ואי בעית אימא** (הא דתנא ערבין ברישא) יליף מברייתו של עולם, דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. **אי הכי** (**הספירו התוס'** אי אמרת בשלמא דסמיך אקרא דבשכבך א"כ אינו מקפיד קרא אלא אק"ש בלבד. אלא אי אמרת דסמיך אקרא דברייתו של עולם. א"כ קפיד אכל מילי, וא"כ קשה...) **סיפא** דקתני בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה (**כתבו תוס'** שבע ברכות ק"ש לפניה ואחריה הירושלמי אומר שהם כנגד 'שבע ביום הללתיך' ולא מחשיב יראו עינינו שהיא תקנת חכמים כדי להמתין לחבריהם בביהכנ"ס, ודוקא בבתי כנסת שלהם שהיו עומדים בשדה והם מסוכנים מן המזיקים, אבל בבתי כנסת שלנו אי"צ להמתין לחבריהם בלילה) לתני דערבית ברישא? תנא פתח בערבית והדר תני בשחרית, עד דקאי בשחרית פריש מילי דשחרית, והדר פריש מילי דערבית.

מכדי, כהנים אימת קא אכלי תרומה משעת צאת הכוכבים, לתני משעת צאת הכוכבים (ולא משעה שהכהנים נכנסים...)? מלתא אגב אורחיה קמשמע לן, כהנים אימת קא אכלי בתרומה משעת צאת הכוכבים, והא קמשמע לן (ר"ל, החידוש הנוסף שבאה המשנה להשמיע דרך אגב...) דכפרה לא מעכבא (**הספירו התוס'** ואף שבב' מקומות אחרים השמיעו דבר זה **י"ל** דרגילות של משניות לאשמועינן בקוצר אף למה שמפורש כבר) כדתניא וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהֵר וְאַחַר יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי לַחְמוֹ הוּא, ביאת שמשו (שקיעת השמש) מעכבתו מלאכול בתרומה ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה (אין לומר שכונת הפסוק 'ובא השמש וטהר' שתזרח השמש ויביא האדם קורבנותיו, שאם ציווי הוא לאיש, היה צ"ל 'וַיִּטַּהֵר' **מספירים התוס'** אע"ג דבכמה מקומות כתיב וטהר.

התם ליכא למיטעי, אבל הכא דאיכא למיטעי הוה ליה למכתב ויטהר).

[דף ב ע"ב] איתא במשנה 'משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן' **ורמינהו** מאימתי קורין את שמע בערבין משהעני (שאין לו נר להדליק בסעודתו) נכנס לאכול פתו במלח (**הקשו התוס'** איך יכול להיות שהעני אוכל בזמן ק"ש, הרי אסור לאכול לפני שיתפלל, ואם עבר ואכל חייב מיתה, שעבר על דברי חכמים? **ויש לומר** דזמן תפלה הוי קודם לזמן סעודה דלאו דוקא משעני נכנס לאכול, אלא שעד שיכינו לו סעודתו יקרא ויתפלל) עד שעה שעומד ליפטר מתוך סעודתו. **סיפא** (עד שעה שעומד...) **ודאי פליגא אמתניתין** (דהוא מוקדם הרבה מזמנו של ר"א שאמר 'עד סוף האשמורה הראשונה') **רישא** (משהעני נכנס לאכול פיתו) מי לימא פליגי אמתניתין? לא, עני וכהן חד שיעורא הוא (לקמן תרוץ זה ידחה).

ורמינהו מאימתי מתחילין לקרות ק"ש בערבית משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות (ממהרין לסעודה, שהכל מוכן) **דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים** משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן, סימן לדבר צאת הכוכבים. ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר, שנאמר וַאֲנַחְנוּ עֹשִׂים בַּמְّלָאכָה וְחֶצְיָם מַחֲזִיקִים בָּרְמָחִים מֵעֲלוֹת הַשַּׁחַר עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים, ואומר וְהָיוּ־לָנוּ הַלַּיְלָה מִשְׁמָר וְהַיּוֹם מְלָאכָה (**יש להקשות** לכאורה היא ראיה מפורשת שהלילה מתחיל בצאת הכוכבים **הספירו התוס'** ראיה גמורה אינה דהא לא מיירי התם לענין ק"ש **וביאר התוס' הרא"ש** שזמן ק"ש תלוי בזמן שכיבה ולא בלילה).

קא סלקא דעתך דעני (שנכנס לאכול פיתו במלח) ובני אדם (נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות) חד שעורא הוא, ואי אמרת עני וכהן חד שעורא הוא חכמים היינו רבי מאיר, אלא שמע מינה, עני שעורה לחוד וכהן שעורא לחוד? לא, עני (שנכנס לאכול פיתו במלח) וכהן (שנכנס לאכול בתרומה) חד שעורא הוא, ועני ובני אדם לאו חד שעורא הוא.

ועני וכהן חד שעורא הוא **ורמינהו** מאימתי מתחילין לקרות שמע בערבין, משעה שקדש היום בערבי שבתות (בין השמשות שקדש היום מספק) **דברי רבי אליעזר, רבי יהושע אומר**

משעה שהכהנים מטוהרים לאכול בתרומתן. **רבי מאיר אומר** משעה שהכהנים טובלין לאכול בתרומתן (היינו קודם בין השמשות, כדי שיהא להם קודם בין השמשות הערב שמש) אמר לו רבי יהודה והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים [רבי יהודה לטעמיה, דאמר בבמה מדליקין בין השמשות, כדי מהלך חצי מיל קודם צאת הכוכבים קרוי בין השמשות, והוי ספק, הלכך טבילה דמקמי הכי מבעוד יום הוא, ולאו זמן שכיבה הוא, **הגמ' מבארת** שר"מ ס"ל כבין השמשות דרבי יוסי דאמר בין השמשות כהרף עין, זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו, ולכן קודם לזה אינו מוקדם **הקשו התוס'** תיקשי ליה ר' יהודה לנפשיה שס"ל מיד כשיעבור פלג המנחה הוי זמן תפלת ערבית **ותירצו** ויש לומר דלדידיה לא קשיא דלא דריש בשכבך ובקומך (**הסכיל מלפה מיתן שהוא תלמידו של** ר"ע שהסכיל 'בשכבך' שישכב ממש)] **רבי חנינא אומר** משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח. **רבי אחאי אומר** משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב. ואי אמרת עני וכהן חד שעורא הוא רבי חנינא היינו רבי יהושע? אלא לאו שמע מינה שעורא דעני לחוד, ושעורא דכהן לחוד, שמע מינה. הי מינייהו מאוחר? מסתברא דעני מאוחר, דאי אמרת דעני מוקדם, רבי חנינא (דס"ל משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח) היינו רבי אליעזר (דס"ל משעה שקדש היום בערבי שבתות, היינו ביהשמ"ש) אלא לאו שמע מינה דעני מאוחר, שמע מינה.

המאירי מסדר את כל הדעות כך, הזמן הראשון זמנו של ר"א והוא משקדש היום בערבי שבתות והוא אחר שקיעת החמה והוא תחלת בין השמשות של ר' יהודה **זמן שני** הוא זמנו של רבי מאיר והוא משעה שהכהנים טובלים שמאחרים טבילתם כמה שאפשר ר"ל שיבא הערב השמש הגמור אחריו. וסיבת איחורם, שמא יטמאו אח"כ ונמצא טובלים בחנם, והוא סוף בין השמשות של ר' יהודה, סמוך לבין השמשות של ר' יוסי, והוא סמוך לצאת הכוכבים. **זמן שלישי** הוא זמנו של ר' יהושע והוא משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן והוא שעת צאת הכוכבים. **זמן רביעי** הוא הנזכר לר' חנינא, והוא משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח, והוא אחר צאת הכוכבים. וענינו, שהוא פוסק ממלאכתו בשעת צאת הכוכבים ובא לו לביתו ושיעור ביאתו לביתו הוא מאוחר לשיעור צאת הכוכבים. ואין בהאיחור שום הכנה, שסעודת עני אין בה הכנה בחול ודרכו בפת ומלח שהם מצויים, אבל רוב בני אדם צריכים להכנה מועטת, והוא הוא לדעתי שיעור הנזכר למעלה משעה שבני אדם נכנסים לאכול פתן בערבי שבתות, שכבר הכינו, ואין צריכים הכנה כעני בחול. ומ"מ, בתי כניסותיהם רחוקים מבתיהם ויש כאן שהות מצאת הכוכבים ואילך כשיעור הליכתם לביתם, והוא הוא שיעור שהיית העני **זמן החמישי** הוא הנזכר לר' אחא והוא משעה שבני אדם נכנסים להסב ופירושו לדעתי בחול, שבצאת הכוכבים יוצאים ממלאכתם ובאים לבתיהם ומכינים הכנה מועטת ואין אכילתם בפת ומלח. * **לענ"ד** יש ראיה מדברי רש"י שבצה"כ יש עדיין אור, שהרי מוכח בגמ' שעני אחר צאה"כ, ורש"י הסביר הטעם שאין לו נר.

[דף ג ע"א] **איתא במשנה** 'עד סוף האשמורה דברי ר"א' מאי קסבר רבי אליעזר, אי קסבר שלש משמרות הוי הלילה (במשמרות עבודת המלאכים) לימא עד ארבע שעות (הוה ליה לומר זמן הניכר) ואי קסבר ארבע משמרות הוי הלילה לימא עד שלש שעות? לעולם קסבר שלש משמרות הוי הלילה, והא קמשמע לן (כשנתן לך סימן זמן הקריאה בסוף האשמורה ולא פירש לך סימן מפורש, למדך שיש היכר לכל אדם בדבר, כי היכי דאיכא ברקיע) דאיכא משמרות ברקיע ואיכא משמרות בארעא, דתניא רבי אליעזר אומר שלש משמרות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי, שנאמר ה' מִמָּרוֹם יִשְׁאָג וּמִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ יִתֵּן קוֹלוֹ שָׁאֹג יִשְׁאַג עַל־נָוֵהוּ (ישאג שאוג ישאג הרי שלשה) וסימן לדבר משמרה ראשונה חמור נוער, שניה כלבים צועקים, שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה (כבר הגיע קרוב ליום, ובני אדם מתעוררים משינתן, והשוכבים יחד מספרים זה עם זה **בבניהו תמה** על הסימן שתינוק יונק, שהרי דרך כל תינוק להקיץ משנתו ארבע וחמש פעמים במשך הלילה, ואין סוף הלילה מיוחד ליניקתו **וביאר** שכל הלילה כשיונק אמו ממשיכה לישון, ואולם בסוף הלילה מתעוררת ומתחילה לספר עם בעלה).

מאי קא חשיב רבי אליעזר (סימנים הללו שנתן למשמרות הארץ, היכן נתנו, בתחלת האשמורות או בסופן) אי תחלת משמרות קא חשיב, תחלת משמרה ראשונה סימנא למה לי, אורתא הוא, אי סוף משמרות קא חשיב סוף משמרה אחרונה למה לי סימנא, יממא הוא? **אלא** חשיב סוף משמרה ראשונה, ותחלת משמרה אחרונה,

ג.

ואמצעית דאמצעיתא. **ואיבע״א** כולהו סוף משמרות קא חשיב, וכי תימא אחרונה לא צריך, למאי נפקא מינה למיקרי ק״ש למאן דגני בבית אפל ולא ידע זמן ק״ש אימת, כיון דאשה מספרת עם בעלה ותינוק יונק משדי אמו ליקום וליקרי (**תוס׳ מקשים** שלקמן ר״א אומר שזמן ק״ש של שחרית, משיכיר בין תכלת לכרתי והוא אחרי עה״ש, וכאן הסימן הוא לעה״ש? **ומתרצים** שכוונת הגמ׳ שעד שיקום ממיטתו בעה״ש לקרות כבר יגיע זמן ׳שיכיר׳).

אמר רב שלש משמרות הוי הלילה, ועל כל משמר ומשמר יושב הקב״ה ושואג כארי ואומר אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין אומות העולם **כתב הרא״ש** וראוי לכל ירא שמים שיהא מצר ודואג באותה שעה ולשפוך תחנונים על חורבן בית המקדש כמו שנא׳ קומי רוני בלילה לראש אשמורות. **פסק חש״ע** המשכים להתחנן לפני בוראו יכוין לשעות שמשתנות המשמרות, שהן בשליש הלילה ולסוף שני שלישי הלילה ולסוף הלילה, שהתפלה שיתפלל באותן השעות על החורבן ועל הגלות, רצויה. או״ח (א,ב). **כתב מג״א או״ח סי׳ א סק״ד** מה שהגמ׳ נתנה סימן לאמצעית דאמצעיתא (חצות) צ״ל לומר שהיא עת רצון. **הסביר מחה״ש** ועל ידי כך משוים דעת הגמ׳ עם דעת הזוהר.

תניא, אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל. בא אליהו זכור לטוב ושמר (והמתין) לי על הפתח עד שסיימתי תפלתי. לאחר שסיימתי תפלתי אמר לי שלום עליך רבי, ואמרתי לו שלום עליך רבי ומורי, ואמר לי בני, מפני מה נכנסת לחורבה זו, אמרתי לו להתפלל. ואמר לי היה לך להתפלל בדרך, ואמרתי לו מתירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים. ואמר לי היה לך להתפלל תפלה קצרה (**פירש רש״י** הביננו **וכן הסכימו התוס׳** ואמרו שמה שקילל אביי את מי שמתפלל ׳הביננו׳ היינו דוקא בעיר אבל בשדה שיש הפרעות מותר) **באותה** שעה למדתי ממנו שלשה דברים (**המהרי״ץ חיות תמה** איך למד מאליהו, והרי על לימוד הלכה מנביא נאמר ׳לא בשמים היא׳ **וחילק** בין לימוד דרך נבואה ללימוד דרך טעם וסברא. **וכן חילק הברכי יוסף** או״ח סי׳ לב ס״ד) למדתי שאין נכנסין לחורבה, ולמדתי שמתפללין בדרך, ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה. ואמר לי בני, מה קול שמעת בחורבה זו, ואמרתי לו שמעתי בת קול [**הסביר רש״י** בסוטה (לג.) בת קול היא מידה ממידות השמים המשתלחת בכל הלשונות פעמים לזה ופעמים לזה. **וביומא** (ט:) איתא שמדרגתה נמוכה מרוח הקודש. **ובמהר״ץ חיות** (**סנהדרין יא.**) **כתב בשם הרא״ש** שהיא יוצאת במדה ואין כל אדם שומעה. **ובתוס׳ יום טוב** (יבמות טז,ו) שהוא קול שחידש הקב״ה אחר החרבן להודיע סודו ליראיו, ונקראת ׳בת׳ כי תש כוחה כנקבה כלפי נבואה] **שמנהמת כיונה** ואומרת אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות. ואמר לי חייך וחיי ראשך, לא שעה זו בלבד אומרת כך, אלא בכל יום ויום שלש פעמים אומרת כך [**בשפ״א** דקדק מכאן שגם היום נחלק לג׳ משמרות. וכן מצינו בדברי ר״ח (ב:). **והיעב״ץ והעיון יעקב כתבו** ששלשת פעמים אלו הם כנגד שלש תפילות שמתפללין בכל יום] **ולא זו בלבד, אלא בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה הגדול מבורך** [**כתבו התוס׳** מכאן יש לסתור מה שפירש במחזור ויטרי ׳יהא שמיה רבא׳ שזו תפלה שאנו מתפללין שימלא שמו כדכתיב ׳כי יד על כס יה׳ שלא יהא שמו שלם, וכסאו שלם, עד שימחה זרעו של עמלק **ופירושו כך** יהא שמי״ה שם–יה רבא. כלומר, שאנו מתפללין שיהא שמו גדול ושלם, ומבורך לעולם הוי תפלה אחרת כלומר ומבורך לעולם הבא. **וזה לא נראה** מדקאמר הכא יהא שמיה הגדול מבורך (הלקוק ממילת ׳הגדול׳) משמע דתפלה אחת היא ואינו רוצה לומר שיהא שמו גדול ושלם אלא יהא שמו הגדול מבורך, וגם מה שאומרים העולם (**תוס׳ ר׳ פרץ כתב** שה׳ויטרי׳ עצמו פירש כן) שלכך אומרים קדיש בלשון ארמית לפי שתפלה נאה ושבח גדול הוא על כן נתקן בלשון תרגום, שלא יבינו המלאכים ויהיו מתקנאין בנו, וזה אינו נראה שהרי כמה תפלות יפות שהם בלשון עברי (**לענ״ל** לומר שלפי ה׳ויטרי׳ קושיא זו מיושבת, שהרי אין זה שבח אלא בקשה שיהיה תיקון עולם במלכות שדי, **וכעין זה** למיתי שמסביר עוד יוסף חי) אלא נראה כדאמרינן בסוף סוטה אין העולם מתקיים אלא אסדרא דקדושתא ואיהא שמיה רבא דבתר אגדתא שהיו רגילין לומר קדיש אחר הדרשה, ושם היו עמי הארצות ולא היו מבינים כולם לשון הקודש לכך תקנוהו בלשון תרגום שהיו הכל מבינים שזה היה לשונם. **כתב כה״ח** שעפ״י תולת המרי״ל נראה כהויטרי] הקב״ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך (אשרי כל זמן שהיה קלום זה בתוך בית המקדש) מה לו לאב (**פירש המהרש״א** שבזמן שביהמ״ק היה קיים נקרא הקב״ה ׳מלך׳ אך בזמן שגלו נקרא ׳אב׳, שכביכול אינו מלך כיון שאין הכסא שלם. **ויתכן עוד**, שלגבי הקילום עדיף תואר ׳מלך׳

מ'אב', אך לגבי הצער על הבנים גדול צער האב שהגלה בנו מצער המלך שביטל מלכותו) **שהגלה את בניו** (**החיד"א במראית העין כתב** שהקב"ה אומר כן מאחר שישראל עונים איש"ר ואינם מזכירים את תועלתם שהיא ביאת המשיח ומוכיחים שכל מעיינם לכבוד השי"ת) **ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם.**

תנו רבנן מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה מפני חשד (שלא יאמרו זונה מוכנת לו שם) מפני המפולת (שחומת החורבה רעועה, ומסוכן הוא, פן תפול החומה עליו) ומפני המזיקין (הגמ' דנה מדוע צריך את כל הג' טעמים, ותוכן הדברים...) חורבה חדשה אין חשש מפולת, שיש ב' אנשים אין חשש מזיקין, **אא"כ** זהו מקומן (שמצויין שם תדיר) ב' אנשים כשרים או במדבר אין חשש של חשד. **פסק הש"ע** ולא בחורבה, מפני חשד ומפני המפולת ומפני המזיקים או"ח (צ,ו). **מחה"ש כתב** שהש"ע נקט את הטעמים ללמד שבמקום חורבה חדתי ובשדה ובשנים מותר להתפלל, ומשמע שהאיסור הוא מפני דיני חורבה ואינו מדיני תפילה שלא כדעת הרמב"ם תפלה (ה,ו).

[דף ג ע"ב] תנו רבנן ארבע משמרות הוי הלילה דברי רבי, רבי נתן אומר שלש. מאי טעמיה דרבי נתן? דכתיב וַיָּבֹא גִדְעוֹן וּמֵאָה־אִישׁ אֲשֶׁר־אִתּוֹ בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה רֹאשׁ הָאַשְׁמֹרֶת הַתִּיכוֹנָה. **תנא** אין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה. ורבי, מאי תיכונה אחת מן התיכונה שבתיכונות. ורבי נתן, מי כתיב תיכונה שבתיכונות, תיכונה כתיב. מאי טעמיה דרבי? אמר רבי יהושע בן לוי כתוב אחד אומר חֲצוֹת־לַיְלָה אָקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ, וכתוב אחד אומר קִדְּמוּ עֵינַי אַשְׁמֻרוֹת (חצות לילה שהיה דוד עומד שתי משמרות יש בהם) הא כיצד? ארבע משמרות הוי הלילה. ורבי נתן (אמר לך האי קדמו עיני אשמורות דקאמר דוד קדמו לשאר מלכים קאמר, שדרכן לעמוד בשלש שעות ביום, בתחלת שעה שלישית) סבר לה כרבי יהושע, דתנן רבי יהושע אומר עד שלש שעות, שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות. שית דלילא (מחצות) ותרתי דיממא (ששאר מלכים ישנים) הוו להו שתי משמרות. **רב אשי אמר** משמרה ופלגא נמי משמרות קרו להו.

אמר רבי יהושע בן לוי אין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת (**הספיר הרמב"ן** הלכות הספד והוצאת המת וקבורה). **אמר רבי אבא בר כהנא** לא אמרן (שאסור לדבר) אלא בדברי תורה, אבל מילי דעלמא לית לן בה. **ואיכא דאמרי** לא אמרן אלא אפילו בדברי תורה, וכל שכן מילי דעלמא (**הריטב"א** נתן טעם שאסור אפי' במילי דעלמא, מפני שיהיו עסוקים בהספדו. ויש מפרשים מפני שהמת יודע כל מה שאומרים לפניו עד שיסתם הגולל, ומצטער כששומע שמדברים שלא מצרכיו, וכתיב 'ועשית הישר והטוב', ואין טוב כשמצטער המת. **תוס' כתבו שהרי"ף בשם רב האי** פסקו כלישנא קמא שרק דברי תורה נאסרו ודווקא תוך ד' אמות. **אמנם הב"י בדעת הרא"ש בשם רב האי** שדברי תורה אסור אף חוץ לד' אמות, ומילי דעלמא יש להסתפק אם מותר חוץ לד' אמות או אפי' תוך ד'). **פסק הש"ע** אין אומרים בפני המת אלא דברים של מת, כגון צרכי קבורתו והספד אבל שאר כל דבר, אסור. והני מילי בדברי תורה, אבל במילי דעלמא לית לן בה יו"ד (שמד,טז). **כתב הש"ך** משמע דעת המחבר דד"ת אפילו חוץ לד' אמות אסור ומילי דעלמא אפי' תוך ד' אמות שרי.

ודוד בפלגא דליליא הוה קאי (שנאמר 'חצות לילה אקום להודות לך') **מאורתא** (מתחלת הלילה) הוה קאי, דכתיב קִדַּמְתִּי בַנֶּשֶׁף וָאֲשַׁוֵּעָה? **אמר רבי אחא** הכי קאמר מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה (שקודם לכן הייתי עומד) **רבי זירא אמר** עד חצות לילה היה מתנמנם כסום (**פירש רש"י** עוסק בתורה כשהוא מתנמנם, כסום הזה שאינו נרדם לעולם, אלא מתנמנם ונעור תמיד **בביאור הלכה** אוח' סימן ד' סעיף טז הביא שלש דעות בשיעור זמן זה **א.** שלש שעות, **ב.** יותר מחצי שעה **ג.** מעט יותר משלשה רגעים) מכאן ואילך היה מתגבר כארי. **רב אשי אמר** עד חצות לילה היה עוסק בדברי תורה, מכאן ואילך בשירות ותשבחות.

ודוד מי הוה ידע פלגא דליליא אימת, השתא משה רבינו לא הוה ידע, דכתיב כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים, מאי כחצות, אילימא דאמר ליה קודשא בריך הוא כחצות מי איכא ספיקא קמי שמיא, אלא דאמר ליה בחצות, ואתא איהו ואמר כחצות (לפי שלא היה יודע לכוין השעה ולהעמיד דבריו בשעת המאורע **מקשים התוס'** ואם תאמר מכל מקום לימא בחצות כמו שאמרו לו

מן השמים דהא אמת אמרו לו. **ומתרצים** שלא רצה לומר להם דבר שלא היה יכול להראות ולהוכיח אם ישאלו לו) אלמא מספקא ליה, ודוד הוה ידע? **דוד סימנא הוה ליה** דאמר רבי שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד, וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית ונושבת בו [**מספרים התוס'** מנשבת לבדה, שהרי (בב"ב כה) כתוב שמנשבת עם שאר הרוחות] ומנגן מאליו, מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר. כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו, אמרו לו אדונינו המלך, עמך ישראל צריכין פרנסה. אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה. אמרו לו אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו (**פירש רש"י** העוקר חוליא מבור כרוי, וחוזר ומשליכו לתוכו, אין מתמלא בכך, אף כאן אם אין אתה מכין לעניים שבנו מזונות ממקום אחר אין אנו יכולים לפרנסם משל עצמנו. **מקשים התוס'** ותימא דאין הנדון דומה לראיה שהרי לא היה אומר להם אלא ליטול מן העשירים וליתן לעניים, אם היה מצוה ליטול מן העניים ולהחזור וליתן להם אז היה דומה למשל. **ולכן מפרש ר"ת** פירוש מחוליתו מנביעתו כלומר אין הבור מתמלא מן המים הנובעים בו. **ור"י פירש** שאם תחפור מצד זה ותניח מצד אחר לא תמלא, שמה שנותן כאן חסר כאן, כמו כן מה שנוטל מן העשירים יתחסר מן העשירים) **אמר** להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד. מיד יועצים באחיתופל (איזה הדרך ילכו, והיאך יציבו מצב ומשחית, וטכסיסי מארב מלחמה) ונמלכין בסנהדרין (נוטלין מהם רשות, כדי שיתפללו עליהם) ושואלין באורים ותומים (אם יצליחו), **אמר רב יוסף** מאי קרא? וְאַחֲרֵי אֲחִיתֹּפֶל יְהוֹיָדָע בֶּן־בְּנָיָהוּ וְאֶבְיָתָר וְשַׂר־צָבָא לַמֶּלֶךְ יוֹאָב. **אחיתופל** זה יועץ, וכן הוא אומר וַעֲצַת אֲחִיתֹפֶל אֲשֶׁר יָעַץ בַּיָּמִים הָהֵם כַּאֲשֶׁר יִשְׁאַל־אִישׁ בִּדְבַר הָאֱלֹהִים, [**דף ד ע"א**] בניהו בן יהוידע זה סנהדרין (שהיה אב בית דין) ואביתר אלו אורים ותומים (שכל ימי דוד היה נשאל באביתר עד מלחמת אבשלום ששאל אביתר ולא עלתה לו ושאל צדוק ועלתה לו ונסתלק אז מן הכהונה) וכן הוא אומר וּבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע עַל־הַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי, ולמה נקרא שמם כרתי ופלתי, כרתי שכורתים דבריהם (שאומרים דברים קצובים וגמורים, שלא יפחתו ולא יוסיפו) פלתי שמופלאים בדבריהם ואחר כך שר צבא למלך יואב (להוליך אנשי המלחמה עיין בתוס' שמבארים אחרת את הפסוקים).

אמר רב יצחק בר אדא מאי קרא (דכנור היה תלוי למעלה ממטתו ומעוררו) עוּרָה כְבוֹדִי (אל תתכבדי בשינה כשאר מלכים) עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר אָעִירָה שָׁחַר (שאר מלכים השחר מעוררן, ואני מעורר את השחר).

רבי זירא אמר משה לעולם הוה ידע, ודוד נמי הוה ידע. וכיון דדוד הוה ידע, כנור למה ליה, לאתעורי משנתיה. וכיון דמשה הוה ידע, למה ליה למימר כחצות, משה קסבר שמא יטעו אצטגניני פרעה (אם אני יודע לכוין השעה הם אינם יודעים לכוין השעה, וקודם שיגיע חצות יהו סבורים שהגיע, ועדיין לא באה המכה...) ויאמרו משה בדאי הוא. דאמר מר (במסכת דרך ארץ) למד לשונך לומר איני יודע, שמא תתבדה ותאחז (ונכשל בדבריך) **רב אשי אמר** בפלגא אורתא דתליסר נגהי ארבסר הוה קאי, והכי קאמר משה לישראל (**רש"י והרמב"ן על החומש** כתבו שהדברים נאמרו למשה לאמרם לפרעה. **ובשפת אמת כתב** 'לא מצאתי שום פירוש לדברי גמרא אלו הלא לפרעה אמרו' **אמנם** כדברי הגמ' כאן מבואר בילקוט ובפסיקתא) **אמר** הקב"ה, למחר כחצות הלילה כי האידנא, אני יוצא בתוך מצרים.

תְּפִלָּה לְדָוִד... שָׁמְרָה נַפְשִׁי כִּי־חָסִיד אָנִי, לוי ורבי יצחק **חד אמר** כך אמר דוד לפני הקב"ה, רבש"ע, לא חסיד אני, שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות, ואני חצות לילה אקום להודות לך. **ואידך** כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע, לא חסיד אני, שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם, ואני ידי מלוכלכות בדם (שהנשים מראות לו דם נדה, אם טמא אם טהור) ובשפיר (עור הולד שהעצמות והגידים והבשר נצורים בתוכו, ויש שפיר שהאשה יושבת עליו ימי טומאה וטהרה הוא המרוקם. ויש שפיר מלא מים ודם שאינו חשוב ולד לישב עליו טומאת יולדת וימי טהרתה) ובשליא (כמין לבוש שהולד שוכב בתוכה והיו מביאין אותה לפניו לראות אם יש בה כשיעור ואם עשויה כדת שליא שנחזיקנה שהיה ולד בתוכה ונמוה, ותשב עליו ימי טומאה וטהרה) כדי לטהר אשה לבעלה. ולא עוד אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי, ואומר לו מפיבשת רבי יפה דנתי, יפה

חייבתי, יפה זכיתי, יפה טהרתי, יפה טמאתי, ולא בושתי.

אמר רבי יהושע בריה דרב אידי מאי קרא וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ. **תנא** לא מפיבשת שמו אלא איש בשת שמו (**הריטב"א מביא** בשם הרב שמעיה שיש לגרום 'אלא מריב בעל שמו' שהרי 'איש בושת' היה בן שאול שמלך שנתיים תחתיו, והומת ע"י ב' עבדיו) ולמה נקרא שמו מפיבשת, שהיה מבייש פני דוד בהלכה (מפי בושת, שפעמים שהיה טועה בהלכה והוא אומר לו טעית) לפיכך זכה דוד ויצא ממנו כִּלְאַב **ואמר רבי יוחנן** לא כלאב שמו אלא דניאל שמו [בשמואל (ב,ג) כתוב 'ומשנהו כלאב לאביגיל אשת נבל', בדברי הימים (א,ג) 'והשני דניאל לאביגיל'] ולמה נקרא שמו כלאב שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה ('כלאב' מלשון 'כל אב', כלומר, מכלים את הרב שהיה אב בהוראות בהלכה) ועליו אמר שלמה בחכמתו (במקום דוד אביו **הסביר המהרש"א** כאילו דוד אמר על בנו כלאב) בְּנִי אִם־חָכָם לִבֶּךָ יִשְׂמַח לִבִּי גַם־אָנִי, ואומר חֲכָם בְּנִי וְשַׂמַּח לִבִּי וְאָשִׁיבָה חֹרְפִי דָבָר.

ודוד מי קרי לנפשיה חסיד, והכתיב לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב ה' בְּאֶרֶץ חַיִּים **ותנא משמיה דרבי יוסי** למה נקוד על לולא (לדרוש את הנקודה שהיא ממעטת את משמעות הכתוב) אמר דוד לפני הקב"ה, רבש"ע, מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא, אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו? שמא יגרום החטא (תירוצא הוא לעולם מוחזק בידו שהוא חסיד, וזה שספק בידו אם יראה בטוב ה' לפי שהיה ירא שמא יחטא ויגרום החטא מלראות בטוב) כדרבי יעקב בר אידי דרמי, כתיב וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וכתיב וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד. אמר שמא יגרום החטא (שמא אחר הבטחה חטאתי, וכדתניא, שהחטא גורם שאין ההבטחה מתקיימת **באמונה ובטחון לרמב"ן בפ"ב** שהחשש שמא יגרום החטא אינו חסרון באמונה, אך הבוטח בה' אינו חושש אפילו לכך. **אולם בתנחומא** פרשת חקת אות כה מצינו שהיראה שמא יגרום החטא מדת חסידות היא, ומשמע שאין מקום לבטחון כאשר יש חשש חטא) כדתניא עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ ה' עַד־יַעֲבֹר עַם־זּוּ קָנִיתָ עד יעבר עמך ה' זו ביאה ראשונה (שבאו בימי יהושע) עד יעבר עם זו קנית זו ביאה שניה (כשעלו מגלות בבל בימי עזרא) מכאן אמרו חכמים ראוים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא (לבוא ביד רמה) כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון, אלא שגרם החטא (ולא הלכו אלא ברשות כורש, וכל ימי מלכי פרס נשתעבדו להם, לכורש ולאחשורוש ולדריוש האחרון). **שאלתי את מורינו הרב יעקב חיים סופר שליט"א** שלכאורה רואים הרבה הבטחות של חז"ל לאדם, כגון (פסחים קיג) שלשה מנוחלי העולם הבא, אלו הן הדר בארץ ישראל, והמגדל בניו לתלמוד תורה, והמבדיל על היין במוצאי שבתות, וכי אם יעשה עבירות חמורות, וכי יתקיים בו הבטחות אלו? וענה לי שכל ההבטחות הנ"ל הם בתנאי שלא יחטא, והביא ראיה **מהש"ע או"ח** (קנח,י) 'אעפ"י ששיעורם ברביעית, יוסיף ליטול בשפע, דאמר רב חסדא אנא משאי מלא חפני מיא, ויהבו לי מלא חפני טיבותא' **וכתב מ"ב ומקורו בחיי"א** ומי שזהיר בזה ואינו מתעשר הוא מפני שמעשיו מעכבין. **ולהרחיב דבריו, הרמב"ן בראשית (כה,כ)** אם יהיה אלהים עמדי לשון רש"י, אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני. וטעם התנאי, שלא יגרום החטא. וכך אמרו בבראשית רבה (עו ב) רב הונא בשם ר' אחא, הנה אנכי עמך, וכתיב אם יהיה אלהים עמדי, אלא מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה. **רמב"ן שמות (יב,מב)** ועוד, שאין שום הבטחה שלא יגרום החטא לבטלה אלא במקום שבועה.

איתא במשנה 'וחכמים אומרים עד חצות' חכמים כמאן סבירא להו (במשמעות בשכבך האמור בתורה) אי כרבי אליעזר סבירא להו (בשכבך כל זמן שבני אדם עוסקין לילך ולשכב) לימרו כרבי אליעזר (עד סוף האשמורה הראשונה) [**דף ד ע"ב**] ואי כרבן גמליאל סבירא להו (בשכבך כל זמן שבני אדם שוכבים, ויש בכלל הזה כל הלילה) לימרו כרבן גמליאל? לעולם כרבן גמליאל סבירא להו, והא דקא אמרי עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה (שמא יסמוך על שהות שיש לו) כדתניא חכמים עשו סייג לדבריהם (**פירשו הרא"ה והריטב"א** ואמרו עד חצות. והיינו, שהסייג שיקרא מיד כדי שלא תהא לו שהות לאכול ולישון. **ורבינו יונה ביאר** שהסייג שלא יאכל כדי שיקרא מיד בצה"כ. **וכן נקט הרא"ש** אלא שלדעתו הסייג שלא יאכל כדי שלא ימשך, ואם אינו אוכל אינו חייב לקרוא מיד) כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא (מעט) ואשתה קימעא

ד:

ואישן קימעא, ואחר כך אקרא ק"ש ואתפלל. וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה אבל אדם בא מן השדה בערב, נכנס לבית הכנסת, אם רגיל לקרות קורא, ואם רגיל לשנות שונה, וקורא ק"ש ומתפלל (**אומרים תוס'** מכאן משמע שמשעה שהגיע זמן קריאת שמע של לילה שאין לו לאכול סעודה עד שיקרא ק"ש ויתפלל ערבית. **לקמן נראה שהש"ע** מחמיר יותר, שגם חצי שעה קודם לסור לאכול) **ואוכל פתו ומברך וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה** [**בשערי תשובה כתב** (שער ג) העובר על דברי חכמים חייב מיתה יותר מן העובר על מצות עשה ועל מצות לא תעשה... כי תקל מצוותם בעיניו לא מתגבר יצרו עליו, אבל כי תכהין עיניו מראות אור דבריהם, ולא יהלך לנוגה האמונה, ולא משך בעול גזרתה ולא יטרח לקיים מאמרם, כי לא נכתב בספר התורה. **ובדרשות הר"ן דרשה ז'** שתקנות חכמים הם יסוד האמונה נמצא שהעובר עליהם מקעקע כל היסוד **ובשדי חמד** (ח"ג מערכת ח כלל צב) הוכיח שאין הכוונה לחיובי מיתה אלא נאמר דרך הפלגה, וכדברי הריב"ש (סי' קעא) שדרך חז"ל להפליג בהגדלת העוונות כדי שישמר האדם מהכשל בהן].

מאי שנא בכל דוכתא דלא קתני חייב מיתה. ומאי שנא הכא דקתני חייב מיתה (יותר מכמה מקומות אחרים)? **איבע"א** משום דאיכא אונס שינה (התוקפתו לעבור על דברי חכמים, הוזקקו להזהירו יותר) **ואיבע"א** לאפוקי ממאן דאמר תפלת ערבית רשות, קא משמע לן דחובה. **פסק הש"ע א.** אסור להתחיל לאכול חצי שעה סמוך לזמן ק"ש של ערבית... או"ח (רלה,ב). **מדברי הרשב"א ור' יונה** נראה שגם קודם זמנה אסור לאכול כדין תפילת מנחה. ואע"ג שמהתוס' לא משמע הכי **כתב הב"י** שיש להיזהר. **כתב אורל"צ ח"ב הערה ח'** לפי מה שנתבאר בספר אורל"צ א' סימן כ' שיש לחשב את צאה"כ 27–25 דקות לאחר השקיעה (עשריס וחמש דקות בכל חודשי השנה מלבד שלושת חודשי הקיץ האמצעיים שמגיע על עשריס ושבע דקות) א"כ כחמש דקות קודם השקיעה הוא חצי שעה קודם זמן קריאת שמע של ערבית, ואין צריך לחוש לענין זה שהוא קודם לכן (**לדעת הגרע"י** שלאה"כ הוא 13.5 דקות זמניות אחר השקיעה, יש לאסור קודם) **וכבר נתבאר** לעיל בבאורים לתשובה א' דלא סמכינן על שומר אלא במידי דרבנן, ולכן אף שאנו סומכים על שומר לענין תפילת מנחה, מכל מקום לענין תפילת ערבית שיש בה קריאת שמע דאורייתא אין לסמוך על זה, ולכן אין לאכול קודם ק"ש של ערבית אף ע"י שומר. ואם מוכרח לאכול, יקרא ק"ש, ויוכל להעמיד שומר לתפילת ערבית, או שיכין שעון מעורר, ויקבל עליו להפסיק לאכול כשיצלצל השעון, שכיון שתפילת ערבית אינה אלא מדרבנן, יכול לסמוך על שומר לענין זה. **ב.** לכתחלה צריך לקרות ק"ש מיד בצאת הכוכבים (**מ"ב** דזריזין מקדימין למצות) **וזמנה עד חצי הלילה ואם עבר ואיחר וקרא עד שלא עלה עמוד השחר, יצא ידי חובתו** או"ח (רלה,ג). **ש"ע פסק** כדעת הרמב"ם והסמ"ג שפסקו כחכמים דר"ג. ומה שבדף ח אמרו הלכה כר"ג הכוונה היינו לאפוקי מרבי אליעזר דאמר עד אשמורת הראשונה, אבל לא לעניין הסייג, ודלא כהרשב"א והרא"ש שפסקו כר"ג.

איתא בברייתא 'קורא ק"ש ומתפלל' **מסייע ליה לרבי יוחנן** (דאמר ערבית נמי ק"ש ואחר כך תפלה, כדי שיסמוך גאולה לתפלה) **איזהו בן העולם הבא, זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית** (וכל שכן דשחרית, דעיקר גאולת מצרים בשחרית הוה, כדכתיב ממחרת הפסח יצאו בני ישראל, וסמיכת גאולה לתפלה רמזה דוד בספר תהלים, דכתיב ה' צורי וגואלי, וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה, ואמרינן בברכות ירושלמי, מי שאינו סומך גאולה לתפלה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך, יצא המלך ומצאו שהפליג אף הוא הפליג, אלא יהיה אדם מקרב להקב"ה אליו, ומרצהו בתשבחות וקלוסין של יציאת מצרים, והוא מתקרב אליו, ובעודו קרוב אליו יש לו לתבוע צרכיו. **כתבו התוס'** ואנו שאומרים יראו עינינו ופסוקים אחרים אחר השכיבנו, **נראה** הואיל ותקינו להו רבנן כדי שהמאריכים יסיימו תפילתם עם שאר הציבור ולא ישאירום לבד, וגם יש באותם פסוקים י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות דשמנה עשרה, ה"ל כגאולה אריכתא **והלכה** כר' יוחנן דברייתא מסייע ליה. ואם כן יש ליזהר שלא לספר בין גאולה דערבית לשמנה עשרה **ומיהו בסדר רב עמרם** פי' מה שאנו אומרים קדיש בין גאולה לתפלת ערבית לאשמעינן דלא בעינן מסמך גאולה דערבית לתפלה משום דתפלת ערבית רשות כרב. **ולא נהירא**, שלפי רב עמרם, ר' יוחנן שאמר שצריך לסמוך גאולה לתפילה סבירא ליה תפלת ערבית חובה, והלכה כר' יוחנן מרב. **ונכון** להחמיר ולהזהר מלספר בינתים. **ואי תימא** קשיא הלכתא אהלכתא דקיימא לן תפלת ערבית רשות והכא פסקינן כרבי יוחנן **צריך לומר** דאפילו אי סובר רבי יוחנן כרב דאמר רשות היא מכל מקום מחייב לסמוך. אם כן גם לנו יש לסמוך) **רבי יהושע בן לוי אומר תפלות באמצע** (ב' ק"ש) **תקנום** (קא סבר תפלת ערבית קודמת לק"ש) **במאי קא מפלגי? אי בעית אימא סברא** דרבי יוחנן סבר גאולה מאורתא נמי הוי, אלא גאולה מעלייתא לא הויא אלא עד צפרא, ורבי יהושע בן לוי סבר כיון דלא הויא אלא מצפרא, לא הויא גאולה מעלייתא. **ואיבע"א קרא** ושניהם מקרא

אחד דרשו, דכתיב בשכבך ובקומך, רבי יוחנן סבר מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש ואחר כך תפלה, אף שכיבה נמי ק"ש ואחר כך תפלה, רבי יהושע בן לוי סבר מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש סמוך למטתו, אף שכיבה נמי ק"ש סמוך למטתו.

מתיב מר בריה דרבינא (על ר' יוחנן) בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה, ואי אמרת בעי לסמוך, הא לא קא סמך גאולה לתפלה, דהא בעי למימר השכיבנו? אמרי כיון דתקינו רבנן השכיבנו, כגאולה אריכתא דמיא. דאי לא תימא הכי שחרית היכי מצי סמיך, והא אמר רבי יוחנן, בתחלה אומר ה' שפתי תפתח, ולבסוף הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי, אלא התם כיון דתקינו רבנן למימר ה' שפתי תפתח כתפלה אריכתא דמיא, הכא נמי, כיון דתקינו רבנן למימר השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא. **פסק הש"ע** אין לספר בין גאולה דערבית לתפלה או"ח (רלו,ב). **כתב הרי"ף** וקיי"ל כר' יוחנן דתניא מסייע ליה.

אמר רבי אלעזר כל האומר תהלה לדוד בכל יום שלש פעמים (כנגד שלש תפלות) מובטח לו שהוא בן העולם הבא. מאי טעמא, אילימא משום דאתיא באל"ף בי"ת (**הריטב"א ביאר** שיש חשיבות בסידור המזמור לפי אותיות הא' ב', כי בכך מסדר שבח הקדוש ברוך הוא בכל האותיות. **והאבודרהם כתב** לפי שאדם משבח בה לקב"ה בכל מוצאות הדיבור. **והמהרש"א כתב** שהוא רמז ללימוד תורה שנתנה בכ"ב אותיות) נימא אשרי תמימי דרך דאתיא בתמניא אפין, אלא משום דאית ביה פותח את ידך, נימא הלל הגדול [בפסחים (קיח.) מבואר שנקרא הלל הגדול 'מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה'] דכתיב ביה נתן לחם לכל בשר, אלא משום דאית ביה תרתי (**פירש רש"י** דאתי באל"ף בי"ת, ויש בו שבח הכנת מזון לכל חי **וביאר הגר"א** שכוונתו לפרש שלא תקנו לומר 'אודה ה' בכל לבב' אף שנאמר באל"ף בי"ת ויש בו פרנסה, משום שנאמרה בפסוק 'טרף נתן ליראיו', ואילו באשרי נאמרה 'על כל חי'). **הוקשה בעיני** בשל מה השכר הגדול **הסביר רבינו יהונתן מלוניל** ומי שאומר בכונה באמת יש לו רוח נשברה **כתב פנ"י** ונראה שהכוונה בזה שע"י שיאמר זה המזמור ג"פ בכוונת הלב בתלת זימני הוי חזקה ותתחזק האמונה האמיתית בלבו שכל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה למי שעוסק

ד:

בתורה שנתנה ע"י כ"ב אותיות הא"ב שיש בזה המזמור, וכל הנבראים והנעשים לא נבראו אלא בשביל כך כנודע, ויכוון ג"כ בפסוק פותח את ידך ומשביע לכל חי שהקב"ה זן ומפרנס עולמו מקרני ראמים עד ביצי כנים וכולם מתפרנסים שלא ביגיעה ושלא בצער, וכדכתיב לעיל מיניה בזה המזמור 'עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו' א"כ בודאי החי יתן על לבו ויאמר למה זה הבל וריק איגע כל היום לעשות מלאכתי קבע לעסוק בצרכי פרנסה שמכיון שכל הנבראים שאינן אלא לצוותא בעלמא, מזמן להם הקב"ה פרנסתן שלא ביגיעה כ"ש שראוי ונכון שיעשה כן לשומרי בריתו ולזוכרי פקודיו שהם עיקר ויסוד העולם שיזמן להם פרנסתן שלא ביגיעה... נמצא שמתוך כך בודאי יעשה מלאכתו עראי ומלאכת שמים קבע כמ"ש חז"ל שכל העושה כך זה וזה נתקיימו בידו. וזה שאמר מובטח לו שהוא בן עולם הבא וק"ל. **הבית יוסף** סימן נא **הביא בשם אוהל מועד** שהכוונה שמצוה זו מכרעת, אבל משום מצוה זו בלבד אינו בן עולם הבא.

אמר רבי יוחנן מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל, דכתיב נָפְלָה לֹא־תוֹסִיף קוּם בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל נִטְּשָׁה עַל־אַדְמָתָהּ אֵין מְקִימָה עמוס (ה) **במערבא מתרצי לה הכי** נפלה ולא תוסיף לנפול עוד, קום בתולת ישראל. **אמר רב נחמן בר יצחק** אפילו הכי (אע"פ שהפסיק נו"ן מפני נפילה שבה, ולא אבה לרמזה) חזר דוד וסמכן ברוח הקדש (**הסביר השפתי חכמים** כיון שהפסוק 'נפלה' נאמר בנבואת עמוס זמן רב לאחר מכן, לכך אמר שסמכה ברוח הקודש) סומך ה' לכל הנפלים.

אמר רבי אלעזר בר אבינא גדול מה שנאמר במיכאל יותר ממה שנאמר בגבריאל, דאילו במיכאל כתיב וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים (בפריחה אחת) ואילו גבי גבריאל כתיב וְהָאִישׁ גַּבְרִיאֵל אֲשֶׁר רָאִיתִי בֶּחָזוֹן בַּתְּחִלָּה מֵעָף בְּיָעֵף (שתי פריחות). מאי משמע דהאי אחד מיכאל הוא? **אמר רבי יוחנן** אתיא אחד אחד, כתיב הכא ויעף אלי אחד מן השרפים וכתיב התם וְהִנֵּה מִיכָאֵל אַחַד הַשָּׂרִים הָרִאשֹׁנִים בָּא לְעָזְרֵנִי. **תנא** מיכאל באחת (בפריחה אחת) גבריאל בשתים, אליהו בארבע, ומלאך המות בשמנה, ובשעת המגפה באחת [**ביאר העמק דבר שמות (כג,כ)** דאז יש לו מעלת מיכאל שר הגדול, והוא היה מתהלך לימין ה'].

אמר רבי יהושע בן לוי אע"פ שקרא אדם ק"ש בבית הכנסת, מצוה לקרותו על מטתו [**ביאר המאירי** הכונה סמוך לשכיבתו **הב"י בסימן רל"ט הביא בשם ר' יונה** שאסור לאומרו בשכיבה. **אך רש"י** (י: ד"ה כדרכו) **והרמב"ם** (ק"ש ב,ב) התירו, ולשיטתם קורא על מיטתו ממש] **אמר רבי יוסי מאי** קרא רְגְזוּ וְאַל־תֶּחֱטָאוּ אִמְרוּ בְלְבַבְכֶם (אמרו מה שכתוב על לבבך) עַל־מִשְׁכַּבְכֶם וְדֹמּוּ (בשינה אחרי כן) סֶלָה. **אמר רב נחמן** [**דף ה ע"א**] אם תלמיד חכם הוא (שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד) **אין צריך** (דיו בכך **הסביר ר' יונה** שתורתו משמרתו גם כשאינו לומד) **אמר אביי** אף תלמיד חכם מיבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי, כגון [**התוס' יום טוב** (נדה ד,ו) שתיבת 'כגון' מלמדת שיש גם אופן אחר, ובנד"ד פירושה שאין חובה לומר דוקא פסוק זה. **אך בבה"ג** כתב שצריך לומר 'בידך אפקיד רוחי', ומשמע שלא גרם בגמרא 'כגון', **ולמה נגליוני הש"ס** שכילל מס יש 'כגון' שמשמעותו דוקא דוגמא זו] בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָה אוֹתִי ה' אֵל אֱמֶת. **פסק השו"ע** קורא על מטתו פרשה **ראשונה של שמע** (**מ"ב** ואם התפלל ערבית מבעוד יום צריך לקרות כל הפרשיות ויכוין לצאת בהן המ"ע של ק"ש וגם המצוה של זכירת יציאת מצרים. וטוב לומר תמיד כל ק"ש שהיא רמ"ח תיבות בצירוף אל מלך נאמן לשמור רמ"ח אבריו) **ומברך המפיל חבלי שינה על עיני** וכו'. (**הגה** ויקרא ק"ש סמוך למטתו [**מ"ב** ולא יקרא ק"ש כשיכנס לישן אלא כשרואה שהשינה באה עליו (סלה"י) אבל בכנה"ג כתב שיש לקרות מיד שמא יחטפנו שינה אח"כ ולא יקרא, ואין לחוש משום הפסק אלא כשעושה ד"א בינתים, אבל מה שיושב ודומם לא מקרי הפסק אף ששהה איזה זמן קודם שיישן] **ואין אוכלים ושותים ולא מדברים אחר ק"ש שעל מטתו** (**מ"ב** ואם תאב לשתות או לדבר איזה ענין נחוץ נראה שמותר, אך יחזור ויקרא פרשת שמע, אכן אם כבר אמר ברכת המפיל יזהר בזה כי יפסיק בין הברכה להשינה) **אלא יישן מיד** (**מ"ב** ואם צריך לשמש מטתו ירחץ עצמו מהש"ז שעליו ויטול ידיו ואח"כ יקרא. ולפחות יאמר ברכת המפיל ושמע אחר התשמיש) **שנאמר** אִמְרוּ בְלְבַבְכֶם עַל־מִשְׁכַּבְכֶם וְדֹמּוּ סֶלָה, **ואם קרא ק"ש ולא יוכל לישן מיד, אז חוזר וקורא כמה פעמים זה אחר זה עד שישתקע בשינה ושיהיה קריאתו סמוך לשינתו**... או"ח (רלט,א). **מ"ש בש"ע** שדי בפרשה ראשונה, שכן איתא בדף (ס:) **אמנם ר"ח כתב** לקרוא גם פרשה שניה **וכתב הב"י** שכנראה גרם אחרת שם. **הובא בבה"ח בר' ירוחם עפ"י המדרש** לקרוא כל ג' פרשיות, **וכתב שער הכוונות** רק

ד: – ה.

חסידים ראשונים לא היו צריכים לומר רק פסוק ראשון אבל דורות אחרונים הלוואי נפרט כל פרטי הכוונות כדי שנוכל לגרום זווג עליון, ועל כן אנחנו אומרים, כל סדר ק"ש. **עוד הובאו בבה"ח כמה נקודות בעניין ק"ש על המיטה** * ביום שבת ויו"ט לא יאמר רבש"ע ויה"ר * לברך המפיל בשם ומלכות כיון שנזכר בגמ' ובהאר"י אין חשש ספק ברכות (הבל"ח שנה למשנה פרשת פקודי כתב ברכת המפיל נתקנה בשם ומלכות, וכן ל"ל כפי דברי רבינו האר"י ז"ל, אך יש נוהגים שאין מברכים אותה בשם ומלכות, וכן מנהגי ומנהג א"א ז"ל, והטעם מפני החשש שמא יהיה מוכרח להפסיק באיזה דבריס שיהיה מוכרח לדבר בם. וכתבתי לילדינו הרה"ג מהר"א מני נר"ו להודיעני מנהג החסידים בעה"ק תוב"ב, וכתב לי להרוב אינם מברכים בשם ומלכות. עוד כתב שראה בכתב רבי אברהם אלזרקי ז"ל שכתב ראיתי גדולים בישראל שאינם מברכים ברכה זו מטעם שמא יצטרכו להפסיק בדיבור, ויש כמה פוסקים דס"ל שאם פסק הוי ברכה לבטלה ועל כן נראה להורות שכל אחד יעשה כמנהגו בזה. ואזהרה גדולה להמברכים שיתחלו מאל לעמוד על עצמם שלא להפסיק בדיבור בין ברכה לשינה היכא שלא באה להם השינה תכף. וגם החושש ואינו מברך בשם ומלכות יזהר להרהר שם ומלכות בלבו) אמנם עשי"ת, עומר, ליל שבת נראה שלא יברך דאין הסתלקות המוחין, והעושה על פי הפשט אין מזניחין אותו * הובאו ב' דעות בזמן תשמיש, מתי יקרא ק"ש לפני התשמיש או אחרי וסיכם הכל לפי האדם (לא הבנתי כוונתו, **אולי ר"ל** שהטוב לומר אחר תשמיש להסמיך לשינה, אמנם אם יש חשש שילדס, יקרא לפני) * מג"א כיון שאיננה רק לשמירה יכול לקרוא שוכב, אמנם לפי הקבלה שהיא חובה, צריך כוונה גדולה, לכן ישב * לפי האר"י עד שיירדם יעיין בפסוק אנא בכח שמועיל לעליית הנשמה.

אמר רבי שמעון בן לקיש לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע (שיעשה מלחמה עם יצר הרע) שנאמר רְגְזוּ וְאַל־תֶּחֱטָאוּ. אם נצחו מוטב, ואם לאו יעסוק בתורה שנאמר אִמְרוּ בְלְבַבְכֶם. אם נצחו מוטב, ואם לאו יקרא ק"ש, שנאמר עַל־מִשְׁכַּבְכֶם. אם נצחו מוטב, ואם לאו יזכור לו יום המיתה [**בחכמה ומוסר (א,נו) ביאר** שצריך להזכיר לעצמו יום מיתתו שלו, כי אינה דומה הזכרת מיתתו לזכירת מיתתו של אחר) **שנאמר** ודמו סלה (יום הדומיה הוא יום המות, שהוא דומיה עולמית) **ביערות דבש** (א,א) הקשה עיר למה צריך לעבור ג' שלבים, והרי עדיף שיזכיר לעצמו בתחילה יום המיתה, **וביאר** שהכונה לשלשה אופני מלחמה ביצר, והם כנגד שלשת הסיבות לחטא **א.** אם חטאו מחוסר ידיעה משכהו לבית המדרש ללמוד ולדעת. **ב.** אם חוטא ברצון מחמת כבוד וגאוה, יקרא ק"ש ויבטל גאוותו. **ג.** אם מחמת תאוה יזכיר יום המיתה ויפקיע תאוותו. **ויש עוד** פירושים טובא, וע"ע כי קיצרתי.

ה.

אמר רבי שמעון בן לקיש מאי דכתיב וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם. 'לחות' אלו עשרת הדברות 'תורה' זה מקרא (שמצוה לקרות בתורה), 'והמצוה' זו משנה (שיתעסקו בה) 'אשר כתבתי' אלו נביאים וכתובים, 'להורותם' זה תלמוד, מלמד שכולם נתנו למשה מסיני.

אמר רבי יצחק כל הקורא ק"ש על מטתו, כאלו אוחז חרב של שתי פיות בידו (להרוג את המזיקין) שנאמר רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פְּיפִיּוֹת בְּיָדָם. מאי משמע (דבק"ש על המיטה מיירי)? **אמר רב אשי** מרישא דענינא, דכתיב יַעֲלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם, וכתיב רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פְּיפִיּוֹת בְּיָדָם.

ואמר רבי יצחק כל הקורא ק"ש על מטתו מזיקין בדילין הימנו, שנאמר וּבְנֵי־רֶשֶׁף יַגְבִּיהוּ עוּף (העוף מסלקם ממך) ואין עוף אלא תורה, שנאמר הֲתָעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ (אם תכפל וסגרת עיניך בתורה היא משתכחת ממך) ואין רשף אלא מזיקין, שנאמר מֵזִי רָעָב וּלְחֲמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי (זה שם שד הצהרים).

אמר רבי שמעון בן לקיש כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו, שנאמר ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה, שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו. ואין רשף אלא יסורין, שנאמר מזי רעב ולחמי רשף (רשף כתיב בין רעב למזיקין, נדרש לפניו ולאחריו יסורין ומזיקין) אמר ליה רבי יוחנן הא (**הסביר המהרש"א** זה שהתורה מגינה עליו אם נגזר עליו יסורים בגין עוון מה, שלא יבואו) אפילו תינוקות של בית רבן (שלמדין חומש) יודעין אותו (שהתורה מגינה) שנאמר וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי ה' רֹפְאֶךָ, אלא (כך יש לדרוש) כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו, שנאמר נֶאֱלַמְתִּי דוּמִיָּה הֶחֱשֵׁיתִי מִטּוֹב (מן התורה) וּכְאֵבִי נֶעְכָּר (מכה עכורה) ואין טוב אלא תורה, שנאמר כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ.

אמר רבי זירא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו, מוכר עצב (שפירש הימנו דבר חשוב כזה, ומתוך דחקו מכרו) ולוקח שמח, אבל הקב"ה אינו כן נתן להם תורה לישראל ושמח (שהרי הקב"ה מזהירם מלעזוב אותה ומשבחה לפניהם בלקח טוב אחר שנתנה להם) שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו.

אמר רבא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו (**כתב המאירי** בא ללמד שראוי לאדם שלא להרהר אחר מידותיו של הקדוש ברוך הוא, אלא כל שרואה בעצמו יסורים וכו' יפשפש במעשיו) שנאמר נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד ה'. פשפש ולא מצא (עבירה בידו שבשבילה ראוין יסורין הללו לבא) יתלה בבטול תורה [**בנפש החיים** (ד,כט) תמה אם בידו עון ביטול תורה, למה אמר קודם שפשפש ולא מצא? **וביאר** שבכל עון העונש הוא מידה כנגד מידה, באבר שפגם בו, אבל בביטול תורה פוגם בכל העולמות, ולכן אין העונש תלוי במקום מסוים בגופו, וזו כוונת רש"י ש'לא מצא עבירה שבשבילה ראויין יסורין הללו לבא'. **הראש יוסף והגר"א** ש'יתלה' את מה ש'לא מצא' בכך שהוא עם הארץ, שביטל תורה, ואין בור ירא חטא לידע מה חטא. **כתב המראית העין** יש לדקדק מאחר שביטול תורה הוא מהעבירות חמורות, היכי קאמר פשפש ולא מצא ומה פשפש ואיך לא מצא, והרי הוא גלוי וידוע והוא דבר הניכר שהוא בטל מהתורה, ותו מה הלשון אומרת יתלה בביטול תורה, ומה היא תליה זו. ואפשר דהכונה יתלה בביטול תורה שהיה לו לבטל ולא ביטול כגון שנזדמנה לו מצוה שאי אפשר ליעשות על ידי אחרים והי"ל לבטל תורה ולקיימה ולא ביטל, והשתא לאו אדעתיה ויתלה בזה. א"נ שהיה לו לבטל תורה שלא יעבור זמן ק"ש וכיוצא ולא ביטל. **ביאר מרומי שדה** ...משונה עבירה דביטול תורה מכל העבירות דאדם עומד עליהם שחטא ואשם בהם. משא"כ בביטול תורה שבודאי יש הרבה פעמים שבאמת אי אפשר לעסוק בתורה. ומשו"ה האדם רגיל לחשוב שלא ביטל כלל, כי מוכרח היה לכך. אבל כשרואה יסורים באים עליו יתלה בביטול תורה. שאע"ג שאינו מוצא את עצמו שביטל בעת שהיה צריך ללמוד. בכ"ז אולי לא היה חשבונו יפה. ואם תלה ולא מצא היינו שלא ביטל כלל אז המה יסורים של אהבה) שנאמר אַשְׁרֶי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְּלַמְּדֶנּוּ (**מפרש המהרש"א** שמפסוק זה שמעינן תרתי **א.** שיסורים באים על ביטול תורה. **ב.** שע"י התורה בדילין ממנו, ולכן נאמר 'אשרי הגבר אשר תיסרנו', שיפשפש במעשיו שע"י ביטול תורה באו, ואז 'מתורתך תלמדנו', כי ישוב לעסוק בה כדי שיהא

בדילין ממנו) ואם תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם (**פירש רש"י** הקב"ה מייסרו בעולם הזה בלא שום עון, כדי להרבות שכרו בעולם הבא יותר מכדי זכיותיו. **אולם דעת הרמב"ן בשער הגמול** שאין יסורים בלא עון, ויסורים של אהבה באים על חטא בשוגג, ונחשבים 'אהבה' כי אינם לעונש אלא לניקוי העון. **אולם** הוסיף שיש יסורים ללא עוון כלל שתכליתם לנסיון, והם לזמן קצר ואין בהם ביטול מצוות) שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח.

אמר רב הונא כל שהקב"ה חפץ בו [**רש"י בישעיה** (**נג,י**) **מסביר** הקב"ה חפץ לדכאו ולהחזירו למוטב לפיכך החלה אותו **אמנם העיון יעקב הסביר** אוהבו ורוצה להרבות שכרו] מדכאו ביסורין, שנאמר וַה' חָפֵץ דַּכְּאוֹ הֶחֱלִי, יכול אפילו לא קבלם מאהבה, תלמוד לומר (בהמשך הפסוק) אִם־תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ, מה אשם (קרבן) לדעת אף יסורין לדעת. ואם קבלם מה שכרו (בהמשך הפסוק) יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים, ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו (**הבן יהוידע ביאר** שבא לומר שאע"פ שמצד הטבע יהיה עלול לשכחה מאחר שהוא מבולבל ביסורין וכוחו חלוש, עם כל זה הקב"ה יתנהג עמו הפך הטבע שיתקיים תלמודו בידו ולא ישכחנו) **שנ'** (בסוף הפסוק) וְחֵפֶץ ה' בְּיָדוֹ יִצְלָח (**הסביר המהרש"א** והיינו התורה, שנאמר בה 'וכל חפציך לא ישוו בה', בידו יצליח).

פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי אחא בר חנינא, **חד אמר** אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תורה, שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. **וחד אמר** אלו הן יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תפלה, שנאמר בָּרוּךְ אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־הֵסִיר תְּפִלָּתִי וְחַסְדּוֹ מֵאִתִּי. אמר להו רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא, **הכי אמר רבי יוחנן** אלו ואלו יסורין של אהבה הן, שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח, אלא מה תלמוד לומר ומתורתך תלמדנו, אל תקרי תלמֶדנו (בלשון יחיד, שנסוב רק על המתייסר) אלא תלמדֵנו דבר זה (שאשרי אדם אשר תיסרנו יה) מתורתך תלמדנו (לומר מתורתך אנו למדין אותו) קל וחומר משן ועין, מה שן ועין שהן אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהן לחרות, יסורין שממרקין (**הסביר הערוך** מריקין דמו ומכילין כוחו **ובשפתי חכמים פירש עפ"י הרמב"ם** מריקה היינו כיבום חזק שמסיר כל הדבוק בו) כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה, והיינו דרבי שמעון בן לקיש דאמר נאמר ברית במלה ונאמר ברית ביסורין, נאמר ברית במלה דכתיב ולא תשבית מלח ברית, ונאמר ברית ביסורין דכתיב אלה דברי הברית. מה ברית האמור במלה מלה ממתקת את הבשר, אף ברית האמור ביסורין יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם.

תניא, רבי שמעון בן יוחאי אומר שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל (**הסביר המהרש"א** נקראים מתנות טובות, לפי שעל תורה נאמר 'כי לקח טוב', ועל ארץ ישראל נאמר 'על הארץ הטובה', בעולם הבא כתיב 'הנה נתתי לכם את החיים ואת הטוב') וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין. אלו הן תורה וארץ ישראל והעולם הבא. תורה מנין שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ארץ ישראל דכתיב כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת־בְּנוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ, וכתיב בתריה כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה. העולם הבא דכתיב כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר וְדֶרֶךְ חַיִּים (חיי העולם הבא) תּוֹכְחוֹת מוּסָר.

תני תנא קמיה דרבי יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים [**דף ה ע"ב**] וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו. אמר ליה רבי יוחנן בשלמא תורה וגמילות חסדים דכתיב בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן, חסד זו גמילות חסדים, שנאמר רֹדֵף צְדָקָה וָחֶסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד, אמת זו תורה, שנאמר אֱמֶת קְנֵה וְאַל־תִּמְכֹּר, אלא קובר את בניו מנין? תנא ליה ההוא סבא משום רבי שמעון בן יוחאי אתיא עון, עון, כתיב הכא בחסד ואמת יכפר עון, וכתיב התם וּמְשַׁלֵּם עֲוֹן אָבוֹת אֶל־חֵיק בְּנֵיהֶם.

אמר רבי יוחנן נגעים ובנים (קא סלקא דעתיה הקובר את בניו) אינן יסורין של אהבה. ונגעים לא, והתניא כל מי שיש בו אחד מארבעה מראות נגעים הללו [שאת (כצמר לבן) ותולדתה (כקרום ביצה), בהרת ותולדתה, בהרת עזה כשלג, שניה לה כסיד ההיכל) אינן אלא מזבח כפרה? מזבח כפרה הוו, יסורין של אהבה לא הוו **ואי בעית אימא** הא לן והא להו (**פירש רש"י** בארץ ישראל שערי חומה מקודשות בה, ומצורע טעון שילוח חוצה להן אינן יסורין של אהבה **וביאר**

הרמב"ן בשער הגמול שהעונש הגדול אינו ראוי אלא לחטאי הזדון והעונות החמורים. **הקשו התוס'** ותימא דשילוה מחנות לא היה נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג ובתי ערי חומה. ובימי האמוראין לא היה היובל נוהג והיאך היה מדבר ר' יוחנן מדבר שלא היה נוהג בימיו **ולכן תירצו** שבא"י היו מחמירים בענייני טהרה והיו שולחים המצורע לא מצד הדין אלא מצד המנהג, אינם יסורים של אהבה, משא"כ בני בבל שלא היו מחמירים) **ואי בעית אימא** הא בצנעא (תחת בגדיו) הא בפרהסיא.

ובנים לא, היכי דמי, אילימא דהוו להו ומתו, והא אמר רבי יוחנן דין גרמא (צר עצם פחות מכשעורה ממנו בסודרו לעגמת נפש) דעשיראה ביר (**פירש רש"י** זה עצם של בן עשירי, שמת לו. אדם גדול כרבי יוחנן נפטרו בניו על פניו, ודאי מיתת בנים יסורים של אהבה הם. **מקשים התוס'** למסקנה היכא דלא הוו ליה בנים כלל לא הוו יסורין של אהבה **וקשה** והרי כמה צדיקים שלא היו להם בנים **ולכן הסבירו** מדהוה רגיל לנחם אחרים בכך ש"מ דהוו יסורין של אהבה)? אלא, הא דלא הוו ליה כלל (אינם של אהבה) והא דהוו ליה ומתו (**רש"י פירש** שהאבלות מכפרת על עונותיו **ולכאורה** תמוה שלעיל ביאר שיסורין של אהבה הם שהקב"ה מייסרו בלא עון כדי להרבות שכרו לעולם הבא. **וביאר בסמיכת חכמים** שלאחר שנתכפר בצער האבלות, מה שמצטער עתה שאין לו בנים הם יסורים של אהבה, משא"כ למי שלא היו מתחילה, שכל צערו בא לכפר על עוונותיו).

רבי יוחנן חלש, על לגביה רבי חנינא. אמר ליה חביבין עליך יסורין? אמר ליה לא הן ולא שכרן [**הסביר מהרש"א** שכיון שגרמו לו ביטול תורה לא חפץ בהם. ומה שאמרו (ב"מ פד.) שהצדיקים מקבלין יסורין באהבה, היינו כשאים גורמים ביטול תורה] אמר ליה הב לי ידך יהב ליה ידיה ואוקמיה. אמאי, לוקים רבי יוחנן לנפשיה? אמרי אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים (וכך גם צדיק שיש לו יסורים, אין יכול להושיע את עצמו, ונזקק לעזרת אחרים).

רבי אלעזר חלש, על לגביה רבי יוחנן. חזא דהוה קא גני בבית אפל, גלייה לדרעיה ונפל נהורא [**פירש רש"י** שהיה בשרו מבהיק, שיפה היה מאד כדאמרינן (ב"מ פ"ד.) **אמנם בכן יהוידע כתב** שהכונה לאור רוחני, שהרי אפילו אבן טובה ומרגלית אין האור יוצא ממנה אלא אם כן תהיה במקום שמש] חזייה דהוה קא בכי רבי אלעזר. אמר ליה אמאי קא בכית, אי משום תורה דלא אפשת שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים (**הקשה האו"ז** הלכות ק"ש סימן ו' וא"ת והתנן ספ"ב דאבות אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה... ובשוחר טוב איתא אפילו למד כל התורה וחסר תורת כהנים נידון עליהם ביום הדין... **ותירץ** פי' אדם שטרח בתורה כל מה שהיה יכול לטרוח אע"פ שלא עלה בידו אלא דבר מועט נותנין לו כאותו שטרח כמותו ועלה בידו הרבה דלפום צערא אגרא) ואי משום מזוני לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות [**תוס' אומרים** אבל אין לגרום אין אדם זוכה, דהא כמה צדיקים זוכין לשתי שלחנות כגון רבי וכדאמרינן (הוריות י:)] ואי משום בני דין גרמא דעשיראה ביר. אמר ליה להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא. אמר ליה על דא ודאי קא בכית, ובכו תרוייהו (**המהרש"א ביאר** שודאי לא בכו על היופי, אלא שמצינו בב"מ שרבי יוחנן היה האחרון שנשאר מבני ירושלים היפים, ובכו משום שהצטערו על זכרון חורבן ירושלים. **ובשפת אמת ביאר** שמצינו ששופריה דר"י היה מעין שופריה דאדם הראשון שעליו נאמר 'בצלם אלוקים עשה את האדם' ועל זה בכו).

רב הונא תקיפו ליה ארבע מאה דני דחמרא, על לגביה רב יהודה אחוה דרב סלא חסידא ורבנן, אמרו ליה לעיין מר במיליה (יפשפש במעשיו) אמר להו ומי חשידנא בעינייכו, אמרו ליה מי חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא (**הקשו התוס'** הרבה צדיקים יש שלוקין בגופם ובממונם ולא מחמת חטא, וכמו שלמדנו שיש יסורים של אהבה **ותירצו** הם היו יודעים שלא היה נותן שבישא לאריסיה והיו רוצים לרמוז לו שלא יעשה עוד)? אמר להו אי איכא מאן דשמיע עלי מלתא לימא. אמרו ליה הכי שמיע לן דלא יהיב מר שבישא לאריסיה (חלקו בזמורות הגפן **הרי"ף ביאר** שנענש בהפסד היין כמדה נגד מדה שהפסיד לארים את הזמורות, **אמנם בנפש החיים שער ד' פרק כט כתב** שדרך ה' לענוש מדה נגד מדה כדי שילמד הנענש במה חטא ויוכל לתקן) אמר להו מי קא שביק לי מידי מיניה (וכי אינו חשוד בעיניכם שהוא גונב לי הרבה יותר מחלקו) הא קא גניב ליה כוליה [**החפץ חיים** (כלל י באמ"ח לא) תמה, הרי אין בספור זה כל תועלת, ואיך הותר לרב הונא לספרו לרבנן. וביאר דכיון שהכירוהו כגנב, אין בכך לשה"ר (**בהערות של דרשו העירו** שבמקום אחר כתב שאין לספר לשוה"ל גם בדבר ידוע אלא רק באקראי לבאר פסוק וכדו'? **ותלו** שאם כוונתו לחזק הגנות בעיני השומע זה אסור, משאי"כ כאן) ועוד, שכוונתו רק לדחות הגנאי מעצמו, וכיון שלא היה יכול להציל עצמו בדרך אחרת, מותר לומר האמת (**בהערות של דרשו העירו** שכתב במקום אחר שמיירי דוקא לעניין עולה אמיתית היינו

שחושדים בו שעשה דבר שאינו הגון, ואף שכתב שלאוי לבעל נפש שלא יסיר חרפה מעצמו ע"י שיתביש אחר תילו שכב הונא לא עשה כן שאם היה שותק היה חילול ה')]? **אמרו ליה היינו דאמרי אינשי בתר גנבא גנוב, וטעמא טעים [הגונב מן הגנב אף הוא טועם טעם גנבה.** **המרדכי** (ב"ק פ"ג סי' ל) הקשה הרי עביד איניש דינא לנפשיה ותירץ שכלל זה נאמר כשלוקח חזרה את הדבר עצמו ששייך לו, ואילו רב הונא נטל זמורות אחרות. וכ"פ הגר"ז (הו"מ גזלה סעי' כז) **ראבי"ה** (סי' ח) הביא שיטות שעביד דינא לנפשיה רק כשנוטל בפרהסיה ולא דרך גניבה. **והביא, שאחרים תרצו** שדין זה נאמר רק כשיכול לברר בבי"ד שחייבים לו, ורב הונא לא יכל לברר] **אמר להו קבילנא עלי דיהיבנא ליה. איכא דאמרי הדר חלא והוה חמרא ואיכא דאמרי אייקר חלא ואיזדבן בדמי דחמרא** (**בשדי חמד ח"א כללים פ"ז כתב** שנחלקו אם מותר להחנות ממעשה ניסים ולכן חזר ונעשה יין, או שאסור, ובהכרח שהתייקר החומץ).

תניא, אבא בנימין אומר על שני דברים הייתי מצטער [הייתי נזהר מאוד (לש"י ל"ה סמוך)] כל ימי על תפלתי שתהא לפני מטתי, ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום (**פירש רש"י** ראש ומרגלותיה, זה לצפון וזה לדרום, ונראה בעיני שהשכינה במזרח או במערב, לפיכך נכון להסב דרך תשמיש לרוחות אחרות. **כתב המעדני יו"ט** שראש המיטה יהיה לצד צפון, ומרגלותיה לצד דרום **וכ"כ המ"ב** סי' ג' סקי"א. **אך פסקי התוס' והב"ח והא"ר** (סד' ג סק"ד) נקטו שאין חילוק לאיזה צד ראשו, רק שלא ישכב בין מזרח למערב). **על תפלתי שתהא לפני מטתי. מאי לפני מטתי, אילימא לפני מטתי ממש והאמר רב יהודה אמר רב מנין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ** (**הסביר המאירי** שחוששין שהחציצה תבטל כוונתו) **בינו לבין הקיר שנאמר ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל** (**כתבו התוס'** אבל מלתא דקביעא כגון ארון ותיבה אין זה הפסק. אבל מטה נראה שאין זה קבוע **כתב הב"י** ונראה דהיינו דוקא מטה שבזמן חכמי התלמוד שהיא לישיבה אבל מטה דידן העשויה לשכיבה הויא קבע) **לא תימא לפני מטתי, אלא אימא סמוך למטתי** [**פירש רש"י** כל ימי נזהרתי שלא לעשות מלאכה ושלא לעסוק בתורה כשעמדתי ממטתי עד שאקרא ק"ש ואתפלל (**רבינו יונה כתב** שגם לדעת רש"י אין איסור אלא אם לומד לעצמו, שהרי יכול להתפלל תחילה, אבל מי שמלמד לאחרים ולאי מותר, כיון שהשעה עובדת וזכות הרבים דבר גדול הוא, ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו ולא יוכלו ללמוד אח"כ. **והרא"ש כתב** שרש"י התכוון לאדם שמתפלל בבית מדרשו במקום שלומדים, ואינו רגיל ללכת לבית הכנסת, ואשר שיעשה ויעבור זמן תפילה וק"ש) **הקשו תוס'** מניין לרש"י שאסור גם ללמוד, אבל ראיה דשרי ללמוד קודם דלקמן (יד:) אמרינן דרב מקדים ומשי ידיה ומברך ומתני פרקיה וקרי ק"ש] **ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום דאמר רבי יצחק כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים** [**מספירים התוס'** ולא בין מזרח למערב, ודוקא כשישן עם אשתו מפני שהשכינה מצויה בין מזרח למערב והיה הדבר גנאי לשכב אצל אשתו מפני התשמיש וכן משמע ומוכחי קראי] **שנאמר וְצִפּוּנְךָ תְּמַלֵּא בְטָנָם יִשְׂבְּעוּ בָנִים** (**כתב רבינו יונה** שאין זה אלא סימן בעלמא כי 'צפונך' אינו מלשון צפון. וכוונת המאמר שזוכה לבנים הוא, שקודם תשמיש יזכור בשלחן בצפון שהוא נגד העושר ומנורה בדרום שהיא נגד התורה ויתפלל על בניו שיצליחו בתורה ושיהיה להם עושר כי התפלה קודם ההריון מועילה יותר, כי אז גוזרים מה יהיה משפט הנער). **רב נחמן בר יצחק אמר אף אין אשתו מפלת נפלים כתיב הכא וצפונך תמלא בטנם, וכתיב התם וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לֶלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ.** **פסק חש"ע א. צריך שלא יהא דבר חוצץ בינו ובין הקיר. ודבר קבוע כגון ארון ותיבה אינם חוצצים** (**הגה** ולא חשיב מחיצה רק בדבר גדול שגבהו י' ורחבו ד' אבל דבר קטן לא חשיב הפסק) או"ח (צ,כא). **מ"ש הרמ"א** אלו דברי הרד"א וכן או"ח בשם הראב"ד וטעמם 'שא"כ היאך מתפללים בבית הכנסת לפני הספסלין שיושבין בהן'. **סיכם הפסקי תשובות** וב' טעמים נאמרו בדבר **א.** כדי שלא יפנה לבו לדברים אחרים ויבוא לידי ביטול כוונה **ב.** כשם שבקרבן חציצה פוסלת בו בינו ובין הכלי, כמו"כ התפילה שהיא דוגמת קרבן לא יהיה הפסק בינו ובין הכותל, ולטעם זה אין נפק"מ בין דבר קבוע לאינו קבוע, ואכן אנשי מעשה יחידי סגולה שבכל דור היו מהדרין לכתחילה להקפיד לעמוד אצל הקיר בלי שום חציצת שלחן סטנדר וספסל וארון וכדו' אפילו קבועים. אבל משורת הדין וההלכה והמנהג, כפי המבואר הכא בשו"ע ומשנ"ב ושאר פוסקים, כל דבר אשר מקומו קבוע שם, אפילו אינו מחובר לכותל או לרצפה אינו חציצה, בלא להבדיל בין דבר קטן לגדול, ובכלל זה הכסאות והסטענדרים וכיוצב"ז. אבל כלי או חפץ כלשהו שאין מקומו קבוע שם, בין בבית ובין בביהכ"נ, אין להתפלל שמונה עשרה כשנמצא בתוך ד' אמותיו, ובכלל זה גם רהיטי ביהכ"נ שאין נמצאים עתה במקומם הקבוע, כגון שלחנות וספסלים וכסאות שהוזזו ממקומם הקבוע, אא"כ כשמחמת ריבוי אנשים או דוחק המקום אי אפשר בקלות להתפלל בענין אחר, וכל שכן שלא ידלג על תפילה בציבור מחמת הומרא זו, אמנם יקפיד ביותר לעצום עיניו או להתפלל מתוך הסידור כדי שלא יבוא לידי ביטול כונה עקב הדבר החוצץ לפניו. **ב. וכן אסור לישן בין מזרח למערב**

(**מ"ב** רק יכוין שיהא ראשה של המטה לצפון ומרגלותיה לדרום. ובתשובת מנחם עזריה פסק כמו שכתב הזוהר פרשה במדבר שיהא ראשה ומרגלותיה של המטה זה למזרח וזה למערב והסכים שם שיהא הראש למערב וכ"כ בארצות החיים בשם כמה אחרונים. ומ"מ טוב יותר לכתחילה לנהוג כהשו"ע כי בתשובת בנין של שמחה כתב בשם הגר"א שאמר שגם כוונת הזוהר הוא כהגמרא ולא כפירוש הרמ"ע הנ"ל) **אם אשתו עמו. ונכון להזהר, אפילו כשאין אשתו עמו** (**מ"ב** עיין בארה"ח דבזה אין להחמיר רק בשוכב ערום ובאין קלעים סביב המטה) או"ח (ג,ו). כיון שדעת האריז"ל שצריך להיות להפך **סיכם האורל"צ** ח"ב פ"א יכול אדם לסדר את מיטתו כפי שירצה, ומכל מקום במקום שאפשר טוב יותר לתת את ראש המיטה למזרח ומרגלותיה למערב' **סיכם הרב יעקב הלל** שגם דעת הגר"א כדעת האר"י ז"ל ודלא כבנין של שמחה שהובא במ"ב, ושכן הרבה פוסקים הבינו גם את הגמ', ולכן ודאי הלכה שתהיה המיטה בין מזרח למערב. **אמנם בירחון אור ישראל שנת תשס"ח הובא מאמר של ר' גרשון גולדשלאגר** ובה סתר דבריו ולישב כדברי הבניין של שמחה, וסיכם שאם אין מנהג ודאי יש לנהוג כש"ע. * מרש"י והתוס' שכל האיסור דוקא כשישן עם אשתו, אמנם מ"ש הש"ע שיש להיזהר אפי' שאין אשתו עמו זהו דעת הרמב"ם. **ג. אפילו ללמוד, אסור משיגיע זמן תפלה** (**מ"ב** היינו משעלה עמוד השחר אבל קודם לזה מותר אפילו להתחיל וכשהתחיל ממילא שוב אינו פוסק אם לא שירא שיעבור הזמן ויש מקילין לכתחילה אפילו אחר שעלה עה"ש כ"ז שלא הגיע זמן סמוך להנץ שראוי להתפלל בו לכתחילה), **והיינו מי שרגיל להתפלל בבית מדרשו ואינו רגיל לילך לבהכ"נ, דאיכא למיחש דלמא מטריד בגירסיה ויעבור זמן ק"ש ותפלה. אבל מי שרגיל לילך לבהכ"נ, מותר. ואם הוא מלמד לאחרים** (**מ"ב** ודוקא אם לא יעבור ק"ש עי"ז דאם ירא שיעבור הזמן מחוייב לקרותה מקודם כיון שכבר הגיע הזמן) **אפילו אם אינו רגיל לילך לבית הכנסת, מותר כיון שהשעה עוברת, דזכות הרבים דבר גדול הוא ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו ולא יוכלו ללמוד** או"ח (פט,ו).

תניא, אבא בנימין אומר שנים שנכנסו להתפלל, וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חברו ויצא טורפין לו תפלתו בפניו (**רבינו יונה ביאר** שנענש מדה כנגד מדה, שהרי מחמתו חבירו אינו יכול לכוון בתפילתו, ולכן גם תפילתו לא תתקבל) **שנאמר** טְוֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ [אשר גרמת לך לטרוף את נפשך בפניך, ומה היא הנפש זו תפלה, כמו שנאמר וָאֶשְׁפֹּךְ אֶת־נַפְשִׁי לִפְנֵי ה' **כתבו התוס' פירש ר"ת** דזה היה להם בבתי כנסיות שלהם שהיו בשדה, ולכך אצלנו רק בלילה יש להמתין (**כן גרס** מהרי"ל מור, וסכן משמע בתוס' אחר במסכתנו) **והר"י** היה אף ביום מאחר תפלתו ומאריך עד שיצאו כולם, ואם בתוך כך היה שום אדם בא בבית הכנסת, היה מעיין בספר עד שגמרו תפלתם (**המרלכי** הסכיר שמייחי לף בביהכנ"ס שלנו) ונאה להחמיר אף לנו] הֲלִמְעַנְךָ תֵּעָזֵב אָרֶץ (וכי סבור היית שבשבילך שיצאת, תסתלק השכינה ויעזוב את חבירך המתפלל לפניו) ולא עוד אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל, שנאמר וְיֶעְתַּק' צוּר מִמְּקֹמוֹ, ואין צור אלא הקב"ה, שנאמר צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי. ואם המתין לו מה שכרו **[דף ו ע"א]** אמר רבי יוסי ברבי חנינא זוכה לברכות הללו, שנאמר לוּא הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֹתָי וַיְהִי כַנָּהָר שְׁלוֹמֶךָ וְצִדְקָתְךָ כְּגַלֵּי הַיָּם וַיְהִי כַחוֹל זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֶי מֵעֶיךָ וגו'. **פסק הש"ע** אם נשאר אדם יחידי מתפלל בבהכ"נ שבשדות או אפי' בבית הכנסת שבעיר, אם היא תפלת ערבית (שמתפללים בלילה) חייב חבירו להמתין לו עד שיסיים תפלתו, כדי שלא יתבלבל בתפלתו (**מ"ב** דוקא אם נכנסו בשוה, אבל אם נכנס יחידי בשעה שלא יוכל לסיים עמהם תפלתו אין חייב להמתין לו דכיון שרואה שלא יוכל לסיים עמהם ונכנס איגלאי מילתא שאינו מפחד אם נשאר יחידי. מיהו מדת חסידות הוא להמתין אף בכה"ג) (**הגה** ויש מחמירין אפילו ביום, ובב"ה שלנו שהם בעיר). ואם מאריך בבקשות ותחנונים, אינו חייב להמתין לו או"ח (צ,טו). **מ"ש** שאם מאריך בבקשות ותחנונים אי"צ לחכות לו אלו הם דברי ר' יונה, ולא נתן טעם, אמנם נראה שהטעם שהובא במ"ב עונה גם על זה.

תניא, אבא בנימין אומר אלמלי נתנה רשות לעין לראות, אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין (**הפשט** נראה מפני הפחד. **והפני יהושע כתב** שאילו היו רואים את המזיקים, היו הם מתקנאים ביותר ומזיקים בפועל. **אמר אביי** אינהו נפישי מינן, וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא (שורת חפירה המקפת לתל הערוגה) **אמר רב הונא** כל חד וחד מינן, אלפא משמאליה ורבבתא מימיניה (**במגיד תעלומה כתב** שהמזיקים מימין מתגברים על שהתרפה במצות עשה, ומשמאל בעברו על הל"ת, וכיון שביטול מ"ע שכיח יותר ובפרט ביטול תורה ויראה ואהבה, לכן מימין הם רבים יותר מאשר בשמאל כי לא מצוי כל כך שיעבור על ל"ת בפועל). **אמר רבא** האי דוחקא דהוי בכלה (פעמים

ו.

שבני אדם יושבים רווחים ביום השבת שבאין לשמוע דרשה, ודומה להם כיושבים דחוקים) מנייהו הוי [**בעין יעקב כתב** שרבא לימד סימנים אלו, כדי שאם יופיעו אצל אדם, ידע לומר שיר של פגעים, דהיינו 'יפול מצדך אלף' כמבואר בשבועות (טו:) והוא מגן עליו) הני ברכי דשלהי (ברכים עייפים) מנייהו, הני מאני דרבנן דבלו (בגדי התלמידים שבלים מהר, והם אינם בני מלאכה שיבלו בגדיהם) מחופיא דידהו (המזיקים יושבין אצלם ומתחככים בהם) הני כרעי דמנקפן מנייהו.

האי מאן דבעי למידע להו לייתי קיטמא נהילא (אפר מנופה) ונהדר אפורייה, ובצפרא חזי כי כרעי דתרנגולא. האי מאן דבעי למחזינהו... ליתי שילייתא דשונרתא... רב ביבי בר אביי עבד הכי חזא ואתזק. בעו רבנן רחמי עליה ואתסי.

תניא, אבא בנימין אומר אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת [**רבנו יונה כתב** שאף המתפלל ביחידות יתפלל בביהכנ"ס, **והכס"מ** (תפלה א,ה) ביאר כך גם בדברי הרמב"ם, וכן פסק בשו"ע (צ,ט)] שנאמר לִשְׁמֹעַ אֶל־הָרִנָּה וְאֶל־הַתְּפִלָּה במקום רנה (בבית הכנסת, ששם אומרים הצבור שירות ותשבחות) שם תהא תפלה. **אמר רבין בר רב אדא** מנין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת שנאמר אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל (בבית מועד שלו). **פסק הש"ע** ישתדל אדם להתפלל בב"ה עם הציבור (**מ"ב** ואפילו אם יש לו עשרה בביתו ישתדל להתפלל בבהכ"נ)... וכן אם נאנס ולא התפלל בשעה שהתפללו הציבור והוא מתפלל ביחיד, אעפ"כ יתפלל בב"ה או"ח (צ,ט). **כתב פסקי תשובות** יש לדעת כי אין הלכה זו בגדר 'חובה' אלא בגדר 'השתדלות', ולכן **במקום מצוה או שאר סיבה מוצדקת** מותר לכתחילה להתפלל בבית פרטי או באולם וכדו'.

אמר רבין בר רב אדא מנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנאמר אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל (שנאמר עד מתי לעדה הרעה הזאת יצאו כלב ויהושע) ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם שנאמר בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט (ואין בית דין קרוים אלהים אלא בשלשה) ומנין לשנים שיושבין ועוסקין בתורה ששכינה עמהם שנאמר אָז נִדְּבְרוּ יִרְאֵי ה' אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב ה' וגו'. מאי וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ? אמר רב אשי חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו שנאמר בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ. וכי מאחר דאפילו חד תרי מבעיא? תרי מכתבן מלייהו בספר הזכרונות, חד לא מכתבן מליה בספר הזכרונות (**ביארו התוס'** חד לא מכתבן עם אחרים אבל בספר לבדו נכתבין, כדאמרינן וכל מעשיך בספר נכתבין, כ"ש מדה טובה) וכי מאחר דאפילו תרי תלתא מבעיא? מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא, ולא אתיא שכינה קמשמע לן דדינא נמי היינו תורה. וכי מאחר דאפילו תלתא עשרה מבעיא? עשרה קדמה שכינה ואתיא, תלתא עד דיתבי (כדכתיב ישפוט בשעת המשפט).

אמר רבי יצחק מנין שהקב"ה מניח תפילין שנאמר נִשְׁבַּע ה' בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ, בימינו זו תורה, שנאמר מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ, ובזרוע עזו אלו תפילין, שנאמר ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן. ומנין שהתפילין עוז הם לישראל דכתיב וְרָאוּ כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ, ותניא, רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש (**פירש רש"י במנחות** לפי שיש בהן רוב שם של שם שדי שהשי"ן כתובה בקמט שבבתים, והדלי"ת ברצועות. **רואים שרש"י** ס"ל שהאותיות של שם שדי שכתובות בתפלין הם מן התורה, שהרי זה ביאור הפסוק 'כי שם ה' נקרא עליך' **מקשים התוס'** ב' קושיות **א.** בשבת (כח:) לא לומדים שהרצועות צריכות להיות מעור בהמה טהורה מהפסוק 'למען תהיה תורת ה' בפיך' מן המותר בפיך. **ב.** במגילה (כו:) קרי לרצועות תשמישי קדושה בעלמא, ואם אותיות אלו הם מן התורה היו צריכים להיות קדושה עצמה. **ותירצו** שבאמת הביאור 'כי שם ה' נקרא עליך'... אלו תפלין שבראש' הכוונה כיון שהם נראים לגויים, משאי"כ תפילין של יד אף שיכולים לעורר יראה אצל הגוים, מ"מ אין הדבר כן כיון שהם מכוסים דכתיב 'לך לאות על ידך' ולא לאחרים לאות).

אמר ליה רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו (פרשיות שנצטוו בהם לשום זכרון מצותיו של הקב"ה אות וזכרון להם לישראל)? אמר ליה וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ. ומי משתבח קודשא בריך הוא בשבחייהו דישראל? אין, דכתיב אֶת־ה' הֶאֱמַרְתָּ

ו. – ו:

(החשבת) הַיּוֹם... וַה׳ הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם. אמר להם הקב״ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנאמר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה׳ אֱלֹהֵינוּ ה׳ אֶחָד, ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי תינח בחד ביתא, בשאר בתי מאי? ... כִּי מִי־גּוֹי גָּדוֹל... וּמִי גּוֹי גָּדוֹל דדמיין להדדי בחד ביתא, אשריך ישראל ומי כעמך ישראל בחד ביתא, או הנסה אלהים בחד ביתא, ולתתך עליון בחד ביתא, וכולהו [**דף ו ע״ב**] כתיבי באדרעיה (בזרוע בבית אחד).

אמר רבי יצחק כל הרגיל לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד הקב״ה משאיל בו (מה טיבו של פלוני, למה לא בא) שנאמר מִי בָכֶם יְרֵא ה׳ (שהיה רגיל לבא אליו) שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ (אשר עתה הלך למקום חשך, אשר ימנע עצמו מלהשכים לפתחי) אם לדבר מצוה הלך נוגה לו, ואם לדבר הרשות הלך אין נוגה לו. יִבְטַח בְּשֵׁם ה׳, מאי טעמא משום דהוה ליה לבטוח בשם ה׳ ולא בטח.

אמר רבי יוחנן בשעה שהקב״ה בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה (**המהרש״א ביאר** שמצא שם ט׳ אנשים, ולכן אמר ׳מדוע באתי׳ להשרות שכינתי ׳ואין איש׳ וחסר איש אחד למניין, ׳ואין עונה׳ דבר שבקדושה. **אולם הגרע״א** ציין לדברי הזוהר, ושם מדובר באופן שלא היה אף אדם בביהכנ״ס, אבל אם נמצא אחד ואח״כ באים היתר אין הקב״ה כועס, ושכרו של אותו אחד גדול מאד) מיד הוא כועס, שנאמר מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה (שיעור שיוכלו לענות דבר קדושה).

אמר רב הונא כל הקובע מקום לתפלתו (**רבינו יונה ביאר** שהכוונה היא למי שלא יכול לבוא לבית הכנסת, שייחד לו בביתו מקום קבוע לתפילה. ואילו **הכל בו** סימן יא פירש, שהכוונה היא שלא יתפלל פעם בבית כנסת זה ופעם בבית כנסת אחר. ולביאוריהם, המתפלל בבית הכנסת, אינו צריך לקבוע לו מקום מיוחד. **אולם הרא״ש כתב** שגם המתפלל בבית הכנסת יש לו לקבוע מקום לתפילתו) אלהי אברהם (שקבע מקום לתפלתו) בעזרו (כדרך שהיה עוזר לאברהם (**ביאר רבינו יונה** שהשכר אינו על עצם קביעות המקום, אלא שמראה בכך שאוהב את התפלה, ובודאי מדת ענוה יש בו שתהא תפלתו מקובלת לפני המקום. **הרי״ף כתב** כיון שאינו מתפלל בכל מקום מזדמן, מראה שאין תפילתו עליו כמשא וכקבע אלא כתחנונים. **בענף יוסף ביאר** שהשכינה שורה במקום שיחיד קובע תפילתו) וכשמת אומרים לו אי עניו, אי חסיד, מתלמידיו של אברהם אבינו. ואברהם אבינו מנא לן דקבע מקום, דכתיב וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד (אֶת־פְּנֵי ה׳) ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל. **פסק חש״ע** יקבע מקום לתפלתו, שלא ישנהו אם לא לצורך. ואין די במה שיקבע לו ב״ה להתפלל, אלא גם בב״ה שקבוע בה צריך שיהיה לו מקום קבוע או״ח (צ,יט). **פסק כהרא״ש.**

אמר רב הונא היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה (לפי שמראה בעצמו שעכוב בית הכנסת דומה עליו כמשוי) **אמר אביי** לא אמרן אלא למיפק, אבל למיעל מצוה למרהט, שנאמר נרדפה (לשון מרוצה) לדעת את ה׳. **אמר רבי זירא** מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דקא רהטי לפרקא בשבתא אמינא קא מחליין רבנן שבתא [דאמר מר (שבת קי״ג) אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת, שנאמר אם תשיב משבת רגלך] כיון דשמעינא להא דרבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה ואפילו בשבת, שנאמר אַחֲרֵי ה׳ יֵלֵכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג וגו׳ אנא נמי רהיטנא. **פסק חש״ע** מצוה לרוץ כשהולך לבית הכנסת (**מ״ב** עד פתח בהכ״נ, ובבהכ״נ עצמה אסור לרוץ אלא ילך באימה) וכן לכל דבר מצוה, אפילו בשבת שאסור לפסוע פסיעה גסה, אבל כשיוצא מבית הכנסת אסור לרוץ (**מ״ב** ולא לפסוע פסיעה גסה לפי שמראה עצמו שעיכוב בהכ״נ דומה עליו כמשאוי, בד״א כשהולך לעסקיו אבל אם יוצא ע״מ לחזור מצוה לרוץ כדי לחזור מהר, וכן אם יוצא מבהכ״נ לבית המדרש כדי ללמוד תורה) או״ח (צ,יב).

אמר רבי זירא אגרא דפרקא רהטא (עיקר קבול שכר הבריות הרצים לשמוע דרשה מפי חכם היא שכר המרוצה, שהרי רובם אינם מבינים להעמיד גרסא ולומר שמועה מפי רבן לאחר זמן שיקבלו שכר למוד) **אמר אביי** אגרא דכלה (שבת שלפני הרגל, שהכל נאספין לשמוע הלכות הרגל) דוחקא (**בבניהו ביאר** ש׳כלה׳ היא דרשה קבועה

הנאמרת לפני הרגל, וכולם יודעים ובאים אף מכפרים סמוכים ולכן יש בה דוחק, אך 'פרקא' היא דרשה מזדמנת של חכם שהגיע לעיר, ורק אחר שפותח בדרשה יוצא הקול ורצים לשמעה, לכן בפרקא אמר ריהטא, ובכלה אמר דוחקא). **אמר רבא** אגרא דשמעתא סברא (שהוא יגע וטורח ומחשב להבין טעמו של דבר) **אמר רב פפא** אגרא דבי טמיא (בית האבל) שתיקותא (**ר"ח והערוך פירשו** שהכוונה לאבל עצמו ששכרו על השתיקה, שמקבל דינו באהבה כמש"כ 'וידום אהרן'. **המהרש"א כתב** שעניין השתיקה לפי שאין המנחמים רשאין לומר דבר עד שיפתח האבל). **אמר מר זוטרא** אגרא דתעניתא צדקתא (שנותנין צדקה לערב לפרנסת העניים שהתענו היום) **אמר רב ששת** אגרא דהספדא דלויי (להרים קול בלשון נהי ועגמת נפש, שיבכו השומעים) **אמר רב אשי** אגרא דבי הלולי מילי (לשמח החתן בדברים).

אמר רב הונא כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע, שנאמר סָבִיב רְשָׁעִים יִתְהַלָּכוּן. אמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא, אבל מהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה. ההוא גברא דקא מצלי אחורי בי כנישתא ולא מהדר אפיה לבי כנישתא. חלף אליהו, חזייה, אידמי ליה כטייעא. אמר ליה כדו בר (שתי רשויות) קיימת קמי מרך? שלף ספסרא וקטליה. **נחלקו הראשונים** בביאור 'המתפלל אחורי ביהכנ"ס', בציור השמאלי מובאת **הבנת רש"י (אליבא דהתוס')** ובאופן שהמתפלל יתהפך יהיה מותר כיוון ששניהם מתפללים לכיוון ההיכל. בציור הימני **הבינו תלמידי ר' יונה בדעת רש"י וכן הבין תוס' בעצמו** ויש כאן ג' חסרונות 1. מפנה גבו לביהכנ"ס 2. עצם עמידתו מחוץ לביהכנ"ס 3. מתפלל לכיוון הנגדי של המתפללים, ואם יתהפך שפ"ד.

פסק הש"ע ולא אחורי בהכ"נ אם אינו מחזיר פניו לבהכ"נ, ואחורי ב"ה הוא הצד שהפתח פתוח בו והוא הפך הצד שפונים אליו הקהל כשמתפללים (ציור ימין) וי"מ בהפך (ציור שמאל) וראוי לחוש לדברי שניהם. וגם כשמתפלל בשאר צדדים, חוץ לבהכ"נ, יש להחמיר שיחזיר פניו לב"ה. וכל זה כשניכר שמחזיר אחוריו לב"ה, אבל אם הוא מתפלל בבית הסמוך לב"ה, פניו כנגד א"י כראוי ואחוריו לכותל ביתו שהוא כותל ב"ה, מותר, שאינו ניכר שמחזיר פניו מבהכ"נ או"ח (צ,ז).

ו:

אמר ליה ההוא מרבנן לרב ביבי בר אביי מאי כְּרֵם ׳ זֵלוּת לִבְנֵי אָדָם? **אמר ליה** אלו דברים שעומדים ברומו של עולם (כגון תפלה, שעולה למעלה) ובני אדם מזלזלין בהן. **רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו** כיון שנצטרך אדם לבריות (הוא זל בעיניהם) פניו משתנות ככרום **רב דימי אמר** עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו, וכיון שחמה זורחת מתהפך לכמה גוונין. **רבי אמי ורבי אסי דאמרי תרוייהו** (הנצרך לבריות הרי הוא) כאלו נדון בשני דינים, אש ומים, שנאמר הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים.

אמר רב הונא לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה, שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה, שנאמר וַיְהִי בַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֵלִיּהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמַר׳ וגו'. עֲנֵנִי ה' עֲנֵנִי, עננו שתרד אש מן השמים, ועננו שלא יאמרו מעשה כשפים הם. **רבי יוחנן אמר** אף בתפלת ערבית, שנאמר תִּכּוֹן תְּפִלָּתִי קְטֹרֶת לְפָנֶיךָ מַשְׂאַת ׳כַּפַּי מִנְחַת־עָרֶב. **רב נחמן בר יצחק אמר** אף תפלת שחרית, שנאמר ה' בֹּקֶר תִּשְׁמָע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ׳לְךָ וַאֲצַפֶּה (**הסביר הרשב"א** שלא נחלקו באיזו תפלה ראוי שיזדרז, אלא כל אחד הוסיף שגם בתפלה זו יהא זהיר, ונמצא שצריך להזהר בכלן **אך בעיון יעקב כתב** שדנו איזו תפלה עדיפא, שבה ישאל אדם את צרכיו).

אמר רב הונא כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר (מזלזל) בחמשה קולות (שבירך בהן הקב"ה את ישראל) שנאמר קוֹל$_1$ שָׂשׂוֹן וְקוֹל$_2$ שִׂמְחָה קוֹל$_3$ חָתָן וְקוֹל$_4$ כַּלָּה קוֹל$_5$ אֹמְרִים הוֹדוּ אֶת־ה' צְבָאוֹת. ואם משמחו מה שכרו? **אמר רבי יהושע בן לוי** זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות, שנאמר וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת$_2$ וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל$_3$ שֹׁפָר וגו' ויהי קול$_4$ השפר וגו' וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל$_5$ **רבי אבהו אמר** כאילו הקריב תודה, שנאמר מְבִאִים תּוֹדָה בֵּית ה'. **רב נחמן בר יצחק אמר** כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים, שנאמר כִּי־אָשִׁיב אֶת־ שְׁבוּת־הָאָרֶץ כְּבָרִאשֹׁנָה אָמַר ה'.

אמר רב הונא כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין (מתקבלים), שנאמר סוֹף דָּבָר הַכֹּל

נִשְׁמֶע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרֵא׳ וגו׳. מאי כי זה כל האדם? **אמר רבי אלעזר** אמר הקב״ה כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל זה (שיברא זה) **רבי אבא בר כהנא אמר** שקול זה כנגד כל העולם כולו. **רבי שמעון בן עזאי אומר** כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה.

אמר רב הונא כל שיודע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום, שנאמר בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ (**כתב המהרש״א** אבל אם אין רגיל ליתן לו שלום לא יקדים לו שלום דשמא חברו לא יחזיר לו שלום ויקרא גזלן) ואם נתן לו ולא החזיר נקרא גזלן, שנאמר וְאַתֶּם בְּעָרְתֶּם הַכֶּרֶם גְּזֵלַת הֶעָנִי בְּבָתֵּיכֶם (והלא אף גזלת העשיר גזלה היא, אלא גזלת העני שאין לו כלום לגזול ממנו, אלא שלא להשיב על שלומו)

[דף ז ע״א] אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי מנין שהקב״ה מתפלל, שנאמר וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי, תפלתם לא נאמר אלא תפלתי, מכאן שהקב״ה מתפלל. מאי מצלי? **אמר רב** יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי, ויגולו רחמי על מדותי, ואתנהג עם בני במדת רחמים, ואכנס להם לפנים משורת הדין (**הרשב״א כתב** שיש בזה סוד נשגב מאד, **ובשם רב האי גאון כתב** שהקב״ה למדו סדר התפילה). **תניא אמר רבי ישמעאל בן אלישע** פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים, וראיתי אכתריאל יה ה׳ (**הסביר הגריש״א** מה שאמר ר׳ ישמעאל שראה, שמותם של הקב״ה הם, וביאורם, א׳ – דהיינו אין סוף. כתריאל, היינו כתר עליון. אח״כ שם י–ה, ואח״כ שמו השלם) צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא ואמר לי ישמעאל בני, ברכני, אמרתי לו יר״מ שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך, ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין, ונענע לי בראשו (**פירש רש״י** כמודה בברכתי ועונה אמן **כתב הרשב״א** כלומר, שתפילתי נתקבלה) וקמשמע לן שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך.

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי מנין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו דכתיב פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ, אמר לו הקב״ה למשה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך (**כן יהוידע הרחיב** לבאר שאין ׳כעס וחרון אף׳ כפשוטו ח״ו, ככעס וחימה של בשר ודם, אלא ענינו הוא מניעת שפע מן המידה המשפעת, וכגון שיש חטא בתחתונים אז מתעכב השפע לתחתונים, ומניעה זו נקראת בשם כעס או חימה או זעם, וכל תוארים אלו הם דרגות המניעה ועכבת השפע). **ומי איכא רתחא קמיה דקודשא בריך הוא? אין דתניא** ואל זועם בכל יום. וכמה זעמו, רגע. וכמה רגע, אחד משמונת אלפים ושמנה מאות ושמנים ושמנה בשעה (יש כמה גרסאות, מ״מ הגרסא שכתבנו מכוונת לגירסת התורה, ולפי״ז הוא 2\5 שניה) **וזו היא** רגע, ואין כל בריה יכולה לכוין אותה שעה, חוץ מבלעם הרשע, דכתיב ביה וְיֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן. השתא דעת בהמתו לא הוה ידע דעת עליון הוה ידע, אלא מלמד, שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב״ה כועס בה, והיינו דאמר להו נביא לישראל עַמִּי זְכָר־נָא מַה־יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וגו׳. מאי לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת ה׳? **אמר רבי אלעזר** אמר להם הקב״ה לישראל דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע, שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט, והיינו דקאמר ליה בלעם לבלק מָה אֶקֹּב לֹא קַבֹּה אֵל וּמָה אֶזְעֹם לֹא זָעַם ה׳, מלמד, שכל אותן הימים לא זעם. וכמה זעמו, רגע. וכמה רגע, אמר רבי אבין רגע כמימריה. ומנא לן דרגע רתח? שנאמר כִּי רֶגַע| בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ. ואי בעית אימא, מהכא חֲבִי כְמְעַט־רֶגַע עַד־יַעֲבָר־זָעַם [**שאלו התוס׳** מה אפשר לומר בשיעור כזה **ותירצו ב׳ תרוצים א.** כלם **ב.** מאחר שהתחיל קללתו באותה שעה היה מזיק אפי׳ לאחר כן (**מהר״ש (ו,ו) כתב** ק״ו למלה טובה, שאם התחיל להתפלל עם המיבור, והיא עת רצון, כל מה שממשיך להתפלל על שלא מביכנ״ס, אף אחר שסיימו המיבור, מתקבל לרצון). **עיוך השלחן (קי,ה) העלה מדבריהם** שאם התחיל בזמן תפלה, אף שהמשיך לאחר הזמן, נחשבת תפלה בזמנה, ושלא כדעת המג״א (פט,ח)].

ואימת רתח? **אמר אביי** בהנך תלת שעי קמייתא, כי חיורא כרבלתא דתרנגולא וקאי אחד כרעא. כל שעתא ושעתא נמי קאי הכי? כל שעתא אית ביה שורייקי (כתם) סומקי, בההיא שעתא לית ביה שורייקי סומקי.

ההוא מינא (**תוס׳ גרס** צדוקי) דהוה בשבבותיה דרבי יהושע בן לוי, הוה קא מצער ליה טובא

בקראי. יומא חד שקל תרנגולא ואוקמיה בין כרעיה דערסא ועיין ביה, סבר כי מטא ההיא שעתא אלטייה. כי מטא ההיא שעתא ניים. אמר שמע מיניה לאו אורח ארעא למעבד הכי, וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו כתיב (**כתבו התוס**' אע"ג על הצדוקים נאמר 'מורידין ולא מעלין' היינו בידי אדם, אבל אין דרך להטריח את הקב"ה להענישם שלא כדרך בני אדם. **ועוד יש ליישב** דאי גרסינן הכא עובד כוכבים ניחא דקאמר התם העובד כוכבים ורועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורידין) וכתיב גַּם עָנֹוש לַצַּדִּיק לֹא־טֹוב (לענוש את הבריות) **תנא משמיה דרבי מאיר** בשעה שהחמה זורחת, וכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחוים לחמה, מיד כועס הקב"ה.

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי טובה מרדות אחת בלבו של אדם (לשון רדוי והכנעה שאדם שם על לבו מאליו) יותר מכמה מלקיות, שנאמר וְרִדְפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ... וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשֹׁובָה אֶל־אִישִׁי הָרִאשֹׁון כִּי טֹוב לִי אָז מֵעָתָּה **וריש לקיש אמר** יותר ממאה מלקיות, שנאמר תָּחַת גְּעָרָה בְּמֵבִין מֵהַכֹּות כְּסִיל מֵאָה (**בפירוש הרי"ף מבאר** שר"ל שאף אם המלקות עזרו ושב בתשובה, מ"מ, יש יתרון לתשובה שבאה מהכנעה עצמית שזו תשובה מיראה וזו מאהבה).

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי שלשה דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו (שהרי לסוף שאלתו כתיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה) בקש שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו, שנאמר הֲלֹוא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ, בקש שלא תשרה שכינה על אומות העולם ונתן לו, שנאמר וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ, בקש להודיעו דרכיו של הקב"ה (מנהג מדת משפטיו, כגון מפני מה צדיק וטוב לו) ונתן לו, שנאמר הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־ דְּרָכֶךָ אמר לפניו רבש"ע מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו? אמר לו משה, צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו צדיק בן רשע, רשע וטוב לו רשע בן צדיק, רשע ורע לו רשע בן רשע.

אמר מר צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו צדיק בן רשע. איני, והא כתיב פֹּקֵד| עֲוֹן אָבֹות

עַל־בָּנִים, וכתיב וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבֹות, ורמינן קראי אהדדי ומשנינן, לא קשיא הא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, הא כשאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם? אלא, הכי קאמר ליה צדיק וטוב לו צדיק גמור, צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור (**בזוהר ריש פנחס** מבואר שצדיק שאינו גמור היינו שיש עליו מה לתקן מגלגול קודם) רשע וטוב לו רשע שאינו גמור, רשע ורע לו רשע גמור (**מסביר מהרש"א** צדיק שאינו גמור, כיון שיש לו מיעוט עונות, רע לו, כדי לזכותו לעולם הבא, ואילו רשע שאינו גמור, כיון שיש לו מיעוט זכויות, טוב לו בעולם הזה, כדי שיקבל שכרו על זכויותיו ויטרד מהעוה"ב) **ופליגא דרבי מאיר דאמר** שתים נתנו לו ואחת לא נתנו לו, שנאמר וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן (את אשר יכמרו רחמי עליו לשעה, ואף על פי שאינו כדאי) אע"פ שאינו הגון, וְרִחַמְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם אע"פ שאינו הגון.

וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנָי **תנא משמיה דרבי יהושע בן קרחה** כך אמר לו הקב"ה למשה כשרציתי (בסנה) לא רצית (שנאמר ויסתר משה פניו) עכשיו שאתה רוצה איני רוצה. **ופליגא דרבי שמואל בר נחמני** (על ר' יהושע בן קרחה שמענישו על כך) דאמר בשכר שלש זכה לשלש, בשכר וַיִּסְתֶּר מֹשֶׁה פָּנָיו זכה לקלסתר פנים (כי קרן עור פניו) בשכר כִּי יָרֵא זכה לוַיִּירְאוּ מִנֶּשֶׁת אֵלָיו, בשכר מֵהַבִּיט זכה ל וּתְמֻנַת ה' יַבִּיט (זה מראה אחורים).

וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי **אמר רבי שמעון חסידא** מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין (**הרשב"א בשם רב האי גאון הביא** שהראה הקב"ה למשה קשר תפילין והנחת תפילין. **בהערות הגריש"א כתב** ענין הנחת תפילין אצל הקב"ה הוא ענין הנשגב מבינתנו, ואין אנו יכולים להשיגו).

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה לטובה, אפילו על תנאי, לא חזר בו. מנא לן, ממשה רבינו שנאמר הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם... וְאֶעֱשֶׂה אֹותְךָ לְגוֹי־עָצוּם. אע"ג דבעא משה רחמי עלה דמלתא ובטלה אפילו הכי אוקמה בזרעיה שנאמר בְּנֵי מֹשֶׁה גֵּרְשֹׁם וֶאֱלִיעֶזֶר... וַיִּהְיוּ בְנֵי־אֱלִיעֶזֶר רְחַבְיָה הָרֹאשׁ... וּבְנֵי

רְחַבְיָה רָבוּ לְמֶעְלָה. **ותני רב יוסף** למעלה משששים רבוא, אתיא רביה רביה, כתיב הכא רבו למעלה, וכתיב התם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ (**יש להקשות** הרי בדף ד למדנו שהחטא גורם שהבטחת ה' לא תתקיים **המאירי תירץ** שמה שאינו חוזר בו זה נאמר רק על נבואה פרטית, כלומר שהוא מתנבא תדעו שטובה פלונית באה לפלוני וכיוצא בה, אבל אם אינה על טובה מסויימת אפשר שלא תתקיים **בהקדמת הרמב"ם לפירוש המשנה כתב** שיעקב חשש משום שמהבטחה לנביא עצמו יכול לחזור, ורק בנבואה לאחרים אינו חוזר **יש שחילקו** אם נאמרה לנביא לא חוזר אף אם חטאו, אבל אם לא נאמרה לנביא חוזר אם חטאו.

[דף ז ע"ב] אמר רבי יוחנן משום רשב"י מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון (**מקשים התוס'** בשם בן נח נאמר ברוך ה' אלהי שם **ומתרצים** שב"שם' אינו באל"ף דל"ת שהוא לשון אדנות) עד שבא אברהם וקראו אדון, שנאמר וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי ה' (כתוב באל"ף דל"ת) בַּמֶּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה. **אמר רב** אף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם, שנאמר וְעַתָּה| שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־ תַּחֲנוּנָיו וְהָאֵר פָּנֶיךָ עַל־מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם לְמַעַן אֲדֹנָי. למענך מבעי ליה אלא למען אברהם שקראך אדון.

אמר רבי יוחנן משום רשב"י מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שהודה להקב"ה עד שבאתה לאה והודתו, שנאמר הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת־ ה' (לפי שראתה ברוח הקדש שיעקב מעמיד שנים עשר שבטים ולו ארבע נשים, כיון שילדה בן רביעי הודית על חלקה שעלה יותר מן החשבון המגיע לה).

ראובן **אמר רבי אלעזר** אמרה לאה ראו מה בין בני (ראובן) לבן (של) חמי (היינו עשו) דאילו בן חמי, אע"ג דמדעתיה זבניה לבכירותיה, דכתיב וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב, חזו מה כתיב ביה וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת־יַעֲקֹב, ואילו בני, אע"ג דעל כרחיה שקליה יוסף לבכירותיה מניה, דכתיב וּבְהַחֲלֹל יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָהּ בְּכֹרָתוֹ לִבְנֵי יוֹסֵף, אפילו הכי לא אקנא ביה, דכתיב וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם (לכאורה תמוה, שהרי הטעם שקראה לו ראובן מפורש בתורה 'כי ראה ה' בעניי', **וביאר המהרש"א** שטעם זה אינו מספיק, לפי שא"כ היה ראוי לקרותו 'ראה' ולא 'ראובן', ולכן נקטה הגמרא טעם נוסף. ועדיין תמוה א"כ למה הוזכר בפסוק טעם שאינו עיקר, **וביאר והצל"ח** שלאה לא רצתה לגלות שקראה שמו ראובן משום 'ראו מה בין בני לבן חמי' שהוא מעין נבואה שעתידה רחל אחותה ללדת את יוסף, דא"כ היה נהפך לב בעלה לאהוב את רחל ממנה, הלכך העלימה דבר זה, ואמרה שקראה שמו ראובן על כי 'ראה ה' בעניי' היינו שלי יש ילדים משאי"כ לאחותי, ולכן ראוי לאהוב אותי). רות מאי רות? **אמר רבי יוחנן** שזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות. מנא לן דשמא גרים (**רש"י ד"ה ראו ביאר** שקראה ראובן על שם העתיד. **נראה מזה** ששמו של אדם רק מגלה על מה שעתיד לבא על האדם, ויש עוד ראיות לזה. **אמנם המהרש"א** הבין שפעולותיו של האדם נמשכים אחרי שמו, ויש ראיות לזה. **ובמגיד מישרים** מובא שאם נקרא על שם אדם אחר ג"כ גורם, שהנקרא אברהם נוטה לצד החסד, והנקרא יוסף הוא גבור בקדושה או שמפרנס אחרים)? **אמר רבי אליעזר** דאמר קרא לְכוּ־חֲזוּ מִפְּעֻלּוֹת ה' אֲשֶׁר־שָׂם שַׁמּוֹת בָּאָרֶץ, אל תקרי שַׁמּוֹת אלא שְׁמוֹת.

ואמר רבי יוחנן משום רשב"י קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג. שנאמר, מִזְמוֹר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־ה' וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשׁוֹ. וכתיב בתריה בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־ה' וְאַל־תִּשְׁכְּחִי כָּל־גְּמוּלָיו. כתיב לָמָה רָגְשׁוּ גוֹיִם וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ־רִיק, ואילו מה רבו צרי לא כתיב.

מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו, מזמור לדוד, קינה לדוד מיבעי ליה? **אמר רבי שמעון בן אבישלום** משל למה הדבר דומה לאדם שיצא עליו שטר חוב, קודם שפרעו היה עצב, לאחר שפרעו שמח, אף כן דוד, כיון שאמר לו הקב"ה הִנְנִי מֵקִים עָלֶיךָ רָעָה מִבֵּיתֶךָ היה עצב, אמר שמא עבד או ממזר הוא דלא חיים עלי. כיון דחזא דאבשלום הוא שמח, משום הכי אמר מזמור.

אמר רבי יוחנן משום רשב"י מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה, שנאמר עֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע וְשֹׁמְרֵי תוֹרָה יִתְגָּרוּ בָם. **תניא נמי הכי** רבי דוסתאי ברבי מתון אומר מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה, שנאמר עזבי תורה יהללו רשע... ואם לחשך אדם לומר והא כתיב

אַל־תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים אַל־תְּקַנֵּא בְּעֹשֵׂי עַוְלָה? אמור לו מי שלבו נוקפו אומר כן (מפרש אל תתחר במרעים אל תתקוטט) אלא אל תתחר במרעים להיות כמרעים, אל תקנא בעשי עולה להיות כעושי עולה, ואומר אַל־יְקַנֵּא לִבְּךָ בַּחַטָּאִים כִּי אִם־בְּיִרְאַת־ה׳ כָּל־הַיּוֹם. איני, והאמר רבי יצחק אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו, שנאמר יָחִילוּ (יצליחו) דְּרָכָיו בְּכָל־עֵת ולא עוד אלא שזוכה בדין, שנאמר מָרוֹם (קריאה לאל יתברך) מִשְׁפָּטֶיךָ (הם) מִנֶּגְדּוֹ (ולא יגעו בו), ולא עוד אלא שרואה בצריו, שנאמר כָּל־צוֹרְרָיו יָפִיחַ בָּהֶם (בנפיחתו הוא דוחה אותם כקש)? לא קשיא **הא** במילי דידיה, הא במילי דשמיא (**הסביר המהרש״א** אף שמדובר במילי דשמיא, אמר ׳מותר׳ להתגרות ולא ׳מצוה׳, משום שיש אדם שלבו נוקפו ויירא ממנו בשביל עבירות שבידו). **ואיבע״א** הא והא במילי דשמיא, ולא קשיא הא ברשע שהשעה משחקת לו, הא ברשע שאין השעה משחקת לו. **ואיבע״א** הא והא ברשע שהשעה משחקת לו, ולא קשיא, הא בצדיק גמור, הא בצדיק שאינו גמור, דאמר רב הונא מאי דכתיב לָמָּה תַבִּיטוּן בּוֹגְדִים תַּחֲרִישׁ בְּבַלַּע רָשָׁע צַדִּיק מִמֶּנּוּ, וכי רשע בולע צדיק, והא כתיב ה׳ לֹא־יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ, וכתיב לֹא־יְאֻנֶּה לַצַּדִּיק כָּל־אָוֶן? אלא צדיק ממנו בולע, צדיק גמור אינו בולע. **ואיבע״א** שעה משחקת לו שאני [עיין טו״ז וכסל״ל מגילה (ו:), לל״ח ברכות (ז:) שהרחיבו הרבה בהעמלת סוגיא זו].

ואמר רבי יוחנן משום רשב״י כל הקובע מקום לתפלתו (**הרי״ף גרס** לתורתו, ובאמת בדף ו׳ דיברה הגמ׳ בקובע מקום לתפילתו) אויביו נופלים תחתיו, שנאמר וְשַׂמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל וּנְטַעְתִּיו וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד וְלֹא־יֹסִיפוּ בְנֵי־עַוְלָה לְעַנּוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה (**רבינו יונה ביאר** שהראיה מהפסוק שנאמר על ביהמ״ק שבזכותו ישבו שאננים ולא פחדו מאויבים, ועתה שאין ביהמ״ק אין לו לקב״ה אלא ד׳ אמות של הלכה בלבד ולכן ינצל בזה מאויבים) רב הונא רמי כתיב לענותו (בפסוק זה מובטח לישראל שהאויבים יותר לא יענו את ישראל) וכתיב (בפסוק המקביל בדברי הימים א׳ יז,ט) לכלותו (בפסוק זה מובטח לישראל שהאויבים לא יכלו את ישראל, אבל לענותם לכאו׳ כן)? בתחילה לענותו (כשנבנה הבית נבנה על מנת שלא לענות עוד אויבים לישראל) ולבסוף לכלותו (כשחטאו, נגזר עליהם ענוי, ותפלתם מגינה עליהם מן הכליון).

אמר רבי יוחנן משום רשב״י גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה, שנאמר (במקרא המשבח את אלישע שודאי גם למד תורה אצל אליהו, כתוב...) פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו, לַמַּד לא נאמר אלא יצק מלמד שגדולה שמושה יותר מלמודה בברכות (מז:) **פירש״י** ׳הוא הגמרא התלויה בסברא׳ **והמאירי כתב** שלומד את עניין ההוראה. **והמהרש״א ביאר** ש׳לא המדרש עיקר אלא המעשה׳ ובלימוד מלמדו גם סברות שאינן הלכה למעשה, אבל המשמשו רואה ולומד מרבו רק הלכה למעשה, ולכן גדולה שמושה. **ומהר״ץ חיות** הביא בשם הגר״א, שלימוד ושימוש הם באותו דבר, אלא ששימוש בראיה, ונשרש בלב, וגדול מלימוד, שהוא בשמיעה.

אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי, אמר ליה לא יכילנא. אמר ליה לכנפי למר עשרה וליצלי [**במשכנות יעקב** (**סי׳ פז**) דייק שרבי יצחק הקדים לשאול למה לא בא לביהכנ״ס, ורק אחר שהשיב לו שנחלש, שאל למה לא הביא מנין לביתו, כי אלולי שנחלש אין היתר להתפלל בביתו אפילו בעשרה] אמר ליה טריחא לי מלתא. ולימא ליה מר לשלוחא דצבורא, בעידנא דמצלי צבורא ליתי ולודעיה למר (**בהליכות שלמה** (עמ׳ סח) נקט שמעלה זו היא דוקא כשמכוון להצטרף לציבור מסויים ולהתפלל עמהם, שאל״כ אין לדבר קצבה, שהרי בערים גדולות מתפללין תפילת ערבית מתחילת הלילה עד חצות ללא הפסק). אמר ליה מאי כולי האי? אמר ליה דאמר רבי יוחנן משום רשב״י [**דף ח ע״א**] מאי דכתיב וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ| ה׳ עֵת רָצוֹן אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין [**מסביר המהרש״א** נראה הא דתפלת צבור יותר מקובלת ומרוצה אין צריך ראיה דמן התורה איכא למגמר כן דאמרינן יבמות (מט:) משה אמר בכל קראנו אליו ואת אמרת דרשו ה׳ בהמצאו ומסיק הא בצבור הא ביחיד, אלא דבעי לאתויי הכא דגם תפלת יחיד בביתו היא מרוצה ומקובלת יותר בזמן שהצבור מתפללין) **רבי יוסי ברבי חנינא אמר מהכא** כֹּה| אָמַר ה׳ בְּעֵת רָצוֹן עֲנִיתִיךָ. **רבי אחא ברבי חנינא אמר** מהכא הן אל כביר ולא ימאס (**מסביר מהרש״א** הלימוד לענייננו, דאיכא תרי פסוקים בספר איוב חד ׳הן אל לא ימאס תם׳ ואידך ׳הן אל כביר ולא ימאס

כביר' דהן אל לא ימאס תם דהיינו תפלת תם יחידי, בשעה דהן אל כביר (לשון חזק) ולא ימאס כביר (לשון רבים) ור"ל הן אל הוא האמיץ ולא ימאס תפלת הרבים) וכתיב פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְּרָב־לִי כִּי־בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי (**מהרש"א מפרש** שבזכות תפילות הציבור שנא' באותה שעה, קיבל ה' את תפילות דוד, אפי' כשהתפלל לבדו) **תניא נמי הכי** רבי נתן אומר מנין שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים, שנאמר הן אל כביר ולא ימאס, וכתיב פדה בשלום נפשי מקרב לי. **פסק השו"ע** ישתדל אדם להתפלל בב"ה עם הציבור, ואם הוא אנוס שאינו יכול לבוא לב"ה, יכוין להתפלל בשעה שהציבור מתפללים (**הגה** והוא הדין בני אדם הדרים בישובים ואין להם מנין, מ"מ יתפללו שחרית וערבית בזמן שהציבור מתפללים) או"ח (צ,ט).

(גרס הב"ח) **מאי פדה בשלום נפשי** (זה שעסק בדברי שלום, דהיינו תורה, דכתיב וכל נתיבותיה שלום וכן גמילות חסדים נמי שלום הוא, שמתוך שגומל חסד בגופו לחבירו הוא מכיר שהוא אוהבו, ובא לידי אהוה ושלום) **אמר** הקב"ה כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו פדאני, לי ולבני, מבין אומות העולם.

אמר ריש לקיש כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע, שנאמר כֹּה| אָמַר ה' עַל־כָּל־שְׁכֵנַי הָרָעִים הַנֹּגְעִים בַּנַּחֲלָה ('נחלה' אלו בתי כנסיות) אֲשֶׁר־הִנְחַלְתִּי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל ולא עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו, שנאמר (סיפיה דקרא הוא) הִנְנִי נֹתְשָׁם מֵעַל אַדְמָתָם וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה אֶתּוֹשׁ מִתּוֹכָם. אמרו ליה לרבי יוחנן איכא סבי בבבל. תמה ואמר לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה כתיב, אבל בחוצה לארץ לא, כיון דאמרי ליה מקדמי (שחרית) ומחשכי (ערבית) לבי כנישתא (כלומר, מאריכין בבית הכנסת) אמר היינו דאהני להו. כדאמר רבי יהושע בן לוי לבניה קדימו וחשיכו ועיילו לבי כנישתא, כי היכי דתורכו חיי. אמר רבי אחא ברבי חנינא מאי קרא אַשְׁרֵי אָדָם שֹׁמֵעַ לִי לִשְׁקֹד עַל־דַּלְתֹתַי יוֹם| יוֹם לִשְׁמֹר מְזוּזוֹת פִּתְחָי, וכתיב בתריה כִּי מֹצְאִי מָצָא חַיִּים.

אמר רב חסדא לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים (רוחב, יכנס לפנים, שלא ישב סמוך לפתח, דנראה עליו כמשוי עיכוב בית הכנסת, ויהא מזומן סמוך לפתח לצאת) ואחר כך יתפלל. **פסק השו"ע** יכנס שיעור שני פתחים ואח"כ יתפלל. י"מ שיעור שני פתחים דהיינו ח' טפחים יכנס לפנים, שלא ישב אצל הפתח שנראה כמשאוי ישיבת ב"ה (רש"י) ולפ"ז אם יש לו מקום מיוחד אצל הפתח, אין בכך כלום (ר' יונה) וי"מ שהטעם מפני שמביט לחוץ ואינו יכול לכוין, ולפי זה אם אינו פתוח לרשות הרבים אין בכך כלום (מהר"ם מרוטנבורג) וי"מ שלא ימהר להתפלל מיד כשנכנס, אלא ישהא שיעור שני פתחים (הרא"ש בשם יש מפרשים) ונכון לחוש לכל הפירושים או"ח (צ,כ).

עַל־זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל־חָסִיד| אֵלֶיךָ לְעֶת מְצֹא (יתפלל שיהו מצויין לו כשיצטרך) **אמר רבי חנינא** לעת מצא זו אשה שנאמר מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב. במערבא [**בפתח עינים ביאר** למה דוקא במערבא שאלו כך, ע"פ מה שאמרו בקידושין (כט:) שבבבל היו רגילים ללמוד תורה ואח"כ לישא אשה, והגינה עליהם זכות התורה שלא יכשלו באשה רעה, אך בארץ ישראל היו נושאים אשה ואח"כ לומדים תורה, ולכן שאלו כך] **כי נסיב אינש** אתתא, אמרי ליה הכי מצא או מוצא (**ביאר הגר"א** שטבע האדם להתרגל לטוב, אך הרע כל יום כחדש עיניו, ולכן באשה טובה הוא אומר 'מצא' לשון עבר, שבעבר מצא טוב, אך על רעה אומר 'מוצא' לשון הוה ותמידי. **בעיון יעקב כתב** שלא הייתה השאלה כפשוטה, שהרי עדיין לא יכול לדעת, ולשם מה ישאלו שאלה זו, אלא שהיו מרמזים לחתן שכעת זכה שנמחלו עונותיו, ובידו להמשיך בדרך הישר ולמצוא טוב, או חלילה לשוב לכסלה ואז יקרא בו מר ממות) מצא דכתיב מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב וַיָּפֶק רָצוֹן מֵה', מוצא דכתיב וּמוֹצֶא אֲנִי מָר מִמָּוֶת אֶת־הָאִשָּׁה (**הקשה החפץ חיים לשה"ר פ"ז במ"ח י"ג** איך יוכל לומר 'מוצא' והרי עובר בלשון הרע. **ותירץ** שאשה רעה כמות ודאי התפרסמו עינייניה באפי תלתא, ואם אינו מתכוויין להעביר קול מותר לספר)... **רבי נתן אומר** לעת מצא זו תורה, שנאמר כי מצאי מצא חיים וגו'. **רב נחמן בר יצחק אמר** לעת מצא זו מיתה, שנאמר לַמָּוֶת תּוֹצָאוֹת (**בשערי תשובה ש"ב יז** כתב 'וכמה קשה המות למי שלא הפריד תאות העולם מנפשו עד אשר יפרידנה המות ממנה'). **תניא נמי הכי**

תשע מאות ושלשה מיני מיתה נבראו בעולם, שנאמר למות תוצאות, תוצאות בגימטריא הכי הוו. קשה שבכלן אסכרא, ניחא שבכלן נשיקה, אסכרא דמיא כחיזרא (קוץ) בגבבא דעמרא (בגיזת צמר) דלאחורי נשרא (כאשר אדם מנתק את הקוצים ומשליכם לאחור אי אפשר שלא ינתק עמם מהצמר. כך גם מיתה זו, הנשמה כביכול תפוסה בגוף ונתוקה מכאיב לגוף)... נשיקה דמיא כמשחל (כמושך) בניתא (נימת שער) מחלבא (מתוך החלב) **רבי יוחנן אמר** לעת מצא זו קבורה (**עץ יוסף כתב** שיתפלל שיזכה לבוא לקבורה סמוך למיתתו **ומהרש"א כתב** שהכוונה שיבוא לקבורה לפי שלא הכל זוכים לכך, כמו שמצאנו בבית אחאב **ויש שפרשו** שלא יקבר אצל רשע, ולא אצל צדיק ממנו שנפרעים ממנו) אמר רבי חנינא מאי קרא הַשְּׁמֵחִים אֶלֵּי־גֵיל יָשִׂישׂוּ כִּי יִמְצְאוּ־קָבֶר. אמר רבה בר רב שילא, היינו דאמרי אינשי ליבעי אינש רחמי אפילו עד זיבולא בתרייתא שלמא (שיהא לו שלום כל ימי חייו, ואף ביום קבורתו עד השלכת עפר האחרונה שבכיסוי קבורתו) **מר זוטרא אמר** לעת מצא זה בית הכסא (שיהא דר במקום שיש בית הכסא סמוך לו, לפי שהיתה קרקע של בבל מצולת מים, ואין יכולין לחפור שם חפירות, והיו צריכין לצאת בשדות ולהתרחק מאד) **אמרי במערבא** הא דמר זוטרא עדיפא מכלהו (**הריטב"א ביאר** שהטעם להעדיף את דברי מר זוטרא, הוא משום שחסרון בית הכסא, גורם למחלות הגוף, ולביטול תורה ותפילה שטעונים גוף נקי).

אמר ליה רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא, אמר ליה, הכי אמר רב חסדא מאי דכתיב אֹהֵב ה' שַׁעֲרֵי צִיּוֹן מִכֹּל מִשְׁכְּנוֹת יַעֲקֹב, אוהב ה' שערים המצויינים (ציון ואסיפת צבור) בהלכה (**מהרש"א כתב** שבבתי מדרשות שלהם חלקם למדו מקרא וחלקם משנה ולא עולה בידם הלכה שיוצאת מן התלמוד. אבל שערים המצויינים בהלכה, הוא מקום שכל ת"ח קובע מקום לגרסתו בתלמוד המביא לידי הלכה פסוקה **מרומי שדה** היינו שעוסקים ומחדשים בהלכה. משא"כ בתי מדרשות, המה משכנות יעקב, המון העם המתקבצין ללמוד מה שכבר יודעים) יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות. והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. **ואמר אביי** מריש הוה גריסנא בגו ביתא ומצלינא בבי כנישתא, כיון דשמענא להא דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא. רבי אמי ורבי אסי אע"ג דהוו להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא מצלו אלא ביני עמודי, היכא דהוו גרסי. **פסק הש"ע** בית המדרש קבוע קדוש יותר מבהכ"נ, ומצוה להתפלל בו יותר מב"ה, והוא שיתפלל בי' (**הגה** וי"א דאפי' בלא י' עדיף להתפלל בבה"מ הקבוע לו, ודוקא מי שתורתו אומנתו ואינו מתבטל בלאו הכי. ואפילו הכי לא ירגיל עצמו לעשות כן, שלא ילמדו עמי הארץ ממנו ויתבטלו מב"ה) או"ח (צ,יח). **הרמב"ם ביאר** שמיירי שמתפלל בי' **והפביר רבינו יונה** שהחידוש שזה עדיף על רב עם שנמצאים בביהכנ"ס **אמנם כתב** שאפילו לדעת הרמב"ם אין צריך עשרה אלא למי שדרכו ללכת מביתו ללמוד למקום אחר דכיון שדרכו להתבטל מלימודו בשעה שהולך ללמוד, יש לו להתפלל בעשרה. אבל מי שלומד בביתו כל היום במקום קבוע ותורתו אומנותו אין לו ללכת לבית הכנסת אם לא ימצא עשרה מפני שנמצא מתבטל מלימודו בשעת הילוכו וטוב לו שיתפלל יחידי משיתבטל כלל.

ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים (**כתבו האחרונים** שמדובר באדם ירא שמים הנהנה מיגיעו, כי אילו אינו ירא שמיים, ודאי יגיעו לבד אינו יותר מיראת שמים) דאילו גבי ירא שמים כתיב אַשְׁרֵי־אִישׁ יָרֵא אֶת־ה', ואילו גבי נהנה מיגיעו כתיב יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ, 'אשריך' בעולם הזה, 'וטוב לך' לעולם הבא, ולגבי ירא שמים 'וטוב לך' לא כתיב ביה (**פנ"י ביאר** מיירי ששניהם יראי שמים אלא שזה שיגיע כפיו ממעט ממלאכת שמים בגלל יגיעו, ואעפ"כ עדיף כדי שלא יצטרך לבריות **וברוח חיים** (ב,ד) ביאר שהעוסק מעט בפרנסה, כל טוב העוה"ב של תורתו יהא רק לו לבדו, אך היר"ש שאינו עוסק לפרנסתו אלא מטיל עצמו על הציבור, זוכה שיהא משכר תורתו גם לאחרים שהחזיקוהו, ואין כל הטוב רק 'לך' **אמנם** הדגש על 'מעט' שכותב שם שיהיה תורתו קבע ומלאכתו ארעי **כתב הרמ"א** ומעלה גדולה למי שמתפרנס ממעשה ידיו, שנאמר יגיע כפיך כי תאכל וגו'. וכל המשים על לבו לעסוק בתורה ולא לעשות מלאכה להתפרנס מן הצדקה, הרי זה מחלל השם

ומבזה התורה, שאסור ליהנות מדברי תורה. וכל תורה שאין עמה מלאכה, גוררת עון וסופו ללסטם הבריות. וכל זה בבריא ויכול לעסוק במלאכתו או בדרך ארץ קצת ולהחיות עצמו, אבל זקן או חולה, מותר ליהנות מתורתו ושיספקו לו (לב"ע). ויש אומרים דאפילו בבריא מותר. ולכן נהגו בכל מקומות ישראל שהרב של עיר יש לו הכנסה וספוק מאנשי העיר, כדי שלא יצטרך לעסוק במלאכה בפני הבריות ויתבזה התורה בפני ההמון. ודוקא חכם הצריך לזה, אבל עשיר, אסור. ויש מקילין עוד לומר דמותר לחכם ולתלמידיו לקבל הספקות מן הנותנים כדי להחזיק ידי לומדי תורה, שעל ידי זה יכולין לעסוק בתורה בריוה. ומ"מ מי שאפשר לו להתפרנס היטב ממעשה ידיו ולעסוק בתורה, מדת חסידות הוא ומתת אלהים היא, אך אין זה מדת כל אדם, שא"א לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה ולהתפרנס בעצמו. וכל זה דשרי היינו שנוטל פרס מן הצבור או הספקה קבועה, אבל אין לו לקבל דורונות מן הבריות יו"ד (רמו,כא) **כתב ראשון לציון** (יו"ד רמו סעי' כא) הרמב"ם האריך לגנות הרבה בהולכי במדה זו אלא דדוקא דייק הרמב"ם ז"ל דכל זה לא מיירי אלא במי שהוא מטיל פרנסתו על הזולת שיושב ולומד ובהכרח על הצבור לפרנסו והוי כמאן דתובע שכר לימודו, דבזה פשיטא שהוא נוטל חייו מן העולם. אבל, אם הצבור או היחיד מבקשים ממנו ללמוד בעדם או לזכות לאו איסורא עביד דכן מצינו היתר בהדיא שמח זבולון כו' ויששכר באהליך... **אלא דאודיעך** דיש הרבה חילוקים בצד ההיתר בענין זה **הא'** הוא דמותר לגמרי כהא דמשתתפין ב', א' יוצא להכין טרף וא' לומד ומשתתפין, כל אחד חולק עם חברו כל ריוח שיהיה לו וזה כשמעון ועזריה. **והב'** הוא שלומד ומתפרנס מן הצדקה כדרך העניים מצד כי לא מצא אופן שיתפרנס וילמוד אפילו חלק מהיום, זה יותר טוב הוא לו שילמוד ויתפרנס מהצדקה, ועכ"פ לא שיטיל עצמו על הצבור לומר פרנסוני ויבא עליהם בכח תורתו דבאופן זה אסר הרמב"ם בכל מציאות שיהיה. **והחלק הג'** הוא שיש לפניו ב' דרכים הא' שיכול להתפרנס משלו וללמוד חלק מהיום, והב' שיקח מאדם מיחיד או מרבים שנדבה רוחם לתת לו פרנסתו ללמוד כל היום לקיים עץ חיים היא למחזיקים בה, הי מינייהו יבחר האדם, ועל זה אמרו גדול הנהנה מיגיעו יותר מי"ש שיותר יבחר לו האדם שיהנה מיגיעו וילמוד חלק מהיום מליהנות מהזולת וילמוד כל היום כאשר ביארתי בחיבורי על הש"ס ספר חפץ ה' **ושם כתבתי כי זה היה בזמניהם משא"כ בזמנינו** שנתמעטו הלבבות והדעות ואפילו חובת האדם לדעת דינים הצריכים הלואי שילמוד כל היום וישיג לדעת מה יעשה ממצות השם ברוך הוא, נ"ל שיותר טוב ללמוד כל היום ובתנאי שלא יבא הוא להכריח לזולת לפרנסו, אא"כ אם הם בקשו ממנו להחנותו וללמוד כל היום יהגה וילמוד תורת ה' החביבה. **אמנם אור החיים שמות (ל,יג) כתב** 'שקל הקודש כפול היה, ובא להודיע כי מה שיטול מהקודש בעד מחצית כספו, לא שיתנכה מחלק הלומד וכל אחד בידו מחצית שכר, לא כן הוא כי שקל הקודש כפול היה ונמצא כל אחד בידו שקל שלם' ובהקדמת ההפלאה לספרו (אות מ"ג) 'ויש מן המשפיעים במידה גסה שסוברים שקונים מן הת"ח חלק מתורתו כדרך שאר משא ומתן, אמנם חלילה מלחשוב כך, וכי ימסור ת"ח אפילו שעה אחת בעוה"ב בגלל חיי העוה"ז וכו' אלא הענין הוא שכל אחד מקבל שכרו משולם, וכמו שאמרו המשל מנר שמדליק ממנו ואין מחסר אורו' וכו', ומאידך מדברי הש"ך יו"ד סי' רמ"ו סק"ב משמע שמתחלקים בשכר).

ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא לעולם ידור אדם במקום רבו, שכל זמן ששמעי בן גרא קיים (דסמוך למיתת שמעי כתיב ויתחתן שלמה) לא נשא שלמה את בת פרעה. והתניא אל ידור? לא קשיא הא דכייף ליה (לקבל תוכחתו), הא דלא כייף ליה.

אמר רבי אמי מאי דכתיב וְעֹזְבֵי ה' יִכְלוּ זה המניח ספר תורה ויוצא. רבי אבהו נפיק בין גברא לגברא. **בעי רב פפא** בין פסוקא לפסוקא מהו? **תיקו.** **פסק הש"ע** אסור לצאת ולהניח ס"ת כשהוא פתוח, אבל בין גברא לגברא, ש"ד או"ח (קמו,א). **כתב הגר"א** ואפי' בין פסוקא לפסוקא אסור, דתיקו דאורייתא לחומרא (**תל"י וטול**) והשמיט הש"ע שאינו נוהג עכשיו שאין מתרגמין עכשיו ואין מפסיקין בין פסוק לפסוק.

רב ששת מהדר אפיה וגרים, אמר אנן בדידן ואינהו בדידהו [**מקשים התוס'** שבסוטה (לט.) איתא על הפסוק 'וכפתחו עמדו כל העם' כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפילו בדבר הלכה? **ומתרצים מספר תירוצים א.** התם איירי בקול רם כדי שלא יבטלו קול קריאת התורה. **ב. הרי"ף כתב דהלכות גדולות מפרשי** דוקא שיש שם עשרה אחריני אז יכול ללמוד. אבל אין שם עשרה אלא עמו, לא. והכא מיירי שהיו שם עשרה בלא הוא. **ג. תרוץ נוסף ברי"ף** שאני רב ששת שתורתו אומנתו הוא. **וכתבו התוס'** ואנן מסתבר לן כי האי תירוצא. בגית יוסף יש עוד תרוצים של הלשונים. **סיכם הבית יוסף** ולענין הלכה כדאי הם הנך רבוותא דשרו לסמוך עליהם **והוסיף בדק הבית** ומכל מקום נכון לכוין אדם דעתו בכל הפרשיות ולשמעם מפי שליח ציבור]. **פסק הש"ע** כיון שהתחיל הקורא לקרות בס"ת (**מ"כ** והמ"א מצדד לומר דמשעה שנפתח הס"ת אפילו לא התחיל עדיין הקורא לקרות ג"כ אסור וכן משמע דעת הגר"א בביאורו דמשעה שפתחו הס"ת כדי לברך אסור לספר) אסור לספר אפילו בד"ת (**מ"כ** וכן לפרש דבר תורה או להורות הוראה לאדם ששואל אסור ולאפרושי מאיסורא מותר לומר בדרך קצרה אם אי אפשר להפריש ע"י רמיזה) אפי' בין גברא לגברא

(**מ"ב** שמא ימשך הלמוד בעת הקריאה. והב"ח מיקל בלמוד בין גברא לגברא, ובא"ר מצדד דעם אחרים אין להקל שמא ימשך, ובבינו לבין עצמו המיקל ללמוד אז אין למחות בידו, אך להורות אז הוראה לפי שעה אין להחמיר דלא שכיח כ"כ בזה שמא ימשך) **ואפילו אם השלים הוא** הפרשה ויש מתירים לגרום (פי' ללמוד) בלחש, וי"א שאם יש י' דצייתי לס"ת, מותר לספר, ויש מתירים למי שתורתו אומנתו, ויש מתירים למי שקודם שנפתח ס"ת מחזיר פניו ומראה עצמו שאינו רוצה לשמוע ס"ת אלא לקרות, ומתחיל לקרות והנכון שבכל הפרשיות ראוי למדקדק בדבריו לכוין דעתו ולשומעם מפי הקורא או"ח (קמו,ב).

אמר רבי אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו (של כל שבת ושבת) עם הצבור (**כתבו התוס'** נראה ממנחת שבת ואילך עד שבת הבאה נקראת עם הצבור וזמן השלמה יש במדרש, ג' דברים צוה רבינו הקדוש לבניו בשעה שנפטר שלא תאכלו לחם בשבת עד שתגמרו כל הפרשה. משמע, דקודם אכילה צריך להשלימה. ומיהו אם השלימה לאחר אכילה שפיר דמי. מ"מ מצוה מן המובחר קודם אכילה) **שנים מקרא ואחד תרגום** (**הראבי"ה כתב**, שטעם התקנה שנים מקרא, להודיע חשיבות המקרא, ואחד תרגום כדי שיבין את העניין. **ר"ח כתב** שהטעם כדי שיהא רגיל במה שהציבור קורין. **תוס' חולקים** על דברי הסוברים שאפשר לקרוא כל אחד בתרגום שפתו מטעם שהרי תרגום אונקלוס מפרש דברים שאי אפשר ללמוד מתרגום הלשון) **[דף ח ע"ב]** ואפילו עטרות ודיבן (**רש"י** שאין בו תרגום **תוס'** שיש בו תרגום ירושלמי, שעדיף שיקרא תרגום ירושלמי מאשר שיקרא ג' פעמים הפסוק) שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו. **רב ביבי בר אביי סבר** לאשלומינהו לפרשייתא דכולא שתא במעלי יומא דכפורי. תנא ליה חייא בר רב מדפתי כתיב וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב, וכי בתשעה מתענין, והלא בעשרה מתענין, אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי (**הסבירו התוס'** אם נצטוה להתענות בו) ועשירי [**פירש רש"י** והכי קאמר קרא הכינו עצמכם בתשעה לחדש לענוי המחרת, והרי הוא בעיני כענוי היום **רבינו יונה בשע"ת ש"ד אות ח–י כתב** שטעם המצוה, כדי להראות שמחתו בהגיע זמן כפרתו, ותהא לו לעדות על דאגתו מעוונותיו. ועוד, שהיא תחת סעודת יו"ט של יוה"כ. ועוד כדי שיתחזק להרבות תפלה ביוה"כ] **סבר לאקדומינהו** (לסדר כל הפרשיות בשבת אחת או בשתי שבתות) **אמר ליה ההוא סבא, תנינא ובלבד** שלא יקדים ושלא יאחר. כדאמר להו רבי יהושע בן לוי לבניה אשלימו פרשיותייכו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום, והזהרו בורידין כרבי יהודה דתנן רבי יהודה אומר עד שישחוט את הורידין (כדי שיצא כל הדם, ולא אמר כן אלא בעוף, הואיל וצולהו כולו כאחד) והזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו (שחלה, או שנטרד בדוחק מזונות, הזהרו בו לכבדו) דאמרינן לוחות ושברי לוחות מונחות בארון. **פסק הש"ע** אע"פ שאדם שומע כל התורה כולה כל שבת בצבור, חייב לקרות לעצמו בכל שבוע (**מ"ב** היינו שלא יקדים לקרות קודם אותו שבוע וגם לא יאחר דצריך להשלים פרשיותיו עם הצבור וכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו) **פרשת אותו השבוע שנים מקרא ואחד תרגום אפילו עטרות ודיבן** (**מ"ב** ר"ל אף על פי שאין בו תרגום, וה"ה ראובן ושמעון וכי"ב צריך לקרותו ג"פ. ויש מחמירין דבעטרות ודיבן שיש בו תרגום ירושלמי צריך לקרות שם התרגום) או"ח (רפה,א).

אמר להו רבא לבניה כשאתם חותכין בשר אל תחתכו על גב היד **איכא דאמרי** משום סכנה (שלא יקוץ ידו) **ואיכא דאמרי** משום קלקול סעודה (אף בחבורה קטנה יצא דם וילכלך את המאכל וימאים את המסובין). ואל תשבו על מטת ארמית, ואל תעברו אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין.

'ואל תשבו על מטת ארמית' **איכא דאמרי** לא תגנו בלא ק"ש (שתהא מטתך דומה למטת ארמית) **ואיכא דאמרי** דלא תנסבו גיורתא **ואיכא דאמרי** ארמית ממש, ומשום מעשה דרב פפא דאזל לגבי ארמית, הוציאה לו מטה, אמרה לו שב, אמר לה איני יושב עד שתגביהי את המטה, הגביהה את המטה ומצאו שם תינוק מת (והיתה רוצה להעליל עליו ולומר שישב על בנה והרגו). מכאן אמרו חכמים אסור לישב על מטת ארמית.

'ואל תעברו אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין' מסייע ליה לרבי יהושע בן לוי, דאמר

אסור לו לאדם שיעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין (שנראה כמבריח עצמו מפתח בית הכנסת שבמזרח) **אמר אביי** ולא אמרן אלא דליכא פתחא אחרינא, ולא אמרן אלא דליכא בי כנישתא אחרינא, ולא אמרן אלא דלא דרי טונא (משא) ולא רהיט (רץ) ולא מנח תפילין, אבל איכא חד מהנך לית לן בה. **כ"פ השו"ע** או"ח (צ,ח).

תניא, אמר ר"ע בשלשה דברים אוהב אני את המדיים (**בבן יהוידע תמה** הרי אמרו במסכת ע"ז שאסור לומר כמה נאה גוי זה שנאמר 'לא תחנם'. **וביאר** שרבי עקיבא רצה להלהיב לב ישראל, שאם הגויים כך עושים ודאי שעם חכם ונבון עליו לעשות כן. **ועוד** שלא התכוון לשבחם אלא לגנותם, שבכל האומה הגדולה הזאת לא מצא דברים שראוי לשבחן אלא ג' דברים אלו בלבד. **ובעיון יעקב כתב** שבא ללמד שכל שיש בו דרך ארץ וצניעות אין בו משום בחוקותיהם לא תלכו) כשחותכין את הבשר אין חותכין אלא על גבי השולחן (**הסביר המהרש"א** ולא על גב היד) כשנושקין אין נושקין אלא על גב היד (את יד חברו הוא נושק, ודרך חשיבות הוא זה, מפני הרוק) וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה (דאמרי אינשי אזנים לכותל). אמר רב אדא בר אהבה מאי קראה וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ. **תניא, אמר רבן גמליאל** בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים הן צנועין באכילתן, וצנועין בבית הכסא, וצנועין בדבר אחר (תשמיש).

איתא במשנה 'רבן גמליאל אומר מצותן עד שיעלה עמה"ש' **אמר שמואל** הלכה כרבן גמליאל. עמ"ש להלכה בדף ד.

תניא, רשב"י אומר פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים בלילה, אחת קודם שיעלה עמוד השחר, ואחת לאחר שיעלה עמוד השחר (**הגמ' מבארת** שאחר עה"ש לילה הוא וקרי ליה יום כיון שאנשים קמים בשעה זו וקרי ליה 'בקומך' **הקשו התוס'** תימא א"כ שאחר עה"ש הוא לילה, לימא רבותא שפעמים יש אדם קורא לאחר שיעלה עמוד השחר שני פעמים ויוצא בו משום שחרית ומשום ערבית. **ותירצו** וי"ל דהכי קאמר לעולם לילא הוא בשאר מצות דבעינן בהו יום כמו תפילין וציצית, אבל גבי ק"ש לא, הואיל ואיכא אינשי דקיימי בההיא שעתא לאו זמן שכיבה הוא **עוד מבארים התוס'** שעה"ש לאו דוקא אלא צריך להמתין לפחות לשיכיר בין תכלת לכרתי) ויוצא בהן ידי חובתו, אחת של יום ואחת של לילה **אמר רב אחא בר חנינא אמר רבי יהושע בן לוי** הלכה כרשב"י.

איכא דמתני להא דרב אחא בר חנינא אהא דתניא, **רשב"י אומר משום ר"ע** פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים ביום, אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה (**הגמ' מבארת** שאחר עה"ש הוי יום, והא דקרי ליה לילה כיון שיש אנשים שעדיין יושנים בשעה זו) ויוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה [**דף ט ע"א**] **אמר רבי אחא ברבי חנינא אמר רבי יהושע בן לוי** הלכה כרבי שמעון שאמר משום ר"ע. **אמר רבי זירא** ובלבד שלא יאמר השכיבנו (**כתב רש"י** הקורא ק"ש של לילה שחרית סמוך לעמוד השחר, לא יאמר השכיבנו, שאין עוד זמן תחלת שכיבה אלא זמן סוף שכיבה. **התוס' חלקו עליו** שאז ודאי עדין זמן שכיבה ומצי למימר השכיבנו **ולכן הביאו את ביאורו של חשר מקוצי** שדברי רבי זירא נסובים על הברייתא השניה, שהקורא קודם הנץ, אינו אומר השכיבנו כי כבר עלה השחר) **כי אתא רב יצחק בר יוסף אמר** הא דרבי אחא ברבי חנינא אמר רבי יהושע בן לוי (שיכול לקרוא ק"ש של לילה עד הנץ) לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר. דההוא זוגא דרבנן דאשתכור (וישנו ונרדמו עד לאחר עמוד השחר) בהלולא דבריה דרבי יהושע בן לוי, אתו לקמיה דרבי יהושע בן לוי, אמר כדאי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק (אבל שלא בשעת הדחק **לא הרז"ה נקט** ש'ההוא זוגא' דינם כמזידין, ובכל זאת נחשב כשעת הדחק לקרא עד הנץ. **אך הרמב"ן** נקט שרק באונס נחשב כשעת הדחק, אך במזיד אינו קורא, ובהכרח ששכור נחשב כאונס. ודעת הרשב"א והרא"ש כהרמב"ן, ולכן כתבו שבני רבן גמליאל לא היו אנוסים, ולכן אמר שיקראו רק אם לא עלה השחר. **וכתב הכ"י סימן צ"ט** שלדבריהם יש שכרות של מזיד, כגון בני ר"ג שהיו במשתה הרשות, ויש שכרות של שוגג, והיא בשמחה של מצוה כהלולא דריב"ל. ועוד חילק, שבני ר"ג נשארו ערים במשתה כל הלילה, ולכן דינם כמזידים שהיה עליהם להפסיק כדי לקרא קודם עה"ש, אולם ההוא זוגא נרדמו, ולכן נחשבו אונסים ויקראו אחר עה"ש). **פסק השו"ע א.** אם נאנס ולא קרא ק"ש ערבית עד שעלה עמוד השחר, כיון שעדיין לא הנץ החמה קורא ק"ש

ט.

ויוצא בה ידי חובת ק"ש ערבית. ואם היה אנוס באותה שעה לצאת לדרך מקום גדודי היה ולסטים, לא יקרא אז ק"ש פעם שנית לצאת בה ידי חובת ק"ש של יום, שמאחר שעשה לאותה שעה לילה אי אפשר לחזור ולעשותה יום או"ח (נח,ה) **ב.** הקורא ק"ש של ערבית אחר שעלה עמוד השחר, קודם הנץ החמה, לא יצא ידי חובתו אלא אם כן היה אנוס, כגון שכור או חולה וכיוצא בהן ואנוס שקרא אז לא יאמר השכיבנו, דכיון שעלה עמוד השחר אינו זמן שכיבה. (**הגה** אבל שאר הברכות, דהיינו שנים שלפני ק"ש וברכת אמת ואמונה עד השכיבנו, אומר) או"ח (רלה,ד). **פסק כהתוס'** שרק אחר עה"ש אין לומר השכיבנו.

איתא במשנה 'מעשה שבאו בניו' ועד השתא לא שמיע להו הא דרבן גמליאל? הכי קאמרי ליה (לר"ג) רבנן פליגי עילווך (דהא דאמרי עד חצות, דוקא קאמרי, דלא משמע להו ובשכבך כל זמן שכיבה, אלא כל זמן שדרך בני אדם להתעסק לילך ולשכב, ומיהו בהא פליגי אדרבי אליעזר, דאלו רבי אליעזר סבירא ליה זמן עסק שכיבה אינו אלא עד האשמורה הראשונה, ולרבנן עד חצות) ויחיד ורבים הלכה כרבים, או דלמא רבנן כוותך סבירא להו (ומשמע להו ובשכבך כל זמן שכיבה) והאי דקאמרי עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה (כדי לזרז, ומיהו, היכא דאתנים ולא קרא קודם חצות עדיין זמן חיובא הוא, ומחייבי, ונפקי ידי ק"ש בזמנו) אמר להו רבנן כוותי סבירא להו, וחייבין אתם. והאי דקאמרי עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה (**הרשב"א ביאר** שמחלוקת ר"ג וחכמים רק לעניין לכתחילה, אבל בדיעבד גם חכמים מודים שקורא אחר חצות. **אמנם ר' יונה ס"ל** שלחכמים אחר חצות הפסיד המצוה אף דיעבד. ולדבריו צריך לפרש שבני רבן גמליאל היו אנוסין, ולכן דנו אם מה"ת זמנה רק עד חצות, או שהוא סייג, ודוקא למי שפשע ולא קרא, אך המאחר באונס יכול לקרות עד עלות השחר). עיין מ"ש בדף ל: להלכה בזה שבדיעבד קולא על עה"ש.

איתא במשנה 'הקטר חלבים מצותן עד שיעלה עמה"ש' ואילו אכילת פסחים לא קתני (שאכילתה עד עה"ש)? **אמר רב יוסף** לא קשיא, הא ראב"ע, הא ר"ע. **דתניא** וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה **ראב"ע אומר** נאמר כאן בלילה הזה ונאמר להלן וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה מה להלן עד חצות (**הספיר הגריש"א** דמכת בכורות היה בדיוק בחצות, והרי חצות אינו זמן מוגדר וע"כ דעד חצות כבר הוכה כל בכור) אף כאן (קרבן פסח) עד חצות. **אמר ליה ר"ע** והלא כבר נאמר (ואכלתם אותו...) בחפזון עד שעת חפזון (שנחפזו לצאת, והיינו עמוד השחר, כדכתיב לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר) אם כן מה תלמוד לומר 'בלילה', יכול יהא נאכל כקדשים (שנאכלים) ביום (שחיטתן כדרך תודה שאף היא זמן אכילתה יום אחד, ואוכל והולך כל יום שחיטתה והלילה עד הבקר) תלמוד לומר בלילה, בלילה הוא נאכל, ולא ביום.

בשלמא לרבי אלעזר בן עזריה דאית ליה גזירה שוה אצטריך למכתב ליה הזה, אלא לרבי עקיבא האי הזה מאי עביד ליה? למעוטי לילה אחר הוא דאתא, סלקא דעתך אמינא הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים, מה שלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד (דכתיב ביום זבחכם יאכל וממחרת) אף פסח נאכל שתי לילות במקום שני ימים, ויהא נאכל לשני לילות ויום אחד (לא שיאכלנו ביום, אלא שיהא שהות זמן שלא יפסל באכילה בשביל המתנת היום, ויאכלנו בלילה השנית) קמשמע לן בלילה הזה בלילה הזה הוא נאכל, ואינו נאכל בלילה אחר. ורבי אלעזר בן עזריה? מלא תותירו עד בקר נפקא. ורבי עקיבא? אי מהתם הוה אמינא מאי בקר בקר שני. ורבי אלעזר? אמר לך כל בקר בקר ראשון הוא.

והני תנאי כהני תנאי, דתניא שָׁם תִּזְבְּחוּ אֶת־הַפֶּסַח בָּעֶרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם (הרי לך שלשה זמנים שאינם שוים, 'בערב כי ינטו צללי ערב' היינו לאחר חצות, שנסתלקה חמה מראש כל אדם ונטתה למערב, 'כבא השמש' משחשכה, 'מועד צאתך' ממצרים בבקר) **רבי אליעזר אומר** בערב (לאחר חצות יום) אתה זובח, וכבוא השמש (משחשכה) אתה אוכל, ומועד צאתך ממצרים (בבוקר) אתה שורף (אלא לפי שאין שורפין קדשים ביום טוב ממתינין לו עד בקר שני) **רבי יהושע אומר** 'בערב' אתה זובח, 'כבוא השמש' אתה אוכל, ומועד צאתך ממצרים בבוקר אתה שורף. **אמר ר"ע** אם כן מה תלמוד לומר בלילה, בלילה הוא נאכל, ולא ביום.

אתה אוכל, ועד מתי אתה אוכל והולך עד מועד צאתך ממצרים (היינו כר"ע, אבל לת"ק עד חצות לילה הוי זמן אכילה, ותו לא, דאי לא מאי בינייהו).

אמר רבי אבא הכל מודים (ר"ע גופיה מודה שהגאולה, מחצות ואילך, היתה שעת חפזון למצרים לשלחם מן הארץ) כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב (נתנו להם רשות לצאת) שנאמר הוֹצִיאֲךָ הָ' אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה, וכשיצאו לא יצאו אלא ביום, שנאמר מָמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה. על מה נחלקו על שעת חפזון, ראב"ע סבר מאי חפזון חפזון דמצרים (מכת הבכורים, שעל ידם נחפזו למהר לשלחם) ור"ע סבר מאי חפזון חפזון דישראל (לא שמעו להם לצאת עד בקר). **פסק הרמב"ם** כבר ביארנו בכמה מקומות שאין הפסח נאכל אלא עד חצות כדי להרחיק מן העבירה ודין תורה שיאכל כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר ק"פ (ח,טו). פסק כר"ע שמה"ת זמנו עד הבוקר, וכ"ד הרי"ף. **אמנם** הר"ח והרשב"א והתוס' פסקו שזמנה עד חצות, כי סתם משנה כראב"ע.

דַּבֶּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם **אמרי דבי רבי ינאי** אין נא אלא לשון בקשה, אמר ליה הקב"ה למשה בבקשה ממך, לך ואמור להם לישראל בבקשה מכם, שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר [דף ט ע"ב] אותו צדיק (אברהם) וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם קיים בהם, וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל לא קיים בהם. אמרו לו ולואי שנצא בעצמנו. משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים, והיו אומרים לו בני אדם מוציאין אותך למחר מבית האסורין ונותנין לך ממון הרבה, ואומר להם בבקשה מכם, הוציאוני היום ואיני מבקש כלום.

'וישאלום' **אמר רבי אמי** מלמד, שהשאילום בעל כרחם (**ביאר המהרש"א** שדייק מלשון הפעיל שבתוספת ה"ם, שהרי היה ראוי לכתוב 'וישאלו ממצרים'). **איכא דאמרי** בעל כרחם דמצרים **ואיכא דאמרי** בעל כרחם דישראל. מאן דאמר בעל כרחם דמצרים דכתיב וּנְוַת כַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל, מאן דאמר בעל כרחם דישראל משום משוי. וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם **אמר רבי אמי** מלמד שעשאוה כמצודה שאין בה דגן (דרך ציידי עופות לזרוק דגן תחת מצודות כדי שיבאו עופות ונלכדין, וכשאין בה דגן אין עוף פונה אליה, כך ריקנו המצרים מכל ממונם) **וריש לקיש אמר** עשאוה כמצולה שאין בה דגים (בתוך התהום אין מצויין דגים, אלא על שפת הים היכא דאיכא מזון).

אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה. אמר לו הקב"ה למשה לך אמור להם לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה, ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות. אמר לפניו רבש"ע דיה לצרה בשעתה (דיה לצרה שיתאוננו בה בשעה שתבא עליהם, למה תדאיבם עכשיו בבשורה קשה) אמר לו הקב"ה לך אמור להם אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם.

'עֲנֵנִי ה' עֲנֵנִי' **אמר רבי אבהו** למה אמר אליהו ענני שתי פעמים, מלמד שאמר אליהו לפני הקב"ה רבש"ע ענני שתרד אש מן השמים ותאכל כל אשר על המזבח, וענני שתסיח דעתם כדי שלא יאמרו מעשה כשפים הם, שנאמר וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת־לִבָּם אָחֹרַנִּית.

משנה מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן **רבי אליעזר אומר** בין תכלת לכרתי (מאוחר יותר מת"ק) וגומרה [**הגרעק"א ביאר** שכונת המשנה לרמז כתוס', שלכתחילה ראוי לקרא סמוך להנץ כדי לגומרה כותיקין בהנץ, ואין זמנה מסתיים בהנץ, כי קורא לכתחילה עד ג' שעות. אכן יש שלא גרסו 'וגומרה' (טול סי' תפח) והיינו כרבינו יונה והרשב"א שזמנה מתחיל 'משיכיר' ונמשך לכתחילה רק עד הנץ החמה] עד הנץ החמה. **רבי יהושע אומר** עד שלש שעות [**רש"י לעיל** (ג:) **ד"ה ור' נתן** שדרך בני מלכים לעמוד בתחילת שעה שלישית. **אך הרמב"ן במלחמות** (ח:) **וכן תוס' ע"ז** (ד:) שזמנה עד סוף ג' שעות, **וכ"פ הרמב"ם והשו"ע**] שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות. הקורא מכאן ואילך לא הפסיד, כאדם הקורא בתורה (שהרי הוא כאדם שקורא אחת מכל הפרשיות שבתורה, ואע"פ שלא יצא ידי ק"ש יש לו קבול שכר כעוסק בתורה).

מאי בין תכלת ללבן, אילימא בין גבבא דעמרא חיורא לגבבא דעמרא דתכלתא, הא בליליא נמי

מידע ידעי, אלא בין תכלת שבה ללבן שבה (**פירש רש"י** גיזת צמר שצבעה תכלת, ויש בה מקומות שלא עלה שם הצבע יפה. **התוס' הקשו** על פירוש רש"י **ב' קושיות א.** דאמרינן במנחות (מג:) ראה מצוה זו שבה תלוי מצוה אחרת, ואיזו, זו ק"ש כדתנן עד שיכיר בין תכלת ללבן. ואי קאי אגיזת צמר אינה תלויה בציצית. **ב.** בלילה נמי פעמים יכולין לראות צמר שאינו צבוע כדרכו **ולכן פירשו התוס'** תכלת ללבן שבציצית).

תניא, רבי מאיר אומר משיכיר בין זאב לכלב **ר"ע אומר** בין חמור לערוד (חמור הבר) **ואחרים אומרים** משיראה את חברו רחוק ארבע אמות ויכירנו (**תוס' בשם בירושלמי כתבו** מדובר בחבר שרגיל ואינו רגיל, דאילו ברגיל אפי' ברחוק יותר מכירו, ואילו באינו רגיל, אפי' קרוב יותר לא מזהה אותו. **הרמב"ן הביא מירושלמי** שזמן 'בין תכלת ללבן' שוה לזמן 'משיראה את חברו ברחוק ד"א', ונמצא שאחרים סוברים כת"ק במשנה. **אך מדברי ר' יונה מוכח** שהבין שהם שני זמנים) **אמר רב הונא** הלכה כאחרים. **אמר אביי** לתפילין (שמצות הנחתן קודם ק"ש) כאחרים, לק"ש כותיקין (אנשים ענוים ומחבבין מצוה) **דאמר רבי יוחנן** ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה. **תניא נמי הכי** ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה, כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום (**מקשים התוס'** תימא דלעיל פסקינן כמאן דמתיר לאחר עמוד השחר מיד, ולקמן פסקינן הלכה כר' יהושע דאמר עד ג' שעות, והכא פסק אביי שהוא בתרא ואמר כותיקין, ומשמע דהכי הלכתא **ומתרצים** דודאי זמן ק"ש מתחיל לאחר עמוד השחר וזמנו עד ג' שעות ומיהו מצוה מן המובחר כותיקין סמוך להנץ החמה כדי לסמוך גאולה לתפלה, ואפי' ותיקין נמי מודו לרבי יהושע שאם לא קרא קודם הנץ החמה דיכול לקרות עד שלש שעות. **תוס' יומא (לז:) הביאו שרבינו תם סבר** שותיקין היו עושים שלא כדין, כי זמן ק"ש מהנץ ואילך, והם הקדימו מעט כדי להתפלל מיד בהנץ) **אמר רבי זירא מאי קראה** (דמצוה להתפלל עם הנץ החמה) יִירָאוּךָ עִם־שָׁמֶשׁ (מתי מתיראין ממך כשמוראך מקבלים עליהם, דהיינו מלכות שמים שמקבלין עליהם בק"ש) וְלִפְנֵי יָרֵחַ (אף תפלת המנחה מצותה עם דמדומי חמה) דּוֹר דּוֹרִים.

העיד רבי יוסי בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלים כל הסומך גאולה לתפלה אינו נזוק כל היום כולו (**מקשים התוס'** והלא כל העולם סומכין גאולה לתפלה, ומאי רבותיה דרב ברונא דלא פסיק חוכא

מפומיה. **ומתרצים** דהכי קאמר כל הסומך גאולה לתפלה כותיקין שקורין ק"ש קודם הנץ ותפלה לאחר הנץ). **אמר רבי זירא איני, והא אנא סמכי ואיתזקי? אמר ליה במאי איתזקת דאמטיית אסא לבי מלכא התם נמי מבעי לך למיהב אגרא למחזי אפי מלכא, דאמר רבי יוחנן לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם שאם יזכה (לעולם הבא לראות גדולתן של ישראל) יבחין בין** (גדולת) **מלכי ישראל למלכי אומות העולם** (בעוה"ז). **פסק השו"ע א.** זמן ק"ש של שחרית, משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת, ברחוק ד' אמות, ויכירנו. ונמשך זמנה עד סוף [**מ"ב** ולכתחילה אסור להתאחר עד אותו הזמן (**שעה"ל** שנות אליהו בשם הירושלמי)] **ג' שעות** (**מ"ב** ומונין אלו הג' שעות מזמן עמוד השחר כן כתב המ"א. ודעת הגר"א משעת הנץ החמה. ולענין לכתחילה אין נ"מ בזה דבלא"ה אסור לאחר) **שהוא רביע היום. ומצוה מן המובחר לקרותה כוותיקין שהיו מכוונים לקרותה מעט קודם הנץ החמה** (**מ"ב** היא השעה שהחמה מתחלת לזרוח בראשי ההרים) **כדי שיסיים ק"ש וברכותיה עם הנץ החמה ויסמוך התפלה מיד בהנץ החמה. ומי שיוכל לכוין לעשות כן שכרו מרובה מאד** (**מ"ב** ומובטח לו שהוא בן עוה"ב ולא יוזק כל אותו היום) או"ח (נח,א). **ב. זמן הנחתן בבוקר משיראה את חבירו** (**מ"ב** והטעם דעד זמן הזה חיישינן שמא יישן בהם ובכלל לילה הוא לענין תפילין) **הרגיל עמו קצת** (**מ"ב** דאלו הרבה יכירנו אפילו מרחוק, ואינו רגיל כלל לא יכיר אפילו בקרוב מאוד) **ברחוק ד' אמות, ויכירנו** או"ח (ל,א). **כתב הפסקי תשובות סימן יח' אות ה'** שני דיעות עיקריות מצינו בזה. **א.** שעה אחת לפני נץ החמה, ובחישוב קבוע תמיד לפי שעות שוות, דהיינו שישים דקות (**כה"ח סקי"ח** שכך מנהג ירושלים **וכ"כ הרב טיקול'ינסקי** בשם גאוני הספרדים קדמאי) **ב.** חמישים ושתים דקות לפני הנץ (ס' הנברשת בשם מנהג מ"ר, מקור הלכה בשם הר"מ בריזל). ומצינו עוד דיעות בזה המוקדמת שבהם 57 דקות לפני הנץ והמאוחרת שבהם 42 דקות לפני הנץ, ויש שאיחרו הזמן עד 40 – 35 דקות לפני הנץ (**שעה"ל** שו"ת לג"מ ח"ל סי' ו' 'כפי שעינתי הרבה פעמים בימים בהיריים השערתי בעניותי שהוא ערך ל"ה ואולי הרבעים מינוטין קודם הנץ החמה'. **עיין בס' בירור הלכה תנינא** שתמה מאד על שיעור זה שהוא זמן מאוחר מאד ובפרט בארצה"ב שהוא רחוק יותר מקו המשוה מארץ ישראל וכמעט מאיר היום בהחלט בשיעור זמן זה). אמנם יש שכתבו שהזמנים הנ"ל נכונים עפ"י אופק ארץ ישראל, וביתר דיוק אופק ירושלים,

אך בשאר מקומות תבל לצפון ולדרום זמן הזריחה משתנה בהמשכיותו עפ"י הילוך החמה במקום ההוא לפי הקירבה והמרחק מקו המשוה, ואשר על כן יש לקבוע הזמן עפ"י מיקום השמש תחת האופק, ולפי שיעור הזמן של כשעה לפני הנץ בירושת"ו מיקום החמה 12.9 מעלות תחת לאופק, ולפי הזמן של 52 דקות לפני הנץ מיקום החמה הוא 11.5 מעלות תחת האופק (**שעה"ל** ס' זמני ההלכה למעשה (להר"י מנת).

אמר ליה רבי אלעא לעולא כי עיילת להתם שאיל בשלמא דרב ברונא אחי במעמד כל החבורה, דאדם גדול הוא ושמח במצות זימנא חדא סמך גאולה לתפלה ולא פסיק חוכא מפומיה כוליה יומא.

היכי מצי סמיך, והא אמר רבי יוחנן בתחלה הוא אומר אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח, ולבסוף הוא אומר יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי? אמר רבי אלעזר תהא (הא דרבי יוחנן) בתפלה של ערבית (דלא חיישינן לסמוך גאולה לתפלה, דגאולה ביממא הואי). והא אמר רבי יוחנן איזהו בן העולם הבא זהו הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית? **אלא אמר רבי אלעזר** תהא בתפלת המנחה. **רב אשי אמר** אפילו תימא אכולהו (כל התפילות אומר ה' שפתי תפתח) וכיון דקבעוה רבנן בתפלה כתפלה אריכתא דמיא, דאי לא תימא הכי, ערבית היכי מצי סמיך, והא בעי למימר השכיבנו, אלא, כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא, הכי נמי, כיון דקבעוה רבנן בתפלה כתפלה אריכתא דמיא. **פסק הש"ע** אין לספר בין גאולה דערבית לתפלה, ואף הנוהגין לומר י"ח פסוקים ויראו עינינו, אין להפסיק בין יראו עינינו לתפלה. ומיהו מה שמכריז ש"צ ראש חדש בין קדיש לתפלת ערבית לא הוי הפסק, כיון שהוא צורך התפלה וכן יכול לומר ברכו, להוציא מי שלא שמע, ולא הוי הפסק או"ח (רלו,ב).

מכדי, האי יהיו לרצון אמרי פי משמע לבסוף ומשמע מעיקרא דבעינא למימר. מאי טעמא תקנוהו רבנן לאחר שמונה עשרה ברכות, לימרו מעיקרא? אמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי הואיל ולא אמרו דוד אלא לאחר שמונה עשרה פרשיות, לפיכך תקינו רבנן לאחר שמונה עשרה ברכות. הני שמונה עשרה, תשע עשרה הוין? אשרי האיש, ולמה רגשו גוים חדא פרשה היא, דאמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי מאה ושלש פרשיות אמר דוד, ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים, שנאמר יִתַּמּוּ חַטָּאִים| מִן־הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים| עוֹד אֵינָם בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־ה' הַלְלוּיָהּ. הני מאה ושלש, מאה וארבע הויין אלא שמע מינה אשרי האיש, ולמה רגשו גוים חדא פרשה היא. **דאמר רבי יוחנן** [**דף י ע"א**] כל פרשה שהיתה חביבה על דוד, פתח בה באשרי וסיים בה באשרי (**הקשו התוס'** הרי אין שום פרשיה אחרת שפותחת ומסיימת באשרי **ותירצו התוס'** שהכוונה שכל פרשיה שהיתה חביבה סיים כעין שפתח לדוגמא פתח וסיים בהללויה) פתח באשרי דכתיב, אשרי האיש, וסיים באשרי דכתיב, אשרי כל חוסי בו (אלמא חדא היא, דאשרי כל חוסי בו סיומא דלמה רגשו גויים הוא).

הנהו בריוני דהוו בשבבותיה דרבי מאיר והוו קא מצערו ליה טובא, הוה קא בעי רבי מאיר רחמי עלויהו כי היכי דלימותו (**ביארו המהרש"א והצל"ח** שמיתה לרשעי ישראל הנאה היא להם כדי שלא ישתרשו בחטא, וגם שמיתתן כפרתן, וגם שלא יקבלו שכרם בעולם הזה, כדי שיקבלוהו בעולם הבא). אמרה ליה ברוריא דביתהו מאי דעתך, משום דכתיב יִתַּמּוּ חַטָּאִים, מי כתיב חוטאים, חטאים כתיב. ועוד, שפיל לסיפיה דקרא וּרְשָׁעִים| עוֹד אֵינָם, כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם (ר"ל שפשוט כן, שאם ימותו עוד אין חוטאים)? אלא, בעי רחמי עלויהו דלהדרו בתשובה [**המהרש"א הקשה** היאך אפשר להתפלל על כך שאדם יחזור בתשובה, הרי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, שנתונה רק בידי האדם, ובשלמא על עצמו, יכול האדם לבקש שיעזרהו ה' שיחזור בתשובה, כי הבא ליטהר מסייעין אותו. אבל זהו רק במי שבא ליטהר, וכאן הרי מדובר בבני אדם שהיו רשעים באותה שעה. **בחידושי הערות לגריש"א** תירץ שאני הכא שמבקש רק על גורם ליראת שמים, והיינו שיבואו סיבות חיצוניות וגשמיות שיעוררום בתשובה ועי"ז יתפשטו עקמומיות שבליבם. **הכן יהוידע** (**תענית כג:**) **תירץ** שבזה גופא נחלקו ר"מ וברוריה (הכן יהוידע ליבר שס על מכת חלקיה ומשמו, ופשטות יסביר כן גם על ר"מ וכרוריה) שר"מ סבר, שאין נכון לבקש מהקב"ה שיעשה אותם צדיקים, כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. אבל ברוריה סברה, גדולה אהבה שמקלקלת את השורה, והיות ונאמר בישראל 'כי נער ישראל ואוהבהו',

לכן נוכל להתפלל לקלקל השורה, היפך המדה שקבע הקב"ה בעולם. **החזו"א סוף או"ח תירץ** שכיון שהאדם התפלל נחשב הקירוב ע"י נברא, כאילו עשה מעשה לחזור בתשובה ולא ע"י ה') **ורשעים עוד אינם. בעא רחמי עלויהו והדרו בתשובה.**

אמר לה ההוא מינא לברוריא כתיב רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה, משום דלא ילדה רני? אמרה ליה שטיא שפיל לסיפיה דקרא, דכתיב כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר ה' אלא מאי עקרה לא ילדה, רני כנסת ישראל שדומה לאשה עקרה שלא ילדה בנים לגיהנם כותייכו.

אמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו, כתיב מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ, וכתיב לְדָוִד מִכְתָּם בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי שָׁאוּל בַּמְּעָרָה, הי מעשה הוה ברישא, מכדי מעשה שאול הוה ברישא, לכתוב ברישא? אמר ליה אתון דלא דרשיתון סמוכין קשיא לכו, אנן ددרשינן סמוכים לא קשיא לן, דאמר רבי יוחנן סמוכין מן התורה מנין שנאמר סְמוּכִים לָעַד לְעוֹלָם עֲשׂוּיִם בֶּאֱמֶת וְיָשָׁר (סמיכת כל פקודיו עשוים באמת וישר ולצורך, ולא דבר רק). למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו (ויבא להכחיש את דברי הנביא) אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו (והא חזינן הכא דהוה), אלא הוה, הכא נמי הוה (סופיה להיות).

אמר רבי יוחנן משום רשב"י מאי דכתיב פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת־חֶסֶד עַל־לְשׁוֹנָהּ, כנגד מי אמר שלמה מקרא זה, לא אמרו אלא כנגד דוד אביו שדר בחמשה עולמים ואמר שירה (כנגד כולם אמר שירה לכששרתה רוח הקודש עליו) דר במעי אמו ואמר שירה, שנאמר בָּרֲכִי נַפְשִׁי אֶת־ה' וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשׁוֹ. יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים ומזלות ואמר שירה, שנאמר בָּרֲכוּ ה' מַלְאָכָיו גִּבֹּרֵי כֹחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ בָּרֲכוּ ה' כָּל־צְבָאָיו. ינק משדי אמו ונסתכל בדדיה ואמר שירה, שנאמר בָּרֲכִי נַפְשִׁי אֶת־ה' וְאַל־תִּשְׁכְּחִי כָּל־גְּמוּלָיו. מאי כל גמוליו, אמר רבי אבהו שעשה לה דדים במקום בינה. טעמא מאי, אמר רב יהודה כדי שלא יסתכל במקום ערוה. רב מתנא אמר כדי שלא יינק ממקום הטנופת. ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה, שנאמר יִתְּמוּ חַטָּאִים מִן־הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים עוֹד אֵינָם בָּרֲכִי נַפְשִׁי אֶת־ה' חֲלֻלוּיָהּ. נסתכל ביום המיתה ואמר שירה, שנאמר בָּרֲכִי נַפְשִׁי אֶת־ה' ה' אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ. מאי משמע דעל יום המיתה נאמר? אמר רבה בר רב שילא מסיפא דעניינא, דכתיב תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ יִבָּהֲלוּן תֹּסֵף רוּחָם יִגְוָעוּן.

מר עוקבא הוה שכיח קמיה דרבי שמעון בן פזי, והוה מסדר אגדתא קמיה דרבי יהושע בן לוי אמר ליה מאי דכתיב בָּרֲכִי נַפְשִׁי אֶת־ה' וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשׁוֹ, אמר ליה בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני מעים. והקב"ה אינו כן, צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני מעים. והיינו דאמרה חנה אֵין־קָדוֹשׁ כַּה' כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ. מאי אין צור כאלהינו, אין צייר כאלהינו. מאי כי אין בלתך? אמר רבי יהודה בר מנסיא אל תקרי כי אין בלתך אלא אין לבלותך, שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם מעשה ידיו מבלין אותו, והקב"ה מבלה מעשיו. אמר ליה אנא הכי קא אמינא לך. הני חמשה ברכי נפשי כנגד מי אמרן דוד, לא אמרן אלא כנגד הקב"ה וכנגד נשמה מה הקב"ה מלא כל העולם אף נשמה מלאה את כל הגוף, מה הקב"ה רואה ואינו נראה אף נשמה רואה ואינה נראית, מה הקב"ה זן את כל העולם כלו אף נשמה זנה את כל הגוף, מה הקב"ה טהור אף נשמה טהורה, מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים אף נשמה יושבת בחדרי חדרים יבא מי שיש בו חמשה דברים הללו וישבח למי שיש בו חמשה דברים הללו.

אמר רב המנונא מאי דכתיב מִי־כְּהֶחָכָם וּמִי יוֹדֵעַ פֶּשֶׁר דָּבָר, מי כהקב"ה שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים, בין חזקיהו לישעיהו. חזקיהו אמר ליתי ישעיהו גבאי (אם רצונו להוכיחני על שלא נשאתי

אשה) דהכי אשכחן באליהו דאזל לגבי אחאב (שנאמר וילך אליהו להראות אל אחאב) ישעיהו אמר ליתי חזקיהו גבאי (לשאול אם עושה כדין שאינו נושא אשה) דהכי אשכחן ביהורם בן אחאב דאזל לגבי אלישע. מה עשה הקב"ה הביא יסורים על חזקיהו, ואמר לו לישעיהו לך ובקר את החולה שנאמר בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לָמוּת וַיָּבֹא אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר ה' צַו לְבֵיתֶךָ כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה... מאי 'כי מת אתה ולא תחיה' מת אתה בעולם הזה, ולא תחיה לעולם הבא. אמר ליה מאי כולי האי, אמר ליה משום דלא עסקת בפריה ורביה. אמר ליה משום דחזאי לי ברוח הקדש דנפקי מינאי בנין דלא מעלו [**תוס' (נדה טז:)** תמהו איך נגזר קודם הלידה שלא יהיו יראי שמים, והרי הרי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. **ותירצו (עפ"י מהר"ם) ב' תירוצים א.** שלא הראהו שנגזר כן, אלא שכך עתיד להיות, והיינו שאין הידיעה סותרת את הבחירה (ביערות לדש (ח"ב,יל) ביאר שחזקיה ראה ברוח הקדש שיוליד רשעים, אבל לא ראה ששובו בתשובה) **ב.** שהרבה דברים תלויים במזל, היינו שיתכן באמת שנכתב עפ"י המזל שיהיה רשע (**הכן יליד תשובה ה,ל** הסביר שהרמב"ם חולק על התוס', וס"ל שדבר שבמזל אפשר לשנותו, ובפרט זרע אברהם)]. אמר ליה בהדי כבשי (סתרים) דרחמנא למה לך, מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא לעביד [**הגר"ח שמואלביץ** (מאמר נב) ביאר שאין עונשו על ביטול העשה גרידא, אלא על ש'פטר' עצמו מהמצוה, והמכריע בעצמו בין מצוה למצוה, אפילו לשם שמים הרי הוא כפורק עול, כי עליו לקיים כל מצוה, וכבוד ה' בידו ית')

אמר ליה השתא הב לי ברתך, אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך ונפקי מנאי בנין דמעלו. אמר ליה כבר נגזרה עליך גזירה (שתמות) אמר ליה בן אמוץ, כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (דוד, שראה את המלאך והרבו שלופה בידו ולא מנע עצמו מן הרחמים) **אתמר נמי...** שנאמר הֵן יִקְטְלֵנִי לוֹ אֲיַחֵל [**רף י ע"ב**] **אמר רבי חנן** אפילו בעל החלומות (מלאך) אומר לו לאדם למחר הוא מת אל ימנע עצמו מן הרחמים, שנאמר כִּי בְרֹב חֲלֹמוֹת וַהֲבָלִים וּדְבָרִים הַרְבֵּה כִּי אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא.

מיד וַיַּסֵּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל־הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־ה'. מאי קיר? **אמר רבי שמעון בן לקיש** מקירות לבו, שנאמר מֵעַי| מֵעַי| אוֹחִילָה קִירוֹת לִבִּי **רבי לוי אמר** על עסקי הקיר, אמר לפניו רבש"ע, ומה שונמית שלא עשתה אלא קיר אחת קטנה החיית את בנה, אבי אבא שחפה את ההיכל כולו בכסף ובזהב על אחת כמה וכמה. זְכָר־נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵבָב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי. מאי והטוב בעיניך עשיתי? **אמר רב** שסמך גאולה לתפלה. **רבי לוי אמר** שגנז ספר רפואות [**פירש רש"י** כדי שיבקשו רחמים **הרמב"ם בפיה"מ (פסחים ספ"ד) ביאר** שהיה כתוב בו רפואה לסם המוות, והוזכר מהו סם המוות, והיו שהשתמשו בו להמית אחרים].

תנו רבנן ששה דברים עשה חזקיהו המלך, על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו. על שלשה הודו לו **א.** גנז ספר רפואות (כדי שיבקשו רחמים). **ב.** כתת נחש הנחשת (**רש"י ספחים נו. ביאר** לפי שהיו טועים אחריו. **ביאר המהרש"א** מה שאמר 'הודו לו' כי היה צד שלא לקוצצו, כדי שילמדו לדורות שאין הנחש ממית אלא החטא ממית). **ג.** גירר עצמות אביו על מטה של חבלים (לפי שהיה רשע בזהו, ולא נהג בו כבוד בקבורתו להוציאו כהוגן במטות זהב וכסף). ועל שלשה לא הודו לו **א.** סתם מי גיחון (מי שלוח, כדי שלא יבאו מלכי אשור וימצאו מים לשתות) **ב.** קצץ דלתות היכל ושגרם למלך אשור. **ג.** עבר ניסן בניסן (סלקא דעתך משנתקדש החדש לשם ניסן נמלך לעבר את השנה ועשאו אדר). ומי לית ליה לחזקיהו הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים זה ניסן ואין אחר ניסן? אלא, טעה בדשמואל דאמר אין מעברין את השנה ביום שלשים של אדר, הואיל וראוי לקובעו ניסן, סבר הואיל וראוי לא אמרינן.

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא כל התולה בזכות עצמו (שאומר בתפלתו עשה לי בזכותי) תולין לו בזכות אחרים, וכל התולה בזכות אחרים (**ביאר המאירי** או בזכות אבותיו) תולין לו בזכות עצמו. משה תלה בזכות אחרים, שנאמר זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ, תלו לו בזכות עצמו, שנאמר וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידָם

לוּלֵי מֹשֶׁה בְּחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ לְפָנָיו לְהָשִׁיב חֲמָתוֹ מֵהַשְׁחִית. חזקיהו תלה בזכות עצמו, דכתיב זְכָר־נָא אֶת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ, תלו לו בזכות אחרים שנאמר וְגַנּוֹתִי אֶל־הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי. והיינו דרבי יהושע בן לוי דאמר מאי דכתיב הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר־לִי מָר, אפילו בשעה ששיגר לו הקב"ה שלום מר הוא לו.

(נאמר בשונמית בקשר לאלישע) נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה **רב ושמואל, חד אמר** עלייה פרועה (בלי תקרה) היתה, וקירות. **וחד אמר** אכסדרה גדולה היתה וחלקוה לשנים.

וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה. **אמר אביי** הרוצה להנות יהנה כאלישע (שמצינו שנהנה) ושאינו רוצה להנות (משל אחרים) אל יהנה (ואין בדבר לא משום גסות רוח ולא משום שנאה) כשמואל הרמתי שנאמר וּתְשֻׁבָתוֹ הָרָמָתָה כִּי־שָׁם בֵּיתוֹ. ואמר רבי יוחנן שכל מקום שהלך שם ביתו עמו (**המהרש"א ביאר** שלא הותר להנות אלא כאלישע, שסרב להנות משל נעמן, ורק כשהוא בדרך ואין עמו מאומה, מותר להנות בכלי תשמישים הנצרכים לאורח, וגם בזה מי שאינו רוצה להנות לא יהנה, אלא יקח עמו כל כלי תשמישיו כשמואל).

וַתֹּאמֶר אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא **אמר רבי יוסי ברבי חנינא** מכאן, שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש. קדוש הוא, מנא ידעה? **רב ושמואל, חד אמר** שלא ראתה זבוב עובר על שלחנו. **וחד אמר** סדין של פשתן הציעה על מטתו ולא ראתה קרי עליו. 'קדוש הוא' **אמר רבי יוסי ברבי חנינא** הוא קדוש, ומשרתו אינו קדוש, וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ. **אמר רבי יוסי ברבי חנינא** שאחזה בהוד יפיה (בדדיה). 'עובר עלינו תמיד' (הרי לא היה עובר שם בקביעות, אלא כשהזדמן לשונם, ובהכרח שלשון 'תמיד' מלמדת...) **אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב** כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידין.

ואמר רבי יוסי ברבי חנינא אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל, אלא במקום נמוך ויתפלל, שנאמר מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ ה'. **תניא נמי הכי** לא יעמוד אדם לא על גבי כסא ולא על גבי שרפרף (**ביאר הב"י בשם מהר"י אבוהב** שמדובר אפי' אינם גבוהים ג' טפחים, ודייק כן מזה שההברייתא לא כללה אותם בכלל מקום גבוה, והטעם משום שטרוד במחשבתו שמא יפול ואינו יכול לכוון) ולא במקום גבוה ויתפלל, אלא במקום נמוך ויתפלל, לפי שאין גבהות לפני המקום, שנאמר ממעמקים קראתיך ה', וכתיב תפלה לעני כי יעטף. **פסק הש"ע** המתפלל, לא יעמוד על גבי מטה ולא על גבי כסא ולא על גבי ספסל (**הגה** ואפי' אינן גבוהין ג') ולא על גבי מקום גבוה, אלא א"כ היה זקן או חולה, או שהיה כוונתו להשמיע לצבור או"ח (צ,א). דין זקן או חולה מבואר בתוספתא.

ואמר ראב"י המתפלל צריך שיכוין את רגליו [זו אצל זו **הב"י סי' צה הביא ממהר"י אבוהב** שמרמז כאילו אין לו יכולת תנועה, ואין לו שום חפץ מלבד ה' יתברך **הרמב"ם תפילה (ה,ד)** נקט דין זה בין שמונה הדברים שאם לא עשאן אינו מעכב] שנאמר ורגליהם רגל ישרה (נראין כרגל אחד). **פסק הש"ע** יכוין רגליו זה אצל זה בכיון, כאלו אינם אלא א' להדמות למלאכים דכתיב בהן ורגליהם רגל ישרה כלומר רגליהם נראים כרגל אחד [**מ"ב** ובדיעבד אפילו אם לא כיון רגליו כלל יצא (פמ"ג דלא כב"ח)] או"ח (צה,א).

ואמר ראב"י מאי דכתיב לָא תֹאכְלוּ עַל־הַדָּם לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. **אמר רבי אליעזר בן יעקב** כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל עליו הכתוב אומר וְאֹתִי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוֶךָ, אל תקרי גויך אלא גאיך. אמר הקב"ה לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים. **פסק הש"ע** ולא לאכול ולא לשתות, אבל מים מותר לשתות קודם תפלה, בין בחול ובין בשבת וי"ט. וכן אוכלים ומשקין לרפואה, מותר או"ח (פט,ג).

איתא במשנה 'רבי יהושע אומר, עד שלש שעות' **אמר שמואל** הלכה כרבי יהושע. **פסק הש"ע** ...ונמשך זמנה עד סוף ג' שעות, שהוא רביע היום או"ח (נח,א).

איתא במשנה (לעניין הקורא לאחר ג' שעות) 'הקורא מכאן ואילך לא הפסיד' **אמר רב חסדא אמר מר**

עוקבא ובלבד שלא יאמר יוצר אור. **מיתיבי** הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא בתורה, אבל מברך הוא שתים לפניה ואחת לאחריה? תיובתא דרב חסדא תיובתא. **פסק השו"ע** אע"פ שזמנה נמשך עד סוף השעה הג', אם עברה שעה ג' ולא קראה קורא אותה בברכותיה כל שעה ד' שהוא שליש היום, ואין לו שכר כקורא בזמנה. ואם עברה שעה ד' ולא קראה, קוראה בלא ברכותיה כל היום או"ח (נח,ו). **רב האי גאון נקט** שברכות ק"ש דינם כתפלה, ולפיכך זמנם תלוי בזמן תפלה, ואי אפשר לברכם אחר ארבע שעות, כי הלכה כרבי יהודה. **הרמב"ם** (ק"ש א,יג) **פסק** שמברכם כל היום. **וכתב הביאור הלכה** שאם נאנס יכול לסמוך על דעת הריטב"א שהביא בשם ר"י שבדיעבד זמנם עד חצות. **ש"ע פסק** כרב האי.

אמר רבי מני גדול הקורא ק"ש בעונתה יותר מהעוסק בתורה [**מקשים התוס'** שה"ה תפילה, שהרי אנו מפסיקין מלימוד התורה גם בשביל תפילה כדאיתא (שבת יא.) **ומתרצים** שכוונת המימרא לומר שגדול הקורא ק"ש יותר מהעוסק בתורה פעם אחרת שלא בשעת ק"ש] מדקתני הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה, מכלל דקורא בעונתה עדיף.

משנה בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטה (על צדו) ויקרא, ובבקר יעמוד, שנאמר וּבְשָׁכְבְּךָ (דרך שכיבה) וּבְקוּמֶךָ. **ובית הלל אומרים** כל אדם קורא כדרכו (או בקימה, או בשכיבה, או בישיבה, או מהלך) שנאמר וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ (והיינו בכל מצב) אם כן, למה נאמר ובשכבך ובקומך, בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים. **אמר רבי טרפון** אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי בית שמאי, וסכנתי בעצמי מפני הלסטים. אמרו לו כדי היית לחוב בעצמך, שעברת על דברי בית הלל.

[דף יא ע"א] בשלמא בית הלל קא מפרשי טעמייהו וטעמא דבית שמאי, אלא בית שמאי מאי טעמא לא אמרי כבית הלל? אמרי לך בית שמאי אם כן, נימא קרא בבקר ובערב, מאי וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ, בשעת שכיבה שכיבה ממש, ובשעת קימה קימה ממש. ובית שמאי, האי וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ, מאי עביד להו? ההוא מבעי להו לכדתניא 'בשבתך בביתך' פרט לעוסק במצוה, 'ובלכתך בדרך' פרט לחתן (**פירש רש"י** ואע"ג דחתן נמי עוסק במצוה הוא, אי לאו קרא יתירה, לא נפקא לן מקרא קמא, דחתן דטרדא דמחשבה בעלמא הוא, שמחשב על עסק בתולים, אי לאו קרא יתירה לא אתמעוט. **רבינו יונה ביאר**, שטרוד במחשבת מצוה, שמתיירא שלא לעשות כרות שפכה) מכאן אמרו הכונם את הבתולה (שטרוד במחשבת בעילת מצוה) פטור, ואת האלמנה חייב. מאי משמע (פרט לעוסק במצוה)? אמר רב פפא כי דרך, מה דרך רשות, אף כל רשות. מי לא עסקינן דקא אזיל לדבר מצוה, ואפילו הכי אמר רחמנא לקרי? אם כן, לכתוב רחמנא בשבת ובלכת, מאי בשבתך ובלכתך, בשבת דידך ובלכת דידך הוא דמחייבת, הא דמצוה פטירת. אי הכי, אפילו כונם את האלמנה נמי? האי טריד והאי לא טריד. אי משום טרדא, אפילו טבעה ספינתו בים נמי, וכי תימא הכי נמי, אלמה אמר רב אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה (אע"פ שטרוד בצערו) חוץ מן התפילין, שהרי נאמר בהם פאר, שנאמר פארך חבוש עליך (וכיון דבעו פאר, ואבל מתגולל בצערו בעפר אין זה פאר **הקשו התוס'** ולמה לי האי טעמא תיפוק ליה מדאמר ליחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דלכולי עלמא אסור. **ותירץ השר מקוצי** דצריך טעמא של רש"י כי היכי דלא נילף שאר מצות מתפילין מקל וחומר **א"נ** צריך טעמא דרש"י לחייבו בתפילין לאחר יום ראשון דלא שייך מעולל בעפר קרנו אלא ביום ראשון דוקא)? התם טריד טרדא דמצוה (וכיון דאנן מיעוט בעלמא דרשינן פרט לחתן, מסתייך אם ממעטת מיניה טרדא דמצוה) הכא טריד טרדא דרשות [**רש"י** (כתובות ו:) שאין צערו מצוה אף על פי שאבילותו מצוה] ובית שמאי, ההוא מבעי להו פרט לשלוחי מצוה (שאע"פ שעדיין אינם עסוקים בגוף המצוה, אלא הם רק 'בדרך' אליה, בכל זאת הם פטורים מק"ש) ובית הלל אמרי ממילא שמע מינה דאפילו בדרך נמי קרי (ר"ל הדרשה של 'ובלכתך בדרך' נלמדת לשלוחי מצוה, ודרך אגב לומדים שיכול לקרוא בדרך הליכה) **ההלכה עיין** בס"פ היה קורא.

תנו רבנן ...מעשה ברבי ישמעאל וראב"ע שהיו מסובין במקום אחד, והיה רבי ישמעאל מוטה וראב"ע זקוף. כיון שהגיע זמן ק"ש, הטה רבי אלעזר, וזקף רבי ישמעאל. אמר לו ראב"ע לרבי

ישמעאל, ישמעאל אחי, אמשול לך משל, למה הדבר דומה משל לאחד שאומרים לו זקנך (נאה ו...) מגודל, אמר להם (הואיל וקלסתם אותו) יהיה כנגד המשחיתים (הגדול הזה יהיה נתון לתער ולמספרים שאביא עליו ואשחיתנו) אף כך אתה, כל זמן שאני זקוף אתה מוטה, עכשיו כשאני הטתי אתה זקפת, אמר לו אני עשיתי כדברי בית הלל, ואתה עשית כדברי בית שמאי, ולא עוד אלא שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות. מאי ולא עוד? וכי תימא, בית הלל נמי אית להו מטין, הני מילי דמטה ואתא מעיקרא, אבל הכא כיון דעד השתא הוית זקוף והשתא מוטה, אמרי שמע מינה כבית שמאי סבירא להו, שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות.

תני רב יחזקאל עשה כדברי בית שמאי עשה (**כתב הרשב"א** ואע"ג דנפק בת קלא ואמר ב"ש במקום ב"ה אינה משנה, קסבר רב יחזקאל ה"מ בדבר שהוא כנגד ב"ה כגון צרות ודכותיה, אבל הכא דב"ה נמי הא שרו כדברי ב"ש כלומר בין יושב בין עומד א"כ אפי' לכתחילה יטה כדברי ב"ש ואין בכך כלום... ואני תמה היכי ס"ד דרב יחזקאל למימר הכין, והא תנן א"ר טרפון פעם אחת הייתי בא בדרך והטיתי כדברי ב"ש וסכנתי בעצמי ואמרו לו כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב"ה) כדברי בית הלל עשה. **רב יוסף אמר** עשה כדברי בית שמאי לא עשה ולא כלום, דתנן מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית בית שמאי פוסלין, ובית הלל מכשירין. אמרו להם בית הלל לבית שמאי מעשה שהלכו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לבקר את רבי יוחנן בן החורנית. מצאוהו שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית, ולא אמרו לו כלום. אמרו להם משם ראיה, אף הם אמרו לו אם כן היית נוהג, לא קיימת מצות סוכה מימיך (**פירש רש"י** וכי היכי דעשה כדברי בית הלל לא עשה ולא כלום לדברי בית שמאי, אף העושה כדברי בית שמאי לא עשה ולא כלום לדברי בית הלל. **מקשים התוס'** לכאורא פשוט שלא יצא, שלא עשה כדברי ב"ה **ומתרצים** שהרבותא כאן הואיל וב"ש מחמירים על האדם טפי מב"ה, קמ"ל שאף כאן לא יצא. **וא"כ מקשים** מה מייתי מסוכה כו' לא קיימת מצות סוכה מאי קא מדמה התם פסלי ב"ש לגמרי מה דמכשרי ב"ה **ולכן מתרצים** דקא מדמה הכי מדקאמר לא קיימת אע"ג דמן הדין יצא שהרי בראשו ורובו בסוכה אינו אסור אלא גזירה שמא ימשך אחר שלחנו. כה"ג גבי ק"ש אע"ג דמן הדין יצא בדיעבד כיון דלב"ה אין נכון כדאיתא במתניתין כדאי היית לחוב בעצמך. אם עשה כב"ש לב"ה לא עשה ולא כלום. **הר"ן בסוכה ג** הסביר שגם לרב יוסף אם עשה כדברי בי"ש יצא י"ח **והקשה בהערות הגריש"א** שלכאו' לא מובן לפי הר"ן במה נחלקו רב יחזקאל ורב יוסף **ותירץ** שרב יחזקאל ס"ל שהעושה כדברי ב"ש שפיר החמיר ותבוא עליו הברכה, ואף לב"ה ראוי להחמיר כב"ש, ואילו ר' יוסף ס"ל שאחר שהפקיעו ב"ה הפסוק מידי פשוטו, אין כל ענין לעשות כב"ש ואין בזה חומרא כלל) **רב נחמן בר יצחק אמר** עשה כדברי בית שמאי חייב מיתה, דתנן אמר רבי טרפון אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי בית שמאי, וסכנתי בעצמי מפני הלסטים. אמרו לו כדאי היית לחוב בעצמך, שעברת על דברי בית הלל (**הקשה הגריש"א** הנה מצינו שאף במקום שאין צריך להחמיר, המחמיר תבוא עליו ברכה, וכמו שאיתא בפרק הישן (סוכה כו:) שהאוכל פחות מכביצה בסוכה אם בא להחמיר על עצמו מחמיר, ומקיים בכך מצוה. **וא"כ יל"ע** מפני מה המחמיר על עצמו כב"ש אמרינן ביה כדאי היית לחוב בעצמך. **והנראה בזה** שהכא גרע טפי, משום שהמטה את גופו הוא משום שס"ל שכך הוא פירושא דקרא דבשכבך, והרי הוא כמגלה פנים בתורה שלא כהלכה ובזה הוא חב את עצמו). **פסק הש"ע** מי שרוצה להחמיר לעמוד כשהוא יושב ולקרותה מעומד, נקרא עבריין או"ח (סג,ב). **כתב המ"ב** ואפילו אם אין הכוונה בעמידתו לעשות כב"ש אלא לעורר הכוונה וכדומה אפ"ה אסור ובין ביום ובין בלילה ואעפ"כ א"צ בזה לחזור ולקרות בדיעבד (פמ"ג). **כתב פמ"ג** ומה שלא כתב המחבר דצריך לחזור ולקרות כנראה מתוספות (ברכות י"א. ד"ה תני) מסתימת הפוסקים משמע דאין צריך לחזור ולקרות. **בספר הלכה ברורה סיכם** שכיון שהרבה ראשונים פסקו שלא יצא גם בדיעבד (ולכן כהפמ"ג שכתב סתימת הפוסקים שלמ"ל לחזור) יש לחזור ולקרוא לאחר התפילה.

משנה בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה, ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה אחת ארוכה ואחת קצרה [**פירש רש"י** אשתים לאחריה דערבית קאי. **תוס' מקשים** שגם השכיבנו ארוכה וכן משמע בתוספתא **ועוד** שלפעמים מוסיפים בה פיוטים והרי המשנה אמרה שאין להאריך... **ולכן מתרץ ר"ת** שהכל קאי על אמת ואמונה ובא לומר שיש מאריכין בה ויש מקצרין בה] מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר, לקצר (**לפי רש"י** ברכות שלאחריה **לפי' ר"ת הסבירו התוס'** כגון ברכת הפירות וברכת המצות) אינו רשאי להאריך לחתום (בברוך) אינו רשאי שלא לחתום, שלא לחתום (כגון ברכת הפירות ומצות) אינו רשאי לחתום.

מאי מברך (שתים לפניה דשחר, מאי ניהו)? **אמר רבי אושעיא** [דף יא ע"ב] יוצר אור ובורא חשך. לימא יוצר אור ובורא נוגה? כדכתיב קאמרינן (כתיב בקרא יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע) אלא מעתה עשה שלום ובורא רע, מי קא אמרינן כדכתיב, אלא כתיב 'רע' וקרינן 'הכל' לישנא מעליא, הכא נמי לימא נוגה לישנא מעליא (**הגר"א ביאר** שמצינו בכמה מקומות ש'חושך' מרמז לגלות, ואילו 'נוגה' הוא סוף החושך ותחילת האור, ולכן עדיף להזכירו)? **אלא אמר רבא** כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום (**הסביר ר' יונה** שטעם הדבר, להוציא מדעת המינים האומרים שמי שיצר את האור לא ברא חושך). בשלמא מדת לילה ביום כדאמרינן יוצר אור ובורא חשך, אלא מדת יום בלילה היכי משכחת לה? אמר אביי גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור. **פסק השו"ע** בא"י אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך תקנו להזכיר מדת לילה ביום להוציא מלב האפיקורסים שאומרים שמי שברא אור לא ברא חושך או"ח (נט,א).

ואידך מאי היא? **אמר שמואל** אהבה רבה **תניא נמי הכי** אין אומרים אהבת עולם אלא אהבה רבה. **ורבנן אמרי** אהבת עולם, וכן הוא אומר וְאַהֲבָת עוֹלָם אֲהַבְתִּיךְ עַל־כֵּן מְשַׁכְתִּיךְ חָסֶד [**כתבו התוס'** הלכך תקינו לומר בשחרית אהבה רבה ובערבית אהבת עולם]. **פסק השו"ע** ברכה שנייה אהבת עולם [**הגה** וי"א אהבה רבה, וכן נוהגין בכל אשכנז (**מ"ב** מה שנוהגים זה רק בבקר אבל בערב נוהגין לומר אהבת עולם)] או"ח (ס,א). **ש"ע פסק כהרי"ף והרמב"ם** שתמיד אומרים אהבת עולם.

אמר שמואל השכים לשנות, עד שלא קרא ק"ש צריך לברך (ברכת התורה) משקרא ק"ש אינו צריך לברך, שכבר נפטר באהבה רבה (שיש בה מעין ברכת התורה, ותן בלבנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך ותלמדם חקי רצונך **כתבו התוס' בשם הירושלמי** מה שנפתר באהבה רבה מיירי שלמד מיד באותו מקום. **וכתב ר"י** שאין הדבר כן לגבי ברכת התורה, שגם אם לא למד בסמוך לה, שפ"ד. **וטעם החילוק**, או שלא קיי"ל כהירושלמי כי הגמ' דידן לא אמרה כן **או** שהירושלמי דיבר רק לעניין אהבה רבה כיון שניתקנה בשביל ק"ש ולא לליומד תורה. **עוד הקשו התוס'** וא"ת מאי שנא מסוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה לישב בסוכה **ומתרצים** דשאני תורה שאינו מייאש דעתו, דכל שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק, אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה. **עוד הקשו, וא"ת** מפני מה אין אנו מברכין לישן בסוכה. **ותירצו** וי"ל דברכה דאכילה שמברכין לישב פוטרתו. **א"נ** משום שמא לא יישן והוי ברכה לבטלה שהרי אין בידו לישן כל שעה שירצה. **עוד כתבו התוס'** לא נראים דברי ר"ת שאמר דכשאדם עומד ממטתו בלילה ללמוד שא"צ לברך ברכת התורה מפני שברכת התורה של אתמול שחרית פוטרת עד שחרית אחרת). **פסק השו"ע א.** ברכת אהבת עולם פוטרת ברכת התורה, אם למד מיד בלי הפסק או"ח (מז,ז). **ב.** י"א שאם הפסיק בין ברכת התורה ללמודו, אין בכך כלום, והנכון שלא להפסיק ביניהם, וכן נהגו לומר פרשת ברכת כהנים סמוך לברכת התורה או"ח (מז,ט). **מ"ש** שהנכון גם בברכה"ת לשנות על אתר, כתב כן, לחשוש לדעת הרמב"ם.

אמר רב הונא למקרא צריך לברך (ברכת התורה) ולמדרש אינו צריך לברך (**הסביר ר' יונה** לדעתו נתקנה ברכת התורה רק לתורה שבכתב) **ורבי אלעזר אמר** למקרא ולמדרש (הוא קרוב למקרא, כגון מכילתא וספרא וספרי שהם מדרשי מקראות) צריך לברך, למשנה אינו צריך לברך. **ורבי יוחנן אמר** אף למשנה נמי צריך לברך, אבל לתלמוד אינו צריך לברך (אפילו קודם אהבה רבה קאמר, והכי מוכח מילתא בפסח שני) **ורבא אמר** אף לתלמוד צריך לברך (שהוא עיקר התורה שממנו הוראה יוצאה) דאמר רב חייא בר אשי זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי פרקין בספרא דבי רב, הוה מקדים וקא משי ידיה ובריך, ומתני לן פרקין. **פסק השו"ע** צריך לברך בין למקרא בין למשנה בין לגמרא (**הגה** בין למדרש) או"ח (מז,ב).

מאי מברך? **אמר שמואל** אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה. **ורבי יוחנן מסיים בה הכי** הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי תורתך (**כרי"ף גרס** ולומדי תורתך לשמה)

בא"י המלמד תורה לעמו ישראל. **ורב המנונא אמר** אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, בא"י נותן התורה. **אמר רב המנונא** זו היא מעולה שבברכות (לפי שיש בה הודאה למקום וקילום לתורה ולישראל) הלכך לימרינהו לכולהו. **פסק השו"ע** ברכות התורה אקב"ו על דברי תורה, והערב נא וכו', ואשר בחר בנו או"ח (מז,ה).

תנן התם (במסכת תמיד) אמר להם הממונה (הוא סגן הכהנים) ברכו ברכה אחת (מסדר עבודת השחר שמובאת שם מוכח שהיא מן הברכות שלפני ק"ש היא) והם ברכו, וקראו עשרת הדברות, שמע, והיה אם שמוע, ויאמר, וברכו את (עם) העם שלש ברכות אמת ויציב, ועבודה (בשביל העבודה שעשו היו מברכין אחריה רצה ה' אלהינו עבודת עמך ישראל ואשי ישראל ותפלתם תקבל ברצון, ברוך המקבל עבודת עמו ישראל ברצון, אי נמי שאותך לבדך ביראה נעבוד) וברכת כהנים [**מסבירים התוס'** לא ברכת כהנים שעולים לדוכן, שבמסכת תמיד כתיב שלא היו עולים לדוכן רק לאחר הקטרת אימורים, אלא מיירי ברכת כהנים בלא נשיאות כפים ובשאר תפלה לא היה להם פנאי ואף זמן ק"ש לא הגיע, כדאמר (יומא ל"ז) הקורא את שמע עם אנשי משמר ועם אנשי מעמד לא יצא, לפי שאנשי משמר מקדימין] ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא [שהמשמרות מתחלפות ביום השבת, כדא' (סוכה נו:)]

מאי ברכה אחת (דקתני רישא, איזו מן הברכות הוא אומר)? ...**אמר שמואל** אהבה רבה. **אמר רבי זריקא אמר רבי שמעון בן לקיש** יוצר אור. כי אתא רב יצחק בר יוסף אמר הא דרבי זריקא לאו בפירוש אתמר (לא שמע מפי ריש לקיש שאמר בפירוש מאי ברכה אחת יוצר אור) אלא מכללא אתמר, דאמר רבי שמעון בן לקיש זאת אומרת ברכות אין מעכבות זו את זו (שאם בירך את האחת ולא בירך את השניה נפקא מיהא ידי חובתו בההיא שבירך, ואין חברתה מעכבת). אי אמרת בשלמא יוצר אור הוו אמרי, היינו דברכות אין מעכבות זו את זו, דלא קא אמרי אהבה רבה (ואע"ג דמטא ליה זמנא שאף בלילה ראוי לומר, כל שכן דכיון דאמר יוצר אור ודאי מטיא זמנה, ואפילו הכי לא אמרי אלא יוצר אור ותו לא אמרי לה, היינו דקאמר שמע מינה ברכות אין מעכבות זו את זו) [**דף יב ע"א**] אלא אי אמרת אהבה רבה הוו אמרי מאי ברכות אין מעכבות זו את זו, דלמא האי דלא אמרי יוצר אור משום דלא מטא זמן יוצר אור, וכי מטא זמן יוצר אור הוו אמרי [כדאמרינן (יומא ל"ז) הקורא את שמע עם אנשי משמר לא יצא, שאנשי משמר מקדימין]. ואי מכללא מאי? דאי מכללא, לעולם אהבה רבה הוו אמרי, וכי מטא זמן יוצר אור הוו אמרי ליה, ומאי ברכות אין מעכבות זו את זו? סדר ברכות (אם הקדים המאוחרות). **פסק השו"ע א.** קרא ק"ש בלא ברכה יצא י"ח ק"ש וחוזר וקורא הברכות בלא ק"ש. ונ"ל שטוב לחזור ולקרות ק"ש עם הברכות (**מ"ב** כדי לעמוד בתפילה מתוך ד"ת וק"ש זו נחשבת כקורא בתורה) או"ח (ס,ב). **הרשב"א בתשובה (ח"א סי' מז וסי' שיט) פסק** הקורא ק"ש בלא ברכותיה יצא דברכות אינן מעכבות, ומיהו מסתברא שחוזר ואומר ברכות בפני עצמן בלא ק"ש ואע"פ שברכות לפני קריאתה נתקנו, לאו ברכות של ק"ש הן. **ב.** סדר הברכות אינו מעכב, שאם הקדים שנייה לראשונה יצא ידי חובת ברכות (**מ"ב** ואם בירך ברכה אחת ושנייה לא בירך כלל יוצא מיהא ידי חובתו בההיא שבירך) או"ח (ס,ג). **הר"ח** פסק שברכות אין מעכבות זו את זו, ושכן איתא בירושלמי **אמנם רב האי גאון** פסק שהברכות מעכבות זו את זו בציבור, ולא ביחיד, אבל הסדר אינו מעכב אף בציבור **הביאו"ח** הסביר שהש"ע לא פסק כרב האי גאון.

(המשך המשנה בתמיד) 'וקורין עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע...' **אמר שמואל** אף בגבולין בקשו לקרות כן (עשרת הדברות בק"ש **הרמב"ם בפיה"מ לתמיד ביאר** מפני שהם עיקר הדת וראשיתו **והמהרש"א ביאר בשם רס"ג** משום שכל תרי"ג המצות נכללו בעשרת הדברות) אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין (**צנזורא** תלמידי יש"ו) (שלא יאמרו לעמי הארץ אין שאר תורה אמת, ותדעו שאין קורין אלא מה שאמר הקב"ה ושמעו מפיו בסיני) **תניא נמי הכי**...

איתא במשנה 'ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא' מאי ברכה אחת? **אמר רבי חלבו** משמר היוצא אומר למשמר הנכנס מי ששכן את

שמו בבית הזה הוא ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלום וריעות.

איתא במשנה 'מקום שאמרו להאריך' פשיטא, היכא דקא נקיט כסא דחמרא בידיה, וקסבר דשכרא הוא, ופתח ומברך אדעתא דשכרא (שהכל) וסיים בדחמרא (תחלת הברכה אמר על מנת שהכל, וכיון שהגיע למלך העולם נזכר שהוא יין, ואמר פרי הגפן) יצא, דאי נמי אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא, דהא תנן על כולם אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא. אלא (קא מבעיא לן) היכא דקא נקיט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא, פתח ובריך אדעתא דחמרא (כדי לסיים בורא פרי הגפן, וכשהגיע למלך העולם נזכר שהוא שכר) וסיים בדשכרא (שהכל) מאי, בתר עיקר ברכה אזלינן (ועיקר ברכה אדעתא דיין נאמרה, והוי כמו שסיים ביין) או בתר חתימה אזלינן? **תא שמע** שחרית פתח ביוצר אור (כלומר אדעתא דלימא יוצר אור) וסיים (בטעות) במעריב ערבים (אשר בדברו מעריב ערבים) לא יצא, פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור יצא. ערבית, פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור לא יצא, פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא, כללו של דבר הכל הולך אחר החתום (א"כ רואים שלא הולכים אחר העיקר) ...(דוחה הגמ' שאין ראיה) אלא, כיון דאמר רבה בר עולא כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום, כי קאמר ברכה ומלכות מעיקרא אתרוייהו קאמר (פתיחתה נמי מעלייתא היא דהא כי פתח בשחרית אדעתא דמעריב ערבים הוה דעתיה לאדכורי בה מדת היום בלילה כגון גולל אור, וכי פתח ערבית אדעתא דיוצר אור הוה דעתיה לאדכורי בה מדת לילה כגון ובורא חשך, הלכך אדעתא דתרוייהו הויא).

דחיה זו דוחה רק את הראיה מה'רישא', עתה מקשה גם מהסיפא... **תא שמע מסיפא** כללו של דבר הכל הולך אחר החתום. כללו של דבר לאתויי מאי לאו לאתויי הא דאמרן? לא, לאתויי (ברכה אחרונה של) נהמא ותמרי. וכגון דאכל תמרי וקסבר נהמא אכל, ופתח בדנהמא (ברהמ"ז) וסיים בדתמרי (על הארץ ועל פירותיה) יצא, דאפילו סיים בדנהמא (ברהמ"ז) נמי יצא מאי טעמא דתמרי נמי מיזן **זייני** [**כתבו התוס'** ופירש רב אלפס השתא דלא אפשיטא בעיין אזלינן לקולא **ור"י הי' אומר** לחומרא דצריך לברך פעם אחרת (**הסביר רעק"א** שלא אמרינן סב"ל אלא בברכת המצות שהברכות לא מעכבות, משאי"כ בברכת הנהנין אסר לאכול עד שיברך) ומיהו היה אומר ר"ח דבתוך כדי דבור יכול לחזור בו. **והקשה הר"ר יעקב מקינון** מאי קא מבעיא ליה והא ודאי מצות אינן צריכות כוונה **והיה אומר הר"י** דהיינו בשומע תפ.לה אחורי בית הכנסת ולא נתכוין לצאת. אבל היכא דנתכוין לברך על היין ונמצא שכר לא מהני (**כעי"ז כתבו** תלמידי ר' יונה להוי כמכוין שלא ללמוד **עוד כתבו** שרק מצות שיש בהם מעשה הוא מוכיח על קיומם, ולכן אינן צריכות כוונה, אך מצוה הנעשית בלמידה, היא תלויה בלב, ואם לא כוון לא עשה מצוה כלל. **והב"ח תמה על סברתו** שהרי בדף יג לגבי ק"ש שהיא מצוה הנעשית בלמידה דנה הגמ' אם מצות צריכות כוונה. **והחזו"א סימן כט אות ט'** בילאל שכוונת רבנו יונה רק על ברכה שעיקרה תלוי בכוונת הלב להודות על דבר מסויים, אך ק"ש מצוותה בעצם מעשה הקריאה, והיא ככל מצוה שנחלקו בה אם טעונה כוונה. **אולם הבילאו"ה סימן ס' ד"ה י"א** הבין בדעת ר' יונה כהב"ח)]. **פסק השו"ע א.** לקח כוס של שכר או של מים ופתח ואמר בא"ה אמ"ה על דעת לומר שהכל, וטעה ואמר בפה"ג, אין מחזירין אותו מפני שבשעה שהזכיר שם ומלכות שהם עיקר הברכה לא נתכוין אלא לברכה הראויה לאותו המין (זו דעת הרמב"ם שהסביא את שאלת הגמ' כפירוש רש"י, ולמד ש"ה גם על מי שהתם לא נכון **אמנם כתב המ"ב** רוב הפוסקים חולקים עליו והסכימו דלא אזלינן בתר דעתו כיון שבפיו הוציא ברכה שאינה ראויה לאותו המין לא יצא ומחזירין אותו. **ממנס כה"ח כתב** לסב"ל) ויש אומרים (לש"י תוס' וש"פ) שאם לקח כוס שכר או מים וסבור שהוא של יין ופתח בא"י אלהינו מלך העולם, על דעת לומר בורא פרי הגפן, ונזכר שהוא שכר או מים וסיים שהכל, יצא או"ח (רט,א). **ב.** לקח כוס של שכר או מים, ובירך בא"י אמ"ה בפה"ג, ותוך כדי דיבור נזכר שטעה, ואמר שהכל נהיה בדברו, וכך היתה אמירתו בא"י אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן שהנ"ב, יצא או"ח (רט,ב) **הרי"ף** לא גרס בגמ' 'אדעתא דשכרא' אלא 'פתח ובירך בדשכרא' והיינו שסיים הברכה ב'שהכל נהיה בדברו' ומיד תקן ואמר 'בורא פרי הגפן'...

אמר רב כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו, שנאמר לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ (מדברת, על חסד שעשה עם

אבותינו היא, שהוציאם ממצרים ובקע להם הים והעבירם) וְאֶמּוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת (מדבר בה אף על העתידות, שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד מלכים ומיד עריצים ולשום נפשנו בחיים, ולהדריכנו על במות אויבינו, כל אלה הנסים התדירים תמיד). **פסק השי"ע** כל מי שלא אמר אמת ויציב שחרית, ואמת ואמונה ערבית, לא יצא י"ח המצוה כתקנה או"ח (סו,ו). **לשון השי"ע** היא לשון הטור, והסביר **הבית יוסף** שיצא לו כן מפני שס"ל ברכות אינם מעכבות, אמנם **לרבינו האי** שסובר שהברכות מעכבות, כוונת המאמר לא יצא כלל.

אמר רב המתפלל, כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם (**ביאר רבינו יונה** שבכריעה מראה על הפחד שיש לו מלפני ה', וכזוקף מראה על הבטחון שיש לו שייטיב לו, וזה תלוי בזה, שהירא מהשי"ת, הוא הבוטח בו). **אמר שמואל** מאי טעמא דרב דכתיב ה' זֹקֵף כְּפוּפִים. [**דף יב ע"ב**] רב ששת כי כרע כרע כחיזרא [**פירש רש"י** שבט ביד אדם, והובטו כלפי מטה בבת אחת **הרא"ש הביא בשם רב האי גאון** שלא יכרע מאמצע מתניו וראשו ישאר זקוף, אלא יכוף ראשו כאגמון ויכרע. **תוס' מסבירים** שביאור הגמ' בדף כח 'שיראה איסר' מצריך גם שיכוף את הראש] כי קא זקיף זקיף כחיויא (בנחת, ראשו תחלה ואחר כך גופו, שלא תראה כריעתו עליו כמשוי, כנחש הזה, כשהוא זוקף עצמו מגביה הראש תחלה ונזקף מעט מעט). **פסק השי"ע א.** המתפלל, צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה. ולא יכרע באמצע מתניו וראשו ישאר זקוף, אלא גם ראשו יכוף כאגמון או"ח (קיג,ד). **פסק** כהרא"ש בשם רב האי גאון. **ב.** כשהוא כורע, יכרע במהירות בפעם אחת, וכשהוא זוקף, זוקף בנחת ראשו תחלה, ואח"כ גופו, שלא תהא עליו כמשאוי או"ח (קיג,ו). **פסק** כהסבר רש"י. **כתב כה"ח** לפי הקבלה צריך לכרוע גופו תחילה ואח"כ ראשו, וכן שזוקף קודם כל גופו ואח"כ ראשו סימניך 'כאשר יחנו כן יסעו'.

ואמר רב כל השנה כולה אדם מתפלל האל הקדוש, מלך אוהב צדקה ומשפט, חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים שמתפלל המלך הקדוש (לפי שבימים הללו הוא מראה מלכותו לשפוט את העולם) והמלך המשפט (**הכס"מ ביאר** ש'מלך אוהב צדקה ומשפט' משמעותו שרוצה שברואיו יתנהגו כך, אך 'מלך המשפט' משמעותו שהוא עצמו שופט בצדקה) **ורבי אלעזר אמר** אפילו אמר האל הקדוש יצא, שנאמר וַיִּגְבַּהּ ה' צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה. אימתי 'ויגבה ה' צבאות במשפט' אלו עשרה ימים שמראש השנה ועד יום הכפורים, וקאמר האל הקדוש.

מאי הוה עלה? **אמר רב יוסף** האל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט (**הרשב"א ביאר** ששכוונת רב יוסף שיוצא בזה בדיעבד. **אך הרז"ה ביאר** שרב יוסף סובר שאין שינוי נוסח לעשי"ת אפילו לכתחילה, וגם רבה לא נחלק אלא לכתחילה) **רבה אמר** המלך הקדוש והמלך המשפט. והלכתא כרבה [**תוס' אומרים** ואם לא חתם כן מחזירין אותו (**כ"כ הרי"ף והרשב"ם**) וכנ"ל שחוזר אם לא אמר זכרנו, מי כמוך... דכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים אינו יוצא י"ח, כן בספק לא אמר, מחזירין אותו כהירושלמי שכל שלושים יום בחזקת שאינו למוד להגיד. **אמנם הר"ם** (כ"כ מסורת הש"ס) כתב שאין מחזירין אותו ב'זכרנו' ו'מי כמוך', שאין לחזור רק על מה שמפורש בגמ'). **פסק השי"ע א.** בעשרת ימי תשובה אומר המלך הקדוש, המלך המשפט ואם טעה או שהוא מסופק אם הוא בהמלך הקדוש, חוזר לראש ואם הוא בהמלך המשפט, אם נזכר קודם שעקר רגליו, חוזר לברכת השיבה ואומר משם ואילך על הסדר, ואם לא נזכר עד שעקר רגליו (ע"ל סוף סימן קי"ז), חוזר לראש או"ח (תקפב,א) **ב.** השיבה שופטינו, חותם בה מלך אוהב צדקה ומשפט ומר"ה ועד יום הכפורים חותם המלך המשפט (**הגה** מיהו אם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט, אין צריך לחזור, ולא אמרו שיחזור אלא במקום שכל השנה אומרים 'האל אוהב צדקה ומשפט') או"ח (קיח,א) **ר' יונה פסק** שאם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט אין צריך לחזור הואיל ומזכיר לשון מלכות (הנוסח שבו נחלקו בגמ' 'האל המשפט) וכ"פ הרמ"א. **נחלקו החכמים הלכה למעשה לבני עדות המזרח** בדין האומר 'מלך אוהב צדקה ומשפט', שדעת **הבא"ח נצבים אות י"ט** שלא יחזור מדין סב"ל. **וכ"כ אורל"צ ח"ד פ"ו ס"ד** והוסיף שאין להקשות כיצד יכול להמשיך ולברך, שכיון שספק דרבנן לקולא חשבינן ליה כאילו בירך טוב. **אמנם דעת הגרע"י** הליכות עולם ח"ב עמ' ר"נ דעתו כפסק ש"ע שיחזור, ע"ש. **ג.** אם לא אמר זכרנו, ומי כמוך, אין מחזירין אותו (**הגה** אפילו לא עקר רגליו עדיין, רק שסיים אותה ברכה, וה"ה אם לא אמר

וכתוב, ובספר, נמי דינא הכי) **פסק כהרא"ש** שלא מחזירין אותו כיון שאינו מוזכר בתלמוד.

אמר רב כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא. שנאמר גַּם אָנֹכִי חָלִילָה לִּי מֵחֲטֹא לַה' מֵחְדַּל לְהִתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם **אמר רבא** אם תלמיד חכם הוא צריך שיחלה עצמו עליו. מאי טעמא, אילימא משום דכתיב וְאֵין־חֹלֶה מִכֶּם עָלַי וְגֹלֶה אֶת־אָזְנִי (שהיה שאול תלמיד חכם, וסבר שדוד שונאו, והתאונן שאין מי שחולה עליו, אף שהוא צריך לרחמים כדי להצילו מדוד) דילמא מלך שאני, אלא, מהכא וַאֲנִי| בַּחֲלוֹתָם לְבוּשִׁי שָׂק (על דואג ואחיתופל הוא אומר, שהיו תלמידי חכמים, שהחלה דוד את עצמו עליהם).

אמר רב כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עוונותיו (**הריטב"א ביאר** שבכל עון שעשה ומתבייש, מוחלים לו על אותו עוון. **אך הרי"ף בעין יעקב** נקט כפשוטו שמפני בושתו בעוון אחד, מוחלין לו על כל עוונותיו, שהרי נמחל לשאול עוון השאלה באוב, מפני בושתו על הריגת אנשי נוב. **הטעם שבושה מכפרת הביא השל"ה** (יומא, תשובה) **בשם האר"י** שהעלבונות החירופים והגידופים, מעולים יותר מכל מלקות וסיגופים שבעולם. **והגר"ח שמואלביץ** (לא,ה לב,יא) **כתב** שכל מטרת היסורים הם לבייש את האדם, כי הם מגלים על פחיתות כוחו, וע"י העונש נוכח בטעותו, והמתבייש בעבירה הגיע מעצמו להכרה זו שהיא מטרת היסורים, ואינו צריך לעונש נוסף) שנא' לְמַעַן תִּזְכְּרִי וָבֹשְׁתְּ וְלֹא יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד פִּתְחוֹן פֶּה מִפְּנֵי כְּלִמָּתֵךְ בְּכַפְּרִי־לָךְ לְכָל־אֲשֶׁר עָשִׂית נְאֻם אֲדֹנָי ה'. דילמא צבור שאני? אלא, מהכא וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לָמָּה הִרְגַּזְתַּנִי לְהַעֲלוֹת אֹתִי וַיֹּאמֶר שָׁאוּל צַר־לִי מְאֹד וּפְלִשְׁתִּים| נִלְחָמִים בִּי וֵאלֹהִים סָר מֵעָלַי וְלֹא־עָנַנִי עוֹד גַּם בְּיַד־הַנְּבִיאִם גַּם־בַּחֲלֹמוֹת וָאֶקְרָאֶה לְךָ לְהוֹדִיעֵנִי מָה אֶעֱשֶׂה, ואילו אורים ותומים לא קאמר משום דקטליה לנוב עיר הכהנים (לפי שנתבייש ממנו, שלא יאמר לו אתה גרמת לעצמך שלא נענית באורים ותומים, לפי שהרגת את הכהנים). ומנין דאחילו ליה מן שמיא שנאמר וּמָחָר אַתָּה וּבָנֶיךָ עִמִּי, ואמר רבי יוחנן עמי במחיצתי. **ורבנן אמרי** מהכא וְהוֹקְעֻנוּם לַה' בְּגִבְעַת שָׁאוּל בְּחִיר ה' (היה רעב שלוש שנים, וישאל דוד בה', ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים, שהרג את הכהנים שהיו מספיקים לגבעונים לחם ומים, שהגבעונים נתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים למזבח, ויאמר דוד אל הגבעונים ובמה אכפר לכם וברכו את נחלת ה', והם אמרו לו יותן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום בגבעת שאול) יצתה בת קול ואמרה בחיר ה' (דודאי הם לא אמרו בחיר ה', שהרי לגנותו היו באין ולא לכבודו).

אמר רבי יהודה בר זבידא בקשו לקבוע פרשת בלק בק"ש, ומפני מה לא קבעוה משום טורח צבור (**כתבו התוס'** היה אומר ר"ח איתא בירושלמי שבק"ש תיקנו דווקא אותן ג' פרשיות, לפי שבהן עשרת הדברות) מאי טעמא (רצו לקובעו)? ...אמר רבי יוסי בר אבין משום דכתיב בה האי קרא כָּרַע שָׁכַב כַּאֲרִי וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ (דדמי לבשכבך ובקומך, שהקב"ה שומרנו בשכבנו ובקומנו לשכב שלוים ושקטים כארי וכלביא) ולימא האי פסוקא ותו לא (וליכא טורח צבור)? גמירי כל פרשה דפסקה משה רבינו פסקינן, דלא פסקה משה רבינו לא פסקינן (אין לנו התר לפסוק באמצע פרק. **ביאר המג"א ריש סימן רפ"ב** שאם בדעתו להשלים כל הפרשה מותר להפסיק באמצע, כמו שעושין בקריאת התורה, אולם פסוק אסור לפסוק, אף שמתכוון להשלימו).

פרשת ציצית מפני מה קבעוה? **אמר רבי יהודה בר חביבא** מפני שיש בה חמשה דברים (**הסביר הגר"א** בסך הכל ששה, נוסף על יציאת מצרים) מצות ציצית, יציאת מצרים, עול מצות (ועשיתם את כל מצותי) ודעת מינים (אותם תלמידי יש"ו ההופכים טעמי התורה למדרש טעות ואליל) הרהור עבירה, והרהור עבודה זרה. בשלמא הני תלת מפרשן עול מצות דכתיב וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת ה', ציצית דכתיב וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת וגו', יציאת מצרים דכתיב אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי... אלא דעת מינים, הרהור עבירה, והרהור עבודה זרה מנלן? דתניא אַחֲרֵי לְבַבְכֶם זו מינות, וכן הוא אומר אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים, אחרי עיניכם זה הרהור עבירה, שנאמר וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן אֶל־אָבִיו אוֹתָהּ קַח־לִי כִּי־הִיא יָשְׁרָה בְעֵינָי, אַתֶּם זֹנִים זה הרהור עבודה זרה, וכן הוא אומר וַיִּזְנוּ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים.

משנה מזכירין יציאת מצרים בלילות (פרשת ציצית בק"ש, ואע"פ שאין לילה זמן ציצית, דכתיב וראיתם אותו וזכרתם, אומרים אותה

בלילה מפני יציאת מצרים שבה) **אמר ראב"ע** הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא שנאמר לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. 'ימי חייך' הימים, 'כל ימי חייך' הלילות **וחכמים אומרים** ימי חייך העולם הזה, כל להביא לימות המשיח. **פסק הרמב"ם** אע"פ שאין מצות ציצית נוהגת בלילה קוראין אותה בלילה מפני שיש בה זכרון יציאת מצרים ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ק"ש (א,ג).

תניא אמר להם בן זומא לחכמים וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח, והלא כבר נאמר הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־ה' וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד חַי־ה' אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, כִּי אִם־חַי־ה' אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפוֹן וּמִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדִּיחָם שָׁמָּה, אמרו לו לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה, אלא שתהא שעבוד מלכיות עיקר, ויציאת מצרים טפל לו. כיוצא בו אתה אומר לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ. [**דף יג ע"א**] לא שיעקר יעקב ממקומו, אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו, וכן הוא אומר אַל־תִּזְכְּרוּ רִאשֹׁנוֹת וְקַדְמֹנִיּוֹת אַל־תִּתְבֹּנָנוּ, 'אל תזכרו ראשונות' זה שעבוד מלכיות, 'וקדמוניות אל תתבוננו' זו יציאת מצרים. הִנְנִי עֹשֶׂה חֲדָשָׁה עַתָּה תִצְמָח תני רב יוסף זו מלחמת גוג ומגוג. משל, למה הדבר דומה לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו, והיה מספר והולך מעשה זאב פגע בו ארי וניצל ממנו, והיה מספר והולך מעשה ארי פגע בו נחש וניצל ממנו, שכח מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש אף כך ישראל צרות אחרונות משכחות את הראשונות.

אברם הוא אברהם, בתחלה נעשה אב לארם (לאנשי מדינתו) ולבסוף נעשה אב לכל העולם כולו (אב המון גוים). שרי היא שרה, בתחלה נעשית שרי לאומתה (לשון יחיד משמע, שרתי) ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כולו.

תני בר קפרא כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה, שנאמר וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם [**הפמ"ג א"א** (קנו,ג) **כתב בשם הפר"ח** שהוא איסור רק מדרבנן **ובבאר שבע מסכת תמיד, ובחוות יאיר סי' ט** נקטו שהיא מהתורה, ותמהו למה לא מנוה מוני המצוות]. **רבי אליעזר אומר** עובר בלאו, שנאמר וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם. אלא מעתה הקורא לשרה שרי הכי נמי? התם, קודשא בריך הוא אמר לאברהם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא־ תִקְרָא אֶת־שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ. אלא מעתה, הקורא ליעקב יעקב הכי נמי? שאני התם, דהדר אהדריה קרא, דכתיב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים| לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב| יַעֲקֹב. **מתיב** רבי יוסי בר אבין אַתָּה־הוּא ה' הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם? אמר ליה התם נביא הוא דקא מסדר לשבחיה דרחמנא מאי דהוה מעיקרא [דמעיקרא אשר בחרת בו בהיות שמו אברם ושמת שמו אברהם **בשדי חמד** (**כ כלל פג**) **הביא** מחלוקת אם האיסור לקרא כך רק לאברהם אבינו או לכל הנקרא 'אברהם'. **ואם** מותר לקרוא לילד לכתחילה 'אברם' שפ"ד דבגיטין (נ.) מצינו אמורא בשם 'אברם הוזאה'.

פרק היה קורא

משנה היה קורא בתורה (פרשת ק"ש) והגיע זמן המקרא (זמן ק"ש) אם כוון לבו יצא [**כתבו התוס' בשם הירושלמי** מכאן רואים שברכות אינן מעכבות שהרי לא אמר ברכות ק"ש. **וא"ת** הא מסקינן (יב.) סדר ברכות אין מעכבות, הא ברכות מעכבות **וי"ל** דהתם איירי בצבור] בפרקים (בין פרשה ראשונה לשניה, בין שניה לשמע כו') שואל מפני הכבוד [**פירש רש"י** אדם נכבד שראוי להקדים לו שלום **אולם הרמב"ם** (**ב,טו**) כתב ששואל שלום דוקא למי שהוא מחוייב בכבודו כגון אביו ורבו ומי שהוא גדול ממנו בחכמה **ודעת הרשב"א** ש'מפני הכבוד' הוא רק למי שגדול ממנו בחכמה ולא לאביו ולאמו, שהם 'מפני היראה'] ומשיב (שלום אם הקדימו לו **בגמ' מבואר** שי"ל חסורי מחסרא, 'ואצ"ל שהוא משיב') ובאמצע (הברכה או הפרשה) שואל מפני היראה (**פירש רש"י** אדם שהוא ירא מפניו שלא יהרגהו **הקשה הרא"ש** בלופן זה פשיטא שמותר להפסיק מפני פיקוח נפש, ולמה הוצרכה המשנה לשנות דין זה. **ותירץ הכס"מ** שמתיירא ממנו שיצערנו. **הרש"ש ייש"ב דברי רש"י** שאינו חושש שיהרגנו מפני שלא הקדים בשלומו, אלא הכונה שיש בכוחו להרוג) ומשיב (**בגמ' מבואר** שי"ל חסורי מחסרא, 'ואצ"ל שהוא משיב') **דברי**

רבי מאיר. רבי יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם (**כתבו התוס'** ר"מ ור' יהודה הלכה כרבי יהודה דאמר אפילו באמצע משיב מפני הכבוד, א"כ נראה שמותר לענות קדיש וקדושה באמצע ק"ש דאין לך מפני הכבוד גדול מזה, אבל באמצע י"ח אסור דמשמע לקמן... ומי שמתפלל לבדו וש"צ מגיע למודים ישחה למודים אבל לא יאמר מודים ודוקא שהיה באמצע הברכה אבל בסוף הברכה לא דנראה ככורע בשביל הברכה ואמרינן (לד.) דאין לכרוע בכל ברכות אלא באותן שתקנו חכמים. **ור"ת היה רגיל** שהיה ממתין בעושה פלא כדי לענות קדיש וקדושה עם הצבור והיה סובר אפי' שהה כדי לגמור את הכל אינו חוזר לראש **עוד כתבו התוס'** שבירושלמי מבואר שבאופן שמותר לדבר, מותר אף באמצע פסוק) אלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה, בין שניה לשמע, בין שמע לוהיה אם שמוע, בין והיה אם שמוע לויאמר, בין ויאמר לאמת ויציב. רבי יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק [**רבינו יונה** הביא מחלוקת ראשונים אם לא יפסיק כלל אלא באמצע הפרק הבא או שדינו כאמצע הפרק ששואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, והרמב"ם (ב,יז) נקט כדעה השניה]. **אמר רבי יהושע בן קרחה** למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע (**הסבירו התוס'** אין לומר מפני שקדמה בתורה, שא"כ פרשת ציצית קדמה לכולם, אלא לא הוששין שקודמת בתורה שאין מוקדם ומאוחר בתורה) כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה, ואחר כך מקבל עליו עול מצות. והיה אם שמוע לויאמר שוהיה אם שמוע נוהג בין ביום ובין בלילה, ויאמר אינו נוהג אלא ביום בלבד [דמשתעי בציצית, שאינה נוהגת אלא ביום, דכתיב וראיתם אותו פרט לכסות לילה **כתבו התוס'** מכאן משמע כר' שמעון (מנחות מג.) דציצית מ"ע שהזמן גרמא].

שמע מינה (מהמשנה) מצות צריכות כוונה [ותקשה לרבה דאמר (ר"ה כ"ח.) התוקע לשיר יצא]? מאי אם כוון לבו, לקרות (לקרות בתורה בעלמא). לקרות והא קא קרי? בקורא להגיה (**פירש רש"י** את הספר אם יש בו טעות, דאפילו לקריאה נמי לא מתכוין **מקשה תוס'** תימה אכתי הא קא קרי **ומתרץ** ע"כ נראה בקורא להגיה שאינו קורא התיבות כהלכתן וכנקודתן אלא ככתיבתן קרי כדי להבין בחסרות וביתרות כמו לטטפת ומזוזות. ולפי"ז ביאור 'כוון לבו' היינו לקרות כדין כנקודתן וכהלכתן). **פסק השו"ע** הקורא את שמע ולא כוון לבו בפסוק ראשון שהוא שמע ישראל, לא יצא ידי חובתו או"ח (ס,ה). המקורות להכרעה זו במסכת ר"ה, ובסימן תקפ"ט ס"ח.

תנו רבנן ק"ש ככתבה (בלשון הקודש) **דברי רבי, וחכמים אומרים** בכל לשון [**תוס'** (**סוטה לב.**) כתבו שבק"ש יוצא בכל לשון רק אם מבינה, **וכ"פ הרמב"ם. כתבו התוס'** נראה דהלכה כחכמים דקיי"ל הלכה כרבי מחבירו ולא מחביריו, ועוד דקאמר בסמוך ורבנן סברי לה כמאן דאמר 'לא השמיע לאזנו יצא' והכי פסקינן הלכתא לקמן] מאי טעמא דרבי? אמר קרא 'והיו' בהוייתן יהו (שיאמרו כמו שנכתבו, בלשון הקדש) ורבנן מאי טעמייהו? אמר קרא 'שמע' בכל לשון שאתה שומע (**ביאר המאירי** 'שמיעה' משמעותה הבנה מלשון 'כי שומע יוסף' וגילה הכתוב שהעיקר להבין אחדותו יתברך). ולרבי נמי, הא כתיב שמע? ההוא מבעי ליה השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך. ורבנן? סברי להו כמאן דאמר לא השמיע לאזנו יצא. ולרבנן נמי הא כתיב 'והיו'? ההוא מבעי להו שלא יקרא למפרע [**פירש רש"י** כגון ובשעריך ביתך מזוזות **אך רבינו יונה כתב** שלמפרע שייך רק בהקדמת פסוק שלם לפסוק שאחריו, ולא בהקדמת תיבה לחברתה. **וכן משמע מלשון הרמב"ם** (**ב,יא**) **וכ"כ טו"א מגילה** (**יז:**) מסברא, שהרי הקורא בסדר הפוך ללא משמעות אינו אלא מתלוצץ]. ורבי, שלא יקרא למפרע מנא ליה? נפקא ליה מדברים הדברים (לענין קריאת הפרשיות למפרע, הרשב"א ופמ"ג הוכיחו מהמשנה שיצא). ורבנן? דברים הדברים לא דרשי. **פסק השו"ע** יכול לקרותה בכל לשון (**מ"ב** ודוקא שמבין באותו הלשון, וכ"ז מצד הדין, אבל למצוה מן המובחר הוא דוקא בלשה"ק כן כתב הב"ח בסימן קצ"ג. ועיין בספרי האחרונים דבימינו אף מצד הדין יש ליזהר שלא לקרותה בלשון אחר כ"א בלשון הקודש כי יש כמה וכמה תיבות שאין אנו יודעים איך להעתיקם היטב כגון תיבת ושננתם יש בו כמה ביאורים אחד לשון לימוד ואחד לשון חידוד... וכן כמה וכמה תיבות שבק"ש שאין אנו יודעין היטב ביאורו על לשון אחר כגון תיבת את ותיבת לטוטפות וכדומה אבל כשאנו קוראין שמע בלשה"ק וכן בתפלה וברכת המזון וקידוש ושארי ברכות אפילו אם אינו מבין הלשון יצא דזה אינו מצוי שבן ישראל לא ידע ביאור הפסוק ראשון שבק"ש שהכונה בו לעיכובא) ויזהר מדברי שיבוש שבאותו לשון וידקדק בו כמו בלשון הקודש או"ח (סב,ב).

למימרא דסבר רבי דכל התורה כולה בכל לשון נאמרה (מדאיצטריך ליה קרא לקריאת שמע

שתהא ככתבה, סבירא ליה בשאר כל התורה בכל לשון נאמרה לקרות) דאי סלקא דעתך בלשון הקודש נאמרה והיו דכתב רחמנא למה לי? איצטריך, משום דכתיב שמע (דלא תדרוש שמע בכל לשון שאתה שומע כרבנן). למימרא דסברי רבנן, דכל התורה כולה בלשון הקודש נאמרה [**כתבו התוס'** פירש רש"י במגילה (יז:) לקרות בתורה. **ולא נהירא** דהא עזרא תיקן קריאת התורה, ומקמי דאתא עזרא 'והיו' למה לי. **וי"ל** דמיירי בפרשיות המחוייבין לקרות דאורייתא כמו פרשת זכור. **אי נמי** מקרא בכורים וודוי מעשר ופרשת חליצה שמצוה בתורה לקרותן. **גם** מי שסובר שהתורה ניתנה בלשה"ק מודה שנאמרה בסיני בכל לשון שכל דבור ודבור שהיה יוצא מפי הקב"ה היה מתחלק לשבעים לשון (**עפ"י המהרש"ל**)] דאי סלקא דעתך בכל לשון נאמרה שמע דכתב רחמנא למה לי? איצטריך, משום דכתיב והיו.

תנו רבנן 'והיו' שלא יקרא למפרע. 'הדברים... על לבבך', יכול תהא כל הפרשה צריכה כוונה, תלמוד לומר האלה עד כאן צריכה כוונה (**פירש רש"י** עד על לבבך **כתבו התוס'** עד 'בכל מאדך' ששני פסוקים אלו מדברים ביחוד ה' באהבתו וביראתו) מכאן ואילך אין צריכה כוונה **דברי רבי אליעזר, אמר ליה ר"ע** הרי הוא אומר [**דף יג ע"ב**] אשר אנכי מצוך היום על לבבך מכאן אתה למד שכל הפרשה כולה צריכה כוונה (**מספירים התוס'** דאי כדקא אמרת הוה ליה למכתב אשר צויתיך דמצוך משמע על ההמשך, ומ"מ אצטריך האלה, דאי לאו הכי הוה אמינא דאף פרשה שנייה בכלל) **אמר רבי יוחנן** הלכה כר"ע.

איכא דמתני לה אהא, דתניא הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו **רבי אחא משום רבי יהודה אומר** כיון שכוון לבו בפרק ראשון שוב אינו צריך. **אמר רבי יוחנן** הלכה כרבי אחא שאמר משום רבי יהודה.

תניא אידך ...על לבבך **רב זוטרא אומר** עד כאן (**רש"י עפ"י גירסת הב"ח** כל פרשה ראשונה. **אמנם המאירי ביאר** עד על לבבך') מצות כוונה וקריאה (כתיב על לבבך, ודברת בם) מכאן ואילך מצות קריאה בלא כוונה (כתיב לדבר בם) ואם תקשה דכתיב (פרשה שניה) על לבבכם, ההוא מבעי ליה לכדרבי יצחק, דאמר וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה צריכה שתהא שימה כנגד הלב (שימת תפילין של יד שיהא שם אותה על גובה של יד כנגד הלב) **רבי יאשיה אומר** עד כאן (עד סוף פרשה ראשונה) מצות קריאה וכונה, מכאן ואילך מצות כוונה בלא קריאה. וא"ת דכתיב (בפרשה שניה) לדבר בם, ההוא בדברי תורה כתיב, והכי קאמר רחמנא אגמירו בנייכו תורה כי היכי דליגרסו בהו.

תנו רבנן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַ' אֱלֹהֵינוּ הַ'ן אֶחָד עד כאן צריכה כוונת הלב **דברי רבי מאיר. אמר רבא** הלכה כרבי מאיר (**כתבו התוס'** והכי הלכתא דקיי"ל כרבא דהוא בתראה. **הפמ"ג** (א"א סי' סג אות ו') הסתפק אם החיוב לחזור מדאורייתא או מדרבנן). **פסק השי"ע** הקורא את שמע ולא כוון לבו בפסוק ראשון שהוא שמע ישראל, לא יצא ידי חובתו (**מ"ב** כונה זו האמורה כאן איננו הכונה האמורה בסעיף ד' דשם הוא הכונה לצאת ידי חובת מצוה זה בעינן לכל הפרשיות, משא"כ כונה זו הוא להתבונן ולשום על לבו מה שהוא אומר ולכך הוא לעיכובא רק בפסוק ראשון שיש בו עיקר קבלת עול מלכות שמים ואחדותו ית' **וי"א** שאפילו כונה לצאת הוא לעיכובא רק בפסוק ראשון. **עוד הביא** שבשכמל"ו בכלל פסוק ראשון) והשאר, אם לא כוון לבו אפילו היה קורא בתורה, או מגיה הפרשיות האלו בעונת קריאת שמע, יצא, והוא שכוון לבו בפסוק ראשון או"ח (ס,ה).

תניא, סומכוס אומר כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו. **אמר רב אחא בר יעקב** ובדלי"ת (ולא בחי"ת, דכל כמה דאמר אח בלא דל"ת לא משתמע מידי, ומה בצע בהארכתו, אבל בדל"ת יאריך עד כשיעור שיעשנו בלבו יחיד בשמים ובארץ ולארבע רוחותיה) **אמר רב אשי** ובלבד שלא יחטוף בחי"ת (בשביל אריכות הדל"ת לא ימהר בקריאתה) רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי חייא בר אבא חזייה דהוה מאריך טובא. אמר ליה כיון דאמליכתיה למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים (שהארכת שיעור שתחשוב בלבך ה' אחד בשמים ובארץ וארבע רוחותיה) תו לא צריכת. **פסק השי"ע** צריך להאריך בחי"ת של אחד, כדי שימליך הקב"ה בשמים ובארץ, שלזה רומז החטוטרות שבאמצע הגג החי"ת. ויאריך בדלי"ת של אחד שיעור

שיחשוב שהקב"ה יחיד בעולמו ומושל בד' רוחות העולם. ולא יאריך יותר מכשיעור זה... או"ח (סא,ו). **ש"ע פסק** כר' יונה. **כתב הגר"א** רש"י וש"פ פי' שיכון הכל בדלי"ת, וכ"כ בזוהר ותיקונים.

אמר רב יהודה עד על לבבך בעמידה (**כתב רש"י** אפילו לבית הלל דאמרי עוסקין במלאכתן וקורין, ומהלכין וקורין, מודים הם שצריך לעמוד במקום אחד עד המקרא הזה, לפי שעד כאן מצות כוונה. **כתבו התוס'** בירושלמי מפרש לאו דאי היה יושב עומד, אלא דאם היה מהלך עומד, אע"ג דב"ה אמרי כל אדם קורא כדרכו, מ"מ מצוה מן המובחר לעמוד כשהוא מהלך לפי שאינו מיושב כל כך **וכן הלכה** דמהלך בדרך מצוה לעמוד בפסוק א' דבעינן כונה בפסוק ראשון לבד) מכאן ואילך לא **ורבי יוחנן אמר** כל הפרשה כולה בעמידה. ואזדא רבי יוחנן לטעמיה, דאמר רבי יוחנן הלכה כרבי אחא שאמר משום רבי יהודה (שדי בכוונת פרק ראשון בלבד). **פסק הש"ע** היה מהלך [**מ"ב** אע"ג דלעיל ס"א משמע דמן הדין מותר לקרות כשהוא מהלך מ"מ מצוה מן המובחר לעמוד בשעת פסוק ראשון דהוא עיקר ק"ש לפי שאינו מיושב כ"כ ואינו יכול לכוין כשהוא מהלך כאשר היה יושב. ובדיעבד אם קרא כשהוא מהלך אינו צריך לחזור ולקרות (**שעה"ל** פמ"ג)] בדרך ורצה לקרות ק"ש, צריך לעמוד בפסוק ראשון (**מ"ב** וברוך שם כמל"ו בכלל פסוק ראשון הוא ויש מחמירין עד על לבבך. ומשם והלאה מותר לקרותה בהליכה או בעמידה) או"ח (סג,ג). כיון שהלכה כמ"ד שכוונה נצרכת רק בפסוק ראשון, א"כ גם עמידה.

תנו רבנן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה'| אֶחָד זו ק"ש של רבי יהודה הנשיא [**הרשב"א** נקט שחיוב קריאת שמע מדאורייתא הוא רק על פסוק ראשון ולפיכך קרא רבי רק פסוק ראשון. **כתב המ"ב סי' סג ס"ק טז** יש ג' דיעות בין הפוסקים י"א דרק פסוק ראשון בלבד הוא מן התורה וי"א דכל הפרשה ראשונה הוא מן התורה וי"א דגם השניה הוא מן התורה. ופרשה ציצית לכו"ע הוא מן התורה כדי להזכיר יציאת מצרים]. אמר ליה רב לרבי חייא לא חזינא ליה לרבי דמקבל עליה מלכות שמים (שהיה שונה לתלמידיו מקודם זמן ק"ש, וכשהגיע הזמן לא ראיתיו מפסיק) אמר ליה בר פחתי (בן גדולים) בשעה שמעביר ידיו על פניו מקבל עליו עול מלכות שמים (**הרא"ש ביאר** שעשה כן כדי שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוין. **במשנת חכמים תצר** ביאר שעושין כן כדי להראות שאמונתנו בקוב"ה היא בעצימת עינים ללא חקירות כלל).

חוזר וגומרה (לאחר שעמדו התלמידים) או אינו חוזר וגומרה? **בר קפרא אומר** אינו חוזר וגומרה **רבי שמעון ברבי אומר** חוזר וגומרה. אמר ליה בר קפרא לרבי שמעון ברבי בשלמא לדידי דאמינא אינו חוזר וגומרה היינו דמהדר רבי (לשנות לתלמידים בכל יום) אשמעתא דאית בה יציאת מצרים (במקום פרשת ציצית ואמת ויציב) אלא לדידך דאמרת חוזר וגומרה, למה ליה לאהדורי? כדי להזכיר יציאת מצרים בזמנה [בזמן ק"ש **ביאר האור שמח ק"ש (א,ג)** שזמנה כזמן ק"ש כי היא חלק ממצות ק"ש. **אך בשאגת אריה סי' י ביאר** שאף שזמנה כל היום, רבי היה מהדר לקרותה בזמן ק"ש כי תקנו לקרותה עם ק"ש]. **פסק הש"ע** נוהגין ליתן ידיהם על פניהם בקריאת פסוק ראשון, כדי שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוין או"ח (סא,ה).

אמר רב אמר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה'| אֶחָד ונאנס בשינה יצא. אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה בפסוקא קמא צערן (אם ראיתני מנמנם צערני עד שאנער יפה בפסוק ראשון) טפי לא תצערן (**הרמב"ן והרא"ה נקטו** שקרא רק פסוק ראשון ונרדם ולא קרא יותר. **אמנם הרא"ש ור' יונה** הסבירו שקורא את כל הק"ש). **פסק הש"ע** אם היה ישן מצערים אותו ומעירים אותו עד שיקרא פסוק ראשון והוא ער ממש, מכאן ואילך אין מצערים אותו כדי שיקרא והוא ער ממש, שאע"פ שהוא קורא מתנמנם, יצא או"ח (סג,ה). **ש"ע פסק** כהרא"ש ור' יונה.

אמר רב יוסף פרקדן (שוכב על גבו ופניו למעלה) לא יקרא ק"ש. מקרא הוא דלא ליקרי, הא מיגנא שפיר דמי, והא רבי יהושע בן לוי לייט אמאן דגני אפרקיד (שמא יתקשה אברו בתוך שנתו ונראה לרבים, והוא דרך גנאי)? אמרי מיגנא (לישן) כי מצלי (מוטה על צדו מעט) שפיר דמי. מקרא, אע"ג דמצלי נמי אסור (שמקבל עליו מלכות שמים דרך שררה וגאוה) והא רבי יוחנן מצלי וקרי? שאני רבי יוחנן דבעל בשר הוה. **פסק הש"ע** אבל לא פרקדן דהיינו שפניו טוחות בקרקע או מושלך על גבו ופניו למעלה אבל קורא והוא שוכב על צדו (**הגה** מאחר שכבר שוכב ואיכא טרחא לעמוד) ואם

היה בעל בשר הרבה ואינו יכול להתהפך על צדו, או שהיה חולה, נוטה מעט לצדו וקורא או"ח (סג,א). **הרמב"ם הסביר** שגם פניו כלפי מטה קרי פרקדן. **וכן הסביר** שכל האיסור לקרות מוטה שמצדד קצת, אבל הטיה גמורה על הצד מותרת. **הרמ"א פסק כר' יונה** שגם זה בכלל האיסור, רק שמ"מ לומדים מר' יוחנן שהותר לו כיון שהיה עב בשר, הוי טרחה בשבילו, ה"ה כל אדם אם פשט בגדיו טרחה שוב ללבוש ולכן שפ"ד.

[דף יד ע"א] בעא מיניה אחי תנא דבי רבי חייא מרבי חייא בהלל ובמגילה מהו שיפסיק (לשאלת שלום)? אמרינן קל וחומר ק"ש דאורייתא פוסק הלל דרבנן מבעיא (**הרמב"ם בפהמ"צ ש"א א"ט** נקט שהלל הוא מדרבנן. **והרמב"ן השיגו** שחיובו מדאורייתא והעמיד את סוגיין בימים שאין גומרין את ההלל. **והרא"ה כתב** שחיובו מדאורייתא ומטבעו מדרבנן) **או** דלמא פרסומי ניסא עדיף? **אמר ליה** פוסק ואין בכך כלום (**רבינו יונה ביאר** שכוונת רבי חייא להתיר הפסק רק מפני הכבוד והיראה, ולא לשיחה בעלמא).

אמר רבה ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל [שהוא חובה לכל אדם, והם אחד ועשרים יום בשנה כדאמרינן (ערכין י.)] בין פרק לפרק פוסק, באמצע הפרק אינו פוסק (**הרשב"א והרא"ש נקטו** שלדעת רבה פוסק כמו בק"ש **אך רבינו יונה ביאר** שרבה חלק על רבי חייא וסבר שפרסומי ניסא עדיף, ובימים שגומרים את ההלל אינו פוסק באמצע הפרק אפילו מפני היראה) וימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל אפילו באמצע הפרק פוסק (**לדעת הרשב"א והרא"ש** איסור ההפסקה בימים שאין גומרים בהן את ההלל הוא רק מפני הברכה שלפניו וכדעת תוס', ולפיכך עונה מפני הכבוד אפילו באמצע פרק **ורבינו יונה נקט** שדיני ההפסקה בהלל בדילוג הם כק"ש, ולכאורה לשיטתו שאפילו אם אין מברכין בהלל זה, אסור להפסיק בשבחו של מקום). **איני, והא רב** בר שבא איקלע לגביה דרבינא, וימים שאין היחיד גומר את ההלל הוה, ולא פסיק ליה? שאני רב בר שבא דלא חשיב עליה דרבינא [**מסכירים התוס'** שמוכח מתענית (כה:) שבשאר ימים שאומרים הלל אין חיוב כלל לאומרו אפי' בדילוג אלא שנהגו **וכתב הויטרי** כיון שאינו אלא מנהג אין מברכים עליו כדאיתא (סוכה מד:) לעניין חביטת ערבה **ומיהו אומר ר"ת** דאינו ראיה, ששם מדובר על מנהג שאינו של מצוה, אבל על מנהג של מצוה פשיטא דמברכינן דהא חזינן כל יום טוב שני אינו אלא מנהגא ומברכין. **והכא נמי** משמע דמברכין, דאי לא מברכין מאי הפסקה שייך בה... **ויש שרוצין לומר** דיחיד האומר הלל בימים שאין גומרין שאין לו לברך **ומיהו השר מקוצי היה אומר** דכיון שרצה לחייב עצמו מברך ואין זה ברכה לבטלה, מידי דהוה אלולב ואתפילין דהני נשי מברכות אף על גב שאינן חייבות)]. **פסק השו"ע** לענין הפסקה, אפילו באמצע שואל בשלום אדם שהוא צריך לנהוג בו כבוד ומשיב שלום לכל אדם, אבל בענין אחר לא יפסיק (**הגה** ודוקא בר"ח ופסח בימים שאין גומרים הלל, אבל כשגומרים אותו, לענין הפסקה, דינו כמו בק"ש) או"ח (תכב,ד). **פסק זה של הש"ע** הוא כהרא"ש. אמנם המ"מ בדעת הרמב"ם הסביר שפוסק לכל דבר ואין לו דין של ק"ש. אמנם הודה המ"מ שרב הפוסקים ס"ל כהרא"ש.

בעי מיניה אשיאן מרבי אמי השרוי בתענית מהו שיטעום (את התבשיל לדעת אם צריך מלח או תבלין) אכילה ושתיה קביל עליה והא ליכא, או דילמא הנאה קביל עליה והא איכא (**כתבו התוס'** האי לישנא משמע דמיירי בתענית יחיד שקבל עליו, אבל בתענית הכתוב לא. **אמנם הרא"ש בשם ה"ר יהודה הברצלוני** ביארו דמיירי בכל הצומות לבד מיוה"כ וט' באב)? אמר ליה טועם ואין בכך כלום (**הביאו התוס' בשם ר"ח** שחוזר ופולט דלא חשיב הנאה מן הטעימה אבל בולע לא אפילו בשאר תעניות) **תניא נמי הכי** מטעמת (טעימת תבשיל) אינה טעונה ברכה, והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום. עד כמה? **רבי אמי ורבי אסי** טעמי עד שיעור רביעתא (רביעית הלוג, **כתב ר"ח** מטעמת אינה טעונה ברכה בגלל שפולט **אמנם משמעות הרי"ף והרמב"ם** שמטעמת אף בולע). **פסק השו"ע א.** הטועם את התבשיל אינו צריך לברך עד רביעית, ואפילו אם הוא בולעו וי"א שאם הוא בולעו טעון ברכה, ולא פטרו את הטועם אלא כשחוזר ופולט ואז אפילו על הרבה אינו צריך ברכה (**הגה** וספק ברכות להקל) או"ח (ריז,ב). **ב.** השרוי בתענית יכול לטעום כדי רביעית, ובלבד שיפלוט וביום הכפורים ובתשעה באב, אסור (**הגה** ויש מחמירין בכל תענית צבור, והכי נוהגין) או"ח (תקסז,א) **הש"ע פסק** כר' יהודה אלברצלוני, **אמנם הרמ"א** פסק כהתוס'.

אמר רב כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה, שנאמר חִדְלוּ לָכֶם מִן־הָאָדָם (כשיש לכם לעסוק בכבוד המקום אל תתעסקו בכבוד אדם) אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי־בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא אל תקרי בַמֶּה אלא בַּמַּה. **ושמואל אמר**

במה חשבתו לזה ולא לאלוה. **מתיב רב ששת** בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב (והרי הוא קודם התפילה)? **תרגמה רבי אבא** (להא דרב ושמואל דאסרי) במשכים לפתחו (אבל פגעו בדרך שואל **רבינו יונה הביא** שהכמי פרובינציא אמרו שהאיסור הוא באמירת 'שלום' דוקא, כי הוא שמו של הקב"ה, אך מותר לומר 'צפרא טבא' אפילו במשכים לפתחו. וסברו שאין איסור להקדים כבוד חברו, אלא רק להזכיר שם ה' על חברו קודם שמזכירו בתפלה. ורבינו יונה חלק עליהם, ונקט שהיתר זה הוא רק אם הוצרך לילך לעסקיו ופגע בחבירו, אך להשכים לפתחו קודם התפילה אסור אף באמירת 'צפרא טבא', וסבר שהאיסור הוא בעצם הקדמת חשיבות חברו). **פסק השו"ע** כיון שהגיע זמן תפלה, אסור לאדם להקדים לפתח חבירו ליתן לו שלום, משום דשמו של הקב"ה שלום... ואם אינו משכים לפתחו, אלא שפגע בו בדרך, מותר ליתן לו שלום. וי"א שאפילו במוצא חבירו בשוק לא יאמר לו אלא צפרא דמרי טב, כדי שיתן לב שהוא אסור להתעכב בדברים אחרים כלל, עד שיתפלל או"ח (פט,ב).

אמר רב יצחק בר אשיאן אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל, שנאמר ְצֶדֶק (תפלה, שמצדיקו לבוראו) לְפָנָיו יְהַלֵּךְ וְיָשֵׂם לְדֶרֶךְ פְּעָמָיו. **ואמר רב יצחק בר אשיאן** כל המתפלל ואחר כך יוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו, שנאמר צדק לפניו יהלך (ואז הקב"ה) וישם לדרך פעמיו. **פסק השו"ע** אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל (**מ"ב** וקודם אור הבוקר שרי לעשות מלאכה **וכתב הא"ר** דמ"מ אין לעשות שום ענין עד שיברך סדר הברכות. ופשוט דכוונתו בחצי שעה שסמוך לאור הבוקר) או"ח (פט,ג). **כתב פסקי תשובות** אין בכלל האיסור אלא מלאכות שיש בהם משום עיסוק, אבל מלאכה עראית ופשוטה הנעשית כבדרך אגב אין איסור, ולכן אין איסור לסדר מצעיו להוציא פסולת לפח האשפה, ואף להכנים כביסה למכונה וכל כיוצא בזה, אבל תיקוני בית שונים המצריכים עיסוק וסידורים שונים שיש בהם איזה עסק או איזה שיהוי והתמהמהות, ואפילו דרך שיחות טלפון, אין היתר, וכמו כן לא אסרו עשיית חפצי שמים כשאי אפשר לדחותם לאחר מכן, ולכן התירו לקנות מצרכי מזון בערב שבת ויו"ט לפני התפילה וכן קניית מצרכי מזון וכדומה הנצרכים בבית בבוקר ושאר העיסוקים עם צאצאיו כדי לשלחם למוסדות החינוך).

אמר רבי זירא כל הלן שבעת ימים בלא חלום נקרא רע, שנאמר וְשָׂבֵעַ יָלִין בַּל־יִפְקֹד רָע, אל תקרי שָׂבֵעַ אלא שָׂבַע. אמר ליה רב אחא בריה דרבי חייא בר אבא, הכי אמר רבי יוחנן כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן אין מבשרין אותו בשורות רעות (**מהרש"א** דהיינו שלא יבהלוהו חלומות רעים) שנאמר ושבע ילין בל יפקד רע.

איתא במשנה 'אלו הן בין הפרקים...' **אמר רבי יוחנן** הלכה כרבי יהודה דאמר, בין אלהיכם לאמת ויציב לא יפסיק. **אמר רבי יוחנן** מאי טעמיה דרבי יהודה דכתיב [**דף יד ע"ב**] וה' אלהים אמת (לכך אין מפסיקין בין ה' אלהיכם לאמת). **פסק השו"ע** אבל בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק (**מ"ב** והוא המור אפילו מאמצע הפרק) שלא להפסיק בין ה' לאמת, אלא יאמר אני ה' אלהיכם אמת ואז יפסיק כדין באמצע הפרק או"ח (סו,ה). **ש"ע פסק** כתלמידי ר' יונה והרא"ש שבין ה' אלוקיכם לאמת המור אף מאמצע הפרק, **אמנם הגר"א פסק** כהרמב"ם דגם בין אלהיכם לאמת מותר כמו באמצע הפרק.

חוזר ואומר אמת או אינו חוזר ואומר אמת (**רבינו יונה ביאר** שהנידון באופן שהפסיק בדיבור מפני הכבוד או היראה, או ששהה בהמתנתו לש"ץ, אך אם לא היה כל הפסק פשיטא שאינו חוזר לומר 'אמת'. **אולם המהרש"א ביאר** שהנידון גם אם לא שהה, כי 'אמת' נסוב גם על 'ה' אלוהיכם' וגם על 'ויציב')? **אמר רבי יוחנן** חוזר ואומר אמת. **רבה אמר** אינו חוזר ואומר אמת. ההוא דנחית קמיה דרבה, שמעיה רבה דאמר אמת אמת תרי זימני, אמר רבה כל אמת אמת (ריהטא של אמת) תפסיה להאי. **פסק השו"ע** אם פסק מפני היראה או הכבוד אחר שאמר אמת, או שסיים קודם החזן וסמך ה' אלהיכם עם אמת וממתין שיתחיל החזן ושיאמר עמו, אינו צריך לחזור ולומר פעם אחרת אמת או"ח (סו,ו).

אמר רב יוסף כמה מעליא הא שמעתתא, דכי אתא רב שמואל בר יהודה, אמר, אמרי במערבא ערבית דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם אמת (ר"ל, ק"ש של ערבית אין קורין בה פרשת ציצית כולה לפי שאין מצות ציצית בלילה, אבל מתחילין אותה ומפסיקים בה ומדלגים ואומרים

יד:

אני ה' אלהיכם אמת. **אף שאמרו לעיל** (יב:) כל פרשה שלא פסקה משה לא פסקינן, **ביאר הריטב"א** שמצינו פסוק שלם בלשון זו בספר ויקרא (יח,ב). **וכתב מהר"ץ חיות** שלכן קילס רב יוסף שמעתתא זו שדקדקו לומר כפסוק זה שלא לפסוק פרשה שלא פסקה משה. **אמנם הרשב"א תירץ** שכל עוד לא התחיל לומר את עיקר ענין הפרשה, אינו נחשב כפוסק את הפרשה) אמר ליה אביי מאי מעליותא, והא אמר רב לא יתחיל, ואם התחיל גומר? אמר רב פפא קסברי במערבא, ואמרת אליהם לא הויא התחלה, עד דאמר ועשו להם ציצית. **אמר אביי** הלכך, אנן אתחולי מתחלינן דקא מתחלי במערבא, וכיון דאתחלינן מגמר נמי גמרינן, דהא אמר רב לא יתחיל, ואם התחיל גומר.

חייא בר רב אמר אמר אני ה' אלהיכם (דהיינו פרשת ציצית) צריך לומר אמת (כדכתיב וה' אלהים אמת) לא אמר אני ה' אלהיכם אינו צריך לומר אמת. והא בעי לאדכורי יציאת מצרים (דתנן מזכירין יציאת מצרים בלילות, ואי לא אמר אמת ואמונה ולא אמר פרשת ציצית, היכי מדכר יציאת מצרים)? דאמר הכי מודים אנחנו לך ה' אלהינו שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים ועשית לנו נסים וגבורות על הים ושרנו לך.

תניא, רשב"י אומר ...בדין הוא שתקדם שמע לוהיה אם שמוע, שזה ללמוד (ודברת בם) וללמד (שננתם לבניך) ולעשות (וכתבתם) והיה אם שמוע לויאמר, שזה יש בה ללמד (ולמדתם אותם) ולעשות (וקשרתם וכתבתם) ויאמר אין בה אלא לעשות בלבד. ותיפוק ליה מדרבי יהושע בן קרחה (שהובא במשנה)? חדא ועוד קאמר, חדא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצות, ועוד משום דאית בה הני מילי אחרנייתא.

רב (פעם אחת ראוהו שעשה כן) משי ידיה וקרא ק"ש, ואנח תפילין, וצלי (**כתבו התוס'** מהכא משמע שמותר להניח תפילין בין גאולה לתפלה וכן בטלית מניח אדם טליתו בין גאולה לתפלה. **ויש לדחות ולחלק** בין תפילין לטלית דעיקר ק"ש ותפלה שייכי בתפילין כדאמר בסמוך כאילו מעיד עדות שקר בעצמו פירוש באדון שצוה שהוא קורא והיו לטוטפת ולאות על ידך ואין, ותפלה נמי כדאמרן קרי ק"ש ומתפלל זו היא מלכות שמים, אבל ציצית שאינו אלא חובת טלית שאם יש לו טלית חייב ואם אין לו פטור מציצית ויכול לקרוא ק"ש בלא ציצית ודאי דהוי הפסקה **והרב רבי משה מקוצי** היה אומר דאפי' לגבי תפילין אין ראיה מהגמרא דמצי למימר הניח תפילין בלא ברכה ולאחר י"ח ממשמש בהם ומברך עליהם) והיכי עביד הכי (שהקדים ק"ש לתפילין) **והתניא** החופר כוך למת בקבר פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה (דהעוסק במצוה פטור מן המצוה) הגיע זמן ק"ש עולה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל. הא גופא קשיא, רישא אמר פטור, וסיפא חייב? הא לא קשיא סיפא בתרי (והכי קאמר אם שנים הם מניח את חבירו חופר והוא עולה ומקיים ויתחלפו) ורישא בחד... מכל מקום קשיא לרב? שלוחא הוא דעוית (השליח קלקל, שאיחר להביא לו תפילין מעיקרא, והגיע זמן ק"ש והוזקק לקרות כדי שלא יעבור הזמן, וכי מטי שלוחא דתפילין אנחינהו). **פסק הש"ע א.** צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק לאחר שאמר גאל ישראל, רק אם אירעו אונס שלא הניח תפילין ונזדמנו לו בין גאולה לתפלה מניח אז, ולא יברך עליהם עד אחר שיתפלל, אבל טלית לא יניח אז. ואם עד שלא אמר גאל ישראל נזדמנו לו טלית ותפילין, מניחם, ולא יברך עליהם עד אחר תפלה. **הגה** וי"א שקודם גאל ישראל יברך על התפילין, והכי נהוג או"ח (סו,ח) **כתב הב"י** שהלכה כהרב משה מקוצי. **ב.** החופר כוך למת, פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה. ואם הם שנים, והגיע זמן ק"ש, אחד עולה וקורא ק"ש ומתפלל, וחוזר זה וחופר, ועולה חבירו וקורא ק"ש ומתפלל. ודוקא כוך, דלא חפיר ליה אלא חד, אבל אם היה מקום ששנים יכולים להתעסק בו כאחד, פטורים יו"ד (שסה,א).

אמר עולא כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו (**פירש רש"י** לישנא מעליא ר"ל מעיד שקר בהקב"ה ח"ו **אבל בתר"י** פי' בעצמו ממש) **אמר רבי יוחנן** כאילו הקריב עולה בלא מנחה (שחייבו הכתוב להקריב עמה, אף הקורא ואינו מקיים אינו גומר את המצוה) וזבח בלא נסכים. **פסק הש"ע** צריך שיהיו תפילין עליו בשעת ק"ש ותפלה (**מ"ב** ודע דלא אמרו כן אלא כשעושה כן במזיד

שמתעצל להניח תפלין קודם ק"ש אבל מי שאין לו תפלין או כשהוא בדרך ומחמת קור וצינה אינו יכול להניח תפלין וכל כה"ג בודאי אין לו לאחר ק"ש בזמנה מחמת זה) או"ח (כה,ד).

אמר רבי יוחנן הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה [דף טו ע"א] יפנה (לנקביו) ויטול ידיו, ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל, וזו היא מלכות שמים שלמה. **אמר רבי יוחנן** כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, דכתיב אֶרְחֵץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי (נטילת ידים) וַאֲסֹבְבָה אֶת־מִזְבַּחֲךָ ה'. אמר ליה רבא לא סבר לה מר כאילו טבל דכתיב ארחץ (משמע ארחץ כל הגוף) ולא כתב ארחיץ (לדרשה אתא, לומר שמעלה עליו שכר רחיצת כפיו כאלו טבל כל גופו). **כתב המשמרת שלום** מגמרא זו סמך למנהג לטבול לפני התפילה.

אמר ליה רבינא לרבא חזי מר האי צורבא מרבנן דאתא ממערבא ואמר מי שאין לו מים לרחוץ ידיו מקנח ידיו בעפר ובצרור ובקסמית (קיסם) אמר ליה שפיר קאמר, מי כתיב, ארחץ במים, בנקיון כתיב כל מידי דמנקי. דהא רב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא (**הב"י הסביר בדעת הטור** 'בעידן צלותא' הכוונה בסוף זמן ק"ש, שיש חשש שאם ישתהה יעבור זמן תפילה, אבל אם הוא בתחילת זמנה צריך לחזר אחר מים. **אמנם תלמידי ר' יונה** הסבירו 'בעידן צלותא' שברגע שהגיע זמן ק"ש ותפלה אין לחזור אחר מים) והני מילי לק"ש (שזמנה קבוע, פן יעבור הזמן) אבל לתפלה (דכל היום זמנה הוא) מהדר [אמיא **תוס' כתבו** נראה דלא גרסינן 'אבל לתפילה לא' דקאמר רשב"ל (פסחים מו.) לגבל ולתפלה ד' מילין' דהוא הדין לענין צלותא נמי מטעם שלא יעבור זמן תפלה דמאי שנא ק"ש מתפלה, והיא דרשב"ל דאמר ולתפלה ד' מילין פירש רש"י להתפלל שם במנין. **אמנם הרי"ף רמב"ם** כן גרסו כן] ועד כמה עד פרסה. והני מילי לקמיה, אבל לאחוריה אפילו מיל אינו חוזר, ומינה מיל הוא דאינו חוזר הא פחות ממיל חוזר. **פסק השו"ע א.** צריך לרחוץ ידיו במים, אם יש לו ואם אין לו, צריך לחזור אחריהם עד פרסה. והני מילי כשהוא הולך בדרך והמים נמצאים לפניו, אבל אם צריך לחזור לאחוריו למקום מים עד מיל, חוזר יותר ממיל, אינו חוזר. ואם מתירא שיעבור זמן התפלה, ינקה ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי [**מ"ב** לענין ק"ש דבודאי אסור לו להמתין על מים אם יש חששא שמא יעבור הזמן אלא ינקה ויקרא. ויש הרבה פוסקים (**שעה"ל** תלמידי רבנו יונה וב"ח) שסוברין דבק"ש תיכף משהגיע התחלת זמנה אם אין לו מים מנקה ויקרא ולא ימתין על מים] או"ח (צב,ד) **פסק כהרי"ף והרמב"ם** שגרסו שאביי לייט רק על ק"ש ולא על תפילה, ודלא כהתוס'. **מ"ש 'אבל באופן שזמנה של תפלה עובר'** הסביר הגר"א שבזה סומכים על גירסת תוס' שגם בתפלה אם הזמן עובר אין לחזור אחר מים, וכן סומך על ביאור הטור שהבאנו לעיל. **ב.** רחץ ידיו שחרית והסיח דעתו, צריכים נטילה לתפלה, אם יש לו מים, אע"פ שאינו יודע להם שום לכלוך, ולא יברך, ואם אין לו מים מזומנים, אין צריך לחזור וליטול (**ביאו"ה** טעם המחבר הוא משום דבסתם ידים פוסק כשיטת התוס' דאפי' בשלא יעבור הזמן די בנקיון אם אין לו מים)... או"ח (צב,ה). **ג.** העומד בתפלה ונזכר שנגע במקום מטונף, די בנקיון עפר או צרורות או מחכך ידיו בכותל או"ח (צב,ו) **תשובות הרמב"ן**

משנה הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא **רבי יוסי אומר** לא יצא. קרא ולא דקדק באותיותיה (לפרשן יפה בשפתיו) **רבי יוסי אומר** יצא **רבי יהודה אומר** לא יצא. הקורא למפרע לא יצא, קרא וטעה יחזור למקום שטעה.

מאי טעמא דרבי יוסי משום דכתיב 'שמע' השמע לאזנך מה שאתה מוציא מפיך. ותנא קמא סבר 'שמע' בכל לשון שאתה שומע. ורבי יוסי תרתי שמע מינה.

מסקנת הגמ' א. דעת ת"ק במשנה 'הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא' זוהי שיטת ר' יהודה שמה שצריך להשמיע לאוזן זה רק לכתחילה, אבל בדיעבד יצא. **ב. 'רבי יוסי אומר** לא יצא' ס"ל שאם לא השמיע לאוזן אף דיעבד לא יצא. **ג. בברייתא מובאת דעת ר"מ** שאף לכתחילה אי"צ להשמיע לאוזן, שאחר כוונת הלב הן הדברים.

תנן התם הכל כשרים לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן, ורבי יהודה מכשיר בקטן [**הקשו התוס'** וא"ת באיזה קטן מיירי, אי בקטן שלא הגיע לחנוך הא אמרינן (ר"ה כט.) שכל שאינו מחוייב בדבר אינו

מוציא את הרבים, ומ"ט דר' יהודה דמכשיר, ואי בהגיע לחנוך מאי טעמייהו דרבנן דאסרי, הרי קריאת מגילה דרבנן, ואמרי' קטן שהגיע לחנוך מדרבנן כגדול ופוטר דרבנן כדאמר (כ:) דקטן מוציא אביו שלא אכל אלא כזית דהיינו דרבנן. **ותירצו ב' תירוצים א. י"ל** שאני ברכת המזון שהיא חומרא יתירתא יותר מדאורייתא ובקל נפטרים ממנה כדאמרינן לקמן 'והם החמירו על עצמם או בכזית או בכביצה' **ב. א"נ** התם ליכא בקטן אלא חד דרבנן, דמיירי שהקטן אכל כדי שביעה, לכך אתי דרבנן ומוציא דרבנן, אבל הכא דגבי קטן איכא תרתי דרבנן דהמגילה דרבנן והקטן דרבנן אינו יכול להוציא היכא דליכא אלא חד דרבנן, ור' יהודה ס"ל תרי דרבנן פוטר חד דרבנן]. **פסק השו"ע** אחד הקורא ואחד השומע מן הקורא, יצא ידי חובתו והוא שישמע ממי שהוא חייב בקריאתה. לפיכך אם היה הקורא חרש או קטן או שוטה, השומע ממנו לא יצא או"ח (תרפט,ב). **אמנם (בסימן תרע"ח הלכות חנוכה ס"ג), הביא בדעת יש אומרים** כדעת העיטור שכן מוציא. **ולכאורה נפק"מ** לשעת הדחק, שבאופן שאין גדול, ודאי שקטן יקרא, שלפחות יצאו י"ח לפי שיטת העיטור.

[דף טו ע"ב] אמר רב שילא הלכה כרבי יהודה. **פסק השו"ע** צריך להשמיע לאזנו מה שמוציא בפיו, ואם לא השמיע לאזנו יצא, ובלבד שיוציא בשפתיו או"ח (סב,ג).

...אמר רב יוסף מחלוקת בק"ש, דכתיב שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, אבל בשאר מצות (בכל הברכות) דברי הכל (אף שלא השמיע לאזניו) **יצא.** והכתיב הסכת ושמע ישראל (א"כ צריך לשמוע גם בשאר מצוות)? ההוא בדברי תורה כתיב (**הסביר פנ"י** שבשעת לימודו ישמיע לאזנו). **פסק השו"ע** כל אלו הברכות... וצריך להשמיע לאזניו, ואם לא השמיע לאזניו, יצא, ובלבד שיוציא בשפתיו או"ח (רו,ג).

איתא במשנה 'קרא ולא דקדק באותיותיה' **אמר רבי יאשיה** הלכה כדברי שניהם להקל (הלכה כרבי יהודה דלא בעי שמיעה, והלכה כרבי יוסי דלא בעי דקדוק). **פסק השו"ע** אעפ"י שמצוה לדקדק באותיותיה, קראה ולא דקדק בהן יצא (אין הענין שלא הזכיר התיבות והאותיות שבודאי לא יצא אבל ענין לא דקדק הוא שלא נתן ריוח בין הדבקים או שלא התיז הז' של תזכרו וכדומה) או"ח (סב,א).

אמר רבי יאשיה מאי דכתיב שָׁלוֹשׁ חֵנָּה לֹא תִשְׂבַּעְנָה... שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם... (ר"ל דברים אלו לעולם לא מתמלאים, הקבר אינו שבע ממתים, הרחם לא שבע מבעילות) וכי מה ענין שאול אצל רחם, אלא לומר לך מה רחם מכנים (הזרע) ומוציא (הולד), אף שאול (קבר) מכנים ומוציא. והלא דברים קל וחומר ומה רחם שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות, שאול שמכניסין בו בקולי קולות (של בכי ומספד) אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות, מכאן תשובה לאומרים אין תחיית המתים מן התורה.

תני רבי אושעיא קמיה דרבא וכתבתם (כתיבה תמה, שלמה) הכל בכתב אפילו צואות (שבפרשה, כגון וקשרתם וכתבתם צריך לכתוב בתפילין ומזוזות). אמר ליה דאמר לך מני (הא דאצטריך ליה קרא לרבות צואות לכתיבה) רבי יהודה היא, דאמר גבי סוטה אלות כותב צואות אינו כותב, והתם הוא דכתיב וְכָתַב אֶת־הָאָלֹת הָאֵלֶּה, אבל הכא דכתיב וכתבתם (כתיבה תמה) אפילו צואות נמי.

תני רב עובדיה קמיה דרבא ולמדתם שיהא למודך תם, שיתן ריוח בין הדבקים (**הסביר רש"י** תיבות המדובקות זו בזו, אם אינך מפרידן כשהתיבה השניה מתחלת באות שהתיבה שמלפניה נגמרת הוא קורא אותן שתי אותיות באות אחת. **כתבו התוס', רב אלפס מוסיף** כגון וחרה **אף** דאם לא יתן ריוח אז נראה כמו וחרף וכן מוסיף וראיתם **אותו**, וזכרתם **את**, ועשיתם **את**, שצריך ליתן ריוח בין מ"ם שבסוף תיבה לאל"ף שבתחלת תיבה שאחריה, וכן צריך להתיז זיי"ן של תזכרו שלא ישמע שי"ן למען שיהיה לנו שכר מצות ואין לנו לעשות על מנת לקבל פרס) עני רבא בתריה כגון על לבבך, על לבבכם, בכל לבבך, בכל לבבכם, עשב בשדך (**המאירי הקשה** הרי ב'עשב בשדך' ו'הכנף פתיל' אף שהאותיות דומות, אין קריאתם שוה כי רק אחת מהן דגושה, ואיך תשמע כאות אחת. וביאר שחוששין שמא יקראם בסגנון אחד, או שמא בזמן הגמרא היו נקראות בסגנון אחד) ואבדתם מהרה, הכנף פתיל, אתכם מארץ. **פסק השו"ע א.** צריך להתיז זיי"ן של תזכרו, דלא לשתמע תשקרו או תשכרו, והוי כעבדים המשמשים על מנת לקבל פרס. וכן צריך להתיז זיי"ן של וזכרתם או"ח (סא,יז) **ב.** צריך ליתן ריוח בין וחרה לאף, דלא לשתמע וחרף או"ח (סא,יט) **ג.** צריך ליתן ריוח בין תיבה שתחילתה כסוף תיבה

שלפניה, כגון, בכל לבבך... או"ח (סא,כ) **ד. צריך** בכל אל"ף שאחר מ"ם להפסיק ביניהם, כגון ולמדתם אותם... שלא יהא נראה כקורא מותם מות או"ח (סא,כא)

אמר רבי חמא ברבי חנינא כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצנגין לו גיהנם (**הצל"ח והגר"א** כתבו שאין הכוונה לרשע, אלא לצדיק שדינו לעבור דרך הגהנום **אך ר"ח** כתב 'אפילו רשע שנתחייב ירידה בגהנום, אם יש בידו זכות זו מצנגין לו אור הגהנום ומרויחין לו משיירי השריפה'. **הב"י בסימן ס"ב כתב** שהוא מדה כנגד מדה, שבדקדוקו הוא מניע את חומו הטבעי, וכנגדו מצנגין לו חום הגהנם, **ובעין יעקב כתב** דהיינו משום שקרא במתינות, וכל דבר רותח אם ממתינים לו מצטנן) **שנאמר** בְּפָרֶשׁ שַׁדַּי מְלָכִים בָּהּ תַּשְׁלֵג בְּצַלְמוֹן, אל תקרי בְּפָרֶשׁ אלא בפרש, אל תקרי בצלמון אלא בצלמות (אם תפרש שדי ותבדיל תיבות של מלכות שמים, מלכים בה תשלג בצלמון, התורה אשר בה מלכים ימלוכו תשלג ותצנן לך את צל המות).

אמר רבי חמא ברבי חנינא למה נסמכו [**דף טז ע"א**] אהלים לנחלים דכתיב (בגירסת תוס' מין מ"ש כאן לכתיב...) כִּנְחָלִים נִטָּיוּ כְּגַנַּת עֲלֵי נָהָר כַּאֲהָלִים נָטָע... (**כתבו התוס'** פי' רש"י דכתיב כנחלים נטיו כאהלים נטע. **ולי נראה** דאהלים דהאי קרא לאו לשון אהל אלא לשון בשמים, **אלא נראה** לבאר ששאלת הגמ' מדוע נסמך הפסוק 'מה טובו אוהליך' לפסוק 'כנחלים נטיו') לומר לך מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף אהלים (בתי מדרשות) מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות **כתב הפתח עינים** יש להרגיש אטו בלא הקשא לא ידעינן דבתי כנסיות ובתי מדרשות מעלין מחובה לזכות. ואפשר מה דאיתא בי"ד סי' קצ"ח דנדה וטמאין שעשו טבילה בלי כונה עלתה להם טבילה, והיינו דאשמועינן רבותא דאע"ג כי הולך האדם אל בית תפלה ובית המדרש בלי כונה ראויה אי נמי לאונסו מפני הכבוד או מפני הבושה ולא מלבו, מ"מ אהנו ליה בית המדרש ובית הכנסת הללו מטהרין כמקוה דאף בלא כונה ואונס מעלין האדם מטומאה לטהרה, כן ישיבתו בבית ה' אף באונס ובלי כונה מעלין אותו מחובה לזכות ותו דמתוך שלא לשמה בא לשמה. ומיהו היינו דוקא כמקוה דבשגם טבל בלי כונה או באונס הטבילה היתה הגונה וכדת של תורה ולכך הנה זאת עולה. אבל אם הטבילה לא היתה כתקנה כפי הדין או היה טובל ובידו שרץ לא עלתה לו טבילה אף אם ברצונו ובכונה טבל. וכן הוא הדבר בבית הכנסת ובית המדרש דאם ישיבתו שם הוא כהוגן בלי חטא הגם שלא יהיה בכונה או קצת באונס זכות הוא לו. אמנם אם שרץ בידו איזה חטא מדברים האסורים וכיוצא מישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ לא עלו לו והוי כטובל ושרץ בידו.

איתא במשנה 'הקורא למפרע לא יצא' רבי אמי ורבי אסי הוו קא קטרין ליה גננא (קושרין לו חופה, להשיאו אשה) לרבי אלעזר אמר להו אדהכי והכי איזיל ואשמע מלתא דבי מדרשא, ואיתי ואימא לכו. אזל אשכחיה לתנא דקתני קמיה דרבי יוחנן קרא וטעה ואינו יודע להיכן טעה, באמצע הפרק (כגון שהיה יודע שבפרק זה טעה ודלג, אבל אינו יודע באיזה מקום בו טעה) יחזור לראש, בין פרק לפרק (שיודע שגמר הפרשה וצריך להתחיל פרשה אחרת, ואינו יודע באיזה מהן) יחזור לפרק ראשון, בין כתיבה לכתיבה (שיודע שצריך לומר וכתבתם ואינו יודע אם ראשון אם שני) יחזור לכתיבה ראשונה. אמר ליה רבי יוחנן לא שנו אלא שלא פתח ב'למען ירבו ימיכם', אבל פתח בלמען ירבו ימיכם סרכיה נקט ואתי (**פירש רש"י** אין לטעות מכאן עד אמת ויציב ואינו צריך לחזור אלא לאמת, שהפרשה שגורה בפיו. **הסביר הרשב"א את דבריו** שאם מצא עצמו מלמען ירבו ימיכם ולמטה והוא מסתפק אם קרא מה שלמעלה ממה שהוא מוצא בו עצמו, חזקה אמרה כיון שהוא זכור שאמר למען ירבו ימיכם, לפי שכל אותה פרשה שגורה בפיו עד אמת ויציב וחזקה סירכיה נקט בה ולא השמיט ממנה כלום, ומכלל דברים אלו שאם מצא עצמו באמצע שאר הפרשיות והוא מסתפק אם אמר מה שלמעלה ממנו אם לאו צריך הוא לחזור עד המקום שהוא ברור לו שקרא לפי שאין שאר הפרשיות שגורות בפיו. **אמנם הרשב"א חולק עליו, וז"ל** 'לא מסתברא, דה"ה ודאי לכל שאר המקומות אם מצא עצמו בהן שהוא חזקה שאמר כל שלמעלה ממנו משום דסירכיה נקט, 'ולמען ירבו' דנקט משום טעה בין כתיבה לכתיבה נקט ליה, כלומר אם ידע שאמר כתיבה ומסופק אם ראשונה ואם שניה אם אמר אחריה למען ירבו חזקה מכתיבה שניה סליק וסירכיה נקט') אתא ואמר להו. אמרו ליה אלו לא באנו אלא לשמוע דבר זה דיינו. **פסק השו"ע** היה עומד בוכתבתם, ואינו יודע אם בוכתבתם שבפרשה ראשונה אם בוכתבתם שבפרשה שנייה, חוזר לוכתבתם שבראשונה. וה"מ שלא התחיל למען ירבו ימיכם, אבל אם התחיל למען ירבו ימיכם אין צריך לחזור, דסירכיה נקט ואתא או"ח (סד,ד).

משנה האומנין (שהם עסוקים במלאכתן בראש האילן או בראש הנדבך והגיע זמן ק"ש) קורין

(מיד) בראש האילן ובראש הנדבך (בנין של אבנים) מה שאינן רשאין לעשות כן בתפלה (דצלותא רחמי היא ובעי כוונה הלכך אין מתפללין בראש האילן ובראש הנדבך, דמסתפי דילמא נפלי, דאין יכולין לעמוד שם אלא על ידי הדחק ומחמת בעתותא לא מצי מכווני) חתן פטור מק"ש לילה הראשונה, ועד מוצאי שבת (**כתב רבינו מנוח** ודוקא בק"ש של הלילות שבהם מחשבתו טרודה, אבל ק"ש של שחרית חייב, כי ישראל קדושים הם וביום מסיח דעתו ממחשבת בעילה. **אמנם התוס' רא"ש** פטר גם ביום) אם לא עשה מעשה (**הסביר שיטמ"ק** כיון שעברו הארבעה לילות ולא עשה מעשה מתיאש מן הדבר ואינו טרוד וחייב חוץ מאותה לילה שיודע בודאי שיבעול) ומעשה ברבן גמליאל שנשא אשה וקרא לילה הראשונה (**כתבו התוס'** לאו מעשה לסתור הוא, דקמ"ל אם גדול הוא ובוטח בעצמו שיוכל להתכוין, והוא ראוי ליטול את השם, הרשות בידו) אמרו לו תלמידיו למדתנו רבינו שחתן פטור מק"ש אמר להם איני שומע לכם לבטל הימני מלכות שמים אפילו שעה אחת.

תנו רבנן האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך, ומתפללין בראש הזית ובראש התאנה (**פירש רש"י** בזמן שעוסקין בהן, מפני שענפיהם מרובים ויכולין לעמוד שם שלא בדוחק, ואין שם פחד ליפול לפיכך מתפללין בראשם. **אך בירושלמי** אמרו שזית ואילן טרחתן מרובה. **וביאר רבינו יונה** שמפני שיש בהם הרבה ענפים יש טורח בעלייתן וירידתן ויתבטלו ממלאכת בעה"ב) ושאר כל האילנות יורדים למטה ומתפללין. ובעל הבית בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל (דהא אינו משועבד למלאכה, שהוא ברשות עצמו) לפי שאין דעתו מיושבת עליו (מבעתותו, ואם הקלו אצל פועלים מפני בטול מלאכה, לא הקלו אצל בעל הבית **הקשו התוס'** ואם תאמר תיפוק ליה משום דאמרינן לא יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל. **ותירצו** ויש לומר דהתם מיירי על גבי כסא או ספסל, אבל באילן שעלה שם לעשות מלאכתו הוי כמו עלייה). **פסק השו"ע** האומנין שעושין מלאכה לבעל הבית יכולין להתפלל בראש הזית ובראש התאנה, ואין בזה משום לא יעמוד ע"ג מקום גבוה ויתפלל, דכיון שעלו לעשות מלאכתם הוי כמו שעלה לעלייה ובשאר אילנות, צריכים לירד. והטעם שנשתנה הזית משאר אילנות, מפני שיש להם ענפים הרבה יותר משאר אילנות, ויש טורח גדול בעלייתם ובירידתם, ויתבטלו ממלאכתם ולפיכך אמרו שיתפללו שם, אבל שאר אילנות דליכא ביטול, ירדו. ובעל הבית, אפילו מראש הזית והתאנה צריך לירד להתפלל, דהא אינו משועבד למלאכה, שהוא ברשות עצמו ואם הקילו אצל פועלים מפני ביטול מלאכה, לא הקילו אצל בעל הבית או"ח (צ,ג).

רמי ליה רב מרי ברה דבת שמואל לרבא [בכמה מקומות קרי ליה בר רחל, ובת שמואל היתה ונשבית לבין העמים, ובא עליה אחד ונתעברה הימנו ואחר כך נתגייר, ושמיה איסור, כדאמרינן (ב"ב קמ"ט.) רב מרי בריה הורתו שלא בקדושה הוה, לכך לא היה נקרא על שם אביו] **תנן** האומנין קורין (ק"ש) בראש האילן ובראש הנדבך (אפילו בזמן שהן עסוקין) אלמא לא בעי כונה, ורמינהי הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו...? אשתיק. אמר ליה מידי שמיע לך בהא? אמר ליה הכי אמר רב ששת והוא שבטלין ממלאכתן וקורין (כדי שיהו קורין בכוונה רשאין להיבטל ממלאכתן). והתניא, בית הלל אומרים עוסקים במלאכתן וקורין? לא קשיא הא בפרק ראשון הא בפרק שני (**כתב רש"י** פרשת שמע בעי כוונה **אמנם התוס' כתבו** לאו דוקא נקט פרק ראשון, שהרי רב מרי אמר כן לרבא, והרי רבא אמר לעיל שדי כוונה בפסוק ראשון לבד, והכי הלכתא). **פסק השו"ע** היה עוסק במלאכה ורצה לקרות ק"ש, יתבטל ממלאכתו עד שיקרא פרשה ראשונה, כדי שלא יהא כקורא עראי או"ח (סג,ז). **פסק זה מבוסס** על דברי ג' עמודי ההוראה, שם"ל, דאע"ג שדי כוונה רק בפסוק ראשון, בשביל דלא להשוות לקריאתו ארעי בעי כל הפרשה הראשונה.

תנו רבנן הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית קורין ק"ש ומברכין לפניה ולאחריה (כתקונה, וכן בזמן תפלה) ואוכלין פתן ומברכין לפניה ולאחריה, ומתפללין תפלה של שמונה עשרה אבל אין (רשאין ליבטל ממלאכתן, ולכן אין...) יורדין לפני התיבה ואין נושאין כפיהם (שיש שם בטול מלאכה יותר מדאי). והתניא מעין שמונה עשרה (הביננו לדעת דרכיך כו' שכולל אחת עשרה ברכות בברכה אחת, ושלוש ראשונות ושלוש אחרונות כהלכתן)? ...כאן בעושין בשכרן (שנוטלין שכר פעולתן לבד

סעודתן, צריכין למהר המלאכה ומתפללין מעין שמונה עשרה) כאן בעושין בסעודתן (בשביל האכילה לבדה, מתפללין שמונה עשרה) והתניא (בניחותא) הפועלים שהיו עושים מלאכה אצל בעל הבית קורין ק"ש ומתפללין, ואוכלין פתן ואין מברכים לפניה (שאינה מן התורה) אבל מברכין לאחריה שתים, כיצד ברכה ראשונה כתקונה, שניה פותח בברכת הארץ וכוללין בונה ירושלים בברכת הארץ (**פירש רש"י** שברכת הארץ ובנין ירושלים דומות/ **והפכירו התוס'** דאע"ג דמדאורייתא הם, יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה הואיל וטרודים במלאכת בעל הבית. **הכ"י בסימן קצ"א הקשה** למה עקרוה לגמרי לברכת הטוב והמטיב והרי יכולין לאמרה כשעוסקין במלאכתן **והעלה מכך** כמבואר בירושלמי שאסור לברך בשעת עשיית מלאכה) במה דברים אמורים בעושין בשכרן, אבל עושין בסעודתן או שהיה בעל הבית מיסב עמהן מברכין כתיקונה. **פסק הרמב"ם א.** אם היו עושין בסעודתן בלבד מתפללין שלש תפלות של תשעה עשר ברכות, היו עושין בשכרן מתפללין הביננו ובין כך ובין כך אין יורדין לפני התיבה ואין נושאין את כפיהן תפילה (ה,ח). **ב.** הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית ואכלו פתן אין מברכין לפניה, ומברכין לאחר סעודתן שתי ברכות בלבד כדי שלא יבטלו מלאכת בעל הבית, ברכה ראשונה כתיקונה שנייה פותח בברכת הארץ וכולל בה בונה ירושלים וחותם בברכת הארץ, ואם היו עושין בסעודתן בלבד או שהיה בעל הבית מיסב עמהן מברכין ד' ברכות כתיקונן כשאר כל אדם ברכות (ב,ב)

[דף טז ע"ב] משנה רחץ לילה הראשון שמתה אשתו (ונקברה בו ביום) אמרו לו תלמידיו למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ, אמר להם איני כשאר בני אדם, אסטנים אני (אדם מעונג ומפונק. **הפכירו התוס'** ואיכא צער אם לא היה רוחץ דאינו אסור לרחוץ בימי אבלו אלא משום תענוג **וכן התיר רבינו שמואל** ליולדת אבלה לרחוץ תוך שבעה ולרחוץ נמי בתשעה באב...) וכשמת טבי עבדו קבל עליו תנחומין אמרו לו תלמידיו למדתנו רבינו שאין מקבלין תנחומין על העבדים אמר להם אין טבי עבדי כשאר כל העבדים, כשר היה. חתן אם רוצה לקרות ק"ש לילה הראשון קורא **רשב"ג אומר** לא כל הרוצה ליטול את השם יטול.

מאי טעמא דרשב"ג (שרחץ בלילה הראשונה)? קסבר אנינות לילה דרבנן (**הפכיר רש"י** ואע"פ שהיה ליל יום המיתה וכתיבא אנינות באורייתא, דכתיב לא אכלתי באוני ממנו, ופחות מיום אחד אינו אנינות דילפי רבנן מואחריתה כיום מר, קסבר רבן גמליאל אין לילה של אחריו עם היום אלא מדרבנן הוא כשאר ימי האבל. **הקשו התוס'** והרי אונן נמי אינו נוהג אלא במעשר אבל לענין רחיצה דאבילות דרבנן הוא, וא"כ לעולם אימא לך דאנינות לילה דאורייתא הוי גבי מעשר **ותרצו** דאי איתא דהוי דאורייתא גבי מעשר, גבי שאר דברים דרבנן נמי הוה לן למגזר דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון) דכתיב וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר, ובמקום איסטנים לא גזרו ביה רבנן.

תנו רבנן עבדים ושפחות אין עומדין עליהם בשורה (**הפכיר רש"י** כשחוזרים מבית הקברות היו עושים שורות סביב האבל ומנחמין אותו, ואין שורה פחותה מעשרה **הפכירו התוס'** טעם הדבר דאין עומדים עליהם בשורה דילמא יבואו להתיר בניהם בקהל) **ואין אומרים** עליהם ברכת אבלים [ברכת רחבה, שמברין אותו סעודה ראשונה משל אחרים, ומברכין שם ברכת אבלים, מפורש (כתובות ח.)] ותנחומי אבלים. מעשה ומתה שפחתו של רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לנחמו. כיון שראה אותם עלה לעלייה ועלו אחריו נכנס לאנפילון (בית קטן שלפני טרקלין הגדול) נכנסו אחריו, נכנס לטרקלין נכנסו אחריו אמר להם כמדומה אני שאתם נכוים בפושרים (סבור הייתי שתבינו דבר ברמז מועט, שראיתם אותי סר מעליכם ליכנס לאנפילון) עכשיו אי אתם נכוים אפילו בחמי חמין לא כך שניתי לכם עבדים ושפחות אין עומדים עליהם בשורה ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים, אלא מה אומרים עליהם כשם שאומרים לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו המקום ימלא לך חסרונך, כך אומרים לו על עבדו ועל שפחתו המקום ימלא לך חסרונך. **כ"פ השו"ע** יו"ד (שעז,א).

תניא אידך עבדים ושפחות אין מספידין אותן **רבי יוסי אומר** אם עבד כשר הוא, אומרים עליו הוי (לשון גניחה וצעקה) איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו, אמרו לו אם כן, מה הנחת לכשרים.

תנו רבנן אין קורין אבות (לישראל) אלא לשלשה (אברהם יצחק ויעקב, לאפוקי שבטים) ואין קורין אמהות אלא לארבע (שרה, רבקה, רחל ולאה)... עד הכא (סוף דור האבות והאמהות) חשיבי, טפי לא חשיבי.

תניא אידך עבדים ושפחות אין קורין אותם אבא פלוני ואמא פלונית, ושל רבן גמליאל היו קורים אותם אבא פלוני ואמא פלונית (**הגמ' מבארת** משום דחשיבי). **פסק הש"ע** העבדים והשפחות אין קורין להם אבא פלוני ואימא פלונית, שלא יבא מהדבר תקלה ונמצא זה הבן נפגם. לפיכך אם היו העבדים והשפחות חשובים ביותר ויש להם קול, וכל הקהל מכירים אותם ואת בניו ועבדי אדוניהם, כגון עבדי הנשיא, הרי אלו מותר לקרות להם אבא ואימא חו"מ (רעט,ה).

אמר רבי אלעזר מאי דכתיב בֵּן אֲבָרֶכְךָ בְּחַיָּי בְּשִׁמְךָ אֶשָּׂא כַפָּי 'כן אברכך בחיי' זו ק"ש, 'בשמך אשא כפי' זו תפלה. ואם עושה כן (שקורא ק"ש ומתפלל) עליו הכתוב אומר (תרי קראי דסמיכי להדדי) כְּמוֹ חֵלֶב וָדֶשֶׁן תִּשְׂבַּע נַפְשִׁי, ולא עוד אלא שנוחל שני עולמים, העולם הזה והעולם הבא, שנאמר וְשִׂפְתֵי רְנָנוֹת (שתים) יְהַלֵּל־פִּי.

רבי אלעזר בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יר"מ יאו"א שתשכן בפורינו (בגורלנו) אהבה ואחוה ושלום וריעות ותרבה גבולנו בתלמידים, ותצליח סופנו אחרית ותקוה (שתהא אחריתנו טובה, ונראה מה שקוינו) ותשים חלקנו בגן עדן, ותקננו (לשון תקון) בחבר טוב ויצר טוב בעולמך, ונשכים ונמצא יחול לבבנו ליראה את שמך (שלא יתגבר עלינו יצר הרע בהרהור הלילה לסור מאחריך ביום, אלא כשנשכים בכל בקר נמצא לבבנו מייחל לך) ותבא לפניך קורת נפשנו לטובה (כלומר ספוק צרכנו וקורת רוחנו) **רבי יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר הכי** יר"מ יאו"א שתציץ בבשתנו, ותביט ברעתנו (תדע ותתן לבך ברעה הבאה עלינו) ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעזך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך. **רבי זירא בתר דמסיים צלותיה אמר הכי** יר"מ יאו"א שלא נחטא ולא נבוש (מחמת מעשי עצמנו) ולא נכלם מאבותינו (**על פי הגר"א** שביאר ש'בושה' היא מחמת עצמו, ו'כלימה' היא מאחרים). **רבי חייא בתר דמצלי אמר הכי** יר"מ יאו"א שתהא תורתך אומנותנו, ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו. **רב בתר צלותיה אמר הכי** יר"מ יאו"א שתתן לנו חיים ארוכים, חיים של שלום, חיים של טובה, חיים של ברכה, חיים של פרנסה, חיים של חלוץ עצמות (**ביאר הגר"א** שיהא בריא בגופו ואבריו), חיים שיש בהם יראת חטא, חיים שאין בהם בושה וכלימה, חיים של עושר וכבוד, חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים, חיים שתמלא לנו את כל משאלות לבנו לטובה. **רבי בתר צלותיה אמר הכי** יר"מ יאו"א ואלהי אבותינו שתצילנו מעזי פנים (שלא יתגרו בי) ומעזות פנים (שלא יוציאו עלי לעז ממזרות) מאדם רע ומפגע רע, מיצר רע, מחבר רע, משכן רע, ומשטן המשחית (**ביאר היעב"ץ** שהוצרכו לומר 'המשחית' כי יש גם שטן טוב, כמו המלאך שהיה ניצב לבלעם בדרך, והיה מבקש טובתו) ומדין קשה ומבעל דין קשה, בין שהוא בן ברית בין שאינו בן ברית (שאינו מהול) ואע"ג דקיימי קצוצי עליה דרבי (שהיו שוטרים עומדין במצות אנטונינוס להכות ולהנקם בכל העומדים עליו) **רב ספרא בתר צלותיה אמר הכי** יר"מ יאו"א שתשים שלום [**דף יז ע"א**] בפמליא של מעלה [בחבורת שרי האומות, שכשהשרים של מעלה יש תגר ביניהם, תיכף יש קטטה בין האומות, כדכתיב ועתה אשוב להלחם עם שר פרס (דניאל י')] ובפמליא של מטה (בחבורת החכמים) ובין התלמידים העוסקים בתורתך, בין עוסקין לשמה בין עוסקין שלא לשמה. וכל העוסקין שלא לשמה, יהי רצון שיהו עוסקין לשמה.

רבי אלכסנדרי בתר צלותיה אמר הכי יר"מ יאו"א שתעמידנו בקרן (בזוית) אורה ואל תעמידנו בקרן חשכה, ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו. **איכא דאמרי** הא רב המנונא מצלי לה, ורבי אלכסנדרי בתר דמצלי אמר הכי רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב (שאין אנו עושים רצונך) שאור שבעיסה (**פירש רש"י** יצר הרע שבלבבנו, המחמיצנו. **והגר"א ביאר** שהכוונה לערב רב, שהם גרועים מן אומות העולם, כי הן

מבטלים את ישראל מן המצוות) ושעבוד מלכיות יר"מ שתצילנו מידם, ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם. **רבא בתר צלותיה אמר הכי** אלהי, עד שלא נוצרתי איני כדאי (לא הייתי חשוב והגון להיות נוצר) ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי, עפר אני בחיי, קל וחומר במיתתי (עפר אני) הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה, יר"מ ה' אלהי שלא אחטא עוד, ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי יסורין וחלאים רעים (**ביאר השפתי כהן פרשת עקב** אפילו יהיו על ידי חלאים אבל לא רעים, שלא יהיה בהם לא ביטול תורה ולא ביטול תפילה. **השל"ה בעשרה מאמרות מאמר חמישי ביאר** לא ע"י יסורין שבאין על האדם לנקמה מהשם יתברך, כשהוא נמאס בעיני הבורא שולח עליו יסורין, כדי שיהיה הרע כלה ובטל מהעולם רחמנא לצלן. אבל היסורין הבאים לנקות אותו מהחטא, כדי שיהיה זך ונקי, או לסבות אחרות טובות להגדיל זכותו). והיינו וידוי דרב המנונא זוטי ביומא דכפורי. **מר בריה דרבינא כי הוה מסיים צלותיה אמר הכי** אלהי, נצור לשוני מרע ושפתותי מדבר מרמה [**ביאר הגר"א** (משלי ב,יב) ש'רע' הוא שוה בפה ובלב, ואילו 'מרמה' הוא המדבר טוב בפיו ובלבו חושב רע) ולמקללי **נפשי תדום ונפשי** כעפר לכל תהיה (**כתבו התוס'** מה עפר אינו מקבל כליה לעולם כן יהי רצון שזרעי לא יכלה לעולם) פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי, ותצילני מפגע רע מיצר הרע ומאשה רעה ומכל רעות המתרגשות לבא בעולם, וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם, יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי. **רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא, בתר דמצלי אמר הכי** רבון העולמים, גלוי לפניך, בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן, ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי, יר"מ שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתיו לפניך על גבי המזבח ותרצני. **רבי יוחנן כי הוה מסיים ספרא דאיוב אמר הכי** סוף אדם למות, וסוף בהמה לשחיטה, והכל למיתה הם עומדים. אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו, וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם, ועליו אמר שלמה טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו.

יז.

מרגלא בפומיה דרבי מאיר (דבר זה רגיל בפיו) גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד על דלתי תורתי, נצור תורתי בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי, שמור פיך מכל חטא וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון, ואני אהיה עמך בכל מקום. **מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה** אני (העוסק בתורה) בריה, וחברי (עם הארץ) בריה (**כתבו התוס'** כלומר יש לו לב כמוני להבחין בין טוב לרע) אני מלאכתי בעיר (כלומר נוחה מלאכתי ממלאכתו) והוא מלאכתו בשדה, אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו, כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי (מתגדל לתפוש אומנותי) כך אני איני מתגדר במלאכתו, ושמא תאמר אני מרבה והוא ממעיט (הדין עמו שאינו מתגדר במלאכתי, שאילו היה תופס אומנותי לא היה לו לב פתוח להרבות בתורה כמותי, והיה ממעיט ואין לו שכר) שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים.

מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה (להערים בכל מיני ערמה ליראת בוראו) מענה רך משיב חמה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם, ואפילו עם נכרי בשוק, כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה, ויהא מקובל על הבריות. אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק. **מרגלא בפומיה דרבא** תכלית חכמה (עיקרה של תורה שיהא עמה...) תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר רֵאשִׁית חָכְמָה| יִרְאַת ה' שֵׂכֶל טוֹב לְכָל־עֹשֵׂיהֶם. לעושים לא נאמר אלא לעושיהם לעושים לשמה, ולא לעושים שלא לשמה. וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא [**הקשו התוס'** וא"ת האמר רב (פסחים נ:) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה **ותרצו** דהכא מיירי שאינו לומד אלא לקנתר חביריו, והתם מיירי שלומד ע"מ שיכבדוהו] **מרגלא בפומיה דרב** לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא

תחרות, אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה, שנאמר וַיֶּחֱזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ (שבעו מזיו השכינה כאילו אכלו ושתו).

גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים (שהרי קראן שאננות ובוטחות) יותר מן האנשים, שנאמר נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת קֻמְנָה שְׁמַעְנָה קוֹלִי בָּנוֹת בֹּטְחוֹת הַאֲזִנָּה אִמְרָתִי. אמר ליה רב לרבי חייא נשים במאי זכיין (**הסביר במראית עין** לתקן היצה"ר ולעשותו טוב כי לזה צריך לימוד תורה, וא"ל באקרויי בנייהו ומנטרן לגבריהו, וא"כ יש להם חלק בתורת בעליהם וזה מועיל לזכך היצה"ר ולעשותו טוב. **הסביר מרומי שדה** קאי על ההבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן האנשים, וביאר דזכיין במה דמקרו בנייהו ומתני גברייהו, ואף על גב שהמה בטלים כמה שעות ונענשים על זה, מכ"מ האשה מקבלת שכר על השעה שלומדים, ואינן נענשין על שעה שמבטלים, שבטלתם שלא מרצונם של הנשים) באקרויי בנייהו לבי כנישתא, ובאתנויי גברייהו בי רבנן, ונטרין לגבריהו (ממתינות לבעליהן, ונותנות להם רשות ללכת וללמוד תורה בעיר אחרת) עד דאתו מבי רבנן.

כי הוו מפטרי רבנן מבי רבי אמי אמרי ליה הכי עולמך תראה בחייך (כל צרכיך תמצא) ואחריתך לחיי העולם הבא, ותקותך לדור דורים. לבך יהגה תבונה, פיך ידבר חכמות ולשונך ירחיש רננות, עפעפיך יישירו נגדך (לשון יושר, שתהא מבין בתורה כהלכה) עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזוהר הרקיע, שפתותיך יביעו דעת וכליותיך תעלוזנה מישרים, ופעמיך ירוצו לשמוע דברי עתיק יומין. **כי הוו מפטרי רבנן מבי רב חסדא אמרו ליה הכי** אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים וגו'. אלופינו מסובלים **רב ושמואל חד אמר** אלופינו בתורה, ומסובלים במצות. **וחד אמר** אלופינו בתורה ובמצות, ומסובלים ביסורים. [**דף יז ע"ב**] אֵין־פֶּרֶץ שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל (**הסבירו התוס'** פרץ זה אחיתופל שפרץ פרצה במלכות בית דוד) וְאֵין יוֹצֵאת שלא תהא סיעתנו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג האדומי (**הסבירו התוס'** יוצאת זה דואג שיצא לתרבות רעה) וְאֵין צְוָחָה שלא תהא סיעתנו כסיעתו של אלישע שיצא ממנו גחזי (**הסבירו התוס'** שהיה מצורע וכתיב ביה טמא טמא יקרא והיינו צוחה) בִּרְחֹבֹתֵינוּ שלא יהא לנו בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים כגון ישו הנוצרי.

שִׁמְעוּ אֵלַי אַבִּירֵי לֵב הָרְחוֹקִים מִצְּדָקָה **רב ושמואל חד אמר** כל העולם כולו נזונין בצדקה (בצדקתו של הקב"ה, ולא בזכות שבידן) והם נזונין בזרוע (בזכות שבידם) **וחד אמר** כל העולם כולו נזונין בזכותם, והם אפילו בזכות עצמן אין נזונין (שאין להן כדי צרכיהם ומתפרנסים בקושי) כדרב דאמר בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת כל העולם כולו נזונין בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת. ופליגא דרב יהודה, דאמר מאן אבירי לב גובאי (שם אומה) טפשאי. **אמר רב יוסף** תדע, דהא לא איגייר גיורא מינייהו. **אמר רב אשי** בני מתא מחסיא אבירי לב נינהו, דקא חזו יקרא דאורייתא תרי זמני בשתא (**כתבו התוס'** אבל בעצרת שאינו אלא יום אחד לא היו כל כך מתאספין **וראיתי בספר העתים** שחבר הרב רבי יהודה בר ברזילי ששמע שהיה עמוד של אש יורד מן השמים עליהם בכלה דאלול ובכלה דאדר) ולא קמגייר גיורא מינייהו.

איתא במשנה 'חתן אם רוצה לקרות ק"ש בלילה הראשון קורא, רשב"ג אומר לא כל הרוצה...' למימרא, דרשב"ג חייש ליוהרא ורבנן לא חיישי ליוהרא, והא איפכא שמעינן להו דתנן מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין, וכל מקום תלמידי חכמים בטלים (ת"ק חושש ליוהרא, שהרי פוטר רק ת"ח) רשב"ג אומר לעולם יעשה כל אדם את עצמו כתלמיד חכם (לא חושש ליוהרא). קשיא דרבנן אדרבנן, קשיא דרשב"ג אדרשב"ג **אמר רבי יוחנן** מוחלפת השיטה. **רב שישא בריה דרב אידי אמר** לעולם לא תחליף, דרבנן אדרבנן לא קשיא, ק"ש כיון דכולי עלמא קא קרו ואיהו נמי קרי לא מיחזי כיוהרא, הכא, כיון דכולי עלמא עבדי מלאכה ואיהו לא קא עביד מיחזי כיוהרא. דרשב"ג אדרשב"ג לא קשיא התם בכונה תליא מילתא, ואנן סהדי דלא מצי לכווני דעתיה. אבל הכא, הרואה אומר מלאכה הוא דאין לו, פוק חזי כמה בטלני איכא בשוקא (אף

בימי מלאכה **כתבו התוס'** פר"ח דהלכה כרב שישא דהוא בתראה והלכה כרשב"ג דאמר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול, ובכל מקום ששנה רשב"ג במשנתינו הלכה כמותו חוץ מערב וציידן וראיה אחרונה וכן פסק ר"ח, **ומיהו** אנו שבשום פעם אין אנו מכוונים היטב גם חתן יש לקרות דאדרבה נראה כיוהרא אם לא יקרא כלומר אני מכוין בכל שעה, אבל לעשות מלאכה בתשעה באב אין לעשות מלאכה). **פסק הש"ע א.** הכונס את הבתולה פטור מק"ש ג' ימים אם לא עשה מעשה, מפני שהוא טרוד טרדת מצוה. והני מילי בזמן הראשונים, אבל עכשיו שגם שאר בני אדם אינם מכוונים כראוי, גם הכונס את הבתולה קורא או"ח (ע,ג). **ב.** מקום שנהגו לעשות מלאכה בט' באב, עושין, במקום שנהגו שלא לעשות, אין עושין, ובכל מקום ת"ח בטלים, וכל הרוצה לעשות עצמו תלמיד חכם לענין זה עושה, ואפילו במקום שנהגו שלא לעשות או"ח (תקנד,כב).

פרק מי שמתו

משנה מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש (לפי שהוא טרוד במחשבת קבורתו, והויא דומיא דהתן דפטור משום טירדא דמצוה **התוס' הביאו ירושלמי** כתיב 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך' ימים שאתה עוסק בחיים ולא ימים שאתה עוסק במתים) ומן התפלה ומן התפילין, ומכל מצות (עשה) האמורות בתורה. נושאי המטה וחלופיהן (שכן דרך שמתחלפין לשאת, לפי שהכל חפצין לזכות בו) וחלופי חלופיהן, את שלפני המטה (שיתעסקו בו כשתגיע המטה אצלם) ואת שלאחר המטה (שנשאוהו כבר) את שלפני המטה צורך בהם פטורין, ואת שלאחר המטה צורך בהם חייבין [**פירש רש"י** אף אם צורך בהם חייבים, הואיל שכבר יצאו ידי חובתן מן המת **לתוס' היה גירסא אחרת ברש"י** 'שלאחר המטה אפילו המטה צריכה להם חייבין, לפי שלעולם לא היו רגילים לשאת שכבר נשאו חלקם' **והקשו על גירסת** זו שמה שייך לומר 'את שלאחר המטה צורך בהן' והרי לא היו נושאים כלל (לפרש"י שלפנינו לא קשה כלל, כי לפעמים היו נושאים שוב, והחילוק שאף אם רוצים לשאת שוב, כיון שאינה 'עוד' אין בה טרדה לפטרם) **ולכן כתבו** שנראה כגרסת הספרים שלפני המטה ושלאחר המטה את שהמטה צריכה להם פטורין, אין צריכה להם חייבין) ואלו ואלו פטורים מן התפלה (**פירש רש"י** דלאו דאורייתא היא **רבינו יונה** נקט, שפטורין מתפילה משום שצריך לאמרה מעומד, ואינם יכולים להמתין כל כך אך ק"ש שרובה נאמרת בהליכה, יכולים להתעכב בפסוק ראשון, ולומר השאר בהליכה, ולהקדים את האבלים בשורה) קברו את המת וחזרו, אם יכולין להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה (שהיו מנחמין את האבל בהקף שורה סביבותיו בשובם מן הקבר) יתחילו, ואם לאו לא יתחילו (**בשטמ"ק הקשה** למה לא יתחילו ק"ש ויפטרו ממצות ניחום אבלים כדין עוסק במצוה **וביאר** שמצוות נחום אבלים היא המשך מצות הקבורה, ונמצא שהיא קדמה למצוות ק"ש ופוטרת את המלוים מחובת קריאה). העומדים בשורה, הפנימיים פטורים, והחיצונים חייבים.

(מדוקדק במשנה) מוטל לפניו אין, ושאינו מוטל לפניו (כגון הוא בבית אחד והמת בבית אחר) לא **ורמינהי** מי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר [דנראה כלועג לרש **הש"ך** (יו"ד שמא,א) שגם אדם אחר שאינו אבל לא יאכל בפני המת, משום לועג לרש. **אך הט"ז נקט** שרק האונן שחייב בקבורתו, נחשבת אכילתו כזלזול משום שאינו מתעסק בקבורתו, אך לשאר אדם מותר] ואם אין לו בית אחר אוכל בבית חבירו, ואם אין לו בית חבירו עושה מחיצה ואוכל, ואם אין לו דבר לעשות מחיצה, מחזיר פניו ואוכל, ואינו מיסב ואוכל (בחשיבות על צדו השמאלית ובמטה) ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין (**רבינו יונה ביאר** שאע"פ שבעיקר האבלות מותר בבשר ויין, החמירו באונן שמוטל עליו לקברו, שלא ימשך אחר תענוגיו ויתעצל בקבורתו) ואינו מברך (**פירש רש"י** ואינו צריך לברך ברכת המוציא **וכתבו התוס' שמשמע מרש"י** שאם רצה לברך רשאי. **מיהו בירושלמי** קאמר אם רצה להחמיר אין שומעין לו **לכך נראה לומר** 'אינו מברך' אינו רשאי לברך **ומפרש בירושלמי הטעם** מפני כבודו של מת **אי נמי** מפני שאין לו מי שישא משאו. **ולעניין שבת ויו"ט** לכאורה יש סתירה בירושלמי שברישא משמע שפטור מלקיים מצות דטרוד להחשיך לו על התחום להביא ארון ותכריכין, ובסיפא חייב **ואומר הר"י** דפליגי אהדדי רישא וסיפא בירושלמי. **ורבי נתנאל היה אומר** דאפשר לישבו דודאי אם דעתו להחשיך על התחום אז יש לנו לומר דטרוד להחשיך ואינו רשאי לברך, אבל בסיפא מיירי בשאין דעתו להחשיך על התחום, ומיהו האי טעמא לא שייך לטעמא דמשום כבודו **עוד בירושלמי** נמסר לרבים אוכל בשר ושותה יין, נמסר לכתפים כנמסר לרבים, א"כ אדם שאינו יכול לקבור מתו כגון אדם שמת בבית האסורים ואין המושל מניחו לקוברו נראה שאין חייב לנהוג בו אנינות שהרי אין זה מוטל עליו לקברו, מפני שאינו יכול לפדותו ולהוציאו לקברו, והוא גם אבלות אינו חייב, ולא דמי לנתיאשו מלקוברו שחייב להתאבל עליו, ששם אינו קוברו עוד, אבל הכא עדיין

הוא מצפה אם יוכל לעשות פשרה עם המושל. **ומעשה** שמתה אחותו של ר"ת בשבת והודיעו לו במוצאי שבת בעיר אחרת ואכל בשר ושתה יין ואמר כיון שיש לה בעל שחייב בקבורתה אינו אסור בבשר ויין. **ואפשר** שגם אם היה ר"ת בעיר עצמו היה מיקל מאותו הטעם) **ואינו מזמן** [דף יח ע"א] ואין מברכין עליו (המוציא) ואין מזמנין עליו, ופטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה ובשבת מיסב ואוכל בשר ושותה יין, ומברך ומזמן, ומברכין עליו ומזמנין עליו, וחייב בכל המצות האמורות בתורה **רשב"ג אומר** מתוך שנתחייב באלו נתחייב בכולן. ואמר רבי יוחנן מאי בינייהו תשמיש המטה איכא בינייהו (לרבן שמעון חייב אֲבֵל בעונה בשבת).

קתני מיהת פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה (אפי' שאינו לפניו ממש)? **אמר רב פפא** תרגמא (להא דתני פטור) אמחזיר פניו ואוכל (היינו שאין לו בית אחר) **רב אשי אמר** כיון שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי, שנאמר וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ, ונאמר וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנַי (וההיא שעתא לאו לפניו הוה) כל זמן שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי. **פסק השו"ע** מי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו, קודם קבורה אוכל בבית אחר. אין לו בית אחר, אוכל בבית חבירו. אין בית לחבירו, עושה לו מחיצה ואוכל, ואפילו מחיצה של סדין, סגי אם תקע שולי הסדין בענין שאינו ניטל ברוח. ואם אין לו דבר לעשות מחיצה, מחזיר פניו ואוכל. ובין כך ובין כך, ואפילו הוא בעיר אחרת, אינו מיסב ואוכל, ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין, ואינו מברך ברכת המוציא ולא ברכת המזון, ואין מברכים עליו ולא מזמנין עליו, אפילו אם אוכל עם אחרים שמברכים, לא יענה אחריהם אמן. ופטור מכל מצות האמורות בתורה, ואפילו אם אינו צריך לעסוק בצרכי המת, כגון שיש לו אחרים שעוסקים בשבילו. וי"א שאפילו אם ירצה להחמיר על עצמו לברך או לענות אמן אחר המברכין, אינו רשאי... ובשבת ויו"ט, אוכל בשר ושותה יין (**הגה** אם ירצה) ומברך, וחייב בכל המצות, חוץ מתשמיש המטה שאסור בו... ואם צריך להחשיך על התחום כדי לעסוק בצרכי המת, חל עליו אנינות ליאסר בכולן משעה שמתחיל ללכת כדי להחשיך על התחום יו"ד (שמא,א).

מתו אין, אבל משמרו (שאינו קרובו) לא, **והתניא** המשמר את המת אע"פ שאינו מתו פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה? משמרו אע"פ שאינו מתו, מתו אע"פ שאינו משמרו. מתו ומשמרו אין, אבל מהלך בבית הקברות לא, **והתניא** לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו וקורא (**כתבו התוס'** והוא הדין דעל פה אסור לקרות) ואם עושה כן עובר משום לועג לרש חרף עושהו? התם (מהלך בביה"ק) תוך ארבע אמות הוא דאסור, חוץ לארבע אמות חייב, דאמר מר מת תופס ארבע אמות לק"ש (שאסור לקרות בתוך ארבע אמות שלו, משום לועג לרש) הכא (מתו ומשמרו) חוץ לארבע אמות נמי פטור. **פסק השו"ע א.** לא יהלך בבית הקברות או בתוך ד' אמות של מת או של קבר וספר תורה בזרועו ויקרא בו או יתפלל, והוא הדין על פה אסור לקרות, אלא אם כן לכבוד המת יו"ד (שסז,ג). **ב.** המשמר את המת, אפילו אינו מתו, פטור (מ"ב ואפילו הוא יושב חוץ לד"א [שעה"ל מגן גבוריס]) או"ח (עא,ג).

גופא המשמר את המת... היו שנים זה משמר וזה קורא, וזה משמר וזה קורא. **בן עזאי אומר** היו באים בספינה מניחו בזוית זו ומתפללין שניהם בזוית אחרת. מאי בינייהו? **אמר רבינא** חוששין לעכברים (גם בספינה) איכא בינייהו. ת"ק סבר חיישינן בן עזאי סבר לא חיישינן [**כתב החכמת אדם** (מכלות מלכת משה יל) שודאי לא נחלקו במציאות אם יש עכברים בספינה או לא. אלא כוונתם שצריך לשמרו גם מעכברי רשיעי שהם כוחות הטומאה, ובבית לכו"ע מת צריך שמירה אפילו אם אין עכברים מצויים, ורק בספינה דנו אם דינה כמים שאין המזיקין שולטים שם מפני שמעלין לטהרה, או שבספינה שולטין המזיקין אף שצפה במים ואינה מקבלת טומאה]. **פסק השו"ע** היו שנים משמרים, זה משמר וזה קורא, ואח"כ משמר זה וקורא זה או"ח (עא,ד). **כתב ב"י** הלכה כת"ק, ומשום כן לא חילקו הפוסקים בין ספינה לשאר מקומות.

תנו רבנן המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדסקיא (מרצוף גדול של עור) ויתנם על גבי חמור וירכב עליהם מפני שנוהג בהם מנהג בזיון [**כתבו התוס'** אבל אי מפשילן לאחוריו על החמור שפיר דמי וכן בס"ת (**עפ"י המהרש"ל**) **אמנם הרמב"ם (ס"ת י,יא)** אסר, וכתב שצריך להניחו נגד לבו]. **ואם היה** מתירא מפני נכרים ומפני לסטים מותר, וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בספר תורה (**פירש רש"י** שמותר לרכוב עליהם באופן שיש חשש לסטים. **אמנם הרמב"ם לשיטתו** נקט שאם מתיירא מותר לו רק להשיל את הס"ת לאחוריו, ואם אינו יכול ישאירנו ויברח, אך לא ירכב עליו בכדי להצילו). **כ"פ הש"ע** יו"ד (רפב,ג).

אמר רב יהודה כל הרואה המת ואינו מלוהו עובר משום לֹעֵג לָרָשׁ חֵרֵף עֹשֵׂהוּ. ואם הלוהו מה שכרו, **אמר רב אסי** עליו הכתוב אומר מַלְוֶה ה' חֹנֵן דָּל (קרי ביה מלוה את המקום מי שחונן את הדל) וּמְכַבְּדוֹ חֹנֵן אֶבְיוֹן. **פסק הש"ע** הרואה את המת ואינו מלוהו, עובר משום לועג לרש, ובר נידוי הוא, ולפחות ילוונו ד' אמות (רמ"ש וכ' יונה) יו"ד (שסא,ג) **כתב פתחי תשובה (סי' שס"א סק"ב) בשם ספר יד אליהו** ששיעור ד"א שאמרו שצריך ללוות היינו למאן דאית ליה כדי שיעורו, אך למאן דלית ליה צריך ללוותו יותר. **והקשה בשיעורי הגריש"א, לפי"ז יש לתמוה** על מנהג העולם שמלוים המת ד' אמות ואין מלוים אותו עד סתימת הגולל, אף שאין לו ס' ריבוא שהוא שיעורו של כ"א מישראל. **ונראה להביא סמך למנהג** זה עפ"י דברי העמק שאלה שהוכיח לדמות דין הלויית המת למה שאמרינן (סוטה מו:) שבהבירו היוצא לדרך מלווהו עד מיל, ובעיר, הרב לתלמידו מלווהו עד עיבורא של עיר, ובסתם בני אדם מלווהו ד' אמות. ע"ש. ולפי"ז מה שאמרו הכא על הרואה את המת ואינו מלווהו היינו כשאין לו כדי שיעורו ואז ילווהו ד' אמות כמבואר, אבל אם יש לו כדי שיעורו אי"צ ללוותו, אך מ"מ אף ביש לו כדי שיעורו חייב לעמוד לפניו כמו שאיתא ביו"ד (שם ס"ד) בשם הירושלמי.

רבי חייא ורבי יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות, הוה קשדיא תכלתא דרבי יונתן. אמר ליה רבי חייא דלייה (הגביהנו) כדי שלא יאמרו למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו [**מקשים התוס'** ותימה מה הבזיון בכך שהחיים לא מכסים הציצית, והא אמרינן (מנחות מא.) שבשעת קבורה נותנים על המת ציצית משום לועג לרש **ותירצו** דמביישין אותם במה שהחיים מצווים והמתים אינם מצווים, וגדול המצווה. **וקשה מדוע** עכשיו אנו מסלקין את הציצית מן המת והרי זה הפך הגמ' במנחות **מתרץ ר"ת** דוקא הם שהיו רגילים כולם בחייהם בציצית, וגם כל העוסקים בהם יש להם ציצית, הוה לועג לרש אם לא היה למתים ציצית **או** משום דכתיב לדורתם לדור תם שרק דור שלם לובשים ציצית (**עפ"י המהרש"ל**) אבל אנו שגם בחיינו אין מנהגינו ללבוש תמיד ציצית אי הוי רמינן להו, הוי כמו לועג לרש שמבזים אותם שלא קיימו ציצית בחייהם (**עפ"י תוס' נגלה**) וכ"ת נשים לאותם שהיה להם בחייהם א"כ יהיה לועג לרש לאחרים **והריצב"א היה רגיל** שלא להסירם מן הכנף אלא לקושרם ולהדקם בתוך הכנף לאפוקי נפשיה מפלוגתא אם הם חייבין בציצית יש להם ציצית, ואם לאו הרי הם מכוסין] **אמר** ליה ומי ידעי כולי האי, והא כתיב וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה אמר ליה אם קרית לא שנית, אם שנית לא שלשת, אם שלשת לא פירשו לך כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ אלו צדיקים שבמיתתן נקראו חיים (ומאי יודעים שימותו, נותנים אל לבם יום המיתה ומושכים ידיהם מן העבירה, 'ורשעים אינם יודעים מאומה' שעושים עצמם כאינם יודעים וחוטאים) שנאמר וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע בֶּן־אִישׁ־חַי חֲיִל רַב־פְּעָלִים מִקַּבְצְאֵל הוּא הִכָּה (השפיל את השנים של דורות משני מקדשים שלא היה בהם כמותו) אֶת שְׁנֵי אֲרִאֵל (זה בית המקדש, שנאמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד) מוֹאָב (על שם שבנאו דוד דאתי מרות המואביה) וְהוּא יָרַד וְהִכָּה אֶת־הָאַרְיֵ בְּתוֹךְ הַבֹּאר בְּיוֹם הַשָּׁלֶג. [**דף יח ע"ב**] בן איש חי, אטו כולי עלמא בני מתי נינהו? אלא, 'בן איש חי' שאפילו במיתתו קרוי חי. 'רב פעלים מקבצאל' שריבה וקבץ פועלים לתורה 'והוא הכה את שני אראל מואב' שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני, 'והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג' איכא דאמרי דתבר גזיזי דברדא ונחת וטבל [לקריו כדי לעסוק בתורה **תוס' בב"ק (פב:) הקשו** שהרי רק אחר כמה דורות תקן עזרא טבילה לבעל קרי שבא לעסוק בתורה **וביארו** שטבל לאכול חולין בטהרה **ובאהבת איתן כתב** שטבילה לתורה שבכתב נהגה בזמן בניהו, ועזרא הוסיף לתקן לתורה שבע"פ. או שבזמנו נאסר לבעל קרי רק דיבור בד"ת, ועזרא הוסיף לאסור גם הרהור] **איכא דאמרי דתנא סיפרא דבי רב** (תורת כהנים **הסכירו התוס'** מהארי דריש שהוא חמור שבספרים) **ביומא דסיתוא.**

וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה אלו רשעים שבחייהן קרויין מתים, שנאמר וְאַתָּה חָלָל רָשָׁע (על צדקיהו הוא אומר, ועדיין בימי יחזקאל חי היה וקורהו

חלל) נְשִׁיא יִשְׂרָאֵל. **ואי בעית אימא,** מהכא עַל־פִּי שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמָת הַמֵּת. חי הוא? אלא המת מעיקרא.

בני רבי חייא נפוק לקרייתא (להתעסק בעבודת אחוזתם) אייקר להו תלמודייהו (אשתכח תלמודם מגרסתם) הוו קא מצערי לאדכוריה. אמר לו חד לחבריה ידע אבון בהאי צערא, אמר לו אידך מנא ידע, והא כתיב יִכְבְּדוּ בָנָיו וְלֹא יֵדָע, אמר ליה אידך ולא ידע, והא כתיב (פסוק אח"כ) אַךְ־בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל, ואמר רבי יצחק קשה רמה למת כמחט בבשר החי. אמרי בצערא דידהו [**פירש רש"י** צער גופם ממש, כגון עקיצת הרימה **והתוס' יום טוב (אבות ב,ז) הביא משו"ת הרשב"א (ח"א סי' שסט)** שאין בשר המת מרגיש באיזמל, שהרי חנטו את יעקב, והעלה מכך שהוא צער הנפש, **וכ"כ בספר חסידים (סי' תתשסג)**] ידעי, בצערא דאחרינא לא ידעי.

ולא, והתניא מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני בערב ראש השנה בשני בצורת והקניטתו אשתו והלך ולן בבית הקברות (**ביאר הגר"א** בליל שני של ראש השנה. וטעמו, שהרי נידונין רק ביום ר"ה ואינו יכול לשמוע מה גזרו אלא בלילה השני. **הקשה המהרש"א** כל חסיד אחד הוא ר"י בר אלעאי או רבי יהודה בן בבא ואיך יעלה על הדעת שחסידים כאלו ילכו בלילה בר"ה ביחידות לבית הקברות ללון שם במקום טומאה **ותירץ** שהנכון כדברי הריטב"א שדבר זה היה בחלום) ושמע שתי רוחות (של שתי ילדות מתות) שמספרות זו לזו (**כתב הרמב"ן בשער הגמול ד** שאין הכוונה לדיבור בהיתוך לשון, אלא הודעה והשגה שיש לנפשות מזו לזו) אמרה חדא לחברתה חברתי, בואי ונשוט בעולם ונשמע (ונדע מה גזרו היום פורענות בעולם, שהעולם נדון בראש השנה) מאחורי הפרגוד (מחיצה המבדלת בין מקום השכינה) מה פורענות בא לעולם. אמרה לה חברתה איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים, אלא לכי את ומה שאת שומעת אמרי לי. הלכה היא ושטה ובאה. ואמרה לה חברתה חברתי, מה שמעת מאחורי הפרגוד, אמרה לה שמעתי, שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו (שעתיד ברד ליפול סמוך לרביעה ראשונה ומה שנזרע כבר הוקשה, והברד שוברו והנזרע בשניה עדיין רך הוא ואינו נשבר בשביל הברד) הלך הוא וזרע ברביעה שניה. של כל העולם כולו לקה, שלו לא לקה. לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות, ושמע אותן שתי רוחות שמספרות זו עם זו. אמרה חדא לחברתה בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם. אמרה לה חברתי, לא כך אמרתי לך איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים, אלא לכי את ומה שאת שומעת בואי ואמרי לי. הלכה ושטה ובאה. ואמרה לה חברתה חברתי, מה שמעת מאחורי הפרגוד, אמרה לה שמעתי, שכל הזורע ברביעה שניה שדפון (מלקה הרך ואינו משדף הקשה) מלקה אותו. הלך וזרע ברביעה ראשונה. של כל העולם כולו נשדף, ושלו לא נשדף. אמרה לו אשתו מפני מה אשתקד של כל העולם כולו לקה ושלך לא לקה, ועכשיו של כל העולם כולו נשדף ושלך לא נשדף, סח לה כל הדברים הללו. אמרו לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה ריבה. אמרה לה לכי ואראך בתך שהיא קבורה במחצלת של קנים. לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן רוחות שמספרות זו עם זו. אמרה לה חברתי, בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם. אמרה לה חברתי, הניחיני, דברים שביני לבינך כבר נשמעו בין החיים. אלמא ידעי (דברים האמורים בין החיים שהרי ידעה מה אמרו לאמה)? דילמא איניש אחרינא שכיב ואזיל ואמר להו.

תא שמע דזעירי הוה מפקיד זוזי גבי אושפזיכתיה, עד דאתי ואזיל לבי רב, שכיבה. אזל בתרה לחצר מות (**מספיר המהרש"א** ע"י שאלת חלום) אמר לה זוזי היכא? אמרה ליה זיל שקלינהו מתותי בצנורא דדשא (בחור מפתן הבית שהדלת סובב אותו) בדוך פלן, ואימא לה לאימא תשדר לי מסרקאי (מסרק שלי) וגובתאי (קנה, ובשביל שמתה ילדה אמרה כן לעגמת נפש) דכוחלא בהדי פלניתא דאתיא למחר (לקבורה). אלמא ידעי (מה שעושין, שידעה זו שזו גוססת ונטויה למות)? דלמא דומה קדים ומכריז להו (מלאך שהוא ממונה על המתים מכריז להו עכשיו יבא פלוני, אבל שאר דברי החיים אינם יודעים).

תא שמע דאבוה דשמואל הוו קא מפקדי גביה זוזי דיתמי, כי נח נפשיה לא הוה שמואל גביה. הוו קא קרו ליה בר אכיל זוזי דיתמי. אזל אבתריה לחצר מות (**במצפה איתן תמה** הרי שמואל כהן היה ואיך נכנס לביה"ק, והוכיח מכאן כהריטב"א שכל המעשים בסוגיין לא אירעו אלא בחלום). אמר להו בעינא אבא (כך היה שמו) אמרו ליה אבא טובא איכא הכא. אמר להו בעינא אבא בר אבא. אמרו ליה אבא בר אבא נמי טובא איכא הכא. אמר להו בעינא אבא בר אבא אבוה דשמואל היכא, אמרו ליה סליק למתיבתא דרקיעא. אדהכי חזייה (שמואל) ללוי דיתיב אבראי (חוץ לישיבה של שאר מתים). אמר ליה אמאי יתבת אבראי, מאי טעמא לא סלקת, אמר ליה דאמרי לי כל כי הנך שני דלא סליקת למתיבתא דרבי אפס (בכתובות ק"ג) ואחלישתיה לדעתיה לא מעיילינן לך למתיבתא דרקיעא. אדהכי והכי אתא אבוה, חזייה דהוה קא בכי ואחיך. אמר ליה מאי טעמא קא בכית אמר ליה דלעגל קא אתית (במהרה תקבר). מאי טעמא אחיכת? דחשיבת בהאי עלמא טובא, אמר ליה אי חשיבנא נעיילוה ללוי, ועיילוהו ללוי. אמר ליה זוזי דיתמי היכא, אמר ליה זיל שקלינהו באמתא דרחיא, עילאי ותתאי דידן, ומיצעי דיתמי. אמר ליה מאי טעמא עבדת הכי? אמר ליה אי גנובי גנבי מגנבו מדידן, אי אכלה ארעא אכלה מדידן. אלמא דידעי (**הסבירו התוס'** מדקאמר לעגל קא אתית, ולא מצי לשנויי כדלעיל דומה קדים ואמר להו דהיינו דוקא לאלתר אבל כל כך לא היה מקדים דהוא עצמו אינו יודע)? דילמא שאני שמואל, כיון דחשיב קדמי ומכרזי פנו מקום.

ואף רבי יונתן הדר ביה דאמר רבי יונתן מנין למתים שמספרים זה עם זה, שנאמר וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב לֵאמֹר, מאי לאמר אמר הקב"ה למשה לך אמור להם לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבעתי לכם כבר קיימתיה לבניכם. [**דף יט ע"א**] ואי סלקא דעתך דלא ידעי (אין מבינין כלום אלא צערא דגופא) כי אמר להו מאי הוי, אלא מאי דידעי, למה ליה למימר להו, לאחזוקי ליה טיבותא למשה (על מעשיו למען בניהם).

אמר רבי יצחק כל המספר אחרי המת (בגנותו של מת אחר מיתתו) כאלו מספר אחרי האבן. **איכא דאמרי** דלא ידעי **ואיכא דאמרי** דידעי ולא איכפת להו. איני, והא אמר רב פפא חד אישתעי מילתא בתריה דמר שמואל ונפל קניא (קנה גדול) מטללא (מן הגג) ובזעא לארנקא דמוחיה (כים שהמוח מונח בו)? שאני צורבא מרבנן, דקודשא בריך הוא תבע ביקריה.

אמר רבי יהושע בן לוי כל המספר אחר מטתן (גנותם) של תלמידי חכמים (**כתב רבינו יונה** דהיינו אפילו אם מספר אמת, כי מסקינן שודאי עשה תשובה) נופל בגיהנם, שנאמר וְהַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם (והמכריעים את חובותם יותר על זכיותם להטותם לכף חובה) יוֹלִיכֵם ה' אֶת־פֹּעֲלֵי הָאָוֶן (לגיהנם) שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל, אפילו בשעה ששלום על ישראל (**כתבו התוס'** והיינו לאחר מיתתו דלא אתו לאנצויי בהדי המספרים בגנותם) יוליכם ה' את פועלי האון.

תנא דבי רבי ישמעאל אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום ודאי עשה תשובה. והני מילי בדברים שבגופו, אבל בממונא עד דמהדר למריה (**כתב הגריש"א** יל"ע מהיכי תיתי לנו שודאי עשה תשובה... אלא, שבת"ח יש חיוב מורא של את ה' אלוקיך תירא לרבות ת"ח. וא"כ זה שראה שהת"ח עבר עבירה אם יהרהר אחריו הרי עבר על מורא ת"ח, ומה שעבר הת"ח עבירה אינו מבטל את חיוב מוראו, לכך אמרינן שודאי עשה תשובה, אך כ"ז בסתם חטא, אבל בגזילה שרואה אותה מתחת ידו לא שייך לחייב בזמן שהיא תחת ידו שיראהו כודאי עשה תשובה.

ואמר רבי יהושע בן לוי בעשרים וארבעה מקומות בית דין מנדין על כבוד הרב (השתא מצינו שנדו חכמים בני אדם בעשרים וארבעה מקומות לכבוד הרב, לפי שלא נשאו כבוד לרבם) וכולן שנינו במשנתנו. אמר ליה רבי אלעזר היכא? אמר ליה לכי תשכח. נפק דק ואשכח תלת **א.** המזלזל בנטילת ידים. **ב.** והמספר אחר מטתן של תלמידי חכמים. **ג.** והמגים דעתו כלפי מעלה. המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים מאי היא? דתנן, הוא (עקביא בן מהללאל) היה אומר אין משקין לא את הגיורת ולא את המשוחררת (אם קינא לה בעלה ונסתרה דבני ישראל אמור בפרשה) וחכמים אומרים משקין. ואמרו לו

(לעקביא בן מהללאל) מעשה בכרכמית, שפחה משוחררת בירושלים והשקוה שמעיה ואבטליון, ואמר להם דוגמא השקוה [**הסביר רש"י** על שהיו הם דומין לה השקוה, שהיו שמעיה ואבטליון מבני בניו של סנחריב כדאמרינן (גיטין נ"ז) **תוס' הביאו בשם הערוך** דוגמא השקוה מי צבע, אבל לא היו מרים ממש, ולא מחקו התורה עליה אלא ליראה אותה] ונדוהו, ומת בנדויו, וסקלו בית דין את ארונו. והמזלזל בנטילת ידים מאי היא? דתנן, אמר רבי יהודה חם ושלום שעקביא בן מהללאל נתנדה, שאין עזרה ננעלת (שהיו שערי העזרה ננעלים כששוחטין פסחים של כל כת וכת, שהפסח נשחט בשלש כתות) על כל אדם בישראל בחכמה ובטהרה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל (כלומר כשהיתה ננעלת עליהם, והיינו כשנתמלאה פה לפה לא היה בכולם אדם חשוב בחכמה ויראת חטא כעקביא) אלא את מי נדו את אלעזר בן חנוך שפקפק (זילזל) בנטילת ידים, וכשמת שלחו בית דין והניחו אבן גדולה על ארונו, ללמדך שכל המתנדה ומת בנדויו בית דין סוקלין את ארונו. המגים דעתו כלפי מעלה מאי היא? דתנן, שלח לו שמעון בן שטח לחוני המעגל צריך אתה להתנדות, ואלמלא חוני אתה (שיצא שמך בגדולה ובחשיבות) גוזרני עליך נדוי (לפי שהטריח לפני המקום על עסק גשמים לא כך שאלתי כמה פעמים, וכבוד המקום כבוד הרב הוא) אבל מה אעשה שאתה מתחטא לפני המקום (נקל בלבו להטוא לאביו ולהטריחו על תאותו) ועושה לך רצונך כבן שמתחטא לפני אביו ועושה לו רצונו, ועליך הכתוב אומר ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך...

אלא בעשרים וארבעה מקומות היכא משכחת לה? רבי יהושע בן לוי מדמה מילתא למילתא, ורבי אלעזר לא מדמה מילתא למילתא (**פירש רש"י** כל מקום שראה במתניתין שנחלק היחיד על הרבים מחלוקת גדולה, או אחד מן החכמים שמדבר קשה כנגד גדול הימנו אומר ראוי היה כאן נדוי. **לפי"ז נמצא למסקנא** שבכל המקומות היה ראוי לנדות לכבוד הרב, ורבי אליעזר הזכיר את שלשת המקומות שנזכר נידוי זה במפורש). **פסק השו"ע א.** המבזה את החכם, אפי' בדברים, ואפילו לאחר מיתה, אם יש עדים בדבר, בית דין מנדין אותו ברבים, והם מתירין לו כשיחזור בתשובה. אבל אם החכם חי, אין מתירין לו עד שירצה החכם שנידוהו בשבילו יו"ד (שלד,מז). **פסק הרמב"ם** הגיורת והמשוחררת הרי הן ככל הנשים ושותות סוטה (ב,ו). פסק כרבנן.

תנו רבנן אין מוציאין את המת (לקברו) סמוך לק"ש (לפי שמתבטלין מן הקריאה **כתב רבינו יונה** דהיינו חצי שעה קודם זמן ק"ש היינו חצי שעה קודם שיוכל לראות את חבירו ולהכירו. **עוד כתב** שאם כבר הגיע הזמן יש להם להתאחר עד שישערו שכבר התפללו רוב הקהל. **עוד כתב** ולכאורה נראה שה"ה בק"ש של ערבית שצריך להוציאו חצי שעה קודם צאת הכוכבים. **אבל למורי הרב** נראה שאפשר שבק"ש של ערבית אין להחמיר כל כך מפני שק"ש של ערבית מצותה עד שיעלה עמוד השחר ומה שאמר שהתחלתה ביציאת הכוכבים לא אמרו אלא משום זריזות) ואם התחילו אין מפסיקין. איני והא רב יוסף אפקוהו סמוך לק"ש? אדם חשוב שאני (**כתב הב"י בסימן ע"ב** אדם חשוב כי האי לא שכיח בדורותינו). **פסק השו"ע** אין מוציאין את המת סמוך לק"ש, כל שאין שהות להוציאו לקברו קודם שיגיע זמן ק"ש ואם התחילו להוציאו, אין מפסיקין כדי לקרות (**הגה** ויש להמתין מלקברו עד שיוכלו לשער שכבר התפללו רוב הקהל. ואין חילוק בזה בין ק"ש של שחרית לק"ש של ערבית. ויש מקילין בשל ערבית, הואיל וזמנה כל הלילה) יו"ד (שנה,ב).

תנו רבנן העוסקים בהספד, בזמן שהמת מוטל לפניהם נשמטין אחד אחד וקורין, אין המת מוטל לפניהם (שהמת בבית אחר והם מספידין אותו כאן, ויש מפרשין שנתון לצד אחר) הן יושבין וקורין, והוא (האבל) יושב ודומם, הם עומדים ומתפללין, והוא עומד ומצדיק עליו את הדין, ואומר רבון העולמים הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף, יר"מ ה' אלהינו שתגדור פרצותינו ופרצות כל עמך בית ישראל ברחמים. **אמר אביי** לא מבעי ליה לאינש למימר הכי (לא נפרעת ממני, דמשמע הפרע) דאמר רבי שמעון בן לקיש, וכן תנא משמיה דרבי יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן ואמר רב יוסף מאי קראה שנאמר כִּמְעֻט כִּסְּדֹם הָיִינוּ, מאי אהדר להו נביא שִׁמְעוּ דְבַר־ה' קְצִינֵי סְדֹם. **פסק השו"ע** העם העוסקים בהספד, בזמן שהמת מוטל לפניהם נשמטים אחד אחד וקורין ומתפללין. אין המת מוטל לפניהם, הם קורין ומתפללין, והאונן יושב ודומם או"ח (עב,ג). **פסק**

הרמב"ם (**כלאים י,כט**) **כתב** שאם רואה על חברו קופץ וקורעו עליו מיד) **פושטן אפילו בשוק, מאי טעמא אֵין חָכְמָה** (חשובה) **וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה לֶנֶגֶד ה'** כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב [**הנוב"י** (**קמא או"ח לה**) הוכיח מכאן שעצם עבירתו על לא תעשה נחשבת חילול ה', אף אם אין אדם יודע שעשאה. **אמנם תוי"ט** (**אבות ד,ד**) נקט כי חילול ה' הוא רק כשרואה אותו אחר **ולכאורה נפ"מ** ללובש בגד תחתון שאינו נראה לאחרים). **תא שמע** דאמר רבי אלעזר בר צדוק [כהן הוה כדאמרינן (בכורות ל"ו.)] **מדלגין היינו על גבי ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אמרו אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם, שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם. אמאי, לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'** (הרי לכבוד הבריות עוברים על נפש לא יטמא)? כדרבא דאמר דבר תורה (הלכה למשה מסיני) **אהל, כל שיש בו חלל טפח חוצץ בפני הטומאה, ושאין בו חלל טפח אינו חוצץ בפני הטומאה** (דנקראת טומאה רצוצה, ובוקעת ועולה) **ורוב ארונות יש בהן חלל טפח** (**כתבו התוס'** וצ"ל שראש הארון פתוח שאם היה סתום אדרבה כי יש בו פותח טפח מטמא ואפילו בצד הריקן, אבל בטומאה רצוצה אינו מטמא אלא כנגד הטומאה ולא מצד הריקן) **וגזרו על שיש בהן משום שאין בהן, ומשום כבוד מלכים לא גזרו בהו רבנן** (**מכאן הוכיח המעדני יום טוב** כדעת הראשונים שהתירו משום כבוד הבריות לעבור על איסור דרבנן אפילו במזיד, שהרי היו מדלגין על הארונות במזיד).

תא שמע גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה. **ואמאי לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'?** תרגמה רב בר שבא קמיה דרב כהנא בלאו דלא תסור. אחיכו עליה לאו דלא תסור דאורייתא היא? אמר רב כהנא גברא רבה אמר מילתא לא תחיכו עליה, כל מילי דרבנן אסמכינהו על לאו דלא תסור, ומשום כבודו שרו רבנן [דבר שהוא מדברי סופרים נדחה מפני כבוד הבריות, וקרי ליה לא תעשה משום דכתיב לא תסור, ודקא קשיא לכו דאורייתא הוא, רבנן אחלוה ליקרייהו לעבור על דבריהם היכא דאיכא כבוד הבריות, כגון לטלטל בשבת אבנים של בית הכסא לקנוח **יש לעיין** הרי

הרמ"א לא יאמר אדם לא נפרעתי כפי מעשי, או כיוצא בדברים אלו, שאל יפתח פיו לשטן יו"ד (שעו,ב).

איתא במשנה 'קברו את המת וחזרו...' **בברייתא מבואר** אם יכולין להתחיל ולגמור... אפילו פסוק אחד עד שלא יגיעו לשורה יתחילו [**הרשב"א ביאר** שאם התחיל לקרות קודם שהגיע האבל לשורה, ימשיך גם אחר שהגיע האבל לשורה, עד שיסיים. **וביאר המאירי טעמו** שכיון שהתחיל לעסוק במצות ק"ש אין מפסיק למצות ניחום האבל, כדין עוסק במצוה. **והטור** (**יו"ד סי' שע"ו**) נקט שכאשר יגיע לשורה חייב להפסיק. **והפמ"ג ביאר** שטעמו הוא משום שניחום היא מצוה עוברת, ומדובר באופן שיש עוד שהות לקרות ק"ש) **ואם לאו לא יתחילו. פסק השו"ע** קברו את המת וחזרו האבלים לקבל תנחומין, וכל העם הולכין אחריהם ממקום הקבר למקום שעומדים שם האבלים לעשות שורה לקבל תנחומין, אם יכולים העם להתחיל ולגמור אפילו פסוק אחד קודם שיגיעו לשורה, יתחילו (**מ"ב** ויקראו כל מה שיוכלו). **ואם לאו, לא יתחילו** [**הגה אם יש שהות ביום לקרות אח"כ** (**מ"ב** אבל אם יעבור זמן קריאת שמע יקראו ק"ש תחלה כיון שעדיין לא התחילו במצות תנחומין)] או"ח (עב,ד).

[**דף יט ע"ב**] **איתא במשנה** 'העומדים בשורה הפנימיים פטורים, והחיצונים חייבים' **תנו רבנן** שורה הרואה פנימה פטורה, ושאינה רואה פנימה חייבת (**ביאר הב"ח דעת רש"י** שהיו עומדין בשורות בהיקף כמו גלדי בצל, ושני הקפים פטורים, כי אנשי שורה שניה יכולים לראות בין כתפי שורה ראשונה, **ועיין נט"ז** [חולק] **רבי יהודה אומר** הבאים מחמת האבל פטורין, מחמת עצמן (שבאו לראות את המאורע) חייבין (**רבינו יונה הביא** מחלוקת ראשונים אם דברי רבי יהודה נסובים על תחילת דברי ת"ק ובא להחמיר, שהעומדים בשורה פנימית פטורים רק כשבאו לנחם ולא כשבאו לראות. או שחולק על סוף דבריו ולהקל, שגם החיצוניים אם באו לנחם, פטורים). **פסק השו"ע** העומדים בשורה לנחמו, הפנימים שרואים פני האבל, פטורים. והחיצונים, שאינם רואים פני האבל, חייבים או"ח (עב,ה).

אמר רב המוצא כלאים בבגדו [**הרא"ש** (**כלאי בגדים ו**) כתב שרק 'בגדו' שלו צריך לפשוט, כיון שכבר מצאו ומכאן ואילך נחשב מזיד, אך אם רואה בגד שעטנז על חברו שלובשו בשוגג, לא יודיענו עד שיבא לביתו. **ואילו**

לכאו' יוצא שמילי דרבנן הם אסמכתא ללאו דלא תסור, א"כ יש להבין מה הבנת הלאו 'לא תסור', **הרמב"ם ס"ל** שכל תקנות הסנהדרין גדולה הם לאו דלא תסור, וכל מילי דרבנן לאחר הסנהדרין הם אסמכתא (והלחם משנה (ממריס פ,ה) הביא נמס הקרית ספר שלדעת הרמב"ם חכמים התנו מתחילה שלא יהא עובר על גזירתם כעובר על דברי תורה, ולכן הקלו במצוותם) **אמנם הרמב"ן ס"ל** שכל היג' מידות שבהם לומדים את התורה הם דאורייתא ונלמדים מלאו דלא תסור, אמנם אפי' תקנות הסנהדרין הם דרבנן).

תא שמע וְהִתְעַלֵּמְתָּ מֵהֶם פעמים שאתה מתעלם מהם ופעמים שאין אתה מתעלם מהם, הא כיצד אם היה כהן והיא (האבדה) בבית הקברות, או היה זקן ואינה לפי כבודו, או שהיתה מלאכתו מרובה משל חברו (שדמי בטול מלאכתו לרדוף אחריה יתרים על דמי האבדה, ולא ירצו הבעלים להשיב לו יותר ממה שמשיב להם, ונמצא הוא מפסיד) לכך נאמר והתעלמת. אמאי, לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'? שאני התם, דכתיב והתעלמת מהם. וליגמר מינה (לגבי כלאים בבגדו)? איסורא מממונא לא ילפינן (דממונא קל מאיסורא).

תא שמע (בפרשת נזיר כתיב 'על נפש מת לא יבא' ועוד 'לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו לא יטמא להם' הרי כל קרובים אלו הם בכלל 'על נפש מת לא יבא' ולמה יצאו אלו להכתב בפני עצמם, אלא בהכרח שנכתבו כדי להדרש. **דרשה זו** של 'ולאחותו' היא סוף ברייתא ארוכה, שבאה אחרי שכבר דרשו את הייתור של 'אביו אמו ואחיו') ולאחתו מה תלמוד לומר, הרי שהיה (**הסבירו התוס'** כה"ג ונזיר ש...) הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת, יכול יחזור ויטמא אמרת לא יטמא. יכול כשם שאינו מטמא להם כך אינו מטמא למת מצוה, תלמוד לומר ולאחותו, לאחותו הוא דאינו מטמא, [דף כ ע"א] אבל מטמא הוא למת מצוה, אמאי לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' (משום כבוד מת מצוה מפסיד ב' מצות שיש בהם כרת, ועוד ב' לאוין של כה"ג ונזיר)? **שאני התם, דכתיב ולאחותו. וליגמר מינה** (כמו שהותר להימנע מקרבן פסח שהוא איסור ולא ממון א"כ יהיה מותר להישאר עם בגדי כלאים) **שב ואל תעשה שאני** (אבל כלאים קום ועשה. **וא"ת** כהן שמותר בקום ועשה להיטמא למת מצוה? **התם** לאו כבוד הבריות הוא דדחי לא תעשה דידה, דמעיקרא כשנכתב לא תעשה דטומאה לא על מת מצוה נכתב, כשם שלא נכתב על הקרובים. **הקשו התוס' על רש"י** דא"כ כל מקום שנאמר 'עשה דוחה לא תעשה' נאמר שבאופן זה לא נאמר הלאו **ולכן מסבירים** דמנזיר לא גמרינן דמה לנזיר שכן ישנו בשאלה, וכן מכהן מה לכהן שכן לאו שאינו שוה בכל). **פסק השו"ע** הרואה כלאים של תורה על חבירו אפילו היה מהלך בשוק, היה קופץ לו וקורעו מעליו מיד ואפילו היה רבו (**הגה** וי"א דאם היה הלובש שוגג, אין צ"ל בשוק, דמשום כבוד הבריות ישתוק, ואל יפרישנו משוגג) ואם היה של דבריהם, אינו קורעו מעליו ואינו פושטו בשוק, עד שמגיע לביתו (**הגה** וכן בבית המדרש אין צריך למהר לצאת) ואם היה של תורה, פושטו מיד יו"ד (שג). **הש"ע פסק** כהרמב"ם שאף אם חברו לובש כלאים קורע, **אמנם הרמ"א פסק** כהרא"ש, שאם היה שוגג שותק.

אמר ליה רב פפא לאביי מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא, ומאי שנא אנן דלא מתרחיש לן ניסא, אי משום תנויי בשני דרב יהודה כולי תנויי בנזיקין הוה (לא היו גדולים בכל גמרא של ארבעה סדרים אלא בתלתא בבי שלנו) ואנן קא מתנינן שיתא סדרי וכי הוה מטי רב יהודה בעוקצין האשה שכובשת ירק בקדרה ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן טהורים (**פירש רש"י** שמוסקין זיתים עם העלין כדי לאחזן בהן, דהוו להו עלין יד לזיתים להביא להם טומאה, כדאמרינן שהיד מביאה טומאה על האוכל, ואם כבשן בטרפיהן בחומץ בטלה תורת יד מן העלין, לפי שהכבישה מרקבתן ומרכבתן ואינן ראוין שוב לאחוז בהן. **התוס' הקשו על טעמו של רש"י** שבהמשך המשנה מובא נימוק מדוע הזיתים טהורים 'שלא נכבשו אלא למראה' וקשה מה נתינת טעם יש דבטלינהו מתורת יד. **והסבירו** שבאמת טעם ההיתר הוא שאף שהעלים ראויין לאכילה ע"י אותה הכבישה, אינם חשובים אוכל, משום, שמה שכבש העלין עמהן אלא להראות שהזיתים נאים והדשים, ומשום הכי טהורים. **אבל** אם כבשן להיות ראויין לאכילה משעה שיהו מתוקנין לראיית אכילה טמאים וע"ע פני שלמה) אמר הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא (כלומר טעם המשניות הללו קשה עלי ככל הקושיות שהיו שני רבותי מתקשין בהן בכל הגמרא) ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא (**הסביר רש"י** בשלש עשרה פנים כגון משנת רבי ורבי חייא ומשנת בר קפרא... **הסבירו התוס'** יש מפרשין תליסר ישיבות יש בנו שבקיאים ותליסר לאו דוקא אלא לשון הרגיל) ואילו רב יהודה, כי הוה שליף חד

מסאניה אתי מטרא, ואנן קא מצערינן נפשין ומצוה קא צוחינן ולית דמשגח בן, אמר ליה קמאי הוו קא מסרי נפשייהו אקדושת השם, אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם. כי הא דרב אדא בר אהבה חזייה לההיא כותית דהות לבישא כרבלתא (**פירש רש"י** שם לבוש חשוב **והערוך פירש** שלבושה היה אדום כעין כרבולת של תרנגולת, ואין דרך בנות ישראל להתכסות בו, כי הוא פריצות ומביא לדבר עברה **והבית יוסף יו"ד סי' שג ביאר** שהיו בו כלאים והובא מעשה זה כהמשך לסוגיא שלפניו) בשוקא, סבר דבת ישראל היא, קם קרעיה מינה אגלאי מילתא דכותית היא, שיימוה בארבע מאה זוזי. אמר לה מה שמך? אמרה ליה מתון. אמר לה מתון מתון ארבע מאה זוזי שויא (שתי פעמים שתי מאות, כלומר השם גרם לי, **ל"א** מתון לשון המתנה אם המתנתי הייתי משתכר ארבע מאות זוז).

רב גידל הוה רגיל דהוה קא אזיל ויתיב אשערי דטבילה, אמר להו הכי טבילו והכי טבילו. אמרי ליה רבנן לא קא מסתפי מר מיצר הרע? אמר להו דמיין באפאי כי קאקי חיורי (אווזים לבנים). רבי יוחנן הוה רגיל דהוה קא אזיל ויתיב אשערי דטבילה, אמר כי סלקן בנות ישראל ואתיין מטבילה מסתכלן בי, ונהוי להו זרעא דשפירי כוותי [אדם יפה תואר היה, דאמרינן (ב"מ פ"ד.) שופריה דרבי אבהו מעין שופריה. **בב"מ (פד:)** נוסף שם גם 'גמירי אורייתא כוותי' **וביאר המהרש"א** שהמחשבה בשעת הזווג קובעות את טבע הוולד הנוצר ממנו. **ור"ח פירש** שעשה כן כדי שלא יפגשו בתחילת עלייתן דבר טמא ככלב או חמור] אמרי ליה רבנן לא קא מסתפי מר מעינא בישא (**בהגהות הב"ח פירש** שאת רבי יוחנן לא שאלו כמו לרב גידל 'ולא מסתפי מר מיצר הרע', משום שאמרו (תענית ט) שהיו לרבי יוחנן עפעפים גדולות שכיסו את עיניו ולא ראה, ואת רב גידל לא שאלו על עין הרע, כי לא הסתכלו בו. **ובבן יהוידע ביאר** שרב גידל דיבר עמם בענייני טבילה לכן שאלוהו על יצה"ר, ואילו רבי יוחנן לא דיבר עמם, ולכן שאלוהו רק על עין הרע)? אמר להו אנא מזרעא דיוסף קא אתינא, דלא שלטא ביה עינא בישא, דכתיב בֶּן פֹּרָת יוֹסֵף בֶּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן, ואמר רבי אבהו אל תקרי עלי עין אלא עולי עין (מסולקין מן העין שאינה שולטת בהן). רבי יוסי ברבי חנינא אמר מהכא וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ מה דגים שבים מים מכסין עליהם ואין עין הרע שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין עין הרע שולטת בהם. **ואי בעית אימא** עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו (ליהנות מאשת אדוניו) אין עין הרע שולטת בו.

משנה נשים ועבדים וקטנים פטורין מק"ש [**דף כ ע"ב**] ומן התפילין [**נשים** כיון שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, וקיימא לן (בקדושין כ"ט.) דנשים פטורות מדאורייתא, ותפילין נמי מצות עשה שהזמן גרמא, דסבר לילה ושבת לאו זמן תפילין **נינהו קטן הסביר רש"י** אפילו שהגיע לחנוך לא הטילו על אביו לחנכו בק"ש, לפי שאינו מצוי תמיד כשמגיע זמן ק"ש. **ותפילין הסביר רש"י** משום דסתם קטן אינו יודע לשמור גופו שלא יפיח בהן. **אמנם תוס' הקשו** שהגמ' בסוכה אומרת שקטן היודע לשמור תפלין אביו חייב לקנות לו תפלין **ולכן הסבירו** שאם הגיע לחינוך חייב בק"ש ובתפלין, והמשנה דיברה בקטן שלא הגיע לחינוך] וחייבין בתפילה (דתפלה רחמי היא, ומדרבנן היא, ותקנוה אף לנשים ולחנוך קטנים) ובמזוזה ובברכת המזון (יבואר לקמן). **פסק השו"ע** קטנים פטורים, לר"ת כשלא הגיעו לחינוך (**מ"ב** ומ"מ פסוק ראשון שבק"ש מצוה על אביו ללמדו משיודע לדבר ולאו דוקא בזמן ק"ש) ולרש"י אפילו הגיעו לחינוך, מפני שאינו מצוי אצלו בזמן ק"ש בערב וישן הוא בבוקר (**מ"ב** ר"ל לכך לא הטילו על אביו לחנכו. ועיין בב"ח שכתב דאם הוא בן י"ב שנה לכו"ע הוטל על אביו לחנכו בזה) וראוי לנהוג כר"ת או"ח (ע,ב).

'קריאת שמע' פשיטא, מצות עשה שהזמן גרמא הוא, וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות? מהו דתימא הואיל ואית בה מלכות שמים קמשמע לן (**הב"י בסימן ע'** הביא בשם אהל מועד שחייבות לומר פסוק ראשון כדי לקבל על עצמן עול מלכות שמים **והגר"א כתב** שהיא הומרא בעלמא, שהרי כאן משמע שפטורין מק"ש אף על פי שיש בה קבלת עול מלכות שמים. **אך הב"ח ביאר** שכוונת הגמרא היא מהו דתימא, הואיל וחייבות לקבל עול מלכות שמים בפסוק הראשון, יתחייבו בכל שלשת הפרשיות, קמ"ל שלא). ומן התפלין פשיטא! מהו דתימא הואיל ואתקש למזוזה (דכתיב וקשרתם וכתבתם, מה מזוזה נשים חייבות אף תפילין נשים חייבות) קמשמע לן. **פסק השו"ע** נשים ועבדים פטורים (**מ"ב** אפילו מדרבנן) מק"ש, מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, ונכון הוא ללמדם שיקבלו עליהן

כ:

עול מלכות שמים (מ"כ משמע מצד הדין פטורין והב"ח פסק דחייבין מדינא לקבל מלכות שמים בפסוק א' עי"ש אבל הרבה אחרונים חולקין ע"ז) (**הגה ויקראו לפחות פסוק ראשון** (כ"י כסס לוחל מועד) או"ח (ע,א).

'וחייבין בתפלה' דרחמי נינהו, מהו דתימא הואיל וכתיב בה ערב ובקר וצהרים, כמצות עשה שהזמן גרמא דמי קמשמע לן (**כתבו התוס'** ורש"י לא גרים ליה שהרי תפלה דרבנן היא ומאי מ"ע שייכי ביה. **ומ"מ** יש ליישב דהא הלל דרבנן ונשים פטורות מהאי טעמא דמצות עשה שהזמן גרמא הוא. **הצל"ח כתב** שלטעם זה שחייבות בתפלה משום ש'רחמים היא' פטורות מתפילת מוסף כי אינה 'רחמי' **ומהר"ם שיק העיר** שא"כ לא יוכלו להתפלל מוסף כי אין מוספין באין בנדבה, ובמיוחד בשבת שאין תפילת נדבה בשבת **אמנם בשו"ת באר יצחק** (**סימן כ**) **כתב** שמכיון שהנשים מתכפרות בקרבנות, חייבות להתפלל מוסף).

אמר רב אדא בר אהבה נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה (אף שהוא זמן גרמא) **אמר רבא** אמר קרא זכור ושמור, כל שישנו בשמירה (לא תעשה מלאכה) ישנו בזכירה, והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה (**הב"ח כתב** שאינן מוציאות את הגברים ידי חובתן בקידוש, כמו שאין מוציאות במגילה **והט"ז חילק** בין מגילה שחיוב אנשים לקרא וחיוב נשים לשמוע, ואילו בקידוש חיובן שוה, ומוציאות, וכ"פ הש"ע). **פסק הש"ע** נשים חייבות בקידוש אף על פי שהוא מצות עשה שהזמן גרמא (פי' מצות עשה התלויה בזמן) משום דאיתקש זכור לשמור, והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה ומוציאות את האנשים הואיל וחייבות מן התורה כמותם או"ח (רעא,ב).

אמר ליה רבינא לרבא נשים בברכת המזון דאורייתא (דכתיב ואכלת ושבעת, והוה ליה מצות עשה שאין הזמן גרמא) או דרבנן (**הסביר רש"י** דכתיב 'על הארץ הטובה אשר נתן לך' והארץ לא נתנה לנקבות להתחלק, ואי משום בנות צלפחד חלק אביהם הם דנטלו, שהיה מיוצאי מצרים. **תוס' הקשו** ותימה כהנים ולוים נמי תבעי שהרי לא נטלו חלק בארץ **ולכן תירצו** כיון דלא מצו הנשים למימר ברית ותורה לא הוו אלא מדרבנן או דלמא כיון דלא שייך בהו הוי שפיר דאורייתא) למאי נפקא מינה לאפוקי רבים ידי חובתן. אי אמרת דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא, ואי אמרת דרבנן הוי שאינו מחוייב בדבר, וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן מאי? [**הרא"ש** (ברכות ג,יג) כתב שהאשה אינה בכלל ערבות, ולכן גבר אפי' שאכל כזית אע"פ שאינו נתחייב אלא מדרבנן מוציא את אחרים שאכלו כדי שביעה, שערב הוא בעבורם ועליו הוא להצילן מן העון ולפטור אותן מן המצות, אבל אשה אינה בכלל הערבות, לכך אינה מוציאה אלא מי שחיובו מדרבנן. **וכתב הדגול מרבבה** (סי' רעא) להסתפק האם נאמר כיון שהיא לא בכלל ערבות א"כ גם הגבר אינו ערב עליה, ולכן אם הוא התפלל ערבית של שבת וחייב בקידוש רק מדרבנן, לא יכול לפטור אותה שהיא חייבת מה"ת או שנאמר שהגבר ערב בעד הנשים וכן יכול לפטור **ונשאר בצ"ע. אמנם הגרעק"א** (ברכות כ) **חולק על הדגול מרבבה בהבנת דברי הרא"ש וכותב** אין חילוק כלל בין איש לאשה לענין ערבות, אלא נראה לענ"ד דכוונת הרא"ש לחלק בין יצא מוציא ובין אינו מחוייב במצוה זו בעצמותו, דערבות רק במי שמחוייב ג"כ במצוה זו, מש"ה אף שהוא כבר יצא לעצמו מוציא לאחרים, אבל במצוה שאינו בר חיובא כלל, דהיינו לפי הצד דנשים אינן חייבות בבהמ"ז מדאורייתא אינם ערבים על מצוה דבהמ"ז, אבל במצוה דנשים חייבות גם המה בכלל ערבות, ושייך בהו ג"כ דינא דיצא מוציא, ע"ש שמביא ראיות לדבריו].

תא שמע באמת אמרו בן (קטן) מברך (ברכת המזון) לאביו (אם אין אביו יודע לברך) ועבד מברך לרבו, ואשה מברכת לבעלה, אבל אמרו חכמים תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו. אי אמרת בשלמא דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא, אלא אי אמרת דרבנן אתי דרבנן ומפיק דאורייתא? ולטעמיך, קטן בר חיובא הוא, אלא, הכא במאי עסקינן כגון שאכל שיעורא דרבנן, דאתי דרבנן ומפיק דרבנן (**הרשב"א כתב** לענין פסק הלכה לא קיימא לן כרבינא אלא כרבא דאמר ליה דאורייתא... **אמנם ר' יונה כתב** שחייבות בברכת המזון מדרבנן. **והרא"ש כתב** ולא איפשיטא הבעיא הילכך נשים אינן מוציאות את אחרים ידי חובתן **וכ"כ הרמב"ם** שספק אם חייבות מן התורה). **פסק הש"ע** נשים חייבות בברכת המזון, וספק הוא אם הן חייבות מדאורייתא ומוציאות את האנשים, או אם אינן חייבות אלא מדרבנן ואינן מוציאות אלא למי שאין חיובו אלא מדרבנן או"ח (קפו,א).

דרש רב עוירא אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע, כתוב בתורתך אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד (**כתב הרשב"א** ענין 'לא ישא פנים' הוא שלא יהדר, ולא ירחם, ולא יסלח. ו'ישא פניו אליך' יש בו כל אלה לטובה) והלא אתה נושא פנים לישראל,

דכתיב יִשָּׂא ה׳ פָּנָיו אֵלֶיךָ. אמר להם וכי לא אשא פנים לישראל, שכתבתי להם בתורה וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־ה׳ אֱלֹהֶיךָ, והם מדקדקים על עצמם עד כזית (לר״מ) ועד כביצה (לר״י).

משנה בעל קרי [מתקנת עזרא ואילך שתקן טבילה לבעלי קריין לעסוק בתורה **בירושלמי** (ברכות ג ד) מצינו שטעם התקנה הוא כדי שלא יהיו ת״ח מצויין אצל נשותיהם כתרנגולים, או משום ביטול תורה, שאם לא יהא טעון טבילה ירבה בתשמיש וימעט בישיבה] מהרהר (ק״ש) בלבו ואינו מברך (**כתבו התוס׳** אפילו בהרהור כדמשמע בגמ׳, והיינו טעמא דשרינא טפי בק״ש מברכות, משום דק״ש דאורייתא וברכות דרבנן, ואפי׳ למ״ד ק״ש דרבנן היינו היכא דהזכיר יציאת מצרים) **לא לפניה** ולא לאחריה, ועל המזון מברך לאחריו (דהיובא דאורייתא הוא) ואינו מברך לפניו **רבי יהודה אומר** מברך לפניהם ולאחריהם.

אמר רבינא זאת אומרת הרהור כדבור דמי (וכל אדם נמי יוצא ידי חובתו בהרהור) דאי סלקא דעתך לאו כדבור דמי, למה מהרהר (מה מועיל). אלא מאי הרהור כדבור דמי, יוציא בשפתיו? כדאשכחן בסיני (שהפרישן מאשה דכתיב אל תגשו אל אשה כדי לקבל את התורה ועל פרישה זו סמך עזרא לתקן טבילה לבעלי קריין קודם שיעסקו בתורה **הסבירו התוס׳** פירוש אף ע״ג דכדבור דמי לענין שיצא, מ״מ לאו כדבור דמי לענין שיהא בעל קרי אסור להרהר כדאשכחן בסיני דהיה שם דבור והיו צריכין לטבול, ואע״פ שהיו שותקין שומע כעונה **רב ניסים גאון ביאר** שההוכחה מהר סיני היא שהרהור מותר, שהרי מי שארע לו קרי בליל מתן תורה שמע בבוקר את הדברות ובהכרח הרהר) **ורב חסדא אמר** הרהור לאו כדבור דמי (**כתבו התוס׳** ר״ח פירש דהלכה כרב חסדא מדתרצי רב אדא ורבי אלעזר למלתיה שמע מיניה כותיה קיימי ולא יצא בקריאת שמע בהרהור) דאי סלקא דעתך הרהור כדבור דמי יוציא בשפתיו אלא מאי הרהור לאו כדבור דמי, למה מהרהר? אמר רבי אלעזר כדי שלא יהו כל העולם עוסקין בו והוא יושב ובטל. ונגרום בפרקא אחרינא? אמר רב אדא בר אהבה בדבר שהצבור עוסקין בו. [דף כא ע״א] והרי תפלה דדבר שהצבור עסוקין בו, ותנן היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר, טעמא דאתחיל, הא לא אתחיל לא יתחיל?

...והרי ברכת המזון לאחריו, דלית בה מלכות שמים, ותנן על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו? אלא ק״ש וברכת המזון דאורייתא, ותפלה דרבנן [**הרמב״ן** (**סהמ״צ שרש א**) הוכיח מכאן כשיטתו שחיוב תפלה רק מדרבנן. **והכס״מ** (**תפלה א,א**) ביאר, שהרמב״ם סבר שמהתורה חיוב תפלה הוא תפלה קצרה פעם אחת בכל יום, ורבנן קבעו ג׳ תפלות ביום בנוסח מסוים). **פסק הש״ע** צריך להשמיע לאזנו מה שמוציא בפיו, ואם לא השמיע לאזנו, יצא ובלבד שיוציא בשפתיו או״ח (סב,ג). **הרא״ש** פסק כרב חסדא.

אמר רב יהודה מנין לברכת המזון לאחריה מן התורה שנאמר וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ. מנין לברכת התורה לפניה מן התורה שנאמר כִּי שֵׁם ה׳ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ (כשבא משה לפתוח בשירת האזינו אמר להם לישראל אני אברך תחלה, ואתם ענו אחרי אמן, כי שם ה׳ אקרא בברכה, אתם הבו גודל לאלהינו באמן, וכשם שדברי השירה היו טעונים ברכה לפניהם, כך כל לימוד תורה טעון ברכה לפניו).

אמר רבי יוחנן למדנו ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר, וברכת המזון לפניה מן ברכת התורה מקל וחומר (הגמ׳ נשארת בתיובתא על האי ק״ו מטעם ׳מה למזון שכן נהנה׳, ו׳מה לתורה שכן חיי עולם׳).

אמר רב יהודה (**גרסו הרי״ף ובה״ג** אמר שמואל) ספק קרא ק״ש ספק לא קרא אינו חוזר וקורא, ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר, חוזר ואומר אמת ויציב. מאי טעמא ק״ש דרבנן, אמת ויציב דאורייתא (שמזכיר בה יציאת מצרים, דהיובא דאורייתא היא, דכתיב למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים **התוס׳ מקשים** ותימה הא ע״כ צריך לומר שהוא מסופק גם מק״ש, שאם היה ברור לו מק״ש וספק מאמת ויציב לא יהיה מן התורה כיון שהזכיר יציאת מצרים בק״ש, ואם כן הואיל ומסופק משניהם יחזור לק״ש דאית בה תרתי מלכות שמים ויציאת מצרים דהכי עדיף מלומר אמת ויציב דליכא אלא חדא **ותירצו ב׳ תירוצים א.** שמדובר שמסופק אולי לא אמר שניהם, ואולי לא אמר רק אמת ויציב, כאן טוב הוא יותר שיאמר אמת ויציב מלומר ק״ש דכשיאמר אמת ויציב שמא יש לתלות שתיקן הכל. **ב.** שמדובר שמסופק רק על אמת ויציב ופרשת ציצית) מתיב רב יוסף ובשכבך ובקומך?

אמר ליה אביי ההוא בדברי תורה כתיב (שמצוה לעסוק בהם ביום ובלילה). **ורבי אלעזר אמר** ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא ק"ש (**פירש רש"י** קסבר ק"ש דאורייתא היא **אמנם התוס' רא"ש ביאר** שאף אם חיובה מדרבנן, החמיר בספיקה משום שיש בה קבלת עול מלכות שמים) ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל [**הרמב"ן ביאר** (**סהמ"צ עשה ה**) כי לדעתו חיוב תפילה הוא רק מדרבנן. **לדעת הרמב"ם** שהיא מצוה מהתורה, **ביאר הכס"מ** (**תפלה א,א**) שאם כבר התפלל תפלה אחת באותו יום אינו חייב לחזור ולהתפלל, ואף אם לא התפלל, אינו חייב לחזור כנוסח התפלה אלא יאמר בקשה קצרה כרצונו]. **ורבי יוחנן אמר** ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו [**כתבו התוס' אומר ר"י** דהלכה כרבי יוחנן ודוקא בספק התפלל, אבל ודאי התפלל לא, שהרי מסתמא אינו חולק ר' יוחנן על שמואל שאם שכח שהתפלל והתפלל פעם נוספת שפוסק אפי' באמצע, ורק מי שיכול לחדש דבר בתפילתו יכול להתפלל פעם נוספת **אמנם רש"י בשם בה"ג** שר' יוחנן דיבר אף בודאי התפלל **ומ"מ** הלכה כרבי יוחנן בספק התפלל, והלכה כשמואל בודאי התפלל]. **פסק הש"ע** ספק אם קרא ק"ש, חוזר וקורא ומברך לפניה ולאחריה). אבל אם יודע שקראה, אלא שמסופק אם ברך לפניה ולאחריה, אינו חוזר ומברך או"ח (סז). **כתבו הרי"ף והרא"ש** לא קיי"ל כשמואל. **הרמב"ם פסק** שאם מסופק על הק"ש קוראה עם ברכותיה. **ובשו"ת הרשב"א סימן ש"כ ביאר** שאע"פ שברכותיה דרבנן, חוזר עליהן בספק, כי כך נתקנו, שכל האומר ק"ש יאמרה עם ברכותיה, וצידד שמקורו ממה שחוזר וקורא כל הפרשיות אף שרק פסוק ראשון דאורייתא.

אמר שמואל היה עומד בתפלה ונזכר שהתפלל פוסק, ואפילו באמצע ברכה. איני, והאמר רב נחמן כי הוינן בי רבה בר אבוה, בען מיניה, הני בני בי רב דטעו ומדכרי דחול בשבת, מהו שיגמרו, ואמר לן גומרין כל אותה ברכה? הכי השתא התם גברא בר חיובא הוא ורבנן הוא דלא אטרחוהו משום כבוד שבת (**כתבו הרשב"א והרא"ש** שיש שלמד מכאן שבמוסף פוסק אפילו באמצע ברכה, כי בחול אינו חייב בתפילה נוספת, **אך דעת הראב"ד** שגם מוסף ראוי לכל י"ח ברכות, ורק רבנן לא אטרחוהו) אבל הכא הא צלי ליה (**הרי"ף כתב** שאם יסיים התפלה, נחשב כמי שמקריב שני תמידין בשחרית שהוא עובר משום בל תוסיף). **ואמר שמואל** התפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין, אם יכול לחדש בה דבר יחזור ויתפלל, ואם לאו אל יחזור ויתפלל. וצריכא... **פסק הש"ע א.** אם הוא מסופק אם התפלל, חוזר ומתפלל, ואינו צריך לחדש שום דבר, אבל אם ברי לו שהתפלל, אינו חוזר ומתפלל בלא חידוש ועל ידי חידוש, חוזר ומתפלל בנדבה כל הפעמים שירצה, חוץ מתפלת מוסף שאין מתפללים אותה בנדבה, ובשבת וי"ט אינו מתפלל תפלת נדבה כלל, ואם התחיל להתפלל על דעת שלא התפלל, ונזכר שכבר התפלל, פוסק אפי' באמצע ברכה אפילו יכול לחדש בה דבר או"ח (קז,א). **ב.** אם טעה והתחיל תפלת החול, גומר אותה ברכה שנזכר בה שטעה ומתחיל של שבת, ל"ש נזכר בברכת אתה חונן ל"ש נזכר בברכה אחת משאר הברכות, בין בערבית בין בשחרית, מוסף ומנחה. וי"א דבמוסף פוסק אפילו באמצע ברכה (**ט"ז** שהרי אין תפלת י"ח בחול במקום מוסף וע"כ ליכא למימר כאן דמיבעי ליה לצלויי י"ח) או"ח (רסה,ב). **כתב השל"ה** מי שאירע לו כן ידאג בכל השבוע דהוא סימן רע ויפשפש במעשיו ויהרהר בתשובה.

[דף כא ע"ב] אמר רב הונא הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין, אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור למודים יתפלל, ואם לאו אל יתפלל [**מסבירים התוס'** הטעם שלא יתחיל להתפלל לפי שצריך לשוח עם הצבור שלא יראה ככופר במי שהצבור משתחוין לו. **ולפי"ז** ה"ה באופן שהוא משער שבשעה שיגיע החזן למודים, גם הוא יגיע למודים, יכול להתפלל עמהם, אלא שרב הונא לא נקט אופן זה משום שאינו מצוי, שקשה מאוד לכוון שיגיע למודים ביחד עם הש"צ (**פנ"י**). **ור"ת** היה רגיל כשהיה מתפלל ביחיד, כשהחזן מגיע למודים היה כורע עם הקהל בלא אמירה כלל, ודוקא באמצע ברכה, אבל בסוף ברכה לא, דאמר לקמן (לד.) דאסור לשחות בסוף כל ברכה וברכה, ויש להוסיף שלכתחילה אין להכנים את עצמו למצב זה, כמבואר כאן. **וכתב רש"י** (סוכה לח:) דאדם המתפלל ושמע מפי החזן קדיש או קדושה אינו יכול להפסיק ולענות עם הצבור אלא ישתוק וימתין מעט דשומע כעונה. **וי"ל** שאעפ"כ סבר ריב"ל שצריך לגמור להתפלל לפני הקדושה, ולא היה די לו שישמע מפי החזן כיון דענייה השיבא טפי הדור מצוה. **ור"ת ור"י נחלקו על רש"י** והיו אומרים דאדרבה אם יש לו דין של 'שומע כעונה' הוי הפסק באמצע תפלתו. **ומ"מ נהגו** העם כרש"י לשתוק ולשמוע את הקדושה, וגדול המנהג).

רבי יהושע בן לוי אמר אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור לקדושה יתפלל, ואם

לאו אל יתפלל (**הרמב"ם** (**תפלה י,טז**) **כתב** שימתין עד שיתחיל ש"ץ, ויתפלל עמו בלחש מלה במלה עד שיגיע לקדושה, ויענה עם הציבור, ומתפלל שאר התפלה לעצמו. **התוס' הביאו ירושלמי** אם היה יודע שיהיה מתפלל וגומר עד שלא יתחיל ש"ץ כדי לענות אמן מתפלל, אם לאו לא יתפלל. באיזה אמן אמרו, פליגי ביה תרי אמוראי חד אמר באמן של האל הקדוש, וחד אמר באמן של שומע תפלה, ולא פליגי כאן בחול כאן בשבת, והא דאמרינן באמן של שומע תפלה היינו בחול לכך יש ליזהר לענות אמן בהאל הקדוש וגם לענות אמן בשומע תפלה) **במאי קא מפלגי?** מר סבר יחיד אומר קדושה (בתפילת הלחש שלו, אבל מודים, אע"פ שיחיד אומר מודים, אם אינו אומרו עם הצבור, הרואה את כולם כורעים והוא אינו כורע, נראה ככופר במי שחבריו משתחוין לו) ומר סבר אין יחיד אומר קדושה **וכן אמר רב אדא בר אהבה** מנין שאין היחיד אומר קדושה שנאמר וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה (**כתבו התוס'** וכן הלכה, אבל המתפלל י"ח עם החזן לכשיגיע ש"ץ לקדושה יאמר עם השליח צבור את כל הקדושה דאין זה קרוי יחיד). מאי משמע? דתני רבנאי אחוה דרבי חייא בר אבא אתיא תוך תוך. כתיב הכא וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וכתיב התם הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת, מה להלן עשרה, אף כאן עשרה. ודכולי עלמא מיהת מפסק לא פסיק (תפלתו לקדושה לענות עם הצבור, וכן למודים). **פסק השי"ע** הנכנס לבהכ"נ ומצא צבור מתפללין אם יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע ש"צ לקדושה או לקדיש, יתפלל. (**הגה** וה"ה אמן דהאל הקדוש ושומע תפלה דינן כקדיש וקדושה) ואם לאו אל יתפלל אם אין השעה עוברת, ואם נכנס אחר קדושה, אם יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע ש"צ למודים, יתפלל, ואם לאו אל יתפלל וה"ה אם יכול להגיע למודים, או לאחת מהברכות ששוחים בהם, כשיגיע שליח צבור למודים, יתפלל. ואם צריך להתחיל כדי לסמוך גאולה לתפלה, ונזדמן לו שמגיע ש"צ למודים כשהוא באחת הברכות (**הגה** באמצע) ישחה עמו אבל אם הוא בתחלתה או בסופה, לא ישחה, שאין שוחין בתחלת ברכה או בסופה, אלא באבות ובהודאה או"ח (קט,א). **כתב הב"י** פסקו הפוסקים כרבי יהושע בן לוי, ומשמע לכאורה דרבי יהושע בן לוי לא חייש למודים כלל, וכן נראה מדברי הרמב"ם (י,טז) אבל מדברי

כא:

התוספות והרא"ש משמע דצריך נמי שיגמור קודם שיגיע שליח ציבור למודים, **וכ"פ הש"ע. כתב הביאו"ח** נסתפקתי אם מדרך טבעו להאריך בתפלה ואינו יכול לסיים עד קדושה אם מותר להתחיל, ומסעיף זה אין ראיה לאיסור, דאפשר דזה לאו תפלת צבור גמורה מקרי מאחר שלא התחיל עמהן בשוה וכמו שכתב הפמ"ג, אבל אם מתחיל בשוה אפשר כיון דעתה חל עליו החיוב להתפלל בצבור וחיוב עניית הקדושה לעת עתה אין עליו, אין לו לחוש כלל למה שאח"כ לא יהיה יכול לקיים מצוה דעדיפא מזה וגם דאז יהיה אנום ופטור מלענות (**הביאו"ה מבין כמו הפמ"ג** שאם לא התחיל להתפלל בשוה עם הציבור, אינו תפלת צבור גמורה. **ובתשובות וכתביס בשם החזו"א סימן ל"ה** שאפי' יולג פסוקי דזמרה בעבור זה. **עוד כתב** זכות הציבור איכא גם שמתחיל אחריהם, אבל עיקר תפלה בציבור הוא רק שמתחילין כאחד. **בהליכות שלמה פ"ח אות ז' כתב** אף שלכתחלה צריך להתחיל ברכת אבות בשוה עם הצבור מכל מקום גם אם התחיל אחריהם חשיב עליון כתפלה בצבור, ולכן גם מותר ללגג בפסד"ז כלי להתחיל להתפלל עם הצבור אף שהם לאחר ברכת אבות) **כתב הפסקי תשובות** מי שלא התחיל להתפלל שמונה עשרה בשוה עם הציבור ומשער שאם יתחיל עתה לא יספיק לגמור עד שיגיע הש"ץ לקדושה, עליו להמתין עד לאחר קדיש תתקבל, ואח"כ יתפלל שמונה עשרה, ואף שמפסיד תפילה בציבור, עניית יהא שמיה רבא וקדושה ואמנים דהאל הקדוש ושומע תפילה חשוב טפי מתפילה בציבור. **אמנם אין להתעלם** כי מנהג העולם אינו כן, ורבים נוהגים להתחיל מיד שמונה עשרה אף שהציבור כבר באמצע תפילת לחש, ויודע שלא יספיק לגמור עד קדושה, וכבר כתבו ללמד זכות היכא שבא בזמן לביהכ"נ והתחיל התפילה יחד עם הציבור, אלא מפני שמתפלל במתינות ובכוונה אין עולה בידו להיות בשוה עם הציבור ולהתחיל עמם שמונה עשרה, והשו"ע עפ"י הגמרא מיירי במי שאיחר והגיע לביהכ"נ כשהציבור באמצע תפילתן, וכאמור אין זה אלא לימוד זכות גרידא, וגם אינו תופס לענין תפילת מנחה שאמירת קרבנות ואשרי כשברצון האדם לאמרם במתינות יתחיל מעט קודם לציבור.

איבעיא להו מהו להפסיק (באמצע תפילת י"ח) ליהא שמו הגדול מבורך, כי אתא רב דימי אמר, רבי יהודה ורבי שמעון תלמידי דרבי יוחנן אמרי לכל אין מפסיקין, חוץ מן יהא שמו הגדול מבורך, שאפילו עוסק במעשה מרכבה פוסק. ולית הלכתא כותיה. **פסק השי"ע** אינו פוסק לא לקדיש ולא לקדושה, אלא ישתוק ויכוין למה שאומר ש"צ, ויהא כעונה (**מ"ב** לענין שיצא בזה ידי חיוב קדיש וקדושה) או"ח (קד,ז).

איתא במשנה (על המזון) 'רבי יהודה אומר, מברך לפניהם ולאחריהם' למימרא דקסבר רבי יהודה

בעל קרי מותר בדברי תורה, והאמר רבי יהושע בן לוי מנין לבעל קרי שאסור בדברי תורה שנאמר וְהוֹדַעְתֶּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ, וסמיך ליה יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ (לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב) מה להלן (במעמד הר סיני בחורב) בעלי קריין אסורין, אף כאן (ב'והודעתם לבניך' דהיינו בלימוד התורה) בעלי קריין אסורין, וכי תימא רבי יהודה לא דריש סמוכים, והאמר רב יוסף אפילו מאן דלא דריש סמוכים בכל התורה במשנה תורה דריש (והאי קרא במשנה תורה הוא נאמר) דהא רבי יהודה לא דריש סמוכין בכל התורה כולה, ובמשנה תורה דריש.

ובכל התורה כולה מנא לן דלא דריש **דתניא** בן עזאי אומר נאמר מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה (ולא פירש באיזו מיתה תמות) ונאמר (פסוק לאחריו) כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מָוֹת יוּמָת, סמכו ענין לו, לומר מה שוכב עם בהמה בסקילה [כדא' סנהדרין (נד:) בגזרה שוה דתהרוגו דהכא מכי הרוג תהרגנו דמסית] אף מכשפה נמי בסקילה. אמר ליה רבי יהודה וכי מפני שסמכו ענין לו נוציא לזה לסקילה (שהיא חמורה מכל מיתות שבתורה) אלא אוב וידעוני בכלל כל המכשפים היו, ולמה יצאו (בפני עצמן כשהפרישן לסקילה, כדכתיב באבן ירגמו אותם דמיהם בם) להקיש להן (את כל הכלל, שזו מדה בתורה, שכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא) ולומר לך מה אוב וידעוני בסקילה אף מכשפה בסקילה.

ובמשנה תורה מנא לן דדריש דתניא, רבי אליעזר אומר נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו, אנוסת בנו ומפותת בנו. רבי יהודה אוסר באנוסת אביו ובמפותת אביו. ואמר רב מאי טעמא דרבי יהודה, דכתיב לֹא־יִקַּח אִישׁ אֶת אֵשֶׁת אָבִיו וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו, כנף שראה אביו לא יגלה. וממאי דבאנוסת אביו כתיב דסמיך ליה (פסוק לפניו) וְנָתַן הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ?

אמרי אין, במשנה תורה דריש. והני סמוכין מבעי ליה לאידך דרבי יהושע בן לוי, דאמר כל המלמד לבנו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מהר חורב, שנאמר וְהוֹדַעְתֶּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ, וכתיב בתריה יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב.

[דף כב ע"א] אמר רב נחמן בר יצחק עשאן רבי יהודה (לברכת המזון) כהלכות דרך ארץ (שמותר לשנותה בעל קרי, כדבריו **הסביר הצל"ח** כיון שדרך ארץ להודות על המזון) **דתניא** והודעתם לבניך ולבני בניך, וכתיב בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב, מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע. מכאן אמרו, הזבים והמצורעים ובאין על נדות מותרים לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, לשנות במשנה וגמרא ובהלכות ובאגדות, אבל בעלי קריין אסורים, רבי יוסי אומר שונה הוא ברגיליות (במשניות השגורות בפיו, שהוא מוציאן מפיו במרוצה ואין צריך להאריך בהן) ובלבד שלא יציע את המשנה (בטעמי פירושיהן) רבי יונתן בן יוסף אומר מציע הוא את המשנה ואינו מציע את הגמרא (ואינו מציע את המדרש גרסינן מפני שצריך הוא תמיד להזכיר בו את הפסוקים שהוא דורש) רבי נתן בן אבישלום אומר אף מציע את הגמרא ובלבד שלא יאמר אזכרות שבו, רבי יוחנן הסנדלר תלמידו של ר"ע משום ר"ע אומר לא יכנס למדרש כל עיקר (לא להציע ולא לשנות, אבל לבית המדרש הוא נכנס ושותק) ואמרי לה לא יכנס לבית המדרש כל עיקר, רבי יהודה אומר שונה הוא בהלכות דרך ארץ. מעשה ברבי יהודה שראה קרי והיה מהלך על גב הנהר. אמרו לו תלמידיו רבינו, שנה לנו פרק אחד בהלכות דרך ארץ (כגון דרכן של תלמידי חכמים שהיא ברייתא...) ירד וטבל ושנה להם. אמרו לו לא כך למדתנו רבינו שונה הוא בהלכות דרך ארץ? אמר להם אע"פ שמיקל אני על אחרים, מחמיר אני על עצמי.

תניא, רבי יהודה בן בתירא היה אומר אין דברי תורה מקבלין טומאה [**תוס' בב"ק (פב:)** הקשו הרי איך יכל רבי יהודה בן בתירא לבטל תקנת עזרא שהיה גדול ממנו, ותירצו **א.** שסבר שלא תיקן כך מעולם (**ביאור גר"ז לבי שלא תיקנה כחובה**) **ב.** אף אם תיקן עשה תנאי שכל בי"ד

יוכל לבטלה (**בשו"ת קהלת יעקב חו"מ סי' ב** כתב שהתנה כך כי תקנתו נצרכה לדורו שהיה פרוץ בטהרה שהיו נשואים לנכריות) **ג.** כיון שלא פשטה תקנתו בישראל בטלה מאליה]. מעשה בתלמיד אחד שהיה מזגמגם (**פירש רש"י** במרוצה **ורבינו יונה ביאר** שלא קרא בצחות **וי"א** שהיה מדלג את האזכרות) למעלה מרבי יהודה בן בתירא. אמר ליה בני, פתח פיך ויאירו דבריך שאין דברי תורה מקבלין טומאה שנאמר הלא הֲלוֹא כָה דְבָרַי כְּאֵשׁ נְאֻם־ה', מה אש אינו מקבל טומאה אף דברי תורה אינן מקבלין טומאה.

כתנאי מציע את המשנה ואינו מציע את הגמרא **דברי רבי מאיר, רבי חנינא בן גמליאל** זה וזה אסור, ואמרי לה זה וזה מותר. מאן דאמר זה וזה אסור כרבי יוחנן הסנדלר, מאן דאמר זה וזה מותר כרבי יהודה בן בתירא.

אמר רב נחמן בר יצחק נהוג עלמא כהני תלת סבי (וכולהו לקולא) **כרבי אלעאי בראשית הגז** דתניא רבי אלעאי אומר ראשית הגז אינו נוהג אלא בארץ. **כרבי יאשיה בכלאים** כדכתיב לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם, רבי יאשיה אומר לעולם אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן (שלשתן) במפולת יד (דהוו להו כלאי זרעים וכלאי הכרם כאחת) **כרבי יהודה בן בתירא בדברי תורה** דתניא, רבי יהודה בן בתירא אומר אין דברי תורה מקבלין טומאה. **פסק הש"ע א.** ראשית הגז אינו נוהג אלא בארץ, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. (**הגה** וי"א דבר תורה ראשית הגז נוהג אפילו בח"ל, אלא שלא נהגו כן) יו"ד (שלג,א). **ב.** הזורע שני מיני תבואה או שני מיני ירקות עם זרע הכרם, הרי זה לוקה שתים, אחת משום שדך לא תזרע כלאים ואחת משום לא תזרע כרמך כלאים, ואינו לוקה משום לא תזרע כרמך כלאים עד שיזרע בא"י חטה ושעורה וחרצן במפולת יד יו"ד (רצו,א) **כוונת ש"ע** 'חיטה שעורה וחרצן במפולת יד' בא ללמד שמתחייבים בכלאי הכרם רק כאשר לוקחים ב' מינים עם זרע הכרם ולא מין אחד, אבל באמת לאו דווקא חיטה ושעורה אלא ה"ה כל ה' מיני דגן, וכן גם ב' מיני ירקות י"א כל מיני ירקות וי"א מינים מסויימים) עיין מ"ש קידושין לט. **ג.** כל הטמאים קורין בתורה וקורין ק"ש ומתפללין, חוץ מבעלי קרי שהוציאו עזרא מכל הטמאים ואסרו בין בד"ת בין בק"ש ותפלה עד שיטבול, כדי שלא יהיו ת"ח מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין. ואח"כ בטלו אותה תקנה [**כתב מ"ב** ומ"מ מי שירצה לנהוג ולטבול תע"ב, ודוקא אם עי"ז לא יעבור זמן ק"ש ותפלה. ואפשר דאפילו אם עי"ז יתבטל מתפלה בצבור ג"כ אין נכון להחמיר בזה (**כתב שעה"ל** לכיון שכבר בטלוה אין להחמיר במילי דאתי לידי קולא)] והעמידו הדבר על הדין, שאף בעל קרי מותר בד"ת ובק"ש ובתפלה בלא טבילה ובלא רחיצה דתשעה קבין, וכן פשט המנהג או"ח (פח) **בהנהגות ופסקים** של הגרי"ח זוננפלד כתב 'לבטל מעלת ותיקין כדי לקיים טבילת עזרא' **וכ"כ פסקי תשובות** סי' פח.

כי אתא זעירי, אמר בטלוה לטבילותא [**דעת הרמב"ם** (**תפלה ד,ד**) **והרשב"א** שבטלוה בין לתורה ובין לתפלה. **ורב האי גאון סבר** שבטלוה רק לתורה ועדיין צריך טבילה לתפלה] ואמרי לה בטלוה לנטילותא. מאן דאמר בטלוה לטבילותא כרבי יהודה בן בתירא. מאן דאמר בטלוה לנטילותא כי הא דרב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא.

תנו רבנן בעל קרי שנתנו עליו תשעה קבין מים טהור, נחום איש גם זו לחשה לר"ע, ור"ע לחשה לבן עזאי, ובן עזאי יצא ושנאה לתלמידיו בשוק. פליגי בה תרי אמוראי במערבא, רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא חד תני שנאה וחד תני לחשה. מאן דתני שנאה משום בטול תורה, ומשום בטול פריה ורביה (שהיו נמנעים מתשמיש מפני טורח הטבילה) ומאן דתני לחשה שלא יהו תלמידי חכמים מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים [**כתב רבינו יונה** משלי (ו,כד) והיא מדת הפרישות המביאה למדרגות העליונות, כדאמרינן פרישות מביאה לידי טהרה] **אמר רבי ינאי** שמעתי שמקילין בה (במרחצאות, או בנתינת תשעה קבין) ושמעתי שמחמירין בה (בארבעים סאה) וכל המחמיר בה על עצמו מאריכין לו ימיו ושנותיו.

אמר רבי יהושע בן לוי מה טיבן של (בעלי קריין) טובלי שחרין? מה טיבן, הא איהו דאמר בעל קרי אסור בדברי תורה? הכי קאמר מה טיבן בארבעים סאה, אפשר בתשעה קבין, מה טיבן בטבילה, אפשר בנתינה (תשעה קבין, ואע"ג

דלא תנא לקמן אלא בחולה, סתם תלמידי חכמים חולים הם, כדאמר במסכת נדרים, כמאן מצלינן אקצירי ואמריעי כרבי יוסי, קצירי חולין, מריעי רבנן). **אמר רבי חנינא** גדר גדול גדרו בה (במה שהצריכו בארבעים סאה) דתניא מעשה באחד שתבע אשה לדבר עבירה (אותה אשה פנויה היתה, וחכמים גזרו על היחוד אף על הפנויה) אמרה לו ריקא יש לך ארבעים סאה שאתה טובל בהן? מיד פירש (**הקשה הצל"ח** דאם אינו חושש לאיסור אשת איש איך יחוש לתקנת עזרא **ותירץ** ולכן פירש"י שפנויה היתה).

אמר להו רב הונא לרבנן, רבותי מפני מה אתם מזלזלין בטבילה זו (לנהוג כרבי יהודה בן בתירא) אי משום צינה, אפשר במרחצאות (חמין) אמר ליה רב חסדא וכי יש טבילה בחמין (והרי גם טבילת בעל קרי היא דוקא במים מכונסים בקרקע)? אמר ליה רב אדא בר אהבה קאי כוותך (שצריך שתהיה טבילתו בקרקע ולא בכלים) רבי זירא הוה יתיב באגנא דמיא (גיגית) בי מסותא. אמר ליה לשמעיה זיל ואייתי לי תשעה קבין ושדי עלואי. אמר ליה רבי חייא בר אבא למה ליה למר כולי האי, והא יתיב בגווייהו? אמר ליה כארבעים סאה מה ארבעים סאה בטבילה ולא בנתינה אף תשעה קבין בנתינה ולא בטבילה.

רב נחמן תקן חצבא (ליתן מים לתלמידים עליהם שחרית קודם קריאת התורה) בת תשעה קבין. כי אתא רב דימי אמר, ר"ע ורבי יהודה גלוסטרא אמרו לא שנו (דמהני נתינת ט' קבין) אלא לחולה (שראה קרי) לאונסו אבל לחולה המרגיל (וממשיך את הקרי עליו, שמשמש מטתו) ארבעים סאה. אמר רב יוסף אתבר חצביה דרב נחמן (אינו צריך לנו, דחולה לאונסו לא שכיח). **כי אתא רבין אמר** באושא הוה עובדא [**דף כב ע"ב**] בקילעא (כניסת הבית) דרב אושעיא, אתו ושאלו לרב אסי, אמר להו לא שנו אלא לחולה המרגיל, אבל לחולה לאונסו פטור מכלום. אמר רב יוסף אצטמיד חצביה דרב נחמן (נצמדו שבריו, כלומר צורך לנו בו).

מכדי כולהו אמוראי ותנאי בדעזרא קמיפלגי, ונחזי עזרא היכי תקן (**הקשו התוס'** בהרבה מקומות גבי שאר תקנות נחלקו בענייני התקנה ולא הקשתה הגמרא הכי **ותירצו** שאני הכא דדבר הרגיל בכל יום הוא על כן אנו זכורים כיצד היתה התקנה) **...אמר רבא** עזרא תקן טבילה לבריא המרגיל ארבעים סאה ואתו רבנן והתקינו לבריא לאונסו תשעה קבין. ואתו אמוראי וקא מיפלגי בחולה, מר סבר חולה המרגיל כבריא המרגיל, וחולה לאונסו כבריא לאונסו, ומר סבר לבריא המרגיל ארבעים סאה וחולה המרגיל כבריא לאונסו, תשעה קבין, אבל לחולה לאונסו פטור מכלום. **אמר רבא** הלכתא, בריא המרגיל וחולה המרגיל ארבעים סאה, ובריא לאונסו תשעה קבין, אבל לחולה לאונסו פטור מכלום. **פסק הרמב"ם** מנהג פשוט בשנער ובספרד שאין בעל קרי מתפלל עד שרוחץ כל בשרו במים משום הכון לקראת אלהיך ישראל, במה דברים אמורים בבריא או בחולה שבעל אבל חולה שראה קרי לאונסו פטור מן הרחיצה ואין בזה מנהג, וכן זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע אין בהן מנהג אלא מקנחין עצמן ורוחצין ידיהן ומתפללין תפילה (ד,ו).

תנו רבנן בעל קרי שנתנו עליו תשעה קבין מים טהור, במה דברים אמורים לעצמו (לעסוק בתורה לעצמו) אבל (ללמד) לאחרים ארבעים סאה **רבי יהודה אומר** ארבעים סאה מכל מקום. רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי ורבי אלעזר ורבי יוסי ברבי חנינא, חד מהאי זוגא וחד מהאי זוגא ארישא, חד אמר הא דאמרת (בריש המשנה) במה דברים אמורים לעצמו אבל לאחרים ארבעים סאה לא שנו אלא לחולה המרגיל, אבל לחולה לאונסו תשעה קבין, וחד אמר כל לאחרים אפילו חולה לאונסו עד דאיכא ארבעים סאה. וחד מהאי זוגא וחד מהאי זוגא אסיפא (על דברי ר' יהודה) חד אמר הא דאמר רבי יהודה ארבעים סאה מכל מקום לא שנו אלא בקרקע, אבל בכלים לא (התיר ר' יהודה) וחד אמר אפילו בכלים נמי. בשלמא למאן דאמר אפילו בכלים היינו דקתני רבי יהודה אומר ארבעים סאה מכל מקום. אלא למאן דאמר בקרקע אין, בכלים לא, מכל מקום (שאמר ר' יהודה) לאתויי מאי? לאתויי (שיכול לטבול במ' סאה...) מים שאובין.

רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע ורבא בר שמואל כריכו ריפתא בהדי הדדי. אמר להו רב פפא הבו לי לדידי לברוך, דנפול עילואי תשעה קבין. אמר להו רבא בר שמואל, תנינא במה דברים אמורים לעצמו, אבל לאחרים ארבעים סאה, אלא הבו לי לדידי לברוך, דנפול עילואי (לאו דוקא, אלא טבלתי ב...) ארבעים סאה. אמר להו רב הונא הבו לי לדידי לברוך, דליכא עילואי לא האי ולא האי [**פירש רש"י** לא הוצרכתי לא לזו ולא לזו, שלא ראיתי קרי **הסביר הלל"ח** אין הפיכוס שלא ללה קרי מימיו כלל, אלא שבאותו היום לא ללה קרי ולכך עליף הוא משום שאינו אפי' טבול יום, ומי שהעריב שמשו עליף הוא מטבול יום **הגאוני טל הסביר** שהטבול יום רוסס טומאה עליו כל היום] רב חמא טביל במעלי יומא דפסחא להוציא רבים ידי חובתן. ולית הלכתא כוותיה (**פירש רש"י** דכי היכי דלעצמו בנתינה, לאחרים נמי בנתינה. **אי נמי** דקיימא לן כרבי יהודה בן בתירא שד"ת אין מקבלים טומאה **תוס' ביארו** שנחלקו האם לר' יהודה בן בתירא לתפילה צריך טבילה או לא **עוד הוסיפו התוס'** שהטובל בערב יוה"כ, המברך הוי ברכה לבטלה).

משנה היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק (תפלתו לגמרי) אלא יקצר (כל ברכה וברכה ואומר כל הברכות בקוצר). ירד לטבול, אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תהא הנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא, ואם לאו יתכסה במים ויקרא ולא יתכסה לא במים הרעים (מים סרוחים) ולא במי המשרה, עד שיטיל לתוכן מים וכמה ירחיק מהן ומן הצואה ארבע אמות.

תנו רבנן היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר. היה קורא בתורה ונזכר שהוא בעל קרי אינו מפסיק ועולה (והולך) אלא מגמגם (במרוצה) וקורא **רבי מאיר אומר** אין בעל קרי רשאי לקרות בתורה יותר משלשה פסוקים (כגון בבית הכנסת דאי אפשר לפחות).

תניא אידך היה עומד בתפלה וראה צואה כנגדו מהלך לפניו עד שיזרקנה לאחוריו ארבע אמות. **והתניא** לצדדין? לא קשיא, הא דאפשר (לילך לפניו ילך לפניו) הא דלא אפשר (כגון יש נהר לפניו מסתלק לצדדים). **פסק הש"ע** היה קורא וראה צואה כנגדו, ילך כדי שיזרקנה מאחריו ארבע אמות (**מ"ב** ממקום שכלה הריח) **ואם אי** אפשר, כגון שיש לפניו נהר או דבר אחר המעכב, ילך כדי שיניחנה לצדדין ד"א. או"ח (פא,ב).

היה מתפלל ומצא צואה במקומו (במקום שהתפלל) **אמר רבה** אע"פ שחטא תפלתו תפלה. מתקיף ליה רבא והא זבח רשעים תועבה (**כתבו התוס'** פר"י מיירי במקום שהיה יכול להסתפק ולתלות שיש שם צואה)? **אלא אמר רבא** הואיל וחטא, אע"פ שהתפלל תפלתו תועבה (**כתבו התוס'** והוי מעוות לא יוכל לתקן **ור"י פי'** דיחזור ויתפלל). **פסק הש"ע** קרא במקום שראוי להסתפק בצואה, ומצאה אח"כ, צריך לחזור ולקרות. אבל אם אין המקום ראוי להסתפק בו, אין צריך לחזור ולקרות. ומי רגלים, אפילו מצאן במקום שראוי להסתפק, אין צריך לחזור ולקרות או"ח (עו,ח). **הסביר הב"י** שמי רגלים קלים מצואה שהרי הגמ' (כה.) אמרה שמה"ת אסור רק כנגד העמוד בלבד.

תנו רבנן היה עומד בתפלה ומים שותתין על ברכיו פוסק עד שיכלו המים (**מסבירים התוס'** שמדובר במשתין על גבי קרקע או ע"ג בגדים ואין שם טופח ע"מ להטפיח. **ומיהו נראה** אפילו אם יש בהן טופח על מנת להטפיח מותרין כיון דמדאורייתא אינן אסורין אלא כנגד העמוד בלבד ורבנן הוא דגזור, וכיון שעומד כבר בתפלתו לא אטרחוהו רבנן לחזור בתפלה) וחוזר ומתפלל. להיכן חוזר? **רב חסדא ורב המנונא, חד אמר** חוזר לראש **וחד אמר** למקום שפסק [**דף כג ע"א**] ...אלא, דכולי עלמא אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, והתם בדלא שהה קמיפלגי, דמר סבר גברא דחויא הוא, ואין ראוי, ואין תפלתו תפלה (כשהתחיל להתפלל והיה צריך לנקביו דחוי הוא מלהתפלל, הלכך מה שהתפלל אינה תפלה וחוזר לראש) ומר סבר גברא חזיא הוא (אע"פ שאינו יכול להמתין עד שיסיים תפלתו) ותפלתו תפלה (**כתבו התוס'** מדוקדק מהגמ' שאם שהה כדי לגמור את כולה שחוזר לראש, אבל במגילה יח 'שמע ט' תקיעות בט' שעות ביום יצא' משמע שלא חוזר לראש. **ותירץ השר מקוצי** שבאופן שהגברא לא היה ראוי כמו כאן חוזר לראש, משאי"כ במגילה. **ור' יהודה תירץ** באמת הלכה שאינו חוזר לראש, רק שכאן הגמ' לא לא יכלה להעמיד אוקימתא שלכ"ע אינו חוזר לראש. (**הלכי לוד** כתב שטעם התוס' למה לא יכלה להעמיד כן סתום. וע"ע

בלמחלוניס שהלחיצו בזה). **פסק הש"ע** היה קורא והתחילו מי רגליו שותתין על ברכיו, פוסק עד שיכלו המים, וחוזר לקרות, אפילו אם נפלו על בגדיו ויש בהם טופח על מנת להטפיה, כיון שהם מכוסים בבגדו. ואם נפלו מי רגלים בארץ, מרחיק מהם ד' אמות. ואפילו שהה כדי לגמור את כולה, אינו צריך לחזור אלא למקום שפסק. (**הגה** וי"א דאם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, וכן עיקר, וכמו שכתבתי לעיל סי' ס"ה, ומשערין לפי הקורא) או"ח (עח). **מ"ש** 'אם נפלו מי רגלים בארץ, מרחיק מהם ד' אמות' פסק כהרשב"א שהסביר, דכיון שבק"ש מותר לקרות והוא מהלך, שלא יקרא לידם'. **הש"ע** פסק כדברי הרי"ף והרמב"ם שאף ששהה לגמור את כולה חוזר למקום שפסק, וזה עולה בקנה אחד עם ביאורו של ר' יהודה שהובא בתוס'. **אמנם הרמ"א** פסק כדברי הרא"ש והטור שחוזר לראש.

תנו רבנן הנצרך לנקביו אל יתפלל [**הרמב"ם** (תפלה ד,י) נקט שטעם האיסור הוא משום שנטרד בתפלתו **ואילו בהגהמ"י** (אות ח) הביא שרבינו שמחה כתב שהאיסור משום שגופו משוקץ] **ואם** התפלל תפלתו תועבה. **אמר רב זביד** לא שנו אלא שאינו יכול לשהות בעצמו, אבל אם יכול לשהות בעצמו תפלתו תפלה. ועד כמה (**פירש רש"י** יכול להעמיד עצמו מנקביו שיהא מותר להתחיל בתפלה. **עולה מרש"י** שאם יכול להעמיד עצמו מותר לו לכתחילה להתפלל **וכ"ד הרי"ף**. **אמנם הרמב"ם והרא"ש** ס"ל שלכתחילה אסור להתפלל אף באופן שיכול להעמיד עצמו)? **אמר רב ששת** עד פרסה... **אמר רבי יונתן** הנצרך לנקביו הרי זה לא יתפלל, משום שנאמר הִכּוֹן לִקְרַאת־אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל [**המגא** (**סי' צב סק"ב**) **נקט** שאיסור זה מדרבנן **אולם עה"ש** (**סי' צב סק"ה**) כתב שהנצרך לנקביו אסור מדאורייתא]. **פסק הש"ע** היה צריך לנקביו, אל יתפלל, ואם התפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל (**מ"ב** י"א דדוקא לגדולים אבל לקטנים בדיעבד אין צריך לחזור ולהתפלל ויש חולקין) וה"מ שאינו יכול לעמוד עצמו שיעור הילוך פרסה, אבל אם יכול להעמיד עצמו שיעור פרסה יצא בדיעבד, אבל לכתחלה לא יתפלל עד שיבדוק עצמו תחלה יפה (**מ"ב** ואפילו אם עי"ז שינקה את עצמו לא יהיה יוכל להתפלל עם הצבור, אפ"ה טוב יותר להתפלל ביחידי בגוף נקי, אמנם אם רואה שעי"ז שיבדוק יעבור זמן תפלה לגמרי הסכים המ"א ושארי האחרונים שמותר להתפלל אם הוא משער בעצמו שיוכל לעצור שיעור שעה וחומש) (**הגה** וכל הנצרך לנקביו אסור אפי' בדברי תורה, כל זמן שגופו משוקץ מן הנקבים) או"ח (צב,א). **פסק הש"ע כהרמב"ם והרא"ש** שאף שיכול להעמיד עצמו אין להתפלל ודלא כרש"י והרי"ף. **בגדר בל תשקצו כתב הגר"ז** (**סי' ג אות יא**) המשהה את נקביו בין גדולים בין קטנים עובר מדברי סופרים משום אל תשקצו את נפשותיכם, אך לא העמידו חכמים דבריהם במקום כבוד הבריות כגון עד שימצא מקום צנוע וכן במקום הפסק בתפלה ואפילו בברכות קריאת שמע. ויש אומרים שבקטנים אין בהם משום בל תשקצו אלא שאסרו משום סכנה וגם שלא יהא עקר. וכל שיכול להעמיד עצמו עד כדי שיעור הילוך פרסה אין בו משום בל תשקצו ולא משום סכנה בין בקטנים בין בגדולים לדברי הכל. ויש אומרים שאפילו אינו יכול להעמיד עצמו פחות הרבה מכשיעור הילוך פרסה אין בו משום בל תשקצו כל זמן שאינו נצרך ומתאוה הרבה (בענין שאילו לא היה מעמיד עצמו בכח ומגביר כח המחזיק על כח הדוחה היה כח הדוחה גובר מאליו על כח המחזיק ועושה צרכיו בלי שום סיוע דוחק שידחוק האדם עצמו כלל, אבל אם כח הדוחה לא היה גובר כל כך על כח המחזיק בלי סיוע דוחק שידחוק האדם עצמו מעט, נמצא כשמעמיד על עצמו ומונע מלדחוק אינו נקרא משהה נקביו כי אינו אלא שב ואל תעשה ואין בו משום בל תשקצו. **כתב הפסקי תשובות כלל חשוב** כל הרגשת צורך נקבים שעוברת ע"י היסח הדעת, הרי זה מוכח שאין גופו צריך לזה כלל, ואין זה בכלל 'צריך לנקביו'.

אמר רבי יונתן מאי דכתיב שְׁמֹר רַגְלְךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים, שמור עצמך שלא תחטא (ותצטרך רגלך ללכת אל בית האלהים להביא חטאת) ואם תחטא הבא קרבן לפני. וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ. **אמר רבא** הוי קרוב לשמוע דברי חכמים שאם חוטאים מביאים קרבן ועושים תשובה. מִזֶּבַח הַכְּסִילִים זָבַח ...אל תהי ככסילים שחוטאים ומביאים קרבן, ואינם יודעים אם על הטובה הם מביאים אם על הרעה הם מביאים, אמר הקב"ה בין טוב לרע אינן מבחינים, והם מביאים קרבן לפני. **רב אשי אמר** (קאי על הפסוק 'שמור רגלך') שמור נקביך (שלא יפיחו) בשעה שאתה עומד בתפלה לפני (**הרי"ף גרס** 'שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפלה'. **אך הרא"ש לשיטתו** גרס 'שמור נקביך בשעה שאתה בא לעמוד בתפלה').

תנו רבנן הנכנס לבית הכסא חולץ תפיליו ברחוק ארבע אמות ונכנס (**כתב הפנ"י** משום דד' אמות הסמוכין כבית הכסא דמי לענין זה). **אמר רב ששת** לא שנו אלא בית הכסא קבוע (שיש בו

צואה, וכל בתי כסאות שבגמרא על פני השדה הם, בלא חפירה) אבל בית הכסא עראי (שזה מתחיל עכשיו לעשותו בית הכסא) חולץ ונפנה לאלתר (**פירש רש"י** ויאחז תפילין בידו, כדאמרינן לקמן, ובקבוע נמי אוחזן בידו, אלא שצריך לחלצן ברחוק ארבע אמות, שבזמן שהם בראשו הם בגלוי וגנאי הדבר. **מרש"י עולה** שהבעיה היא שלא יהיו התפלין גלויות מול הצואה **וביאר הפמ"ג** שמשמע מרש"י שמותר להכנס כשתפילין של יד בזרועו, שהרי הם מכוסין בבגדו, אמנם להתפנות בפועל אסור אף בתפלין של יד, באופן שהם עליו. **אבל הרא"ש כתב** שהאיסור הוא כשעושה צרכיו כשהוא לבוש בהן). וכשהוא יוצא מרחיק ארבע אמות ומניחן, מפני שעשאו בית הכסא קבוע.

איבעיא להו מהו שיכנס אדם בתפילין (כשהן בראשו קאמר) לבית הכסא קבוע להשתין מים (**הקשו הראשונים** הרי לעיל ראינו בברייתא שצריך לחולצן ד' אמות לפני שנכנס לבית כסא קבוע **רב האי גאון גרס** 'מהו שיכנס לבית הכסא צנוע' והיינו שסופו להיות קבוע, והדיון כאן אם חששו שיפנה בו. **והרשב"א כתב** שהברייתא עוסקת בנכנס לבית כסא קבוע לעשות גדולים וכיון שיש תרתי לרעותא חולץ ברחוק, ונידון הגמרא כאן בנכנס לקטנים. **הראב"ד ורבינו יונה גרסו** 'לבית הכסא עראי' **והרא"ש כתב** שאינה קושיא, כי בברייתא מדובר שרוצה לעשות צרכיו, אך משום עצם הכניסה אינו צריך לחלוץ, והנידון כאן הוא אם בקבוע חוששים שמא יפנה בהם)? **רבינא** שרי, **רב אדא בר מתנא** אסר. אתו שיילוה לרבא, אמר להו אסור, חיישינן שמא יפנה בהן (**כתבו התוס'** ודוקא בבית הכסא קבוע חיישינן שמא יפנה בהן אבל בבית הכסא עראי שאין רגילים לפנות שם מותר להשתין בהן ולא חיישינן שמא יפנה בהן, והא דתניא לקמן לא ישתין בהן אפילו בבית הכסא עראי היינו דוקא כשאוחזן בידו דחיישינן שמא ישפשף בהן הניצוצות אם יפלו מים על רגליו או יגע באמה) **ואמרי** לה שמא יפיח בהן. ההלכה בהמשך

תניא אידך הנכנס לבית הכסא קבוע חולץ תפיליו ברחוק ארבע אמות, ומניחן בחלון הסמוך לרשות הרבים ונכנס, וכשהוא יוצא מרחיק ארבע אמות ומניחן, **דברי בית שמאי. ובית הלל אומרים** אוחזן בידו ונכנס **ר"ע אומר** אוחזן בבגדו ונכנס. בבגדו סלקא דעתך, זימנין מישתלי להו ונפלי? אלא אימא אוחזן בבגדו ובידו ונכנס, ומניחם בחורין הסמוכים לבית הכסא (לפנים מן הגדר בשדה שהוא נפנה בה, נותנן בחורים שבכותל **הצל"ח תמה** הרי יכול להכנס עמם לביהכ"ס ולמה יניחם בחורין, **וביאר** שכוונת הברייתא שאם יכול ליקחם בבגדו ובידו, מוטב, ואם לא, יניחם בחורין) **ולא** יניחם בחורין הסמוכים לרשות הרבים שמא יטלו אותם עוברי דרכים ויבא לידי חשד. ומעשה בתלמיד אחד שהניח תפיליו בחורין הסמוכים לרשות הרבים, ובאת זונה אחת ונטלתן, ובאת לבית המדרש ואמרה ראו מה נתן לי פלוני בשכרי (**היעב"ץ ביאר** שידעו שהם של פלוני כי היה שמו רשום על נרתיקן, או משום שנגנבו לו והוצרך לחפש אחריהם) כיון ששמע אותו תלמיד כך, עלה לראש הגג ונפל ומת. באותה שעה התקינו שיהא אוחזן בבגדו ובידו ונכנס.

תנו רבנן בראשונה היו מניחין תפילין בחורין הסמוכין לבית הכסא, ובאין עכברים ונוטלין אותן. התקינו שיהו מניחין אותן בחלונות הסמוכות לרשות הרבים (מקום הילוך בני אדם אין עכברים) ובאין עוברי דרכים ונוטלין אותן התקינו שיהא אוחזן בידו ונכנס. **אמר רבי מיאשא בריה דרבי יהושע בן לוי** הלכה, גוללן (ברצועות שלהן) כמין ספר ואוחזן בימינו כנגד לבו (**רבינו יונה הביא בשם רש"י** שלא מדובר דוקא בנכנס לביהכ"ס, אלא כל החולץ תפליו ביום לרבי זירא עושה להן כים להניחן בקרקע, ולרבי יוחנן גוללן כס"ת ואינו צריך להניחן בכים אלא אפילו בקרקע כדי שיהיו מזומנים לו, ורק בלילה שאינו לובשם, יניחם בכים ולא בקרקע). **אמר רב נחמן** ובלבד שלא תהא רצועה (שיש בה קדושה, שהרי בהן הוא קושרן, ובקשר נראה בעשייתו כמין דל"ת על שם אחת מאותיות של שדי, והשי"ן עשויה בכותלי הקציצה החיצונה, והיו"ד עשויה בראש רצועת תפילין של יד, ורצועה קטנה מאד כפוף ראשה ונראית כמין יו"ד) יוצאת מתחת ידו טפח. **אמר רבי זירא** לא שנו (כשהוא חולצן בשביל בית הכסא גוללן כמין ספר) אלא שיש שהות ביום ללבשן, אבל אין שהות ביום ללבשן עושה להן כמין כים (דחללו) טפח ומניחן.

אמר רבי יוחנן ביום גוללן כמין ספר ומניחן בידו כנגד לבו, ובלילה (כשהוא חולצן בביתו על מנת להצניע עד הבקר) עושה להן כמין כים (דחללו) טפח (דחשיב הכלי אהל להפסיק בינם לקרקע)

ומניחן. **אמר אביי** לא שנו (דבעי טפח) אלא בכלי שהוא כליין (כים העשוי לצרכן, דכליין קרוב להיות בטל אצלם, הילכך בעינן דבר הניכר שיהא חוצץ בפניהם) אבל בכלי שאינו כליין אפילו פחות מטפח. **אמר מר זוטרא** תדע, שהרי פכין קטנים (אע"ג דלא הוו טפח) מצילין באהל המת (**כתבו התוס'** כל זה שיש חלל כלשהו ויש לכלי החרס מכסה).

אמר רבה בר בר חנה כי הוה אזלינן בתריה דרבי יוחנן, כי הוה בעי למיעל לבית הכסא, כי הוה נקיט ספרא דאגדתא הוה יהיב לן, כי הוה נקיט תפילין לא הוה יהיב לן, אמר הואיל ושרונהו רבנן (לאוחזן בידו משום שמירתן) **[דף כג ע"ב]** ננטרן (**פירש רש"י** מן המזיקין). **פסק השו"ע א.** אם רוצה ליכנס לבית הכסא קבוע לעשות צרכיו, חולצן ברחוק ארבע אמות. [**הגה** ויש אומרים אפילו בלא צרכיו, וטוב להחמיר (**מ"ב** המ"א מסיק דמדינא אסור לכנס לבהכ"ס בתפילין דלא גרע ממרחץ לקמן בסימן מ"ה ס"ב. ועיין בפמ"ג ובמאמר מרדכי שכתבו דמדברי הרא"ש לא משמע הכי, גם מדברי רב האי לא משמע הכי ע"ש, ובספר האשכול בשם הגאון משמע כתירוצו דהמג"א)]. וגוללן ברצועות שלהן ואוחזן בימינו (**מ"ב** אבל לא בשמאלו מפני שצריך לקנח בה כמש"כ בס"ג, והכא ליכא למיחש לניצוצות שיבוא לשפשף ביד שאוחז בה התפילין דכיון שמיירי בבה"כ קבוע מסתמא עושה צרכיו מיושב) ובבגדו כנגד לבו, ויזהר שלא תהא רצועה יוצאה מתחת ידו טפח, וכשיוצא מרחיק ארבע אמות ומניחן או"ח (מג,ה). **ב.** היה לבוש בתפילין והוצרך לבית הכסא בלילה, או סמוך לחשיכה, שאין שהות להניחם עוד אחר שיצא, לא יכנס בהם גלולין בבגדו, ואפילו להשתין מים בבית הכסא קבוע. אלא כיצד יעשה, חולצן ומניחן בכלי אם היה בו טפח, או בכלי שאינו כליין אע"פ שאין בו טפח, ואוחז הכלי בידו, ונכנס או"ח (מג,ו).

תנו רבנן לא יאחז אדם תפילין בידו וספר תורה בזרועו ויתפלל [שאין דעתו מיושבת עליו בתפלה, שהרי לבו תמיד עליהן שלא יפלו מידו **הב"ח סימן צ"ו כתב** שאם אחזן, יחזור ויתפלל. **אך הט"ז סק"א** שאסרו חכמים רק לכתחילה] ולא ישתין בהן מים, ולא יישן בהן לא שינת קבע ולא שינת עראי [**פירש רש"י** שמא יפיח. **הקשה בגליון הש"ס** הרי בסוכה (כו.) מצינו שחשש הפחה שייך רק בשינת קבע כשהן בראשו, אך כשהן בידו החשש הוא שמא יפלו מידו. **ובאמת הרא"ה** ביאר שמא יפלו **וע"ע כרש"ש**] **אמר שמואל** סכין ומעות וקערה וככר, הרי אלו כיוצא בהן (לענין תפלה, שדואג עליהן שלא תפול הסכין ותזיקנו, והקערה תשפך, והמעות יאבדו, והככר יטנף). **פסק השו"ע** כשהוא מתפלל (**מ"ב** בפמ"ג כתב דה"ה בשעת ק"ש ופסוקי דזמרה), לא יאחוז בידו תפילין ולא ספר מכתבי הקודש ולא קערה מלאה ולא סכין ומעות וככר (**מ"ב** ודוקא הני שאם יפלו יש בהם הפסד או יזיקו לו אבל שארי דברים מותר לאחוז. וי"א דהני לאו דוקא אלא אורחא דמילתא נקט, וה"ה שאין ליטול שום דבר בידו בשעת התפלה וכן הסכים הט"ז) מפני שלבו עליהם שלא יפלו ויטרד ותתבטל כוונתו... או"ח (צו,א).

אמר רב ששת לית הלכתא כי הא מתניתא (דקתני לא ישתין בתפילין) דבית שמאי היא (דאמרי לעיל מניחן בחלון הסמוך לרשות הרבים ולא יכניסם בידו ויכנס) דאי בית הלל (הא אמרי לעיל אוחזן בידו ונכנס) השתא בית הכסא קבוע שרי, בית הכסא עראי מיבעיא (כגון להשתין, שאין אדם הולך בשבילם לבית הכסא, והפעם הזאת נעשה המקום הזה בית הכסא תחלה) **מיתיבי** דברים שהתרתי לך כאן (בבית הכסא קבוע) אסרתי לך כאן (בבית הכסא עראי) מאי לאו תפילין? כי תניא ההיא לענין טפח וטפחיים. דתני חדא כשהוא נפנה מגלה לאחריו טפח (ולא יותר, משום צניעות) ולפניו טפחיים (משום קילוח מי רגלים הנתזין למרחוק) ותניא אידך לאחריו טפח, ולפניו ולא כלום... אלא, אידי ואידי בגדולים, ולא קשיא הא באיש (ומתוך שהוא דוחק עצמו לגדולים הוא בא לידי קטנים, הלכך באיש מלאחריו טפח, ומלפניו טפחיים) הא באשה (מלפניה ולא כלום). אי הכי, הא דקתני עלה זהו קל וחומר שאין עליו תשובה, מאי אין עליו תשובה, דרכא דמילתא הכי איתא (שהאיש צריך לגלות לפניו ולא האשה) אלא לאו תפילין, **ותיובתא דרב ששת, תיובתא** (ויהיה אסור להשתין בבית כסא ארעי). מכל מקום קשיא השתא בית הכסא קבוע שרי, בית הכסא עראי לא כל שכן? הכי קאמר בית הכסא קבוע דליכא ניצוצות (שמוכן לעשיית גדולים ויושבים בו) שרי, בית הכסא

עראי (**ביאר הב"י ריש סימן מ"ג עפ"י רש"י** מקום מזדמן שמטיל בו מי רגליים בעמידה) דאיכא ניצוצות (הניתזין על גבי רגליו) אסרי [אמרינן (יומא ל.) מצוה לשפשפן, שאסור לאדם שיצא בניצוצות שעל גבי רגליו, שמא יראה ככרות שפכה ונמצא מוציא לעז על בניו שהם ממזרים, הילכך, אי אפשר לאחוז תפילין בידו]. אי הכי, אמאי אין עליו תשובה, תשובה מעלייתא היא? הכי קאמר הא מילתא תיתי לה בתורת טעמא ולא תיתי לה בקל וחומר, דאי אתיא לה בתורת קל וחומר זהו קל וחומר שאין עליו תשובה. **פסק השו"ע א.** אסור ליכנס לבית הכסא קבוע להשתין, בתפילין שבראשו, גזירה שמא יעשה בהם צרכיו, ואם אוחזן בידו מותר להשתין בהם בבית הכסא קבוע (**הגה** והיינו דוקא כשמשתין מיושב דליכא למיחש לנצוצות, אבל משתין מעומד פשיטא דאסור דלא עדיף מבית הכסא עראי. וה"ה אם משתין מיושב או בעפר תחוח, דליכא נצוצות, בבית הכסא עראי נמי שרי. ואין חילוק בין קבע לעראי לענין זה, אלא דבה"כ קבוע מסתמא עושה צרכיו מיושב, ובה"כ עראי מסתמא עושה מעומד, הואיל ואינן נפנה לגדולים. ובבית הכסא עראי מותר להשתין בהם כשהם בראשו, אבל אם אוחזן בידו אסור להשתין בהם מעומד אפילו אם תופס אותם בבגדו, מפני שצריך לשפשף בידו ניצוצות שברגליו, אלא חולצן ברחוק ד' אמות ונותנם לחבירו, ומדברי הרמב"ם נראה שאסור להשתין כשהם בראשו בין בבית הכסא קבוע בין בבית הכסא עראי, ויש לחוש לדבריו או"ח (מג,א) **הראב"ד תמה** על הרמב"ם שמהגמ' משמע שמותר **תירץ הכס"מ** שטעמו של הרמב"ם, שהגמ' ששאלה מהו להשתין בבית כסא קבוע ללישנא אחת החשש הוא 'שמא יפיח' וזה שייך אף בבית כסא ארעי ולכן אסר **ב.** לא יגלה עצמו כ"א לאחריו טפח ומלפניו טפחיים, ואשה מאחריה טפח ומלפניה ולא כלום או"ח (ג,ד).

תנו רבנן הרוצה ליכנס לסעודת קבע (וגנאי הוא שיצטרך לנקביו בתוך הסעודה) מהלך עשרה פעמים ארבע אמות, או ארבע פעמים עשר אמות ויפנה (ובכל פעם ופעם בודק עצמו ויושב אולי יוכל להפנות שהחילוך מוריד הגדולים לנקב) ואחר כך נכנס. **פסק הרמב"ם** ...ולא יאכל עד שיבדוק עצמו יפה יפה שמא יהיה צריך לנקביו, לא יאכל אדם עד שילך קודם אכילה עד שיתחיל גופו לחום, או יעשה מלאכתו או יתיגע ביגע אחר, כללו של דבר יענה גופו וייגע כל יום בבקר עד שיתחיל גופו לחום וישקוט מעט עד שתתישב נפשו ואוכל, ואם רחץ בחמין אחר שיגע הרי זה טוב ואחר כך שוהה מעט ואוכל דעות (ד,ב). **כתב עבודת המלך** הרמב"ם הסביר שונה מרש"י את מטרת ההילוך.

אמר רבי יצחק הנכנס לסעודת קבע חולץ תפיליו (שמא ישתכר בסעודה ויתגנה בתפיליו) ואחר כך נכנס. ופליגא דרבי חייא, דאמר מניחן על שלחנו, וכן הדור לו (שיהו מזומנים לו, ויחזור ויניחם בשעת ברכה) ועד אימת? אמר רב נחמן בר יצחק עד זמן ברכה [**הרמב"ם** (**תפילין ד,טז**) נקט שמניחן אחר שנטל מים אחרונים, **וביאר הבה"ל** (**סימן מ'**) שטעמו כדי שלא ילבשם בידים מזוהמות. אך להלכה כתב שצריך להניח קודם נטילת מים אחרונים, כיון שהש"ע בסימן קע"ט פסק, שאסור להפסיק אחר מים אחרונים אפילו בדיבור]. **פסק השו"ע** הנכנס לסעודת קבע, חולצן (**מ"ב** דיש לחוש שמא ישתכר בסעודה ויתגנה בתפיליו) ומניחן על השלחן עד זמן ברכה, וחוזר ומניחן. אבל לאכילת עראי אין צריך לחלצן (**מ"ב** בספר שולחן שלמה מסתפק דאפשר דזהו דוקא מי שמניחן כל היום אבל לא מי שדרכו להניח בשעת ק"ש ותפלה) או"ח (מ,ח). **מביא בשו"ת ציץ אליעזר ח"ז סימן כ"ז** שהמאירי אוסר אפי' אכילת ארעי בתפלין, אמנם טוען הרב שהלכה כמו רוב הפוסקים וש"ע, ולכן אף אם לא מניח תפילין כל היום יכול לאכול בהם אכילת ארעי. **כתב כה"ח** שיעור אכילת ארעי עד כביצה, ומ"מ יזהר מאד שלא להסיח דעתו מהם. **בגדר היסח הדעת בתפלין** הראשונים ס"ל שהגדר הוא שחוק וקלות ראש **אמנם האריז"ל ס"ל** שאפי' רגע אסור אא"כ בלימוד התורה ובתפילת יח'. **להפיח בתפלין באופן שאוחזן בידו** בילקוט יוסף הביא תשובה בשם אביו לאסור, **אמנם תשובות והנהגות (א,נ)** משמעות שמותר, ודייק כן במ"ב ק"ג סק"ג, **וכ"כ התורה לשמה סי' נ, ולענ"ד** פשטות ש"ע סי' מד סעיף א להתיר. (מה שכתב שם הרב להסביר שלא יוקשה לו, מוקשה מהכס"מ בדעת הרמב"ם). **לעניין** האם יועיל להפיח בהם שהם עליו ויעשה כונה שהם רצועות בעלמא **התשובות והנהגות (א,נ) אוסר** וראייתו שהאיסור להפיח בלילה אף אם **לאו** זמן תפילין, א"כ אף שלא מקיים מצוה יש בזיון להפיח בתפילין, וכן מוכח מכהן הדיוט שאסור

להפיח בבגדי כהונה בלילה אף שלאו זמן מצוותן **וכ"כ שו"ת פרי יצחק.**

תני חדא צורר אדם תפיליו עם מעותיו (**פירש רש"י** לא עם המעות ממש, אלא שני קשרים זה אצל זה. **מבואר מדבריו** שאף שלא אזמניה אינו צוררם יחד בקשר אחד **וביאר המ"ב סי' מ"ב ס"ק כו** שאע"פ שהסודר לא התקדש, וכשאין בו תפילין יכול לצור בו מעות, מכל מקום לא יצררם יחד כי אינו דרך כבוד לתפילין) **באפרקסותו** (סודר של ראשו) **ותניא אידך** לא יצור, לא קשיא הא דאזמניה (לההיא סודר לתפילין, דכיון דאזמניה שוב אסור לצור בו מעות, מאחר שהקצו לכך) הא דלא אזמניה, דאמר רב חסדא האי סודרא דתפילין דאזמניה למיצר ביה תפילין, צר ביה תפילין אסור למיצר ביה פשיטי, אזמניה ולא צר ביה, צר ביה ולא אזמניה שרי למיצר ביה זוזי. ולאביי, דאמר הזמנה מילתא היא [גבי אורג בגד למת, בסנהדרין (מז:)] אזמניה אף על גב דלא צר ביה. צר ביה, אי אזמניה אסיר, אי לא אזמניה לא. **פסק הש"ע** סודר דאזמניה למיצר ביה תפילין לעולם, וצר ביה תפילין חד זימנא, אסור למיצר ביה זוזי. (**הגה** ואם התנה עליו מתחלה, בכל ענין שרי)... אזמניה ולא צר ביה, או צר ביה ולא אזמניה, שרי למיצר ביה **זוזי** או"ח (מב,ג). **פסק** כרבא.

בעא מיניה רב יוסף בריה דרב נחוניא מרב יהודה מהו שיניח אדם תפיליו תחת מראשותיו (**פירש רש"י** בלילה כשהוא ישן) תחת מרגלותיו לא קא מיבעיא לי שנוהג בהן מנהג בזיון, כי קא מיבעיא לי תחת מראשותיו, מאי? אמר ליה, הכי **אמר שמואל** מותר, אפילו אשתו עמו [**פירש הריטב"א** אשתו עמו במטה ויתכן שישמש מטתו. **וביאר הט"ז סי' מ' סק"ג** שהוששין שמא ישכח וישמש **אולם הב"י** נקט שאם אינו רוצה לשמש אינו נחשב כ'אשתו עמו']. **מיתיבי** לא יניח אדם תפיליו תחת מרגלותיו מפני שנוהג בהם דרך בזיון, אבל מניחן תחת מראשותיו, ואם היתה אשתו עמו אסור, היה מקום שגבוה שלשה טפחים (למעלה מראשותיו) או נמוך שלשה טפחים מותר? תיובתא דשמואל תיובתא. **אמר רבא** אע"ג דתניא תיובתא דשמואל הלכתא כוותיה. מאי טעמא [**דף כד ע"א**] כל לנטורינהו טפי עדיף (להו מבזיוני).

והיכא מנח להו? **אמר רבי ירמיה** בין כר לכסת שלא כנגד ראשו. והא תני רבי חייא מניחן בכובע (כים שלהם) תחת מראשותיו? דמפיק ליה למורשא דכובע לבר (שמושך את קצה הכים החוצה שלא כנגד ראשו, ובקצה זה נמצאים התפילין). בר קפרא צייר (קושר) להו בכילתא (ביריעה הפרוסה סביבות מטתו) ומפיק למורשהון לבר (בליטת הקשר שהתפילין בולטין מן היריעה היה הופך לצד החוץ, ולא לצד המטה). רב שישא בריה דרב אידי מנח להו אשרשיפא (ספסל) ופרים סודרא עלוייהו.

אמר רב המנונא בריה דרב יוסף זימנא חדא הוה קאימנא קמיה דרבא ואמר לי זיל אייתי לי תפילין. ואשכחתינהו בין כר לכסת שלא כנגד ראשו, והוה ידענא דיום טבילה הוה, ולאגמורן הלכה למעשה הוא דעבד (כשמואל דאמר אפילו אשתו עמו). **פסק הש"ע** אפי' להניח בכלי תוך כלי, אסור להניחם תחת מרגלותיו. וכן אסור להניחם תחת מראשותיו כנגד ראשו, אפילו בכלי תוך כלי ואפי' אין אשתו עמו. אבל שלא כנגד ראשו, אם אין אשתו עמו, מותר. ואם אשתו עמו צריך כלי בתוך כלי או"ח (מ,ג). **ר' יונה כתב** אם אשתו עמו צריך כלי בתוך כלי, וכ"פ הש"ע.

בעי מיניה רב יוסף בריה דרב נחוניא מרב יהודה שנים שישנים במטה אחת (**מספירים התוס'** מיירי שמוציא ראשו לחוץ שלא יראה ערות עצמו, וס"ל כמ"ד ליבו רואה את הערוה מותר או שהוצץ כנגד ליבו) מהו שזה יחזיר פניו ויקרא ק"ש, וזה יחזיר פניו ויקרא ק"ש (אע"פ שעגבותיהן נוגעים זה בזה)? **אמר ליה הכי אמר שמואל** ואפילו אשתו עמו (**פירש רש"י** והוא שיחזיר פניו דכל זמן שהן פונים פנים כנגד פנים, פשיטא ליה דאסור, דאיכא הרהור נגיעת ערוה על ידי אברי תשמיש. **הסביר המהר"ם בנעט וז"ל** כ"ל נגיעה זו מדינה להרהור, וזהו הטעלא והסרון כוונה ולף על גב דנגיעה זו אינה בכורה, מ"מ כיון שקוכבים ערומים תחת סודר אחד, עשאו חז"ל ספק נגיעה זו, כאילו ולאי יגעו). **מתקיף לה רב יוסף** (על מילת 'אפילו') אשתו ולא מיבעיא אחר, אדרבה, אשתו כגופו (ורגיל בה, וליכא הרהור כולי האי) אחר לאו כגופו. **מיתיבי** שנים שישנים במטה אחת זה מחזיר פניו וקורא, וזה מחזיר פניו וקורא **ותניא אחריתי** הישן במטה ובניו ובני ביתו

בצדו הרי זה לא יקרא ק"ש אלא אם כן היתה טלית מפסקת ביניהן. ואם היו בניו ובני ביתו קטנים מותר. בשלמא לרב יוסף (דאמר אשתו היא דשריא אבל אחר לא) לא קשיא הא באשתו, הא באחר. אלא לשמואל קשיא? אמר לך שמואל לרב יוסף מי ניחא, **והתניא** היה ישן במטה, ובניו ובני ביתו (ואשתו ביניהם) במטה לא יקרא ק"ש אלא אם כן היתה טליתו מפסקת ביניהן אלא מאי אית לך למימר אשתו לרב יוסף תנאי היא, לדידי נמי תנאי היא.

אמר מר זה מחזיר פניו וקורא ק"ש. והא איכא עגבות (דנגעי אהדדי)? מסייע ליה לרב הונא דאמר עגבות אין בהם משום ערוה. לימא מסייע ליה לרב הונא האשה יושבת וקוצה לה חלתה ערומה מפני שיכולה לכסות פניה בקרקע, אבל לא האיש (מפני שהביצים והגיד בולטין ונראין, ואע"פ שמגולות עגבותיה והיינו סייעתא) **תרגמה רב נחמן בר יצחק** כגון שהיו פניה טוחות (דבוקות ומכוסות) בקרקע (וא"כ גם עגבותיה מכוסות).

איתא בברייתא 'אם היו בניו ובני ביתו קטנים מותר' ועד כמה? **אמר רב חסדא** תינוקת בת שלש שנים ויום אחד, ותינוק בן תשע שנים ויום אחד (שהוא זמן שהן באין לכלל ביאה) **איכא דאמרי** תינוקת בת אחת עשרה שנה ויום אחד (זמן שהן באות לכלל שערות ושדיהן נכונים, שמשם ואילך באות לכלל ביאה שאדם מתאוה להן) ותינוק בן שתים עשרה שנה ויום אחד, אידי ואידי עד כדי שדים נכנו ושערך צמח.

אמר ליה רב כהנא לרב אשי התם אמר רבא אע"ג דתיובתא דשמואל (גבי תפילין תחת מראשותיו) הלכתא כוותיה דשמואל, הכא מאי (גבי שנים שהם ישנים, דקא שרי שמואל אף באחר)? אמר ליה אטו כולהו בחדא מחתא מחתינהו, אלא היכא דאיתמר איתמר, והיכא דלא איתמר לא איתמר. **פסק השו"ע א.** שנים שהיו ישנים בטלית א' ובשר שניהם נוגעים זה בזה, לא יקרא ק"ש אלא אם כן היתה טלית מפסקת ביניהם ממתניהם ולמטה או"ח (עג,א). **ב.** אם היה ישן עם אשתו, קורא בחזרת פנים לצד אחר, ואפילו בלא הפסקת טלית, משום דהשיבא כגופו. ויש מי שאוסר, ונכון לחוש לדבריו או"ח (עג,ב) **הרי"ף והרמב"ם** פסקו כרב יוסף. **אבל הרא"ש הביא** שרבינו יצחק סובר דכיון דלא איפסיק הלכתא לא כשמואל ולא כרב יוסף עבדינן לחומרא כברייתא דפליגא אדרב יוסף ולא יקרא אפילו באשתו עמו אם אין טלית מפסקת בינו לבינה, כיון דאשכחן ברייתא דלא כוותיה סמכינן אברייתא דאילו היה האמורא יודע אותה ברייתא לא הוה פליג עלה **ג.** ולא יברך ערום, עד שיכסה ערותו במה דברים אמורים באיש, אבל אשה יושבת ופניה של מטה טוחות בקרקע [**מ"ב** וצריך להיות מכוסה כ"כ שלא תהא נראה עגבותיה כי העגבות יש בהן משום ערוה (ב"י) ובמ"א מאריך בזה ומסיק דעגבות אין בהן משום ערוה וכן נוטה קצת דעת הגר"א לעיל בסי' ע"ד, ובא"ר וכן במגן גבורים מצדדים לדינא כהב"י ולכן יש להחמיר לכתחלה] כי בזה מתכסה ערותה ואפילו אם אינו ערום, אם לבו רואה את הערוה או שראשו מגולה, אסור לברך או"ח (רו,ג). **ד.** אם היה ישן עם בניו בעודם קטנים, מותר לקרות בחזרת פנים בלא הפסקת טלית. ואם הם גדולים, צריך להפסקת טלית או"ח (עג,ג) **ה.** עד כמה הם חשובים קטנים, התינוק עד שיהיו לו י"ב שנים, והתינוקת עד שיהיו לה י"א שנים. ואפילו הביאו ב' שערות, מותר. ובשנת י"ג לתינוק וי"ב לתינוקת, אם הביאו ב' שערות אסור בלא הפסק, ואם לא הביאו ב' שערות, מותר. ומשנת י"ג ואילך לתינוק, וי"ב לתינוקת, אפילו לא הביאו ב' שערות, אסור או"ח (עג,ד)

אמר ליה רב מרי לרב פפא שער יוצא בבגדו מהו (שנקב בגדו כנגד זקן התחתון, ויצא מן השער בנקב, מהו, מי הוי ערוה לקרות ק"ש כנגדו או לא)? קרא עליה שער, שער (כלומר מה בכך) **כתב הברכ"י** סי' עה סק"א השמיטוהו הפוסקים, דמדברי רב פפא נשמע דאין זו שאלה, ופשוט שמותר.

אמר רבי יצחק טפח באשה ערוה. למאי, אילימא לאסתכולי בה (אם אשת איש היא) והא אמר רב ששת למה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ (אצעדה וצמיד דהביאו אותן על כפרת הרהור עבירה שנסתכלו בבנות מדין) עם תכשיטין שבפנים (כומז דפום של בית הרחם שהיו עושין לבנותיהן, ונוקבין כתלי בית הרחם כדרך שנוקבין את האזנים ותוחבין אותו, כדי שלא יזדקקו להן זכרים) לומר לך כל המסתכל

באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורף, אלא באשתו ולק"ש. **פסק השו"ע א.** המסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוין ליהנות ממנה, כאלו נסתכל בבית התורף (פי' ערוה) שלה אה"ע (כא,א). **ב.** טפח מגולה באשה, במקום שדרכה לכסותו, אפי' היא אשתו, אסור לקרות ק"ש כנגדה. [**הגה** וי"א דוקא באשתו, אבל באשה אחרת אפילו פחות מטפח הוי ערוה (הגהמ"י) ונראה מדברי הרא"ש דטפח באשה ערוה אפי' לאשה אחרת, רק שבעצמה יכולה לקרות אף על פי שהיא ערומה] או"ח (עה,א).

אמר רב חסדא שוק באשה (אשת איש) ערוה (להסתכל, וכן באשתו לק"ש) שנאמר גַּלִּי־שֹׁוק עִבְרִי נְהָרוֹת, וכתיב (בתריה) תִּגְּלֶ עֶרְוָתֵךְ גַּם תֵּרָאֶה חֶרְפָּתֵךְ. **אמר שמואל** קול באשה ערוה, שנאמר כִּי־קוֹלֵךְ עָרֵב (מדמשבח לה קרא בגוה שמע מינה תאוה היא) וּמַרְאֵיךְ נָאוֶה. **אמר רב ששת** שער באשה ערוה, שנאמר שַׂעְרֵךְ כְּעֶדֶר הָעִזִּים. **פסק השו"ע** יש ליזהר (מ"ב ובדיעבד אם קרא חוזר וקורא בלא הברכות עיין בביאור הגר"א ופמ"ג) **משמיעת** קול זמר אשה בשעת ק"ש (**הגה** ואפי' באשתו, אבל קול הרגיל בו אינו ערוה) או"ח (עה,ג).

אמר רבי חנינא אני ראיתי את רבי שתלה תפיליו **מיתיבי** התולה תפיליו (ביתד) יתלו לו חייו. דורשי חמורות (מקראות הסתומים) אמרו וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלֻאִים לְךָ מֵנֶגֶד, זה התולה תפיליו? לא קשיא, הא ברצועה (והקציצה למטה, גנאי הוא להם) הא בקציצה. **ואיבע"א** לא שנא רצועה ולא שנא קציצה אסור, וכי תלה רבי בכיסתא תלה (בתוך תיקן היו, ותלה התיק). אי הכי, מאי למימרא? מהו דתימא תיבעי הנחה כספר תורה, קמשמע לן. **פסק השו"ע** אסור לתלות תפילין, בין בבתים בין ברצועות, אבל מותר לתלותן בכיסן (מ"ב אין בכלל זה מה שהתש"ר תלוי באויר ומחזיקן ביד ברצועות ומשימם על הראש כי זהו צורך הנהתן) או"ח (מ,א). **מט"י, שתילי זתים, בא"ח...** ההמירו שגם בשעת הנחה לא תהיה הקציצה באויר.

אמר רבי חנינא אני ראיתי את רבי שגיהק (נפיחה מתוך שובעו) ופיהק, ונתעטש, ורק (על גבי קרקע) [**דף כד ע"ב**] וממשמש בבגדו (להעביר הכינה העוקצתו. **תוס' בשם ר"ח פירש** שעושה תיקון קטן לתפום הטלית שלא יפול מעל ראשו) אבל לא היה מתעטף (אם נפלה טליתו כשהוא מתפלל לא היה נוטלה ומתעטף, שלא להפסיק) וכשהוא מפהק היה מניח ידו על סנטרו (שלא תראה פתיחת פיו) **מיתיבי** המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה (כאילו אין הקב"ה שומע תפילת לחש ומגביה הרבה) המגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר (דכתיב ויקראו בקול גדול **הסבירו הפרישה והלחם יהודה** מגביה הוא יותר ממשמיע דהיינו שמגביה קולו בקול רם ביותר) מגהק ומפהק הרי זה מגסי הרוח. המתעטש בתפלתו סימן רע לו, ויש אומרים ניכר שהוא מכוער. הרק בתפלתו כאילו רק בפני המלך? בשלמא מגהק ומפהק לא קשיא כאן לאונסו, כאן לרצונו, אלא מתעטש אמתעטש קשיא (דאין עטוש אלא לאונסו)? מתעטש אמתעטש נמי לא קשיא כאן מלמעלה, כאן מלמטה [מפיה בקול **כתב המעדני יו"ט ברכות פ"ג אות לט וז"ל** ו"ונ"ל שר"ל דוקא ע"י שמפיה בקול שנתבייש מהשומעים, והיינו דיש אומרים ניכר שהוא מכוער שהרי שומעים הקול, ש"מ דמיירי במפיה בקול. ומש"ה קאמר ת"ק דסימן רע לו שמתבייש ורע לו והוא סימן שג"כ רע לו מלמעלה, אבל כשהפחה יוצאת ממנו בלא קול שאינו מתבייש אין זה סימן רע לו ומ"מ ודאי דאין חילוק בין יש שומעים ואין שומעים שכיון שההפחה היא בקול בדרך שיכול להתבייש בו הרי הוא הסימן של רע **וע"ע מג"מ ק"ג סק"ו**] דאמר רב זירא הא מילתא אבלעא לי בי רב המנונא, ותקילא לי כי כולי תלמודאי (שקולה עלי וחביבה, לפי שהיה רגיל להתעטש) המתעטש בתפלתו סימן יפה לו, כשם שעושים לו נחת רוח מלמטה כך עושין לו נחת רוח מלמעלה (מן השמים, למלאות שאלתו). אלא רק ארק קשיא? רק ארק נמי לא קשיא אפשר כדרב יהודה דאמר היה עומד בתפלה ונזדמן לו רוק מבליעו בטליתו, ואם טלית נאה הוא מבליעו באפרקסותו. רבינא הוה קאי אחורי דרב אשי, נזדמן לו רוק, פתקיה (זרקו) לאחוריה. אמר ליה לא סבר לה מר להא דרב יהודה מבליעו באפרקסותו? אמר ליה אנא אנינא דעתאי. **פסק השו"ע א.** לא יגהק ולא יפהק ואם צריך לפהק מתוך אונס, יניח ידו על פיו, שלא תראה

כד:

פתיחתו (**הגה** ויזהר שלא יניח ידו על סנטרו בשעת התפלה, דהוי דרך גסות הרוח) או"ח (צז,א). **ב.** אסור לו לרוק ואם א"א לו שלא לרוק, מבליעו בכסותו בענין שלא יהא נראה ואם הוא אסטנים (פי' שאינו יכול לראות דבר מאוס) ואינו יכול להבליעו בכסותו, זורקו לאחוריו (**הגה** ואם א"א לזורקו לאחוריו, זורקו לשמאלו, אבל לא לימינו וכל שכן לפניו, דאסור...) או"ח (צז,ב).

איתא בברייתא 'המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה' **אמר רב הונא** לא שנו אלא שיכול לכוין את לבו בלחש, אבל אין יכול לכוין את לבו בלחש מותר. והני מילי ביחיד, אבל בצבור אתי למיטרד צבורא. **פסק הש"ע** לא יתפלל בלבו לבד, אלא מהתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו בלחש, ולא ישמיע קולו ואם אינו יכול לכוין בלחש, מותר להגביה קולו וה"מ בינו לבין עצמו, אבל בצבור, אסור, דאתי למטרד צבורא (**ביאו"ה** באופן שאם יגביה קולו יבוא להטריד הציבור, שאם אינו יכול לכוין בלחש ילך ויתפלל בביתו בקול, ומ"מ האידנא אין לנו להורות היתר זה להתפלל ביחיד ולעורר הכונה שילמדו ממנו אחרים אם לא גדול הדור ומפורסם שכל מעשיו לש"ש כ"כ הפמ"ג) (**הגה** ואם משמיע קולו בביתו כשמתפלל, כדי שילמדו ממנו בני ביתו, מותר) או"ח (קא,ב). **כתב המקור חיים לבעל החוות יאיר** ואם כבדו אזניו משמוע, וא"א להשמיע לאוזניו, אא"כ ישמיע קולו לחבירו העומד אצלו כמוני... שרי להרים קולו שיעור זה שאזניו ישמעו וכך נהגתי [נ"ל שלמד שכל הגילון בסוגיא הילור במלוה (כונה) על חשבון ההילור של החבר (שהחבר לא יכוין) אמנם אם רוצה לעלות י"ח לכתחילה (שמי שלא משמיע לאזנו יוצא רק ליעבד) וזה מתאפשר רק אם יגביה קולו, בזה מוטב לפגוע בהילור של החבר כדי שהוא יצא לכתחילה].

רבי אבא הוה קא משתמיט מיניה דרב יהודה (לא היה נראה אליו) דהוה קא בעי למיסק לארעא דישראל (ורב יהודה אוסר לו, לפיכך לא היה נכנס לבית המדרש) דאמר רב יהודה כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה, שנאמר בָּבֶלָה יוּבָאוּ וְשָׁמָה יִהְיוּ עַד יוֹם פָּקְדִי אֹתָם נְאֻם־ה'. אמר איזיל ואשמע מיניה מילתא (מבחוץ) מבית וועדא (מבית המדרש) והדר אפיק, אזל אשכחיה לתנא דקתני קמיה דרב יהודה היה עומד בתפלה ונתעטש (מלמטה) ממתין עד שיכלה הרוח (מגופו, שנודף מאותו רוח) וחוזר ומתפלל (למקום שפסק) **איכא דאמרי** היה עומד בתפלה ובקש להתעטש מרחיק לאחריו (**רבינו יונה ביאר** שהולך דוקא לאחריו כדי שיהיו פניו נגד המקום שהתחיל להתפלל, כי אם ילך לפניו נראה כפוסק לגמרי ואין דעתו לחזור לתפילתו. **ומהר"י אבוהב כתב** שנקטו את האופן המקובל שהמתפלל עומד סמוך לכותל, ומה שלא ירחיק לצדדיו הוא כדי שלא יהא בהרחקה אמיתית אלא לאחריו) ארבע אמות ומתעטש, וממתין עד שיכלה הרוח, וחוזר ומתפלל ואומר (בתוך התפלה, דהא מופסקת ועומדת כבר על ידי הרוח, לפיכך יכול להפסיק נמי ולומר דבר זה באמצע **כתבו התוס'** ואח"כ מתחיל ממקום שפסק) רבש"ע יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים, גלוי וידוע לפניך הרפתנו וכלימתנו בחיינו, ובאחריתנו רמה ותולעה ומתחיל ממקום שפסק. אמר ליה אילו לא באתי אלא לשמוע דבר זה דיי. **פסק הש"ע א.** היה עומד בתפלה ויצא ממנו רוח מלמטה, ממתין עד שיכלה הריח וחוזר ומתפלל או"ח (קג,א). **ב.** בקש לצאת ממנו רוח מלמטה ונצטער הרבה ואינו יכול להעמיד עצמו, הולך אחוריו ארבע אמות ומוציא הרוח וממתין עד שיכלה הריח, ואומר רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים, גלוי וידוע לפניך הרפתנו וכלימתנו בחיינו רמה ותולעה במותנו, וחוזר למקומו וחוזר למקום שפסק. (**הגה** וע"ל סי' פ"ה. י"א דכל זה מיירי כשמתפלל בביתו, אבל כשמתפלל בצבור דהוי ליה ביוש גדול, אין צריך להרחיק כלל לאחוריו וגם לא יאמר הרבון, רק ממתין עד שיכלה ממנו הריח, וכן נוהגין) או"ח (קג,ב) **מ"ש הרמ"א** דכל זה מיירי שמתפלל בביתו, כן הביא תרומהד"ש.

תנו רבנן היה ישן בטליתו ואינו יכול להוציא את ראשו מפני הצנה חוצץ בטליתו על צוארו (**כתבו הט"ז והגר"א ס"ס ע"ה** שהזרת פניו מערוותו אינה מועילה, כי צריך להסב כל גופו מכנגד הערוה, ולכן צריך דוקא חציצה בין עיניו לערוה) וקורא ק"ש (ס"ל לבו רואה את הערוה מותר) **ויש אומרים** על לבו (**הגר"א סי' ע"ד סק"ג** הוכיח מכאן כדברי תרומת הדשן שצריך לכסות ערותו מלבו דוקא בבגד ולא בידים **וביאר המג"א ס"ק ג** שחיד והגוף מין אחד הם ומין במינו אינו חוצץ). **פסק הש"ע** היה ישן ערום בטליתו, צריך לחוץ בטלית על לבו ואז יקרא, משום דלבו רואה את הערוה

אסור (**הגה** וה"ה אם לבו רואה ערות חבירו, אסור) או"ח (עד,א). **הרי"ף והרמב"ם פסקו** כהיש אומרים. **והסביר הכס"מ** מדפריך סתמא דתלמודא והרי לבו רואה את הערוה, ועוד דמשמע התם דאביי ורבא דבתראי אינון סבירא להו הכי.

אמר רב הונא אמר רבי יוחנן היה מהלך במבואות המטונפות (בצואה) מניח ידו על פיו וקורא ק"ש [**הסביר בהערות הגריש"א** במקום שהולך ואינו קבוע שפיר הוי 'מחניך קדוש' אלא שמשום כבוד התפילה מניח ידו על פיו. **הפרישה** (פה,א) ביאר שהנחת ידו מועילה משום שאין דבורו ניכר ונחשב כהרהור גרידא. **ובהגהות הגרא"מ הורביץ** נקט שנחשבת כחציצה בין פיו לצואה] אמר ליה רב חסדא האלהים, אם אמרה לי רבי יוחנן בפומיה לא צייתנא ליה... ומי אמר רב הונא הכי, והאמר רב הונא תלמיד חכם אסור לו לעמוד במקום הטנופת לפי שאי אפשר לו לעמוד בלי הרהור תורה? לא קשיא, כאן בעומד, כאן במהלך. ומי אמר רבי יוחנן הכי, והאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן בכל מקום מותר להרהר בדברי תורה חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא וכי תימא, הכא נמי, כאן בעומד כאן במהלך איני, והא רבי אבהו הוה קא אזיל בתריה דרבי יוחנן, והוה קא קרי ק"ש, כי מטא במבואות המטונפות אשתיק. אמר ליה לרבי יוחנן להיכן אהדר, אמר ליה אם שהית כדי לגמור את כולה חזור לראש? הכי קאמר ליה לדידי לא סבירא לי [**מסבירים התוס'** הדא דסבירנא דאינו חוזר לראש דאמר רבי יוחנן (ר"ה ל"ד:) שמע תשע תקיעות בתשע שעות יצא ועוד דסבירא לי מניח ידו על פיו] לדידך דסבירא לך אם שהית כדי לגמור את כולה חזור לראש. **תניא כותיה דרב הונא... תניא כותיה דרב חסדא...** תניא כותיה דרב חסדא... היה מהלך במבואות המטונפות לא יקרא ק"ש ולא עוד אלא שאם היה קורא ובא פוסק. לא פסק מאי? אמר רבי מיאשה בר בריה דרבי יהושע בן לוי עליו הכתוב אומר וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי לָהֶם חֻקִּים לֹא טוֹבִים וּמִשְׁפָּטִים לֹא יִחְיוּ בָהֶם... רב אסי אמר הָוֹי מוֹשְׁכֵי הֶעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא (**פירש רש"י** בחבלים שאינם חזקים, אלא נוחין להנתק הן מושכין העון על עצמם, אף זה על ידי דבור בעלמא הוא נענש. **תוס' הסבירו** בחנם מושכים עליהם עון כי טוב היה שלא היו מקיימין המצוה כלל, מאשר לקיים כך). רב אדא בר אהבה אמר מהכא כי דבר ה' בזה. ואם פסק מה שכרו? אמר רבי אבהו עליו הכתוב אומר וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים (בשביל דבור זה שנזהרתם עליו, תאריכון ימים). **פסק השו"ע** לא ילך אדם במבואות המטונפות ויניח ידו על פיו ויקרא ק"ש. ואפילו אם היה קורא ובא, צריך להפסיק כשיגיע למבוי המטונף, וכשיצא משם, אפילו שהה כדי לגמור את כולה, אינו צריך לחזור אלא למקום שפסק. (**הגה** וי"א שחוזר לראש, וכן עיקר) או"ח (פה,א). **כתב הב"י** פסקו כל הפוסקים כדברי האוסר ולאו דוקא לקרות אלא אפילו להרהר אסור.

אמר רב הונא היתה טליתו חגורה לו על מתניו (לכסותו ממתניו ולמטה, אע"פ שממתניו ולמעלה הוא ערום) מותר לקרות ק"ש. **תניא נמי הכי** היתה טליתו, של בגד ושל עור ושל שק, חגורה על מתניו מותר לקרות ק"ש [**דף כה ע"א**] אבל לתפלה עד שיכסה את לבו (צריך הוא להראות את עצמו כעומד לפני המלך ולעמוד באימה, אבל ק"ש אינו מדבר לפני המלך). **פסק השו"ע** היתה טליתו חגורה על מתניו לכסותו ממתניו ולמטה, אף על פי שממתניו ולמעלה הוא ערום, מותר לקרות ק"ש. אבל להתפלל אסור, עד שיכסה לבו (**מ"ב** ה"ה כל גופו, ונקט לבו איידי דרישא דבק"ש א"צ לכסות לבו. וטעם דתפלה חמורה לפי שבתפלה צריך לראות את עצמו כעומד לפני המלך ומדבר עמו שצריך לעמוד באימה אבל בק"ש אינו מדבר לפני המלך) או"ח (עד,ו).

אמר רב הונא שכח ונכנס בתפילין לבית הכסא מניח ידו עליהן עד שיגמור עמוד ראשון. ולפסוק לאלתר וליקום? משום דרשב"ג דתניא רשב"ג אומר עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן (חולי המצבה את הכרס) סילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון (מחלת הצהבת). **כ"פ השו"ע** או"ח (מג,ח).

אתמר צואה על בשרו [**רבינו יונה פירש** שהנידון בצואה המכוסה בבגדיו, וסברת רב הונא שדינה כצואה אחרת מכוסה, שאם לא מגיע אליו ריח מותר, ורב חסדא סבר שצריך שיהא כל גופו ראוי, וכיון שהצואה על בשרו לא מועיל כיסוי להתירה. **דעת הרי"ף והרמב"ם** (**ק"ש ג,יא**) שהנידון בצואה שאינה מכוסה, ואפילו היא על ידו **והסביר ר' יונה** שנחלקו אם מפני קטנותה נידון כאילו אינה כלל,

כה.

ותמה אם כן למה נחלקו בפסוקים ולא בסברא זו. **הרז"ה ביאר** שהנידון רק במקום המכוסה מאליו, כגון בין אצילי ידיו) **או ידו מונחת בבית הכסא** (**פירש רש"י** מחיצה יש בינו לבין בית הכסא, ופשט ידיו לפנים מן המחיצה **הרי"ף והרמב"ם גרסו** "ידו מטונפת מבית הכסא", וביארו כנ"ל שהיה בה לכלוך שאין בו ממשות. **ואילו רבינו יונה ביאר** שהכנים ידו דרך חור, ולא הניחה שם, וסברת רב הונא כי כיון שלא מגיע אליו ריח מותר, ורב חסדא סבר שצריך שיהא כל גופו ראוי, וידיו עומדות במקום מטונף) **רב הונא אמר** מותר לקרות ק"ש **רב חסדא אמר** אסור לקרות ק"ש. **אמר רבא** מאי טעמא דרב הונא דכתיב כָּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ (הפה והחוטם בכלל ההילול, ולא שאר אברים ר"ל "הנשמה" מלשון נשימה, כלומר שההילול הוא רק באברים שנושם בהם) מאי טעמא דרב חסדא דכתיב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה ה' מִי כָמוֹךָ [**כתבו התוס' ר"ח פסק** כרב חסדא דאסור, דאע"ג דרב חסדא תלמידיה דרב הונא אזלינן לחומרא. **והרי"ף כתב** דקיי"ל כרב הונא שהוא רבו של רב חסדא ועוד דאקשי מיניה (יומא ל.)]. **פסק הש"ע** היתה צואה על בשרו ומכוסה בבגדיו, או שהכנים ידיו בבית הכסא דרך חור ואינו מריח ריח רע, יש מתירים לקרות, ויש אוסרין (**מ"ב** ואם הצואה היא על בגדיו ומכוסה מלמעלה לכו"ע שרי. ומ"מ יזהר כל אדם שיהיו תמיד בגדיו נקיים ובפרט בעת התפלה). **וי"א** שלא התיר המתיר בצואה על בשרו, אלא במקום שהיא נכסה מאליה בלא מלבוש כגון אצילי ידיו (**מ"ב** ר"ל אז מהני כיסוי בגד) ונכון לעשות כדברי המחמיר (**מ"ב** ובעת הדחק יש לסמוך אדברי המתירין) [**הגה** ושכבת זרע על בשרו דינו כצואה (**מ"ב** ר"ל ע"כ יש להחמיר בה כשהיא על בשרו אף שהיא מכוסה כמו בצואה וכנ"ל, אבל כשהיא על בגדיו ומכוסה שרי לכו"ע וכנ"ל בצואה, וי"א דאינו כצואה, מיהו בס"ח סימן תק"ט מוכח דאפילו על בגדיו ומכוסה יש לרחצו או לפשטו שלא יהיה דבוק בו הטומאה ומכ"ש כשנכשל ח"ו ע"י קרי שלא יהיה לו למזכרת איסור)] או"ח (עו,ד).

אתמר ריח רע שיש לו עיקר (**הרשב"א כתב** דהיינו דוקא כשמקור הריח מצואה מגולה, **וביאר הב"י** שמכוסה נחשבת כאין לו עיקר. אולם, **הרא"ה והריטב"א נקטו** שגם ריח הבא מצואה מכוסה נחשב כיש לו עיקר) **רב הונא אמר** מרחיק ארבע אמות (מן העיקר) וקורא ק"ש (ואע"פ שהריח בא אליו, וכגון שהיא לאחוריו, שאינו רואה אותה) **ורב חסדא אמר** מרחיק ארבע אמות ממקום שפסק הריח (**המאירי ביאר** שטעמו של רב חסדא משום "שכל שהריח מתפשט חשוב כמקום הצואה") וקורא ק"ש (**הלבוש ופמ"ג כתבו** ששיעור הרחקה זו מדאורייתא, ואם לא הרחיק חוזר ומתפלל, **אך הנשמת אדם** נקט ששיעורה דרבנן, ואינו חוזר). **תניא כותיה דרב חסדא** לא יקרא אדם ק"ש, לא כנגד צואת אדם (ואע"פ שאין ריח) ולא כנגד צואת כלבים, ולא כנגד צואת חזירים, ולא כנגד צואת תרנגולים (**כתבו התוס'** ואומר רבינו יהודה דדוקא כשהן בלול שלהם שיש שם סרחון גדול אבל בתרנגולים ההולכים בבית אין חוששין) ולא כנגד צואת אשפה שריחה רע, ואם היה מקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה טפחים יושב בצדו [**הרמב"ם** (**ק"ש ג,ט**) נקט דהיינו רק אם אין ריחה מגיע אליו **וכתבו הפרישה והא"ר** שיושב במקום שכלה הריח, ואינו צריך להרחיק ד' אמות **אולם הלבוש הגר"א ופמ"ג** נקטו שירחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח] וקורא ק"ש, ואם לאו מרחיק מלא עיניו וכן לתפלה. ריח רע שיש לו עיקר מרחיק ארבע אמות ממקום הריח, וקורא ק"ש (**כתבו התוס'** י"מ דבתי כסאות שלנו בעומק אם יש בהן מחיצה מפסקת הויא כמו ריח רע שאין לו עיקר כמו בתי כסאות דפרסאי). **פסק הש"ע א.** היתה צואת אדם מאחריו, צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח. אפילו אם יש לו חולי שאינו מריח, צריך להרחיק ד' אמות ממקום שיכלה הריח למי שמריח. ומלפניו, צריך להרחיק מלא עיניו, אפילו בלילה, ואם הוא מצדו, דינו כמלאחריו או"ח (עט,א). **כתב הרא"ש** הלכה כרב חסדא דתניא כוותיה, ואע"ג שלעניין צואת כלבים לית הלכתא כהא מתניתא, לענייננו הלכה כמותה. **אבל הרמב"ם פסק** כרב הונא **והסכיר הב"י** והרמב"ם נראה שסובר דכיון דאידחי קצת מההיא ברייתא דאתיא כוותיה דרב חסדא הויא לה כמשבשתא ותו לא מהני סיועא דידה אפילו במאי דלא אידחי בהדיא והדריה לכללין דאין הלכה כתלמיד במקום הרב. **סיכם הב"י** לענין הלכה כיון דהרי"ף והרא"ש והר"ר יונה והרשב"א ז"ל מסכימים דהלכה כרב חסדא הכי נקטינן. **ב.** היתה במקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה (**מ"ב** וגם שהוא רוחב ד' על ד' טפחים דהוי מקום חשוב, ובדיעבד אם לא היה רוחב ד' על ד' ג"כ אינו צריך לחזור ולהתפלל רק בתורת נדבה כי יש פלוגתת האחרונים בזה) או שהיתה בבית אחד והוא בבית אחר (**מ"ב** פי' בחדר אחר) אפי' הפתח פתוח ויושב בצדה ורואה אותה, אם אין לה ריח יכול לקרות, דכיון שהיא ברשות אחרת קרינן ביה שפיר והיה

כה.

מחניך קדוש להרא"ש, אבל להרשב"א דוקא כשאינו רואה אותה (מ"ב טעמו דס"ל דקרא דולא יראה קאי ג"כ אאיסור צואה האמור בתחלת המקרא. ואם הוא רואה אותה דרך חלון של זכוכית לכו"ע שרי... ואם מעצים עיניו או בלילה י"א דשרי בזה לכו"ע כיון שהוא ברשות אחר, ויש אוסרין, ובשעת הדחק שאינו יכול להחזיר פניו יש לסמוך ע"ד המקילין, אולם בשאינו יכול לראות הצואה מחמת גובהו או עומקו לכו"ע שרי בזה). **ואם יש לה ריח** (מ"ב וכדעה זו פסקו האחרונים) **לא מהני הפסקה ולא שינוי רשות** (מ"ב ר"ל ובעינן ד"א ממקום שכלה הריח ויש מקילין דבזה די עד מקום שיכלה הריח לבד) **ויש אומרים דכי היכי דהפסקה מועלת לצואה עצמה, ה"נ מועלת לריח רע שלה** (מ"ב אם העבירו צואה בבית ונשאר עדיין ריח רע בבית יש להחמיר, מיהו נ"ל דמי שאינו מריח מותר לקרות בזה) או"ח (עט,ב). **ג. אסור לקרות כנגד אשפה שריחה רע** (מ"ב ודינה לכל דבר כצואת אדם, וע"כ צריך להרחיק מלפניה כמלא עיניו, ואפילו אם ידוע לו שאין בה צואה ומי רגלים והוא מן התורה. זה הכלל כל ר"ר הבא מדבר המסריח כיוצא באלו שנתפרשו שיש לו עיקר מרחיקין ממנה כדין צואת אדם דבכלל והיה מחניך קדוש הם כלומר שאם מגיע אליו הר"ר אין מחנהו קדוש ואסור לקרות) או"ח (עט,ח).

אמר רבא לית הלכתא כי הא מתניתא (דלעיל, דאסר צואת כלבים וחזירים בשאין בהם עורות) אלא כי הא דתניא לא יקרא אדם ק"ש לא כנגד צואת אדם ולא כנגד צואת חזירים ולא כנגד צואת כלבים בזמן שנתן עורות לתוכן (אצואת כלבים וחזירים קאי, שדרכן לתתן בעבוד העורות, אבל צואת אדם אפילו בלא עורות, שהרי אין דרכן לתתן שם הלכך על כרחך בלא עורות קאמר). **פסק הש"ע** צואת כלב וחזיר, אם נתן בהם עורות, מרחיקים מהם כמו מצואת אדם. ואם לאו, דינם כדין צואת שאר בהמה חיה ועוף שאין צריך להרחיק מהם אם אין בהם ריח רע, ואם יש בהם ריח רע דינם כצואת אדם או"ח (עט,ד).

בעו מיניה מרב ששת ריח רע שאין לו עיקר (הפחת רוח) מהו? אמר להו אתו חזו הני ציפי (מחצלות) דבי רב, דהני גנו והני גרסי (ואף על פי שדרך הישנים להפיח). והני מילי בדברי תורה, אבל בק"ש לא (יצא לחוץ ויקרא), ודברי תורה נמי לא אמרן אלא דחבריה, אבל דידיה (הפיח הוא עצמו) לא (אלא ממתין עד שיכלה הריח).

פסק הש"ע יצא ממנו ריח מלמטה, אסור בדברי תורה עד שיכלה הריח; ואם יצא מחבירו, מותר בדברי תורה (מ"ב משום דר"ר שאין לו עיקר הוא אסור רק מדרבנן לכך לא גזרו בזה מפני ביטול תורה ועמ"א) **משום דאי אפשר, שהתלמידים קצתם גורסים וקצתם ישנים ומפיחים בתוך השינה. אבל לקרות קריאת שמע** (מ"ב או לברך שום ברכה) **אסור עד שיכלה הריח** (מ"ב דאפשר לצאת לחוץ ולקרות. וכתב הא"ר דאם הוא רוצה יכול להרחיק למקום שלא נשמע שם הריח ודי וא"צ ד"א) או"ח (עט,ט). **כתב פסקי תשובות** סימן עט אות ב' ריח רע שאין לו עיקר שאיסורו מדרבנן, מי שאינו מריח רשאי לומר שם דברים שבקדושה, וכן מותר בריח שאין לו עיקר לרסס מטהר אויר או אפילו להצמיד לאפו מין ריח טוב או לסתום נחיריו ושפיר דמי. **מצאתי שכעין זה כתבו** מג"א עט סק"ט, יד אהרן, גר"ז, חיי"א, חס"ל, בא"ח אמנם הם דיברו באדם חולה שאינו מריח, ובפשטות היינו אך.

אתמר צואה עוברת (אדם שנושאים לפניו גרף של רעי להעבירו) **אביי אמר** מותר לקרות ק"ש **רבא אמר** אסור לקרות ק"ש. אמר אביי מנא אמינא לה דתנן (לא בנושא את המת קאי, דמת לא שנא עומד ולא שנא יושב ולא שנא הולך אהל הוא, וגבי מצורע קתני לה דגלי ביה רחמנא ישיבה דכתיב בדד ישב מחוץ למחנה מושבו, מושבו טמא, מכאן אמרו עומד נמי כיושב דמי, דקביע, אבל מהלך לא קביע) **הטמא עומד תחת האילן והטהור עובר טמא, טהור עומד תחת האילן וטמא עובר טהור, ואם עמד טמא וכן באבן המנוגעת** (הרי היא כמצורע). **ורבא אמר לך התם בקביעותא תליא מילתא, דכתיב בדד ישב מחוץ למחנה מושבו, הכא והיה מחניך קדוש, אמר רחמנא, והא ליכא.**

אמר רב פפא פי חזיר כצואה עוברת דמי (**הא"ר** כתב שרב פפא נקט דוקא כ'צואה עוברת' כי דינה קל, שאינה אוסרת לפניו 'מלא עיניו' אלא ד' אמות בלבד, וכדעת הרמב"ם. **ובראש יוסף דחה** שחזיר נחשב כ'עוברת' כי הוא תמיד בתנועה). **פשיטא** (דפי חזיר אינו בלא צואה)! לא צריכא, אע"ג דסליק מנהרא (**הסביר ר' יונה** כי הוא כגרף של רעי שהוא מיועד לקבל צואה). **פסק הש"ע** העבירו צואה לפניו, אסור לקרות כנגדה (מ"ב עיין בב"י דסובר דאין לחלק בין צואה קבועה לעוברת ע"כ גם בזה בעינן הרחקה מלפניו כמלא עיניו ומלאחריו ד"א ממקום שכלה הריח, וכן העלה הט"ז והפר"ח. אך אם העבירו צואה מלפניו ע"פ רחבו אז די בד' אמות

דהיינו קודם שמגיע לד' אמותיו או אחר שנתרחקה ממנו ד' אמות שרי כיון שהוא אז מצדו ואמרינן בסימן ע"ט דמצדו הוי כמו לאחריו דסגי בד"א ממקום שכלה הריח (דעד מקום שכלה הריח הוא כמו צואה ממש כיון דריח רע שיש לו עיקר הוא וכדלקמן בסי' ע"ט) והב"ח והא"ר פסקו דכיון דצואה עוברת היא ואינה עומדת במקום אחד סגי בהרחקת ד' אמות ממקום שכלה הריח אפילו מלפניו. ויש להחמיר לכתחילה. ולענין דיעבד אם כבר קרא והתפלל והיתה הצואה עוברת לפניו חוץ לד"א עיין בפמ"ג שכתב וזה לשונו 'וכבר כתבנו כל היכא דאיכא פלוגתא חוזר וקורא ק"ש בלא ברכותיה ובתפלה אינו חוזר' ע"ש) **ופי חזיר** כצואה עוברת דמי, אפילו עולה מן הנהר אין הרחיצה מועלת לו, דהוי כגרף של רעי או"ח (עו,ג).

אמר רב יהודה ספק צואה אסורה ספק מי רגלים מותרים. **איכא דאמרי** אמר רב יהודה ספק צואה, בבית מותרת (דאין דרך להניח צואה בבית **כתב רבינו יונה** שאם יש קטנים בבית, חייב לבדוק, ואם לא בדק נקרא חוטא וחוזר ומתפלל. **ובערוך השלחן הוכיח מדברי הרמב"ם** שספק צואה מותרת אף אם הוחזק האיסור בבית, כגון שתנוקות עושין בו, כי יש כנגדו חזקה שמנקים אחריהם) באשפה אסורה, ספק מי רגלים אפילו באשפה נמי מותרין. סבר לה כי הא דרב המנונא, דאמר לא אסרה תורה (במי רגלים, לקרות) אלא כנגד עמוד (הקלוח) בלבד, וכדרבי יונתן דרמי כתיב וְיָדְ תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ (ולא הצריכו כסוי), וכתיב וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ... וְכִפִּיתָ אֶת־צֵאָתֶךָ, הא כיצד, כאן בגדולים, כאן בקטנים, אלמא קטנים לא אסרה תורה אלא כנגד עמוד בלבד. הא נפול לארעא שרי, ורבנן הוא דגזרו בהו, וכי גזרו בהו רבנן בודאן, אבל בספקן לא גזור. **פסק הש"ע** ספק אם צואה בבית, מותר לקרות, דחזקת בית שאין בה צואה [**מ"ב** ואם מצוי שם קטנים צריך לבדוק (**שעה"ל** תל"י)]. ספק אם צואה באשפה, אסור, משום דחזקת אשפה שיש בה צואה (**מ"ב** לאו חזקה גמורה דא"כ אפילו במי רגלים היה אסור אלא ר"ל שדרך להמצא שם צואה ע"כ אסור עד שיבדוק) אבל ספק מי רגלים, אפילו באשפה, מותר משום דלא אסרה תורה לקרות כנגד מי רגלים אלא כנגד עמוד של קלוח (**מ"ב** כתב המ"א בשם הרא"ש דשותת לא חשיב נגד העמוד ושרי מדאורייתא, ובהגהות הגר"ח צאנזאר מפקפק בזה) ואחר שנפל לא מיתסר אלא מדרבנן, ובספיקן לא גזרו או"ח (עו,ז).

ובודאן עד כמה? **אמר שמואל וכן אמר רבי יוחנן** כל זמן שמטפיחין **גניבא משמיה דרב אמר** כל זמן שרשומן ניכר. אמר רב יוסף שרא ליה מריה לגניבא השתא צואה, אמר רב כיון שקרמו פניה מותר, מי רגלים מיבעיא (ולמה צריך להמתין עד שיבלעו לגמרי בקרקע)? אמר ליה אביי מאי חזית דסמכת אהא סמוך אהא דאמר רבה בר רב הונא אמר רב צואה, אפילו כחרס אסורה. והיכי דמי צואה כחרס **אמר רבי יוחנן** כל זמן שזורקה ואינה נפרכת (**ביאר הרמב"ם** אבל אם כשזורקה היא נפרכת, הרי היא כעפר ומותרת) **איכא דאמרי** כל זמן שגוללה ואינה נפרכת (חומרא היא, אע"פ שאם זורקה נפרכת, הואיל ואינה נפרכת מגלגול לחה היא ר"ל כדי שתהיה הצואה כעפר ויהיה מותר, לא מספיק שיפרך ע"י זריקה, אלא צריך שיפרך ע"י גלגול. **זה דעת רש"י**. אמנם **ר' יונה** מפרש שלשון ראשון בא להחמיר יותר, **וכ"ד הרמב"ם**) **אמר רבינא** הוה קאימנא קמיה דרב יהודה מדפתי, חזא צואה, אמר לי עיין אי קרמו פניה אי לא. איכא דאמרי, הכי אמר ליה עיין אי מפלאי אפלויי (אם יש בה סדקים סדקים יבשה היא, ושרי).

מאי הוי עלה (דמי רגלים)? **אתמר** צואה כחרס **אמימר אמר** אסורה **ומר זוטרא אמר** מותרת. **אמר רבא, הלכתא** צואה כחרס אסורה, ומי רגלים כל זמן שמטפיחין. **לימא כתנאי** כלי שנשפכו ממנו מי רגלים אסור לקרות ק"ש כנגדו, ומי רגלים עצמן שנשפכו נבלעו מותר לא נבלעו אסור רבי יוסי אומר כל זמן שמטפיחין. מאי נבלעו ומאי לא נבלעו דקאמר ת"ק? ...דכולי עלמא כל זמן שמטפיחין הוא דאסור הא רשומן ניכר שרי [**דף כה ע"ב**] והכא בטופח על מנת להטפיח איכא בינייהו (**ת"ק אוסר** רק בטופח על מנת להטפיח, אבל טופח מותר, **ור' יוסי** אוסר אף בטופח). **פסק הש"ע א.** צואה יבשה כ"כ שאם יזרקנה תתפרך, הרי היא כעפר ומותר לקרות כנגדה, והוא שלא יהיה בה ריח רע [**הגה** י"א דלא הוי כעפר רק אם נפרכת על ידי גלילה בלא זריקה, וכן עיקר (**ביאו"ה** בגמרא פליגי תרי לישני בזה ודעה הראשונה ג"כ דעתה להחמיר בזה אך ס"ל דיותר נקל הוא

להתפרך ע"י גלילה מע"י זריקה)] או"ח (פב,א) **הב"י כותב** שיש לפסוק כר' יונה והרמב"ם ודלא כרש"י וכיון שאיסורו מה"ת הלכה כלישנא דמחמיר כל זמן שזורקה ואינה נפרכת אסור. **אמנם כתב הדרכי משה** ולי נראה דנקטינן כפירוש רש"י שהסכימו עמו הרא"ש ורבינו הטור שהם בתראי, ותו דאף מדברי הרמב"ם אינו מוכח כלל שפירש כדברי ה"ר יונה. **ב.** מי רגלים שנבלעו בקרקע (מ"ב או בבגד) אם היו מרטיבין היד אסור לקרות כנגדם. [**הגה** וי"א דאינו אסור רק בטופח ע"מ להטפיח, ויש לסמוך ע"ז (מ"ב וכן הסכמת כל האחרונים דדוקא טופח ע"מ להטפיח ואז בעי הרחקה מהן ד"א כמו מצואה)] או"ח (פב,ב). **הרא"ש** פסק דבעי טופח ע"מ להטפיח כת"ק, אמנם משמעות **הרמב"ם** שאף בטופח אוסר, והב"י מאריך להסביר כיצד משתמע כן בסוגיא. **לענין הלכה**, פסק הבית יוסף להחמיר כהרמב"ם **וכתב הדרכי משה** מאחר שמדרבנן הוא דהא מדאורייתא אינו אסור במי רגלים אלא כנגד העמוד בלבד, א"כ יש לילך אחר המיקל, כל שכן דהרא"ש כתב בשם גאון כדברי רבינו והם בתראי. * **יש לשיש לב שהלכה זו מאוד מצויה, שילד הרטיב בלילה, ובגדיו וסדיניו רטובים בטופח שטופחים (לש"ע) טופחים ע"מ להטפיח (לרמ"א) אסור להתפלל וללמוד לילס, מלפניו מלא עיניו, מאחריו או מן הצדדין ד' אמות ממקום שכלה הריח.**

איתא במשנה 'ירד לטבול, אם יכול לעלות' לימא תנא סתמא כרבי אליעזר, דאמר (זמן ק"ש) עד הנץ החמה? אפילו תימא רבי יהושע, ודלמא כותיקין דאמר רבי יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה [**רבינו יונה** הוכיח מכאן שלכתחילה יקרא לפני הנץ גם לרבי יהושע שזמנה עד ג' שעות אפילו אם מפני כך לא יוכל להסמיך גאולה לתפלה. **אמנם הגר"א נקט** שהקורא כותיקין גם מתפלל במים. **ובבה"ל** העלה מכך שהזהיר לקרא כותיקין מותר להתפלל ביחידות אם אינו יכול להתפלל אז במנין. **ובהערות דרשו בשם הגריש"א והגרח"ק** נקטו שאף חד פעמי שפ"ד אם רוצה לקיים המצוה כתיקנה. **אמנם הגריש"א** לא הכריע למעשה מה עדיף **והגרשז"א** כתב שדין זה רק ברגיל להתפלל בנץ החמה].

איתא במשנה 'ואם לאו יתכסה במים ויקרא' והרי לבו רואה את הערוה (**פירש רש"י** קא סלקא דעתך כל אבר שאין דרכו לראות את הערוה, ורואה אותו בשעה שקורא בתורה, קרינן ביה ולא יראה בך ערות דבר **ביאר הגלל"ח** שמקורו מקושיית הגמרא על לבו, שהרי יתכן לבאר ש"יתכסה במים" רק על לבו, והמים יחלשו בין לבו לערוה כמו שחושלין לעיניו, ובהכרח שהאיסור בכל אבר. **ע"ע בגר"א** סימן ע"ד אות ד')? **אמר רבי אלעזר** במים עכורין שנו, דדמו כארעא סמיכתא, שלא יראה לבו ערותו [**הביאו"ח** ביאר שמים עכורים נחשבים כדבוקים לגופו, ולכן הם חוצצים יותר מלבישת חלוק בלא מכנסיים. **והמג"א כתב** שעצה זו מועילה רק לרוחץ במים שיש בהם עפר **אך המ"ב** הביא שהאור זרוע כתב שגם הרוחץ בגיגית יכול לנענע את המים ולעכב את הראיה]. **פסק השו"ע** הרוחץ ערום במים צלולים ורוצה לשתות, יכסה בבגד ממטה ללבו (מ"ב פי' דהמים אע"פ שהם צלולים מ"מ מהני כיסויין לענין שלא יהא אסור מחמת גילוי ערוה ובתנאי שיוציא ראשו חוץ למים ולא יסתכל בערוה כיון דהמים צלולים ונראית בהם ערותו, אלא שעדיין יש איסור משום לבו רואה את הערוה כיון שהלב עם הערוה במים ע"כ צריך לכסות בבגד ממטה ללבו כדי שיהיה הפסק בין לבו לערוה, וה"ה אם חוצץ בבגד על לבו ג"כ מהני) כדי שלא יהא לבו רואה את הערוה כשיברך (מ"ב וה"ה שיכסה ראשו שלא יברך בגילוי הראש). ודוקא בבגד, אבל בידים לא הוי כיסוי (מ"ב והטעם דאין גוף מכסה גוף. ודוקא בידים דידיה, אבל אם אחרים מכסים לבו בידיהם שרי) ואם היו המים עכורים, שאין איבריו נראין בהם, מותר לקרות והוא בתוכן, והוא שלא יהא ריחן רע [**הגה** ואם אין לבו בתוך המים רק למעלה מן המים, אף בצלולים שרי (מ"ב דהמים מקרי הפסק בין לבו לערוה. ויזהר ג"כ שעיניו יהיו חוץ למים ולא יסתכל בערוה וכנ"ל דלא עדיף מערוה בעששית המבואר בסימן ע"ה ס"ה דאסור)] או"ח (עד,ב). **דינו של הרמ"א** מדוקדק מלשון הרשב"א ועוד ראשונים. **והפר"ח** הרבה להקשות על זה.

תנו רבנן מים צלולין ישב בהן עד צוארו וקורא **ויש אומרים** עוכרן ברגלו. ותנא קמא והרי לבו רואה את הערוה? קסבר לבו רואה את הערוה מותר. והרי עקבו רואה את הערוה (**הקשה התוס' הרא"ש** הרי הגמרא כבר תירצה שאפילו לבו רואה את הערוה מותר, ולמה שבה להקשות מעקבו, וביאר שבהוה אמינא סברו שעקבו חמור מלבו, כי כרסו מפסיק ללבו, אך העקב מכוון נגד הערוה, ורואה)? קסבר עקבו רואה את הערוה מותר.

אתמר עקבו רואה את הערוה מותר. נוגע **אביי אמר** אסור, **ורבא אמר** מותר. רב זביד מתני לה להא שמעתא הכי. נוגע דברי הכל אסור. רואה **אביי אמר** אסור **רבא אמר** מותר, לא נתנה תורה למלאכי השרת (שאין להם ערוה, על כרחנו יש לנו ערוה, ואין אנו יכולים להשמר מכל זה) והלכתא נוגע אסור (**כתבו התוס'** וטעמא דגזרינן נוגע עקבו שמא יגע בידיו **ביאר הב"י** שאם יגע בידו יבא להרהור ואז אסור לקרוא. **אמנם הרשב"ץ כתב** שנגיעת העקב

עצמו אסורה משום לא ירחה, כיון שאין דרכו ליגע בערוה, וגם היא מבינה לידי הרהור, והוא הדין לשאר אבריו, שאם נוגעים בערוה אסור לקרא משום הרהור) **רואה מותר. פסק השי"ע** שאר אבריו רואים את הערוה, מותר. אבל אם איזה מאבריו נוגע בין בערותו בין בערות חבירו [**מ"ב** דגזרינן נגיעת שאר איבריו משום נגיעת ידיו ונגיעת ידיו שלא יבוא לידי הרהור (**שעה"ל** בית יוסף)] אסור לקרות ק"ש או להתפלל. ויריכותיו שהערוה שוכבת עליהן, צריך להפסיקן בבגד או להרחיקן בענין שלא יגע הגיד בהם (**מ"ב** אבל בנגיעה דכים אין להקפיד דאין לחוש בו משום הרהור והמדקדקין מדקדקין גם בזה כי יש חולקין. ובדיעבד יצא אפילו אם נגע הגיד בהירכים) או"ח (עד,ה)

אמר רבא צואה בעששית מותר לקרות ק"ש כנגדה, בכסוי תליא מילתא, והא מיכסיא. ערוה בעששית אסור לקרות ק"ש כנגדה ולא יראה בך ערות דבר, אמר רחמנא, והא קמיתחזיא. **פסק השי"ע א.** צואה בעששית, מותר לקרות כנגדה (**מ"ב** ואם מגיע לו ריח רע אסור ואפילו למ"ד בסימן ע"ט ס"ב דהפסקה מועלת לר"ר דוקא מחיצה שהוא רשות בפני עצמו אבל כפיית כלי לא ומ"מ א"צ בזה ד"א ממקום שכלה הריח אלא כ"ז שאין מגיע אליו סגי כ"כ הפמ"ג בסימן זה אבל בסימן ע"ט במ"ז נשאר בצ"ע, ועיין בסימן ע"ט בבה"ל) אף על פי שרואה אותה דרך דפנותיה, משום דבכסוי תלה רחמנא, דכתיב וכסית את צאתך והא מתכסיא או"ח (עו,א). **ב.** ערוה בעששית, ורואה אותה דרך דפנותיה, אסור לקרות כנגדה (**מ"ב** ואפילו בדיעבד צריך לחזור ולקרות) דכתיב ולא יראה בך ערות דבר והא מתחזיא או"ח (עה,ה).

אמר אביי צואה כל שהוא (מעט) מבטלה ברוק (רוקק עליה ומכסה אותה ברוק) **אמר רבא** וברוק עבה (**הרשב"ץ צידד** שהעובי נצרך למנוע את הריח). **פסק השי"ע** היה לפניו מעט צואה, יכול לבטלה ברוק שירוק בה ויקרא כנגדה, והוא שיהא הרוק עבה (**מ"ב** אז חשיב כיסוי ודוקא כשאין מגיע לו ריח רע) **ואין** הבטול מועיל אלא לפי שעה (ירושלמי) אבל אם לא יקרא מיד והרוק נימוח ונבלע בה, לא בטלה או"ח (עו,ו).

אמר רבא צואה בגומא מניח סנדלו עליה וקורא ק"ש. **בעא מר בריה דרבינא** צואה דבוקה בסנדלו מאי? **תיקו. כתבו הרי"ף והרא"ש** לאיסורא ולחומרא. **פסק השי"ע** צואה בגומא, מניח סנדלו עליה וקורא (**מ"ב** לאו דוקא סנדל ה"ה באיזה דבר שמכסה מהני ונקט סנדל דלא תימא דבטיל לגבי גופו (**שעה"ל** הרל"ם) והוי כמו שמכסה אותה ברגלו יחיפה דבודאי אין גופו חשוב כיסוי קמ"ל) דחשיבא כמכוסה וכיון שאין ריח רע מגיע לו, מותר, והוא שלא יהא סנדלו נוגע בה (**מ"ב** ר"ל אפילו אם אין הצואה מתפשט על צדדי הסנדל מבחוץ ואינו נראה ואף על גב דבעששית אפילו נוגע ודבוקה בה שרי מפני שאינו נראה מבחוץ סנדלו גרע טפי מפני שעתה הוא מלבוש שלו ע"כ אם חלצו וכיסה בו שרי) או"ח (עו,ב). **נראה ברור מהש"ע כאן** שצואה מכוסה אף שהריח בוקע את הכיסוי, כל עוד שהוא לא מריח שפ"ד, וא"צ ד' אמות ממקום שכלה הריח. **ולפי"ז** טיטול מטונף באופן שיש בגד עליון לתינוק, שאז לכ"ע הוי כצואה מכוסה, אם לא מריח, אף שהריח בקע את הטיטול שפ"ד. **וכ"כ וזאת הברכה** בשם הגריש"א והגר"מ אליהו ז"ל (הגריש"א כתב שלכתחילה לאו להחמיר לחוש לדעת המוסריס) וכן **דעת הרשב"א.** אמנם **באורל"צ** ח"ב פ"ו אות יד' לאסור ד' אמות ממקום שכלה הריח, ולכאורה הוי דלא כש"ע, וצ"ע. **בביאו"ה** סימן עט' ס"א מביא שהגר"א, חיי"א, הרוקח, והאשכול, ס"ל שגם צואה מכוסה יש לה דין ריח רע שיש לו עיקר, שצריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח.

אמר רב יהודה נכרי ערום אסור לקרות ק"ש כנגדו. מאי איריא נכרי, אפילו ישראל נמי? ישראל פשיטא ליה דאסור, אלא נכרי אצטריכא ליה מהו דתימא הואיל וכתיב בהו אֲשֶׁר בְּשַׂר־חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם, אימא כחמור בעלמא הוא קמשמע לן דאינהו נמי איקרו ערוה, דכתיב וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ. **פסק השי"ע** אסור לקרות כנגד ערוה (**מ"ב** דכתיב כי ד' אלהיך מתהלך בקרב מחניך והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר וגו' מכאן למדו חכמים שבכל מקום שד' אלקינו מתהלך עמנו דהיינו כשאנו עוסקים בק"ש ותפלה או בד"ת צריך ליזהר שלא יראה ד' בנו ערות דבר דהיינו שלא יהיה דבר ערוה כנגד פניו של אדם הקורא או המתפלל כמלא עיניו כדמוכח בסימן ע"ט ס"ב וכן שלא יהיה אז ערום שעי"ז מתראה ערוה שלו כלול ג"כ במקרא הזה) אפילו של עו"ג או"ח (עה,ד).

איתא במשנה ולא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המשרה, עד שיטיל לתוכן מים' וכמה מיא רמי ואזיל (הלא מרובין הם)? אלא הכי קאמר לא יתכסה לא במים הרעים (סרוחים) ולא במי

כה:

המשרה כלל (ששורים שם הפשתן והקנבוס והם מסריחים) ומי רגלים (מועטין, והם בכלי, והוא בא לקרות ק"ש אצלם) עד שיטיל לתוכן מים, ויקרא.

תנו רבנן כמה יטיל לתוכן מים, כל שהוא **רבי זכאי אומר** רביעית (**כתבו התוס'** אבל בגרף אפשר דלא מהני מים) **אמר רב נחמן** מחלוקת לבסוף (שנתן מים על מי רגלים) אבל בתחלה (שקדמו המים למי רגלים) כל שהן (ראשון ראשון שנופל לתוך המים מתבטל) **ורב יוסף אמר** מחלוקת לכתחילה, אבל לבסוף דברי הכל רביעית. אמר ליה רב יוסף לשמעיה אייתי לי רביעיתא דמיא (אפילו בתחלה) כרבי זכאי. **פסק חש"ע א.** אסור לקרות כנגד מי רגלים, עד שיטיל לתוכן רביעית מים ואז מותר ולא שנא על גבי קרקע, לא שנא בכלי, ובלבד שלא יהא עביט המיוחד להם. (ודין עביט ע"ל סימן פ"ז) לא שנא היו הם בכלי תחלה ונותן עליהן מים, לא שנא היו המים בכלי תחלה או"ח (עז,א). **ג' עמודי הוראה פסקו** כרב יוסף דבין בתחילה בין בסוף צריך רביעית. **ב.** רביעית שאמרו למי רגלים של פעם אחת, ולשל שני פעמים שתי רביעיות, ולשל שלש שלשה (**הגה** וכן לעולם) או"ח (עז,ב). כ"פ הרמב"ם והרא"ש, ודלא כהרשב"א שרביעית מועילה להטלת מי רגלים של כמה פעמים.

תנו רבנן גרף של רעי ועביט של מי רגלים (שניהם כלי חרס הם, אלא של רעי קרוי גרף, ושל מי רגלים קרוי עביט. **וכתבו התוס'** אבל כלי זכוכית דלא בלע אפשר דשרי) אסור לקרות ק"ש כנגדן (הואיל ומיוחדין לכך) ואע"פ שאין בהן כלום (דין גרף ועביט...) בין לפני המטה (שאין המטה מפסקת בינו לבינם) בין לאחר המטה (שהמטה מפסקת ביניהם אסור) **רשב"ג אומר** לאחר המטה קורא (שהמיטה מפסקת) לפני המטה אינו קורא, אבל מרחיק הוא ארבע אמות וקורא (**הרא"ה ביאר** שמדובר במטה גבוהה עשרה טפחים, ורשב"ג סבר שמועילה להפסיק כמחיצה, ות"ק סבר שהפסק מטה אינו מועיל לעשות את מחנהו קדוש, אלא רק מחיצת עשרה של דבר אחר) **רבי שמעון בן אלעזר אומר** אפילו בית מאה אמה לא יקרא עד שיוציאם, או שיניחם תחת המטה (כאילו היו טמונים בארץ ס"ל כל הבית נחשב כד' אמות).

איבעיא להו היכי קאמר (רשב"ג) אחר המטה קורא מיד, לפני המטה מרחיק ארבע אמות וקורא או דלמא הכי קאמר לאחר המטה מרחיק ארבע אמות וקורא, לפני המטה אינו קורא כלל? **ת"ש** דתניא רבי שמעון בן אלעזר אומר אחר המטה קורא מיד, לפני המטה מרחיק ארבע אמות רשב"ג אומר אפילו בית מאה אמה לא יקרא עד שיוציאם או שיניחם תחת המטה. בעיין איפשיטא לן, מתנייתא קשיין אהדדי (שהוחלפה שיטתן)? איפוך בתרייתא. מה חזית דאפכת בתרייתא, איפוך קמייתא? מאן שמעת ליה דאמר כוליה בית כד' אמות דמי, ר' שמעון בן אלעזר היא.

אמר רב יוסף, בעאי מיניה מרב הונא מטה פחות משלשה פשיטא לי (שגרף או עביט או מי רגלים המונחים תחתיה) דכלבוד דמי (ונחשבים כטמונים בקרקע) שלשה, ארבעה, חמשה, ששה, שבעה, שמנה, תשעה, מהו? אמר ליה לא ידענא. עשרה, ודאי לא מיבעי לי (לא שאלתי ממנו דנראה כאילו אינה תחתיה, מאחר שיש הפסק כל כך אין זה כסוי) אמר אביי שפיר עבדת דלא איבעיא לך, כל עשרה רשותא אחריתי היא (ולכן אינו גורם לדבר המונח תחתיו להחשב כטמון בארץ). **אמר רבא, הלכתא** פחות משלשה כלבוד דמי, עשרה רשותא אחריתי היא, משלשה עד עשרה היינו דבעא מיניה רב יוסף מרב הונא ולא פשט ליה. **אמר רב** הלכה כרבי שמעון בן אלעזר **ורבא אמר** אין הלכה כרבי שמעון בן אלעזר. **פסק חש"ע** מותר לקרות ק"ש בבית שיש בו צואה ומי רגלים או גרף ועביט, כיון שהרחיק מהם כשיעור שנתבאר בסימן ע"ט או"ח (פז,ג). **הרי"ף וכן נראה מהרמב"ם** פסקו שאין הלכה כרשב"א שכן פסק רבא, ולכן לא אמרינן שאסור בכל הבית. **כב"י** מאריך האם פוסקים כרשב"ג או כת"ק **כתב הנחלת צבי** והרב ש"ע השמיט דין מטה אפשר הואיל דאינו הכרע בדברי הפוסקים (נ"ל דר"ל, דלא נתברר אם לפסוק כת"ק או כרשב"ג).

רב אחאי איעסק ליה לבריה בי רב יצחק בר שמואל בר מרתא, עייליה לחופה ולא הוה מסתייעא מילתא (דנישואין, שלא היה יכול לבעול) אזל בתריה לעיוני, חזא ספר תורה דמנחא. אמר להו איכו השתא לא אתאי סכנתון לברי (כמעט סכנתם את בני למות בעונש העון)

דתניא בית שיש בו ספר תורה או תפילין אסור לשמש בו את המטה עד שיוציאם או שיניחם כלי בתוך כלי. **אמר אביי** לא שנו אלא בכלי שאינו כליין, אבל בכלי שהוא כליין אפילו עשרה מאני (וכולן כליין) כחד מאנא דמי. **פסק הש"ע** בית שיש בו תפילין, אסור לשמש בו מטתו עד שיוציאם או שיניחם בכלי תוך כלי. והוא שאין השני מיוחד להם, שאם הוא מיוחד אפי' מאה חשובים כא'. (**הגה** ואם שניהם אינן מיוחדים להם, או שהפנימי אינו מיוחד להם והחיצון מיוחד להם, מותר) או"ח (מ,ב). לעניין ס"ת יובא לקמן.

אמר רבא גלימא [דף כו ע"א] אקמטרא (ארגז של ספרים **ביאר הרשב"א** שרבא חידש שדי בכיסוי הגלימא מלמעלה, אף שאינה כרוכה על הספרים מכל צידיהם) ככלי בתוך כלי דמי (דהא גלימא לאו כליין הוא). **כ"פ הש"ע** או"ח (רמ,ו).

אמר רבי יהושע בן לוי ספר תורה צריך לעשות לו מחיצה עשרה (ואם לאו לא ישמש **כתבו התוס'** ודוקא ספר תורה וגם בחומשים יש להחמיר כמו בספר תורה אבל בשאר ספרים דיין בכסוי בעלמא) **מר זוטרא** איקלע לבי רב אשי, חזייה לדוכתיה (במקום מטתו) דמר בר רב אשי דמנח ביה ספר תורה ועביד ליה מחיצה עשרה. אמר ליה כמאן כרבי יהושע בן לוי, אימר דאמר רבי יהושע בן לוי דלית ליה ביתא אחרינא, מר הא אית ליה ביתא אחרינא. אמר ליה, לאו אדעתאי (לא נתתי לבי). **פסק הש"ע** בית שיש בו ס"ת לא ישמש בו מטתו עד שיוציאנו. ואם אין לו מקום להוציאו, יעשה לפניו מחיצה גבוה עשרה טפחים. אבל ע"י הנחת כלי בתוך כלי שאינו מיוחד אינו מותר אלא בתפילין ושאר כתבי הקדש וחומשים, אבל לא בס"ת, והרמב"ם מתיר אף בס"ת. ואם פירש טליתו על הארגז שמונח בו, חשוב ככלי בתוך כלי יו"ד (רפב,ח). **כתב הב"י** כיון שהרא"ש והגהמ"י התירו בחומשים דלא כתום, הכי נקטינן.

איתא במשנה 'כמה ירחיק מהן ומן הצואה ארבע אמות' **אמר רב הונא** לא שנו אלא לאחוריו, אבל לפניו מרחיק מלא עיניו, וכן לתפלה (שיעור ההרחקה תלוי אם הן לפניו או לאחריו). איני, והא אמר רב חסדא עומד אדם כנגד בית הכסא (**פירש רש"י** ברחוק ארבע אמות) ומתפלל (והרי בית הכסא דינו כצואה, ואף שהוא לפניו אינו מרחיק מלא עיניו)? הכא במאי עסקינן בבית הכסא שאין בו צואה (ולכן אינו נחשב כצואה, ודי להרחיק ארבע אמות אפילו כשהוא לפניו). איני, והאמר רב יוסף בר חנינא בית הכסא שאמרו אע"פ שאין בו צואה (שפינו אותה) ובית המרחץ שאמרו (אסור להרהר בו) אע"פ שאין בו אדם? אלא, הכא במאי עסקינן בחדתי. והא מיבעי ליה לרבינא הזמינו לבית הכסא מהו, יש זימון או אין זימון (נמצא שאין היתר ברור להתפלל כנגד בית כסא חדש)? כי קא מיבעי ליה לרבינא למיקם עליה לצלויי בגויה, אבל כנגדו לא. **פסק הש"ע א.** היתה צואת אדם מאחריו, צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח ומלפניו, צריך להרחיק מלא עיניו או"ח (עט,א). **ב.** אסור לקרות כנגד בית הכסא ישן, אפילו פינו ממנו הצואה. ויראה לי דהיינו כשאין לו מחיצות, אבל אם יש לו מחיצות, אע"פ שיש בו צואה, קורא כנגדו בסמוך ואינו חושש אם אין מגיע לו ריח רע או"ח (פג,א) עיין סימן עט סעיף ב' דנחלקו הראשונים האם מחיצה מועילה אף לריח היוצא ממנה, וסתם כאן הש"ע כהדעה האוסרת, היינו שאם מגיע הריח הרע אליו אסור. ומ"מ גם כאן יש לדון אם די שלא יריח הריח הרע או בעי ד' אמות ממקום שכלה הריח. מהש"ע מדוייק להיתר, אמנם עיין במ"ב שמחמיר. **ג.** הזמינו לבית הכסא ועדיין לא נשתמש בו, מותר לקרות כנגדו [**מ"ב** ואפילו בתוך ד' אמותיו ויש מחמירין בזה (המגלכי, שלא מסתבר שיועיל זימון ויהיה חילוק בין תוכו לנגדו בלא הרחקה, ובהכרח שהכוונה לכנגדו בריחוק ד' אמות)] אבל לא בתוכו או"ח (פג,ב) **דעת הרי"ף ור' יונה** שבחדש גם בתוכו מותר (הזמנה לאו מילתא) **אמנם הרא"ש** מדקדק מדברי חסדא שבתוכו אסור.

אמר רבא הני בתי כסאי דפרסאי (בחפירה היו, ופיהם ברחוק מן הגומא והוא בשיפוע, והרעי מתגלגל ונופל לגומא) אע"ג דאית בהו צואה כסתומין דמו. **פסק הש"ע** בית הכסא שהוא בחפירה ופיו ברחוק ד' אמות מן הגומא, והוא עשוי במדרון בענין שהרעי מתגלגל ונופל מיד למרחוק וכן המי רגלים יורדין מיד לגומא, כסתום דמי ומותר לקרות בו אם אין בו ריח רע וגם אין

משתינין בו חוץ לגומא. (**הגה** אבל אם משתינין בהם לפעמים, אסור להרהר בהם בדברי תורה, כ"ש לקרות ק"ש) או"ח (פג,ד).

משנה זב שראה קרי (אע"פ שטמא טומאת שבעה משום זיבה, ואין טבילה זו מטהרתו אפילו הכי צריך טבילה לדברי תורה, כתקנת עזרא משום קרי) ונדה שפלטה שכבת זרע, והמשמשת שראתה נדה צריכין טבילה (**התוס' יום טוב כתב** שתקנו טבילה זו גם לנשים, כדי שע"י כך לא יהיו נשמעות לבעליהן, ויתקיים עיקר טעם התקנה, שלא יהיו ת"ח מצויין אצל נשיהן כתרנגולים), ורבי יהודה פוטר.

איבעיא להו בעל קרי שראה זיבה, לרבי יהודה מהו? כי פטר רבי יהודה התם בזב שראה קרי דמעיקרא לאו בר טבילה הוא (לדברי תורה, ואף על פי שטומאתו חמורה, ותו לא אתי קרי ומצריך ליה) אבל בעל קרי שראה זיבה, דמעיקרא בר טבילה הוא מחייב, או דילמא לא שנא? **תא שמע** המשמשת וראתה נדה צריכה טבילה, ורבי יהודה פוטר. והא משמשת וראתה נדה כבעל קרי שראה זיבה דמיא, וקא פטר רבי יהודה שמע מינה. **תני רבי חייא בהדיא** בעל קרי שראה זיבה צריך טבילה, ורבי יהודה פוטר.

פרק תפילת השחר

משנה תפלת השחר עד חצות **רבי יהודה אומר** עד ארבע שעות. תפלת המנחה (**כתבו התוס'** להכי מקדים תפלת המנחה לתפלת המוספין משום שהיא תדירה בכל יום אף על פי שתפלת מוספין קודמת **ביאר הגלי"ח** שמנחה עדיפא ממוסף בתרתי א. תדירה יותר ממוסף. **ב.** היא נוהגת בכל, בין באנשים ובין בנשים. כי אף שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, נשים חייבות בה, משום דרחמי נינהו. אבל מוסף שאינה רחמי, אלא היא מדין ועשאלמה פריס שפתינו', אינה נוהגת בנשים, משום שהזמן גרמא) עד הערב [**פירש רש"י** עד השכה **וכ"כ הרמ"א (רלג,א) אמנם המ"ב ביאר** לאו דוקא דערך רבע שעה קודם צאת הכוכבים בודאי בין השמשות הוא לכו"ע ואין להתפלל באותו זמן אלא ר"ל סמוך לזה... דע דאף שמהמחבר והרמ"א משמע דלדידן דנוהגים להתפלל מעריב אחר צה"כ מותר להתפלל מנחה אפי' אחר שקיעה עד סמוך לצ"ה יש פוסקים רבים שחולקים בזה ודעתם שתפלת המנחה הוא רק קודם שקיעת החמה ולכן לכתחלה צריך כל אדם ליזהר להתפלל קודם שקיעת החמה דוקא דהיינו שיגמור תפלתו בעוד שלא נתכסה השמש מעינינו, ומוטב להתפלל בזמנה ביחידות מלהתפלל אח"כ בצבור. ובדיעבד יוכל לסמוך על דעת המקילים להתפלל אחר שקיעה עד רבע שעה קודם צה"כ, אך כל מה שיכול להקדים מחוייב להקדים כדי שלא יכנס בספק בין השמשות. אך כ"ז בדיעבד ושעת הדחק גדול אבל לכתחלה בודאי אין לאחר זמן המנחה עד אחר שקיעה וכ"ש שיש ליזהר מאד שלא לאחר עד סמוך לצאת הכוכבים וכבר אחז"ל במערבא לייטי אמאן דמצלי עם דמדומי חמה דלמא מטרפא ליה שעתא] **רבי יהודה אומר** עד פלג המנחה. תפלת הערב אין לה קבע (כל הלילה זמנה) ושל מוספין כל היום (**הקשו התוס'** וא"ת אמאי לא קתני גבי תפלת המנחה כל היום כמו גבי תפלת המוספין **וי"ל** דזמן מוספין הוא כל היום אפילו משחרית, שהרי קרבנות יכול להקריב מיד אחר התמיד א"כ גם תפלת מוספין יכול להתפלל מיד מן הבקר) **רבי יהודה אומר** עד שבע שעות (**תוס' הביאו** דלא גרסינן לדברי ר' יהודה במשנה, וא"ת מדוע רבי לא הזכירו במשנה, הוא מפני שאין הלכה כמותו).

ורמינהו מצותה (של ק"ש) עם הנץ החמה, כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום (א"כ מדוע כתוב במשנה עד חצות...)? כי תניא ההיא לותיקין (המקדימין למצות ומחזרים לעשות דבר בזמנו ומצותו, מקדימים לאחר הנץ החמה להתפלל, וכי תנן במתניתין למאחרים, שלא יאחר יותר מחצות, שמשם ואילך עבר הזמן) דאמר רבי יוחנן ותיקין היו גומרים אותה עם הנץ החמה. וכולי עלמא (אפשר להתאחר) עד חצות ותו לא, והאמר רבי יוחנן טעה ולא התפלל ערבית מתפלל בשחרית שתים [**מקשים התוס'** לכאורה מר' יוחנן שאומר שאם לא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים, נראה שתפילת ערבית חובה, וקשה האמר רב לקמן תפלת ערבית רשות וקי"ל כותיה באיסורי... **ותירצו** הא דאמרינן דתפלת ערבית רשות היינו לגבי מצוה אחרת והיא עוברת, דאז אמרינן תדחה תפלת ערבית מפניה, אבל לחנם אין לו לבטלה (**למנס הרא"ה למד** שגמ' זו אליבא דמ"ל שתפלת ערבית חובה **והרי"ף כתב** שאע"פ שיש בה מצוה, אין על כך חיוב תשלומין, ורק משום שמתפלל בשאר לילות, עשאה בכך עליו כחובה, וחייב בתשלומין) **ומיהו** אם איחר עד המנחה נראה דעבר זמנו בטל קרבנו כיון ששהה כל כך, ולאחר ב' תפלות לא מצינו שתיקנו חכמים לחזור ולהתפלל אם שכח [**כ"פ הרמב"ם** תפילה (ג,י) **אבל רבינו יונה** הביא שיש אומרים שאפילו אם לא התפלל תפלות הרבה, יש לכולן תשלומין, וחולה שנתרפא יצליח את כל התפלות שהפסיד] ואפילו תפלה אחת אם בטל במזיד לא יוכל לתקן] שחרית מתפלל במנחה שתים, כולי יומא מצלי ואזיל? עד

חצות יהבי ליה שכר תפלה בזמנה, מכאן ואילך שכר תפלה יהבי ליה, שכר תפלה בזמנה לא יהבי ליה.

איבעיא להו טעה ולא התפלל מנחה, מהו שיתפלל ערבית שתים [**כתבו התוס'** לא בעי אם טעה ולא התפלל תפלת מוסף, דהא ודאי אינו מתפלל בערבית, דהיאך יקרא את הקרבנות וכבר עבר זמן מוסף, וגם לא תיקנו שבע ברכות של מוסף אלא משום ונשלמה פרים שפתינו ובזה ודאי עבר זמנו בטל קרבנו, אבל שאר תפלות דרחמי נינהו ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו ואין כאן עבר זמנו בתפלה אחרת. **אבל המאירי הביא בשם יש אומרים** שאף למוסף יש תשלומין, ומתפלל ערבית שתים כי אברים ופדרים מתעכלים בלילה] **אם תמצא לומר** טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים משום דחד יומא הוא, דכתיב וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד, אבל הכא תפלה במקום קרבן היא, וכיון דעבר יומו בטל קרבנו, או דילמא כיון דצלותא רחמי היא כל אימת דבעי מצלי ואזיל? **תא שמע** דאמר רבי יוחנן טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים, ואין בזה משום דעבר יומו בטל קרבנו. **מיתיבי** מְעֻוֹּת לֹא־יוּכַל לִתְקֹן וְחֲסָרוֹן לֹא־יוּכַל לְהִמָּנוֹת, 'מעות לא יוכל לתקן' זה ק"ש של ערבית וק"ש של שחרית, או תפלה של ערבית, או תפלה של שחרית. 'וחסרון לא יוכל להמנות' זה שנמנו חביריו לדבר מצוה ולא נמנה עמהם? **אמר רבי יוחנן** הכא במאי עסקינן שבטל במזיד, **אמר רב אשי** דיקא נמי דקתני בטל ולא קתני טעה שמע מינה. **פסק הש"ע א.** טעה ולא התפלל מנחה, מתפלל ערבית שתים הראשונה ערבית, והשניה לתשלומין. טעה ולא התפלל ערבית, מתפלל שחרית שתים הראשונה שחרית, והב' לתשלומין או"ח (קח,ב) **ב.** עבר כל היום ולא התפלל מוסף, אין לה תשלומין. או"ח (קח,ו).

[דף כו ע"ב] תנו רבנן טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת מתפלל בליל שבת שתים (**כתבו התוס'**, **כתב רבינו יהודה** אם טעה ולא הזכיר ר"ח במנחה לא יתפלל עוד בלילה דלמה יתפלל עוד, הרי כבר התפלל כל תפלת המנחה מבעוד יום לבד ר"ח שלא הזכיר, א"כ אין מרויח כלום אם יחזור ויתפלל במוצאי ר"ח הרי לא יזכיר עוד תפלת ר"ח. **וה"ה** באופן שהתפלל יח' ברכות במנחה של שבת ולא הזכיר עניין שבת שאין לו תשלומין במוצש"ק. **ומיהו כרי"ף** לא משמע כן לאפי' היכא לאינו מרויח כלום מלריך להתפלל פעם אחרת) טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל במוצאי שבת שתים של חול, מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה (פעם ראשונה מתפלל בשביל תפלה של עכשיו לפיכך אומר בה הבדלה בחונן הדעת, והשניה היא בשביל תשלומי תפלת שבת אינו מבדיל בה) ואם הבדיל בשניה ולא הבדיל בראשונה, שניה עלתה לו (בשביל תפלת מוצאי שבת) ראשונה לא עלתה לו.

למימרא, דכיון דלא אבדיל בקמייתא כמאן דלא צלי דמי ומהדרינן ליה. **ורמינהו** טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים מחזירין אותו, הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה על הכוס? קשיא [**הקשו התוס'** תימה אמאי לא משני דמיירי קודם שהעשירו דאמרינן לקמן (לג.) העשירו קבעוה על הכוס **וי"ל** דלא אשכחן ברייתא דנשנית בין שתי תקנות. **כתב הרא"ש בשם רב האי גאון** שאין הברייתא נדחית, כי יש לתרץ, שרק ערבית יצא בדיעבד אף אם לא הבדיל, אך לגבי תשלומין כיון שלא הבדיל אלא בשניה, גלה דעתו שהתכוון בראשונה לשם תשלומין ובשניה לשם חובה. ואינו יכול להקדים תשלומין לחובה]. **פסק הש"ע א.** טעה ולא התפלל מנחה בשבת, מתפלל במו"ש (**הגה** שתים של חול) מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה ואם לא הבדיל בראשונה, והבדיל בשניה, שניה עלתה לו, ראשונה לא עלתה לו (**מ"ב** דמיבעי ליה לאקדומי חובת שעתיה ברישא, והוא גילה דעתו שהתפלל הראשונה לתשלומין, לכן צריך לחזור ולהתפלל אחת לתשלומין בלא הבדלה, אך אם כיון במחשבתו שהראשונה לחיובא והשניה לתשלומין, ומה שהיפך ההבדלה היה בטעות ושגג ולא נתכוין כלל א"צ לחזור) **ואם הבדיל בשתיהן, או לא הבדיל בשתיהן, יצא** או"ח (קח,י). **ב.** טעה במנחה של שבת והתפלל י"ח ולא הזכיר של שבת, מתפלל במוצאי שבת שתים (**מ"ב** יש בזה מחלוקת התוספות בשם ר"י ס"ל דא"צ לחזור בשביל זה דהא כבר התפלל י"ח רק ששכח של שבת וכשישלים ויתפלל י"ח ולא יזכיר של שבת מה ירויח בזה התשלומין, וחכמי פרובינצ"ה ס"ל דמה שהתפלל י"ח בלא שבת הוי כאלו לא התפלל כלל כיון שלא עשה כדין. וע"כ, הכריעו הפוסקים שיחזור להתפלל בתורת נדבה, וא"צ לחדש כיון שיש סברא שצריך לחזור ולהתפלל מצד הדין אין חידוש גדול מזה) **ואינו מבדיל בשניה, ויתפלל**

אותה בתורת נדבה ואינו צריך לחדש בה דבר, וה"ה אם לא הזכיר יעלה ויבא במנחה של ר"ח או"ח (קח,יא).

איתמר רבי יוסי ברבי חנינא אמר תפלות אבות תקנום **רבי יהושע בן לוי אמר** תפלות (אנשי כנסת הגדולה) כנגד תמידין תקנום [**באור שמח (תפלה ג,ט) כתב** שנפקא מינה במחלוקת זו, שאילו אבות תקנום, יכול להשלים מנחה בערבית, אך אם כנגד תמידין הן, כיון שעבר יומו בטל קרבנו. **ובהעמק שאלה כתב** נפקא מינה, כי אילו אבות תקנום, יכול להוסיף בשבת ויום טוב תפלת נדבה. אבל אם כנגד תמידים תקנום, כיון שתפלת נדבה היא כנגד קרבנות נדבה. ובשבת ויום טוב אין מקריבין נדרים ונדבות, אי אפשר להתפלל תפלת נדבה] **תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא, ותניא** כוותיה דרבי יהושע בן לוי. **תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא** אברהם תקן תפלת שחרית שנאמר וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם, ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל, יצחק תקן תפלת מנחה שנאמר וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב, ואין שיחה אלא תפלה, שנאמר תְּפִלָּה לְעָנִי כִּי־יַעֲטֹף וְלִפְנֵי ה' יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ. יעקב תקן תפלת ערבית שנאמר וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וָיָלֶן שָׁם, ואין פגיעה אלא תפלה, שנאמר וְאַתָּה אַל־תִּתְפַּלֵּל בְּעַד־הָעָם הַזֶּה וְאַל־תִּשָּׂא בַעֲדָם רִנָּה וּתְפִלָּה וְאַל־תִּפְגַּע־בִּי [**הקשו התוס'** תימה דמוכח מחולין (צא:) דהתפלל ערבית ביום **וקשה** למתניתין דזמנה אחר צאת הכוכבים **ותירצו** מה שפירשנו דקי"ל כר' יהודה דאמר עד פלג המנחה ניחא ויפה מנהג שלנו דאדרבה טוב להתפלל מבעוד יום קצת). **ותניא כוותיה דרבי יהושע בן לוי** מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות. ורבי יהודה אומר עד ארבע שעות, שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד ארבע שעות. ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב, רבי יהודה אומר עד פלג המנחה, שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד פלג המנחה (**מספבירים התוס'** אין הכונה לקרבן התמיד אלא כנגד קטרת תקנוה שהיתה מוקטרת בפלג המנחה, דכתיב תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב) ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי אברים (של עולות) ופדרים (של שאר קרבנות) שלא נתעכלו מבערב (שנזרק דמן קודם שקיעת החמה) קרבים והולכים כל הלילה (וכנגדן תקנו תפלת ערבית) ומפני מה אמרו של מוספין כל היום, שהרי קרבן של מוספין קרב כל היום רבי יהודה אומר עד שבע שעות, שהרי קרבן מוסף קרב והולך עד שבע שעות (**התוס' רא"ש הקשה** הרי זמן הקרבת מוסף הוא רק עד שש שעות ומחצה, ולמה תפילת מוסף עד שבע שעות **וביאר** שהיו מתפללין עליו עוד חצי שעה). **ואיזו היא מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה** [**פירש רש"י** אם בא להקדים תמיד של בין הערבים אינו יכול להקדימו קודם שש שעות ומחצה, דבין הערבים כתיב ביה מכי ינטו צללי ערב, משהחמה נוטה למערב, דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה, דאמר מר חצי שש וחצי שבע חמה עומדת בראש כל אדם, באמצע הרקיע. **דעת המג"א (פ"ט סק"ג)** שקולס לכן לא יצא אפילו בדיעבד, ואף שביומא (כח:) אמרו שעיקר זמנו הוא כבר מחצות, ורק משום שכותלי העזרה לא היו מכוונים, לא היה ניכר זמן בין הערבים על פי הצל, אלא מחצי שעה לאחר חצות. מ"מ, כיון שאנו לא בקיאין, אינו יוצא. **אך הפרי חדש ועוד** נקטו שאם התפלל בדיעבד בשש שעות יצא, כי עיקר זמנה מחצות] **ואיזו היא מנחה קטנה** (**זמן תמיד של בין הערבים בכל יום**) **מתשע שעות ומחצה ולמעלה** [**הרמב"ם** (**תפלה ג,ב**) נקט שהיא עיקר זמן המנחה, כי אז היה התמיד קרב בכל יום, ולכתחלה אין להתפלל קודם לכן, וכן דעת תוס' בפסחים (קז.) אבל בב"י דייק מדברי הטור שאף לכתחלה מתפללים מנחה גדולה, וכן דקדק הגר"א מדברי רש"י]. **פסק השו"ע מי שהתפלל תפלת המנחה לאחר ו' שעות ומחצה ולמעלה, יצא** (**מ"ב** דתפלת המנחה כנגד תמיד של בין הערבים תקנוה וזמן שחיטתו מדאורייתא התחלתו אחר שש שעות ומחצה דהיינו חצי שעה אחר חצות היום ורק משום כדי שיהיו יכולין להקריב קרבנות יחיד מקודם שאחר התמיד של בין הערבים אסור להקריב שום קרבן לכן היו מאחרין הקרבתו בכל יום עד ט' שעות ומחצה לבד מערב פסח שחל להיות בע"ש שהיו שוחטין התמיד בשש שעות ומחצה. וע"כ, עיקר זמן תפלת המנחה לכתחלה הוא מט' ומחצה ולמעלה כנגד התמיד שהיו מקריבין בכל יום. ומ"מ, אם התפלל משש ומחצה ולמעלה יצא אחרי דעיקר זמנו של תמיד מדאורייתא מתחיל מאותו זמן. ויש מהראשונים שמקילין לכתחלה משש שעות ומחצה ולמעלה. ועכ"פ, אם רוצה לאכול או לצאת לדרך או שעתה יוכל להתפלל עם הצבור ואם ימתין על מ"ק לא יהיה לו מנין לכו"ע מותר להתפלל לכתחלה משש שעות ומחצה ולמעלה). **ועיקר זמנה מט' שעות ומחצה ולמעלה עד הלילה לרבנן, ולרבי יהודה עד פלג המנחה שהוא עד סוף י"א שעות חסר רביע** או"ח (רלג,א).

איבעיא להו רבי יהודה פלג מנחה קמא קאמר או פלג מנחה אחרונה קאמר (**הרש"ש מסופק** מהי הבנת השאלה אם הכוונה לספוקי אם פלג מנחה גדולה [(6½+12)/2=**9¼**] או פלג מנחה קטנה [(9½+12)/2=**10¾**] **או** הספק הוא אם פלג ראשון ממנחה קטנה (מתשע וחצי עד עשר ושלושה רבעים) אם פלג אחרון (מעשר ושלושה רבעים עד שקיעה)... ואם נאמר כצד ראשון יוצא פלג מנחה גדולה, היינו רבע שעה קודם ממנחה קטנה, דהאיך יתכן זה, דהא בכל יום היה קרב בט' ומחצה וא"כ עכ"פ עד זמן זה היה ראוי לתפילת המנחה **אמנם קושיא זו** תירצו תוס' דתפלה נגד קטורת ור"ל דקטורת שבכל יום היה בזמן זה דהא דקאמרינן דקרב בט' ומחצה היינו גמר הקרבתו)? **תא שמע** דתניא, רבי יהודה אומר פלג המנחה אחרונה אמרו, והיא אחת עשרה שעות חסר רביע. נימא תיהוי תיובתיה דרבי יוסי ברבי חנינא (שממשמעות הברייתא דכנגד תמידין תקנום)? אמר לך רבי יוסי ברבי חנינא לעולם אימא לך תפלות אבות תקנום, ואסמכינהו רבנן אקרבנות. דאי לא תימא הכי תפלת מוסף לרבי יוסי ברבי חנינא מאן תקנה, אלא תפלות אבות תקנום, ואסמכינהו רבנן אקרבנות (וכי עיינו במוספין ולא מצאו תפלה כנגדה עמדו הם ותקנוה).

איתא במשנה 'רבי יהודה אומר עד ארבע שעות' **איבעיא להו** עד ועד בכלל, או דילמא, עד ולא עד בכלל [**מקשים התוס'** שמנדה (נח:) מוכח שכל שיעורי חכמים להחמיר וא"כ לכאורה צריך להיות 'עד ולא עד בכלל' **ומתרצים** שגם למ"ד 'עד ועד בכלל' יש בו גם חומרא שיתפלל ולא אמרינן עבר זמנו בטל קורבנו')? **תא שמע** רבי יהודה אומר עד פלג המנחה. אי אמרת בשלמא עד ולא עד בכלל היינו דאיכא בין רבי יהודה לרבנן, אלא אי אמרת עד ועד בכלל [**דף כז ע"א**] רבי יהודה היינו רבנן. אלא מאי, עד ולא עד בכלל, אימא סיפא ושל מוספין כל היום, רבי יהודה אומר עד שבע שעות ותניא היו לפניו שתי תפלות, אחת של מוסף ואחת של מנחה מתפלל של מנחה ואחר כך של מוסף, שזו תדירה וזו אינה תדירה [אע"פ שחיוב מוסף שאינו תדיר, חל לפני חיוב מנחה התדירה, שחיובה חל רק בשש שעות ומחצה, מכל מקום כעת ששתיהם לפנינו, התדיר קודם, כמבואר בדברי בית הלל, להלן (נא:)] רבי יהודה אומר מתפלל של מוסף ואחר כך של מנחה, שזו עוברת וזו אינה עוברת. אי אמרת בשלמא עד ועד בכלל היינו דמשכחת להו שתי תפלות בהדי הדדי, אלא אי אמרת עד ולא עד בכלל היכי משכחת להו שתי תפלות בהדי הדדי, כיון דאתיא לה של מנחה אזלא לה של מוספין (שאם נאמר 'עד ולא עד בכלל' אחרי חצות נגמרה כבר תפילת מוסף) אלא מאי עד ועד בכלל, קשיא רישא מאי איכא בין רבי יהודה לרבנן? מי סברת דהאי פלג מנחה פלג אחרונה קאמר, פלג ראשונה קאמר, והכי קאמר אימת נפיק פלג ראשונה ועייל פלג אחרונה, מכי נפקי אחת עשרה שעות חסר רביע (א"כ מוכרע דעד סוף ד' שעות).

אמר רב נחמן אף אנן נמי תנינא (לרבי יהודה עד ועד בכלל) רבי יהודה בן בבא העיד חמשה דברים שממאנין את הקטנה [פעמים שמצוה על בית דין ללמדה שתמאן בו, כגון (יבמות ק"ט.) כדי שיוכל לייבם את אחותה] ושמשיאין את האשה על פי עד אחד (שאמר לה מת בעלך במדינת הים) ועל תרנגול שנסקל בירושלים על שהרג את הנפש [וסקלוהו כמשפט שור שנגח את האדם, דכתיב הַשּׁוֹר יִסָּקֵל וגמרינן בגזרה שוה שור שור משבת, לעשות כל בהמה חיה ועוף כשור) ועל יין בן ארבעים יום שנתנסך על גבי המזבח (שיצא מכלל יין מגתו, ובא לכלל יין גמור) ועל תמיד של שחר שקרב בארבע שעות [אלמא כרבי יהודה סבירא ליה, וקאמר בארבע שעות (לשון 'בארבע' משמע שכולל גם את השעה הרביעית)] שמע מינה (ר' יהודה) עד ועד בכלל, שמע מינה. **אמר רב כהנא** הלכה כרבי יהודה, הואיל ותנן בבחירתא (עדיות) כוותיה. **פסק הש"ע** זמן תפלת השחר, מצוותה שיתחיל עם הנץ החמה, כדכתיב ייראוך עם שמש, ואם התפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני המזרח, יצא. ונמשך זמנה עד סוף ד' שעות שהוא שליש היום. ואם טעה, או עבר (**מ"ב** אם הזיד ולא התפלל טוב שיתפלל אז בתורת נדבה כי יש פוסקים שסוברים דבהזיד עד ד' שעות שוב לא מצי להתפלל כלל, ע"כ יתפלל ויתנה שאם מצד הדין הוא פטור הוא בתורת נדבה) **והתפלל אחר** ד' שעות עד חצות, אע"פ שאין לו שכר כתפלה בזמנה, שכר תפלה מיהא איכא. (**הגה** ואחר חצות אסור להתפלל תפלת שחרית) או"ח (פט,א). **כתב ב"י** להסביר את הרמב"ם שכתב 'אם עבר או טעה

כז.

והתפלל אחר ארבע עד חצות היום יצא ידי חובת תפלה...', שאף שהלכה כר' יהודה, אין לומר שהמחלוקת קיצונית שלרבנן לכתחילה עד חצות, ולרבנן אף דיעבד עד ארבע, אלא לומר שלעניין דיעבד ר' יהודה מודה.

'ועל תמיד של שחר שקרב בארבע שעות' מאן **תנא להא, דתנן** (מכילתא) וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס (**פירש רש"י** הנשאר בשדה נמוח ונעשה נחלים, ושותין ממנו אילים וצבאים, ואומות העולם צדין מהם וטועמין בהם טעם מן, ויודעין מה שבחן של ישראל) 'וחם השמש ונמס' בארבע שעות (דאילו קודם ארבע שעות, אף השמש צונן) אתה אומר בארבע שעות, או אינו אלא בשש שעות, כשהוא אומר (וְהָוָא יֵשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל) 'כְּחֹם הַיּוֹם' הרי שש שעות אמור, הא מה אני מקיים 'וחם השמש ונמס' בארבע שעות.

מני (הא דמשמע דארבע לאו בקר הוא, דהא כתיב וילקטו אותו בבקר בבקר וחם השמש ונמס הנותר, ומדמוקי ונמס בארבע שעות, מכלל דלאו זמן לקיטה הוא, ולאו בקר מיקרי) לא רבי יהודה ולא רבנן, אי רבי יהודה עד ארבע שעות נמי צפרא הוא (דהא אמרת עד ועד בכלל, וגבי תמיד כתיב תעשה בבקר) אי רבנן עד חצות נמי צפרא הוא? אי בעית אימא רבנן אמר קרא בבקר בבקר חלקהו לשני בקרים (שלא היו לוקטים אלא בשלש שעות ראשונות, שהוא בקר ראשון) ואי בעית אימא רבי יהודה, האי בקר יתירא להקדים לו שעה אחת. דכולא עלמא מיהא וחם השמש ונמס בארבע שעות, מאי משמע? אמר רבי אחא בר יעקב, אמר קרא וחם השמש ונמס, איזו היא שעה שהשמש חם והצל צונן, הוי אומר בארבע שעות.

איתא במשנה 'תפלת המנחה עד הערב...' אמר ליה רב חסדא לרב יצחק התם אמר רב כהנא (גבי תפלת השחר) הלכה כרבי יהודה הואיל ותנן בבחירתא (מסכת עדיות) כוותיה, הכא מאי? אישתיק ולא אמר ליה ולא מידי. **אמר רב חסדא נחזי אנן, מדרב מצלי של שבת בערב שבת** [**תוס' מקשים** כתוב בשבת (כג:) שלא תדליק נרות שבת מוקדם, א"כ הכא כיצד הקדים. **ומתרצים** דהתם בשאינו מקבל עליו שבת מיד אבל הכא מיירי שמקבל עליו שבת מיד הלכך לא הויא הקדמה. **עוד אומרים התוס'** שאף שלר' יהודה מפלג המנחה מתפלל ערבית, אין לעשות מלאכות במוצש"ק עד הלילה (עפ"י הכ"ח ומהרש"ל) שזה נחשב עדיין יום. **וכן לעניין** תוספת שבת ויוה"כ דקיי"ל שהוא מה"ת, אי"צ שיעור גדול כל כך דהיינו מלפני פלג המנחה (ב"ח)] מבעוד יום שמע מינה הלכה כרבי יהודה. אדרבה, מדרב הונא ורבנן לא הוו מצלו עד אורתא, שמע מינה אין הלכה כרבי יהודה. השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, דעבד כמר עבד, ודעבד כמר עבד [**בשאגת אריה סימן ג'** נקט דהיינו משום ספק דרבנן לקולא. **אך החזו"א שביעית סימן כג' אות כ'** נקט שאין הקולא משום ספק, אלא כך קבעו שיכול כל אחד להכריע לעצמו כמי ינהג]. **פסק הש"ע א.**

...ואסיקנא, דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד והוא שיעשה לעולם כחד מינייהו, שאם עושה כרבנן ומתפלל מנחה עד הלילה, שוב אינו יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, ואם עושה כר' יהודה ומתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, צריך ליזהר שלא יתפלל מנחה באותה שעה, ועכשיו שנהגו להתפלל תפלת מנחה עד הלילה, אין להתפלל תפלת ערבית קודם שקיעת החמה, ואם בדיעבד התפלל תפלת ערבית מפלג המנחה ולמעלה, יצא. ובשעת הדחק, יכול להתפלל תפלת ערבית מפלג המנחה ולמעלה

או"ח (רלג,א). **כתב הבא"ח** (ש"ר ויקהל ה"ז) אך עכשיו נהגו להקל בכך ועבדי תרי קולי דסתרי אהדדי להתפלל מנחה וערבית ביחד אחר פלג המנחה, ויש להם על מה שיסמוכו. מיהו נהגו להקל בכך אלא בציבור וכתבתי בסה"ק מקבציאל דבאשה אין מדקדקין עליה שלא לעשות תרי קולי בדבר זה, כיון דטרודה בעסקי הבית חשיב לדידה שעת הדחק כדין הציבור, וגם באיש המתפלל יחיד בביתו שהתפלל מנחה אחר פלג המנחה, ואם ימתין עד לילה ודאי (20 דקות אחר השקיעה) לתפילת ערבית, יטרד עם בני אדם הבאים או שיש סיבות אחרות, יוכל להתפלל ערבית אחר שיעבור שבעה דקים מקריאת המגרב (היינו 14 דקות אחר השקיעה). **הסמך להקל לעשות תרתי דסתרי** היא דעת ר"ת הובא בב"י שלעניין תפלה הקלו. **מג"א** סק"ז **הסביר** שהקלו לעשות תרתי דסתרי כיון שטורח לקבץ אח"כ את הציבור. **שלמי ציבור כתב** שמהאר"י נראה שהיה נזהר להתפלל מנחה סמוך לשקיעה, וכן היה מתפלל ג' תפילות ביום, וכן הביא שע"ת סי' רל"ה. **ב.** לא יקדים למהר להדליקו בעוד היום גדול שאז אינו ניכר שמדליקו לכבוד שבת, וגם לא יאחר. ואם רוצה להדליק נר בעוד היום גדול ולקבל עליו שבת מיד, רשאי כי

כיון שמקבל עליו שבת מיד אין זו הקדמה, ובלבד שיהא מפלג המנחה ולמעלה שהוא שעה ורביע קודם הלילה או"ח (רסג,ד).

רב איקלע לבי גניבא וצלי של שבת בערב שבת (שקבל עליו שבת מבעוד יום) והוה מצלי רבי ירמיה בר אבא לאחוריה דרב, וסיים רב ולא פסקיה לצלותיה דרבי ירמיה (לא הפסיק בין רבי ירמיה ולכותל, לעבור לפניו ולישב במקומו, אלא עמד על עמדו) **שמע מינה תלת שמע מינה**, מתפלל אדם של שבת בערב שבת, ושמע מינה מתפלל תלמיד אחורי רבו, ושמע מינה אסור לעבור כנגד המתפללין. איני, והא רבי אמי ורבי אסי חלפי? רבי אמי ורבי אסי חוץ לארבע אמות הוא דחלפי. ורבי ירמיה היכי עביד הכי, והא אמר רב לעולם אל יתפלל אדם [**דף כז ע"ב**] לא כנגד רבו (אצל רבו, ומראה כאילו הם שוים) ולא אחורי רבו (**פירש רש"י** נמי יוהרא הוא. **תוס' מביאים סברא נוספת** שנראה כמשתחוה לרבו. **המאירי כתב** כדי שלא יראה כמדקדק בתפלת רבו. **ורבינו יונה ביאר** שהטעם כדי שלא יטריח את רבו כשיסיים את תפלתו, ויצטרך להמתין מלפסוע לאחוריו) **ותניא רבי אליעזר אומר המתפלל אחורי רבו, והנותן שלום לרבו** (**פירש רש"י** כשאר כל אדם 'שלום עליך', ולא אמר לו 'שלום עליך רבי' **תוס' עפ"י המהרש"א הביאו** דאסור להקדים שלום לרבו אפי' בלשון 'מורי' אלא להשיב, אא"כ הוא תלמיד חבר שמותר גם להקדים) **והמחזיר שלום לרבו, והחולק על ישיבתו של רבו** [**מהרש"א** שחולק על שררתו ועל תורתו. **הרמב"ם** (**ת"ת ה,ב**) **כתב** איזהו חולק על רבו, זה שקובע לו מדרש ויושב ודורש ומלמד שלא ברשות רבו, ורבו קיים]. **והאומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל? שאני רבי ירמיה בר אבא, דתלמיד חבר הוה** [**הרמב"ם כתב** שכל שלא למד רוב חכמתו הימנו נקרא 'תלמיד חבר', **ובחיי אדם כלל כב אות ו' כתב** שכלפי גדול הדור כלם בכלל 'תלמיד'. **והרמ"א הביא דעת המהרי"ק** שכל שהיה תלמידו ואחר כך נתחכם להיות קרוב לרבו, מיקרי 'תלמיד חבר']. **והיינו דקאמר ליה רבי ירמיה בר אבא לרב מי בדלת** (אותו היום שהתפלל רב של שבת בערב שבת, אמר ליה רבי ירמיה מי בדלת מן המלאכה הואיל וקבלת עליך שבת בתפלתך)? אמר ליה אין, בדילנא, ולא אמר, מי בדיל מר.

ומי בדיל (רב ממלאכה שקיבל שבת מוקדם) **והאמר רבי אבין פעם אחת התפלל רבי של שבת בערב שבת, ונכנס למרחץ ויצא ושנה לן פרקין ועדיין לא חשכה? אמר רבא ההוא דנכנס להזיע, וקודם גזירה הוה** (עד שלא גזרו על הזיעה). **איני, והא אביי שרא ליה לרב דימי בר ליואי לכברויי סלי** (לעשן אותן בגפרית לאחר שהתפלל של שבת בערב שבת)? **ההוא טעותא הואי** (לא קבל עליו תוספת שבת משעת תפלה מדעת, אלא יום המעונן היה וכסבור חשכה ואחר כך זרחה חמה). **וטעותא מי הדרא, והא אמר אבידן פעם אחת נתקשרו שמים בעבים, כסבורים העם לומר חשכה הוא, ונכנסו לבית הכנסת והתפללו של מוצאי שבת בשבת, ונתפזרו העבים וזרחה החמה, ובאו ושאלו את רבי, ואמר הואיל והתפללו התפללו** (ולא הצריכם להתפלל משתחשך, אלמא תפלה היא ואע"פ שלא הותרו במלאכה, התם הוא דלא לעבור על דברי תורה, אבל לענין תוספת אע"ג דבטעות הוה, תוספת הוא על ידי תפלה, הואיל **ואמר תפלה קבלה היא)? שאני צבור, דלא מטרחינן לה** (לעולם תפילה בטעות אינה חשובה תפילה, ולכן אינה נחשבת כקבלת שבת, ושאני ציבור, דאפילו באופן שהתפללו של מוצאי שבת בשבת בטעות לא מטרחינן להו להתפלל שוב. **כתב הרשב"א** שאם התפללו הציבור של שבת בערב שבת מתוך טעות, הרי הם מותרים במלאכה, שקבלה בטעות אינה קבלה, ורק לא הטריחום לחזור ולהתפלל. **והמאירי ושלטי גבורים הביאו** שיטות החולקים, שסברו כי כיון שלא הטריחום לחזור ולהתפלל, החשיבו את תפלתם כמתוקנת, והיא אוסרתם במלאכה).

פסק הש"ע א. אסור לעבור כנגד המתפללים בתוך ד' אמות, ודווקא לפניהם, אבל בצדיהם מותר לעבור ולעמוד (**מ"ב** וצדדין שלפניו כלפניו דמי, כן הוא לדעת המ"א, והא"ר סובר דלא אסרו רק לעבור בתוך ד"א נגד פניו... ואפשר דיש להקל במקום הדחק) או"ח (קב,ד). **ב.** לא יתפלל בצד רבו ולא אחורי רבו ולא לפניו (**הגה** יש אומרים דכל זה לא מיירי אלא להתפלל ביחיד, אבל בצבור אם כך הוא סדר ישיבתו, אין לחוש אם מתפלל לפניו או אחריו, ואע"פ שטוב להחמיר המנהג להקל) אם הרחיק ד' אמות, מותר או"ח (צ,כד) **ג.** אם ביום המעונן טעו צבור וחשבו שחשיכה והדליקו נרות והתפללו תפלת ערבית ש"ש, ואח"כ נתפזרו

העבים וזרחה חמה, א"צ לחזור ולהתפלל ערבית אם כשהתפללו היה מפלג המנחה ולמעלה ואם יחיד הוא שטעה בכך, צריך הוא לחזור ולהתפלל תפלת ערבית. ולענין עשיית מלאכה בין ציבור בין יחיד מותרים, דקבלת שבת היתה בטעות. וי"א שאותם שהדליקו נרות אסורים בעשיית מלאכה ושאר אנשי הבית מותרין (מרדכי)... או"ח (רסג,יד). **הסביר ב"י דעת הי"א** דס"ל שקבלה שקבלו בטעות ע"י הדלקת נרות המורה מקבלה בתפילה.

אמר רבי חייא בר אבין רב צלי של שבת בערב שבת (שקבל עליו שבת מבעוד יום) רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת בשבת (**כתבו התוס'** יש לומר דהכא מיירי שיש לו צורך מצוה לעשות דודאי צריך להוסיף מחול על הקדש דאורייתא אבל בחנם לא, ופשיטא שלא היו ממהרים להבדיל ולהתפלל של מוצאי שבת בשבת דגם במלאכה אסור עם חשיכה) רב צלי של שבת בערב שבת. אומר קדושה על הכוס (קודם חשיכה) או אינו אומר קדושה על הכוס (**התוס' רא"ש ביאר** שסלקא דעתא כי אף שיכול להתפלל תפלת שבת מבעוד יום, היינו משום שתפלה דרבנן, אך קידוש היום הוא מן התורה, ואין לאומרו אלא בשבת. **ומסיק** כי מאחר שעל חיוב הקידוש נאמר 'זכור את יום השבת לקדשו' ולא 'זכור ביום השבת', משמע שמקדשו סמוך לכניסתו)? **תא שמע דאמר** שמואל מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס. והלכתא כוותיה. רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת בשבת. אומר הבדלה על הכוס או אינו אומר הבדלה על הכוס? תא שמע דאמר שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת, ואומר הבדלה על הכוס. **פסק הש"ע א.** מקדימין להתפלל ערבית יותר מבימות החול, ובפלג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפלת ערבית (**מ"ב** משמע מדברי המ"א דאפילו הנוהגין להתפלל מעריב בזמנה מותרים להתפלל בליל שבת מבע"י ובלבד שיהיה מפלג המנחה ואילך דכיון דמצותה להוסיף מחול על הקודש וכבר קבל שבת עליו יכול לסמוך על דעת הסוברים דהוי כלילה לענין תפלה, אך הנוהג כן יזהר עכ"פ בע"ש להתפלל מנחה קודם פלג המנחה כדי שלא יהיה תרתי דסתרי אהדדי, **וי"א** דבצבור יש להקל להתפלל מעריב מבע"י אף אם התפלל מנחה אחר פלג המנחה **ונ"ל** שאין לסמוך על זה רק כשהוא מתפלל מעריב עכ"פ בבין השמשות ובשעת הדחק אבל לא כשהוא עדיין ודאי יום] **ולאכול** [**מ"ב** הטעם דכיון דקבל עליו שבת והוסיף מחול על הקודש נחשב כשבת לענין זה דיכול לקדש ולאכול מיד ויוכל לגמור סעודתו מבע"י ויש חולקין (**שעה"ל** ספר חסיליס, וב"ח) וסוברין שיזהר למשוך סעודתו עד הלילה ויאכל כזית בלילה וטעמם דכיון דהג' סעודות ילפינן ממה דכתיב אכלוהו היום כי שבת היום לה' וגו' בעינן שיקיים אותם ביום שבת עצמו ולכתחלה נכון לחוש לדבריהם (**שעה"ל** מג"ל וס"ל] מיד או"ח (רסז,ב). **ב.** מי שהוא אנוס, כגון שצריך להחשיך על התחום לדבר מצוה, יכול להתפלל של מו"ש מפלג המנחה ולמעלה ולהבדיל מיד אבל לא יברך על הנר, וכן אסור בעשיית מלאכה, עד צאת הכוכבים או"ח (רצג,ג).

איתא במשנה 'תפלת הערב אין לה קבע' מאי אין לה קבע? כמאן דאמר תפלת ערבית רשות. דאמר שמואל תפלת ערבית, רבן גמליאל אומר חובה, רבי יהושע אומר רשות. אמר אביי הלכה כדברי האומר חובה. **ורבא אמר** הלכה כדברי האומר רשות (עמ"ש התוס' דף כו.) (**כתבו התוס'** ונראה דלכך תקנו פסוקים וקדיש בין גאולה לתפלה דרשות היא). **פסק הרמב"ם** וכן יתפלל ערבית של מוצאי שבת בשבת לפי שתפלת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה, ובלבד שיקרא ק"ש בזמנה אחר צאת הכוכבים תפילה (ג,ז) **אמנם הרי"ף** (ברכות יט.) **כתב** והאידנא נהוג עלמא לשוייה כחובה.

תנו רבנן מעשה בתלמיד אחד שבא לפני רבי יהושע, אמר לו תפלת ערבית רשות או חובה, אמר ליה רשות. בא לפני רבן גמליאל, אמר לו תפלת ערבית רשות או חובה, אמר לו חובה. אמר לו והלא רבי יהושע אמר לי רשות, אמר לו המתן עד שיכנסו בעלי תריסין (חכמים המנצחים זה את זה בהלכה) לבית המדרש. כשנכנסו בעלי תריסין, עמד השואל ושאל תפלת ערבית רשות או חובה? אמר לו רבן גמליאל חובה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שחולק בדבר זה, אמר ליה רבי יהושע לאו [**הר"ח ביאר** שרבי יהושע הבין שהשאלה על מקום שלא נהגו להתפלל ערבית, וסבר שרבן גמליאל מודה שהיא רשות, אך כששמע שדעתו שהיא חובה, חזר בו. **החזו"א** (או"ב ד,יג) שמותר לשנות, כי אינו מדת דרך ארץ להתרים בפני חכם, וגם יש לחוש שמא יפגע ויבא לידי הקפדה. **וביערות דבש** (יח) כתב שבתחילה כששאל השואל את רבי יהושע בביתו, סבר ששואל לברר הלכה אם רשות הוא או חובה, ולכן השיב לו שהיא רשות, והיינו למי שלא התפלל עדיין תפלת ערבית כל ימיו, אך

בבית המדרש בראותו שהשואל עומד, הבין רבי יהושע ששואל לעצמו הלכה למעשה, ואצלו היא בודאי חובה, כי ודאי התפלל רשב"י ערבית פעם אחת ונקבעה לו לחובה) אמר לו והלא משמך אמרו לי רשות, אמר ליה יהושע, עמוד על רגליך ויעידו בך, עמד רבי יהושע על רגליו ואמר אלמלא אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת, ועכשיו שאני חי והוא חי היאך יכול החי להכחיש את החי (על כרחי אני צריך להודות שאמרתי לו רשות) היה רבן גמליאל יושב ודורש, ורבי יהושע עומד על רגליו, עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן עמוד (שתוק) ועמד.

אמרי עד כמה נצעריה וניזיל, בראש השנה [(ר"ה כ"ה.) שאמר לו גוזר אני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך] אשתקד (שנה שעברה) צעריה, בבכורות במעשה דרבי צדוק צעריה, הכא נמי צעריה, תא ונעבריה (מן הנשיאות) מאן נוקים ליה, נוקמיה לרבי יהושע בעל מעשה הוא (והוה ליה לרבן גמליאל צערא טפי) נוקמיה לר"ע, דילמא עניש ליה (רבן גמליאל **ביערות דבש ביאר** שייחוסו לעזרא יצילנו מעונש על העברת הנשיאות משבט יהודה לשבט אחר) דלית ליה זכות אבות, אלא נוקמיה לראב"ע, דהוא חכם, והוא עשיר, והוא עשירי לעזרא. הוא חכם, דאי מקשי ליה מפרק ליה, והוא עשיר, דאי אית ליה לפלוחי לבי קיסר אף הוא אזל ופלח, והוא עשירי לעזרא דאית ליה זכות אבות, ולא מצי עניש ליה. אתו ואמרו ליה ניחא ליה למר דליהוי ריש מתיבתא, אמר להו איזיל ואימליך באינשי ביתי. אזל ואמליך בדביתהו [**ביערות דבש ביאר** שהיה חייב לימלך בה, כי 'חמר ונעשה גמל צריך ליטול רשות מאשתו, משום שממעט בעונה'. וכיון שעונת תלמיד חכם הוא משבת לשבת. ועונת נשיא היא מחודש לחודש (מכות לדכי נקן) וכיון שנתמעטה עונתו, היה צריך ליטול רשות מאשתו]. אמרה ליה [**דף כח ע"א**] דלמא מעברין לך (מן הנשיאות בשביל אחר) אמר לה לשתמש אינש יומא חדא בכסא דמוקרא (זכוכית יקרה) ולמחר ליתבר. אמרה ליה לית לך חיורתא (שערות לבנות של זקנה, ונאה לדרשן להיות זקן) ההוא יומא בר תמני סרי שני הוה, אתרחיש ליה ניסא ואהדרו ליה תמני סרי דרי חיורתא. היינו דקאמר ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה, ולא בן שבעים שנה.

תנא אותו היום סלקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס. שהיה רבן גמליאל מכריז ואומר כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש (**כתבו התוס רא"ש** משום דאמרינן כל השונה לתלמיד שאינו הגון כאילו זורק אבן למרקוליס. ור' אלעזר בן עזריה סבר ה"מ היכא דקים לן דאינו הגון). ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי. אמר רבי יוחנן פליגי בה אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן, חד אמר אתוספו ארבע מאה ספסלי וחד אמר שבע מאה ספסלי. הוה קא חלשא דעתיה דרבן גמליאל (כשראה שנתוספו היום תלמידים רבים, והיה דואג שלא יענש במה שמנעם בימיו מלבא) אמר דלמא חס ושלום מנעתי תורה מישראל. אחזו ליה בחלמיה חצבי חיורי דמליין קטמא (כלומר אף אלו אינם ראויים) ולא היא, ההיא ליתובי דעתיה הוא דאחזו ליה (**הקשה פתח עינים** אמו משמיא משקרי ח"ו להראות לו דבר שאינו משום יתובי דעתא **ותירץ** מן השמים הראו לו חצבי חיורי דמליין קיטמא לגלות לו דדוקא היכא דידעינן דמליין קיטמא וקים לן שאינם הגונים אז דוקא הוא דלא אנוחי מנחינן להו לעייולי, אבל מסתמא לא וכראב"ע. אך סתמו הדבר ליתובי דעתיה ואיהו הוא דקטעי להבין דהני ספסלי דאתוספו חצבי מליין קיטמא הם. ובכי הא דאיהו מטעי נפשיה לית ביה משום גניבת דעת).

תנא עדיות בו ביום נשנית, וכל היכא דאמרינן בו ביום ההוא יומא הוה. ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית המדרש שלא פירשוה. ואף רבן גמליאל לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת (**הרמב"ם בפיהמ"ש** ביאר נקט שלא רצה להבטל מתורה **ו'הכותב' ביאר** שלא רצה להחזיק במחלוקת) דתנן בו ביום בא יהודה גר עמוני לפניהם בבית המדרש, אמר להם מה אני לבא בקהל, אמר לו רבן גמליאל אסור אתה לבא בקהל, אמר לו רבי יהושע מותר אתה לבא בקהל. אמר לו רבן גמליאל והלא כבר נאמר לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל ה' אמר לו רבי יהושע וכי עמון ומואב במקומן הן יושבין, כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות [**תוס' בברכות (יב:)** נוקטים שמואב יושב במקומו, ואת

עמון בלבלו, ולכן משנים הגירסא] שנאמר וְאָסִיר| גְּבוּלֹת עַמִּים וַעֲתוּדֹותֵיהֶם שׁוֹשֵׁתִי וְאוֹרִיד כַּאַבִּיר יוֹשְׁבִים, וכל דפריש מרובא פריש. אמר לו רבן גמליאל והלא כבר נאמר וְאַחֲרֵי־כֵן אָשִׁיב אֶת־שְׁבוּת בְּנֵי־עַמּוֹן נְאֻם־ה׳. אמר לו רבי יהושע והלא כבר נאמר וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל ועדיין לא שבו. מיד התירוהו לבא בקהל.

אמר רבן גמליאל הואיל והכי הוה (**רש"י בעין יעקב ביאר** שרבן גמליאל ראה שרוב החכמים הסכימו עם רבי יהושע, והבין שהוא רמז שהקב"ה מסכים עמו) איזיל ואפייסיה לרבי יהושע. כי מטא לביתיה, חזינהו לאשיתא דביתיה (כותלי ביתו) דמשחרן. אמר לו מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה. אמר לו אוי לו לדור שאתה פרנסו, שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים (**התשב"ץ סי' קמב** ביאר שרבן גמליאל לא ידע מה היא מלאכת רבי יהושע, כי היה עושה אותה בצינעה, שהרי אב בית דין היה, ואמרו 'כיון שנתמנה פרנס על הציבור, אסור לו לעשות מלאכה בפני שלשה'. אך רב יהושע טען, שראוי היה לו לרבן גמליאל לפשפש במעשיהם של תלמידי חכמים, כדי שלא יהיו ניזונין בצער) אמר לו נעניתי לך (דברתי למולך יותר מן הראוי) מחול לי, לא אשגח ביה, עשה בשביל כבוד אבא (**ביאר הגר"א** רשב"ג נשיא ישראל **אמנם רב נסים גאון** ביאר שהכוונה להלל, שהיה הנשיא הראשון, והוא מאבות אבותיו) פיים. אמרו מאן ניזיל ולימא להו לרבנן, אמר להו ההוא כובם אנא אזילנא. שלח להו רבי יהושע לבי מדרשא מאן דלביש מדא ילבש מדא (הרגיל ללבוש המעיל ילבש, כלומר הרגיל בנשיאות יהיה נשיא) ומאן דלא לביש מדא יימר ליה למאן דלביש מדא שלח מדך ואנא אלבשיה (משל הוא, שרבן גמליאל הרגיל בנשיאות, ראוי לו להיות נשיא, ולא ראב"ע שאינו רגיל בכך. **ביאר המהרש"א** שרצה לומר כי רבן גמליאל היה משבט יהודה ומזרע בית דוד, ו'מדא' הוא בגד מלכות. ורבי אלעזר בן עזריה כהן היה, וכשם שאין אדם נוגע בכהונה שלך, כן אין לך ליטול את הנשיאות המוכנת לזרע דוד. וכמו שנאמין לכהן ה'מזה' במי חטאת הנוגעים לכהונה שלו, כן אין לדקדק אחר רבן גמליאל במה שנוגע לנשיאות שלו) אמר להו ר"ע לרבנן טרוקו גלי, דלא ליתו עבדי דרבן גמליאל ולצערו לרבנן (שסבר שאותו כובם היה עבד רבן גמליאל) אמר רבי יהושע מוטב דאיקום ואיזיל אנא לגבייהו. אתא, טרף אבבא. אמר להו מזה בן מזה (כהן בן כהן) יזה (את מי חטאת) ושאינו לא מזה ולא בן מזה יאמר למזה בן מזה מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה, אמר לו ר"ע רבי יהושע נתפייסת, כלום עשינו אלא בשביל כבודך למחר אני ואתה נשכים לפתחו (של ראב"ע). אמרי היכי נעביד, נעבריה גמירי מעלין בקדש ואין מורידין, נדרוש מר חדא שבתא ומר חדא שבתא אתי לקנאויי, אלא לדרוש רבן גמליאל תלתא שבתי, וראב"ע חדא שבתא. והיינו דאמר מר (במסכת חגיגה) שבת של מי היתה של ראב"ע היתה. ואותו תלמיד (ששאל תפלת ערבית רשות או חובה) רבי שמעון בן יוחאי הוה.

איתא במשנה 'ושל מוספין כל היום' **אמר רבי יוחנן** ונקרא פושע [המאחר כל כך **השאגת אריה סי' יז** הוכיח מכאן, שלרבי יהודה, אף בדיעבד אינו יוצא אחר ז' שעות, שאם לא כן, מה החילוק בין רבי יהודה לרבנן, הרי גם לרבנן אסור לכתחלה. **אמנם המאירי (כו:)** כתב שאף ר' יהודה מודה שבדיעבד שזמנה כל היום]. **פסק הש"ע** זמן תפלת מוסף מיד אחר תפלת השחר ואין לאחרה יותר מעד סוף ז' שעות. ואם התפלל אותה אחר שבע שעות נקרא פושע ואעפ"כ יצא י"ח מפני שזמנה כל היום... (**הגה** ואם התפלל אותה קודם תפלת שחרית, יצא) או"ח (רפו,א).

תנו רבנן היו לפניו שתי תפלות, אחת של מנחה ואחת של מוסף, מתפלל של מנחה (**פירש רש"י** מאחר שהגיע זמנה, כדי להקדימה בתחלת זמנה, שלא יקרא פושע גם עליה. **קשה לי** הגמ' בהמשך אומרת טעם 'שזו תדירה וזו אינה תדירה' למה רש"י כתב טעם אחר **מתרץ הפני שלמה** הא דקאמר רש"י ז"ל שלא יקרא פושע גם עליה אין כונתו על איחור זמן תפילת מנחה, אלא על מצות תדיר. דכיון דהגיע זמן מנחה אם יתפלל מוסף תחילה קודם מנחה יעבור על מצות תדיר, אף שבעלמא שאין מוסף מתפלל מנחה בזמנה המהודר סמוך לדמדומי חמה, עתה שיש לפניו מוסף חייב להקדים מנחה דחובת תדיר היא מן התורה, כדיליף בזבחים (פט.) מדכתיב מלבד עולת הבקר אשר לעולת התמיד. **אמנם הדברי דוד** כתב שהרי"ף והרא"ש לא גרסו לטעם שהובא בהמשך 'מפני שזו תדירה' ונראה לומר שגם שרש"י לא גרס לה. וצ"ל שלא תירץ לה מדיליה, דטעמא דתדיר אינו שייך רק היכי שהגיע זמנם כאחת, אבל הכא דמקודם חל עליו חיוב תפלת מוסף קודם שחל עליו חיוב תפלת המנחה לכך אין שייך כאן טעמא

דתדיר וע"ע תרוץ נוסף בלל"ח) ואחר כך מתפלל של מוסף, שזו תדירה וזו אינה תדירה [**הרא"ה כתב** שקדימה זו מעכבת, ואם התפלל מוסף קודם מנחה לא יצא. והרשב"א נחלק עליו, וכ"פ הרמ"א (רפו ס"ד). **והמג"א (שם) כתב** שאם אין שהות ביום להתפלל שתיהן, יתפלל רק מוסף, כי מנחה יש לה תשלומין בערב] **רבי יהודה אומר** מתפלל של מוסף ואחר כך מתפלל של מנחה, שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת. **אמר רבי יוחנן** הלכה מתפלל של מנחה ואחר כך מתפלל של מוסף (**כתבו תוס'** מיירי כגון שהיה לו לילך לסעודה גדולה כמו לנשואין ומתיירא שמא ימשוך בסעודתו או שישתכר, אבל אם היה לו שהות להתפלל אחר תפלת מוסף תפלת המנחה בזמנה אין לו להקדים תפלת המנחה אלא יתפלל כסדר מוסף ואח"כ מנחה) **רבי זירא כי הוה** חליש מגירסיה, הוה אזיל ויתיב אפתחא דבי רבי נתן בר טובי, אמר כי חלפי רבנן אז איקום מקמייהו ואקבל אגרא (**בפתח עינים ביאר** כי אף ששנינו 'אל תהיו כעבדים המשמשים ע"מ לקבל שכר', היינו במצוה שחייב לעשותה, אך רבי זירא קם לפני התלמידים וכיון שלא היה חייב לעמוד בפניהם, יכל לעשות כדי לקבל שכר. **בהגהות רש"ק ביאר** כיון ששכרו שזוכה לבנים ת"ח, ושכר כזה ראוי לבקש, **ובבני יששכר כתב** שעל הפסוק 'והדרת פני זקן ויראת מאלוהיך' דרשו שזוכה ליראת שמים, ומותר לעשות מצוה זו כדי לזכות בשכר האמור בה). נפק אתא רבי נתן בר טובי, אמר ליה מאן אמר הלכה בי מדרשא? אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן אין הלכה כרבי יהודה... **פסק הש"ע** היו לפניו שתי תפלות, אחת של מנחה ואחת של מוספין, כגון שאיחר מלהתפלל תפלת מוסף עד ו' שעות (**הגה** ומחצה) שהוא זמן תפלת מנחה, צריך להתפלל של מנחה תחלה ואח"כ של מוסף (**מסביר הרא"ש** בדעת הבבלי, שאף שיכול להתפלל מנחה קטנה, מדין תדיר צריך להקדים מנחה, **ודלא כתוס'**) (**הגה** ומיהו אם הקדים של מוסף, יצא) וי"א (זו דעת תוס') דהיינו דוקא שצריך עתה להתפלל שתיהן, כגון שרוצה לאכול ואסור לו לאכול עד שיתפלל מנחה, אבל אם א"צ עתה להתפלל מנחה יכול להקדים של מוסף. (**הגה** ומיהו אם הגיע מנחה קטנה יתפלל מנחה תחלה) ויש מי שהורה שאין עושים כן בצבור להקדים תפלת מנחה לתפלת מוסף, כדי שלא יטעו או"ח (רפו,ד). **כתב כה"ח** כיון שיש טעם על פי הסוד להקדים תפילת מוסף למנחה, נקטי' כשיטת י"א.

[דף כח ע"ב] רב אויא חלש ולא אתא לפרקא דרב יוסף (שהיה ראש הישיבה בפומבדיתא, והיה דורש בשבת קודם תפלת המוספין, ולאחר הדרשה היו הולכים לבית הכנסת ומתפללים תפלת המוספין) למחר כי אתא, בעא אביי לאנוחי דעתיה דרב יוסף. אמר ליה מאי טעמא לא אתא מר לפרקא, אמר ליה דהוה חליש לבאי ולא מצינא. אמר ליה אמאי לא טעמת מידי ואתית, אמר ליה לא סבר לה מר להא דרב הונא דאמר אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המוספין, אמר ליה איבעי ליה למר לצלויי צלותא דמוספין ביחיד, ולטעום מידי ולמיתי [**הביאו"ה (סי' פט)** הוכיח מכאן שאדם חלוש שאין בכוחו להמתין עד סוף התפלה, עדיף שיתפלל ביחידות, מאשר לאכול לפני התפלה כדי להתפלל במנין] אמר ליה ולא סבר לה מר להא דאמר רבי יוחנן אסור לו לאדם שיקדים תפלתו לתפלת הצבור, אמר ליה לאו אתמר עלה אמר רבי אבא בצבור שנו (אם הוא בבית הכנסת עם הצבור, לא יקדים להתפלל).

ולית הלכתא לא כרב הונא ולא כרבי יהושע בן לוי, כרב הונא הא דאמרן (היינו שמותר לטעום קודם מוסף ולא כרב הונא) כרבי יהושע בן לוי דאמר רבי יהושע בן לוי כיון שהגיע זמן תפלת המנחה, אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המנחה (אלא מותר לטעום גם קודם מנחה, והאיסור הוא רק קודם שחרית). **פסק הש"ע א.** כשעומד עם הצבור אסור לו להקדים תפלתו לתפלת ציבור (**מ"ב** עיין באורחות חיים שכתב הטעם מפני שהוא כמבזה את הצבור ומשמע בגמרא דאפילו אם הוא רוצה לעשות זה בשביל לימוד התורה כגון שיש לו שיעור קבוע ללמוד תורה אצל אחד. כתב הב"ח דאם צריך הוא למהר תפלתו כגון שיוצא לדרך יצא מבהכ"נ ויתפלל בביתו ואפשר דבשביל לימוד התורה ג"כ מותר לעשות כן) אלא אם כן השעה עוברת ואין הציבור מתפללין לפי שמאריכים בפיוטים או לסבה אחרת (**הגה** אבל בלא שעה עוברת, יתפלל הפיוטים והתחינות עם הציבור ולא יפרוש מן הציבור אפילו לעסוק בדברי תורה וע"ל סימן מ"ח) או"ח (צ,י). **במ"ב (דרשו)** הביאו שהגרנ"ה הלוי בדברי הגר"א, וכ"ד הגרשז"א שגם אם כוונתו להתפלל ותיקין אסור. **כתב**

הפסקי תשובות שנחלקו הפוסקים באופן שרוצה להקדים כיון שדרכו להאריך בתפילה ורוצה לסיים אתם, שי"א (שו"ת פרי תבואה, מגן גיבוריס, פר"ח, מהרש"ל, יבי"ח) דשפ"ד וטעמם כיון דכוונתו ניכרת שעושה כן כדי להתפלל במתינות ובכוונה וגמר תפלתו יחד עם הציבור אין בזה משום מבזה את הציבור, ועוד דחלק מתפלתו מתפלל יחד עם הציבור ונגררת כל תפלתו אחריהם ושפיר הוי תפלה בציבור אף על פי שמקדים לפניהם. **ויש שאמרו** שלא יעשה כן (מעשה רוקח על הרמב"ם, שו"ת תפארת אדם, שו"ת אור לציון) **ב. מותר לטעום קודם תפלת המוספין** (**ביאור הלכה** אחר קידוש) **דהיינו אכילת פירות או אפילו פת מועט** (**מ"ב** דהיינו כביצה, דכ"ז הוא בכלל אכילת עראי, וכ"ש אם אוכל מיני תרגימא מחמשת המינים דשרי) **אפילו טעימה שיש בה כדי לסעוד הלב** (**מ"ב** דהיינו שאוכל פירות הרבה דאכילת פירות לא מקרי קבע. ונראה, דאם חלש לבו יכול גם פת לאכול עד שתתיישב דעתו אף שהוא יותר מכביצה. כתב בא"ר והובא בשע"ת דאם חלש לבו ואין לו יין ולא שאר דבר לקדש עליו רשאי לאכול פירות וה"ה מיני תרגימא מה' מינים קודם מוסף אף בלי קידוש אבל בלא"ה אין להקל) **אבל סעודה אסור** או"ח (רפו,ג).

ג. והא דאסור לאכול סעודה קטנה (קודם מנחה) **היינו כשקובע לסעוד, אבל לטעום, דהיינו אכילת פירות, מותר. והוא הדין לאכול פת כביצה כדרך שאדם אוכל, בלא קבע, מותר** או"ח (רלב,ג). בעז"ה במסכת שבת נרחיב, אם המנהג כהש"ע לאסור אכילת פת.

משנה רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה. אמרו לו מה מקום (מה טיבה) **לתפלה זו** (**הריטב"א נקט** שתפלות אלו רשות, **ובפתח עינים** דייק כן ממה ששאלוהו לטיבם של תפלותיו, ולא הקדים ואמר להם שחיוב לאומרם. **אמנם הרמב"ם בפיהמ"ש** דקדק מלשון הגמרא שחיוב לומר תפלות אלו, שהרי לא אמרו כסיפור דברים על רבי נחוניא 'מה היה אומר', אלא כבירור חיובו של כל אדם 'מה הוא אומר'. **ובערוך השלחן** (**סי' ק"י סקט"ז**) כתב שבזמננו לא מקפידים לאמרם, כי הלומדים בביהמ"ד אינם מורים הוראות, ואילו הרב יושב בביתו) **אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי, וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי.**

תנו רבנן בכניסתו מהו אומר, יר"מ ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי, ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם (**תלמידי ר' יונה פירשו** שלא יכשלו החברים ותמשך מזה רעה שיהא שמח בכשלונם. **אמנם מהרי"א** הסביר היה מתפלל שיהיה לו שמחה וגיל בהם שהתורה היא שמחה לעוסקים בה) **ביציאתו מהו אומר** [**המג"א** (**סי' ק"י סקט"ז**) כתב שהלומד כל היום, אומר בלילה, בגמר למודו] **מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות** [**בתפארת ישראל** (**בועז ב**) ביאר שחוץ מהודאתו, הוא מוסיף לגנות את העוסקים בהבלי החיים, כדי לחזק עצמו שלא ירגיש כעצל כנגד העמלים בעסקי ממונם] **שאני משכים והם משכימים אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים, אני עמל והם עמלים, אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר** (**ביאר החפץ חיים על התורה פרשת בחוקותי** היינו שהם מקבלים שכר רק על תוצאת מלאכתם, ושכרם תלוי בהצלחתם, אך שכר לימוד תורה, הוא על עצם העמל, ונוטלו אף אם טעה בלמודו) **אני רץ והם רצים אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת.** **פסק הש"ע הנכנס לבית המדרש יתפלל, יר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו שלא אכשל בדבר הלכה וכו', וביציאתו יאמר** (**מ"ב** כתב הרמב"ם בפי' המשנה ואלה שתי תפלות חובה) **מודה אני לפניך ה' אלהי, ששמת חלקי מיושבי בית המדרש** (**מ"ב** וה"ה העוסק בתורה ביחידות כל היום צריך לומר כן בכל ערב אחר גמר לימודו) או"ח (קי,ח).

תנו רבנן כשחלה רבי אליעזר (**רעק"א** מפנה שבדרך ארץ רבה איתא ראב"ע, ויש שם עוד שינויים) **נכנסו תלמידיו לבקרו. אמרו לו רבינו, למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העולם הבא. אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם, ומנעו בניכם מן ההגיון** [**לא תרגילום במקרא יותר מדאי, משום דמשכא והסביר הצל"ח** נלע"ד משום שלימוד המקרא גם האפיקורסים לומדים בשביל הלשון כמו שלומדים שאר לשונות, ואם לא תשגיח על בנך בילדותו רק על לימוד המקרא, יכול להיות שתקח לו מלמד אחר משלהם כי גם הם יודעים ללמדו, ומתוך כך בנך נמשך אחריהם גם בדיעות נפסדים. ולכן הזהיר מזה, אבל חנוך לנער על פי דרכי התורה והושיבום בין ברכי תלמידי חכמים, גם בילדותם בלמדם מקרא קח לו מלמד תלמיד חכם וירגילו תיכף גם במשנה וגמרא. והרבה יש להוכיח על זה בדורינו שפשתה המספחת מאד, ומן השמים ירחמו **המאירי והערוך ביארו** שימנעום מללמוד מקרא, כי יש מקראות שנאמרו לשבר אזנו של אדם, ולולי ביאורם יכולים לבא לידי כפירה. **ובשערי ציון** (**ח"ב אות כז**) כתב שבזמננו שהחומש נדפס

כזז:

עם רש"י אין איסור ללמד מקרא **ובספר המאורות ובנמוקי יוסף** (מגילה כה:) ביארו בשם רב האי גאון שהכוונה לפילוסופיה) **ל"א משיחת ילדים**] **והושיבום בין ברכי תלמידי חכמים** (**ביאר המהרש"א** כדי להרגילם במדות טובות, אף שעדיין אין הם ראויין לתלמוד), **וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים** (כדי שתתפללו ביראה ובכוונה) **ובשביל כך תזכו לחיי העולם הבא.**

וכשחלה רבי יוחנן בן זכאי, נכנסו תלמידיו לבקרו, כיון שראה אותם התחיל לבכות. אמרו לו תלמידיו נר ישראל, עמוד הימיני (שני עמודים העמיד שלמה באולם, שם הימני יכין ושם השמאלי בועז, הימיני לעולם חשוב) **פטיש החזק** [**הסביר המהרש"א** נר ישראל במצות כמ"ש כי נר מצוה וגו' ועמוד הימיני שהוא היה עמוד אותו הדור שהציל כמה צדיקים בחורבן של אספסינוס כדאיתא (גיטין נ"ו.) ופטיש החזק בתורה כמ"ש וכפטיש יפוצץ סלע] **מפני מה אתה בוכה, אמר להם אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי, שהיום כאן ומחר בקבר, שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם, ואם אוסרני** (חובש אותי) **אין איסורו איסור עולם, ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון אע"פ כן הייתי בוכה** (**מאימת משפטו, אם לדין מוליכין אותי לפניו**) **ועכשיו שמוליכים אותי לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, שהוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים, שאם כועס עלי כעסו כעס עולם, ואם אוסרני איסורו איסור עולם, ואם ממיתני מיתתו מיתת עולם** [**הגר"א** (**משלי כא,טז**) **ביאר** שרבי יוחנן דיבר על שלשה דינים שאדם נידון בהם אחר מיתה. **א.** 'אם כועס' בגיהנם. **ב.** 'אם אוסרני' בגלגול. **ג.** 'אם ממיתני, מיתת עולם' שנכרת מהיים, ואינו נידון, כי לא יהיה כלל, והוא החמור מכלם] **ואיני יכול לפייסו בדברים** (**ביאר המהרש"א** בתפלה) **ולא לשחדו בממון** (**ביאר המהרש"א** בצדקה) **ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים, אחת של גן עדן ואחת של גיהנם, ואיני יודע באיזו מוליכים אותי ולא אבכה** (**לכאורה תמוה** למה פחד ובכה, והרי היה צריך לעשות תשובה, המתקבלת אפילו ברגע האחרון. **וביאר הגר"ח שמואלביץ** (**מאמר צט**) שריב"ז ידע שקיים כל התורה כולה, אך ירא שמא טעה בדרך עבודת ה' שלו, ועל כך לא שייך לחזור בתשובה, כי הוא סבור שהולך בדרך האמת. **ומרן הגרא"מ שך תירץ** שבכיו לא היה על מה שעשה, אלא על מה שהיה יכול לעשות ולא עשה, ובכה גם על מעשיו הטובים, כאמור בקהלת (יב,יד) שהמשפט 'על כל נעלם אם טוב ואם רע', והיינו שלפי מעלתו נידון אם השלים מעשיו הטובים כראוי, ועל החסרון בשלימות מעשיו אין התשובה מועילה) **אמרו לו רבינו, ברכנו אמר להם יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. אמרו לו תלמידיו עד כאן, אמר להם ולואי** (**שיהא כמורא בשר ודם, שאם כן תחדלו מעבירות הרבה**) **תדעו, כשאדם עובר עבירה** (**בסתר**) **אומר שלא יראני אדם** (**ויודע שהכל הוא גלוי להקב"ה, ואינו מניח בכך**) **בשעת פטירתו, אמר להם פנו כלים מפני הטומאה** (**טומאת אהל המת בכל הבית**) **והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא** (**אלי ללוותי וכשער הגלגולים** (**נט,ב**) **כתב** שריב"ז היתה בו נשמת חזקיה המלך, ולכן אמר להכין לו כסא).

משנה רבן גמליאל אומר בכל יום ויום מתפלל אדם שמנה עשרה. **רבי יהושע אומר** מעין שמונה עשרה. **ר"ע אומר** אם שגורה תפלתו בפיו מתפלל שמונה עשרה, ואם לאו מעין שמונה עשרה. **רבי אליעזר אומר** העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים. **רבי יהושע אומר** ההולך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה, ואומר הושע ה' את עמך את שארית ישראל, בכל פרשת העבור יהיו צרכיהם לפניך, בא"י שומע תפלה. היה רוכב על החמור ירד ויתפלל, ואם אינו יכול לירד (שאין לו מי שיאחז את חמורו) יחזיר את פניו (לצד ירושלים) ואם אינו יכול להחזיר את פניו יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים. היה מהלך בספינה או באסדא (בית הסוהר וי"א רפסודה) יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים [**התוס' יום טוב כתב** שדוקא רוכב על חמור צריך לכתחילה להחזיר פניו, כיון שאם יכול, צריך לירד מהחמור. אך היושב בספינה, שמתפלל לכתחילה בישיבה, אין צריך להחזיר פניו, אלא לכוון לבו בלבד **בביאור הלכה** (**צד,ד**) ביאר כוונתו, כי כיון שתפלה בישיבה אינה נחשבת תפלה כנגד תפלה בעמידה, בהכרח שאם הקלו בישיבה, אינו צריך להחזיר פניו].

הני שמונה עשרה כנגד מי, אמר רבי הלל בריה דרבי שמואל בר נחמני כנגד שמונה עשרה אזכרות שאמר דוד בהבו לה' בני אלים [שהוא רמז לאבות וגבורות וקדושת השם, בר"ה (לב.) מנין שאומרים אבות, תלמוד לומר הבו לה' בני אלים] **רב יוסף אמר**

כנגד שמונה עשרה אזכרות שבק"ש. **אמר רבי יהושע בן לוי** כנגד שמונה עשרה חוליות שבשדרה.

ואמר רבי יהושע בן לוי המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו (שיראו הפקקים, הם הקשרים) כל חוליות שבשדרה **עולא אמר** עד כדי שיראה איסר כנגד לבו (שני קמטים, אחד מלמטה ואחד מלמעלה, וכאיסר רוחב בשר באמצע **מסביר המאירי** שדעה זו מקילה יותר. **אמנם תוס' ר"י החסיד** הסביר שדעה זו מחמירה יותר **והלחם יהודה** שאינן חולקים, וכן הסביר בדעת הרמב"ם והש"ע) **רבי חנינא אמר** כיון שנענע ראשו שוב אינו צריך. אמר רבא והוא דמצער נפשיה (שהוא ניכר שחפץ לכרוע, אלא שהוא מצטער) ומחזי כמאן דכרע. **פסק השו"ע א.** המתפלל, צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה ולא יכרע באמצע מתניו וראשו ישאר זקוף, אלא גם ראשו יכוף כאגמון או"ח (קיג,ד). **ב.** ולא ישחה כל כך עד שיהיה פיו כנגד חגור של מכנסים ואם הוא זקן או חולה ואינו יכול לשחות עד שיתפקקו, כיון שהרכין (שהשפיל) ראשו, דיו, מאחר שניכר שהוא חפץ לכרוע אלא שמצער עצמו או"ח (קיג,ה)

הני תמני סרי, תשסרי הוויין? **אמר רבי לוי** ברכת המינים ביבנה תקנוה (לאחר זמן מרובה) כנגד מי תקנוה? אמר רבי לוי לרבי הלל בריה דרבי שמואל בר נחמני כנגד אל הכבוד הרעים, לרב יוסף כנגד אחד שבק"ש, לרבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי כנגד חוליא קטנה שבשדרה [**הערוך** (ערך לוז) **כתב** שהיא עצם הלוז, שעליה אמרו (**ב"ר כה,ג**) שאינה נרקבת, וממנה יקומו בתחיית המתים].

תנו רבנן שמעון הפקולי (מוכר צמר גפן) הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה [**הריטב"א ביאר** כי אף שאנשי כנסת הגדולה כבר סדרון, נשכחו וחזר וסידרן. **ורבינו יונה כתב** כי מתחילה לא נתקנו עם סדר מסויים, ושמעון הפקולי סדרן **ור"ח כתב** שרק בברכות האמצעיות לא היה סדר, וכאשר שמע רבן גמליאל את תפלת שמעון הפקולי, ישרה בעיניו וקבעה לכל]. אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים, עמד שמואל הקטן ותקנה, לשנה אחרת שכחה. **[דף כט ע"א]** והשקיף בה (חשב לזכור אותה) שתים ושלש שעות ולא העלוהו (**הפביר המעדני יו"ט** הגמ' נקטה לשון 'העלוהו', משום שדרך המתפללים לעמוד במעמקים). אמאי לא העלוהו, והאמר רב טעה בכל הברכות כלן אין מעלין אותו בברכת המינים מעלין אותו חיישינן שמא מין הוא [**ר' יונה הבין** שמדובר באופן שלא יודע לחזור לתפילתו ולהמשיך, ולכן בשאר ברכות 'אין מעלין אותו' היינו שאין מסלקין אותו מלהיות ש"צ תמיד, אלא רק בתפלה זו, ואילו בברכת המינים 'מעלין אותו' מלהיות ש"צ תמיד. אבל באופן שיודע לחזור לתפילתו ולהמשיך להתפלל אף בברכת המינים ממשיך בתפילתו, כי החשש הוא רק כשאינו רוצה לאמרה כלל. **אבל הטור כתב** שאם דילג ברכת למלשינים מסלקין אותו מיד, אמנם אם התחיל וטעה, איו מסלקין אותו. (עיין בב"י סי' קכו שהשוה לעתס) **והסביר הפרישה** מסלקין אותו רק עתה, ולא לעולם, דלא כר' יונה. **והרמב"ם** (**תפלה י,ג**) **כתב** שרק אם שהה שעה ואינו יודע לחזור, מעמידין אחר תחתיו (**הכילו"ה** תמה למה השמיט השו"ע שיעור המתנה זה). **כתב רבינו יונה** שדוקא בברכת הצדוקים מעבירין אותו, כי יש בה קללה למינים, אבל אם טעה בתחית המתים, אין מעבירין אותו. כי אין בה היכר אם הוא מין, שהרי אף אם אינו מאמין בתחית המתים יכול לאומרה. **והטור כתב בשם הירושלמי**, שבשלש ברכות מעבירין אותו בתחית המתים, שמא הוא כופר בתחית המתים, ב'מכניע זדים', שמא מין הוא, וב'בונה ירושלים', שמא אינו מאמין בביאת המשיח. וסיים הטור ואני אומר, מין הוא, שאף אם כופר בתחית המתים או בביאת המשיח הוא מין. **אכן** כבר תמה הב"י למה הזכיר הטור ירושלמי שחולק על הבבלי]? **שאני שמואל הקטן**, דאיהו תקנה. וניחוש דלמא הדר ביה? אמר אביי, גמירי טבא לא הוי בישא. ולא, והכתיב וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל? ההוא רשע מעיקרו, אבל צדיק מעיקרו לא. ולא, והא תנן אל תאמין בעצמך עד יום מותך, שהרי יוחנן כהן גדול שמש בכהונה גדולה שמנים שנה ולבסוף נעשה צדוקי? אמר אביי הוא ינאי [שהרג חכמי ישראל בקידושין סו.] הוא יוחנן (ר"ל, אף יוחנן היה רשע מעיקרו, ואחר כך נעשה צדיק) **רבא אמר ינאי** לחוד ויוחנן לחוד, ינאי רשע מעיקרו, ויוחנן צדיק מעיקרו. הניחא לאביי, אלא לרבא (שיוחנן צדיק מעיקרו היה) קשיא (איך לבסוף נעשה צדוקי)? אמר לך רבא צדיק מעיקרו נמי, דלמא הדר ביה. אי הכי, אמאי לא אסקוהו? שאני שמואל הקטן דאתחיל בה (התחיל לאומרה וטעה באמצעיתה) דאמר רב, לא שנו אלא שלא התחיל בה, אבל התחיל

בה גומרה. **פסק הש"ע** ש"צ שטעה ודילג אחת מכל הברכות, וכשמזכירין אותו יודע לחזור למקומו, אין מסלקין אותו אבל אם דילג ברכת המלשינים (**מ"ב** דוקא בשדילג כולה אבל אם דילג ראש הברכה וסיים חתימתה לא מצינו שמסלקים אותו) מסלקין אותו מיד [**מ"ב** פי' ואין ממתינין לו שיזכירו אותו אלא מסלקין אותו מהתיבה מיד, כי שמא נזרקה בו עתה אפיקורסות ואינו רוצה לקלל עצמו לכן דילג ברכה זו, ואין מסלקין אותו מש"ץ משום פ"א כיון שיש לומר שטעה (ר"ל שאין מסלקין אותו מתפקיד קבוע של ש"צ, אבל אותו פעם מסלקין) **כתב הביאו"ח** ונראה דאם נזכר מעצמו וחזר לברכת ולמלשינים אין צריך להורידו דהרי מוכח דמעיקרא בשגגה היה. **עוד כתב** אפשר דדוקא אם דילג רק אותה לבד אבל אם דילג אותה ואת חברתה הסמוכה לה מוכח דבשגגה בא זה לידו] שמא אפיקורוס הוא ואם התחיל בה וטעה, אין מסלקין אותו או"ח (קכו,א).

הני שבע דשבתא כנגד מי? אמר רבי חלפתא בן שאול כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים (במזמור קול ה' על המים). הני תשע דראש השנה כנגד מי? אמר רבי יצחק דמן קרטיגנין כנגד תשעה אזכרות שאמרה חנה בתפלתה (בפרשת עלץ לבי) דאמר מר בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה. הני עשרים וארבע דתעניתא כנגד מי? אמר רבי חלבו כנגד עשרים וארבע רננות שאמר שלמה בשעה שהכנים ארון לבית קדשי הקדשים. אי הכי, כל יומא נמי נמרינהו. אימת אמרינהו שלמה ביומא דרחמי (שהוצרך לבקש רחמים, שדבקו שערים זה בזה ולא היו מניחין להכנים ארון לבית קדשי הקדשים בתנחומא פרשת וירא שגם שלמה המלך ישב בתענית ביום חנוכת הבית) אנן נמי ביומא דרחמי אמרי להו.

איתא במשנה 'רבי יהושע אומר מעין שמנה עשרה' מאי מעין שמנה עשרה? **רב אמר** מעין כל ברכה וברכה (אומר בקוצר, ומברך על כל אחת ואחת) **ושמואל אמר** הביננו ה' אלהינו (ואינו מברך אלא שומע תפלה בכל הברכות שבין שלש ראשונות לשלש אחרונות, 'הביננו' כנגד אתה חונן, 'ומול את לבבנו' כנגד השיבנו, 'לסלוח לנו' כנגד סלח לנו, 'להיות גאולים' כנגד גאולה, וכן כולם. **כתב המאירי** אע"פ שהלכה כשמואל, אם אינו יודע את נוסח הביננו יכול לקצר כרב. **וכן פסק החיי אדם** (כד,לא) שבימות הגשמים ומוצאי שבת שאינו אומר הביננו, יכול לקצר בכל ברכה, ולכלול הבדלה ושאלת גשמים) לדעת דרכיך, ומול את לבבנו ליראתך, ותסלח לנו להיות גאולים, ורחקנו ממכאובינו, ודשננו בנאות ארצך, ונפוצותינו מארבע תקבץ, והתועים על דעתך (העוברים על דבריך) ישפטו (**פירש רש"י** והתועים במשפט על דעתך ישפטו, השיבם ללמדם לשפוט כדבריך **ותמה רבינו יונה** שאין לכך קשר לברכת 'השיבה שופטינו'. **ולכן פירש** שה'תועים' שהם ישראל, המטיחים דברים נגד הגלות על שעזבנו הקב"ה יהי רצון שישפטו בדעתך, כלומר בחמלתך וחנינתך, והוא נגד ברכת 'השיבה', שיסיר ממנו יגון ואנחה וימלוך עלינו ברחמים. **והב"י** (**ריש סימן ק"י**) **ביאר** שהכוונה על בני ישראל התועים בין האומות, ונשפטים במשפטיהם, יהי רצון שישפטו במשפטי התורה, וזה יהיה רק כשישיב שופטנו כבראשונה) ועל הרשעים תניף ידיך, וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך, טרם נקרא אתה תענה, בא"י שומע תפלה. לייט עלה אביי אמאן דמצלי הביננו [לפי שמדלג הברכות וכוללן בברכה אחת **כתבו התוס'** והכי קי"ל שאין להתפלל הביננו, ויש ספרים דמסיק ה"מ במתא אבל בדרך שרי כדמשמע בדף (ג.)]

אמר שמואל כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ ממוצאי שבת וממוצאי ימים טובים, מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת. מתקיף לה רבה בר שמואל ונימרה ברכה רביעית בפני עצמה, מי לא תנן, ר"ע אומר אומרה ברכה רביעית בפני עצמה רבי אליעזר אומר בהודאה? אטו כל השנה כולה מי עבדינן כר"ע, דהשתא נמי נעביד. כל השנה כולה מאי טעמא לא עבדינן כר"ע תמני סרי תקון, תשסרי לא תקון, הכא נמי שבע תקון (שלש ראשונות ושלש אחרונות והביננו) תמני לא תקון. מתקיף לה מר זוטרא ונכללה (להבדלה) מכלל הביננו ה' אלהינו המבדיל בין קדש לחול? קשיא (**הרשב"א הביא בשם מהרי"ץ גיאת** שדין זה נדחה להלכה מפני קושיית הגמרא, ויכול להתפלל הביננו במוצאי שבת ולכלול בה הבדלה. **אבל בשם רב האי גאון כתב** כי על אף שהגמרא נשארה בקושיא, ההלכה היא שאין תפלת הביננו במוצאי שבת).

אמר רב ביבי בר אביי כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ מימות הגשמים, מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים. מתקיף לה מר

זוטרא ונכללה מכלל ודשננו בנאות ארצך ותן טל ומטר? אתי לאטרודי. אי הכי, הבדלה בחונן הדעת נמי אתי לאטרודי? אמרי התם כיון דאתיא בתחלת צלותא לא מטריד, הכא כיון דאתיא באמצע צלותא מטריד [**הכסף משנה** (**תפלה ב,ד**) **הביא דעת רבינו מנוח** שאם מובטח לו שלא יטרד יכול לומר הביננו **ובאור שמח כתב** שאין הלכה כמותו שהרי אפילו בהבדלה אין אומרים, אף שאין חשש טירדא]. מתקיף לה רב אשי ונימרה בשומע תפלה, דאמר רב אסי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו, שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה, והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה על הכום? טעה שאני. **פסק השו"ע** בשעת הדחק (**מ"ב** אבל שלא בשעת הדחק אמרינן בגמרא דאביי לייט אמאן דמתפלל הביננו, ומ"מ בדיעבד יצא ואין צריך לחזור ולהתפלל, והא"ר מחמיר אפילו בדיעבד, וכתבו האחרונים דאם רואה שהזמן תפלה עוברת אם יתפלל ארוכה מותר לכתחלה להתפלל הביננו והיינו בימות החמה) כגון שהוא בדרך או שהיה עומד במקום שהוא טרוד וירא שיפסיקוהו או שלא יוכל להתפלל בכוונה תפלה ארוכה, מתפלל אחר ג' ראשונות הביננו, ואומר אחריה ג' אחרונות, וצריך לאמרם מעומד וכשיגיע לביתו, אין צריך לחזור ולהתפלל. ואינו מתפלל הביננו בימות הגשמים, ולא במו"ש וי"ט (**מ"ב** עיין בח"א שכתב דדוקא הביננו אסור אבל לקצר כל ברכה וברכה ולכלול בתוכם שאלה והבדלה [והנוסח עיין שם בכלל כ"ד] מותר אם הוא חולה או שעת הדחק גדול) או"ח (קי,א). **כתב הב"י** משמע בגמרא דהלכה כשמואל דסוגיין בכוליה פירקא מדבר בהביננו אלמא הכי קיימא לן וכן פסקו כל הפוסקים.
* ג' עמודי הוראה כתבו לומר הביננו רק בשעת הדחק.

גופא אמר רב אסי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו, שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה [**כתבו התוס'** ודוקא צרכיו כגון שיש לו חולה בתוך ביתו או שצריך שדהו מים דהוא מעין תפלה וכן שאלת גשמים מותר לבקש בשומע תפילה, אבל משיב הרוח ומוריד הגשם, ואתה חוננתנו ושאר שבחים אסור שאינה מעין שומע תפלה. **הפרי חדש** (**קיט,ג**) העלה מדברי תוס' שאם חיסר ברכה בתפלה, יכול להשלימה בשומע תפלה. **ונחלק עליו הפמ"ג** וטען שבשומע תפלה אפשר להשלים רק את ההזכרות, אך לא את מנין הברכות] והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכום. מיתיבי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו, שאלה בברכת השנים מחזירין אותו, והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה על הכום?... (קושיא מברכת השנים על ברכת השנים) אידי ואידי ביחיד, ולא קשיא הא דאדכר קודם שומע תפלה (אין מחזירין אותו, שיכול לאומרה בשומע תפלה) [**דף כט ע"ב**] הא דאדכר בתר שומע תפלה (**כתבו התוס' עפ"י הירושלמי** שאם נזכר קודם שעקר רגליו חוזר לשומע תפלה). **פסק השו"ע** אם לא שאל מטר, ונזכר קודם שומע תפלה, אין מחזירין אותו, ושואל בשומע תפלה... ואם לא נזכר עד אחר שומע תפלה, אם לא עקר רגליו, חוזר לברכת השנים, ואם עקר רגליו חוזר לראש התפלה, ואם השלים תפלתו ואינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, אעפ"י שעדיין לא עקר רגליו, כעקורים דמי ואם נזכר אחר שהתם שומע תפלה, קודם שהתחיל רצה, נראה שאומר ותן טל ומטר, ואחר כך אומר רצה או"ח (קיז,ה). **הרמב"ם בה"ג והרא"ש** חולקים על התוס' וס"ל שאם עבר את שומע תפלה חוזר לברכת השנים.

אמר רבי יהושע בן לוי טעה ולא הזכיר של ראש חדש בעבודה חוזר לעבודה [**כתבו התוס' בה"ג פי'** דוקא ביחיד, אבל בצבור אינו חוזר מפני ששומעה מש"צ, מיהו צריך לדקדק מפי החזן כל אות ואות של תפלה אע"פ שהוא בקי, דהא אמרינן (ר"ה לד:) כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא הבקי, ואע"ג דאמרינן התם לא פטר רבן גמליאל אלא העם שבשדות משום דאניסי וטרידי אבל טעה לא, יש לומר היינו שלא התפלל כלל, אבל היכא שהתפלל כבר לא השבינן ליה כאילו לא התפלל כלל וה"ה לכל דבר שמחזירין אותו אי הדר שמע ליה משלוחא דצבורא מראש ועד סוף נפיק. **והרב ר"מ** פסק דוקא שכח להזכיר של ר"ח אבל שכח ברכה שלמה מחזירין אותו, ואינו יוצא בשמיעתו משליח צבור] נזכר בהודאה חוזר לעבודה, בשים שלום חוזר לעבודה, ואם סיים חוזר לראש. **אמר רב פפא בריה דרב אחא בר אדא** הא דאמרן סיים חוזר לראש לא אמרן אלא שעקר רגליו, אבל לא עקר רגליו חוזר לעבודה. אמר רב נחמן בר יצחק הא דאמרן עקר רגליו חוזר לראש לא אמרן אלא שאינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו (שהיו אומרים אחר שעקר רגליו)

אבל רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו (אחר עקירת רגליו) חוזר לעבודה. **איכא דאמרי, אמר רב נחמן בר יצחק** הא דאמרן כי לא עקר רגליו חוזר לעבודה לא אמרן אלא שרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, אבל אם אינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו חוזר לראש (אז הויא סיום תפלתו כעקירה, אפילו לא עקר). **פסק הש"ע א.** ...ואם הוא רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו ונזכר אחר שהשלים תפלתו קודם שיעקור רגליו, חוזר לרצה או"ח (תכב,א). כלישנא בתרא להחמיר. **ב.** מי ששכח ולא אמר יעלה ויבא בר"ח או בחולו של מועד או בכל דבר שצריך לחזור בשבילו, יכוין דעתו וישמע מש"צ כל י"ח ברכות מראש ועד סוף כאדם שמתפלל לעצמו (**מ"ב** ועיין באחרונים שכתבו דמוטב שיחזור ויתפלל בעצמו דהאידנא לאו כל אדם יכול לכוין דעתו לשמוע מש"ץ מראש ועד סוף ושמא לבבו יפנה ולא ישמע מש"ץ איזה מלות המעכבים בתפילה. וכתב הב"ח וא"ר דאם הש"ץ דרכו להבליע המלות מדינא אסור לסמוך אש"ץ אלא חייב להתפלל בעצמו) ולא יפסיק ולא ישיח, ופוסע ג' פסיעות לאחוריו, דכיון שכבר התפלל, אלא ששכח ולא הזכיר, אף על פי שהוא בקי, ש"צ מוציאו או"ח (קכד,י).

איתא במשנה 'רבי אליעזר אומר העושה תפלתו קבע' מאי קבע? **אמר רבי אושעיא** כל שתפלתו דומה עליו כמשוי (והיינו לשון קבע חוק קבוע הוא עלי להתפלל וצריך אני לצאת ידי חובתי) **ורבנן אמרי** כל מי שאינו אומרה בלשון תחנונים (**כתבו התוס'** פי' ר"ח דעה זו סוברת דאם יכול לומר לשון תחנונים אפי' עליו כמשא הוי תפלה מעליא) **רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו** כל שאינו יכול (לכוין לבו לשאול צרכיו) לחדש בה דבר (בבקשתו, והיינו לשון קבע כיום כן אתמול כן מחר **הגר"א נקט** שחידוש דבר, היינו שישיג את החסרון המיוחד שיש לו בכל יום). אמר רבי זירא אנא יכילנא לחדושי בה מילתא, ומסתפינא דלמא מטרידנא. **אביי בר אבין ורבי חנינא בר אבין דאמרי תרוייהו** כל שאין מתפלל עם דמדומי חמה (תפלתו עליו חוק קבוע לצאת ידי חובה, ואינו מקפיד לחזר אחר שעת מצוה ועת רצון) דאמר רבי יוחנן מצוה להתפלל עם דמדומי חמה (תפלת יוצר עם הנץ החמה, ותפלת המנחה עם שקיעת החמה) ואמר רבי זירא מאי קראה יִירָאוּךָ עִם־שֶׁמֶשׁ וְלִפְנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים. לייטי עלה במערבא אמאן דמצלי עם דמדומי חמה. מאי טעמא, דלמא מיטרפא ליה שעתא. **פסק הש"ע** יתפלל דרך תחנונים (**ביאו"ה** צריך האדם ליזהר בזה כי יש כמה פוסקים המצריכין לחזור ולהתפלל מחמת זה הלא המה הב"ח והא"ר וכן מוכח מהב"י) כרש המבקש בפתח, ובנחת (**מ"ב** הוא ענין אחד ור"ל שיאמרה בנחת בלשון תחנונים כמי שמבקש רחמים על עצמו. וישים אל לבו שאין ביד שום נברא מלאך או מזל או כוכב למלאות שאלתו כ"א ברצונו יתברך) ושלא תראה עליו כמשא ומבקש ליפטר ממנה (**מ"ב** פי' אע"פ שאומרה בלשון תחנונים אם אינו מחשב כמו שצריך דבר ובא לבקש מלפני המלך אלא שמתפלל מפני החיוב לצאת ידי חובתו אינו נכון, ומאוד צריך ליזהר בזה. ומ"מ, בדיעבד אפילו אם לא אמרה בלשון תחנונים לא יחזור ויתפלל) או"ח (צה,ג).

איתא במשנה 'רבי יהושע אומר, המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה... בכל פרשת העבור' מאי פרשת העבור? **אמר מר עוקבא** אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה (כמו שאשה מתמלאת בטנה ע"י הולד, כך הקב"ה כביכול מתמלא כולו כעס) יהיו כל צרכיהם לפניך (לרחם עליהם) **איכא דאמרי, אמר מר עוקבא** אפילו בשעה שהם עוברים על דברי תורה (ולשון פרשת העבור שהן פורשין לעבירה) יהיו כל צרכיהם לפניך [**הרמב"ם בפיה"מ כתב** שאם מגיע ליישוב בשעה שעדיין יכול להתפלל, מתפלל שוב כראוי **ודייק האור שמח** (**תפלה ד,יט**) שאם עבר זמן תפלה אינו חוזר ומתפלל, כי אינו דומה למי ששכח ולא התפלל, שהרי כיון שהיה אנוס יצא בדיעבד בתפלה קצרה. והיינו משום שלא התחייב אלא בתפלה זו, שנתקנה למקום צרה, ורק אם הגיע בתוך הזמן חל עליו שוב חיוב תפלת י"ח ככל אדם הנמצא ביישוב. **אך הב"י סימן ק"י נקט** שכן מתפלל תשלומין, וסבר שגם בדרך יש עליו חיוב תפלה, אלא שמפני אונסו מתפלל תפלה קצרה, וחייב בתשלומין ככל מי שלא התפלל מחמת אונס].

תנו רבנן המהלך במקום גדודי חיה ולסטים מתפלל תפלה קצרה. ואיזה היא תפלה קצרה **רבי אליעזר אומר** עשה רצונך בשמים ממעל (שאין שם חטא, ואין רצונך עליהם אלא לטוב, ועבור לתחתונים על רצונך) ותן (להם) נחת רוח ליראיך מתחת (שלא יתערבב רוחם על ידי

הבריות, כגון על ידי חיות ולסטים) והטוב בעיניך עשה (**הסביר המהרש"א** לפי שבן אדם אינו יודע מהו טוב לו) בא"י שומע תפלה. **רבי יהושע אומר** שמע שועת עמך ישראל (לשון גניחה יותר מתפלה) ועשה מהרה בקשתם, בא"י שומע תפלה. **רבי אלעזר ברבי צדוק אומר** שמע צעקת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם, בא"י שומע תפלה. **אחרים אומרים** צרכי עמך ישראל מרובין ודעתם קצרה (ואינם יודעים לפרש צרכיהם) יר"מ ה' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה, בא"י שומע תפלה. **אמר רב הונא** הלכה כאחרים ההלכה תבואר בהמשך.

אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא לא תרתה ולא תחטי (לא תכעוס, שמתוך הכעס, אתה בא לידי חטא) לא תרוי (לא תשתכר ביין) ולא תחטי, וכשאתה יוצא לדרך המלך (טול רשות) בקונך וצא. מאי המלך בקונך וצא? **אמר רב חסדא** זו תפלת הדרך. אמר רב חסדא כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך. מאי תפלת הדרך? יר"מ (**רבינו יונה ביאר** שאינה פותחת בברוך כי השוו אותה לברכת 'שומע תפלה' בשמונה עשרה, וכל ברכה שבמקומה היא סמוכה לחברתה, אינה פותחת לעולם ב'ברוך'. **והטור סימן ק"י** הביא שאינה פותחת ב'ברוך', משום שאינה אלא תפלה בעלמא. **המהר"ם מרוטנבורג** כשהיה יוצא לדרך בבוקר, היה אומרה אחר ברכות השחר, כדי להסמיכה לחברתה. **וכתב הב"ח (סי' ו)** שמדת חסידות היא] ה' אלהי שתוליכני לשלום ותצעידני לשלום ותסמכני לשלום, ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך, ותשלח ברכה במעשי ידי, ותתנני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי, בא"י שומע תפלה. **אמר אביי** לעולם [**דף ל ע"א**] לישתף אינש נפשיה בהדי צבורא (אל יתפלל תפלה קצרה בלשון יחיד אלא בלשון רבים, שמתוך כך תפלתו נשמעת) היכי נימא? יר"מ ה' אלהינו שתוליכנו לשלום.

אימת מצלי? **אמר רב חסדא** משעה שמהלך בדרך. עד כמה (זמנה להתפלל)? **אמר רב חסדא** עד פרסה [**פירש רש"י** אבל לא לאחר שהלך פרסה (**תמה רבינו יונה** למה לא יבדק אם יש לו עדיין לילך הרבה **ולכן כתב** שלכתחלה יש לו להתפלל אותה לאחר שילא מהעיר, והחזיק בדרך, ועדיין הוא בתוך הפרסה הראשונה, אך אם שכח ולא אמרה אז, לומר אותה אחר כך, על מה שעדיין יש לו ללכת, עד שיתקרב למקום שהולך שמה). **ובה"ג** מפרש עד כמה יבקש לילך שיהא צריך להתפלל עד פרסה, אפילו אין לו לילך אלא עד פרסה, אבל דרך פחות מפרסה אין צריך להתפלל תפלה זו] **והיכי** מצלי לה (את תפילת הדרך)? **רב חסדא אמר** מעומד **רב ששת אמר** אפילו מהלך (**כתבו התוס'** קיי"ל כרב ששת. **והרי"ף פסק כרב חסדא**) רב חסדא ורב ששת (מאור עינים הוה) הוו קאזלי באורחא, קם רב חסדא וקא מצלי. אמר ליה רב ששת לשמעיה מאי קא עביד רב חסדא, אמר ליה קאי ומצלי. אמר ליה אוקמן נמי לדידי ואצלי, מהיות טוב אל תקרא רע (הואיל ואני יכול להתפלל מעומד, שהרי חבורתי עומדת, לא אקרא רע להתפלל מהלך, ואע"פ שמותר). **פסק הש"ע א.** היוצא לדרך, יתפלל יר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום וכו', וצריך לאמרה בלשון רבים, ואם אפשר יעמוד מלילך כשיאמרנה, ואם היה רוכב **אין צריך לירד** או"ח (קי,ד) **כתב הב"י** 'לי נראה דאף הרי"ף והרא"ש לא אמרו דרב חסדא עדיף טפי אלא בדאפשר ליה כגון שבני חבורתו ממתינים לו וכעובדא דרב חסדא ורב ששת... אבל מן הדין סגי ליה במהלך וכדרב ששת'. **ב.** אומר אותה אחר שהחזיק בדרך, ואין לאומרה, אלא אם כן יש לו לילך פרסה, אבל פחות מפרסה לא יחתום בברוך (**הגה** ולכתחלה יאמר אותה בפרסה ראשונה) ואם שכח מלאומרה, יאמר אותה כל זמן שהוא בדרך, ובלבד שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה ללון בה ומשם ואילך יאמר אותה בלא ברכה או"ח (קי,ז). **בפסקי תשובות** מביא שנחלקו האחרונים האם מחשבים ה'פרסה' במרחק, היינו 4.608 ק"מ לפי שיעורי החזו"א, ולהגר"ח נאה 3.840 ק"מ **ושכ"ד** השדה חמד, הרב אויירבך, והרב וואזנר. **או** בזמן היינו 72 דקות **שכ"ד** היבי"א, אורל"צ, והרב פעלים. **עוד הביא** שנחלקו האם יש לברכה היום, שיש הטוענים דכיון שאין חשש ליסטים וחיות רעות בדרך אין לברכה ושכ"ד קצוה"ש, הרב אויירבך, אור לציון. **ויש החולקים** שכיון שיש סכנות אחרות כגון סכנת דרכים יש לברכה שכ"ד נימוקי או"ח, תשובות והנהגות בשם החזו"א. **עוד כתב** דעפ"י הראבי"ה אם ירצה יוכל להוסיף כפי ענין המצב והדרך כגון לינצל מתאונות דרכים ממחבלים וממוקשים. **אמנם בשם הגרח"ק** דהכל כלול במה שאומרים 'וכל מיני פורעניות' ואין להוסיף על נוסח חז"ל והקדמונים.

מאי איכא בין הביננו לתפלה קצרה? הביננו בעי לצלויי שלוש קמייתא ושלוש בתרייתא, וכי מטי

לביתיה לא בעי למהדר לצלויי, בתפלה קצרה לא בעי לצלויי לא שלוש קמייתא ולא שלוש בתריתא, וכי מטי לביתיה בעי למהדר לצלויי (**הרי"ף דקדק** מלשון 'מטי לביתיה' שלא התירו לומר 'הביננו' לכתחילה, אלא בשעת הדחק כגון שהוא בדרך. **אך תוס' לעיל נקטו** שההתר רק בדרך, ובעיר אין אומרים אפילו בדיעבד). **והלכתא** הביננו מעומד, תפלה קצרה בין מעומד בין מהלך. **פסק הש"ע** ההולך במקום גדודי חיה ולסטים (**מ"ב** ר"ל לפי שאז אינו מיושב דעתו כלל ולכך פטרוהו אז מלהתפלל אפי' תפילת הביננו) מתפלל צרכי עמך מרובים וכו', ואינו צריך לא לג' ראשונות ולא לג' אחרונות ומתפלל אותה בדרך כשהוא מהלך, ואם יכול לעמוד עומד, וכשיגיע לישוב ותתקרר דעתו, חוזר ומתפלל תפלת י"ח ברכות (**הגה** ואם לא חזר להתפלל, הוי כאילו שכח להתפלל לגמרי, ונתבאר לעיל סי' ק"ח) או"ח (קי,ג).

תנו רבנן היה רוכב על החמור והגיע זמן תפלה, אם יש לו מי שיאחז את חמורו ירד למטה ויתפלל, ואם לאו ישב במקומו ויתפלל **רבי אומר** בין כך ובין כך ישב במקומו ויתפלל, לפי שאין דעתו מיושבת עליו [**פירש רש"י** שקשה עליו עכוב הדרך (לקלק המחיצי מדבריו שאפילו לעכב את בהמתו אינו צריך, אך באופן שהקליס את השיירה ובין כך עליו להמתין לה, ילך מן החמור. אבל רבינו יונה כתב שטעמו של רבי הוא מפני שבירילה ועליה תתבלבל מחשבתו ולא יוכל לכוין. ולטעמו, אין חילוק אם יש לו עיכוב אחר או לא. ולכתחילה עליו לעכב את הבהמה מהליכתה, כי רבוב כמהלך דמי)]. **אמר רבא** הלכה כרבי (**כתבו התוס'** ר"ל שלא ירד למטה ואפי' שלא במקום סכנה, ואפילו במהלך מתפלל, ואינו צריך להחזיר פניו כנגד ירושלים). **פסק הש"ע** היה רוכב על החמור, אין צריך לירד ולהתפלל, אפילו אם יש לו מי שתופס חמורו, אלא מתפלל דרך הילוכו (**מ"ב** מפני שקשה עליו עיכוב הדרך ואין דעתו מיושבת עליו עי"ז) או"ח (צד,ד).

תנו רבנן סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות (לצד ארץ ישראל כדבעינן למימר תל שהכל פונים בו) יכוין לבו כנגד אביו שבשמים, שנאמר וְהִתְפַּלְּלוּ אֶל־ה'. היה עומד בחוץ לארץ יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל (**כתבו התוס'** לא גרסינן 'לבו' שהרי מדובר כאן על פניו, כמו שכתוב בסיפא, היה עומד במזרח, מחזיר פניו למערב. **כתב ר' יונה** שהעומד בחו"ל לא יחזיר פניו כנגד ארץ ישראל בלבד, אלא יכון כנגד ירושלים, ובית המקדש, וקדש הקדשים, והעומד בארץ ישראל יחזיר פניו כנגד ירושלים והמקדש וקדש הקדשים. **והמעדני יום טוב הוכיח** כרבנו יונה, ממה ששנינו 'היה רוכב על החמור יכוין לבו כנגד קדשי הקדשים'. והרי ודאי אינו רוכב במקדש, אלא בירושלים, ואף על פי כן צריך לכוין לקדש הקדשים, ולא די שיכוין למקדש. וגם מדבריו משמע שלביהמ"ק מכוון רק בלבו, כי מדובר באינו יכול להחזיר פניו) שנאמר וְהִתְפַּלְּלוּ אֵלֶיךָ דֶּרֶךְ אַרְצָם, היה עומד בארץ ישראל יכוין את לבו כנגד ירושלים שנאמר וְהִתְפַּלְּלוּ אֶל־ה' דֶּרֶךְ הָעִיר אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ, היה עומד בירושלים יכוין את לבו כנגד בית המקדש, שנאמר וְהִתְפַּלְּלוּ אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה, היה עומד בבית המקדש יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים, שנאמר וְהִתְפַּלְּלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה, היה עומד בבית קדשי הקדשים יכוין את לבו כנגד בית הכפורת, היה עומד אחורי בית הכפורת (במערב העזרה היו אחת עשרה אמה חצר מכותל בית קדשי הקדשים לכותל מערבי של עזרה, והעומד שם מחזיר פניו לבית הכפורת למזרח) יראה עצמו כאילו לפני הכפורת, נמצא עומד במזרח מחזיר פניו למערב, במערב מחזיר פניו למזרח, בדרום מחזיר פניו לצפון, בצפון מחזיר פניו לדרום נמצאו כל ישראל מכוונין את לבם למקום אחד. **אמר רבי אבין** מאי קראה כְּמִגְדָּל דָּוִיד צַוָּארֵךְ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת, תל שכל פיות פונים בו [**כתבו התוס'** וכהך שמעתתא קי"ל ודלא כהשיטות האחרות שהובאו בב"ב (כה) שהכינה במזרח או במערב ויש להתפלל לשם]. **פסק הש"ע א.** מי שאינו יכול לכוין הרוחות, יכוין לבו לאביו שבשמים או"ח (צד,ג). **ב.** בקומו להתפלל, אם היה עומד בח"ל, יחזיר פניו כנגד ארץ ישראל ויכוין גם לירושלים ולמקדש ולבית קדשי הקדשים, היה עומד בא"י יחזיר פניו כנגד ירושלים ויכוין גם למקדש ולבית קה"ק, היה עומד בירושלים... או"ח (צד,א).

אבוה דשמואל ולוי כי הוו בעו למיפק לאורחא הוו מקדמי ומצלי (**פירש רש"י** קודם היום **הקשו התוס'** ולא נראה, דאם כן לא היו יוצאין בו כלל **ותרצו** לכך נראה **כפי' ר"ח** דמשעלה עמוד השחר קאמר והוו מקדמי קודם הנץ החמה קאמר ועדיין אינו עיקר זמן תפלה. **הפנ"י** הסביל שכוונת רש"י כלהסביל התוס') וכי הוה מטי זמן ק"ש קרו (**הגמ' מבארת** שם"ל תפילה מעומד עדיפה

על סמיכה גאולה לתפילה) כמאן, כי האי תנא דתניא השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע, לולב ומנענע, מגילה וקורא בה (אחר שיקיים מצוות אלו יצא לדרך) **וכשיגיע זמן** ק"ש קורא (וסומך גאולה לתפילה ומתפלל מיד, כיון שמדובר בדרך רגלית, יכול הוא לעצור ולהתפלל בעמידה). **השכים לישב** בקרון או בספינה (איכא בעתותא דמיא) מתפלל, **וכשיגיע זמן** ק"ש קורא **רבי שמעון בן אלעזר אומר** בין כך (השכים לצאת לדרך רגלית) ובין כך (השכים לישב בקרון או בספינה) קורא ק"ש ומתפלל (ימתין עד שיגיע זמן ק"ש ויקראנה, ואחר כך יתפלל) כדי שיסמוך גאולה לתפלה (**הגמ' מבארת** שס"ל לרשב"א סמיכה גאולה לתפילה עדיפה על תפילה מעומד).

מרימר ומר זוטרא הוו מכנפי בי עשרה בשבתא דרגלא ומצלו (**פירש רש"י** שלפני פסח ועצרת וסוכות, ומרימר בעירו ומר זוטרא בעירו, היו הדרשנים, ושחרית אחר עה"ש היו העם הולכים לבית המדרש, וכשמגיע זמן ק"ש קורין, והדרשן דורש, והעם נשמטים ומתפללים איש איש לבדו בגין החמה. ולכך, הם היו מאספין להם עשרה שחרית אחר עה"ש קודם שילכו לבית המדרש וקורין ק"ש ומתפללים בסמיכת גאולה לתפלה וכ"ז לפני הגין **אמנם הריטב"א ביאר** שהיו מתפללין בציבור קודם הדרשא ואילו ק"ש היו קורין רק בעת הדרשא, ולא היו סומכין גאולה לתפלה **בשו"ת הרי"ף סימן ש"כ כתב** שגם הם התפללו שוב) והדר נפקי לפרקא (ודרשי) רב אשי מצלי בהדי צבורא ביחיד מיושב (היה ראש ישיבה במתא מחסיא ודורש, והוא לא היה מתפלל קודם בית המדרש, אלא כשמגיע זמן ק"ש לוחש הרבה יחד למתורגמן העומד לפניו, ובעוד שהמתורגמן משמיע לרבים הוא קורא את שמע, וסומך גאולה לתפלה ומתפלל מיושב, שלא היה רוצה לצאת, שלא להטריח את הצבור לקום מפניו) כי הוה אתי לביתיה הדר ומצלי מעומד (לכוין את ליבו). אמרי ליה רבנן ולעביד מר כמרימר ומר זוטרא? אמר להו טריחא לי מלתא. ולעביד מר כאבוה דשמואל ולוי (שמתפללין קודם היום בביתם מעומד, ולא תצטרך לשתי תפלות, ומשום מסמך גאולה לתפלה, כיון דמצלו קודם ק"ש לא קפדי) אמר להו לא חזינא להו לרבנן קשישי מינן דעבדי הכי (שיקדימו תפלה לק"ש, הלכך כיון דממתין מתפלה עד זמן ק"ש, מצוה לסמוך תפלה אחר גאולה, לפיכך מתפלל מיושב במקומו, ולפי שאין דעתו מיושבת עליו כל כך צריך לחזור ולהתפלל בביתו **כתבו התוס'** פסק בה"ג הלכה כר"ש בן אלעזר דעדיף לסמוך גאולה לתפילה ולהתפלל מיושב או מהלך. ומשמע די"ח ברכות מותר להתפלל בדרך במהלך ואין צריך לעמוד, ור"ח פסק כאבוה דשמואל ולוי, ומיהו מדקאמר רב אשי לא חזינן לרבנן קשישי דקא עבדי הכי משמע דאין הלכה כמותם). **פסק השו"ע** בשעת הדחק, כגון שצריך להשכים לדרך, יכול להתפלל משעלה עמוד השחר וימתין מלקרות ק"ש עד שיגיע זמנה (**הגה** אם אפשר לו לקרות ק"ש על הדרך, דהיינו שיתכוין בפסוק ראשון) ואע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה, הכי עדיף טפי שיתפלל בביתו מעומד, ממה שיתפלל בזמנה והוא מהלך ויסמוך גאולה לתפלה (**מ"ב** ורוב העולם אין נזהרין בזה ואפשר משום דנוהגים כאידך פוסקים דס"ל דמסמך גאולה לתפלה עדיף ע"כ מתפללין בדרך עם סמיכת גאולה לתפלה) או"ח (פט,ה). **פסק השו"ע** כהרשב"א והרא"ש ור"ח שפסקו כת"ק, ודלא כהתוס'.

משנה ראב"ע אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר (לא תקנוה אלא בצבור, חבר עיר חבורת העיר, אבל לא ליחיד **ביאר ר' יונה** כי כיון שאין בה תחנונים כמו בשמונה עשרה, אלא רק שבח, די שהציבור יתפללוה, וגם אין מתפללים אותה כנגד תפלת תחנונים של חול) **וחכמים אומרים** בחבר עיר ושלא בחבר עיר **רבי יהודה אומר משמו** (של ראב"ע) כל מקום שיש שם חבר עיר יחיד פטור מתפלת המוספין (**בגמ' מבואר** שהנפק"מ בין ת"ק לר' יהודה היא יחיד הדר בעיר שאין שם עשרה, לראב"ע יחיד זה פטור, ולרבי יהודה אין יחיד פטור אלא במקום עשרה, ששליח צבור פוטרו).

אמר רב חייא בר רב הלכה כרבי יהודה שאמר משום ראב"ע... [**דף ל ע"ב**] יתיב רבי חנינא קרא קמיה דרבי ינאי, ויתיב וקאמר הלכה כרבי יהודה שאמר משום ראב"ע. אמר ליה פוק קרא קראיך לברא דאין הלכה כרבי יהודה שאמר משום ראב"ע (**כתבו התוס'** אלא הלכה כרבנן וכן פסק ר"ח, דלהכי מייתי רבי אמי ור' אסי שהיו מתפללים ביחיד כרבנן ביני עמודי דגרסי לאשמעינן דהלכה כרבנן) אמר רבי יוחנן אני ראיתי את רבי ינאי דצלי והדר צלי [למה ליה שתי תפלות, אלא אחת של שחרית ואחת של מוספין **בביאור הגר"א** (**רפו,א**) העלה מכאן

כדעת תוס' (כו.) שזמן מוסף מתחיל מיד אחר שחרית] אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה, ולבסוף כוון דעתיה (ותרווייהו דשחרית) אמר ליה חזי מאן גברא רבה דקמסהיד עליה (רבי יוחנן שהעיד על הדבר, יפה דקדק שבשביל תפלת המוספין היתה). **פסק השו"ע** כל יחיד חייב להתפלל תפלת המוספין בין אם יש צבור בעיר או לא... או"ח (רפו,ב).

רבי חייא בר אבא צלי והדר צלי. אמר ליה רבי זירא מאי טעמא עביד מר הכי, אילימא משום דלא כוון מר דעתיה, והאמר רבי אליעזר לעולם ימוד אדם את עצמו אם יכול לכוין את לבו יתפלל, ואם לאו אל יתפלל (**תוס' והרא"ש בסוף פרק אין עומדין ביארו** שכוונת רבי אלעזר רק על ברכת אבות), אלא דלא אדכר מר דריש ירחא, והתניא טעה ולא הזכיר של ראש חודש בערבית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשחרית, בשחרית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במוספין, במוספין אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במנחה? אמר ליה לאו איתמר עלה, אמר רבי יוחנן, בצבור שנו (דאין מחזירין, משום דשמע ליה משליח ציבור, ואיכא מקצת הזכרה, אבל ביחיד צריך לחזור, ובהלכות גדולות מפרש לה בשליח ציבור משום טירחא דצבורא, אבל יחיד הדר). **פסק הרמב"ם** כוונת הלב כיצד כל תפלה שאינה בכוונה אינה תפלה, ואם התפלל בלא כוונה חוזר ומתפלל בכוונה, מצא דעתו משובשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו, לפיכך הבא מן הדרך והוא עיף או מיצר אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו, אמרו חכמים ישהה שלשה ימים עד שינוח ותתקרר דעתו ואח"כ יתפלל תפילה (ד,טו). **כתב הילקוט יוסף** סימן צח סעיף יג שמש"ע סי' צח' לא משמע כן דבכהאי גוונא מורים לו שיכוין לפחות באבות, דשעת הדחק כדיעבד דמי. **פסק השו"ע א.** כל מקום שהיחיד חוזר ומתפלל, ש"צ (בתפילת החזרה) חוזר ומתפלל, אם טעה כמותו כשמתפלל בקול רם, חוץ משחרית של ר"ח, שאם שכח ש"צ ולא הזכיר יעלה ויבא עד שהשלים תפלתו, אין מחזירין אותו, מפני טורח הצבור, שהרי תפלת המוספין לפניו שהוא מזכיר בה ר"ח אבל אם נזכר קודם שהשלים תפלתו, חוזר לרצה ואין בזה טורח צבור (**הגה** י"א דאם טעה בשחרית של שבת וי"ט, דינו כמו בר"ח, והכי נהגו) או"ח (קכו,ג).

ב. אם טעה ש"ץ כשהתפלל בלחש, לעולם אינו חוזר ומתפלל שנית מפני טורח הצבור, אלא סומך על התפלה שיתפלל בקול רם, והוא שלא טעה בג' ראשונות, שאם טעה בהם, לעולם חוזר כמו שהיחיד חוזר (**מ"ב** דוקא כשנזכר קודם שהשלים תפלתו דלית בזה טורח צבור כ"כ אבל אחר שהשלים תפילתו אינו חוזר כ"כ הלבוש וכן הסכימו עמו הרבה אחרונים. ובטור פליג ומקיל אפילו בג' ראשונות בכל גווני והסומך עליו לא הפסיד) או"ח (קכו,ד) **המקור לדין זה הוא** דברי הרמב"ם ואינו נלמד מסוגייתנו.

כמה ישהה בין תפלה לתפלה (מי שיש עליו לחזור ולהתפלל, או משום דטעה או משום מוספין, כמה ישהה בין זו לזו)? **רב הונא ורב חסדא, חד אמר** כדי שתתחונן דעתו עליו (**רש"י פירש** שתהא דעתו מיושבת לערוך דבריו בלשון תחנה) **וחד אמר** כדי שתתחולל דעתו עליו (לשון חילוי והיא היא **כתבו התוס'** בשם הירושלמי דהיינו שילך ד' אמות) מאן דאמר כדי שתתחונן דעתו עליו דכתיב וָאֶתְחַנַּן אֶל־הֹ' ומאן דאמר כדי שתתחולל דעתו עליו דכתיב וַיְחָל מֹשֶׁה. **פסק השו"ע** המתפלל שתי תפלות, זו אחר זו, צריך להמתין בין זו לזו כדי הילוך ד' אמות, כדי שתהא דעתו מיושבת להתפלל בלשון תחינה (**מ"ב** ושיעור זה צריך להיות אחר שעקר רגליו ואמר עושה שלום) או"ח (קה).

אמר רב טעה ולא הזכיר של ראש חדש ערבית אין מחזירין אותו, לפי שאין בית דין מקדשין את החדש אלא ביום. **אמר אמימר** מסתברא מילתא דרב בחדש מלא (כשהחדש שעבר מלא עושין ראש חדש שני ימים, הלכך יכול לאומרה למחר דערבית של מחר ראש חדש גמור יותר מן הראשון) אבל בחדש חסר מחזירין אותו. אמר ליה רב אשי לאמימר מכדי רב טעמא קאמר (שאין מקדשין את החדש בלילה) מה לי חסר ומה לי מלא, אלא לא שנא (**כתבו התוס'** אומר ה"ר יצחק לכל דבר שאמרו חכמים אין מחזירין אותו כגון יעלה ויבא בערבית ועל הנסים אפילו לא עקר אלא שסיים אותה

ברכה שתקנו בה לאומרה אין מחזירין אותו. **ולא נחירא לרבינו אלחנן** דהא חזינן בברכת המזון אם שכח של שבת וסיים הברכה כולה ועדיין לא התחיל בברכת הטוב והמטיב אומר ברוך אשר נתן והכי נמי יחזור באותה ברכה אם לא התחיל בברכה שלאחריה, **מ"מ** התוס' חולק על ראייתו... **ומיהו** אומר ר"י דראה את ר"ת דהיכא דלא עקר רגליו חזר לרצה אפי' בדברים שאין מחזירין כגון על הנסים וכן עמא דבר. **הב"י סי' קיד סעיף ו** מביא שהראש חולק על ר' אלחנן ור"ת). **פסק השו"ע** ערבית, שחרית ומנחה מתפלל י"ח ברכות ואומר יעלה ויבא ברצה. ואם לא אמרו בערבית, אין מחזירין אותו... בין שר"ח יום אחד בין שהם ב' ימים, מפני שאין מקדשין את החדש בלילה או"ח (תכב,א).

פרק אין עומדין

משנה אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש (הכנעה) חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת (במקום שבאו להתפלל) ומתפללין, כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים. אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו, ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק (**כתב רבינו יונה** שדוקא בדיבור לא יפסיק, אבל יכול לזוז ממקומו כדי להשליך את הנחש מעליו, כי לא מצינו בשום מקום שתחשב הליכה כהפסק).

מנא הני מילי (שצריך להתפלל מתוך הכנעה)? ...אמר רבי יהושע בן לוי, מהכא הִשְׁתַּחֲווּ לַה' בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ, אל תקרי בהדרת אלא בחרדת. ממאי, דילמא לעולם אימא לך, הדרת ממש, כי הא דרב יהודה הוה מציין נפשיה והדר מצלי? אלא אמר רב נחמן בר יצחק מהכא עִבְדוּ אֶת־ה' בְּיִרְאָה וְגִילוּ בִּרְעָדָה. מאי וגילו ברעדה? **אמר רבה** במקום גילה שם תהא רעדה (**כתבו התוס'** פשוטו של מקרא עבדו את ה' ביראה וכשיבא יום רעדה תגילו) אביי הוה יתיב קמיה דרבה, חזייה דהוה קא בדח טובא, אמר וגילו ברעדה כתיב אמר ליה אנא תפילין מנחנא (ועל ידי שהתפילין עלי, איני נראה כפורק עול מחמת שמחתי) רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא, חזייה דהוה קא בדח טובא (יותר מדאי, ונראה כפורק עול) אמר ליה, בְּכָל־עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתָר כתיב (כשאדם מראה את עצמו עצב יהיה לו שכר **כתב רבינו יונה** שאין הכוונה שישתדל האדם להיות בעצב. שהרי העצבון הוא חולי הגוף, וכשאדם חולה, אינו יכול לעבוד את בוראו כראוי. אלא לא יהיה שמח ולא עצוב, כי אם על דרך הממוצע) אמר ליה אנא תפילין מנחנא (והם עדות שממשלת קוני ומשרתו עלי). מר בריה דרבינא עבד הלולא לבריה, חזנהו לרבנן דהוו קבדחי טובא [**דף לא ע"א**] אייתי כסא דמוקרא (כוס זכוכית יקרה) בת ארבע מאה זוזי, ותבר קמייהו, ואעציבו. רב אשי עבד הלולא לבריה, חזנהו לרבנן דהוו קא בדחי טובא, אייתי כסא דזוגיתא חיורתא (**כתבו התוס'** מכאן נהגו לשבר זכוכית בנשואין) ותבר קמייהו ואעציבו [**כתב הפמ"ג** (**סי' תק"ס**) שאין בכך משום 'בל תשחית' כי יש לו תועלת בהשחתה, לרמז מוסר. **וכבן יהוידע כתב** שהיתה הכוס עומדת להשבר, ורק הרואים היו סבורים שעדיין שויה ארבע מאות זוז]. אמרו ליה רבנן לרב המנונא זוטי בהלולא דמר בריה דרבינא לישרי לן מר (שירה) אמר להו ווי לן דמיתנן, ווי לן דמיתנן, אמרי ליה אנן מה נעני בתרך (**ביאר השיטמ"ק** פירוש מה נענה אחריך לזה השיר)? אמר להו הי תורה והי מצוה דמגנו עלן (**ביאר השיטמ"ק** כלומר האנחו על התורה ועל המצות שבטלין כשנמות דמגנו עלן מן המיתה) **אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי** אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה, שנאמר אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אימתי בזמן ש–יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל ה' לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה. אמרו עליו על ריש לקיש, שמימיו לא מלא שחוק פיו בעולם הזה מכי שמעה מרבי יוחנן רביה (**הטור סימן תק"ח גרס** 'בזמן הזה', ומשמע שהאיסור רק בזמן החרבן, **וכתב הב"י** שמקורו מהרמב"ן, **וביאר הרא"ה** שחששו כי מתוך שחוק יתגבר יצרו עליו, אך בזמן המקדש לא יהא יצה"ר ולא יהא חשש זה. **ורבינו יונה כתב** כי אף בזמן שבית המקדש קיים, אסור לאדם למלא שחוק פיו בעולם הזה, לפי שהשמחה מרגילה את האדם שישכח את המצוות, ורק בזמן ש'יאמרו הגויים הגדיל ה' לעשות עם אלה', תהיה השמחה מותרת, כי אז יעשה עמנו נסים, ונשמח בכדי לגלות נפלאותיו וגבורותיו. ושמחה זו היא מצוה גדולה, משום פירסומי ניסא). **פסק השו"ע** אסור לאדם שימלא פיו שחוק בעולם הזה (**מ"ב** שהשמחה יתירה משכח המצות. ועיין בט"ז ופרישה דאפילו בשמחה של מצוה כגון בחתונה ופורים לא ימלא פיו שחוק). או"ח (תקס,ה).

תנו רבנן אין עומדין להתפלל לא מתוך דין, ולא מתוך דבר הלכה, אלא מתוך הלכה פסוקה (שאינה צריכה עיון, שלא יהא מהרהר בה

לא.

בתפלתו). והיכי דמי הלכה פסוקה? אמר אביי כי הא דרבי זירא, דאמר בנות ישראל החמירו על עצמן, שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליה שבעה נקיים (**פירש רש"י** לבד מאותו יום שפוסקת, והתורה לא הצריכה שבעה נקיים אלא לזבה, שנאמר ואם טהרה מזובה, ואין זבה אלא הרואה שלשה ימים רצופין בתוך אחד עשר יום שבין נדה לנדה **רבינו יונה הביא** שהחומרא היא שמסברא היה ראוי לחוש שמא ג' ימים רצופים נעקר ממנה דם בימי זיבתה, אלא שלא יצא לחוץ כי אם ביום השלישי בפעם אחת, ודינה כזבה גדולה, אבל כשהדם הוא מועט כחרדל, לכאורה אין לחוש שנעקרו שלשה 'משהויין' בג' ימים, ונתקבצו יחד ויצאו ביום השלישי, ובכל זאת החמירו על עצמן לישב עליו ז' נקיים) **רבא אמר** כי הא דרב הושעיא דאמר מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה (קודם שיזרה אותה) כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר (שאין מתחייב במעשר מן התורה אלא בראיית פני הבית ומשנמרח בכרי, אבל לפני מירוח אין ראיית פני הבית קובעתו, דגבי תרומה ומעשר כתיב דגן ראשית דגנך והוא המירוח, לפיכך כשמכניסה לבית קודם מירוח לא הוקבעה למעשר מן התורה, ורבנן הוא דאסרו אכילת קבע בדבר שלא נגמר מלאכתו, אבל אכילת עראי לא אסרו, ומאכל בהמה עראי הוא, הלכך בהמתו אוכלת ופטורה, אבל איהו אסור באכילת קבע) **ואיבע"א** כי הא דרב הונא, דאמר המקיז דם בבהמת קדשים אסור בהנאה, ומועלין בו (ואע"ג דקיימא לן אין מועלין בדמים הני מילי כשנשחטו בעזרה דאיכא למימר נתתיו לכם על המזבח לכפר, לכפר נתתיו לך ולא למעילה, אבל בדם הקזה מועלין, כלומר אם נהנה מביא קרבן מעילה, והנך הויין הלכות פסוקות שאין עליהן קושיות ותירוצים שיהא צריך להרהר בהן) רבנן עבדי כמתניתין (מתוך כובד ראש **כתבו התוס'** וכותייהו קי"ל ולכן אין מתפללין מתוך קלות ראש ושחוק אלא מתוך כובד ראש ושמחה של מצוה כגון שעסק בדברי תורה, ולכן נהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם תפלה) רב אשי עביד כברייתא (מתוך הלכה פסוקה **כתבו התוס'** ירושלמי לא יעמוד ויתפלל אלא מתוך דבר הלכה א"ר ירמיה העוסק בצרכי צבור כעוסק בדברי תורה דמי).

תנו רבנן אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות, ולא מתוך עצלות, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך שיחה (ליצנות) ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך שמחה של מצוה (כגון דברי תנחומים של תורה כגון סמוך לגאולת מצרים, או סמוך לתהלה לדוד שהוא של שבח ותנחומין, כגון רצון יראיו יעשה, שומר ה' את כל אוהביו, וכגון מקראות הסדורות בתפלת ערבית כי לא יטוש ה' את עמו). **פסק השו"ע א.** לא יעמוד להתפלל אלא באימה והכנעה, לא מתוך שחוק וקלות ראש ודברים בטלים ולא מתוך כעס, אלא מתוך שמחה (**מ"ב** ר"ל דמצוה מן המובחר שאין עומדים אלא מתוך אימה והכנעה אלא כיון דאין כל אחד יכול ליזהר להכנים בלבו הכנעה ואימה עכ"פ לא יתפלל מתוך שחוק אלא מתוך שמחה של מצוה) כגון דברי תנחומין של תורה סמוך לגאולת מצרים או סמוך לתהלה לדוד שכתוב בו, רצון יראיו יעשה, שומר ה' את כל אוהביו או"ח (צג,ב). **ב.** אין עומדים להתפלל מתוך דין, ולא מתוך הלכה שלא יהא לבו טרוד בה, אלא מתוך הלכה פסוקה (**מ"ב** ומ"מ אם עסק בפלפול הלכה והתחילו הצבור להתפלל יתפלל עמהם ובפרט עכשיו שאין מכוונים כ"כ בתפלה ולא הזהירו אלא לכתהלה שלא יעסוק בפלפול קודם התפלה) (**הגה** והיינו נמי כמו מתוך שמחה, כי פקודי ה' ישרים משמחי לב) או"ח (צג,ג).

(המשך הברייתא) וכן לא יפטר אדם מחברו לא מתוך שיחה, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר הלכה, שכן מצינו בנביאים הראשונים (**הסביר המהרש"א** אין לפרש נביאים ראשונים היינו יהושע שופטים שמואל מלכים, דמאי דברי שבח ותנחומין איכא בסיומן דספר יהושע מסיים בקבורת אלעזר... אלא הכוונה שהיו בדורות הקודמים לדורנו) שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים (**כתבו התוס'** ומקשה בירושלמי חוץ מירמיה שסיים את מגילת איכה דכתיב כי אם מאס מאסתנו) וכן תנא מרי בר בריה דרב הונא בריה דרבי ירמיה בר אבא אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה, שמתוך כך זוכרהו (**הרבה המפרשים** ביארו שע"י כך תתרבה אהבה ביניהם **שו"ת דברי יציב או"ח סימן מה הסביר** שיזכרהו לטובה לפני השי"ת שיצליח בדרכו שיוכל לעסוק בתורה) כי הא דרב כהנא אלוייה לרב שימי בר אשי מפום נהרא עד בי צניתא דבבל כי מטא להתם, אמר ליה מר, ודאי דאמרי אינשי הני צניתא דבבל איתנהו מאדם הראשון ועד השתא, אמר ליה אדכרתן מילתא דאמר רבי יוסי ברבי חנינא מאי דכתיב

בְּאֶרֶץ לֹא־עָבַר בָּהּ אִישׁ וְלֹא־יָשַׁב אָדָם שָׁם, וכי מאחר דלא עבר היאך ישב, אלא לומר לך כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה, וכל ארץ שלא גזר עליה אדם הראשון לישוב לא נתישבה. רב מרדכי אלוייה לרב שימי בר אשי מהגרוניא ועד בי כיפי, ואמרי לה עד בי דורא (**ביאר המאירי** שכוונת הגמרא שהעיקר הוא עצם הליווי, ודבר נאה הוא להפרד מתוך דבר הלכה, אך אם לא נזדמן להם דבר הלכה אין בכך קפידא).

תנו רבנן המתפלל צריך שיכוין את לבו לשמים. **אבא שאול אומר** סימן לדבר תָּכִין לִבָּם תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ. **תניא, אמר רבי יהודה** כך היה מנהגו של ר"ע, כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה (**ביאר רבינו יונה** שלא היה מקצר מנוסח התפלה, אלא מיעט באמירת תחנונים, ולא האריך באמירת המלות) מפני טורח צבור (**הסביר בהערות הגריש"א** אף שלכאורה היה יכול למחול על כבודו ולצוותם להתחיל חזרת הש"ץ, מ"מ קיצר מפני שהציבור לא יסכימו להתחיל מצד דרך ארץ וכבוד התורה) וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת, וכל כך למה מפני כריעות והשתחויות [**כתבו התוס'** מיירי הכא וכשהיה מגיע לסוף הברכה היה זוקף שהרי בדף (לד.) למדנו הבא לשחות בסוף כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה, ולכך נהגו העולם בראש השנה וביום הכפורים שמתפללין זכרנו ובכן תן ותמלוך ששוחים כשמגיעים לפסוקים ובסוף ברכה זוקפין. **אמנם הרא"ש ביאר** שרבי עקיבא כרע בתחנונים שבסוף התפלה, והראיה, שהרי היה נודד מזוית לזוית, ובאמצע התפלה אסור לזוז ממקומו, **וכ"כ הרשב"א והריטב"א. ביאר רבינו יונה** שהשתחואות הן בפישוט ידים ורגלים, ובכל פעם שקם מהשתחוותו התרחק מעט מן המקום שעמד בתחלה].

פסק הרמ"א אם יש יחידים בקהל מאריכין בתפלתן, אין לש"צ להמתין עליהם אפי' היו חשובי העיר וכן אם היה מנין בבהכ"נ, אין להמתין על אדם חשוב או גדול שעדיין לא בא או"ח (קכד,ג). **פסק הרמ"א** מבוסס על שו"ת בנימין זאב סי' קס"ח שכתב שיש נוהג שהש"צ ממתין לחשוב או לחכם וכתב שאין לנהוג מנהג זה שבכמה מקומות חששו חכמים לטורח ציבור. **כתב מג"א** (שם סק"ז) ועכשיו נהגו להמתין על האב"ד, וג"ל הטעם שרוב האנשים מתפללין במרוצה ואם יחידים מתפללים מלה במלה לא יוכלו לומר קדושה עם הצבור לכן ממתינים, ולכן נ"ל דאף אם אין אב"ד בעיר יש להמתין על המתפלל מלה במלה אבל כשמאריך אין להמתין עליו כמ"ש על ר"ע כשהיה מתפלל עם הצבור היה

לא.

מקצר ועולה. **לכאו' קשה** שלא מובן כיצד יש לחייב מר"ע שהיה מקצר, מזה שאם מאריך אין להמתין לו? **וג"כ** שהרחיב מזה שר"ע קיצר מחשש של טורח ציבור. מכאן תלמד שזה עדיפה להטריח את הציבור, א"כ אין להמתין לו כדי שלא יַעֲשֶׂה דבר שאינו מתוקן.

אמר רבי חייא בר אבא לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות שנאמר וְכַיִּין פְּתִיחָן לֵהּ... [**רש"י** (לד:) **ביאר** 'שגורמין לו שיכוון לבו, כשהוא מסתכל כלפי שמים ולבו נכנע'. **ורבינו יונה כתב** שני טעמים **א.** שע"י ראיית האור תתיישב דעתו ויוכל לכוון כראוי. **ב.** שכאשר יביט בחלונות הפתוחות כנגד ירושלים, יכוון בתפלתו נגד ירושלים, ותהיה תפלתו רצויה ומקובלת].

פסק השו"ע צריך לפתוח פתחים או חלונות כנגד ירושלים, כדי להתפלל כנגדן, וטוב שיהיו בבהכ"נ י"ב חלונות או"ח (צ,ד).

יכול יתפלל אדם כל היום כלו (**רבינו יונה נקט** שהנידון אם יכול להוסיף תפלה בלי לחדש דבר בתפלה הנוספת) כבר מפורש על ידי דניאל וְזִמְנִין תְּלָתָה (שחרית, מנחה וערבית). יכול משבא לגולה הוחלה (הותחלה התפלה להאמר, ולא בזמן שבית המקדש קיים וקרבו בו הקרבנות, שהרי כל עיקר התפלה הוא במקום הקרבנות)? כבר נאמר דִּי־הָוָא עָבֵד מִן־קַדְמַת דְּנָה. יכול יתפלל אדם לכל רוח שירצה? תלמוד לומר נֶגֶד יְרוּשָׁלֶם. יכול יהא כוללן בבת אחת (לשלש תפלות הללו בשעה אחת **ביאר רבינו יונה** שהנידון הוא, כי אף שצריך להתפלל ג' פעמים ביום, מנין שנקבעו זמנים מסוימים לכל תפלה בפני עצמה, ושמא יכול לאומרם בכל זמן שירצה, ואפילו שלשתן זו אחר זו) כבר מפורש על ידי דוד, דכתיב עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם... יכול ישמיע קולו בתפלתו [**המג"א** (**סימן ק"א סק"ג**) כתב שהאר"י לא היה משמיע קולו אפילו בפסוקי דזמרה. **וראה בערוך השלחן** שנקט כי האיסור רק כשעומד לפני המלך, והיינו בשמונה עשרה, אך בשאר תחנונים מותר להשמיע קולו, **אולם במחזיק ברכה** דקדק מלשון 'תפלתו' כי אפילו בבקשה פרטית אסור להגביה קולו]? כבר מפורש על ידי חנה, שנאמר וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵעַ. יכול ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל (כגון ברכות דאתה חונן עד שומע תפלה, ואחר כך יתפלל שלש ברכות ראשונות, שהן של שבח)? כבר מפורש על ידי שלמה, שנאמר לִשְׁמֹעַ אֶל־הָרִנָּה וְאֶל־הַתְּפִלָּה, רנה זו תפלה (של שבח), תפלה זו בקשה (שאלת צרכיו). אין אומר דבר (בקשה) אחר אמת ויציב

(קודם שלש ראשונות) אבל אחר התפלה [**המרדכי** (**סימן קג**) **ורבינו יונה כתבו** שאומרם אפילו קודם ׳יהיו לרצון׳, **אך בשו״ת הרשב״א** (**ח״ז סי׳ תה**) **כתב** שאומרם רק אחר ׳יהיו לרצון׳, כי הוא מכלל התפלה] **אפילו** כסדר וידוי של יום הכפורים אומר. **איתמר נמי** אמר רב אע״פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם בא לומר אחר תפלתו, אפילו כסדר של יום הכפורים אומר. **פסק הש״ע** אם רצה להוסיף... וכן בסוף התפלה בין קודם יהיו לרצון בין אחריו יכול לשאול בין בלשון יחיד בין בלשון רבים, בין צרכיו ממש בין צרכי רבים או״ח (קיט,א).

אמר רב המנונא כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע מהני קראי דחנה וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל־לִבָּהּ מכאן למתפלל צריך שיכוין לבו. רַק שְׂפָתֶיהָ נָּעוֹת מכאן למתפלל שיהתוך בשפתיו (**במחזיק ברכה סימן מ״ח הביא** שהרמ״ע מפאנו דקדק ש׳רק שפתיה נעות׳ ולא כל גופה, שאין ראוי להתנענע בעת תפלת שמונה עשרה). וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵעַ, מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו. וַיַּחְשְׁבֶהָ עֵלִי לְשִׁכּוֹרָה [**רש״י בשמואל א** (**א,יג**) ביאר שחשדה בשכרות מפני שהתפללה בלא קול, והם לא היו רגילים להתפלל בלחש. **והקשה המהרש״א** הרי בסוגיין מבואר שכך ראוי לעשות, ואיך היו רגילים לעשות שלא כדין. **ולכן ביאר** שחשבה לשכורה כי הרבתה להתפלל] מכאן ששכור אסור להתפלל (**כתבו התוס׳** ירושלמי שכור מהו שיברך א״ל ואכלת ושבעת וברכת ואפילו מדומדם. פירוש ואפי׳ הוא שתוי ושכור כל כך שאינו יכול לדבר כראוי דהכי משמע ושבעת וברכת) וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֵלִי עַד־מָתַי תִּשְׁתַּכָּרִין וגו׳ אמר רבי אלעזר מכאן, לרואה בחברו [**דף לא ע״ב**] דבר שאינו הגון צריך להוכיחו (**כתבו התוס׳** פירוש אע״ג דליכא איסורא דאורייתא דאי איכא איסורא דאורייתא פשיטא הוכח תוכיח) וַתַּעַן חַנָּה וַתֹּאמֶר לֹא אֲדֹנִי אמר עולא אמרה ליה לא אדון אתה בדבר זה, ולא רוח הקודש שורה עליך, שאתה חושדני בדבר זה. **איכא דאמרי** הכי אמרה ליה לא אדון אתה, לאו איכא שכינה ורוח הקודש גבך, שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות, מי לא ידעת דאִשָּׁה קְשַׁת־רוּחַ אָנֹכִי וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שָׁתִיתִי אמר רבי אלעזר מכאן, לנחשד בדבר שאין בו שצריך להודיעו. אַל־תִּתֵּן אֶת־אֲמָתְךָ לִפְנֵי בַּת־בְּלִיָּעַל, אמר רבי אלעזר מכאן לשכור שמתפלל כאלו עובד עבודה זרה, כתיב הכא לפני בת בליעל, וכתיב התם יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ, מה להלן עבודה זרה, אף כאן עבודה זרה. וַיַּעַן עֵלִי וַיֹּאמֶר לְכִי לְשָׁלוֹם אמר רבי אלעזר מכאן, לחושד את חברו בדבר שאין בו שצריך לפייסו ולא עוד, אלא שצריך לברכו, שנאמר ואלהי ישראל יתן את שלתך. **פסק הש״ע א.** לא יתפלל בלבו לבד, אלא מהתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו בלחש, ולא ישמיע קולו או״ח (קא,ב) **כתב בדק הבית** הזוהר והתוספתא ס״ל שאין להשמיע אף לאוזן, וראוי לחוש לו. **דעת הגרע״י** שיש לפסוק כהש״ע שחזר בו ממה שכתב בבדק הבית, והוכיח שנכתב לאחריו **אמנם הברכי יוסף** כתב הכרעת האר״י ז״ל מכרעת. **ב.** אפילו נשתכר כל כך עד שאינו יכול לדבר כראוי, יכול לברך ברכת המזון או״ח (קפה,ד). **פסק כהירושלמי** שהביא התוס׳. * דין שיכור בתפילה יובא במסכת עירובין.

וַתִּדֹּר נֶדֶר וַתֹּאמַר ה׳ צְבָאוֹת, אמר רבי אלעזר מיום שברא הקב״ה את עולמו, לא היה אדם שקראו להקב״ה צבאות עד שבאתה חנה וקראתו צבאות אמרה חנה לפני הקב״ה רבש״ע, מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד, משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו, בא עני אחד ועמד על הפתח, אמר להם תנו לי פרוסה אחת ולא השגיחו עליו דחק ונכנס אצל המלך. אמר לו אדוני המלך, מכל סעודה שעשית קשה בעיניך ליתן לי פרוסה אחת.

אִם־רָאֹה תִּרְאֶה| אמר רבי אלעזר אמרה חנה לפני הקב״ה רבש״ע, אם ראה מוטב, ואם לאו תראה, אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי, וכיון דמסתתרנא משקו לי מי סוטה (**הפני יהושע תמה** חנה שנביאה היתה, איך עלה בדעתה להסתתר ולעבור על יחוד האסור מן התורה. ועוד, איך חשבה לגרום שימחק השם בחנם על ידה. **וביאר** שלא היתה רוצה להסתתר באמת, אלא טענה, הרי אילו הייתי פרוצה ועוברת על איסור יחוד, הייתי נפקדת בהשקאת המים, ועתה שאני צנועה, למה אפסיד בעבור כך. **ובעינים למשפט כתב** שיכלה להסתר עם אביה או אחיה שאין בהם איסור יחוד, אך יש קינוי וסתירה), ואי אתה עושה תורתך פלסתר, שנאמר וְנִקְּתָה וְנִזְרְעָה זָרַע. הניחא

למאן דאמר אם היתה עקרה נפקדת שפיר, אלא למאן דאמר אם היתה יולדת בצער יולדת בריוח, נקבות יולדת זכרים, שחורים יולדת לבנים, קצרים יולדת ארוכים, מאי איכא למימר? מאי אם ראה תראה (שנא' בחנה) דברה תורה כלשון בני אדם.

בָּעֲנִי אֲמָתֶךָ אל תשכח את אמתך, וְנָתַתָּה לַאֲמָתְךָ. אמר רבי יוסי ברבי חנינא שלש אמתות הללו למה אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע, שלשה בדקי מיתה בראת באשה (שהאשה נבדקת בהן בשעת הסכנה, שאם ימצא בה אחד מהם תמות) ואמרי לה שלשה דבקי מיתה, ואלו הן נדה וחלה והדלקת הנר, כלום עברתי על אחת מהן.

וְנָתַתָּה לַאֲמָתְךָ זֶרַע אֲנָשִׁים מאי זרע אנשים? **אמר רב** גברא בגוברין (**כתבו התוס'** פי' אדם שיהא חשוב לימנות בין אנשים) **ושמואל אמר** זרע שמושה שני אנשים ומאן אינון שאול ודוד **ורבי יוחנן אמר** זרע ששקול כשני אנשים, ומאן אינון משה ואהרן, שנאמר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ [לכאורה תמוה, שהרי נאמר 'לא קם בישראל כמשה', וכל שכן שלא קם כמשה ואהרן יחדיו. **וביאר הגר"א** שמשה היה נביא, אבל לא שימש בעבודת הלויים, כמבואר בזבחים (קא:) 'שאני משה דטרוד בשכינה', ואהרן שימש במקדש אבל לא היה כל כך נביא, אבל שמואל היה כלול משניהם, שגם היה נביא, וגם שימש בעבודת הלויים במקדש] **ורבנן אמרי** זרע אנשים זרע שמובלע בין אנשים. כי אתא רב דימי, אמר (לפרש דברי רבנן) לא ארוך ולא גוץ, ולא קטן ולא אלם (עב) ולא צחור (אדום) ולא גיחור (שהוא לבן יותר מדאי) ולא חכם (יותר מדאי, שמתוך שנדברין בו שולטת בו עין הרע) ולא טפש.

אֲנִי הָאִשָּׁה הַנִּצֶּבֶת עִמָּכָה בָּזֶה (משמע אף הוא עמה בעמידה) **אמר רבי יהושע בן לוי** מכאן, שאסור לישב (**כתב הטור בשם הרא"ש**, שאם ישב קודם שהתחיל חברו להתפלל, אין צריך לקום מפניו, שהרי זה בא בגבולו. **והב"י כתב** שטעם ההיתר הוא, כי האיסור לישב שם הוא מפני כבוד השכינה, ואין אדם אוסר על חבירו מקום המותר לו) בתוך ארבע אמות של תפלה [**כתבו התוס'** בין מלפניו ובין מן הצדדין (**הרא"ש גרס** בין מלאחריו) **ופירשו תשובת הגאונים** דוקא ביושב ובטל אבל אם היה עוסק בק"ש ובברכותיה וכיוצא בהם אפילו יושב שפיר דמי. **הטור בסימן ק"ב כתב** שמשמע מדבריהם שאם עוסק בתורה אסור. וכן הוכיח מהאמור בחנה, כי מסתמא עלי לא היה יושב בטל מתלמוד תורה. **אך הב"י הביא מתרומת הדשן** שאף העוסק בתורה מותר לישב, וביאר דהיינו רק כשמוציא לימודו בפיו, ואילו עלי למד בהרהור, ולכן היה חייב לעמוד. **אמנם הב"ח והמג"א כתבו** דוקא בביתו אבל בבה"כ צריך לקום דהוא מקום מיוחד לכל].

פסק הש"ע א. אסור לישב בתוך ד' אמות של מתפלל, בין מלפניו בין מן הצדדין (**הגה** בין מלאחריו) צריך להרחיק ד' אמות ואם עוסק בדברים שהם מתקוני התפלות, ואפילו בפרק איזהו מקומן, אינו צריך להרחיק, ויש מתיר בעוסק בתורה, אף על פי שאינו מתקוני התפלות, ויש מי שאומר דה"מ מן הצד, אבל כנגדו אפילו כמלא עיניו אסור, אפילו עוסק בק"ש (לוחל מועד) או"ח (קב,א). **ב.** אם היושב ישב כבר, ועמד זה בצדו, אינו צריך לקום, שהרי זה בא בגבולו (**מ"ב** ודוקא בביתו אבל במנין קבוע וכ"ש בבהכ"נ צריך לקום דהוא מקום מיוחד לכל בני אדם, ואפילו אם המקומות קבועים לכל אחד שקנאום בדמים נמי יש להחמיר, אך בעוסק בתורה לא יחמיר בזה וכ"ש רב שיושב עם תלמידים ולומדים ובאו עשרה המתפללים א"צ לעמוד ואפי' מדת חסידות ליכא) [**הגה** ומ"מ מדת חסידות הוא לקום אפי' בכהאי גוונא (**מ"ב** כדי להרים מכשול מחבירו שעשה שלא כשורה שעמד להתפלל בתוך ד"א של היושב כבר בהיתר, וישיבתו היא גנאי למקום קדוש של התפילה)] או"ח (קב,ג).

אֶל־הַנַּעַר הַזֶּה הִתְפַּלָּלְתִּי (על זה ולא לאחר, מכאן שחטא לעלי ורצה לענשו ולהתפלל שינתן לה בן אחר) **אמר רבי אלעזר** שמואל מורה הלכה לפני רבו היה, שנאמר וַיִּשְׁחָטוּ אֶת־הַפָּר וַיָּבִיאוּ אֶת־הַנַּעַר אֶל־עֵלִי, משום דוישחטו את הפר הביאו הנער אל עלי, אלא, אמר להן עלי קראו כהן ליתי ולשחוט. חזנהו שמואל דהוו מהדרי בתר כהן למישחט, אמר להו למה לכו לאהדורי בתר כהן למישחט שחיטה בזר כשרה, אייתוהו לקמיה דעלי, אמר ליה מנא לך הא, אמר ליה מי כתיב ושחט הכהן, והקריבו הכהנים כתיב [(חגיגה י"א.) והקריבו זה קבלת הדם] מקבלה ואילך מצות כהונה, מכאן לשחיטה שכשרה בזר. אמר ליה מימר שפיר קא אמרת, מיהו, מורה הלכה

בפני רבך את (**כתבו התוס'** ואף ע"פ שלא למד עדיין בפניו, מ"מ גדול הדור היה ובא ללמוד לפניו) וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה [**המהרש"א כתב** כי אף ששמואל היה קטן כבן שנתיים, ואינו בר עונשין, אמר עלי שחייב מיתה בידי שמים. **אך החת"ם** (**תורת משה נצבים**) תמה, הרי עונשי שמים אינם אלא מבן כ' ומעלה, ולכן ביאר שהעונש למורה הלכה בפני רבו הוטבע בריאה שימות במיתת פתאום, כמו שמצינו בנדב ואביהוא, אלא שלקטן מועילה מחילה, ולגדול לא]. **אתיא חנה וקא צוחה** קמיה אֲנִי הָאִשָּׁה הַנִּצֶּבֶת עִמָּכָה בָּזֶה (**כתבו התוס'** עמך משמע בתוך ארבע אמות משום דכתיב עמכה מלא בה"א, כלומר, שלא היה יושב בתוך ארבע אמות שלה כי אם בחמישית). **אמר לה שבקי לי דאענשיה, ובעינא רחמי ויהיב לך רבא מיניה. אמרה ליה** אֶל־הַנַּעַר הַזֶּה הִתְפַּלָּלְתִּי (**ביאר המהרש"א** שאמרה לו חביב לי בן זה שבא על ידי תפלתי, מבן אחר שיבא על ידי תפלתך. **והגר"א ביאר** שהיא התפללה שלא יהיה לא חכם ולא טיפש וכו', אלא בינוני. ועתה רצה להבטיחה בן אחר גדול ממנו, ושוב לא יהיה בינוני, ותשלוט בו עין הרע, ולכך מיאנה בזה. ואילו יתן לה בן אחר כמותו, ודאי אין כדאי לה צער מיתתו של זה, וצער הריון ולידה וגידול של שני).

וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל־לִבָּהּ **אמר רבי אלעזר** על עסקי לבה. אמרה לפניו רבש"ע, כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה, עינים לראות, ואזנים לשמוע, חוטם להריח, פה לדבר, ידים לעשות בהם מלאכה, רגלים להלך בהן, דדים להניק בהן, דדים הללו שנתת על לבי למה, לא להניק בהן? תן לי בן ואניק בהן.

ואמר רבי אלעזר כל היושב בתענית בשבת קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה [כלומר אפילו נגזר עליו מנעוריו, לפי שתענית קשה בשבת, לפי שהכל מתענגים בו והוא מתענה **כתבו התוס'** פירש ר"ח בתענית חלום. **פי' בה"ג** שאומר עננו באלהי נצור **ואפילו** קובע ברכה לעצמו כיון שאינו בתוך י"ח. **כתב הריטב"א** בתענית בעלמא היא, כגון מי שראה יצרו מתגבר עליו בהנאות העולם ורוצה להכניעו להביאו ברסן ולנהוג הקצה האחרון של עינוי על הדרך שאמרו בנזיר, ורוצה להתענות אפילו בשבתות כשבני אדם מתענגים, ואפשר דזה לא היה לו לעשותו לכתחלה אם בא ונמלך, אבל מ"מ כשעשה לכונה זו חשובה לתשובה גמורה וקורעין גזר דינו. **נשאלתי הלכה למעשה** בחור שלה לנהוג כדברי הריטב"א אלו ושאלני אם רשאי, הגתי שאלה זו בפני"י הרה"ג אשר וויס שליט"א **וענה** שאין לנהוג כדברי הריטב"א, שלא פשטה הוראה זו בישראל] **ואע"פ** כן חוזרין ונפרעין ממנו דין עונג שבת. מאי תקנתיה? **אמר רב נחמן בר יצחק** ליתיב תעניתא לתעניתא (יתענה למחר). **פסק חש"ע** מותר להתענות בו תענית חלום כדי שיקרע גזר דינו. וצריך להתענות ביום ראשון, כדי שיתכפר לו מה שביטל עונג שבת. ואם תשש כחו ואינו יכול להתענות ב' ימים רצופים, לא יתענה ביום א' ויתענה אח"כ או"ח (רפה,ד). **הב"י** מפנה לזוהר פרשת אמור שמרחיב בעומק הענין.

אמר רבי אלעזר חנה הטיחה דברים כלפי מעלה, שנאמר וַתִּתְפַּלֵּל עַל־יְהוָה מלמד, שהטיחה דברים כלפי מעלה. **ואמר רבי אלעזר** אליהו הטיח דברים כלפי מעלה, שנאמר וְאַתָּה הֲסִבּוֹתָ אֶת־לִבָּם אָחֹרַנִּית. **אמר רבי שמואל בר רבי יצחק** מנין שחזר הקב"ה והודה לו לאליהו [**דף לב ע"א**] דכתיב וַאֲשֶׁר הֲרֵעֹתִי (אני גרמתי להם שבראתי יצר הרע).

אמר רבי חמא ברבי חנינא אלמלא שלש מקראות הללו (שמעידין שיש ביד הקב"ה לתקן יצרנו, ולהסיר יצר הרע ממנו) נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל (**ביאר מהרש"א** שהוא רק לימוד זכות, אך אין טענה זו מועילה לפוטרם בדין, שהרי יש לכל אדם בחירה חפשית, ויכול להתגבר על יצרו) חד, דכתיב וַאֲשֶׁר הֲרֵעֹתִי, וחד, דכתיב הִנֵּה כַּחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר כֵּן־אַתֶּם בְּיָדִי בֵּית יִשְׂרָאֵל, וחד, דכתיב וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר. רב פפא אמר, מהכא וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ.

ואמר רבי אלעזר משה הטיח דברים כלפי מעלה, שנאמר וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה, אל תקרי אל ה' אלא על ה', שכן דבי רבי אליעזר בן יעקב קורין לאלפי"ן עייני"ן ולעייני"ן אלפי"ן. דבי רבי ינאי אמרי, מהכא וְדֵי זָהָב, מאי ודי זהב, אמרי דבי רבי ינאי, כך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע, בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די הוא גרם שעשו את העגל. אמרי דבי רבי ינאי אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר. אמר

רבי אושעיא משל, לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים, האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו. אמר לה מי גרם ליך שתהא מבעטת בי אלא כרשינין שהאכלתיך. אמר רבי יוחנן משל, לאדם אחד שהיה לו בן, הרחיצו וסכו, והאכילו והשקהו, ותלה לו כים על צוארו, והושיבו על פתח של זונות, מה יעשה אותו הבן שלא יחטא, אמר רב ששת היינו דאמרי אינשי מלי כריסיה זני בישי (מילוי הכרס הוא ממיני חטאים הרעים) **שנאמר** כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי, רב נחמן אמר מהכא וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת־ה׳ ורבנן אמרי, מהכא וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה, ואי בעית אימא מהכא וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט. אמר רבי יונתן מנין שחזר הקב"ה והודה לו למשה שנ' וְלֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל.

וַיְדַבֵּר ה׳ אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־רֵד, מאי לך רד? אמר רבי אלעזר, אמר לו הקב"ה למשה משה, רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, ועכשיו ישראל חטאו אתה למה לי, מיד תשש כחו של משה ולא היה לו כח לדבר. וכיון שאמר הֶרֶף מִמֶּנִּי (הראהו שיש כח בידו למחול על ידי תפלה) וְאַשְׁמִידֵם, אמר משה דבר זה תלוי בי מיד עמד ונתחזק בתפלה ובקש רחמים. משל, למלך שכעס על בנו והיה מכהו מכה גדולה, והיה אוהבו יושב לפניו ומתירא לומר לו דבר. אמר המלך אלמלא אוהבי זה שיושב לפני הרגתיך אמר דבר זה תלוי בי מיד עמד והצילו.

וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי (משמע שהיה אוחז בו) וֶיֶחַר־אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל... אמר רבי אבהו אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד, שתפסו משה להקב"ה כאדם שהוא תופס את חבירו בבגדו, ואמר לפניו רבש"ע, אין אני מניחך עד שתמחול ותסלח להם. 'ואעשה אותך לגוי גדול...' אמר רבי אלעזר, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע, ומה כסא של שלש רגלים (אברהם יצחק ויעקב) אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך, כסא של רגל אחד על אחת כמה וכמה, ולא עוד אלא שיש בי בושת פנים מאבותי. עכשיו יאמרו ראו פרנס שהעמיד עליהם, בקש גדולה לעצמו ולא בקש עליהם רחמים.

וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־פְּנֵי ה׳ **אמר רבי אלעזר** מלמד שעמד משה בתפלה לפני הקב"ה עד שהחלהו (הפציר בו) **ורבא אמר** עד שהפר לו נדרו [דבורו שאמר ואכלם **החינוך** (ל) **הקשה** הרי אין מפירים נדר אלא כשיש לנודר 'פתח' שהוא סיבה שהתחדשה לו, אחר שנדר, ואילו ידעה מראש לא היה נודר, וא"כ לא יתכן למצא פתח לנדרו של הקב"ה שהכל ידוע לפניו. **וביאר** שודאי אין הקב"ה נצרך לנדר ולא להפרתו, אלא שהכוונה כלפינו, להורות שהחטא היה כל כך חמור עד שהעונש היה ברור, ולא היה כלל מקום לקבל תשובתם, ולפיכך נחשבת עקירת העונש בזכות תפלת משה, כהפרת נדר] כתיב הכא ויחל וכתיב התם לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ, ואמר מר הוא אינו מיחל אבל אחרים מחלין לו. **ושמואל אמר** מלמד שמסר עצמו למיתה עליהם (ויחל לשון חלל) שנאמר וְאִם־אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ. **אמר רב יצחק** מלמד שהחלה עליהם מדת רחמים (לשון הניח) **ורבנן אמרי** מלמד שאמר משה לפני הקב"ה רבש"ע, חולין הוא לך מעשות כדבר הזה (**ביאר המהרש"א** שכוונתו כטענת אברהם בתפלתו על סדום 'חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע').

ויחל משה את פני ה'. **תניא**, ר"א הגדול אומר מלמד שעמד משה בתפלה לפני הקב"ה עד שאחזתו אחילו [אמר ר"א אש של עצמות (אמר אביי אשתא דגרמי (דלקת מוח)].

זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ (שנאמר בעקידת יצחק בי נשבעתי) מאי בך **אמר רבי אלעזר** אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע, אלמלא נשבעת להם בשמים ובארץ הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים כך שבועתך בטלה. ועכשו שנשבעת להם בשמך הגדול, מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך שבועתך קיימת לעולם ולעולמי עולמים.

וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי. האי אשר אמרתי, אשר אמרת מיבעי ליה? אמר רבי אלעזר עד כאן (עד ככוכבי השמים) דברי תלמיד

מכאן ואילך דברי הרב (אמר לו אעשה כדבריך) **ורבי שמואל בר נחמני אמר** אלו ואלו דברי תלמיד, אלא כך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע, דברים שאמרת לי לך אמור להם לישראל, בשמי (בסנה אמרת לי אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה ורחבה) הלכתי ואמרתי להם בשמך, עכשו מה אני אומר להם [**הצל"ח פירש כדברי הרמב"ם (בהקדמתו לפיה"מ)** שדבר שהבטיח הקב"ה על ידי נביא, אי אפשר שלא יתקיים, ואף החטא אינו גורם לבטלו וזו היתה טענת משה 'דברים שאמרת לי לך אמור להם, הלכתי ואמרתי בשמך' ולפיכך אי אפשר שיתבטלו על יד שום חטא].

מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת ה', יכול ה' מיבעי ליה? אמר רבי אלעזר, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע, עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו כנקבה ואינו יכול להציל. אמר הקב"ה למשה והלא כבר ראו נסים וגבורות שעשיתי להם על הים, אמר לפניו רבש"ע עדיין יש להם לומר למלך אחד יכול לעמוד, לשלשים ואחד מלכים אינו יכול לעמוד. אמר רבי יוחנן מנין שחזר הקב"ה והודה לו למשה שנאמר וַיֹּאמֶר ה' סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ. תני דבי רבי ישמעאל כדבריך עתידים אומות העולם לומר כן. אשרי תלמיד שרבו מודה לו. וְאוּלָם חַי־אָנִי. אמר רב יצחק מלמד, שאמר לו הקב"ה למשה משה, החייתני בדבריך (בפני האומות).

דרש רבי שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואחר כך יתפלל. מנלן ממשה דכתיב וָאֶתְחַנַּן אֶל־ה' בָּעֵת הַהִוא וכתיב אֲדֹנָי ה' אַתָּה הֲחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־ גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ, וכתיב בתריה אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה...

[דף לב ע"ב] אמר רבי אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים [**כתבו התוס' (עפ"י מהרש"ל)** גדולה תפילה בלא מעשים טובים מאשר מע"ט בלא תפילה, שהרי משה רבינו אע"פ שהיו בידו מעשים טובים הוצרך לתפלה. **והפנ"י כתב** שאין הנידון לענין שכר, כי מצות התפלה אינה יותר מכל מצוה אחרת, אלא לענין לבטל גזר דין, כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ואילו בתפלה יכול לבקש מתנת חינם] שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו, אע"פ כן לא נענה אלא בתפלה, שנאמר אַל־תֹּסֶף דַּבֵּר אֵלַי, וסמיך ליה, עָלָה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה. **ואמר רבי אלעזר** גדולה תענית יותר מן הצדקה. מאי טעמא זה בגופו וזה בממונו. **ואמר רבי אלעזר** גדולה תפלה יותר מן הקרבנות שנאמר לָמָּה־לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם, וכתיב, וּבְפָרְשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם (אי לאו דגדולה תפלה, כיון דאמר למה לי רוב זבחיכם למה לי תו ובפרשכם, הא אפילו זבחיהם לא ניחא ליה).

אמר רבי יוחנן כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו, שנאמר יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ. **פסק הש"ע** כהן שהרג את הנפש, אפילו בשוגג, לא ישא את כפיו אפילו עשה תשובה (**מ"ב** טעם דעה זו דס"ל דאע"פ שאין לך דבר שעומד בפני התשובה מ"מ אין קטיגור נעשה סניגור דבידים אלו שהרג את הנפש אין ראוי לישא את כפיו אף על פי שעשה תשובה) [**הגה** וי"א דאם עשה תשובה (**מ"ב** היינו אפילו כשעבר במזיד) **נושא** כפיו, ויש להקל על בעלי תשובה, שלא לנעול דלת בפניהם, והכי נהוג (**מ"ב** ויש איזה אחרונים שמחמירין עכ"פ במזיד)] או"ח (קכח,לה). **ש"ע פסק** כהרמב"ם שדין זה נאמר אף בשוגג, אף בעשה תשובה. **דברי הרמ"א** הם דברי עצמו שכן משמע מדברי הגהמ"י.

אמר רבי אלעזר מיום שחרב בית המקדש נגעלו שערי תפלה, שנאמר גַּם כִּי אֶזְעַק וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם תְּפִלָּתִי, ואע"פ ששערי תפלה נגעלו שערי דמעה לא נגעלו, שנאמר שִׁמְעָה־תְפִלָּתִי| ה' וְשַׁוְעָתִי| הַאֲזִינָה אֶל־דִּמְעָתִי אַל־תֶּחֱרַשׁ (מדלא כתיב את דמעתי תראה, שמע מינה נראית היא לפניו, ואין צריך להתפלל אלא שתתקבל לפניו) רבא לא גזר תעניתא ביומא דעיבא משום שנאמר סַכּוֹתָה בֶעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה **ואמר רבי אלעזר** מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים, שנאמר וְאַתָּה קַח־לְךָ מַחֲבַת בַּרְזֶל וְנָתַתָּה אוֹתָהּ קִיר בַּרְזֶל בֵּינְךָ וּבֵין הָעִיר (**המהרש"א תמה** שהרי אמרו (פסחים פה:) אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים. וביאר שבסוגיין מדובר על הבקשות שבתפלה, ואילו שם מדובר על השבח שאנו אומרים בקדיש וברכו. **כתב החשוקי חמד** מספר אפשרויות לפתוח שערי תפילה **א. כתוב בספר 'חיי עולם' (ח"א פכ"ח)** לצדיקים לא נגעלו שערי תפלה **ב.** עוד כתב שם דהכוונה שנגעלו היא שאינו מובטח שיענה, אבל מ"מ התפילה מועילה **ג. כתב בספר**

לב:

אור תורה ׳ומה שלפעמים אין התפילה מועילה הוא מצד שאין התפלה יכולה לעלות למעלה כי הסט״א מפסקת... אבל ע״י שהאדם עוסק בתורה, הקול ההוא בוקע כל הרקיעים ולכן הוי מצלי היכא דהוי גרסי. **ד.** יתכן שתפילה בציבור מתקבלת גם כיום, ויעויין בספר ׳בנייהו׳ שתמה הרי לעיל בדף ח׳ מבואר שאין הקב״ה הוא מואס בתפילת הרבים ואם שערי תפילה ננעלין נמצא נמאס תפילת הרבים? והשיב וז״ל ׳שלעולם בעת תפילת הצבור, שעה אחת בשחרית ושעה אחת במנחה וגם בערבית, נפתחין שערי תפילה ונכנסת תפילת צבור, וגם היחיד המתפלל בשעת תפילת הצבור, ג״כ נכנסת תפילתו בשערי תפילה עם הצבור, אך בשאר שעות נסתמין שערי תפילה״, עכ״ל.

אמר רבי חנינא כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם (**בחיי עולם כתב** שאין הכוונה להאריך במשך התפלה, אלא לעסוק בה הרבה, כגון לשוב ולבקש כמה פעמים במשך היום. אך להלן (נד:) כללה הגמרא דין זה בין ג׳ דברים שהמאריך בהם מאריכין לו ימיו ושנותיו, ובכלם מדובר על אריכות זמן עשייתם). **מנא לן** ממשה רבינו שנאמר ואתפלל אל ה׳, וכתיב בתריה וַיִּשְׁמַע ה׳ אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא. **איני**, והא אמר רבי יוחנן כל המאריך בתפלתו ומעיין בה [**כתבו התוס׳** פירוש שמצפה שתבא בקשתו לפי שכוון בתפלתו **ומקשים** דהכא משמע דעיון תפלה לאו מעליותא הוא ולא משמע כן (שבת קכז.) דקאמר אדם אוכל פירותיהן בעוה״ז וקא חשיב עיון תפלה אלמא מעליותא הוא **ומתרצים** דתרי עיון תפלה, יש עיון תפלה דהכא המצפה שתבא בקשתו, ועיון תפלה דהתם שמכוין את לבו לתפלה) **סוף בא לידי** כאב לב (שאינה נעשית) שנאמר תּוֹחֶלֶת (לשון חלוי ותחנה) מְמֻשָּׁכָה מַחֲלָה־לֵב (כשאדם מצפה ואין תאותו באה) **מאי תקנתיה** (שישיג מבוקשו **המהרש״א ביאר** שיתכן כי בקשתו לא התמלאה מפני שעוון ביטול תורה מנע קבלתה, וכאשר יתקנו תהא בכך תקנה גם לבקשתו **ויש שפרשו** כי ׳תאוה באה׳ היינו עוברת, כמו ׳השמש באה׳, ולא יצטרך למלוי בקשתו, כי תעבור ממנו החמדה) **יעסוק בתורה**, שנאמר ועץ חיים תאוה באה (סוף הפסוק של תוחלת ממשכה) **ואין** עץ חיים אלא תורה, שנאמר עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ? **לא קשיא**, הא דמאריך ומעיין בה, הא דמאריך ולא מעיין בה. **אמר רבי חמא ברבי חנינא** אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנאמר קַוֵּה אֶל־ה׳ (והתחזק, ולא תמשוך ידך, אלא חזור וקוה) חֲזַק וַיַּאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל־ה׳.

תנו רבנן ארבעה צריכין חזוק (שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו) ואלו הן תורה, ומעשים טובים, תפילה ודרך ארץ (אם אומן הוא לאומנתו, אם סוחר הוא לסחורתו, אם איש מלחמה הוא למלחמתו). תורה ומעשים טובים מנין שנאמר רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַתּוֹרָה. חזק בתורה, ואמץ במעשים טובים. תפלה מנין שנאמר קוה אל ה׳ חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה׳, דרך ארץ מנין שנאמר חֲזַק וְנִתְחַזַּק בְּעַד־עַמֵּנוּ...

וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי ה׳ וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי היינו עזובה היינו שכוחה **אמר ריש לקיש** אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע, אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשה הראשונה, אתה עזבתני ושכחתני. אמר לה הקב״ה בתי, שנים עשר מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל, ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון, ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רהטון, ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון, ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלשים גסטרא, ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בו שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה וכולן לא בראתי אלא בשבילך ואת אמרת עזבתני ושכחתני.

הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עֲדִיָּהּ (כמו עולות וקרבנות) אמר הקב״ה כלום אשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר, אמרה לפניו רבש״ע, הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל, אמר לה (בהמשך הפסוק) גַּם־אֵלֶּה תִּשְׁכַּחְנָה. אמרה לפניו רבש״ע, הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך שמא תשכח לי מעשה סיני (**פנ״י** שקיבלנו תורתו עלינו) אמר לה וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ.

איתא במשנה ׳חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת׳ מנא הני מילי? **אמר רבי יהושע בן לוי** אמר קרא אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ (והדר יהללוך **כתבו התוס׳** ולפיכך תקנו לומר זה הפסוק קודם תהלה לדוד) **ואמר רבי יהושע בן לוי** המתפלל צריך לשהות שעה אחת אחר תפלתו שנאמר אָז צַדִּיקִים יוֹדוּ לִשְׁמֶךָ (ואח״כ) יֵשְׁבוּ יְשָׁרִים אֶת־פָּנֶיךָ. **תניא נמי הכי...** **פסק הש״ע** ישהה שעה אחת

קודם שיקום להתפלל, כדי שיכוין לבו למקום ושעה אחת אחר התפלה, שלא תהא נראית עליו כמשאוי שממהר לצאת ממנה או"ח (צג,א). ש"ע פסק את לשון הטור. **כתב הראשון לציון** (ברכות לב.) נראה דבזמן הזה שקודם התפלה אומרים פרשיות התורה, ומשניות ושירות ותשבחות, זה יעלה לשהיית שעה אחת קודם התפלה, ואחרי התפלה אומרים אשרי וקדושה דסידרא וכו', ויעלה לשעה אחר התפלה. **בדעת חכמה ומוסר** (ח"א ק) שאחר התפלה שהו שעה כדי לרדת ממדריגתם העליונה לל"ע להסבר ע"ע מה לריך שעה שלא ילאה עליו כמשוי.

תנו רבנן חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת. וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה, תורתן היאך משתמרת (**המהרש"א ביאר** שאין התורה משתמרת אלא ע"י חזרה תדיר, ולהם לא היה זמן לחזור) ומלאכתן היאך נעשית, אלא מתוך שחסידים הם תורתם משתמרת (בתוך לבם, שאין תלמודם משתכח) ומלאכתן מתברכת.

איתא במשנה 'אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו' **אמר רב יוסף** לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי אומות העולם פוסק (שלא יהרגנו) **מיתיבי** המתפלל וראה אנס בא כנגדו, ראה קרון בא כנגדו לא יהא מפסיק אלא מקצר ועולה? לא קשיא הא דאפשר לקצר (כגון שסמוך לגמור תפלתו) והא דלא אפשר לקצר. **פסק הש"ע** לא יפסיק בתפלתו. ואפילו מלך ישראל שואל בשלומו לא ישיבנו אבל מלך עובדי כוכבים אם אפשר לו לקצר דהיינו שיאמר תחלת הברכה וסופה קודם שיגיע אליו, יקצר או אם אפשר לו שיטה מן הדרך, יטה ולא יפסיק בדיבור, ואם אי אפשר לו, יפסיק או"ח (קד,א).

תנו רבנן מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך, בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום, המתין לו עד שסיים תפלתו. לאחר שסיים תפלתו אמר לו ריקא, והלא כתוב בתורתכם רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ וכתיב וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם, כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום, אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי, אמר לו המתן לי עד שאפייסך בדברים [**הט"ז** (**סימן ס"ו סק"א**) תמה, איך סמך אותו חסיד על הנס, והכנים את עצמו לסכנה? **וביאר** שאין דרך השררה להעניש מיד, אלא חוקר תחלה למה עשית כך וכך, וסמך על זה שיסביר לו. **והצל"ח חוסיף** שראה אותו חסיד שיש באותו שר מידת ענוה, מכך שהקדים לו שלום, ולכך בטח בו שלא יהרגנו עד שישמע טענותיו]. אמר לו אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום היית [דף לג ע"א] מחזיר לו, אמר לו לאו. ואם היית מחזיר לו, מה היו עושים לך, אמר לו היו חותכים את ראשי בסייף. אמר לו והלא דברים קל וחומר ומה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר כך, אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים על אחת כמה וכמה, מיד נתפיים אותו הגמון, ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום.

איתא במשנה 'אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק' **אמר רב ששת** לא שנו אלא נחש, אבל עקרב פוסק (ונוטלו, לפי שהעקרב מסוכן לעקוץ יותר משנחש מוכן לישוך **כתבו התוס'** בירושלמי קאמר דאם היה נחש מרתיע לבא כנגדו פוסק לפי שבא כנגדו בכעס מתכוין להזיקו. אם הפסיק בברכות אמצעיות חוזר לתחילת הברכה ואם הפסיק בג' ראשונות או בג' אחרונות חוזר לתחלת הג' כדין טעה בדף לד.) **מיתיבי** נפל לגוב אריות אין מעידין עליו שמת (לומר לאשתו מת בעליך, להתירה לינשא, פעמים שאין האריות רעבים ואין אוכלין אותו) נפל לחפירה מלאה נחשים ועקרבים מעידין עליו שמת (אלמא מועד הנחש לישוך)? שאני התם, דאגב איצצא מזקי (כשנפל עליהם ודחקם הזיקוהו) **הרמב"ם בפיה"מ** שהנחש לא נושך ברוב פעמים **וכתב ע"ז הרש"ש** ואע"ג דקי"ל דאין הולכין בפק"נ אחר הרוב לאו כללא הוא עי' בשו"ע או"ח סי' שכ"ט ס"ב וסי' תרי"ח ס"ג. **פסק הש"ע א.** אפילו נחש כרוך על עקבו, לא יפסיק (**ביאו"ה** ובמקום שיש חשש שממית הוי נחש כמו עקרב נראה לל"ל שהרמב"ם הסביר שנחש לף שיש לו את הכח להמית, אין לרכו לנשוך, אמנם אם ימצא מקום שהנחש לרכו לנשוך, יש לנחש דין עקרב) (**הגה** אבל יכול לילך למקום אחר כדי שיפול הנחש מרגלו) אבל עקרב, פוסק, לפי שהוא מועד יותר להזיק, ונחש נמי, אם ראה שהוא כעוס ומוכן להזיק, פוסק או"ח (קד,ג) סוף ההלכה היא ירושלמי. **ב.** אין מעידין על האדם שמת

לג.

אלא כשראוהו כשמת ודאי ואין בו ספק. כיצד, ראוהו שנפל לגוב אריות ונמרים וכיוצא בהם, אין מעידין עליו, שמא לא היו רעבים ולא אכלוהו. אבל אם נפל לחפירת נחשים ועקרבים, מעידין עליו, מפני שעל ידי שדוחקן כשעומד עליהם מזיקין אותו אה"ע (יז,כט).

אמר רבי יצחק ראה שוורים פוסק, דתני רב אושעיא מרחיקין משור תם חמשים אמה, ומשור מועד כמלא עיניו. תנא משמיה דרבי מאיר ריש תורא בדקולא (סל, שתולין בו תבן בראשו ואוכל) סליק לאגרא, ושדי דרגא מתותך (לאו דוקא, אלא כלומר, הזהר ממנו הרבה). **אמר שמואל** הני מילי בשור שחור וביומי ניסן (מתוך שעברו ימי הסתיו שהארץ יבשה, ועכשיו רואה אותה מלאה דשאים זחה דעתו עליו, ונכנס בו יצר הרע) מפני שהשטן מרקד לו בין קרניו. **פסק הש"ע** אם ראה שור בא כנגדו, פוסק, שמרחיקין משור תם נ' אמות, וממועד, מלא עיניו ואם שוורים שבמקום ההוא מוחזקים שאינם מזיקים, אינו פוסק או"ח (קד,ד).

תנו רבנן מעשה במקום אחד שהיה ערוד (מן הנחש והצב בא, שנזקקין זה עם זה ויוצא משניהם ערוד) והיה מזיק את הבריות, באו והודיעו לו לרבי חנינא בן דוסא. אמר להם הראו לי את חורו (שהוא יוצא משם) הראוהו את חורו, נתן עקבו על פי החור, יצא ונשכו ומת אותו ערוד (מצאתי בהלכות גדולות, אמרי במערבא כשהערוד נושך את האדם, אם הערוד קודם למים מת האדם, ואם האדם קודם למים מת הערוד, ונעשה נס לרבי חנינא ונבקע מעין מתחת עקבו **המהרש"א תמה** איך עמד רבי חנינא במקום סכנה וסמך על נס **ביאר הפתח עיניים ע"פ דברי החינוך סימן תקמ"ו** שקצת בני אדם הקב"ה חפץ ביקרם ומסר את הטבע בידם, ורבי חנינא ידע שהוא מכללם) נטלו על כתפו והביאו לבית המדרש. אמר להם ראו בני, אין ערוד ממית אלא החטא ממית. באותה שעה אמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא [**ברוח חיים (אבות ה,ה) כתב** שמשום כך שנינו 'לא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם', שהרי 'לא לן אדם בירושלים ועבירה בידו', ולא יכלו להזיקם].

משנה מזכירין גבורות גשמים (משיב הרוח, שאינו לשון בקשה) בתחיית המתים, ושאלה בברכת השנים (ותן טל ומטר, לשון בקשה) והבדלה בחונן הדעת (במוצאי שבת אתה חוננתנו) **ר"ע אומר** אומרה ברכה רביעית בפני עצמה **רבי אליעזר אומר** בהודאה (**הסביר ר' יונה** משום שמודים בה לה' שזיכנו להכיר ולהבדיל בין קדש לחול).

מאי טעמא (מזכירין גבורות גשמים)? **אמר רב יוסף** מתוך ששקולה כתחיית המתים, לפיכך קבעוה בתחיית המתים. ושאלה בברכת השנים מאי טעמא? **אמר רב יוסף** מתוך שהיא פרנסה לפיכך קבעוה בברכת פרנסה. הבדלה בחונן הדעת מאי טעמא? **אמר רב יוסף** מתוך שהיא חכמה (החכם יודע להבדיל בין קדש לחול **הרשב"א כתב** לכן הקדימו את ברכת הדעת לפני כל ברכות הבקשה, כי לולי הדעת איך ידע למי יפנה לבקש צרכיו) קבעוה בברכת חכמה **ורבנן אמרי** מתוך שהיא חול לפיכך קבעוה (בתחילת) ברכת חול [**המג"א והגר"א (סי' רצד) פירשו ע"פ הירושלמי** כי כמו שאסור לעשות מלאכה עד שיבדיל כך גם אסור לתבוע צרכיו קודם שיבדיל, ולכן צריך להבדיל קודם ברכות האמצעיות].

אמר רב אמי גדולה דעה שנתנה בתחלת ברכה של חול. **ואמר רב אמי** גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות (שם ה') שנאמר כִּי אֵל דֵּעוֹת ה'. וכל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו [**הבאר שבע (סנהדרין צב.) כתב** שאין הכוונה לשוטה מלידה, שהרי אינו אשם בחוסר דעתו, אלא במי שיש בו דעה ואינו רוצה להתבונן], שנאמר כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ. **אמר רבי אלעזר** גדול מקדש שנתן בין שתי אותיות, שנאמר פָּעַלְתָּ ה' מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי. **ואמר רבי אלעזר** כל אדם שיש בו דעה כאילו נבנה בית המקדש בימיו, דעה נתנה בין שתי אותיות, מקדש נתן בין שתי אותיות. מתקיף לה רב אחא קרחינאה אלא מעתה, גדולה נקמה שנתנה בין שתי אותיות שנאמר אֵל־נְקָמוֹת ה'? אמר ליה אין, במילתה (במקום שצריכה נקמה) מיהא גדולה היא. והיינו דאמר עולא שתי נקמות הללו למה, אחת לטובה [כדאמרינן בב"ק (ל"ח.) מפארן הופיע והפקיר ממונן לישראל] ואחת לרעה (להנקם מן הנכרים

שלא קבלו את התורה) לטובה דכתיב הוֹפִיעַ (גלה והפקיר, כשלא קבלו את התורה) מֵהַר פָּארָן, לרעה דכתיב אל נקמות ה' אל נקמות הופיע [**במכתב מאליהו (ח"ב עמוד 124)** נקט שנכתבה בין שני שמות של חסד, להורות כי אינה כנקמת אדם, שבאה להשלים את הפגיעה בכבודו, שהרי אין פגיעה בשמו יתברך, אלא שבהשגתינו נראה כחילול ה', ונמצא שהנקמה היא לקדש את ה' כפי השגתינו, וכולה חסד עמנו שמלמדנו קידוש שמו].

איתא במשנה 'ר"ע אומר אומרה ברכה רביעית' אמר ליה רב שמן בר אבא לרבי יוחנן מכדי אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות, נחזי היכן תקון (**הריטב"א כתב** שלא מצינו שהקשו כן על תקנה אחרת, כי יתכן שנשכחו פרטיה ומסורתה, ולכן תמהו כן רק על הבדלה שישנה כל שבוע ולא מסתבר שנשכחה מסורת) אמר ליה בתחילה (כשעלו מן הגולה והיו דחוקים) קבעוה בתפלה, העשירו קבעוה על הכוס (ואז נשתכח תקנת עזרא שתיקן בתפילה) הענו חזרו וקבעוה בתפלה (ונחלקו היאך יאמרוה) והם אמרו (**הסביר השיטמ"ק** פירוש היכא דאפשר ליה דאית ליה כוס) המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס [**הסביר ש"ע הרב (רצד,ב)** שקבעוה ג"כ על הכוס כדי שלא יהא ההבדלה מיטלטלת תדיר ע"י עושר ועוני מתפלה לכוס ומכוס לתפלה, לכן התקינו חכמים שלעולם צריך כל אדם המבדיל בתפלה להבדיל גם על הכוס אם יוכל למצוא].

איבעיא לחו המבדיל על הכוס, מהו שיבדיל בתפלה? אמר רב נחמן בר יצחק, קל וחומר מתפלה, ומה תפלה דעיקר תקנתא היא (**הסביר הרשב"א** שרואים כן, מהא דאחר שהענו קבעוה על תפילה) אמרי המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס, המבדיל על הכוס, דלאו עיקר תקנתא היא לא כל שכן.

תני רב אחא אריכא קמיה דרב חיננא המבדיל בתפלה משובח יותר ממי שיבדיל על הכוס, ואם הבדיל בזו ובזו ינוחו לו ברכות על ראשו. הא גופא קשיא, אמרת, המבדיל בתפלה משובח יותר ממי שיבדיל על הכוס, אלמא תפלה לחודה סגי, והדר תני אם הבדיל בזו ובזו ינוחו לו ברכות על ראשו, וכיון דנפיק ליה בחדא אפטר, והויא ברכה שאינה צריכה והאמר רב כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא [**רבינו יונה ותוס' וחינוך והריטב"א** נקטו שאיסור זה מדרבנן ואסמכוהו אקרא, **וכתב המ"ב** (רטו,כ) שחומרת האסמכתא אוסרת לברך מספק. **והרמב"ם כתב** 'הרי זה נושא שם שמים לשוא, והרי הוא כנשבע לשוא' וכתבו המג"א ורעק"א שהוא איסור תורה, אך **הכס"מ (מילה ג,ו)** הביא תשובת הרמב"ם שהוא איסור דרבנן (ובפאר הדור סי' קה מבואר שהוא דאורייתא)? **אלא, אימא הכי אם הבדיל בזו** (בכוס) **ולא הבדיל בזו** (בתפילה) **ינוחו לו ברכות על ראשו** (**כתב מרומי שדה וז"ל** 'ואינו מובן, והרי קאמר המבדיל בתפלה משובח מהמבדיל על הכוס. ונראה דהכי פירושו, דאם הבדיל על הכוס קודם שהבדיל בתפלה, וא"כ יכול להבדיל בתפלה גם כן, שהרי אין בזה ברכה שאינה צריכה, משו"ה ינוחו לו ברכות. **אמנם הגר"א ביאר** הבדלה על הכוס עדיפה, אלא שמפני החשש שמא ישכח להבדיל, אמרו שיותר משובח להבדיל בתפלה, אך אם באמת הבדיל על הכוס, ודאי עשה דבר עדיף יותר).

בעא מיניה רב חסדא מרב ששת טעה בזו ובזו מהו (**הרא"ש ור' יונה הסבירו** כגון שאכל קודם שהבדיל, אע"ג דקי"ל טעם מבדיל, מכל מקום באיסור אכל ומשום הכי חוזר לראש)? **אמר ליה טעה בזו ובזו חוזר לראש** (לתפלה ולכוס). **פסק הש"ע** אומרים הבדלה בחונן הדעת, **ואם טעה ולא הבדיל משלים תפלתו ואינו חוזר מפני שצריך להבדיל על הכוס** (**מ"ב** היינו דלכתחלה מצוה להבדיל בין בתפלה ובין בכוס והכא בדיעבד סומך עצמו על מה שיבדיל אח"כ על הכוס. ומ"מ אסור לע"ע במלאכה עד שיבדיל בכוס או שיאמר עכ"פ המבדיל בין קודש לחול). **ואם טעם קודם שהבדיל על הכוס צריך לחזור ולהבדיל בתפלה** [**ביאו"ה** אפשר דדוקא אם לא הבדיל עדיין על הכוס ובא לפנינו לשאל אז הדין דיחזור ויבדיל בתפלה ואח"כ על הכוס אבל אם עבר והבדיל על הכוס אחר שטעם שוב אין צריך לחזור ולהבדיל בתפלה כיון שמ"מ כבר יצא מצות הבדלה (פמ"ג) ובדה"ח סתם דאין חילוק בזה. **עוד הביא** שהא"ר ובחדושי רע"א הביאו בשם הרשב"א, דה"ה אם עשה מלאכה אז קודם הבדלה **אמנם הביא"ה** סיכם שלענין מלאכה אין להחמיר בדיעבד לחזור ולהתפלל מאחר שלא הוזכר בהדיא בתר"י והרא"ש] או"ח (רצד,א).

[דף לג ע"ב] אמר ליה רבינא לרבא הלכתא מאי (המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס, או לא)? אמר ליה כי קידוש, מה קידוש אע"ג דמקדש בצלותא מקדש אכסא, אף הבדלה נמי אע"ג דמבדיל בצלותא מבדיל אכסא.

לג:

איתא במשנה 'רבי אליעזר אומר בהודאה' רבי זירא הוה רכיב חמרא, הוה קא שקיל ואזיל רבי חייא בר אבין בתריה, אמר ליה, ודאי דאמריתו משמיה דרבי יוחנן הלכה כרבי אליעזר (שאומרים הבדלה בהודאה) ביום טוב שחל להיות אחר השבת (משום שאין אומרים בו חונן הדעת)? אמר ליה אין. הלכה מכלל דפליגי? ולא פליגי, והא פליגי רבנן? אימר דפליגי רבנן בשאר ימות השנה, ביום טוב שחל להיות אחר השבת מי פליגי. והא פליג ר"ע? אטו כל השנה כולה מי עבדינן כר"ע, דהשתא ניקו ונעביד כוותיה? כל השנה כולה מאי טעמא לא עבדינן כר"ע, דתמני סרי תקון, תשסרי לא תקון. הכא נמי שב תקון, תמני לא תקון? אמר ליה לאו הלכה אתמר, אלא מטין אתמר, דאתמר, רבי יצחק בר אבדימי אמר משום רבינו הלכה (מאן דאמר הלכה דרשינן לה בפרקין) ואמרי לה מטין (מדרש לא דרשינן ברבים, אבל אורויי מורינן ליחיד) רבי יוחנן אמר מודים (חכמים לרבי אליעזר ביום טוב שחל להיות אחר השבת) ורבי חייא בר אבא אמר נראין (אורויי נמי לא מורינן, ואי עביד לא מהדרינן עובדא) **אמר רבי זירא** נקוט דרבי חייא בר אבא בידך (שהוא מדקדק בלשון רבו, וקובע בו סימנים שלא יתחלף לו נראין במטין או במודים) דדייק וגמר שמעתא מפומא דמרה שפיר כרחבא דפומבדיתא. דאמר רחבא אמר רבי יהודה הר הבית סטיו כפול היה (אצטבאות זו לפנים מזו, בהיקף עגול, לישב שם) והיה סטיו לפנים מסטיו. **אמר רב יוסף** אנא לא האי ידענא ולא האי ידענא (לא נראין ולא מודים ולא מטים) אלא מדרב ושמואל ידענא דתקינו לן מרגניתא בבבל (לומר במקום ותתן לנו... **ביאר המהרש"א** שדוקא בבבל תקנו תפלה זו משום שבארץ ישראל ברוב השנים אין יום טוב חל במוצאי שבת, ורק בחו"ל שיש שני ימים טובים מצוי שיחול במוצ"ש) ותודיענו ה' אלהינו את משפטי צדקך ותלמדנו לעשות חקי רצונך, ותנחילנו זמני ששון וחגי נדבה (**הגר"א** מחק תיבות אלו, שהרי אין מקריבין קרבנות נדבה ביום טוב. **והמהרש"א ביאר** שנסוב על יום טוב שני, ונקרא נדבה כי אינו חיוב מן התורה, אלא ישראל קבלוהו עליהם בנדבה. **הראש יוסף כתב** שכל המועדות נתנו כזכר ליציאת מצרים, והרי הם נדבת הקב"ה, כי די לעבד שרבו הוציאו לחרות) ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל, בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת, הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך, ותתן לנו (ה' אלהינו מועדים לשמחה וכו', ומסיים מקדש ישראל והזמנים). **פסק הש"ע** יום טוב שחל להיות במוצאי שבת אומר באתה בחרתנו, ותודיענו או"ח (תצא,ב).

משנה האומר (בתפלתו) על קן צפור יגיעו רחמיך (אנשים שהיו מראים עצמם כמתכוונים להעמיק בלשון תחנונים, ואומרים רחום וחנון אתה, ועל קן צפור יגיעו רחמיך, שאמרת לשלח את האם) ועל טוב יזכר שמך, מודים מודים משתקין אותו (**כתבו התוס'** ירושלמי הדא דתימא בצבור, אבל ביחיד תחנונים הם).

בשלמא 'מודים מודים' משתקין אותו משום דמיחזי כשתי רשויות, 'ועל טוב יזכר שמך' נמי משמע על הטובה ולא על הרעה, ותנן חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה. אלא, על קן צפור יגיעו רחמיך מאי טעמא? פליגי בה תרי אמוראי במערבא, רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא **חד אמר** מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית (לומר על אלה חס, ולא על שאר בריותיו **המאירי ביאר** שלבני אדם יש השגחה פרטית ואילו בבעלי חיים ההשגחה על כלל המין, וכשאומר 'על קן ציפור יגיעו רחמיך' נראה שיש השגחה פרטית לציפור, ובכך מעורר קנאה) **וחד אמר** מפני שעושה מדותיו (מצותיו) של הקב"ה רחמים, ואינן אלא גזרות. ההוא דנחית קמיה דרבה ואמר אתה חסת על קן צפור אתה חוס ורחם עלינו. אמר רבה כמה ידע האי צורבא מרבנן לרצויי למריה אמר ליה אביי והא משתקין אותו תנן, ורבה נמי לחדודי לאביי הוא דבעי.

ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא, אמר האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעזוז והיראוי החזק והאמיץ והודאי והנכבד. המתין לו עד דסיים, כי סיים אמר ליה סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך? למה לי כולי האי, אנן הני תלת דאמרינן אי לאו דאמרינהו משה רבינו באורייתא (האל הגדול

הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד) ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה [כשהתפלל עזרא על מעל הגולה (נחמיה ט)] לא הוינן יכולין למימר להו, ואת אמרת כולי האי ואזלת, משל למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב, והיו מקלסין אותו בשל כסף, והלא גנאי הוא לו [**הרא"ש והרשב"א נקטו** שהאיסור להוסיף שבחים, הוא רק בתפלה, אך מחוץ לתפלה אומר כרצונו. **והטור** (**סי' קיג**) העלה מדברי הרמב"ם שגם חוץ לתפלה אסור. **והב"י כתב** שהאיסור רק בברכה ראשונה שבתפלה שהשבחים נתקנו בה כהזכרת שבח, אך בבקשה פרטית הוא מזכיר את התוארים כפי הנצרך לבקשתו, וזה מותר]. **פסק הש"ע** אין להוסיף על תאריו של הקב"ה, יותר מהאל הגדול הגבור והנורא ודוקא בתפלה, מפני שאין לשנות ממטבע שטבעו חכמים, אבל בתחנונים או בקשות ושבחים שאדם אומר מעצמו, לית לן בה (רא"ש) ומכל מקום נכון למי שירצה להאריך בשבחי המקום, שיאמר אותו בפסוקים (ר' יונה) או"ח (קיג,ט).

ואמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (כל הבא על האדם ביד הקב"ה כגון ארוך, קצר, עני, עשיר, חכם, שוטה, לבן, שחור, הכל בידי שמים הוא, אבל צדיק ורשע אינו בא על ידי שמים, את זו מסר בידו של אדם, ונתן לפניו שתי דרכים, והוא יבחר לו יראת שמים **ידוע בשם חידושי הרי"ם שביאר** כי כל בקשות האדם הן בידי שמים, אם להענות להו או לא, חוץ מבקשת יראת שמים, שודאי תתקבל בקשתו אף אם אין בידו זכויות **וכעין זה בספר חסידים** וז"ל 'אם שואל אדם דבר שהוא שבח לבוראו כגון על לימוד תורה או דבר אחר מחפצי שמים ושופך את נפשו עליו הקב"ה שומע תפלתו אע"פ שאין בידו מע"ט) שנאמר וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־לְיִרְאָה. אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא, והאמר רבי חנינא משום רשב"י אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים, שנאמר יִרְאַת ה' הִיא אוֹצָרוֹ? אין, לגבי משה מילתא זוטרתא היא [**בדרשות הר"ן** (**י**) תמה הרי משה אמר כך לישראל, ומנין שאצלם יראה היא מילתא זוטרתא? **והמהרש"א ביאר** שאמר להם, הרי לא ביקש מכם אלא לירא ממנו כמו שאתם יראים ממני, ויראה זו קלה להשגה. **והגר"א** (**בתפלת חנה ו**) **ביאר** שכוונת הגמרא על דור המדבר שהיו 'לגבי משה', ואצלם היתה היראה מילתא זוטרתא, משום שהיו 'דור דעה' **ובקובץ הערות** (**ביאורי אגדות יב**) כתב שעצם האמונה והיראה מוכרחות המציאות, אלא שהאדם נמשך אחר תאוותיו, ולכן נחשבת מילתא זוטרתא]. דאמר רבי חנינא משל, לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו ככלי קטן קטן ואין לו דומה עליו ככלי גדול.

איתא במשנה 'מודים מודים משתקין אותו' אמר רבי זירא, כל האומר שמע שמע כאומר מודים מודים דמי. **מיתיבי** הקורא את שמע וכופלה הרי זה מגונה. מגונה הוא דהוי, שתוקי לא משתקינן ליה? לא קשיא הא דאמר מילתא מילתא ותני לה (מגונה הוי, שתוקי לא משתקינן ליה, שאין זה דומה למקבל עליו שתי מלכיות, אלא למתלוצץ) והא דאמר פסוקא פסוקא ותני ליה (דמחזי כשתי רשויות **תוס' כתבו** שר"ח ובה"ג פירשו להיפך אך לשון הגמרא לא משמע כפירושם, **ואותן** בני אדם שאומרים ב' או ג' פעמים שמע ישראל יש להסתפק אם הוא בכלל מגונה ומשתקין או שמא אין לחוש רק כשקורא ק"ש בעונתה ומקבל עליו עול מלכות שמים, ומ"מ טוב שלא לומר. **אך מה** שאומרים ה' הוא האלהים ז' פעמים ביוה"כ ויום ערבה כנגד ז' רקיעים משבחים לבורא שהוא דר למעלה מז', מנהג כשר הוא, וגם מצינו בקרא שתי פעמים ה' הוא האלהים גבי אליהו) **אמר ליה רב פפא לאביי** (למה נראה כפונה לשתי רשויות) ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה, ולבסוף כוון דעתיה? אמר ליה [**דף לד ע"א**] חברותא כלפי שמיא מי איכא (מנהג שנוהג אדם בחברו ינהג אצל המקום, ולא יזהר בתפלתו) אי לא כוון דעתיה מעיקרא מחינן ליה (כלומר מלמדין אותו שיכוין ומכין אותו אם ירגיל בכך) במרזפתא דנפחא (קורנס) עד דמכוין דעתיה. **פסק הש"ע** אסור לומר שמע ב' פעמים (**מ"ב** ואם לא כיון מעיקרא יחזור ויקרא בלחש, ואם ליכא שומעין אפילו בקול רם מותר. אבל אם כיון מעיקרא אפילו בלחש אסור, ועיין בט"ז שכתב ג"כ דאם ממתין איזה זמן בין הקריאה ראשונה לשנייה שרי דאין משתקין אותו אא"כ קורא ב"פ רצופים) בין שכופל התיבות שאומר שמע שמע בין שכופל הפסוק ראשון או"ח (סא,ט). **ב.** האומרים באשמורת בסליחות וביו"כ בתפלת נעילה ב' פעמים פסוק שמע ישראל, יש ללמדם שלא יאמרו או"ח (סא,יא) **ג.** ה' הוא האלהים שאומרים אותו ביו"כ בתפלת נעילה ז' פעמים, מנהג כשר הוא או"ח (סא,יב).

משנה העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו, ולא יהא סרבן באותה שעה (לפי ששאר יורדין לפני התיבה כשאומרים לו לך רד צריך לסרב פעם אחת, כלומר איני כדאי לכך, כדאמרינן לקמן בשמעתין אבל זה לא יסרב, מפני שגנאי הוא שתהא התפלה מופסקת כל כך) מהיכן הוא מתחיל (**פירש רש"י** אם דלג אחת מן הברכות ואמר אחרת, ואינו יודע לשוב ולאחוז סדרו. **ותמה הצל"ח** א"כ למה שנינו שיחזור לתחילת אותה ברכה שטעה **ולכן פירש** שנבהל והתבלבל באמצע ברכה) מתחלת הברכה שטעה זה [ואומר משם ולהלן **הצל"ח ביאר** שאין מצרפין ברכה אחת משני שליחי צבור **ובביאור הגר"א** (סי' קד סק"ה) משמע שצריך לחזור לתחילת הברכה משום שהיה בה הפסק]. העובר לפני התיבה (ש"צ) לא יענה אמן אחר הכהנים (בסוף כל ברכה וברכה) מפני הטרוף (שלא תטרף דעתו ויטעה, לפי ששליח צבור הוא צריך להתחיל ברכה שניה, ולומר לפני הכהנים כל תיבה ותיבה ובענותו אמן לא יוכל לכוין מהר ולהתחיל בברכה שלאחריו **הקשו התוס'** תיפוק ליה שעושה הפסק בתפילה אם עונה, ומזה שלא אמר כן רואים דעניית אמן לא חשיב ליה הפסקה מאחר שצורך תפלה הוא. **אבל** לקרות כהנים לדוכן **אומר ר"ת** שאין ש"צ יכול לקוראם דחשיב הפסקה לתפלה אם קוראם אלא אחד מבני הקהל קוראם, **ויש** שהיו רוצים לומר דכמו כן אין ש"צ רשאי להקרות יברכך לכהנים דכמו כן הוי הפסקה. **אמנם רבינו יהודה** פי' דבהדיא יש במדרש ששליח צבור אומר להם על כל דבור ודבור, **וכן יש שרוצים** להתיר לשליח צבור עצמו לקרות כהנים אפילו לפי ר"ת דמה דפי' דהויא הפסקה היינו דוקא בימיהם מיד כשסיימו ברכת הודאה לא היו אומרים או"א ברכנו בברכה כדמשמע... אבל עכשיו שהורגלו לומר אלהינו בלשון ברכה ותפלה אין זו הפסק דלא גרע מעניית אמן דהכא דלא חשיבא הפסק) ואם אין שם כהן אלא הוא [החזן **המג"א** (**קכח,לא**) דייק מלשון המשנה שהיתר לישא כפיו כשמובטח, הוא רק כשאין כהן אחר, אבל אם יש כהנים אחרים לא יעקור רגליו לצורך כך. **אך הפר"ח** הקל אף במקום כהנים אחרים, ומה שנקטה המשנה 'אם אין שם כהן אחר' הוא לחדש שמי שאינו מובטח לא ישא כפיו אפילו באופן זה] לא ישא את כפיו [שמא לא יוכל לחזור לתפלתו לכוין בשים שלום, שדעתו מטורפת מאימת הצבור **בהגהות מרדכי** (**מגילה פ"ג**) **כתב** שצריך ליזהר שלא יאמר לו שום אדם 'עלה', כי אם אמרו לו כן, הרי הוא חייב לעלות לדוכן ולברך, שהרי עובר בג' עשין אם אינו מברך, **וכ"פ הרמ"א. והפמ"ג פקפק** בזה, כי יתכן שהעמידו הכמים דבריהם אף במקום עשה] ואם הבטחתו שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתו (היינו שאין דעתו מטורפת מאימת הצבור) רשאי.

פסק השע"ע א. אם טעה ש"צ וצריכין להעמיד אחר תחתיו, אותו שמעמידין תחתיו לא יסרב או"ח (נג,יז). **ב.** אין ש"צ רשאי לענות אמן אחר ברכה של כהנים (**מ"ב** אם מתפלל מתוך הסידור ומובטח לו שלא תתבלבל דעתו רשאי לענות אמן, דאמן זה אינו חשיב הפסק דהוא צורך תפלה. ועל אמן של הברכה אשר קדשנו בקדושתו וכו' יש מחמירין שבכל גווני לא יענה משום הפסק בתפלה ושאני אמן של הב"כ גופא דלא הוי הפסק שהוא מורה על קבלת הברכה) או"ח (קכה,יט) **ג.** אם ש"צ כהן, אם יש שם כהנים אחרים, לא ישא את כפיו (**הגה** ולא יאמרו לו לעלות או ליטול ידיו, אבל אם אמרו לו צריך לעלות, דהוא עובר בעשה אם אינו עולה) ואפי' אין שם כהן אלא הוא, לא ישא את כפיו אא"כ מובטח לו שיחזור לתפלתו בלא טירוף דעת, שאם הוא מובטח בכך כיון שאין שם כהן אלא הוא ישא את כפיו כדי שלא תתבטל נשיאות כפים. וכיצד יעשה, יעקור רגליו מעט בעבודה, ויאמר עד ולך נאה להודות, ויעלה לדוכן (**מ"ב** היינו שיעקור רגליו לגמרי ויעמוד על הדוכן פנים נגד פנים כדין. **התפארת ישראל ברכות פ"ל בהלכתא גבירתא ושו"ת רדב"ז ח"א סי' רל"ז, וכאשל מברהם** שיאשר במקוס, לאמעט בהילוך באמצע שמו"ע עליפא. **וכתב בספר הלכה ברורה** שלכתחילה ינהג כמו פסק הש"ע, אמנם אם חושש שיגרס לו ע"י ההליכה בלבול, יש כפיס במקוס, והליבור יבואו לפניו) ויברך ברכת כהנים, ויקרא לו אחר, ומסיים החזן שים שלום. ואם המקרא כוון לתפלת ש"צ מתחלה ועד סוף, עדיף טפי שיסיים המקרא שים שלום או"ח (קכח,כ) **כתב פסקי תשובות** ובארץ ישראל נוהגים הפרושים והחסידים כהפר"ח שכהן ש"ץ נושא כפיו אף שיש כהנים אחרים, אך הספרדים ויוצאי מדינות ליטא נוהגים כהשו"ע שאין כהן ש"ץ נושא כפיו כשיש עוד כהנים, ויש הכותבים שאם יש רק עוד כהן אחד זולת הש"ץ יש לו לש"ץ לישא כפיו לכו"ע כי לכמה מן הראשונים כהן יחיד שנושא כפיו חיובו רק מדרבנן, וכשיש עוד כהן חיובם מן התורה. **ד.** אם הם שנים קורא להם (הש"צ) כהנים (**מ"ב** ולא חשיב הפסק בתפלה כמו דלא חשיב הפסק מה שהש"ץ מקרא להם מלה במלה והטעם דנ"כ צורך תפלה הוא) או"ח (קכה,י). **הביא הפסקי תשובות** שמנהג הגר"א שאין הש"צ מקרא כהנים. **ה.** ואח"כ מקרא אותם ש"צ מלה במלה או"ח (קכה,יג).

לד.

תנו רבנן העובר לפני התיבה צריך לסרב (כשאומרים לו לך, יעשה עצמו כלא רוצה, כלומר איני כדאי) ואם אינו מסרב דומה לתבשיל שאין בו מלח, ואם מסרב יותר מדאי דומה לתבשיל שהקדיחתו (לשון שריפה) מלח (**הפכיר המאירי** שנראה כמתייהר). כיצד הוא עושה פעם ראשונה יסרב, שניה מהבהב (מזמין עצמו כמו נגער לעמוד) שלישית פושט את רגליו ויורד. **תנו רבנן** שלשה רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן שאור ומלח וסרבנות. **פסק הש"ע** מי שאינו ש"צ קבוע צריך לסרב מעט קודם שירד לפני התיבה, ולא יותר מדאי, אלא פעם ראשונה מסרב וכשיאמרו לו פעם שניה, מכין עצמו כמו שרוצה לעמוד, ובפעם שלישית יעמוד. ואם האומר לו שירד הוא אדם גדול, אינו מסרב לו כלל (**מ"ב** דאין מסרבין לגדול) או"ח (נג,טז).

אמר רב הונא טעה בשלש ראשונות חוזר לראש, באמצעיות חוזר לאתה חונן, באחרונות חוזר לעבודה. **ורב אסי אמר** אמצעיות אין להן סדר (**רש"י** ואם דלג ברכה אחת ואחר כך נזכר בה אומרה, אף שלא במקומה. **הקשו התוס'** ולא נהירא דהא תנן במגילה (יז.) הקורא את המגילה למפרע לא יצא ותניא וכן בתפלה... **לכך נראה** כפירוש רשב"ם ורב אלפס דאין להן סדר דקאמר היינו שיתחיל במקום שדלג הברכה ומשם ואילך יאמר הכל על הסדר. **ובה"ג פסק** כרב אסי מד' טעמים א. רב הונא כתלמיד לגבי רב אסי. ב. לפי רב הונא צריך לתרץ את המשנה בדוחק. ג. רב ששת ס"ל כרב אסי, והם רבים ביחס לרב הונא. ד. המחלוקת היא בדרבנן וקיי"ל כהמקל). **פסק הש"ע** ש"צ שטעה (**מ"ב** ר"ל שהוא נבהל ואינו יודע לחזור אף לאחר שמזכירין אותו) **ואינו** יודע לחזור למקומו, יעמוד אחר תחתיו (**מ"ב** ולכתחילה טוב שיהיה אותו האחר מי שכיון לכל התפלה עם הש"ץ ולא שח בשעה שהיה ש"ץ מתפלל. ואם לא נמצא כזה, יקחו אף מי שלא כיון בזה ואפ"ה גם בזה לא יתחיל אלא מתחלת הברכה מפני טורח הצבור)... **ומתחיל** מתחלת הברכה שטעה זה אם היה הטעות באמצעיות, ואם היה בג' ראשונות מתחיל בראש ואם בג' אחרונות, מתחיל ברצה (**מ"ב** דג' ראשונות וג' אחרונות חשובות כחדא ברכה ואין לחלק חדא ברכה לשני אנשים. ומשו"ה אין חילוק בין שטעה ודילג ברכה אחת מהג' ברכות או שטעה ונשתתק בהם באמצע ברכה או בין ברכה לברכה בכל גווני בג' ראשונות חוזר לראש ובאחרונות חוזר לרצה) או"ח (קכו,ב).

אמר רב יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות, ולא בשלש אחרונות (**כתבו התוס'** פי' ר"ח ורבינו האי דוקא ליחיד, אבל צרכי צבור שואלין, ולכך אנו אומרים זכרנו ויעלה ויבא בהם, ותדע דדוקא יחיד קאמר שהרי עיקר ברכות אחרונות בקשות צרכי צבור הם) אלא באמצעיות. דאמר רבי חנינא ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו, אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו, אחרונות דומה לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו. **פסק הש"ע** אל ישאל אדם צרכיו בג' ראשונות, ולא בג' אחרונות ודוקא צרכי יחיד, אבל צרכי צבור שרי או"ח (קיב,א).

תנו רבנן מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר והיה מאריך יותר מדאי. אמרו לו תלמידיו רבינו, כמה ארכן הוא זה אמר להם כלום מאריך יותר ממשה רבינו, דכתיב ביה אֶת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת־ אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה... שוב מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר והיה מקצר יותר מדאי. אמרו לו תלמידיו כמה קצרן הוא זה אמר להם כלום מקצר יותר ממשה רבינו, דכתיב אֵ֣ל נָ֔א רְפָ֥א נָ֖א לָֽהּ.

אמר רב חסדא כל המבקש רחמים על חבירו אין צריך [**הפרי חדש** (**קיט**) דייק כי אם רוצה מותר להזכיר שמו, אלא שאינו צריך] להזכיר שמו (של חולה) שנאמר אל נא רפא נא לה, ולא קמדכר שמה דמרים. **כתב מ"ב** (**סי' קיט סק"ב**) וה"מ בפניו אבל שלא בפניו צריך להזכיר שמו (מג"מ כסס מהרי"ל).

תנו רבנן אלו ברכות שאדם שוחה בהן באבות תחלה וסוף, בהודאה תחלה (מודים) וסוף (ולך נאה להודות) ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה (**מקשים התוס'** וא"ת וישחה ומה בכך **ומתרצים** שלא יבא לעקור דברי חכמים שלא יאמרו כל אחד מחמיר כמו שהוא רוצה, ואין כאן תקנת חכמים וחיישינן ליוהרא). **פסק הש"ע** אלו ברכות ששוחין בהם באבות תחלה וסוף, ובהודאה תחלה וסוף, ואם בא לשחות בסוף כל ברכה, או בתחלתה, מלמדין אותו שלא ישחה אבל באמצעיתן, יכול לשחות או"ח (קיג,א).

אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא הדיוט כמו שאמרנו [דף לד ע"ב] כהן גדול בסוף כל ברכה וברכה, והמלך תחלת כל ברכה וברכה וסוף כל ברכה וברכה. **אמר רבי יצחק בר נחמני** לדידי מפרשא לי מיניה דרבי יהושע בן לוי הדיוט כמו שאמרנו, כהן גדול תחלת כל ברכה וברכה, המלך כיון שכרע, שוב אינו זוקף, שנאמר וַיְהִי כְּכַלּוֹת שְׁלֹמֹה לְהִתְפַּלֵּל וגו' קָם מִלִּפְנֵי מִזְבַּח ה' מִכְּרֹעַ עַל־בִּרְכָּיו.

תנו רבנן קידה על אפים, שנאמר וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע אַפַּיִם אָרֶץ, כריעה על ברכים שנאמר מִכְּרֹעַ עַל־בִּרְכָּיו, השתחואה זו פשוט ידים ורגלים, שנאמר הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה. אמר רב חייא בריה דרב הונא חזינא להו לאביי ורבא דמצלו אצלויי (מטין על צדיהן) **בשו"ת תורה לשמה סימן מח** נשאל שלכאורה באומרנו בעלינו לשבח 'אנו משתחוים' הוי דובר שקר, שהרי השתחואה הוי פישוט ידים ורגלים' **ותירץ** הגם שהשתחויה היא בפישוט ידים ורגלים עכ"ז הרכנת הגוף והראש היא בכלל השתחויה כי היא באמת השתחויה במקצת, והשתחויה במקצת חשיבה השתחויה ואין זה שקר ח"ו.

תני חדא הכורע בהודאה הרי זה משובח **ותניא אידך** הרי זה מגונה?... ההיא (דמגונה) בהודאה שבהלל (הודו לה' כי טוב). והתניא הכורע בהודאה ובהודאה של הלל הרי זה מגונה? כי תניא ההיא בהודאה דברכת המזון.

משנה המתפלל וטעה סימן רע לו, ואם שליח צבור הוא סימן רע לשולחיו, מפני ששלוחו של אדם כמותו, אמרו עליו על רבי חנינא בן דוסא, שהיה מתפלל על החולים ואומר, זה חי וזה מת. אמרו לו מנין אתה יודע, אמר להם אם שגורה תפלתי בפי (אם סדורה תפלתי בפי במרוצה ואיני נכשל, ותחנתי נובעת מלבי אל פי, כל מה שאני חפץ להאריך בתחנונים) יודע אני שהוא מקובל, ואם לאו יודע אני שהוא מטורף (החולה **ל"א** טורפין לו תפלתו בפניו, כלומר התפלה שהתפללו עליו מטורפת וטרודה ממנו ואינה מקובלת, **הגמ' מבארת** המקור שתפלה שגורה מוכיחה שתתקבל, וכן להיפך מהפסוק בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו).

אהייא (באיזו מן הברכות הוי טעות בסימן רע)? אמר רב ספרא משום חד דבי רבי באבות (שהוא תחלת התפלה, רמז הוא שאין חפץ בה) **איכא דמתני לה אברייתא** המתפלל צריך שיכוין את לבו בכולן, ואם אינו יכול לכוין בכולן יכוין את לבו באחת (**כתבו התוס'** והא דאמרינן לעולם ימוד אדם דעתו אם יכול לכוין יתפלל ואם לאו אל יתפלל יש לפרש התם נמי באחת מהן) אמר רבי חייא אמר רב ספרא משום חד דבי רבי באבות. **פסק השו"ע** המתפלל (וירגיל אדם עצמו לכוין עכ"פ בחתימת של כל ברכה) צריך שיכוין (**מ"ב** היינו פירוש המילות. ע"כ מה נכון מאוד להמונים שילמדו פירוש המילות של כל התפלה ועכ"פ של ברכת אבות ומודים בודאי יש חיוב עליו לידע ביאורו) בכל הברכות, ואם אינו יכול לכוין בכולם, לפחות יכוין באבות (**מ"ב** ואם הוא משער שאפילו באבות לא יכוין לא יתפלל כלל עד שתתיישב דעתו שיהיה יוכל עכ"פ לכוין באבות) אם לא כיון באבות, אע"פ שכיון בכל השאר, יחזור ויתפלל. (**הגה** והאידנא אין חוזרין בשביל חסרון כוונה, שאף בחזרה קרוב הוא שלא יכוין, אם כן למה יחזור) או"ח (קא,א).

אמר רבי יוחנן כל הנביאים כולן לא נתנבאו (הטובות והנחמות) אלא למשיא בתו לתלמיד חכם, ולעושה פרקמטיא לתלמיד חכם, ולמהנה תלמיד חכם מנכסיו, אבל תלמידי חכמים עצמן עין לא ראתה (לא נראית ולא נגלית לשום נביא) אלהים זולתך יעשה למחכה לו.

אמר רבי יוחנן כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח, אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך. ופליגא דשמואל דאמר, אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד, שנאמר כִּי לֹא־יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ.

אמר רבי יוחנן כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה, אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה אלהים זולתך. ופליגא **דרבי אבהו** דאמר מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים

אינם עומדין, שנאמר שָׁלוֹם| שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב. לרחוק ברישא והדר לקרוב, ורבי יוחנן אמר לך מאי רחוק שהיה רחוק מדבר עבירה מעיקרא, ומאי קרוב שהיה קרוב לדבר עבירה ונתרחק ממנו השתא (**המהרש"א נקט** שבעלי תשובה על עבירות ממש, אין להם מעלה יתירה על צדיקים גמורים, אלא שרבי יוחנן דיבר על מי שהיה רק 'קרוב לדבר עבירה', והיינו שבמחשבתו היה קרוב לחטוא, אבל נתגבר על יצרו ולא חטא. ונקרא בעל תשובה, כי שב ממחשבתו הרעה. ובו נחלקו, שרבי אבהו, סבר שהעומד בנסיון, עדיף מצדיק גמור שלא נתנסה כלל, ורבי יוחנן סבר, שצדיק גמור שלא חטא אף במחשבה, עדיף). **פסק הרמב"ם** אמרו חכמים מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורין יכולין לעמוד בו, כלומר מעלתן גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם מפני שהן כובשים יצרם יותר מהם תשובה (ז,ד). **כתב מרכבת המשנה (אלפנדרי)** קצת קשה דקי"ל כר' יוחנן בעלמא והכא פסק כרבי אבהו, **ואפשר** דלא נאמר כן אלא בענין דנפיק מיניה דינא אבל בהא דתלי בסברא ובדרשת הפסוקים פסק כר' אבהו דמסתבר טפי שהרי טעם טעם החטא. **המשנה כסף הסביר** לר' אבהו מסייע ליה מתני' דקתני ומה הדם שנפש אדם קצה מקבל עליה שכר גזל ועריות עאכ"ו. **כתב נחלת איתן** הן אמת דכדעת ר' אבהו איתא ג"כ בספר הזוהר פרשת חיי שרה (דף קכ"ט ע"ב) אמנם רבינו גופיה ודאי לא מטעם זה כתב לדרבי אבהו שהרי עדיין לא היה ספר הזוהר בימיו. **כתב השפת אמת** מיירי ששב מאהבה, שאז זדונות נהפכות לו לזכויות.

מאי עין לא ראתה? **אמר רבי יהושע בן לוי** זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית. **רבי שמואל בר נחמני אמר** זה עדן שלא שלטה בו עין כל בריה. שמא תאמר, אדם הראשון היכן היה, בגן. ושמא תאמר הוא גן, הוא עדן, תלמוד לומר וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן, גן לחוד ועדן לחוד.

תנו רבנן מעשה שהלה בנו של רבן גמליאל, שגר שני תלמידי חכמים אצל רבי חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמים. כיון שראה אותם עלה לעלייה ובקש עליו רחמים. בירידתו, אמר להם לכו שהלצתו חמה (ניטלה מגופו החמה, הוא החולי הקודחו) אמרו לו וכי נביא אתה, אמר להן לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא כך מקובלני אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל, ואם לאו יודע אני שהוא מטורף. ישבו וכתבו וכוונו אותה שעה. וכשבאו אצל רבן גמליאל, אמר להן העבודה לא חסרתם ולא הותרתם, אלא כך היה מעשה, באותה שעה חלצתו חמה ושאל לנו מים לשתות. ושוב מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל רבי יוחנן בן זכאי, וחלה בנו של רבי יוחנן בן זכאי. אמר לו חנינא בני, בקש עליו רחמים ויחיה, הניח ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים וחיה. אמר רבי יוחנן בן זכאי אלמלי הטיה בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים עליו. אמרה לו אשתו וכי חנינא גדול ממך, אמר לה לאו, אלא הוא דומה כעבד לפני המלך (בן בית, נכנס ויוצא שלא ברשות) ואני דומה כשר לפני המלך (שאינו רגיל לבא לפניו **הסביר המהרש"א** רבי חנינא רגיל תמיד בבית ה' להתפלל לפניו על המאורעות של הבריות משא"כ ריב"ז הוא כשר לפני המלך, שאינו רגיל בבית המלך, גם כשצריך לילך לפני המלך לבקש דבר מה צריך לעבדיו להביאו לפני המלך לבקש עליו, כן היה ריב"ז שהיה עוסק בעסקי צבור והיו צריכין לו רבים לת"ת שהיה באותו דור אב"ד ולא היה לו פנאי להתפלל תמיד על הבריות. **עוד הוסיף** שרבי יוחנן ענה כך לאשתו רק כתשובה לטענתה, אך עיקר טעמו היה שתפילת אחרים עליו עדיפה מתפלת אדם על עצמו, כי אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים. **הסביר בהערות הגריש"א** מעלת העבד יתירה מן השר, אע"פ שהשר יכול לבקש דברים גדולים מן המלך יותר מן העבד, מ"מ העבד שמצוי תמיד אצל המלך, יכול להבחין אימתי הוא שעת הכושר ועת רצון לפני המלך. שאז המלך ממלא משאלותיו מיד).

אמר רב כהנא חציף עלי מאן דמצלי בבקתא [שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת מלך, ולבו נשבר **מקשים התוס'** וא"ת הכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה **ומתרצים א.** דהתם מיירי בהר המוריה... **ב.** בקתא דהכא מיירי בבקעה במקום שרגילין שם בני אדם לעבור והולכי דרכים (**תמה הב"י סימן ל' לפי"ז** החסרון הוא מחשש שיפסיקוהו מתפילתו, אך למה נקרא 'חטוף' ותירץ **המג"א סק"ו** שחליפותו בכך שמתפלל שם ומרמה שלא יתבטל מכוונתו אפילו שיעברו רגיס על פניו. **והב"ח ביאר** שמין כוונת תוס' שלא יתפלל שם כדי שלא יפסיקוהו, אלא שהעוברים שם רואים אותו מתפלל ואין זה מקום נוח להכניע לבו מפני השי"ת). **פסק השו"ע** לא יתפלל במקום פרוץ (**מ"ב** ועוברי דרכים לכ"ע מותרים להתפלל בשדה, ומ"מ כשיש שם אילנות טוב יותר שיעמוד שם ביניהם ויתפלל אם אין קשה עליו איחור

דרכו דמקום צנוע הוא קצת) כמו בשדה, מפני שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת מלך ולבו נשבר או"ח (צ,ה).

ואמר רב כהנא חציף עלי מאן דמפרש חטאיה, שנאמר אַשְׁרֵי נְשׂוּי־פֶשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה [**כתבו התוס'** וטעמא שמכסה חטאו מתבייש על חטאו, אבל אם מפרש חטאיו דומה שאינו מתבייש עליו, ואמרינן (יב:) כל העושה דבר ומתבייש מוחלים לו מיד] הלכה כזה עיין יומא פו.

פרק כיצד מברכין

[דף לה ע"א] משנה כיצד מברכין על הפירות, על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ חוץ מן היין שעל היין הוא אומר בורא פרי הגפן (שמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו, וכן הפת) ועל פירות הארץ הוא אומר בורא פרי האדמה חוץ מן הפת שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ, ועל הירקות הוא אומר בורא פרי האדמה **רבי יהודה אומר** בורא מיני דשאים (לפי שיש בכלל פרי האדמה דשאים וזרעים כגון קטניות, ורבי יהודה בעי היכר ברכה לכל מין ומין).

מנא הני מילי (שמברכן ברכת הנהנין לפניה ולאחריה)? **דתנו רבנן** (בנטע רבעי כתיב) קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַה' (משמע שני הלולים טעון באכילתו כשתאכלנו בשנה הרביעית שהוא מותר באכילה) מלמד שטעונים ברכה לפניהם ולאחריהם, מכאן אמר ר"ע אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך. והאי קדש הלולים להכי הוא דאתא, האי מיבעי ליה (הלולים לשון הלולים) חד דאמר רחמנא אחליה והדר אכליה (הוציאהו לחולין על ידי פדיון אם באת לאוכלו חוץ לירושלים) ואידך דבר הטעון שירה (יין, שאומרים שירה על ניסוך היין בביהמ"ק) טעון הלול, ושאינו טעון שירה אין טעון הלול (ללמדך שלא נאמרה תורת רבעי אלא בכרם) וכדאמר רבי יונתן מנין שאין אומרים (הלוים) שירה אלא על היין (**כתבו התוס'** פירוש אין אומרים שירה על שום אכילת מזבח כגון זריקת דמים ונסוך המים כי אם על ניסוך היין, אבל ודאי מצינו שירה בלא יין כגון הלל שבשחיטת פסחים) **שנאמר** וַתֹּאמֶר לָהֶם הַגֹּפֶן הֶחָדַלְתִּי אֶת־תִּירוֹשִׁי הַמְשַׂמֵּחַ אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים, אם אנשים משמח אלהים במה משמח, מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין.

הניחא (הא דילפת ברכה מהכא) למאן דתני נטע רבעי (ולא דריש מהכא דבר דטעון הלול טעון הלול, אייתר ליה חד הלול לברכה) אלא למאן דתני כרם רבעי מאי איכא למימר (**כתבו התוס'** ועתה קיימא לן דרבעי נוהג אף בח"ל מיהו בכרם נוהג ולא בשאר אילנות דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בח"ל, וכרם רבעי בזמן הזה מחללין על שוה פרוטה ושוחקו ומטילו לנהר)... (מסקנת הסוגיא) **סברא הוא אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה** (**כתבו התוס'** וקרא דנסיב לעיל אסמכתא בעלמא, והגמרא היה סבור מתחלה דלמוד גמור הוא). **פסק הרמב"ם** ומתי אומר שירה על כל עולות הציבור החובה ועל שלמי עצרת בעת ניסוך היין, אבל עולות נדבה שמקריבין הציבור לקיץ למזבח, וכן הנסכין הבאין בפני עצמן אין אומרין עליהן שירה כה"מ (ג,ב). **פסק הש"ע א.** דין נטע רבעי נוהג אף בחוצה לארץ ויש מי שאומר (רמב"ם) שאינו נוהג אלא בארץ, אבל בחוצה לארץ פירות הבאים אחר שעברו שני ערלה מותרים בלא פדיון (**הגה** וי"א שאינו נוהג בחוצה לארץ רק בכרם, ולא בשאר אילנות) יו"ד (רצד,ז). **דעת** הסתם ר' יונה בשם ר"י שלא אמרו כל המקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ אלא גבי צלף דוקא **ב.** פירות רבעי... והאידנא, שאין יכולין להעלותם לירושלים, פודים אותם אחר שיגמרו ויתלשו. ויכול לפדות את כולם בשוה פרוטה, אפילו הם רבים, וישליך הפרוטה לים הגדול או ישחקנה ויפזרנה לרוח או ישליכנה בנהר אחר שחיקה יו"ד (רצד,ו).

תנו רבנן אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה, וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל (כנהנה מן ההקדש, דכתיב לה' הארץ ומלואה כדאמר לקמן) מאי תקנתיה ילך אצל חכם. ילך אצל חכם מאי עביד ליה, הא עביד ליה איסורא (ר"ל כבר נעשתה העבירה)? אלא אמר רבא ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות, כדי שלא יבא לידי מעילה. **אמר שמואל** כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו נהנה מקדשי שמים, שנאמר לָה' הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ.

רבי לוי רמי כתיב לה׳ הארץ ומלואה, וכתיב הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַה׳ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי־אָדָם? לא קשיא, כאן קודם ברכה, [**דף לה ע״ב**] כאן לאחר ברכה.

אמר רבי חנינא בר פפא כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל להקב״ה (**פירש רש״י** את ברכתו. **אולם המהרש״א פירש** שכאילו גוזל את המאכל מהקב״ה, שהרי לפני הברכה הוא שלו) **וכנסת ישראל** (**פירש רש״י** שכשחטאו הפירות לוקין **אמנם המהרש״א ביאר** שאין זה עונש, אלא שהברכות הן אלו הגורמות לירידת השפע בעולם, נמצא א״כ שכשאינו מברך הוא מונע בכך את השפע מלירד) **שנאמר** גּוֹזֵל| אָבִיו וְאִמּוֹ וְאֹמֵר אֵין־פָּשַׁע (ולפי שהוא מיקל, רואים האחרים ולמדין ממנו לעשות כן, ליהנות מן העולם בלא ברכה, ולכך נקרא זה...) חָבֵר הוּא לְאִישׁ מַשְׁחִית ואין אביו אלא הקב״ה, שנאמר הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָנֶךָ, ואין אמו אלא כנסת ישראל שנאמר שְׁמָע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ. מאי חבר הוא לאיש משחית? אמר רבי חנינא בר פפא חבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל (שחטא והחטיא את ישראל) לאביהם שבשמים (כך הוא חוטא ומחטיא).

רבי חנינא בר פפא רמי כתיב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ... (הרי שהדגן הוא של הקב״ה) וכתיב וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ? לא קשיא כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום (הדגן שלהם) כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום (נוטלו ומראה להם שהוא שלו **מקשים התוס׳** וא״ת והא לקמן העמידה הגמ׳ את הפסוק ׳ואספת דגנך׳ בעניין שאין ישראל עושין רצונו של מקום **ותירצו ב׳ תרוצים. א.** מדובר בעושין רצונו, אבל אין עושין רצונו כ״כ דאינם צדיקים גמורים. **ב.** הסוגיות סותרות אחת את השניה).

תנו רבנן ואספת דגנך מה תלמוד לומר, לפי שנאמר לֹא־יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ, יכול דברים ככתבן (שלא יעסוק בדרך ארץ) תלמוד לומר ואספת דגנך, הנהג בהן (עם דברי תורה) מנהג דרך ארץ (שאם תבא לידי צורך הבריות סופך ליבטל מדברי תורה **הסביר התורה תמימה** ולכן מה דכתיב ׳לא ימוש׳ לאו דוקא הוא, אלא שם מושאל הוא לשקידה בעת הפנאי) **דברי רבי ישמעאל, רשב״י אומר** אפשר (בתמיה, אפשר כדבריך) אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, ודש בשעת דישה, וזורה בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה (**הסביר הגריש״א** היינו משום שהתורה גדולה היא מאד, ואין יכולים ללמדה בשלימות, אלא מי שדבוק בתורה לגמרי בלא שייכות לעוה״ז) אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צֹאנְכֶם... ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן, שנאמר ואספת דגנך, ולא עוד, אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן, שנאמר וְעָבַדְתָּ אֶת־אֹיְבֶיךָ... **אמר אביי** הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן, כרשב״י ולא עלתה בידן [**כתב המהרש״א** נראה לפרש דודאי יש צדיקים גמורים דמקוים בהו שמלאכת עצמן נעשית ע״י אחרים, אלא דמעטים המה, כדאמר רשב״י גופיה (נסוכה מה) ראיתי בני עלייה והם מועטים, וכיון דמועטין הם כ״כ אין לכל אדם לסמוך על זה לומר שאיני עושה מלאכה כלל לפי שמלאכתי נעשית ע״י אחרים שצדיק גמור אני דשמא הוא טועה ואינו צדיק גמור, וז״ש הרבה עשו כרבי ישמעאל... דרוב עולם אינן צדיקים גמורים, וכמו ששנינו יפה ת״ת עם ד״א כו׳ וכל תורה שאין עמה מלאכה כו׳ אבל לעתיד שנאמר ועמך כולם צדיקים וגו׳ יקוים בנו ועמדו זרים ורעו צאנכם) **אמר** להו רבא לרבנן במטותא מינייכו, ביומי ניסן (ימי הקציר) וביומי תשרי (דריכת הגתות והבדים) לא תתחזו קמאי, כי היכי דלא תטרדו במזונייכו כולא שתא.

אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים, דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי, זו וזו נתקיימה בידן, דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי זו וזו לא נתקיימה בידן.

אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים, דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרקסמון [דרך שערי החצר והבית **תוס׳ בשם ר״ת** (כך הגיה ר״נ מלכו) שכל זה הוא מה״ת, אבל מדרבנן מודה ר׳ ינאי שגם חצר קובעת למעשר וכן משמע...] כדי לחייבן במעשר, דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיפות כדי לפטרן מן המעשר דאמר רבי ינאי

אין הטבל מתחייב במעשר (מן התורה) עד שיראה פני הבית, שנאמר בְּעֶרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת, ורבי יוחנן אמר אפילו חצר קובעת, שנאמר וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ עיין בב"מ פח מה שסיכמנו להלכה.

איתא במשנה 'חוץ מן היין...' מאי שנא יין, אילימא משום דאשתני לעלויא, אשתני לברכה, והרי שמן, דאשתני לעלויא ולא אשתני לברכה, דאמרו שמואל ורבי יוחנן שמן זית מברכין עליו בורא פרי העץ? **אלא אמר מר זוטרא** חמרא זיין (להכי חשיב לקבוע לו ברכה לעצמו) משחא לא זיין. ומשחא לא זיין, והתנן הנודר מן המזון מותר במים ובמלח, והוינן בה מים ומלח הוא דלא אקרי מזון, הא כל מילי אקרי מזון, נימא תיהוי תיובתא דרב ושמואל, דאמרי אין מברכין בורא מיני מזונות אלא בחמשת המינין בלבד, ואמר רב הונא (ליישב קושיא זו) באומר כל הזן עלי (לאו באומר קונם מזון עלי, דאין מזון אלא מחמשה מיני דגן) אלמא משחא זיין? אלא חמרא סעיד (חשיב טפי ממזון) ומשחא לא סעיד. וחמרא מי סעיד, והא רבא הוה שתי חמרא כל מעלי יומא דפסחא כי היכי דנגרריה ללביה וניכול מצה טפי? טובא גריר פורתא סעיד (**כתבו התוס'** מכאן משמע שאסור לשתות יין בערב פסח מן המנחה ולמעלה ואם רוצה לשתות צריך לשתות הרבה, דטובא מגריר גריר). ומי סעיד כלל, והכתיב וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב־אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב־אֱנוֹשׁ יִסְעָד, נהמא הוא דסעיד, חמרא לא סעיד? אלא חמרא אית ביה תרתי סעיד ומשמח, נהמא מסעד סעיד, שמוחי לא משמח. אי הכי (דזיין וסעיד) נבריך עליה שלש ברכות? לא קבעי אינשי סעודתייהו עלויה. אמר ליה רב נחמן בר יצחק לרבא אי קבע עלויה סעודתיה מאי? אמר ליה לכשיבא אליהו ויאמר אי הויא קביעותא, השתא מיהא בטלה דעתו אצל כל אדם. **פסק הש"ע** (גבי ערב פסח) ויין מעט לא ישתה, משום דמיסעד סעיד, אבל אם רצה לשתות יין הרבה, שותה, מפני שכשהוא שותה הרבה גורר תאות המאכל או"ח (תעא,א).

אמרו שמואל ורבי יוחנן שמן זית מברכין עליו בורא פרי העץ. היכי דמי, אילימא דקא שתי ליה, אוזוקי מזיק ליה (**פירש רש"י** לגופיה, ואין זו אכילה שטעונה ברכה, דגבי ברכה ואכלת כתיב. **אמנם הריטב"א ביאר** האי מפסיד השמן הוא וחשוב כמזיק ולא חשיבה הנאה כלל (כיון שהשמן אינו עומד לכך, נמצא שהשתמשות זו פוגמת בו ומזיקתו). **הרמב"ם (ברכות ה,ב)** שיש לברך עליו ברכת 'שהכל', **וביאר הכס"מ** שטעמו משום שיש מעט הנאה בשתייתו והנאה זו חייבת בברכה] **דתניא** (דשמן לאו בר אכילה היא) השותה שמן של תרומה (בשוגג) משלם את הקרן (כשאר מזיק את חבירו בממונו) ואינו משלם את החומש (דגבי חומש אכילה כתיב ואיש כי יאכל קדש פרט למזיק), הסך שמן של תרומה משלם את הקרן ומשלם את החומש? אלא דקא אכיל ליה על ידי פת (**פירש רש"י** משום לפתן. משמע מדבריו שרק באופן שהשמן בא לצפת בו את הפת נחשבת הפת ל'עיקר' והשמן ל'טפל', אבל באופן שעיקר כונתו היא לשתות את השמן לצורך רפואה וכדומה אזי נחשב השמן 'עיקר' והפת 'טפל'. **וכן פסק המג"א (ר"ב סק"ח)** וחולק בזה על **הב"ח (סימן ר"ב)** שחידש שגם באופן כזה הפת נחשבת 'עיקר'). אי הכי, הויא ליה פת עיקר והוא טפל, ותנן זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה? אלא דקא שתי ליה על ידי אניגרון (מאכל שנותנים לתוכו שמן) דאמר רבה בר שמואל אניגרון מיא דסלקא (מים ששלקו בהן תרדין) אנסיגרון מיא **[דף לו ע"א]** דכולהו שלקי (כל מיני ירק שלוק). אם כן, הוה ליה אניגרון עיקר ושמן טפל, ותנן, זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה? הכא במאי עסקינן בחושש בגרונו (וצריך לתת בו שמן הרבה, דהוה ליה שמן עיקר ואניגרון טפל) דתניא החושש בגרונו לא יערענו בשמן תחלה בשבת (**פירש רש"י** דמשהי ליה בתוך גרונו ואינו בולעו, וכיון דלא בלע ליה מוכחא מילתא דלרפואה הוא, וחכמים גזרו על כל רפואות הנכרות משום שחיקת סמנים שהיא מלאכה. **הקשו התוס'** א"כ לפלוג וליתני בדידה, מאי איריא ע"י אניגרון אפילו שמן לבד מותר לבולעו לאלתר. **ע"כ פי' הר"י** ששמן לבד אפי' בבליעה בלא שהייה אסור כיון שמוכחא מילתא דלרפואה מתכוון **אמנם תוס'** מביאים צד ליישב פירוש רש"י) אבל נותן שמן הרבה לתוך אניגרון ובולע. פשיטא (שבאופן הנ"ל נברך בפה"ע)? מהו דתימא כיון דלרפואה קא מכוין לא לבריך עליה כלל, קמשמע

לן כיון דאית ליה הנאה מיניה (לבד הרפואה יש לו הנאת אכילה) בעי ברוכי (**כתבו התוס'** ונראין הדברים דאם אדם שותה משקין אם המשקין רעים לשתות דלית ליה הנאה מיניה לא בעי ברוכי, ואי אית ליה הנאה מיניה בלא הרפואה בעי ברוכי).

פסק השו"ע א. שמן זית, אם שתאו כמות שהוא אינו מברך עליו כלל, משום דאזוקי מזיק ליה, ואם אכלו עם פת אינו מברך עליה דפת עיקר ומברך על העיקר ופוטר את הטפילה [**מ"ב** ואפילו היה שמן הרבה נמי אינו אלא טפל לפת, וכ"ז באוכל השמן ללפת בו הפת. אבל, אם אוכל השמן מפני שחושש בגרונו רק אוכל לזה מעט פת כדי שיוכל לאכול השמן עמו ולא יזיקנו, בזה מקרי השמן עיקר ופוטר הפת הטפלה לו (**שעה"ל** ומיהו במתכוון באכילת הפת גם להשביע רעבונו, מסתבר לבזה לכולי עלמא הפת עיקר ופוטר השמן, וכן כתב הגר"ז) וא"צ ליטול ידיו ולברך המוציא. ויש חולקים (ב"ח) וס"ל דאף בכה"ג הפת עיקר] **ואם שתאו מעורב עם מי סלק"א** (הנקרא אניגרון), שאז אינו מזיק אדרבא הוא מועיל לגרון אם הוא חושש בגרונו, הוה ליה שמן עיקר (**מ"ב** דמרכך ומרפא את הגרון, ואף על גב דהאניגרון מרובה על השמן דלא אזלינן כאן בתר רוב המשקה אלא כל דבר שעיקר כוונתו הוא עיקר לענין הברכה והשני נפטר בברכתו) **ומברך עליו בפה"ע.** ואם אינו מתכוין לרפואה אלא לאכילה, הוי ליה אניגרון עיקר ואינו מברך אלא על האניגרון (**מ"ב** ומשמע מדברי הט"ז דמיירי שמי הסילקא הם הרוב לגבי שמן ולפיכך השמן נטפל לו, אבל המ"א כתב דאפילו באניגרון מועט נמי אניגרון עיקר כל שאינו לרפואה אלא לאכול ומברך על האניגרון ופוטר השמן) [**הגה** שהכל (**מ"ב** כ"כ הרמב"ם שם, וכ"מ בתר"י. והמג"א תמה דהא מבואר לקמן בסי' ר"ה דברכת מי השלקות הוא בפה"א, והגר"א מיישבו דהכא שמתקנו לשתיה הרי הוא כמשקה וברכתו שהכל)] או"ח (רב,ד). **ב.** כל האוכלין והמשקין שאדם אוכל ושותה לרפואה, אם טעמם טוב והחיך נהנה מהם, מברך עליהם תחלה וסוף או"ח (רד,ח). **ג.** החושש בגרונו, לא יערענו (**מ"ב** פי' שישהה השמן בפיו ואפילו אם יבלע לבסוף דמוכחא מילתא דלרפואה עביד וכ"ש אם יפלטנו ויש מתירין כשבולעו לבסוף) **בשמן** (**מ"ב** ואפילו אם נותן השמן לתוך אניגרון, אסור) **אבל בולע הוא שמן ואם נתרפא נתרפא** (**מ"ב** ויש אוסרין בזה. ומסיק המ"א דתלוי הכל לפי המקום והזמן דאם אין דרך הבריאים לבלוע שם שמן באותו מקום אסור כמ"ש סעיף ל"ז) או"ח (שכה,לב). **פסק כהרמב"ם** שאם בולע בלא שיהוי, שפ"ד.

קמחא דחיטי (אוכל קמח חטים כמות שהיא **מסבירים התוס'** שלא יתכן לומר שמדובר שבקמח ממש יברך בפה"א, אלא מיירי בגרעיני חיטה שנטחנו קצת ומורגש טעם החיטה, או קמח שנטחן משבולת שועל אחר שניקלו הגרעינים בתנור) **רב יהודה אמר** בורא פרי האדמה (כשאר כוסס חטין) **ורב נחמן אמר** שהכל נהיה בדברו (מאחר שהחטה השתנתה מצורתה הקודמת ה'שינוי' מפקיע שם 'פרי' ממנה). אמר ליה רבא לרב נחמן לא תפלוג עליה דרב יהודה, דרבי יוחנן ושמואל קיימי כוותיה דאמרו שמן זית מברכין עליו בורא פרי העץ, אלמא אע"ג דאשתני, במלתיה קאי, הא נמי אע"ג דאשתני במלתיה קאי! מי דמי, התם לית ליה עלויא אחרינא, הכא איתי ליה עלויא אחרינא בפת (הלכך יצא מכלל פרי, ולכלל דרך אכילתו לא בא, אבל השמן מיד בא בשנויו לכלל דרך אכילתו, ועיקר הפרי לכך נטעוהו הלכך פרי הוא).

וכי איתי ליה עלויא אחרינא לא מברכינן עליה בורא פרי האדמה אלא שהכל, והא אמר שמואל אקרא חייא וקמחא דשערי מברכינן עלייהו שהכל נהיה בדברו, מאי לאו (מדאמר שערי) דחיטי בורא פרי האדמה (דחשיב)? לא, דחיטי נמי, שהכל נהיה בדברו. ולשמעינן דחיטי וכל שכן דשערי? אי אשמעינן דחיטי הוה אמינא הני מילי דחיטי, אבל דשערי לא לבריך עליה כלל קמשמע לן. ומי גרע ממלח וזמית (**הגהות הב"ח ביאר** מי מלח) דתנן על המלח ועל הזמית אומר שהכל נהיה בדברו? אצטריך, סלקא דעתך אמינא מלח וזמית עביד אינש דשדי לפומיה, אבל קמחא דשערי, הואיל וקשה לקוקיאני (תולעים שבמעיים) לא לבריך עליה כלל, קמ"ל כיון דאית ליה הנאה מיניה (באכילה) בעי ברוכי (**הסביר הרבי דוד** לחלק בין שמן שלא מברכים, לקמחא דשערי, דקמחא דשערי אינו קשה רק לדבר אחד היינו לקוקיאני אבל מ"מ אית ליה הנאה מיניה, וגם לא אמר לישנא דמזיק רק לישנא דקשה, וכדומה איכא הרבה מאכלים דקשה לדבר אחד). **פסק השו"ע** קמח אפילו של חטים (**מ"ב** דחשיבי וכ"ש קמח של שעורים) מברך עליו שהכל (**מ"ב** דאף דאכל את החטה כשהוא בעין ברכתו בפה"א, הכא כיון שנשתנה החטה שנטחן עומד להתעלות ולעשות ממנו

לו.

פת וקודם לזה יצא מכלל פרי ולדרך אכילתו לא בא) **ואחריו בורא נפשות לא שנא נטחן דק דק לא שנא נטחן קצת ועדיין יש בו טעם של חטים לא שנא קמח של קליות** או"ח (רח,ה). **הרא"ש כתב** כיון שנחלקו כמי לפסוק, ראוי לברך עליו שהכל.

קורא (ענפין רכים ולסוף מתקשים ועושים תמרים, ואין הדרך לאוכלן ברכותם אף שראוין, כיון שממעט ענפי האילן והיינו ממעט עי"כ התמרים) **רב יהודה אמר בורא פרי האדמה פירא הוא** (הטעם שאין מברכים עליו משום כך 'בורא פרי העץ' כמו על שאר פירות, מבואר בראב"ה משום שבאמת אינו 'פרי' אלא 'עץ' הראוי לאכילה ונקטו לשון 'פרי' כי הוא ראוי לאכילה כ'פרי') **ושמואל אמר** שהכל נהיה בדברו הואיל וסופו להקשות (**מרדכי חולין סי' תרמג** הסביר דכיון שסופו להקשות לאו פרי הוא). **אמר ליה שמואל לרב יהודה שיננא כוותך מסתברא, דהא צנון סופו להקשות (שאם אינו תולשו בעתו הוא מתקשה כעץ) ומברכינן עליה בורא פרי האדמה. ולא היא, צנון נטעי אינשי אדעתא דפוגלא** (לאכלו כשהוא רך, ושמו פוגלא) **דקלא לא נטעי אינשי אדעתא דקורא.**

וכל היכא דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי לא מברכינן עליה (את ברכתו הראויה) **והרי צלף** (מין עץ) **דנטעי אינשי אדעתא דפרחא** (שם פריו) **ותנן על מיני נצפה** (צלף, לפי שגדלים בו כמה מיני אכילה קרי ליה מיני) **על העלין ועל התמרות** (בתוך העלים גדלים כמין תמרות, ובולטין בעלה, כמו בעלין של ערבה) **אומר בורא פרי האדמה, ועל האביונות** (הוא הפרי) **ועל הקפריסין** (הוא קליפה גדולה שסביבות הפרי, כעין קליפה הגדילה סביב אגוזים דקים) **אומר בורא פרי העץ? אמר רב נחמן בר יצחק צלף נטעי אינשי אדעתא דשותא** (לאכול את העלים ואת התמרות, שאינן ממעטין את האילן בכך) **דקלא לא נטעי אינשי אדעתא דקורא** (שהאוכלו ממעט ענפי האילן **מדברי הרא"ש** נראה שלמסקנת הסוגיא טעמו של שמואל האומר לברך על ה'קורא' ברכת 'שהכל' הוא משום ב' סיבות **א.** 'סופו להקשות' **ב.** 'לא נטעי ליה אינשי אדעתא דהכי'. **אבל מדברי הרשב"א ר' יונה והטור נראה** שהחילוק שנשאר למסקנה הוא אם נטעו אותו על דעת כן או לאו) **ואע"ג דקלסיה שמואל לרב יהודה, הלכתא כותיה דשמואל.** **פסק הש"ע א.** ועל קורא... מברך שהכל (**מ"ב** דלא נטעי אינשי האילן אדעתיה למיכל את הקורא כשהוא רך דממעט ענפי האילן אלא שיתקשה ויעשה עץ ויגדל פרי) או"ח (רד,א). **ב.** צלף, **על העלין ועל התמרות ועל הקפריסין בפה"א** (**מ"ב** משום דאינו עיקר הפרי. ומ"מ בדיעבד אם בירך על הקפריסין בפה"ע יצא) **ועל האביונות שהם עיקר הפרי, בפה"ע** או"ח (רב,ו). הדין שקפריסין בפה"א משתמע מהמשך הגמ'.

אמר רב צלף של ערלה בחוצה לארץ (מחלוקת היא במסכת קידושין אם ערלה היא הנהגה שהנהיגו עליהם בחוצה לארץ או הלמ"מ) **זורק את האביונות ואוכל את הקפריסין. למימרא, דאביונות פירי וקפריסין לאו פירי ורמינהו** על מיני נצפה על העלים ועל התמרות אומר בורא פרי האדמה, ועל האביונות ועל הקפריסין אומר בורא פרי העץ? הוא (רב) דאמר כר"ע דתנן, רבי אליעזר אומר צלף מתעשר תמרות ואביונות וקפריסין, ר"ע אומר אין מתעשר אלא אביונות בלבד, מפני שהוא פרי. ונימא (רב) הלכה כר"ע? אי אמר הלכה כר"ע, הוה אמינא אפילו בארץ, קמשמע לן כל המיקל (בערלה) בארץ, הלכה כמותו בחוצה לארץ (דכיון דאינה מן התורה, הלך אחר המיקל) אבל בארץ לא. ונימא הלכה כר"ע בחו"ל, דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל? אי אמר הכי, הוה אמינא הני מילי גבי מעשר אילן, דבארץ גופא מדרבנן (שהתורה לא חייבה לעשר אלא דגן תירוש ויצהר) אבל גבי ערלה דבארץ מדאורייתא אימא בחוצה לארץ נמי נגזור, קמ"ל. **פסק הש"ע** האביונות והתמרות והקפריסין של צלף חייבים בערלה, במה דברים אמורים, בארץ ישראל, אבל בחוצה לארץ, האביונות חייבים ותמרות וקפריסין פטורים יו"ד (רצד,ג).

רבינא אשכחיה למר בר רב אשי דקא זריק אביונות (דהוא ערלה) וקאכיל קפריסין. אמר ליה מאי דעתך כר"ע דמיקל, ולעביד מר כבית שמאי דמקילי טפי, דתנן צלף, בית שמאי אומרים כלאים בכרם (קסבר מין ירק הוא) ובית הלל אומרים אין כלאים בכרם, אלו ואלו מודים שחייב בערלה. הא גופא קשיא, אמרת צלף, בית שמאי אומרים כלאים בכרם, אלמא מין ירק הוא, והדר תני אלו ואלו מודים שחייב בערלה, אלמא מין

אילן הוא? הא לא קשיא, בית שמאי ספוקי מספקא להו, ועבדי הכא לחומרא והכא לחומרא. מכל מקום, לבית שמאי הוה ליה ספק ערלה, ותנן ספק ערלה בארץ ישראל אסור, ובסוריא מותר, ובחוצה לארץ (הלוקח מן החשוד על הערלה ויודע הוא שיש בפרדסו זקנות ונטיעות) יורד [**דף לו ע"ב**] ולוקח, ובלבד שלא יראנו (החבר) לוקט (מן הנטיעות)? ר"ע במקום רבי אליעזר עבדינן כותיה, ובית שמאי במקום בית הלל אינה משנה (ואין זה ספק אלא ודאי).

ותיפוק ליה דנעשה שומר לפרי (דאי נמי ר"ע דאמר לענין מעשר דלאו פירא נינהו, לענין ערלה אסירי קפריסין דהוה ליה שומר) ורחמנא אמר וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת־פִּרְיוֹ את הטפל לפריו, ומאי ניהו שומר לפרי? אמר רבא היכא אמרינן דנעשה שומר לפרי היכא דאיתיה בין בתלוש בין במחובר, הכא (הקפריסין) במחובר איתיה, בתלוש ליתיה (סופו שנופל הימנו כשמגיע להתבשל).

איתיביה אביי פיטמא של רמון (הפרח שבראשו, כעין שיש לתפוחים) מצטרפת (לכביצה, לטומאת אוכלין) והנץ שלו (השערות הגדלות בתוך הפיטמא) אין מצטרף (נץ ברמון כקפרס באביונות) מדקאמר הנץ שלו אין מצטרף [אע"ג דקיימא לן (חולין קיז) שומרים מצטרפין לטומאה קלה דהיינו טומאת אוכלין, הני מילי קליפת האגוז והרמון, אבל הנץ שומר על גבי שומר הוא ואין מצטרף (חולין קיט)] אלמא דלאו אוכל הוא, ותנן גבי ערלה קליפי רמון והנץ שלו, קליפי אגוזים והגרעינין [**כתבו התוס'** דפירי נינהו, מכאן שיש לברך על הגרעינין של גודגדניות וגרעיני אפרסקין ושל תפוחים וכל מיני גרעינים של פירות בורא פרי העץ (**הרשב"ץ חולק וסובר** שהגרעינים בדומה לקליפות נאסרו מדיבוי הפסוק 'וערלתם ערלתו את פריו', שגם הטפל לפרי אף שאינו פרי נאסר משום ערלה, וממילא לענין ברכה אין לברך עליהם 'בורא פרי העץ')] חייבין בערלה (דרחמנא רבינהו מאת פריו הטפל לפריו, והא נץ ליתיה שומר בתלוש, שכשמתיבש נופל מעל הקליפה, ואעפ"כ יש לו דין שומר ואסור בערלה)? אלא אמר רבא היכא אמרינן דנעשה להו שומר לפירי היכא דאיתיה בשעת גמר פירא, האי קפרס ליתיה בשעת גמר פירא (כשמגיע סמוך לבשולו הוא נופל ממנו). איני, והאמר רב נחמן, הני מתחלי (בתמרי כקפרס בצלף) דערלה אסירי, הואיל ונעשו שומר לפירי, ושומר לפירי אימת הוי בכופרא (כשהתמרים קטנים קודם בשולם) וקא קרי ליה שומר לפירי (א"כ ה"ה קפריסין)? רב נחמן סבר לה כרבי יוסי (דכופרא הוי פרי, ואע"פ שלא נגמר לפיכך שומר שלו חשוב שומר) דתנן, רבי יוסי אומר סמדר אסור מפני שהוא פרי (ענבים כיון שנפל הפרח וכל גרגיר נראה לעצמו קרוי סמדר, וקאמר רבי יוסי, כיון שבא לכלל סמדר קרוי פרי, ואסור משום ערלה) ופליגי רבנן עליה (והלכה כרבים, הלכך אביונות בעוד שהקפריסין בהן לאו פירי נינהו, ולא מיקרו קפריסין שומר לפרי).

מתקיף לה רב שימי מנהרדעא, ובשאר אילני (חוץ מן הענבים) מי פליגי רבנן עליה, והתנן מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית (**מקשים התוס'** בלא שביעית נמי תיפוק ליה דאסור משום לא תשחית את עצה. **ותרצו ב' תירוצים. א.** דלא טעין קבא, דלא שייך ביה לא תשחית. **ב.** איירי דמעולה בדמים לעשות ממנה קורות דאז לא שייך לא תשחית, ומיהו משום איסורא דשביעית איכא 'לאכלה' ולא לסחורה ולא להפסד) בית שמאי אומרים כל האילנות משיוציאו (את הפרי) ובית הלל אומרים החרובין משישרשרו (משיראו בהן כמין שרשרות של חרובין) והגפנים משיגרעו (שהענבים גסים כגרוע) והזיתים משיניצו (משיגדל הנץ סביב) ושאר כל האילנות משיוציאו, ואמר רב אסי הוא בוסר, הוא גרוע, שיעורו כפול הלבן (**כתבו התוס'** ופחות מכאן לא הוי פירא, מכאן יש ללמוד דעל בוסר פחות מפול לא מברכינן עליה בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה). מאן שמעת ליה דאמר בוסר אין (הוא דהוי פרי) סמדר לא, רבנן, וקתני שאר כל האילנות משיוציאו (נמצא אם כן שלענין 'אביונות' גם חכמים מודים לרבי יוסי שמיד בתחלת יציאתם בעוד הקפריסין עליהם הם נחשבים כבר ל'פרי', ויקשה מזה על רבא הסובר שהקפריסין אינם נחשבים 'שומר' משום שהם נושרים מעל הפרי קודם שהתבשל וחל עליו שם 'פרי')?

אלא אמר רבא היכא אמרינן דהוי שומר לפרי היכא דכי שקלת ליה לשומר מיית פירא, הכא כי שקלת ליה לא מיית פירא. הוה עובדא ושקלוה

לו:

לגין דרמונא ויבש רמונא, ושקלוה לפרחא דביטיתא (אביונות) ואיקיים ביטיתא. **פסק השי"ע א.** גרעיני הפירות, אם הם מתוקים מברך עליהם בורא פרי העץ (**מ"ב** והרבה אחרונים חולקים ע"ז וס"ל דאינו מברך בפה"ע דלא הוי כפרי גופא ואינו מברך עליהם אלא בפה"א וכן הסכמת הגר"א. ואם אוכל הגרעין אחר שאוכל הפרי מסתברא דלכו"ע נפטר בברכת בפה"ע שבירך על הפרי משום דהוי טפל לפרי) (תוס') **ואם** הם מרים, אינו מברך עליהם כלל (הרא"ש) **ואם** מתקן ע"י האור, מברך עליהם שהכל (רשב"א) או"ח (רב,ג). **ב.** הבוסר, כל זמן שלא הגיע לכפול הלבן, מברך עליו בפה"א, ומשהוא כפול הלבן ואילך מברך עליו בורא פרי העץ, ומתוך שלא נודע לנו שיעור פול הלבן, לעולם מברך בפה"א, עד שיהיה גדול ביותר או"ח (רב,ב).

(**רש"י גרס** כם) **פלפלי** (כל דבר שאדם אוכל שלא כדרכו מקרי כסיסה) **רב ששת אמר** שהכל **רבא אמר** לא כלום. ואזדא רבא לטעמיה דאמר כם פלפלי ביומי דכפורי פטור (מכרת) כם **זנגבילא** ביומא דכפורי פטור. **מיתיבי** (על רבא) היה רבי מאיר אומר, ממשמע שנאמר (וְכִי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם כָּל־עֵץ מַאֲכָל...) **וערלתם ערלתו את פריו, איני יודע** שעץ מאכל הוא אלא מה תלמוד לומר עץ מאכל, להביא עץ שטעם עצו ופריו שוה, ואיזהו זה הפלפלין, ללמדך שהפלפלין חייבין בערלה [**רש"י סוכה (לה.) ביאר** שלא נטעה לומר, כיון שהעץ נמוך אין הפלפלים נחשבים כ'פרי עץ' אלא מין ירק הם. **ואולם התוספות (שם)** פירשו שהסלק"ד, כיון שסופם להתייבש ואז לא יהא עליהם שם 'עץ מאכל' כי אינם נאכלים בפני עצמם אלא בתערובת כתבלין, ממילא גם עכשיו כבר אין להם שם של 'עץ מאכל', קמ"ל שכל עוד שלא נתייבשו שם 'עץ מאכל' עליהם] **וללמדך שאין ארץ ישראל חסרה כלום** (רש"י בסוכה לה. הסביר אפי' פלפלין) **שנאמר** אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם לֹא־תֶחְסַר כֹּל בָּהּ? **לא קשיא, הא** (הברייתא האוסרת את הפילפל באיסור ערלה) **ברטיבתא** (**כתבו התוס'** אבל עץ של קנמון מברכינן עליו בורא פרי האדמה מפני שרגילין לאכלו ביובש, וגם הוא גדל על הארץ כמו קנים, ועל סוכר מברך בפה"ע כי 'יערי עם דבשי' זה סוכר) **הא** (דברי רבא שאמר אין להם ברכה) **ביבשתא** (אמנם לעניין פלפל רטוב לא דנו כלל מהו ברכתו).

אמרי ליה רבנן למרימר כם **זנגבילא** ביומא דכפורי פטור (וה"ה פילפלין) **והא אמר רבא האי המלתא** (תבלין מזנגביל) **דאתיא מבי הנדואי שריא** (אין בה לא משום בשול נכרים כיון שראוי לאכילה גם ללא בישול, אין בישול אוסרה) **ומברכין עליה בורא פרי האדמה** (ולכאורה מזה שרבא לא חשש בה ל'בישולי נכרים' מפני שהיא נאכלת גם לא בישול הרי מוכח שראויה היא לאכילה באופן זה ואם כן מדוע פטר רבא את האוכלה חי מברכה וביום הכיפורים מכרת)? **לא קשיא הא ברטיבתא, הא ביבשתא. פסק השי"ע א.** על פלפל וזנגביל יבשים וכל כיוצא (בזה) שאין דרך לאכלם אלא על ידי תערובות, אין מברך עליהם כלום או"ח (רב,טז). **כתב הב"י** פסקו כל הפוסקים הלכה כרבא **ב.** על פלפל וזנגביל כשהם רטובים, בפה"א (**מ"ב** דזנגביל לאו פירא הוא אלא שרשים מן העץ תחת הקרקע ופלפלין אף על גב דגדילין על אילן כיון דאין נוטעין אלא ע"ד שיתייבשו ויאכלו רובן שחוקין בתערובת כתבלין ואין נאכלין לבדן אלא לפעמים קרוב הדבר שיברכו ע"ז שהכל כמו קורא בריש סימן ר"ד אלא לפי שמעט מהן נאכלין ברטיבותן אדעתא דהכי נמי נטעי קצת לכן מברכין עליהן בפה"א) או"ח (רב,יח). **הרשב"א והראב"ד והרא"ש** [פסקו שעל רטיבתא מברך בפה"ע **אבל הרי"ף והרמב"ם ורב האי גאון אמרו** שמברך בפה"ע.

חביץ קדרה (מין מאכל קפוי, כמו חלב שחבצוהו בקיבה, כך עושין מאכל קפוי בקדרה, ולקמן מפרש לה קמחא ודובשא ומשחא) וכן דייסא (של חטים כתושות במכתשת) **רב יהודה אמר** שהכל נהיה בדברו **רב כהנא אמר** בורא מיני מזונות. בדייסא גרידא (של חטים כתושות במכתשת) כולי עלמא לא פליגי דבורא מיני מזונות, כי פליגי בדייסא כעין חביץ קדרה (לקמן מפרש לה חטי דמתברי באשיתא ויהבו בהו דובשא, ועביד להו בקדירה) **רב יהודה אמר** שהכל, סבר דובשא עיקר (**ראש יוסף** שהוא רוב) **רב כהנא אמר** בורא מיני מזונות סבר סמידא עיקר. אמר רב יוסף כותיה דרב כהנא מסתברא, דרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות. **פסק השי"ע** חמשת מיני דגן ששלקן או כתשן ועשה מהם תבשיל, כגון מעשה קדירה הריפות וגרש כרמל ודייסא, אפילו עירב עמהם דבש הרבה יותר מהם או מינים אחרים הרבה יותר מהם, מברך עליו בורא מיני מזונות

ולבסוף על המחיה, אבל אם לא נתן הדגן בתבשיל אלא לדבקו ולהקפותו, בטל בתבשיל או"ח (רח,ב). מ"ש הש"ע 'אם לא נתן הדגן בתבשיל אלא לדבקו ולהקפותו, בטל בתבשיל' הוא גמ' לקמן (לט).

גופא, **רב ושמואל דאמרי תרוייהו** כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות **ואיתמר נמי, רב ושמואל דאמרי תרוייהו** כל שהוא מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות. וצריכא דאי אשמעינן כל שהוא הוה אמינא משום דאיתיה בעיניה, אבל על ידי תערובות לא [**דף לז ע"א**] קא משמע לן, כל שיש בו. ואי אשמעינן כל שיש בו, הוה אמינא כל שיש בו חמשת המינים אין, אבל אורז ודוחן [**לדעת רש"י** 'אורז' המוזכר בגמרא הכונה לזן הקרוי בזמנינו 'דוחן', ואילו 'דוחן' המוזכר בגמרא הכונה לזן מסויים ממיני הדוחן. **אבל לדעת התוספות** ה'אורז' וה'דוחן' המוזכרים בגמרא הם המינים שגם בזמנינו קרויים כך. וכדעת התוספות נקטו הרבה מן הפוסקים הובאו דבריהם במ"ב (ר"ח סקכ"ה)] לא משום דעל ידי תערובת, אבל איתיה בעיניה נימא אפילו אורז ודוחן נמי מברכין עליו בורא מיני מזונות, קמשמע לן כל שהוא מחמשת המינים הוא דמברכין עליו בורא מיני מזונות לאפוקי אורז ודוחן, דאפילו איתיה בעיניה לא מברכינן במ"מ (אלא שהכל).

ואורז ודוחן לא מברכינן בורא מיני מזונות, **והתניא** הביאו לפניו פת אורז ופת דוחן מברך עליו תחלה וסוף כמעשה קדרה, וגבי מעשה קדרה תניא בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף מברך עליו ברכה אחת מעין שלש? כמעשה קדרה ולא כמעשה קדרה, כמעשה קדרה דמברכין עליו תחלה וסוף, ולא כמעשה קדרה דאילו במעשה קדרה בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש, ואילו הכא, בתחלה מברך עליו שהכל נהיה בדברו, ולבסוף בורא נפשות רבות והסרונן (**הסבירו התוס'** כמו לחם ומים שאי אפשר בלא הם) על כל מה שבראת (**הסבירו התוס'** כלומר על כל מה שבעולם, שגם אם לא בראם יכולין העולם לחיות בלא הם, שלא בראם כי אם לתענוג בעלמא כמו תפוחים וכיוצא בהן, ומסיים ברוך חי העולמים, ובירושלמי בא"י חי העולמים).

ואורז לאו מעשה קדרה הוא, והתניא, אלו הן מעשה קדרה (לענין ברכה) חילקא (חטי דמתברי באסיתא חדא לתרתי) טרגים (חדא לתלת) סולת, זריז (חדא לארבע) וערסן (חדא לחמש) ואורז? הא מני רבי יוחנן בן נורי היא דתניא, רבי יוחנן בן נורי אומר אורז מין דגן הוא, וחייבין על חמוצו כרת, ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח, אבל רבנן לא.

ורבנן לא, והתניא הכוסס את החטה מברך עליו בפה"א (**כתבו התוס'** ומיהו בלאחריו יש לספק מאי מברכין אם מברכין על המחיה ועל הכלכלה ומסיים על האדמה ועל פרי האדמה, דלא אשכחן ברכת על המחיה ועל הכלכלה אלא היכא דבריך עלייהו ברישא קודם אכילה בורא מיני מזונות. **ור"ת** הגיה במחזור שלו על האדמה ועל פרי האדמה כו' וחזר בו, דלא אשכחן בשום מקום הך ברכה אלא בורא נפשות רבות. **ונכון** להחמיר שאין לאכול קליות או חטים שלוקות אלא בתוך הסעודה, שאז ברכת המזון פוטרתן אם לא נתמעכו יפה דהוו כמו דייסא **ובירושלמי** יש שגם האמוראים היו מסופקים, ואמר ר' ירמיה שמיום שהסתפק לא אכלם)... הכוסס את האורז מברך עליו בורא פרי האדמה, טחנו אפאו ובשלו, אע"פ שהפרוסות קיימות (**כתבו התוס'** יש מפרשים דהיינו כשהלחם אינו שרוי במים כ"כ, כך שאם יקח הפרוסה לא תישבר) בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף מברך עליו ברכה אחת מעין שלש. מני, אילימא רבי יוחנן בן נורי היא, דאמר אורז מין דגן הוא המוציא לחם מן הארץ ושלש ברכות בעי ברוכי, אלא לאו רבנן היא (וקתני בורא מיני מזונות) ותיובתא דרב ושמואל (שאמרו שאורז ברכתו שהכל) תיובתא (**כתבו התוס'** באורז, אבל אדוחן לא הוי תיובתא, ואפשר דהוי הלכתא כותייהו ולא מברכינן עליה בורא מיני מזונות).

...והתניא (על אורז) לבסוף ולא כלום (כלומר אין טעון מברכות פירות ארץ ישראל ולא כלום, אלא בורא נפשות רבות, ככל מידי דליתיה משבעת המינין)? **אמר רב ששת** לא קשיא הא (הברייתא שאמרה לברך על המחיה) רבן גמליאל. והא (הברייתא שאמרה לברך נפשות) רבנן, דתניא זה הכלל כל שהוא משבעת המינים, רבן גמליאל אומר שלש ברכות, וחכמים אומרים ברכה אחת מעין שלש. ומעשה ברבן גמליאל והזקנים שהיו מסובין בעלייה ביריחו, והביאו לפניהם כותבות (תמרים) ואכלו, ונתן רבן גמליאל רשות לר"ע לברך, קפץ

וברך ר"ע ברכה אחת מעין שלש, אמר ליה רבן גמליאל עקיבא, עד מתי אתה מכנים ראשך בין המחלוקת, אמר לו רבינו, אע"פ שאתה אומר כן וחבריך אומרים כן, למדתנו רבינו יחיד ורבים הלכה כרבים. **רבי יהודה אומר משמו** (של רבן גמליאל) כל שהוא משבעת המינים [דף לז ע"ב] ולא מין דגן הוא, או מין דגן ולא עשאו פת, רבן גמליאל אומר שלש ברכות, וחכמים אומרים ברכה אחת, כל שאינו לא משבעת המינין ולא מין דגן, כגון פת אורז ודוחן רבן גמליאל אומר ברכה אחת מעין שלש, וחכמים אומרים ולא כלום. **פסק הש"ע א.** הכוסס (פי' האוכל) את האורז, מברך עליו בפה"א ואחריו בורא נפשות, ואם בשלו (**הגה** עד שנתמעך) או שטחנו ועשה ממנו פת, מברך עליו בורא מיני מזונות ואחריו בורא נפשות... או"ח (רח,ז). **ב.** אכל דגן חי או עשוי קליות או שלוק והגרעינין שלמים, אינו מברך אלא בורא פרי האדמה ולאחריו בורא נפשות... והתוספות נסתפקו אם יברך לאחריו ברכה מעין שלש, ולכך כתבו שנכון שלא לאכלו אלא בתוך הסעודה ויפטרנו ברכת המזון או"ח (רח,ד) **כה"ח סקכ"ט כתב** בדיעבד אם אכלן שלא בסעודה יברך נפשות, וציין למ"ש בסימן ר"ב סקע"ט שנפשות פוטר ברכת מעין שלוש (**בברכת ה' עמוד קכט** הלריך להוכיח שכולל נפשות לינו פוטר על המחיה) **וכ"כ החזון עובדיה** (**ברכות,קפג**) אמנם מטעם אחר שאין ספקו של התוס' מוציא מידי ודאו של הרמב"ם שאמר לברך נפשות. **אמנם בברכת ה'** (**ב,קכז**) **כתב** דמהמת הספק אין לברך ברכה אחרונה כלל. **ולכאורה** נראה לענ"ד לומר שיאכל בנוסף דבר שברכתו נפשות, ויברך על הכל נפשות, וכאן כבר שפיר שייך אליבא דכ"ע לסמוך על פסק הש"ע שכבר אין שייך דין ברכה לבטלה.

אמר רבא האי ריהטא (חביץ קדרה) דחקלאי (בני כפר) דמפשי ביה קמחא מברך בורא מיני מזונות. מאי טעמא דסמידא עיקר. דמחוזא דלא מפשי ביה קמחא מברך עליו שהכל נהיה בדברו. מאי טעמא דובשא עיקר. והדר אמר רבא אידי ואידי בורא מיני מזונות דרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות.

אמר רב יוסף האי חביצא [**רש"י פירש** שמפרירין בתוך האלפס לחם (היינו פירורין מבושלין) **תוס' הקשו על פירושו** שהרי הברייתא לקמן שאמרה 'לקט מכולן כזית' עוסקת בחמשה מיני דגן ולא במנחות כמו שיתבאר לקמן בדברינו, **וא"כ** לא מובן מה הקשה אביי לרב יוסף מברייתא זו, שמבואר בה שגם על פירורים פחות מכזית מברכים המוציא, ויוצאים י"ח מצה, הרי בברייתא מדובר שליקט פירורים קטנים שאינם מבושלים, אבל רב יוסף דיבר בדבר שהוא מבושל, ולכן סבר שאם אין בפירורים כזית לא מברך המוציא. **ולכן כתבו שנראה לומר** שחביצה הם פירורים הנדבקים יחד על ידי מרק או על ידי חלב] דאית ביה פרורין כזית בתחלה מברך עליו המוציא לחם מן הארץ ולבסוף מברך עליו שלש ברכות, דלית ביה פרורין כזית בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף ברכה אחת מעין שלש.

אמר רב יוסף מנא אמינא לה (דאפרורין כזית מברכין המוציא) דתניא היה (**פירש רש"י** בעל הבית המתנדב מנחה **כתבו התוס'** ודוחק גדול הוא ד'היה עומד ומקריב' משמע בכהן המקריב) עומד ומקריב מנחות בירושלים (ונתנה לכהן להקריבה) אומר ברוך שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה (**פירש רש"י** אם לא הביא מנחות זה ימים רבים. **אמנם התוס' הסבירו** בכהן העומד להקריב ראשון במשמרתו, וכ"ד משמרות היו וכל שבת מתחדשת משמרה אחרת, אם כן כל משמרה אינה משמרת אלא ב' פעמים בשנה, וכיון שיש להם זמן קבוע מברכינן שהחיינו) נטלן (הכהן) לאכלן מברך המוציא לחם מן הארץ, ותני עלה וכולן (על המנחות מנחת מחבת ומנחת מרחשת הקריבות כשהן אפויות) פותתן כזית (כלומר בוצען קודם קמיצה ועושה אותן פתיתין כזיתים כדכתיב פתות אותה פתים אלמא פתיתין כזיתים מברך עליהן המוציא).

אמר ליה אביי (לרב יוסף) אלא מעתה, לתנא דבי רבי ישמעאל דאמר, פורכן (למנחות האפויות) עד שמחזירן לסלתן, הכי נמי דלא בעי ברוכי המוציא לחם מן הארץ, וכי תימא הכי נמי, והתניא לקט מכולן (**כתבו התוס'** פירש"י דקאי אמנחות ולא נהירא דא"כ היכי קאמר דאם חמץ הוא וכו' והא אמרינן כל המנחות באות מצה, **ונראה** דקאי אחמשת מינין וה"ק לקט מכל מיני לחמים כזית) כזית ואכלן, אם חמץ הוא ענוש כרת, ואם מצה הוא אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח? הכא במאי עסקינן בשערסן (כשחזר וגבלן יחד וחזר ואפאן). אי הכי, אימא סיפא והוא שאכלן בכדי אכילת פרס, ואי בשערסן האי שאכלן, שאכלו מיבעי ליה? הכא

במאי עסקינן בבא מלחם גדול (ובשלא ערסן היא, וכדקאמרת והא דקתני דחשיב למיהוי לחם בבא מלחם גדול ונשאר מן הלחם שלא נפרס כולו, אבל אם נפרס כולו לא חשיבי פתיתין הפחותים מכזית, ולא מברכינן המוציא, ואין יוצא בהן ידי חובת מצה בפסח).

מאי הוה עלה? **אמר רב ששת** האי חביצא, אע"ג דלית ביה פרורין כזית מברך עליו המוציא לחם מן הארץ. אמר רבא והוא דאיכא עליה תוריתא דנהמא (תואר מראית הלחם **כתבו התוס'** וכן קיימא לן דרבא בתראה הוא ולא בעינן שיהו בפרורין כזית כיון דאיכא תוריתא דנהמא. **עוד כתבו** שאם נותנים הפרורין במים והמים מתלבנים מחמת הפרורין אזלא ליה תוריתא דנהמא).

סיכום הסוגיא למסקנא א. לפירוש רש"י ש'חביצא' היא פירורים שנתבשלו, נמצא שלמסקנת הסוגיא פירורים שנתבשלו ברכתם 'המוציא' אם יש בהם כזית אף שאין להם תואר לחם, או אף בפחותים מכזית אם יש להם 'תואר לחם'. ואילו פירורים שלא נתבשלו אף על פי שנדבקו זה לזה ע"י דבש או משקה ברכתם המוציא בכל אופן שהוא. **ב. לפירוש התוספות** ש'חביצא' היא פירורים שנדבקו, נמצא שלמסקנת הסוגיא פירורים שנתבשלו, ברכתם 'המוציא' רק אם יש בהם שיעור כזית, אך בפחותים מכזית אין עליהם שם 'לחם' אפילו אם נראה שיש בהם תואר לחם, כי הבישול מבטל את תואר הלחם אפילו שאין זה ניכר לעין [לין זה לינו נלמד מסוגייתנו אלא מהכרייתא (לז.) שחילקה בין אם הפרוסות קיימות לאינם קיימות ולפירושו של היראלמי כוונתה לחלק בין אם יש בפרוסות כזית לאין בהם כזית]. פירורים שנדבקו זה לזה ע"י משקה, ברכתם 'המוציא' רק אם יש בהם שיעור כזית או אף בפחותים משיעור כזית אבל יש להם תואר לחם. **והוסיף רבינו יונה** שפירורים שאינם מבושלים או מודבקים זה לזה אלא עומדים בעינם, אף על פי שהם מפוררים דק דק עד שלא ניכר תואר הלחם שעליהם ואין בהם שיעור כזית ברכתם 'המוציא'.

פסק הרמב"ם וכל המקריב מנחה מן החדש תחילה מברך שהחיינו תמידין (ז,יח). **הסביר כס"מ** ודלא כפירוש רש"י. **פסק השו"ע** חביצ"א, דהיינו פירורי לחם שנדבקים יחד על ידי מרק אם נתבשל, אם יש בהם כזית אע"פ שאין בו תואר לחם, מברך המוציא ובהמ"ז, ואם אין בהם כזית אע"פ שנראה שיש בו תואר לחם, אינו מברך אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש ואם אינו מבושל אלא שהוא מחובר ע"י דבש או מרק אם יש בפרוסות כזית מברך עליו המוציא, אפילו אין לו תואר לחם, ואם אין בהם כזית, אם יש בהם תואר לחם, דהיינו שהוא ניכר וידוע שהוא לחם, מברך עליו המוציא וברכת המזון ואם אין בהם תואר לחם, מברך בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש ואם אינו לא מבושל ולא מחובר, אלא מפורר דק דק, אע"פ שאין בו כזית ולא תואר לחם, מברך עליו המוציא ובהמ"מ. או"ח (קסח,י). **ש"ע פסק** כדברי התוס' ור' יונה.

טרוקנין חייבין בחלה **וכי אתא רבין אמר רבי יוחנן** טרוקנין פטורין מן החלה (**גירסת הרא"ש** שטרוקנין **חייבין** בחלה, ואין מחלוקת ביניהם) **מאי** טרוקנין? **אמר אביי** כובא דארעא (שעושים גומא בתחתית הכירה ונותנים לתוכה קמח ומים בלא לישה ונאפית שם). **פסק השו"ע** אם יש בכירה גומא ושופכין אותה לתוכה, חשוב לחם וחייב יו"ד (שכט,ה). פסק כגירסת הרא"ש.

ואמר אביי טריתא פטורה מן החלה. מאי טריתא? **איכא דאמרי** גביל מרתח (נותנים קמח ומים בכלי, ובוחשין בכף, ושופכין על הכירה כשהיא נסקת) **ואיכא דאמרי** נהמא דהנדקא (בצק שאופין בשפוד ומושחים אותו תמיד בשמן או במי ביצים ושמן) **ואיכא דאמרי** לחם העשוי לכותח (אין אופין אותו בתנור אלא בחמה) **תני רבי חייא** לחם העשוי לכותח פטור מן החלה [**כתבו התוס'** דקשה על רש"י שהסביר דמיירי בעיסה (עבה) שנאפית שלא בתנור, דהא אמרינן במסכת חלה כל שתחלתו עיסה (שבלילתו עבה) וסופו סופגנין (שלא נאפה בתנור) חייבין בחלה, וכל שתחלתו סופגנין (בלילה רכה) וסופו עיסה (אופים אותו בתנור) חייבין נמי בחלה. ושתחלתו סופגנין וסופו נמי סופגנין פטור מן החלה. **ופסק ר"ת** בעיסה עבה מברכין עליהן המוציא וחייבין בחלה. **איטריות** (עפ"י תלמידי ר' יונה) אע"ג דחייבין בחלה שהיו עיסה מתחלה פטורין מהמוציא ואין מברכין עליהם אלא בורא מיני מזונות דלית להו תוריתא דנהמא ואחר כך ברכת מעין שלש **ור' יחיאל ז"ל** היה מסופק אם איטריות חייבין בחלה, משום עושה עיסתו בצק כדי לחלקה פטורין מן החלה דלית בהו שיעורא, הכא גבי איטריות נמי פעמים מחלקן שאין משימין שיעור חלה בקדרה אחת, **אך** היה מצריך ליקח חלה בלא ברכה בשביל הספק. **ובלילה** רכה שאופה אותה בתנור או בקדרה בלא מים ושמן חייבת בחלה וברכתה המוציא, דקיי"ל כרבי יוחנן

בפסחים (לז.) **וכל דבר** שתחלתו סופגנין וגם סופו כגון הני סופגנין שמטגנין אותן בשמן פטורין מן החלה). **והא תניא חייב בחלה? התם כדקתני טעמא, רבי יהודה אומר מעשיה מוכיחין עליה, עשאן [דף לח ע"א] כעבין חייבין** (ערוכה ומקוטפת כגלוסקאות נאות, גלי דעתיה דללחם עשאה) כלמודין (כנסרים בעלמא, שלא הקפיד על עריסתם) פטורים. **פסק השו"ע א.** טריתא, דהיינו עיסה שבלילתה רכה ושופכין אותה על הכירה ומתפשט עליה ונאפית, פטורה יו"ד (שכט,ה). **ב.** לחם העשוי לכותה, מעשיה מוכיחים עליה. עשאה כעבין, דהיינו שערכו ועשאו כצורת לחם, חייב. ואם לאו, פטור יו"ד (שכט,ז).

אמר ליה אביי לרב יוסף האי כובא דארעא מאי מברכין עליה? אמר ליה מי סברת נהמא הוא, גובלא בעלמא הוא (**פירש הרא"ש** גיבול מים בקמח **אמנם הרמב"ם כתב** שהחסרון של 'כובא דארעא' ביחס ללחם אחר הוא בכך שאופים אותו על גבי קרקע כדרך הערביים שוכני המדברות ואין עליו צורת פת. ולדבריו ההגדרה 'גובלא בעלמא' אינה מתייחסת לעיסה אלא ללחם האפוי שלא בצורת לחם) **ומברכין עליה בורא מיני מזונות. מר זוטרא קבע סעודתיה עליה, וברך עליה, המוציא לחם מן הארץ ושלש ברכות. אמר מר בר רב אשי** ואדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, מאי טעמא לחם עוני קרינן ביה. **פסק השו"ע** טרוקנין דהיינו שעושין גומא בכירה ונותנים בה קמח ומים מעורבין בה ונאפה שם (**מ"ב** עיין במ"א שכתב שעושין בלילתה רכה מאד ולהכי מברך עליה במ"מ בדלא קבע דאי לא היה בלילתה רכה כ"כ הלא מבואר בסי"ד דאפילו בלילתה רכה כל שלבסוף היתה אפויה בתנור מברך המוציא) **מברך עליו בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש, ואם קבע סעודתו עליו, מברך המוציא ובהמ"ז** [**מ"ב** דאע"ג שבתחלתה היתה רכה מ"מ כיון שאופין אותו בגומא ומתקבץ העיסה יחדו נעשה כמו פת (**רל"ק**)] או"ח (קסה,טו). **בכתב עת קול תורה** הרב טוביה יוסף גאלדשמידט שנת תשס"ה **הביא א. דעת הקהילות יעקב** שבין פת הבאה בכיסנין ובין כובא דארעא, דין לחם עליהם, רק שפטרו חז"ל אותם מברכת המוציא, באופן שלא קבע, ולכן יוצא י"ח מצה עליהם אף שלא קבע. **ב. הלבוש** לעניין כובא דארעא כדי לצאת י"ח מצה צריך לקבוע עליו, אמנם לענין פת הבאה בכיסנין משמע שאי"צ לקבוע כדי לצאת. **ג. המנחת חינוך** כל פת הבאה בכיסנין אם לא קבע לא יוצא י"ח מצה.

אמר מר בר רב אשי האי דובשא דתמרי מברכין עלויה שהכל נהיה בדברו (**כתבו התוס'** וכן משקין מכל מיני פירות בר מתירוש ויצהר. ושכר דידן מברכין עליו שהכל מג' סיבות **א.** אין בהו ממש שעורים ואין שכר אלא טעמא בעלמא **ב.** משום שיש בשעורין עילוי גדול יותר שעושין מהם פת **ג.** כל שתיה ברכתה שהכל). **מאי טעמא? זיעה בעלמא הוא** (**ואינו פרי לברך עליו בורא פרי העץ). כמאן, כי האי תנא, דתנן דבש תמרים, ויין תפוחים, וחומץ ספוניות** (סופי ענבים שאין מתבשלים עולמית, ועושים מהן חומץ) **ושאר מי פירות של תרומה, רבי אליעזר מחייב קרן וחומש** (לשותה ממנו בשוגג) **ורבי יהושע פוטר** (**דזיעה בעלמא הוא, ואין שם תרומה חל עליו, ואין לך פרי הניתן למשקה אלא זיתים וענבים בלבד, והיינו כמר בר רב אשי). פסק השו"ע דבש הזב מהתמרים** (**מ"ב** וה"ה היוצא ע"י כתישה וסחיטה)**... וכן על משקין היוצאין מכל מיני פירות, חוץ מזיתים וענבים, מברך שהכל** או"ח (רב,ח).

אמר ליה ההוא מרבנן לרבא טרימא (**פירש רש"י** כל דבר הכתוש קצת ואינו מרוסק. **אמנם הרמב"ם** ס"ל שאפי' נתמעך לגמרי לא איבד את ברכתו) **מהו** (ברכתו)? **לא הוה אדעתיה דרבא מאי קאמר ליה** (לא היה מבין מהו שואל)**... אמר ליה חשילתא ודאי קא אמרת** (דבר מעוך שאלתני) **ואדכרתן מלתא, הא דאמר רב אסי האי תמרי של תרומה מותר לעשות מהן טרימא** (שאינו מפסידה, אלמא דבמילתייהו קאי, וכיון דהכי הוא מברכין עליה בורא פרי העץ) **ואסור לעשות מהן שכר. והלכתא תמרי ועבדינהו טרימא מברכין עלוייהו בורא פרי העץ. מאי טעמא במלתייהו קיימי כדמעיקרא. פסק הרמב"ם תמרים של תרומה מותר לחבצן ולקבצן כעיגול הדבילה ואסור לעשות מהם שכר תרומות** (יא,ב). **פסק השו"ע תמרים שמיעכן ביד** (**מ"ב** פי' אף שנתרסק עי"ז לגמרי) **ועשה מהם עיסה והוציא מהם גרעיניהם, אפילו הכי לא נשתנית ברכתן ומברך עליהם בורא פרי העץ ולבסוף ברכה מעין שלש** (**הגה** ...**ויש אומרים לברך עליהם שהכל, וטוב לחוש לכתחלה לברך שהכל אבל אם בירך בפה"ע יצא, כי כן נראה עיקר**) או"ח (רב,ז). **ונחלקו פוסקי ספרד הלכה למעשה, כה"ח ועוד** מכריעים מדין סב"ל כדעת רש"י

והרמ"א שאם נתמעך לגמרי יברך שהכל. **אמנם ההליכות עולם ח"ב דף ק** מחזיק להלכה כהש"ע, וטוען שאין בזה דין סב"ל שכל שנחלקו רש"י והרמב"ם זה רק לעניין לכתחילה, אמנם מודה רש"י שאם בירך כברכתו שיצא.

שתיתא (מאכל העשוי מקמח קליות שנתיבשו בתנור בעוד שהשבלים לחים) **רב אמר** שהכל נהיה בדברו **ושמואל אמר** בורא מיני מזונות. אמר רב חסדא ולא פליגי, הא בעבה הא ברכה. עבה לאכילה עבדי לה (ובמילתיה קיימא) רכה לרפואה קא עבדי לה (**ביארו הרשב"א והריטב"א** דכיון שלרפואה עבדי לה ולא להנאה, אין מברכים עליה אלא שהכל **אמנם התוס' ור' יונה ביארו** שהטעם שמברכים על שתיתא רכה 'שהכל' הוא משום שעומדת לשתיה). **מתיב רב יוסף** ושוין שבוחשין את השתות בשבת ושותין זיתום המצרי, ואי סלקא דעתך לרפואה קא מכוין, רפואה בשבת מי שרי? אמר ליה אביי ואת לא תסברא, והא תנן כל האוכלין אוכל אדם לרפואה בשבת וכל המשקין שותה, אלא מה אית לך למימר, גברא לאכילה קא מכוין (ורפואה ממילא הויא) הכי נמי גברא לאכילה קא מכוין. וצריכא דרב ושמואל (אע"ג ששנינו כבר בברייתא ששתיתא נחשבת למאכל) דאי מהאי (מהברייתא) הוה אמינא לאכילה קא מכוין ורפואה ממילא קא הויא, אבל הכא כיון דלכתחלה לרפואה קא מכוין, לא לבריך עלויה כלל קמשמע לן כיון דאית ליה הנאה מיניה, בעי ברוכי (**כתבו התוס'** ומכל מקום לא יברך אלא שהכל כיון שאינו עשוי לסעוד כי אם לשתות, ואם כן כל דבר שיש בו מחמשת המינין ואינו עשוי לסעוד כי אם לשתות כגון שכר וכיוצא בו מברך שהכל, והלכתא שתיתא עבה מברך בורא מיני מזונות קלישתא מברך שהכל ואף על פי שלרפואה נעשית היכא דאית ליה הנאה מיניה מברך). **פסק הש"ע** קמח של אחד מחמשת מיני דגן ששלקו (פי' בשלו הרבה) ועירבו במים או בשאר משקין, אם היה עבה כדי שיהיה ראוי לאכילה וללועסו (פי' לטחון אותו בפה) מברך בורא מיני מזונות ואחריו על המחיה, ואם היה רך כדי שיהא ראוי לשתיה, מברך עליו שהכל ואחריו בורא נפשות או"ח (רח,ו). הובא בספר **הלכה ברורה** סי' רי אות יב **והביא שכ"ד אביו** שלומדים מהלכה זו שמקורה ברמב"ם מהו גדר מאכל ומשקה, ולפי רוב הגרסאות ברמב"ם גורסים 'ללועטו' והיינו שכל דבר שלא נוזלי ממש, כגון גלידה, לבן, ג'לי וכדו' יש לו דין מאכל ולכן אם אוכל כזית תוך כדי אכילת פרס צריך לברך אחריו ברכה אחרונה וכ"כ הרב ברכת ה'.

איתא במשנה 'שעל הפת הוא אומר המוציא' **תנו רבנן** מה הוא אומר המוציא לחם מן הארץ **רבי נחמיה אומר** מוציא לחם מן הארץ. **אמר רבא** במוציא כולי עלמא לא פליגי דאפיק (שהוציא) משמע (דודאי ברכה הגונה, דלשעבר בעינן, שהרי כבר הוציא הלחם הזה מן הארץ שהוא בא ליהנות הימנו) דכתיב אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם (וכשנאמרה פרשת בלעם כבר יצאו) כי פליגי בהמוציא, רבנן סברי המוציא דאפיק (לשון עבר) משמע, דכתיב הַמּוֹצִיא לְךָ מַיִם מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ, ורבי נחמיה סבר המוציא דמפיק משמע שנאמר הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם (שעתיד להוציא, דכתיב המוציא אתכם וכשנאמר פסוק זה למשה עדיין לא יצאו). ורבנן? ההוא, הכי קאמר להו קודשא בריך הוא לישראל כד מפיקנא לכו עבידנא לכו מלתא כי היכי דידעיתו דאנא הוא דאפיקית יתכון ממצרים, דכתיב וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא.

משתבחין ליה רבנן לרבי זירא את בר רב זביד אחוה דרבי שמואל בר רב זביד דאדם גדול הוא, ובקי בברכות הוא. אמר להם לכשיבא לידכם הביאוהו לידי. זמנא חדא איקלע לגביה, אפיקו ליה ריפתא, פתח ואמר מוציא. אמר זה הוא שאומרים עליו דאדם גדול הוא ובקי בברכות הוא, בשלמא אי אמר המוציא אשמעינן טעמא [דף לח ע"ב] ואשמעינן דהלכתא כרבנן, אלא דאמר מוציא מאי קמשמע לן, ואיהו דעבד לאפוקי נפשיה מפלוגתא. והלכתא המוציא לחם מן הארץ, דקיימא לן כרבנן, דאמרי דאפיק משמע [**תוס' הסביר עפ"י הירושלמי** שהטעם להכרע שאם נאמר 'מוציא' יהיה דיבוק אותיות 'העול**ם** מוציא' ואע"ג דבלח**ם** מן נמי איכא עירוב, שאני התם דקרא כתיב 'מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוציא לחם מן הארץ' [**הרמ"ק בפסחים (פ"ח ס"י)** פירק טעם אחר לדבר, שהעדיפו לכתב בנוסח 'המוציא' כדי להשמיענו שלא נטעה לומר שנוסח זה אינו מועיל] **עוד יש לומר** דיש לבצוע בשתי ידיו בעשר אצבעות נגד י' תיבות שבמקרא זה]. **פסק הש"ע** יברך המוציא לחם מן הארץ יתן ריוח בין לחם ובין מן או"ח (קסז,ב).

איתא במשנה 'ועל הירקות אומר' קתני ירקות דומיא דפת מה פת שנשתנה על ידי האור, אף ירקות נמי שנשתנו על ידי האור (ואפילו הכי במילתייהו קיימי, ומברכין עלייהו בורא פרי האדמה) **אמר רבנאי משמיה דאביי** זאת אומרת שלקות מברכין עליהן בורא פרי האדמה.

דרש רב חסדא משמיה דרב שלקות מברכין עליהם בפה"א **ורבותינו היורדין מארץ ישראל, ומנו עולא משמיה דרבי יוחנן אמר** שלקות מברכין עליהן שהכל נהיה בדברו, **ואני** (רב חסדא) אומר (ליישב דבריהם שאינן חלוקין יש מהן פרי האדמה ויש מהן שהכל) כל (ירק הנאכל חי) שתחלתו בפה"א, שלקו שהכל נהיה בדברו, וכל שתחלתו שהכל נהיה בדברו (ירק שאין דרכו ליאכל חי, שמתחלתו אם אכלו חי שהכל הוא מברך) שלקו בפה"א. בשלמא כל שתחלתו שהכל נהיה בדברו שלקו בפה"א משכחת לה בכרבא (**כה"ח כתב** בזמנינו שעליו דקין נתהפך הדין שעל חי מברך אדמה ומבושל שהכל) **וסלקא וקרא, אלא כל שתחלתו בפה"א שלקו שהכל, היכי משכחת להו? אמר רב נחמן בר יצחק משכחת לה בתומי וכרתי** (**כתבו התוס'** וא"ת והרי נראה לעינים דהבשול משביחן וי"ל דהיינו בשביל הבשר והמלח שבתוכן. **ונראין הדברים** שכל דבר שהוא כל כך טוב מבושל כמו חי מברך על חי ומבושל בפה"א, וקרא וסלקא וכרוב וכיוצא בהן שטובין יותר מבושלין מחיין, כשהן חיין מברכין עליהם שהכל ומבושלין ב"פ האדמה, וכן אותן ערמוניות וחבושים שאינן ראוין לאכלן חיין כמו מבושלין בתחלה מברכין עליהן שהכל ומבושלין בפה"ע, וכל דבר המתקלקל בבשולו כגון תומי וכרתי וכיוצא בהן כשהן חיין מברך עליהן בפה"א ומבושלים שהכל **כך נראה לרבינו יהודה, ומיהו הרב אלפס פסק** בשלקות דאשתני לגריעותא ע"י בשולן אומר בורא פרי האדמה כרב נחמן דאמר שלקות מברכין עליהן בפה"א, דר' חייא בר אבא קאי נמי כוותיה, ובכל שלקות מיירי ר' חייא בר אבא אף באותן דמשתנים לגריעותא). **פסק הש"ע** על הירקות מברך בפה"א ואפילו בשלם, וכן כל פירות וקטניות שטובים חיים ומבושלים, מברך עליהם לאחר בישולם כברכתם הראויה להם קודם שיבשל, אבל קרא וסילקא וכרוב וכיוצא בהם, שטובים מבושלים יותר מחיים, כשהם חיים מברך שהכל, לאחר בישולם בפה"א, ותומי (פי' שומים) וכרתי כשהם חיים, בפה"א לאחר שבישלם, שהכל או"ח (רה,א). הרמב"ם הרא"ש והתוס' פסקו דלא כהרי"ף.

דרש רב נחמן משום רבינו, ומנו שמואל שלקות מברכין עליהם בפה"א וחברינו היורדים מארץ ישראל, ומנו עולא, משמיה דרבי יוחנן אמר שלקות מברכין עליהן שהכל נהיה בדברו ואני אומר במחלוקת שנויה (שהם חלוקין בפלוגתא דרבי מאיר ורבי יוסי, ודברי שמואל ודברי רבי יוחנן בכל מיני ירקות הן, וחלוקין זה על זה, שמואל כרבי מאיר דאמר מבושל קאי במלתיה, ורבי יוחנן קאי כרבי יוסי) **דתניא** יוצאין ברקיק השרוי (במים, ידי אכילת מצה של מצוה, וקרינן ביה לחם עוני) ובמבושל שלא נמוח **דברי רבי מאיר, ורבי יוסי אומר** יוצאים ברקיק השרוי, אבל לא במבושל אע"פ שלא נמוח (דתו לאו לחם איקרי) ולא היא, דכולי עלמא שלקות מברכין עליהן בפה"א, ועד כאן לא קאמר רבי יוסי התם אלא משום דבעינן טעם מצה וליכא, אבל הכא אפילו רבי יוסי מודה (דלענין ברכה במילתיה קאי).

אמר רבי חייא בר אבא אמר ר' יוחנן שלקות מברכין עליהם בפה"א **ורבי בנימין בר יפת אמר רבי יוחנן** שלקות מברכין עליהם שהכל נהיה בדברו. אמר רב נחמן בר יצחק קבע עולא לשבשתיה (שאמר משום רבי יוחנן לעיל שהכל) כרבי בנימין בר יפת. תהי בה רבי זירא וכי מה ענין רבי בנימין בר יפת אצל רבי חייא בר אבא (הרי אינו כדאי לחלוק עליו) רבי חייא בר אבא דייק וגמיר שמעתא מרבי יוחנן רביה, ורבי בנימין בר יפת לא דייק, ועוד רבי חייא בר אבא כל תלתין יומין מהדר תלמודיה קמיה דרבי יוחנן רביה (**כתבו התוס'** לאו דוקא כל תלמודו אלא כל מה שהיה לומד בשלשים יום היה חוזר הכל לפניו ביום שלשים ואחד) ורבי בנימין בר יפת לא מהדר, ועוד בר מן דין ובר מן דין (יש לנו עוד ראיה שלא אמר רבי יוחנן מימיו שלקות שהכל) דההוא תורמסא דשלקי ליה שבע זמנין בקדרה ואכלי ליה בקנוח סעודה, אתו ושאלו לרבי יוחנן, ואמר להו מברכין עלויה בפה"א (אלמא אע"ג דשלקיה קאי

במלתיה) ועוד, אמר רבי חייא בר אבא אני ראיתי את רבי יוחנן שאכל זית מליח (שהיה מלוח זה כמה ימים, וקיימא לן מליח כרותה) ובריך עליו תחלה וסוף. אי אמרת בשלמא שלקות במילתייהו קיימי בתחלה מברך עליו בורא פרי העץ ולבסוף מברך עליו ברכה אחת מעין שלש, אלא אי אמרת שלקות לאו במילתייהו קיימי, בשלמא בתחלה מברך עליו שהכל נהיה בדברו, אלא לבסוף מאי מברך? דילמא בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא.

מתיב רב יצחק בר שמואל ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח יוצא בהן ובקלח שלהן, אבל לא כבושין (בירקות של מרור היא) ולא שלוקין (אלמא לאו במלתייהו קיימי, שלוק הוי נימוח טפי ממבושל) ולא מבושלין, ואי סלקא דעתך במילתייהו קאי שלוקין אמאי לא? שאני התם, דבעינן טעם מרור וליכא (אבל לענין ברכה שם פרי עליו).

אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא, רבי יוחנן היכי מברך על זית מליח, כיון דשקילא לגרעיניה [**דף לט ע"א**] בצר ליה שיעורא (**כתבו התוס'** היינו דוקא בברכה שלאחריו דבעינן שיעור, אבל בברכה שלפניו אפילו פחות מכשיעור דאסור ליהנות בעולם הזה בלא ברכה. **וביר'שלמי** אפילו לא אכל אלא פרידה אחת של ענב בעי ברוכי משום דבריה מברכין אפילו פחות מכזית וחולק על גמרא דידן כדמשמע הכא א"כ אין הלכה כמותו של ירושלמי וה"ר יוסי היה מפרש שהירושלמי אינו חולק על הגמרא שלנו... **ועוד יש** בירושלמי היכא דבריך אתורמוסא למיכליה ונפל מידיה ושקל אחרינא בעי ברוכי זמנא אחריתי. ופריך, מאי שנא מאמת המים פירוש דמברך לשתות והני אזלי והני אחריני נינהו וא"צ לברך פעם אחרת, ומשני הכא הוה דעתו מתחלה לזה שהיה יודע שילכו להן, אבל בתורמוסא לא ידע שיפלו מידו. ויאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד משום דהוה ברכה לבטלה, וכן נכון לומר על כל ברכה לבטלה בשכמל"ו)? אמר ליה מי סברת כזית גדול בעינן, כזית בינוני בעינן, והתהוא דאייתו לקמיה דרבי יוחנן זית גדול הוה, דאע"ג דשקלוה לגרעינותיה פש ליה שיעורא. דתנן זית שאמרו לא קטן ולא גדול אלא בינוני. **פסק הש"ע א.** האוכל פחות מכזית בין מפת בין משאר אוכלים... מברך תחלה ברכה הראויה לאותו המין, ולאחריו אינו מברך כלל ויש מסתפקים לומר שעל דבר שהוא כברייתו, כגון גרגיר של ענב או של רימון, שמברכין לאחריו אף על פי שאין בו כזית, לכך נכון ליזהר שלא לאכול בריה פחות מכזית (**הגה** ולא מקרי בריה אלא אם אכלו כמות שהוא, אבל אם לקח הגרעין ממנו, לא מקרי בריה) או"ח (רי,א). **הרי"ף והרמב"ם** השמיטוהו לירושלמי וטעמם צ"ל מפני שלמדו שהבבלי חולק על הירושלמי, אמנם הרא"ש ס"ל שיש להימנע לאכול בריה. **ב.** נטל בידו פרי לאוכלו ובירך עליו, ונפל מידו ונאבד או נמאס, צריך לחזור ולברך אף על פי שהיה מאותו מין לפניו יותר כשברך על הראשון [**הגה** רק שלא היה עליו דעתו לאוכלו (**מ"כ** ר"ל שלא היה דעתו בפירוש בשעת ברכה על כולם רק בסתמא, דאם היה בדעתו בשעת ברכה לאכול גם השאר א"צ לחזור ולברך ואפילו כשלא היה מונח לפניו אז על השלחן. ועיין בבה"ל דיש כמה ראשונים שסוברין דאפילו בסתמא ג"כ א"צ לחזור ולברך דכיון שהיה מונח לפניו על השלחן הוי כדעתו בהדיא על הכל. וספק ברכות להקל)] וצריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד על שהוציא ש"ש לבטלה (ירושלמי) ואם אמר כשנפל ברוך אתה ה', ולא אמר אלהינו, יסיים ויאמר למדני חוקיך, שיהא נראה כקורא פסוק ואין כאן מוציא ש"ש לבטלה (הרא"ש) אבל העומד על אמת המים מברך ושותה, אף על פי שהמים ששותה לא היו לפניו כשבירך, מפני שלכך נתכוון תחילה או"ח (רו,ו).

נימא כתנאי דהנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמיה דבר קפרא, הביאו לפניו כרוב ודורמסקין (**פירש רש"י** שלקות ממשפחת הסלק **פירש תוס'** מין כרוב) ופרגיות, נתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך [**כתבו התוס'** ונראה דמיירי בברכה שלפניו דאי בשל אחריו הא אמרינן (חולין קו.) דאין מזמנין על הפירות ומיירי בהסבו, ואנו אין לנו שום הסבה אלא על הפת] קפץ וברך על הפרגיות, לגלג עליו חבירו. כעס בר קפרא, אמר לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג אני כועס, אם חבירך דומה כמי שלא טעם טעם בשר מעולם (ונעשה הבשר חביב עליו) אתה על מה לגלגת עליו, חזר ואמר לא על המלגלג אני כועס אלא על המברך אני כועס. ואמר אם חכמה אין כאן, זקנה אין כאן (הלא זקן אני, והיה

לו לשאלני על איזה מהן יברך לפטור את שאר המינין)? **תנא** ושניהם לא הוציאו שנתן. מאי לאו בהא קא מיפלגי דמברך סבר שלקות ופרגיות שהכל נהיה בדברו, הלכך חביב עדיף (**כתבו התוס'** וכן הלכה אם יש לו שני מיני פירות לפניו חביב עדיף, ובפה"א עדיפא משהכל נהיה בדברו דמבוררת טפי וחשובה לעצמה מקרית, ויברך על אותו המין ששייך בו פרי האדמה אע"פ שאותו המין שיש לברך עליו שהכל חביב עליו) ומלגלג סבר שלקות בפה"א (שהיא ברכה חשובה לעצמה לדברים חשובים, והיה לו להקדימו) פרגיות שהכל נהיה בדברו, הלכך פירא עדיף? לא, דכולי עלמא שלקות ופרגיות שהכל נהיה בדברו, והכא בהאי סברא קא מיפלגי מר סבר חביב עדיף, ומר סבר כרוב עדיף, דזיין (דתניא כרוב למזון ותרדין לרפואה). **פסק הש"ע** הביאו לפניו דבר שברכתו בפה"ע ודבר שברכתו שהכל, בפה"ע קודמת (**מ"ב** ואפילו מין השני חביב עליו) שהיא חשובה שאינה פוטרת אלא דבר אחד וכן בפה"א ושהכל בפה"א קודמת... או"ח (ריא,ג).

אמר רבי זירא כי הוינן בי רב הונא אמר לן הני גרגלידי דלפתא (ראשי לפתות) פרמינהו (לחתיכות קטנות) פרימא רבא בפה"א, פרימא זוטא (גריעותא היא, ובשאכלו חי קאי) שהכל נהיה בדברו. וכי אתאן לבי רב יהודה אמר לן אידי ואידי בפה"א, והאי דפרמינהו טפי כי היכי דנמתיק טעמיה. **פסק הש"ע** חתכן לחתיכות קטנות, לא נשתנית ברכתן מפני כך או"ח (רה,ד).

אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא אמר לן תבשילא דסלקא (תבשיל של תרדין) דלא מפשו בה קמחא בפה"א. דלפתא, דמפשו בה קמחא טפי בורא מיני מזונות. והדר אמר אידי ואידי בפה"א, והאי דשדי בה קמחא טפי לדבוקי בעלמא עבדי לה. **פסק הש"ע** אבל אם לא נתן הדגן בתבשיל אלא לדבקו ולהקפותו, בטל בתבשיל או"ח (רה,ב).

אמר רב חסדא תבשיל של תרדין יפה ללב וטוב לעינים, וכל שכן לבני מעים. אמר אביי והוא דיתיב אבי תפי (על מושב הכיריים ומתבשל היטב) ועביד תוך תוך (זהו הקול הנשמע בעת רתיחת תרד שלוק ונמוח).

אמר רב פפא פשיטא לי, מיא דסלקא (תבשיל של תרדין) כסלקא, ומיא דלפתא כלפתא, ומיא דכולהו שלקי ככולהו שלקי [לענין ברכה **כתבו התוס'** מברכין עליה בפה"א אע"פ שאין בה אלא מים וטעם הירקות מברך עליהן כאשר יברך על הירקות אע"ג דאמרינן לעיל דמי פירות זיעה בעלמא הוא, יש לחלק. (**הרא"ש יש"ב** מי שלקות כיון שניכר טעם הירקות במים, נחשבים המים כירק עצמו וברכתם 'בפה"א' מה שאין כן מי פירות היוצאים על ידי סחיטת הפרי אין טעם הפרי מורגש בהם כל כך ולכן הם נחשבים כזיעה בעלמא. **אמנם המור וקציעה כתב** שהחוש מעיד להיפך. **הרשב"א יש"ב** מי שלקות, כיון שרוב אכילת הירקות הוא על ידי שליקה לכן מי שליקתם כמותם מה שאין כן מי פירות שאין לרך הפרי להסחט למימיו יש לברך על המשקה שהכל שהרי אין לרכו בכך. **לפיו יוצא** פירות שדרך לסוחטם למשקה ברכתם 'בורא פרי העץ' כברכת הפרי. **ר' יונה ביאר** מי שלקות, כיון שעיקר ההנאה מהם הוא במה שמטבלים בהם את הפת נמצא אם כן שלא יצאו עדיין מכלל מאכל במקומם, ולכן ברכתם כברכת הירק עצמו, מה שאין כן מי פירות שההנאה מהם היא בשתיה שוב אינם נחשבים כפרי עצמו ולכן ברכתם שהכל. **המהר"ם מרוטנבורק הוכלו דבריו במגן אברהם (ר"ל סק"ט) ביאר** מי שלקות, כיון שהמים סמוכים ביותר ויש בהם ממשות מהירק שהתבשל בהם ניכרים כירק עצמו וברכתם כברכתו, מה שאין כן מי פירות שאין בהם ממשות ברכתם שהכל).

פסק הש"ע א. על המים שבישלו בהם ירקות (**מ"ב** ר"ל שרוצה לגמוע המים לבד דאלו אם אוכלן עם הירק אין שייך שום ברכה על המים דנעשין טפלה לירק) מברך הברכה עצמה שמברך על הירקות עצמן (**מ"ב** ודוקא כששלקן כדי לאכול גם את הירקות דאלו בישל הירקות או שראן לצורך מימיהן לבד לשתות אותן אין מברך עליהן אלא שהכל) אע"פ שאין בהם אלא טעם הירק וה"מ כשבשלם בלא בשר, אבל בישלם עם בשר מברך עליו שהכל (**מ"ב** דהירקות נותנין טעם בהמרק והבשר נותן טעם בהמרק וטעם הבשר הוא חשוב יותר הלכך הוא עיקר וע"כ אפילו הוא אוכל המרק לבד מברך שהכל. ומ"מ אם אוכל הירק עם המרק ביחד אין צריך לברך כ"א על הירק דהמרק נעשה טפל גם להירק, ודע עוד דהירק גופא בודאי לא נעשה טפל להבשר כיון שבא למזון ולשובע) או"ח (רה,ב). **בכה"ח ובילקוט יוסף** מכריעים מדין סב"ל לברך על מרק צלול שהכל, כיון שבראשונים יש מעמידים בכמה אופנים גמ' זו לדוג' דמיירי שהמרק סמיך, ועוד... **להשלמת הענייין** עיין סימן ר"ב סעיפים י' ויא'.

בעי רב פפא מיא דשיבתא מאי (ירק שנותנין מעט בקדרה למתק בעלמא ולא לאכלו) למתוקי טעמא עבדי (ומברכין על מימי תבשילו בפה"א) או לעבורי זוהמא עבדי להו? תא שמע השבת,

משנתנה טעם בקדירה אין בה (בבד שלה) משום תרומה ואינה מטמאה טומאת אוכלים. שמע מינה למתוקי טעמא עבדי לה, שמע מינה. **פסק הרמב"ם** השבת עד שלא נתנה טעם בקדרה יש בה משום תרומה, משנתנה טעם בקדרה אין בה משום תרומה תרומות (טו,יב).

אמר רב חייא בר אשי פת צנומה (יבשה, שנשרתה...) בקערה מברכין עליה המוציא. ופליגא דרבי חייא, דאמר צריך שתכלה ברכה (המוציא) עם הפת [עם פריסת הפרוסה מן הפת, והאי פרום ועומד הוא **הקשו התוס'** במה נחלקו רב חייא בר אשי ורבי חייא, אם יש שלמה לפניו הא אמרינן בסמוך דכ"ע שלמה עדיף, ואם יש רק צנומה הרי שנינו שעל פירורים מברך המוציא? **ותירצו** דמיירי באחד שהיו לפניו פת שלמה ופת צנומה בקערה שחביבה יותר, ונחלקו האם הולכים אחר מעלת החביב, או על עניין שתכלה הברכה עם הפת (**הרא"ש ביאר** שמלובר כאן שהיתה לפניו רק פת אחת שלמה וכוונתו לפורלה לפתיתים קטנים, ומשמיענו רב חייא בר אשי שיכול לפותתה קודם הברכה ואין בזה משום ביטול שלימותה של הפת, כי מאחר שהבליעה נעשית לצורך האכילה הריהי נחשבת משום כך כמעשה הכנה בפת השלמה שתהא מזומנת לו לאכילה ולא כמעשה המבטל את שלימותה של הפת)).

מתקיף לה רבא מאי שנא צנומה דלא, משום דכי כליא ברכה אפרוסה קא כליא, על הפת נמי כי קא גמרה אפרוסה גמרה (כיון דאמרת עם פריסת הפרוסה תכלה מאי השיבותא ומאי אהניתא) [דף לט ע"ב] **אלא אמר רבא** מברך ואחר כך בוצע (וגומר כל הברכה, ואחר כך מפריש הפרוסה, דכליא ברכה אפת שלם). נהרדעי עבדי כרבי חייא (שבצעו לפני סיום הברכה) ורבנן עבדי כרבא... והלכתא כרבא, דאמר מברך ואחר כך בוצע (**כתבו התוס'** פי' שלא יפריש הפרוסה מן הפת עד אחר הברכה. **ויש שנוהגין** לברך ברכת המוציא קודם שיחתוך כדי שתהא הפת שלמה בשעת ברכה **ואין** המנהג נכון לעשות דהוי היסח הדעת בין הברכה לאכילה **ומיהו** בשבת נכון להחמיר ולברך קודם שיחתוך שלא תשמט ידו לבצוע קודם שתכלה הברכה שאז לא יהיה לו לחם משנה **ויש** שמביאים ראיה שצריך לסיים הברכה קודם שיבצע... משום שאם יפרום קודם הברכה שמא תפול הפרוסה מידו ולא יוכל לאכול פרוסה אחרת, ואם ירצה לאכול פרוסה אחרת יצטרך לחזור ולברך ויש כאן ברכה לבטלה). **פסק השו"ע** ויחתוך פרוסת הבציעה וצריך לחתוך מעט, שאם יאחוז בפרוסה יעלה שאר ככר עמו, שאל"כ חשוב כפרוסה, ויניחנה מחוברת לפת ויתחיל לברך ואחר שסיים הברכה יפרידנה, כדי שתכלה הברכה בעוד שהפת שלם (**מ"ב** מדינא מברך ואח"כ פורס הככר כדי שתהיה כל הברכה אפת שלמה שהוא דרך כבוד לברכה אך כדי שלא יהיה שיהוי רב בין הברכה לאכילה ויראה כהפסקה כתבו הפוסקים דטוב לכתחלה שיחתוך מעט בככר קודם שמתחיל הברכה) או"ח (קסז,א). **כתב כה"ח** שהובא בראשונים דעות שלא יחתוך כלל שהלחם יהיה שלם **והרא"ש** העיר עליהם שעדיף לחתוך לפני שלא יהיה שיהוי **וכתב כה"ח** בפת רכה שאין שיהוי, לא לחתוך.

איתמר הביאו לפניהם פתיתין ושלמין. **אמר רב הונא** (אם רצה) מברך על הפתיתין ופוטר את השלמין (ואם הפתיתין גדולים מן השלמין צריך לברך עליהן לפי רש"י בהסבר רב הונא, אין כלל מעלה לשלם, אבל יש חיוב לברך על הגדול) **ורבי יוחנן אמר** שלמה מצוה מן המובחר (**התוס' חולקים** על רש"י כיון שלפי פירושו המחלוקת ביניהם קיצונית שרב הונא סובר גדול עדיף וזה סובר שלם עדיף, ואפשר לצמצם מחלוקתם. **ולכן מפרש ר"ת** דמיירי בפתיתין גדולים, ושלמים קטנים וה"פ אמר רב הונא מברך על הפתיתין כלומר אם ירצה והוא הדין על השלמין אם ירצה שמעלת שלם שוה למעלת גדול, ורבי יוחנן אמר שלמין עיקר. וכן הלכה כרבי יוחנן דהא הלכה כמותו מרב וכל שכן לגבי רב הונא שהלכה שהיה תלמידו של רב, דדוקא באמוראי בתראי אמרינן הלכה כבתראי) אבל פרוסה של חטין (**תוס'** שהיא באותו גודל של השלמה **רא"ש** שהיא גדולה מן השלמה. אע"כ לדיליה מעלת חיטין גובר על שלם וגם גדול) ושלמה מן השעורין דברי הכל מברך על הפרוסה של חטין ופוטר את השלמה של שעורין [**כתבו התוס'** דחיטי עדיפי משום דאקדמיה קרא (**רבינו יונה והריטב"א** פירשו את מעלת פרוסת החטין בכך שהיא נקיה יותר מפת של שעורין) אבל פתיתין ושלמין ממין אחד אפילו יהיו הפתיתין מפת נקיה והשלמין מפת קיבר מברך על השלמין. **איתא** בתוספתא פת כשר ופת של נכרי מברך על הכשר, וכן אמרינן בירושלמי פת טהור ופת טמא מברך על הטהור. אבל אם פת של נכרי חביב ונקי ופת של ישראל אינו חביב מברך לאיזה שירצה כדאיתא בירושלמי... אבל רבינו שמשון צוה לסלק הפת לבן של נכרי מעל השלחן עד לאחר ברכת המוציא. שני שלמין ממין אחד אם אחד יותר נקי מברך על הנקי דחביב ליה טפי].

אמר רבי ירמיה בר אבא, כתנאי (הא דאמרת פרוסה של חטין ושלמה של שעורין ועיין פנ"י שמסביר מדוע לא אמר רש"י לתנאי קאי על ר"ה ור' יוחנן)

תורמין בצל קטן שלם אבל לא חצי בצל גדול **רבי יהודה אומר** לא כי, אלא חצי בצל גדול [**פירש רש"י** חצי בצל גדול קרי חשוב (דמי לפת חיטין) לפי שיש בו יותר מבצל קטן שלם. **והקשו התוס'** ולא נראה **א.** הלשון 'חצי בצל גדול' משמע שיש בו כמו בצל קטן שלם ולא יותר (עיין ב"ח, מהרש"ל, פנ"י). **ב.** ועוד דאם מדובר שהחצי בצל, גדול מהבצל השלם, לא הוי דומיא דפרוסה של חטין דקאי עלה דהתם דשוין. **ותירץ** דבאמת שוים הם, אבל דגדול טוב יותר לאכילה מן הקטן). מאי לאו בהא קמיפלגי, דמר סבר חשוב עדיף (חצי בצל גדול, וה"ה פרוסה מן החיטין) ומר סבר שלם עדיף (בצל קטן שלם, שלמה מן השיעורין)? היכא דאיכא כהן (ונותנו לו מיד) כולי עלמא לא פליגי דחשוב עדיף (**כתבו התוס'** ונהי דלעיל קאמר פתיתין גדולים ושלמים קטנים דמברך על השלמים, היינו דוקא לברכה דלא איכפת ליה שיברך בגדול דלמה יברך בגדול הואיל ואינו נקי מזה, אבל גבי נתינה לכהן איכא נפקותא דיתן לו הגדול החשוב טפי דניחא ליה) כי פליגי דליכא כהן (צריך לישראל שיצניענו עד שימצא כהן ליתנו לו, וחצי בצל אין מתקיים) דתנן כל מקום שיש כהן תורם מן היפה, וכל מקום שאין כהן תורם מן המתקיים, רבי יהודה אומר אין תורם אלא מן היפה.

אמר רב נחמן בר יצחק וירא שמים יוצא ידי שניהן (**פירש רש"י** ידי מחלוקת רב הונא ורבי יוחנן היינו בדין שלם מול גדול. **אמנם** כתבו התוס' בשם ר"ת דקאי הפרוסה של חיטין ושלמה מן השיעורין) ומנו, מר בריה דרבינא. דמר בריה דרבינא מניח פרוסה בתוך השלמה ובוצע (**פירש רש"י** או משתיהן או מן השלמה) תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק מניח הפרוסה בתוך השלמה ובוצע ומברך. אמר ליה מה שמך, אמר ליה שלמן. אמר ליה שלום אתה ושלמה משנתך, ששמת שלום בין התלמידים.

אמר רב פפא הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלמה ובוצע. מאי טעמא לחם עני כתיב (ודרכו של עני בפרוסה, לפיכך צריך שיראה כבוצע מן הפרוסה **כתבו התוס' כיון** שבפסח נאמר 'לחם עני' צריך להניח את הפרוסה תחת השלמה, ואז נראה כבוצע גם מהפרוסה, אבל למעשה יבצע רק מהשלמה, ועל הפרוסה יברך על אכילת מצה, וכורכים ואוכלים משתיהן יחד כדי שיהא נראה כבוצע על הפרוסה וכן המנהג. אבל אין לעשות 'המוציא' וגם 'על אכילת מצה' מן הפרוסה דהוי כעושה מצות חבילות חבילות **ונראה לי** שאין זה נקרא 'חבילות חבילות' משום שברכת 'המוציא' היא 'ברכת הנהנין' ולא ברכת המצוות. **ורבינו מנחם מווינ"א** היה רגיל לברך את ב' הברכות על הפרוסה משום שסבר שאין השלמה באה כי אם בשביל לחם משנה. **ור"י היה** רגיל לברך תחלה ברכת 'המוציא' על שתיהן קודם שיבצע, ואחר כך מברך 'על אכילת מצה' ובוצע משתיהן ואין זה חבילות מאחר שהיה עושה על שתיהן. **ופעמים** מפיק הר"י נפשיה מפלוגתא ולא היה רוצה לשנות המנהג והיה מברך על השלמה תחלה המוציא והיה בוצע קצת לא היה מפרידה עד שיברך על הפרוסה על אכילת מצה ובוצע משתיהן יחד). **פסק השו"ע** היו לפניו חתיכות של פת, ופת שלם הכל ממין אחד, מברך על השלם אפילו הוא פת קיבר (**הגה** פי' לחם שאינו נקי) וקטן, והחתיכות פת נקיה וגדולה. אבל אם השלם שעורים והחתיכות מחטים, אפי' היא קטנה מניח הפרוסה תחת השלימה ובוצע משתיהן יחד. (**הגה** וכל זה כשרוצה לאכול משניהם, אבל אם אינו רוצה לאכול אלא מאחד, יבצע עליו ואין לחוש לשני, אע"פ שחשוב או חביב עליו) או"ח (קסה,א). **מסביר בית יוסף** לעניין שלמה ופרוסה מאותו מין פסק כר' יוחנן, לעניין שלמה שעורין ופרוסה מן החיטין הרי"ף והרמב"ם הסבירו שרב שלמן קאי על זה, ודלא כפירוש רש"י. **פסק הרמב"ם** תורמין בצל שלם, אע"פ שהוא קטן, אבל לא חצי בצל אע"פ שהוא גדול תרומות (ה,ב). **כתב כס"מ** שפסק כת"ק, והיינו אפי' שיש כהן (היינו שלא קיבל את חילוק הגמ' שכשיש כהן גם ת"ק מודה שחלי בצל גדול עדיף).

אמר רבי אבא ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי כברות. מאי טעמא לחם משנה כתיב (בְּמַן). אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתי ובצע חדא. רבי זירא הוה בצע אכולא שירותא (**פירש רש"י** פרוסה גדולה שהיה די לו לכל הסעודה **והקשה עליו הרשב"א** שהרי אדרבה הנהגה טובה היא שבוצע בעין טובה. **והגר"א בביאורו** (**רע"ד ס"א**) הוסיף להקשות מדוע נחשב הדבר לרעבתנות והרי חותך רק את הנצרך לו לסעודה **ומשום כך פירש הרשב"א** ש'אכולא שירותא' היינו שבצע את כל הכברות שהיו לפניו, ובא לחלוק בזה על מנהגו של רב כהנא שבצע רק אחת מהכברות) אמר ליה רבינא לרב אשי והא קא מתחזי כרעבתנותא? אמר ליה כיון דכל יומא לא קעביד הכי, והאידנא קא עביד לא מתחזי כרעבתנותא. **פסק השו"ע** בוצע על שתי כברות (**הגה** שלימות) שאוחז שתיהן בידו ובוצע התחתונה. (**הגה** ודוקא בלילי

שבת, אבל ביום השבת או בלילי יום טוב בוצע על העליונה והטעם הוא על דרך הקבלה) או"ח (רעד,א). * מ"ש לבצוע על התחתונה/עליונה מבואר בכלבו ובדרכי משה * סדר בציעת הפת עפ"י תורת האר"י עיין בכה"ח סק"ב.

רב אמי ורב אסי כי הוה מתרמי להו ריפתא דערובא (שערבו בו אתמול ערובי חצירות) מברכין עליה המוציא לחם מן הארץ, אמרי הואיל ואתעביד ביה מצוה חדא, נעביד ביה מצוה אחריתי. **פסק הרמ"א** ויש לבצוע עליו בשחרית בשבת. ודוקא במקום שנוהגים לערב כל ערב שבת, אבל עדיף טפי לערב על כל השנה בפעם אחת או"ח (שצד,ב).

[דף מ ע"א] אמר רב טול ברוך, טול ברוך (הבוצע קודם שטעם מן הפרוסה בצע ממנה והושיט למי שאצלו, ואמר לו טול מפרוסת הברכה, אע"פ שסח בינתים...) אינו צריך לברך [ואע"ג דשיחה הויא הפסקה כדאמרינן (מנחות לו.) סח בין תפילין לתפילין צריך לברך, וכן בכסוי הדם, הך שיחה צורך ברכה, ולא מפסקא. **הנשמת אדם** (**כלל כ"ה ס"ט**) למד מכאן לענין העומד בתפלה וטעה באיזה דבר ושכח כיצד לנהוג, מותר לו לשאול מה דינו ואין זה הפסק, כיון שזה דיבור שהוא לצורך אותו דבר] הבא מלח, הבא לפתן צריך לברך (**כתבו התוס'** ואנו אין אנו רגילים להביא על השלחן לא מלח ולא לפתן משום דפת שלנו חשוב והרי הוא כי הא דאמר בסמוך לית דין צריך בשש. **מיהו** רבי מנחם היה מדקדק מאד להביא מלח על השלחן כדאיתא במדרש כשישראל יושבין על השלחן וממתינין זה את זה עד שיטלו ידיהם והן בלא מצות השטן מקטרג עליהם וברית מלח מגין עליהם) **ורבי יוחנן אמר** אפילו הביאו מלח, הביאו לפתן נמי אינו צריך לברך (שאף זו צורך ברכה שתהא פרוסה של ברכה נאכלת בטעם) גביל לתורי גביל לתורי (גביל את המורסן במים לצורך השוורים) צריך לברך **ורב ששת אמר** אפילו גביל לתורי נמי אינו צריך לברך, דאמר רב אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ [**טעם האיסור ביאר השאילת יעב"ץ** (**סי"ז**) וז"ל 'ואם לא תהא לה עת קבוע לאכילה תמות מרעב, לכן הטילה התורה חובה על האדם שהן שלו לפרנסם קודם שיאכל הוא עצמו לקנות מדת רחמנות בנפשו'). **פסק השו"ע א.** יאכל מיד ולא ישיח בין ברכה לאכילה, ואם שח, צריך לחזור ולברך **אא"כ** היתה השיחה בדברים מענין דברים שמברכין עליו, כגון שבירך על הפת וקודם שאכל אמר הביאו מלח או ליפתן תנו לפלוני לאכול, תנו מאכל לבהמה וכיוצא באלו, א"צ לברך. [**הגה** ומ"מ לכתחלה לא יפסיק כלל, והא דאם שח דברים בטלים צריך לחזור ולברך, היינו דוקא ששח קודם שאכל הבוצע, אבל אח"כ לא הוי שיחה הפסק, אעפ"י שעדיין לא אכלו אחרים המסובים, כבר יצאו כולם באכילת הבוצע, כי אין צריכים כולם לאכול מן פרוסת הבוצע, רק שעושין כן לחבוב מצוה (**מ"ב** מיהו לכתחלה בודאי אסור לכל אחד מהשומעים להפסיק קודם שיטעום. **והנה** זהו רק דעת הרמ"א אבל כמעט כל האחרונים חולקים עליו וס"ל דלא עדיף השומע מהמברך עצמו כששח קודם טעימתו שחוזר ומברך וה"נ השומעים אם הפסיקו בדברים קודם טעימתן שחוזרין ומברכין. **ודע עוד** דאם המברך שח קודם שטעם אף שהשומעים לא שחו כלל משמע מהפוסקים לכאורה דשוב אינם יוצאים בהברכה כמו שכתבתי בבה"ל וצ"ע לדינא) או"ח (קסז,ו). **כתב כה"ח** אע"ג שקיי"ל סב"ל, כאן שלא הוציא הברכה בפיו יש להורות שיברך אם דיבר השומע לפני שטעם. **אמנם ההליכות עולם ח"א עמ' שמז** שאמרינן סב"ל, והמברך יש לו על מי לסמוך]. **פסק הרמב"ם** ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן עבדים (ט,ח).

אמר רבא בר שמואל משום רבי חייא אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד. רבא בר שמואל אקלע לבי ריש גלותא, אפיקו ליה ריפתא ובצע להדיא. אמרו ליה הדר מר משמעתיה? אמר להו לית דין צריך בשש (עכוב, כלומר פת נקיה היא זו, ואין צריכה לפתן). **פסק השו"ע** לא יבצע עד שיביאו לפניו מלח או ליפתן (**פי' רש"י** כל דבר הנאכל עם הפת) ללפת בו פרוסת הבציעה, ואם היא נקייה או שהיא מתובלת בתבלין או במלח כעין שלנו או נתכוין לאכול פת חריבה, אינו צריך להמתין (**הגה** ומ"מ אם רוצה להמתין קודם הברכה עד שיביאו לפניו מלח ותבלין הרשות בידו ואין לחוש להפסק בין נטילה להמוציא כיון שהוא צורך סעודה) (**הגה** ומ"מ מצוה להניח על כל שלחן מלח קודם שיבצע, כי השלחן דומה למזבח והאכילה כקרבן,

מ.

ונאמר על כל קרבנך תקריב מלח) והוא מגין מן הפורעניות או"ח (קסז,ה). **כף החיים** כתב שלדעת האר"י יש צורך בדבר לכן חייב להמתין אא"כ חושש שיהיה שהייה רבה עד שיהיה הסח הדעת לנטילה, אזי במקום המלח יטבל בלחם...

ואמר רבא בר שמואל משום רבי חייא אין מי רגלים כלים (מן הגוף) אלא בישיבה (לפי שכשהקלוח קרוב לפיסוק הוא דואג שלא יפלו נצוצות על רגליו ומפסיק) **אמר רב כהנא** ובעפר תיחוה (ליכא נצוצות) אפילו בעמידה, ואי ליכא עפר תיחוה יעמוד במקום גבוה וישתין למקום מדרון. **פסק הש"ע** לא ישתין מעומד, מפני ניצוצות הניתזין על רגליו, אם לא שיעמוד במקום גבוה או שישתין לתוך עפר תחוה (פי' קרקע שאינה בתולה אלא כגון של ארץ הרושה) או"ח (ג,יג).

ואמר רבא בר שמואל משמיה דרבי חייא אחר כל אכילתך אכול מלח, ואחר כל שתייתך שתה מים, ואי אתה נזוק. תניא נמי הכי... **תניא אידך** אכל כל מאכל ולא אכל מלח, שתה כל משקין ולא שתה מים, ביום ידאג מן ריח הפה, ובלילה ידאג מפני אסכרה (דלקת הגרון). **כ"פ הש"ע** או"ח (קעט,ו).

תנו רבנן המקפה אכילתו במים (שותה מים הרבה אחר אכילתו עד שאכילתו צפה במים) אינו בא לידי חולי מעים. וכמה? אמר רב חסדא קיתון לפת (**כתב בהערות הגריש"א** לא נתבאר לן שיעור זה. אמנם מדברי רש"י נראה ששיעורו הוא שנראה כאילו צף אכילתו במים). **פסק הרמב"ם** לא ישתה מים בתוך המזון אלא מעט ומזוג ביין, וכשיתחיל המזון להתעכל במעיו שותה מה שהוא צריך לשתות, ולא ירבה לשתות מים ואפילו כשיתעכל המזון דעות (ד,ב). **הקשה הפר"ח** שהרמב"ם כתב הפך גמרתנו, שכתבה להרבות שתיה בזמן האוכל. **ויישב הבן יויד** רבינו שיודע ובקי ברפואות מפרש הגמרא הכי המקפה אכילתו במים אחר אכילתו שהתחיל המזון להתעכל.

אמר רבי יוחנן הרגיל בעדשים אחת לשלשים יום מונע אסכרה מתוך ביתו (שהחולי בא מחמת עצור בני מעים, והעדשים משלשלים) אבל כל יומא, לא. מאי טעמא משום דקשה לריה הפה. **ואמר רבי יוחנן** הרגיל בחרדל אחת לשלשים יום מונע חלאים מתוך ביתו, אבל כל יומא לא. מאי טעמא משום דקשה לחולשא דלבא. **אמר רב** הרגיל בדגים קטנים אינו בא לידי חולי מעים ולא עוד אלא שדגים קטנים מפרין ומרבין ומברין כל גופו של אדם. **אמר רבי חמא ברבי חנינא** הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב. מיתיבי, רבי שמעון בן גמליאל אומר קצח אחד מששים סמני המות הוא, והישן למזרח גרנו דמו בראשו? לא קשיא הא בריחו (קשה) הא בטעמו. אימיה דרבי ירמיה אפיא ליה ריפתא, ומדבקא ליה (בריפתא עד שקלט הטעם) ומקלפא ליה (בשביל הריח).

איתא במשנה 'רבי יהודה אומר בורא מיני דשאים' **אמר רבי זירא** אין הלכה כרבי יהודה. **ואמר רבי זירא** מאי טעמא דרבי יהודה אמר קרא בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם [יוֹם], וכי ביום מברכין אותו ובלילה אין מברכין אותו, אלא לומר לך כל יום ויום תן לו מעין ברכותיו, הכא נמי, כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו.

ואמר רבי זירא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק, מלא אינו מחזיק, אבל הקב"ה אינו כן מלא (אדם חכם) מחזיק, ריקן אינו מחזיק, שנאמר וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע, אם שמוע תשמע, ואם לאו לא תשמע. דבר אחר אם שמוע (פעם אחת) בישן (ששנית ושלשת מה ששמעת אשתקד) תשמע בחדש (סופך שתטה אזן פעם אחרת) ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע.

משנה בירך על פירות האילן בפה"א יצא, ועל פירות הארץ בפה"ע לא יצא. ועל כולם, אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא.

מאן תנא (של משנתנו, דס"ל) דעיקר אילן ארעא היא (דעיקר כל הפירות היא הארץ, והכל גדל הימנה)? אמר רב נחמן בר יצחק רבי יהודה היא (**כתבו התוס'** ונראה דהלכה כרבי יהודה דסתם לן תנא כוותיה, ואם ברך על פירות האילן בפה"א יצא) **דתנן** (היה לו בית השלחין וכו מעין שהוא משקהו ממנו, וקצר בכורים

ממנו, ואח"כ...) **יבש המעין** (וכן שדה האילן וקצץ בכורים ממנו, ואח"כ) **ונקצץ האילן, מביא ואינו קורא** (**פירש רש"י** שאינו יכול לומר מן האדמה אשר נתתה לי, דכיון דיבש המעין ונקצץ האילן ממנה בטלה לה ארעא **כתבו התוס'** יש מפרשים לכך 'מביא ואינו קורא' מפני שאינו נראה כמשבח להקב"ה אלא כקובל על מה שנתן לו אדמה שאינה ראויה לפירות) **רבי יהודה אומר מביא וקורא** (שהארץ היא עיקר). **פסק הש"ע** בירך על פירות האילן בפה"א, **יצא** או"ח (רו,א). **דעת הרמב"ם** שלא יצא שהגמ' השמיעה שהמשנה כר' יהודה ללמד שאין הלכה כהמשנה. **פסק הרמב"ם** הפריש בכוריו ויבש המעיין או שנקצץ האילן מביא ואינו קורא לפי שזה כמי שאין לו קרקע שהרי אבדה ביכורים (ד,יב). פסק כת"ק.

איתא במשנה 'ועל פירות הארץ בפה"ע לא יצא' פשיטא? **אמר רב נחמן בר יצחק** לא נצרכה אלא לרבי יהודה דאמר חטה מין אילן היא **דתניא** אילן שאכל ממנו אדם הראשון, רבי מאיר אומר גפן היה, שאין לך דבר שמביא יללה על האדם אלא יין (וזה הביא מיתה) שנאמר וַיִּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר, רבי נחמיה אומר תאנה היתה, שבדבר שנתקלקלו בו נתקנו, שנאמר וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה, רבי יהודה אומר חטה היתה שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן (וזה נקרא עץ הדעת) סלקא דעתך אמינא, הואיל ואמר רבי יהודה חטה מין אילן היא, ליברך עליה בפה"ע קמשמע לן היכא מברכינן בפה"ע היכא דכי שקלת ליה לפירי איתיה לגווזא (**פירש רש"י** הענף של עץ. **אולם הרא"ש** (**פימן כ"ג**) פירש שכל שאין צורך לנטוע אותו כל שנה אלא השורשים נשארים בארץ ומצמיחים פירות לשנה הבאה הריהו נחשב ל'עץ'. **יש פירשו בדעת הגאונים** שצירך שישאר הגזע כדי שייחשב בפה"ע) והדר מפיק [פירי אחריני **כתבו התוס'** מהכא נראה דתותים וכיוצא בהן צריכין לברך עליהם בורא פרי העץ שהרי דרך העץ להתקיים ימים רבים וכי שקיל הפרי בשנה זו הדר אתי פרי באותו העץ עצמו **מיהו הרב רבי מנחם** הביא ראיה מירושלמי דמסכת כלאים דמברכין על כל מיני דאטד בפה"א] [**דף מ ע"ב**] אבל היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתיה לגווזא דהדר מפיק לא מברכינן עליה בפה"ע אלא בפה"א. **פסק הש"ע** על התותים הגדלים בסנה, בפה"א (**הגה** דלא מקרי עץ אלא שמוציא עליו מעצו (**מ"ב** ואז יש על פריו שם פרי עץ אף אם העץ הוא גבעול דק) אבל מה שמוציא עליו משרשיו לא מקרי עץ, והני כיון דכלה עציו לגמרי בחורף והדר פרח משרשיו, מברכין עליו בפה"א) או"ח (רג,ב). **סיכם הפסקי תשובות** הלכה למעשה נושא זה, וזת"ד **א.** כל שצריך לזרוע בכל פעם מחדש כדי להניב פירות, לדברי הכל פרי האדמה הוא, ובכלל זה רוב סוגי הירקות, וכל הקטניות למיניהם. **ב.** כל שהשורש נשאר קיים באדמה, ורק הגזע והענפים והעלים וכו' כלים לגמרי, ולא נשאר אלא השורש טמון בקרקע, וממנו יוצא עוד הפעם גזע וענפים ופרי, ברכת הפרי בפה"א, וסתימת הפוסקים שאפילו בדיעבד אם בירך בפה"ע על מין כזה לא יצא **ג.** אם נשארו שרשים מעל פני הקרקע וממנו יוצאים עוד הפעם גזע וענפים ופרי, גם בזה ברכת הפרי בפה"א, אבל בדיעבד אם בירך בפה"ע יצא. ובכלל סוג זה הוא פרי האנגס, בננה, תות שדה ותות יער, שומשום. **ד.** אם נשאר הגזע כולו, ורק הענפים נושרים לאחר הוצאת הפרי ושוב צומחים מחדש ומוציאים עוד פרי וחוזר חלילה, ג"כ נקטינן בכלל פרי האדמה הוא. ובכלל סוג זה הוא הפפיאה והחצילים, אך כל שכן בזה אם בירך בפה"ע יצא. **ה.** ובכלל מין אילן לדברי הכל, כשגם הענפים נשארים מעונה לעונה ומוציאים פירות, ובזה אפילו אם הגזע דק ושברירי מכל מקום ברכת הפירות בפה"ע. **ו.** אמנם אם אינו גבוה יותר משלשה טפחים נחלקו דיעות הפוסקים, ובמשנ"ב (סק"ג) כתב שנוהגים לברך בפה"א, אך יש אומרים שבזמננו נהוג בהרבה מקומות לברך על פירותיהן בפה"ע, ובכלל מין זה הוא האוכמניות ופרי הפטל. * ודע, שבכל המינים הנזכרים (אנגס, בננות, תות שדה, שומשום, פפיאה, חצילים) שיש בהם פלוגתא אם פרי אדמה הן או פרי עץ יש אומרים שמהנכון כשיש לפניו פירות עץ ופירות אלו להקדים ולברך האדמה על פירות אלו ואח"כ יברך על פירות העץ, אך מנהג העולם לא להקפיד על כך ומקדימים לברך בפה"ע על פירות האילן ואח"כ מברכים עליהם בפה"א (וכדין קדימה בברכות דלקמן סי' רי"א), וסמכינן דמסתמא אינם נפטרים אא"כ היתה כוונתו מפורשת שברכת בפה"ע יפטור אותם שאז שוב אין מברך עליהם בפה"א.

איתא במשנה 'ועל כולן אם אמר שהכל...' **אתמר, רב הונא אמר** חוץ מן הפת ומן היין (שגורם ברכות הרבה לעצמו בקדוש ובהבדלה ובברכת התנים) **ורבי יוחנן אמר** אפילו פת ויין (**כתבו התוס'** וכן הלכה דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן וכ"ש לגבי רב הונא שהיה תלמידו של רב). **נימא כתנאי** ראה פת ואמר כמה נאה פת זו ברוך המקום שבראה יצא. ראה תאנה ואמר כמה נאה תאנה

מ:

זו ברוך המקום שבראה יצא, דברי רבי מאיר [**הגר"א** (**ס"ח ס"א**) נקט שיצא רק בדיעבד **אמנם בתוספתא** (**פ"ד ה"ה**) משמע שהוא לכתחילה. **כתבו הרשב"א והריטב"א** שהלכה כרבי מאיר שיצא, משום שהירושלמי הכריע כמותו, ועוד שהרי מסוגייתנו נראה שרבי יוחנן סובר כרבי מאיר והלכה כרבי יוחנן] רבי יוסי אומר כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו. נימא, רב הונא דאמר כרבי יוסי, ורבי יוחנן דאמר כרבי מאיר? אמר לך רב הונא אנא דאמרי אפילו לרבי מאיר, עד כאן לא קאמר רבי מאיר התם אלא היכא דקא מדכר שמיה דפת, אבל היכא דלא קא מדכר שמיה דפת אפילו רבי מאיר מודה. ורבי יוחנן אמר לך אנא דאמרי אפילו לרבי יוסי, עד כאן לא קאמר רבי יוסי התם אלא משום דקאמר ברכה דלא תקינו רבנן, אבל אמר שהכל נהיה בדברו דתקינו רבנן אפילו רבי יוסי מודה.

בנימין רעיא כרך ריפתא ואמר בריך מריה דהאי פיתא **אמר רב** יצא. והאמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה? דאמר בריך רחמנא מריה דהאי פיתא. והא בעינן שלש ברכות? מאי יצא דקאמר רב נמי, יצא ידי ברכה ראשונה (ברכת הזן **כתב התוס' רא"ש** הוא הדין אם בירך ברכה ראשונה על הפת בנוסח זה יצא ידי חובתו). מאי קמשמע לן אע"ג דאמרה בלשון חול, תנינא, ואלו נאמרים בכל לשון פרשת סוטה (כשהכהן משביעה) וידוי מעשר, ק"ש, ותפלה, וברכת המזון? אצטריך, סלקא דעתך אמינא הני מילי דאמרה בלשון חול כי היכי דתקינו רבנן בלשון קדש, אבל לא אמרה בלשון חול כי היכי דתקינו רבנן בלשון קדש (כגון הכא בברכת 'בריך רחמנא' שלא הזכיר שהקב"ה הוציא הלחם מן הארץ) אימא לא, קמשמע לן. **פסק השו"ע** אם במקום ברכת המוציא בירך שהכל נהיה בדברו, או שאמר בריך רחמנא מלכא מאריה דהאי פיתא, יצא או"ח (קסז,י). **הסביר בית יוסף** הטור הבין שכמו שמהני 'בריך רחמנא' לעניין ברכת הזן, מועיל גם לעניין ברכת המוציא. **פסק הרמב"ם** וכל הברכות כולן נאמרין בכל לשון והוא שיאמר כעין שתקנו חכמים, ואם שינה את המטבע הואיל והזכיר אזכרה ומלכות וענין הברכה אפילו בלשון חול יצא ברכות (א,ו).

הסביר ההגהות מימוניות דקיימא לן כרבי מאיר. וע"ע בכס"מ שיש לכאורה סתירה מהלכות ק"ש.

גופא, אמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה. **ורבי יוחנן אמר** כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה. אמר אביי כוותיה דרב מסתברא, **דתניא** (בקרא בפרשת וידוי מעשר) לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי. לא עברתי מלברכך (**פירש רש"י** ברכת המצוות על הפרשת תרומה ומעשר. מבואר מדבריו שברכת הפרשת תרומות ומעשרות היא מהתורה. **ותמהו האחרונים** הרי ברכת המצות חיובה היא מדרבנן וכמבואר (טו.) **וביאר הגל"ח והמנחת חינוך (מצוה ת"כ)** שאף שברכת המצות חיובה אינו אלא מדרבנן, מכל מקום, יש חיוב מהתורה להודות על שזכה לקיים את המצוה. **אכן הפני יהושע** פירש שהדרשה שבברייתא היא אסמכתא לחיוב המוטל מדרבנן לברך ברכת המצוות) ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו, ואילו מלכות לא קתני. ורבי יוחנן תני ולא שכחתי מלהזכיר שמך ומלכותך עליו (**כתבו התוס'** רב אלפס פסק כר' יוחנן וכן פסק ר"י דכל ברכה שאין בה מלכות שמים אינה ברכה, ולכך היה אומר ר"י שאם היה מדלג מלכות של ברכת המוציא שצריך לחזור ולברך, ואפי' דלג תיבת העולם בלבד דמלך לבד אינו מלכות). **פסק השו"ע** כל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות, אינה ברכה ואם דילג שם או מלכות, יחזור ויברך ואפי' לא דילג אלא תיבת העולם, לבד, צריך לחזור ולברך, דמלך לבד אינה מלכות או"ח (ריד).

משנה ועל דבר שאין גדולו מן הארץ אומר שהכל נהיה בדברו. על החומץ ועל הנובלות ועל הגובאי (חגבים טהורים) אומר שהכל נהיה בדברו **רבי יהודה אומר** כל שהוא מין קללה (חומץ ונובלות וגובאי על ידי קללה הן באין) אין מברכין עליו. היו לפניו מינין הרבה. **רבי יהודה אומר** אם יש ביניהן מין שבעה עליו הוא מברך **וחכמים אומרים** מברך על איזה מהן שירצה.

תנו רבנן על דבר שאין גדולו מן הארץ, כגון בשר בהמות חיות ועופות ודגים, אומר שהכל נהיה בדברו, על החלב ועל הביצים ועל הגבינה אומר שהכל. על הפת שעפשה, ועל היין שהקרים (להיקרש) ועל התבשיל שעבר צורתו אומר שהכל, על המלח ועל הזמית ועל כמהין ופטריות אומר שהכל.

למימרא, דכמהין ופטריות לאו גדולי קרקע נינהו, והתניא הנודר מפירות הארץ אסור בפירות הארץ ומותר בכמהין ופטריות, ואם אמר כל גדולי קרקע עלי אסור אף בכמהין ופטריות? אמר אביי מירבא רבו מארעא (מלחלוחית הארץ הם גדלים על העצים ועל הכלים) מינקי לא ינקי מארעא (אלא דרך האויר). והא על דבר שאין גדולו מן הארץ קתני (וזה גודל בארץ)? תני על דבר שאין יונק מן הארץ. **כ"פ הש"ע** או"ח (רד,א).

איתא במשנה 'ועל הנובלות' מאי נובלות? **רבי זירא ורבי אילעא, חד אמר** (תמרים שהם...) בושלי כמרא (**פירש רש"י** כמו שרופֵי חמה. **אמנם הערוך, התוס' רא"ש והאו"ז ביארו** שהוא מין תמרים שאין מתבשלין על האילן ואין נכשרין לאכילה אלא תולשין אותן ומחממין אותן בעפר ומתבשלין או נותנין אותן במחצלאות או בתבן להתחמם עד שיתבשלו) **וחד אמר** תמרי דזיקא (שהרוח משירן). תנן, רבי יהודה אומר כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו... בשלמא למאן דאמר בושלי כמרא היינו דמברכינן עלייהו שהכל, אלא למאן דאמר תמרי דזיקא שהכל, בפה"ע מבעי ליה לברוכי (שהרי לא נשתנו לקלקול)? אלא בנובלות סתמא (במשנה כתוב 'נובלות' בלבד) כולי עלמא לא פליגי דבושלי כמרא נינהו (ולכן מובנת המשנה שמברכים 'שהכל') כי פליגי בנובלות תמרה (השנויים במשנה במסכת דמאי) דתנן הקלין שבדמאי (פירות שהקלו חכמים בדמאי שלהן, שהלוקחן מעם הארץ אין צריך לעשרן) השיתין (שאינן חשובים, ואין עם הארץ חש עליהם מלעשרן) והרימין, והעוזרדין, בנות שוח, ובנות שקמה, וגופנין, ונצפה, ונובלות תמרה... בשלמא למאן דאמר בושלי כמרא היינו דקתני הקלין שבדמאי ספיקן הוא דפטור, הא ודאן (אם ידוע שלא הופרש מהן מעשר) חייב, אלא למאן דאמר תמרי דזיקא, ודאן חייב, הפקרא נינהו? הכא במאי עסקינן שעשאן גורן (העני, או מי שלקטן, העמיד מהן ערימת כרי) דאמר רבי יוחנן משום רבי אליעזר בן יעקב הלקט והשכחה והפאה שעשאן (העני) גורן הוקבעו למעשר (מדרבנן, דמאן דחזי סבר שתבואת קרקעו היא).

איכא דאמרי [**דף מא ע"א**] בשלמא למאן דאמר (נובלות דדמאי) תמרי דזיקא, היינו דהכא (במשנה) קרי לה נובלות סתמא (והיינו בושלי כמרא) והתם (לעניין דמאי) קרי לה (נובלות...) תמרה, אלא למאן דאמר (נובלות דדמאי) בושלי כמרא ניתני אידי ואידי נובלות תמרה או אידי ואידי נובלות סתמא? קשיא. **פסק הש"ע** על הנובלות שהם תמרים שבישלם ושרפם החום ויבשו, מברך שהכל (**ביאו"ה** דע דמבואר בש"ס למסקנא דתמרים שנופלין מן האילן מחמת רוח פירי מעליא נינהו ומברך עלייהו בפה"ע, ואם נפלו קודם שנתבשלו עיין מה שכתבנו מקודם דתלוי זה בדעות. ולכתחלה יותר טוב לברך שהכל אם ראוין לאכילה קצת ובדיעבד אם בירך בפה"ע יצא) או"ח (רב,ט). **פסק הרמב"ם** פירות שחזקתן מן ההפקר, כגון השיתין והרימין והעוזרדין ובנות שוח ובנות שקמה והגופנין ונובלות תמרה פטורין מן הדמאי מעשר (יג,א).

איתא במשנה 'היו לפניו מינין הרבה **רבי יהודה אומר** אם יש ביניהן מין שבעה עליו הוא מברך **וחכמים אומרים** מברך על איזה מהן שירצה' **אמר עולא** מחלוקת בשברכותיהן שוות (כגון זיתים ותפוחים, דתרוייהו בפה"ע, ובא לפטור את שתיהן בברכה אחת) דרבי יהודה סבר מין שבעה עדיף, ורבנן סברי מין חביב עדיף. אבל בשאין ברכותיהן שוות (כגון צנון וזית) דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה [**כתבו התוס', פירש"י** ושוב אין כאן מחלוקת כיון שאין האחד פוטר את חבירו אפי' ר' יהודה מודה דאין עדיפות בשבעת המינים אלא מברך על החביב לו (**הרמ"ש סוכר** שכשמין בברכותיהן שוות אין לין קלימה כלל) ואחר כך יברך על השני, וכן יש לפרש דרבי יהודה מודה לחכמים הואיל ולא פי' הגמ' מוטב שנאמר שיחיד מודה לרבים ולא רבים מודים ליחיד. **והקשה רש"י** ולבריך על הצנון ולפטור את הזית דהא תנן לעיל בירך על פירות האילן ב"פ האדמה יצא **ותירץ** דשאני התם שאין שם אלא חד מינא וטעה ובירך בפה"א, אבל הכא כשבירך בפה"א על הצנון לא פטר את חברו שהוא בפה"ע אפי' בדיעבד. **וא"ת** הא אמרינן (לט.) גבי עובדא דבר קפרא דברכת בפה"א חשיבא טפי משהכל לפי שמבוררת טפי, א"כ גם בפה"ע חשיבא טפי מברכת בפה"א **וי"ל** דלא חשיב בפה"ע כל כך מבפה"א כמו שחשוב בפה"א משהכל, **ומ"ש** בהלכות גדולות דבפה"ע תקדים לבפה"א דמבוררת טפי, היינו לפי המסקנא דלקמן דפליגי בשאין ברכותיהן שוות].

פליגי בה רבי אמי ורבי יצחק נפחא, חד אמר מחלוקת בשברכותיהן שוות, דרבי יהודה סבר מין שבעה עדיף, ורבנן סברי מין חביב עדיף, אבל בשאין ברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה. **וחד אמר** אף בשאין ברכותיהן שוות נמי מחלוקת. בשלמא למאן דאמר בשברכותיהן שוות מחלוקת שפיר, אלא למאן דאמר בשאין ברכותיהן שוות פליגי במאי פליגי (הא ודאי לא מפטרי בחדא ברכה)? **אמר רבי ירמיה** להקדים. דאמר רב יוסף כל המוקדם בפסוק זה מוקדם לברכה, שנאמר אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ־זַיִת שֶׁמֶן וּדְבָשׁ. **פסק השו"ע א.** היו לפניו מיני פירות הרבה, אם ברכותיהם שוות ויש ביניהם ממין שבעה, מקדים מין ז' אעפ"י שאינו חביב כמו המין האחר, ואם אין ביניהם ממין שבעה, מקדים החביב. ואם אין ברכותיהם שוות אפילו יש בהן ממין שבעה כגון צנון וזית, איזה מהם שירצה יקדים ואפי' אינו חביב (רא"ש) ויש אומרים שגם בזה צריך להקדים החביב (תוס') ונקרא חביב המין שרגיל להיות חביב עליו, אפילו אם עתה חפץ במין השני (רא"ש ור' יונה) או"ח (ריא,א). נחלקו הראשונים האם הלכה כרבנן או כר' יהודה (יש הכרעים כדבריו, וכ"כ תוס' לט.) והכריע ש"ע כדעת הראשונים שפסקו כר' יהודה **ב.** ולהרמב"ם אם היה מין אחד חביב לו יותר, בין שברכותיהם שוות בין שאינם שוות בין שיש בהם ממין ז' בין שאין בהם ממין ז', מקדים החביב לו אז באותה שעה, ואם אינו רוצה בזה יותר מבזה, אם יש ביניהם משבעת המינים, עליו מברך תחלה או"ח (ריא,ב). **הרמב"ם** פוסק כרבנן שחביב גובר על מין שבעה **ועוד סובר** שהגדרת חביב, מה שחביב לו באותה שעה, ודלא כהרא"ש ור' יונה שהסבירו שחביב עליו ברב פעמים, והובאו בש"ע בסעיף א.

ופליגא דרבי חנן (דאמר לא בא הכתוב להודיע שבח חשיבות הפירות בטעם שלהם, אלא שבחה של ארץ ישראל שיש בה פירות ששיעורי תורה נתלין בהן, וכיון דהכי הוא לא הקפיד הכתוב על סדרן, שהרי בזו כולן שוין) **דאמר** כל הפסוק כולו לשיעורין **נאמר חטה דתנן הנכנס** לבית המנוגע (כתיב **והבא** אל הבית יטמא עד הערב ולא כתיב כבום בגדים, **והאוכל** בבית יכבס את בגדיו, בשוהא שיעור אכילה ואפילו לא יאכל) וכליו על כתפיו וסנדליו וטבעותיו בידיו הוא והן טמאין מיד (הכל בכלל 'והבא אל הבית') היה לבוש כליו, וסנדליו ברגליו, וטבעותיו באצבעותיו הוא טמא מיד, והן טהורין עד שישהא בכדי אכילת פרס (חצי ככר ששיערו בו חכמים את העירוב שהוא כולו מזון שתי סעודות, וחציו מזון סעודה אחת) פת חטין (נאכלת מהר) ולא פת שעורין, מיסב (דרך הסבה, שהיא נאכלת מהר, שאינו פונה אנה ואנה) ואוכלן בלפתן. **שעורה** דתנן עצם כשעורה מטמא במגע ובמשא, ואינו מטמא באהל (הלכה למשה מסיני הוא). **גפן** כדי רביעית יין לנזיר (**פירש רש"י** אכל חרצנים וזגים ולולבין כשיעור רביעית יין חייב. **וביארו התוס'** אבל אם אכל מהן כדי רביעית מים לא מחייב, ששיעור זה קטן יותר, כיון שמים אינם סמיכין ואינם נגדשים חוץ לכלי כמו יין) **תאנה** כגרוגרת להוצאת שבת. **רמון** כדתנן כל כלי בעלי בתים [**דף מא ע"ב**] שיעורן כרמונים (ניקב כמוציא רמון טהור, בעלי בתים חסים על כליהם הלכך ניקב כמוציא קטניות מצניעו לזיתים, ניקב כמוציא זית משתמש לאגוזים, ניקב כמוציא אגוז משתמש בו רמונים, אבל של אומן העומד למכור לא הוי שיעוריה בהכי **ביארו התוס'** שכל זה דווקא בכלי עץ). **ארץ זית שמן** אמר רבי יוסי ברבי חנינא ארץ שרוב שיעוריה (אכילת חלב דם נותר ופיגול) כזיתים. **דבש** ככותבת הגסה ביום הכפורים. ואידך, הני שיעורין בהדיא מי כתיבי, אלא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא.

רב חסדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודתא, אייתו לקמייהו תמרי ורמוני, שקל רב המנונא בריך אתמרי ברישא (**כתב הצל"ח** 'לשון ברישא אינו מדוקדק, דהרי תמרי ורמוני שוים בברכותיהן בפה"ע, וכיון דבירך אחדא מפטר אידך, וכך הוה ליה לגמרא למימר בריך אתמרי', ע"ש). **אמר** ליה רב חסדא לא סבירא ליה מר להא דרבי יצחק כל המוקדם בפסוק זה קודם לברכה? **אמר** ליה זה שני לארץ, וזה המישי **לארץ** (**כתבו התוס'** מ"מ היכא דאיכא חטה וזית או שעורים ותמרים אע"ג דשוין לארץ מכל מקום המוקדם בפסוק דהיינו לארץ ראשון יקדים לברכה) **אמר** ליה מאן יהיב לן נגרי דפרזלא (רגלים של ברזל) **ונשמעינך** (נשמשך, ונלך אחריך תמיד). **פסק השו"ע** כל הקודם בפסוק ארץ חטה ושעורה קודם לברכה, וארץ

בתרא הפסיק הענין, וכל הסמוך לו חשוב מהמאוחר ממנו לארץ קמא, הילכך תמרים קודמים לענבים, שזה שני לארץ בתרא וזה ג׳ לארץ קמא (**הגה** ודוקא שאוכל ענבים כמות שהן, אבל אם עשה מהן יין שקובע ברכה לעצמו בפה״ג חשובה והיא קודמת לברך עליו תחלה, אבל מעשה קדירה מחמשת מיני דגן היא חשובה יותר מברכת היין. כל הנאמר סמוך לארץ קמא, קודם למה שנאמר סמוך לארץ בתרא, לאחר ששוה לו בסמיכה לארץ) או״ח (ריא,ד).

איתמר הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה (ולא ללפת את הפת, דאם כן הוו להו טפלה, ואין חולק בדבר שאין טעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו, אלא לפעמים שבא למתק את פיו בתוך הסעודה בפירות) **אמרו רב הונא ורב נחמן** טעונים ברכה לפניהם (דלאו טפלה נינהו) ואין טעונים ברכה לאחריהם (דברכת המזון פוטרתן) **ורב ששת אמר** טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם (דלא פטר אלא מידי דזיין, והני לא **זייני כתבו התוס׳** לא קי״ל כרב ששת אלא כרב הונא ורב נחמן דאין הלכה כיחיד במקום רבים) **שאין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכסנין בלבד** [**פירש רש״י** לאחר אכילה וברכת המזון היו רגילים להביא כיסנין, והן קליות, לפי שיפין ללב כדאיתא (עירובין כט), ומביאין עמהן פת שנלושה עם תבלין ואוכלין מהן דבר מועט ומתוך שנותנים בה תבלין הרבה ואגוזים ושקדים ומאכלה מועט לא הטעינוה ברכה מעין שלש, מידי דהוה אפת אורז ודוחן, דאמרינן בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ולא כלום (**הר״ח והרשב״ם ז״ל** ׳כיסנין׳ מתפרשת מלשון ׳כיס׳, והכונה לפת העשויה בצורת כיס וממלאים בתוכו שקדים ואגוזים, שמתוך מתיקותה אין בני אדם קובעים סעודתם עליה אלא נאכלת בקינוח. **רב האי גאון ז״ל** לזוהי פת יבשה וקשה שנאכלת בדרך כסיסה). **כתבו התוס׳, מ״ש רש״י** אפי׳ אם אכל מהן אחר בהמ״ז **לא נהירא א.** דאמרינן לעיל כל שיש בו מחמשת המינין צריך ברכה מעין שלש. **ב.** אם מדובר לאחר ברכת המזון למה נקט כיסנין, הרי דין זה נוהג גם באורז ודוחן. **ע״כ צריך לפרש** דמיירי בתוך הסעודה קודם בהמ״ז, וה״ק חוץ מן הפת הבאה בכיסנין בתוך הסעודה קודם ברהמ״ז דאין טעון ברכה לאחריו דפטר ליה בהמ״ז אפי׳ לרב ששת משום דהוי דבר מועט, אבל בלא סעודה אף לאחריו צריך לברך מעין ג׳ ברכות, ולהכי לא נקט פת אורז ודוחן שהרי

אפילו בלא סעודה נמי אין צריכין ברכה מעין ג׳ לאחריו).

ופליגא דרבי חייא דאמר פת פוטרת כל מיני מאכל (בין לפניהם בין לאחריהם) ויין פוטר כל מיני משקים (**כתבו התוס׳** ולכאורה מיירי ביין בלא סעודה, דאי בהדי פת תיפוק ליה דפטר ליה פת, דאפי׳ יין פטור אי לאו טעמא דקובע ברכה לעצמו. **ולית הלכתא** כר׳ חייא שהרי מה שאמר שפת פוטרת כל מיני אוכלין אין הלכה כמותו אלא כפסק רב פפא לקמן, א״כ גם מהא דקאמר יין פוטר כל מיני משקין לית הלכתא כוותיה. **הסכיל המהרש״ל** לא נמו להכריע שאין הלכה כמותו ביין, אלא שאין הכרח לומר שהלכה כמותו **ובאמת הרא״ש** פסק כמותו לגבי יין).

אמר רב פפא, הלכתא דברים הבאים מחמת הסעודה [**פירש רש״י** ללפת בהן את הפת **התוס׳ חלקו עליו** שא״כ מה בא להשמיע, משנה היא, ׳ברך על העיקר פטר את הטפילה׳ (**ר׳ יונה** יישב שיטת רש״י רב פפא עוסק באופן שקביעות סעודתו היתה בבשר או מאכלים אחרים, ובאמצע סעודתו הביאו לפניו פירות ללפת בהם את הפת ואכל מהם עם הפת, ועכשיו הוא אוכל מהם אלא פת אבל דעתו עדיין לאכול מהם אחר כך עם הפת, והיינו רב פפא, שגם הפירות הנאכלים אלא פת נפטרים מברכה כדין ׳טפל׳ ומצטרפים לפירות שאוכל בתחלה ובסוף עם הפת, וזהו בשונה משאר עיקר וטפל, שאף אם יאכל את הטפל עם העיקר ובחלק מאכילתו יאכל את הטפל לבדו, שלא לצורך העיקר, יתחייב בברכה על הטפל) **ולכן הסבירו** שמדובר בדברים שרגילים לאכלן עם הפת כגון בשר ודגים וכל מיני קדרה אפי׳ אכלן בתוך הסעודה בפני עצמן בלא פת, דכיון דמשום פת הם באין הפת פוטרתן]

בתוך הסעודה אין טעונים ברכה לא לפניהם (דהוו להו טפלה) ולא לאחריהם, ושלא מחמת הסעודה (**פירש רש״י** כגון דייסא, וכן כרוב ותרדין, שאינן לפתן ובאין למזון ולשובע **תוס׳ הקשו עליו** שהרי המשנה אמרה בירך על הפת פטר את הפרפרת **ולכן פירשו** תמרים ורימונים ושאר פירות, כיון שלא באו משום לפתן אין הפת פוטרתן, וכרב נחמן ורב הונא) **בתוך הסעודה, טעונים ברכה לפניהם (דלאו טפלה נינהו, ואינן בכלל לחם דנפטר בברכת המוציא) ואין טעונים ברכה לאחריהם** (**פירש רש״י** דמיני מזון נינהו, וברכת המזון פוטרתן) **לאחר סעודה, טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם** (**כתבו התוס׳** אם הביאו דברים לאחר שמשכו את ידיהם מן הפת שוב אין הפת פוטרתן כלל והוי כמו שאכלן בלא שום סעודה, **ועכשיו** אין לנו דין זה דאין מנהג שלנו למשוך ידינו מן הפת כלל עד לאחר בהמ״ז, אלא כל שעה שאנו אוכלין פירות או שום דבר קודם בהמ״ז דעתנו לאכול פת כל שעה, וקיי״ל כפסק דרב פפא).

פסק הש״ע א. יין פוטר כל מיני משקין (**מ״ב** ובלבד שיהיו לפניו על השלחן בשעה שבירך על היין דאלו לא היו

מא: – מב.

לפניו בשעת ברכה אף שהביאו המשקין לפניו בשעה שעמד עדיין היין לפניו לא מהני וצריך לברך עליהם, ויש מקילין אפילו לא היו לפניו ורק שהיה דעתו עליהם, וכ"ז בשלא קבע עצמו לשתות יין ורק כום זה בלבד, אבל אם קבע לשתות יין הסכימו כמה אחרונים דפוטר אפילו המשקין שלא היו לפניו בשעת ברכה כיון שבאו לפניו עכ"פ בעוד שהיין לפניו [ואם באו לפניו אחר גמר שתיית היין צריך לברך על המשקין כ"כ מהר"מ בנעט בביאורו אם לא שהיה דעתו על המשקין קודם גמר השתיה] ולכתחלה טוב יותר לעולם שיהיו שאר המשקין לפניו בעת ברכתו על היין. ודע שאם קידש על היין והוציא אחרים בברכתו אם לא טעמו מכום של קידוש ורוצים לשתות שארי משקין אף שהיו לפניהם בשעה שבירך על היין צריכים לברך על המשקין כי הטעם שיין פוטר הוא משום שכל המשקים טפלים לו וכשאינו שותה לא שייך טעם זה) (**הגה אפילו מברכה ראשונה**) או"ח (קעד,ב). **הרא"ש ור' יונה** חלקו על התוס', וביין הלכתא שפוטר. **ב.** דברים הבאים בתוך הסעודה, אם הם דברים הבאים מחמת הסעודה דהיינו דברים שדרך לקבוע סעודה עליהם ללפת בהם את הפת, כגון בשר, ודגים, וביצים, וירקות, וגבינה, ודייסא ומיני מלוחים, אפי' אוכלם בלא פת אין טעונין ברכה לפניהם, דברכת המוציא פוטרתן, ולא לאחריהם, דברכת המזון פוטרתן, ואם הם דברים הבאים שלא מחמת הסעודה, דהיינו שאין דרך לקבוע סעודה עליהם ללפת בהם את הפת, כגון תאנים וענבים וכל מיני פירות... אם אוכל אותם בלא פת, טעונין ברכה לפניהם דברכת המוציא אינה פוטרתן, דלאו מעיקר סעודה הם, ואינם טעונים ברכה לאחריהם, דכיון שבאו בתוך הסעודה בהמ"ז פוטרתם. ואם בתחלת אכילתו אכל הפירות (עם הפת) ובסוף אכל עמהם פת, אפילו אם בינתיים אכל מהם בלא פת, אינם טעונים ברכה אף לפניהם (**מ"ב** ואם אין בדעתו לאכול עוד עם פת צריך לברך על הפירות לפניהם. **נספר הלכה ברורה** כתב שלא יברך לסב"ל שהרי התוס' חולקים על זה) או"ח (קעז,א) פסק כפירוש התוס' דלא כרש"י **ג.** ודברים הבאים לאחר סעודה קודם ברכת המזון, שהיה מנהג בימי חכמי הגמרא שבסוף הסעודה היו מושכים ידיהם מן הפת ומסירים אותו וקובעים עצמם לאכול פירות ולשתות, כל מה שמביאים אז לפניהם, בין דברים הבאים מחמת הסעודה בין דברים הבאים שלא מחמת הסעודה, טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם, דהמוציא ובהמ"ז אין פוטרין אלא מה שנאכל תוך עיקר הסעודה, ודין זה האחרון אינו מצוי בינינו, לפי שאין אנו רגילין למשוך ידינו מן הפת עד בה"מ או"ח (קעז,ב).

שאלו את בן זומא, מפני מה אמרו דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אינם טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם? אמר להם הואיל ופת פוטרתן. אי הכי, יין נמי נפטריה פת (**הסבירו התוס'** דודאי יין מחמת סעודה אתי, שהוא שותה כמה פעמים, דאי לאו הסעודה לא ישתה)? **שאני יין** [**דף מב ע"א**] דגורם ברכה לעצמו (**פירש רש"י** בכמה מקומות הוא בא, ומברכין עליו, ואע"פ שלא היו צריכים לשתייתו, כגון בקידוש ובברכת אירוסין. **ביאור נוסף ביארו התוס' בשם רשב"א** משום שיש לו ברכה מיוחדת לעצמו. **כתבו התוס'** אומר ר"ת דבשאר משקין כמו מים ושכר הבאים מחמת הסעודה פת פוטרתן, דאפי' יין הוה פוטר, אי לאו דקובע ברכה לעצמו, ודלא **כמחזור ויטרי** שכתב שמברכין למים ברכה בכל פעם ופעם ואפי' בתוך הסעודה דהוי כנמלך. **עוד כתבו התוס'** מה שאנו מברכים בפסח על החזרת על אכילת מרור לבד, שהעולם מקשים אמאי אין מברכין נמי בפה"א. ובפה"א דשאר ירקות אינו פוטר כדקאמרינן התם כיון דאיכא הגדה והלל אסח דעתיה **אלא** וודאי טעמא הוי כיון דרחמנא קביעה חובה דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו, הוי כמו דברים הרגילין לבא מחמת הסעודה דפת פוטרתן). **פסק השו"ע** אם אין לו יין ושותה מים או שאר משקה, אין לברך עליהם דחשיבי כבאים מחמת הסעודה, לפי שאין דרך לאכול בלא שתייה, ואף יין לא היה צריך ברכה לפניו, אלא מפני שהוא חשוב קובע ברכה לעצמו... וי"א לברך על המים שבסעודה, ויש מחמירין עוד לברך עליהם בכל פעם, דסתמא נמלך הוא בכל פעם, והרוצה להסתלק מן הספק ישב קודם נטילה במקום סעודתו, ויברך על דעת לשתות בתוך סעודתו (**הגה** והמנהג כסברא הראשונה) או"ח (קעד,ז).

רב הונא אכל תליסר ריפתי (מפת הבאה בכסנין) בני תלתא תלתא בקבא ולא בריך. אמר ליה רב נחמן עדי כפנא (אלו לרעבון נאכלו, ואכילה מרובה כזו לא נפטרת מברכה) אלא כל שאחרים קובעים עליו סעודה (**לדעת הרא"ש** קביעות סעודה תלוי ברוב בני אדם, שאם אוכל שיעור שרוב בני אדם קובעים

מב.

סעודתם בכך הרי זה נחשב ל'קביעות' ומברך המוציא וברכת המזון, וזהו שלא כדעת הראב"ד הסובר שהענין תלוי בדעתו. **נחלקו הפוסקים** מהו השיעור שרוב בני אדם קובעים בכך סעודתם. **יש אומרים** שהוא שלש או ארבע ביצים שזהו שיעור של סעודת עניים הפחותה ביותר, **ויש אומרים** שיש צורך בשיעור של סעודת בוקר וערב שבני אדם רגילים בה) **צריך לברך** (ברכת המזון).

רב יהודה הוה עסיק ליה לבריה בי רב יהודה בר חביבא, אייתו לקמייהו פת הבאה בכסנין. כי אתא, שמעינהו דקא מברכי המוציא. אמר להו מאי ציצי דקא שמענא, דילמא המוציא לחם מן הארץ קא מברכיתו? אמרי ליה אין דתניא רבי מונא אמר משום רבי יהודה פת הבאה בכסנין מברכין עליה המוציא, ואמר שמואל הלכה כרבי מונא. אמר להו אין הלכה כרבי מונא אתמר. אמרי ליה והא מר הוא דאמר משמיה דשמואל, לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא? שאני התם דקבע סעודתיה עלייהו, אבל היכא דלא קבע סעודתיה עלייהו לא. **פסק הש"ע** פת הבאה בכיסנין, מברך עליו בורא מיני מזונות, ולאחריו ברכה אחת מעין שלש, ואם אכל ממנו שיעור שאחרים רגילים לקבוע עליו, אע"פ שהוא לא שבע ממנו, מברך עליו המוציא וברכת המזון, ואם מתחלה היה בדעתו לאכול ממנו מעט, וברך בורא מיני מזונות, ואח"כ אכל שיעור שאחרים קובעים עליו, יברך עליו בהמ"ז, אע"פ שלא ברך המוציא תחלה, ואם אכל שיעור שאחרים אין קובעים עליו, אע"פ שהוא קובע עליו, אינו מברך אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש, דבטלה דעתו אצל כל אדם או"ח (קסח,ו).

רב פפא איקלע לבי רב הונא בריה דרב נתן, בתר דגמר סעודתייהו אייתו לקמייהו מידי למיכל, שקל רב פפא וקא אכיל. אמרי ליה לא סבר לה מר גמר אסור מלאכול? אמר להו סלק אתמר (אם סלק הלחם וכל האוכל מעל השלחן, ועדיין לא ברכו אסור לאכול). רבא ורבי זירא איקלעו לבי ריש גלותא, לבתר דסליקו תכא מקמייהו שדרו להו ריסתנא (מנה של אוכל) מבי ריש גלותא, רבא אכיל ורבי זירא לא אכיל (**הקשו התוס'** לפי מה שמפרשים העולם הב לן ונבריך אסור למשתי בלא ברכה שלפניו אמאי לא אכל לבריך עליה וליכול **ותרצו** שמא היה תבשיל שהיה בו פת והיה צריך ברכת המוציא ונט"י וטורח היה לעשות כל כך). **אמר ליה לא סבר לה מר סלק אסור מלאכול? אמר ליה אנן אתכא דריש גלותא סמכינן (ואין סילוקנו סלוק, שדעתנו אם ישא משאות מאת פניו אלינו נאכל כתבו התוס'** מי ששכח לאכול אפיקומן ואמר הב לן ונבריך אינו היסח הדעת דאנן אתכא דרחמנא סמכינן, ואם שכח וברך ולא אכל אפיקומן א"צ לחזור דכל מצות לשם מצוה עשויות, ולכן יוצא י"ח במצה שאכל בסעודה אף שלא כיוון בה לצאת י"ח אפיקומן. והא דאמרינן כי אמר הב לן ונבריך אסור למשתי וכן אסורים כולן, היינו דוקא כי אמר בעל הבית אבל לא אורח, ואף איהו גופא יכול לחזור ולאכול עם בעה"ב. וכשרגיל לאכול מיני פירות ומביאין להם בזה אחר זה **יש אומר** שצריך לברך אכל חד וחד לפי שאינן יודעים אם יתן להם בעה"ב יותר **ונראה** שאין צריך לברך לפי שסומכין על שלחן בעה"ב והיינו דבי ריש גלותא). **פסק הש"ע מי שסומך על שלחן אחרים, אפילו אמר הב לן ונברך, לא הוי היסח הדעת** [מ"ב דודאי דעתו אם ירצה בעה"ב לאכול ולשתות עמו יאכל וישתה עמו ואם בשעת אמירתו הסיח דעתו בבירור שאף שיאכל וישתה בעה"ב לא יאכל וישתה עמו ונמלך אח"כ צריך לברך (היינו לדעת רבינו יונה בשתיה לבד ולהרא"ש אף באכילה) וכ"ש כשנטל ידיו דמהני] **עד שיאמר בעל הבית** (מ"ב ואז כל המסובין אסורין ודוקא כששתקו והסכימו לדבריו אבל אם האורח דעתו לאכול ולשתות עוד רשאי אף שאמר בעה"ב הב ונברך וטוב שיגלה לפני המסובין שלא היה לו היסח הדעת שלא יחשבוהו כנמלך) או"ח (קעט,ב).

אמר רב הרגיל בשמן (למשוח ידיו אחר אכילה) שמן מעכבו. אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא אמר לן כגון אנן דרגילינן במשחא, משחא מעכבא לן (לענין ברכה, שאפילו גמר וסלק ולא משח ידיו עדיין סעודה קיימת ואוכל בלא ברכה) ולית הלכתא ככל הני שמעתתא, אלא כי הא דאמר רב, שלש תכיפות הן תכף לסמיכה שחיטה, תכף לגאולה תפלה, תכף לנטילת ידים ברכה (אין סיום סעודה תלוי לא בגמר ולא בסלוק ולא בשמן, אלא במים אחרונים דרק משנטל אסור לאכול **כתבו התוס'** והוא הדין אם אמר הב לן ונבריך אפי' בלא נטילה) **אמר אביי, אף אנו נאמר תכף לתלמידי חכמים** (המקריבו אליו ומארחו בביתו) **ברכה** (בביתו) **שנאמר** (שאמר לבן

ליעקב) וַיְבָרֲכֵנִי ה׳ בִּגְלָלֶךָ. **איבע״א** מהכא, שנאמר ויברך ה׳ אֶת־בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף. **פסק הש״ע** גמר סעודתו ונטל ידיו מים אחרונים, אינו יכול לאכול ולא לשתות, עד שיברך בהמ״ז. ואם אמר הב לן ונברך, הוי היסח הדעת ואסור לו לשתות אלא א״כ יברך עליו תחלה, ואכילה דינה כשתיה להרא״ש אבל להר״ר יונה והר״ן אכילה שאני, שאע״פ שסילק ידו מלאכול ואפילו סלקו השלחן אם רצה לחזור לאכילתו א״צ לברך פעם אחרת, שכל שלא נטל ידיו לא נסתלק לגמרי מאכילה או״ח (קעט,א). **הסביר הר״ן** הטעם לחלק בין שתיה לאכילה, דשתיה משום דאין לה קבע כי אמרו הב לן ונברך הוי נמלך וצריך לחזור ולברך, אבל אכילה יש לה קבע שפעמים שאדם יושב בסעודה קטנה ונמשך לסעודה גדולה, ומשום הכי אפילו גמר ואפילו סילק מותר לאכול עד שיטול ידיו ואינו צריך לברך.

(נוהגין היו להביא קודם אכילה כוס יין לשתות ומביאין לפניהם פרפראות להמשיך אכילה, כגון פרגיות ודגים, ואחר כך מביאין השלחן, ולאחר גמר סעודה יושבים ושותים ואוכלים, ומה הן אוכלים פרפראות, כגון כיסני דמעלו ללבא, ולחמניות, והוא יין ופרפרת שלאחר המזון, ושניהם קודם ברכת המזון) **משנה** ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון, ברך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון, ברך על הפת פטר את הפרפרת (**כתבו התוס׳** נראה דמיירי בפרפרת שבתוך הסעודה דאי בפרפרת שלאחר הסעודה, הא פסק רב פפא דברים הבאים לאחר סעודה טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם) על הפרפרת לא פטר את הפת (**כתבו התוס׳**, ורש״י פירש פרפרת מיני דגים ופרגיות **וקצת קשה** א״כ מאי קמ״ל דברך על הפרפרת דלא פטר את הפת **ונראה כפירוש ר״ח** דפירש דפרפרת פת צנומה בקערה דלית בה תוריתא דנהמא דמברכין עליה בורא מיני מזונות, והשתא ניחא דאצטריך לאשמעינן ברך על הפרפרת לא פטר את הפת אע״ג דהוא מין פת) בית שמאי אומרים אף לא מעשה קדרה (חלקא טרגים וטיסני, **הגמ׳ נשארת** בתיקו האם בית שמאי על הרישא פליגי והיינו **שפת** לא פוטרת לא פרפרת ולא מעשה קדרה, או דילמא אסיפא פליגי **שפרפרת** לא פוטרת לא פת ולא מעשה קדרה) היו יושבין כל אחד מברך לעצמו, הסבו אחד מברך לכולן (**כתבו התוס׳** ואנו אין לנו הסבה אלא בפת בלבד, ופת מהני אפי׳ בלא הסבה, דדוקא לדידהו שהיו אוכלים בהסבה היו צריכים הסבה אבל עכשיו כולנו אוכלים על שלחן אחד וכשאנו אוכלין יחד היינו קביעותינו, בגמרא משמע שמה שאמרנו ״הסבו אחד מברך לכולן״ הוא בין בברכת המוציא בין בברכת המזון, **וא״ת** מאי שנא דבמוגמר אפילו לא הסבו אחד מברך לכולם בירושלמי פריך ומשני משום דבמוגמר כולם נהנים ביחד אבל אכילה ושתיה אינה באה אלא לזה אחר זה) **[דף מב ע״ב]** בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו. אחר המזון אחד מברך לכולם, והוא (אותו שברך על היין) אומר על המוגמר (שהיו רגילים להביא לפניהם אחר אכילה אבקת רוכלין על האש במחתות לריח טוב ומברכים עליו בורא עצי בשמים) ואע״פ שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה (**פירש רש״י** לאחר ברכת המזון, שאינו מצרכי סעודה, אפילו הכי מי שברך על היין, שהתחיל בברכות אחרונות גומרן. **אולם רבינו יונה פירש** שמדובר במוגמר הבא לאחר הסעודה קודם ברכת המזון, והידשה המשנה שאף שבדרך כלל מביאים את המוגמר לאחר שכבר בירכו ברכת המזון שאז ודאי שאין צורך לכבד בברכת המוגמר את אותו שבירך על היין כי אין שייכות בין זה לזה, מכל מקום עכשיו שהביאו את המוגמר קודם ברכת המזון יש לכבד בברכתו את מי שכבר בירך על היין. **שיטת הגאונים הובא בר׳ יונה** מדובר במוגמר הבא באמצע הסעודה והנידון הוא שאותו אחד שבירך ברכת המוציא יוסיף ויברך גם על המוגמר).

אמר רבי יוחנן לא שנו (דיין שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון) אלא בשבתות וימים טובים (**ר׳ יהושע בן לוי** הוסיף בשעה שאדם יוצא מבית המרחץ, ובשעת הקזת דם) הואיל ואדם קובע סעודתו על היין (דדעתו היתה לישב אחר המזון ולשתות, וכי בריך ברישא אדעתא דהכי בריך) אבל בשאר ימות השנה מברך על כל כוס וכוס.... רב יצחק בר יוסף איקלע לבי אביי ביום טוב, חזייה דבריך אכל כסא וכסא. אמר ליה לא סבר לה מר להא דרבי יהושע בן לוי? אמר ליה נמלך אנא (איני רגיל לקבוע סעודה על היין). **פסק הרמב״ם** בשבתות ובימים טובים ובסעודת הקזת הדם ובשעה שיצא מן המרחץ וכיוצא בהן שאדם קובע סעודתו על היין, אם בירך על היין שלפני המזון פטר את היין ששתה לאחר המזון קודם שיברך ברכת המזון, אבל בשאר הימים צריך לחזור ולברך בתחלה על היין של אחר המזון ברכות (ד,יב).

איבעיא להו בא להם יין בתוך המזון (וקודם המזון לא בא להם) מהו שיפטור את היין שלאחר

המזון, אם תימצי לומר (להביא ראיה ממשנתנו) ברך על היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון (אינה ראיה...) משום דזה לשתות וזה לשתות, אבל הכא דזה (דלאחר המזון) לשתות וזה (בתוך המזון) לשרות (לא היו רגילין לשתות בתוך הסעודה אלא מעט, לשרות) לא (מאחר שאין היין שבתוך המזון חשוב כל כך כדי שיהיה בכוחו לפטור את היין שלאחר המזון החשוב ממנו) או דילמא לא שנא? **רב ורב נחמן אומרים** שפוטר **ורב כהנא ורב ששת ואמר רב הונא ורב יהודה וכל תלמידי דרב** אינו פוטר (**כתבו התוס**׳ ונראה דהלכה כתלמידי דרב, דרב ששת קאי כותייהו והלכתא כותיה מרב נחמן דהלכה כרב נחמן בדיני וכרב ששת באיסורי, **מיהו** אין אנו צריכין לאותו פסק דאין אנו מושכין ידינו מן הפת כלל ולכן אין לנו דין של יין שלאחר המזון. **ונראה** דיין שלפני סעודה פוטר את היין שבתוך הסעודה זה לשתות וזה לשרות פוטר שפיר. **עוד כתבו** מה דנקט הגמ׳ שבתות וי״ט לאו דוקא דה״ה אם קבעו סעודה על היין בשאר ימות החול, **וכן** אם הביא אדם יין לפני הסעודה לשתות בתוך הסעודה פשיטא דיין דלפני סעודה פוטרו כיון שהיה דעתו לשתותו בתוך הסעודה **וכן** יין של קידוש פוטר יין שבתוך הסעודה **וכן הבדלה** אם הביא על שלחנו להבדיל דפוטר יין שלאחרי כן שבתוך הסעודה. **ולאפוקי** מהני דחולקין ואמרי דוקא קידוש פוטר משום דאין קידוש אלא במקום סעודה אבל יין של הבדלה לא פטר אפילו הבדיל לאחר נטילה. **מיהו נראה** כיון דנטל ידיו ודעתו לאכול ולשתות שם פוטר אפילו דהבדלה **ומיהו** יש שמחמירין להבדיל קודם נטילת ידים לאפוקי נפשייהו מפלוגתא דאז ודאי צריך לברך אחריו ברכה מעין שלש ולא פטר יין שבתוך המזון). **פסק הרמב״ם** ...יין בתוך המזון... ואינו פוטר את היין שלאחר המזון ברכות (ד,יב).

איתא במשנה ׳היו יושבין כל אחד ואחד מברך לעצמו, הסבו אחד מברך לכולם׳ הסבו אין, לא הסבו לא **ורמינהו** עשרה שהיו הולכים בדרך, אע״פ שכולם אוכלים מככר אחד, כל אחד ואחד מברך לעצמו, ישבו לאכול אע״פ שכל אחד ואחד אוכל מכברו, אחד מברך לכולם. קתני ישבו, אע״פ שלא הסבו? **אמר רב נחמן בר יצחק** כגון דאמרי ניזיל וניכול לחמא בדוך פלן (במקום פלוני, דקבעו להם מתחלה מקום בדבור ועצה והזמנה הוי קביעות, אבל ישבו מאליהן במקום אחד יחד אינה קביעות). כי נח נפשיה דרב, אזלו תלמידיו בתריה (דקברוהו בעיר אחרת) כי הדרי, אמרי ניזיל וניכול לחמא אנהר דנק. בתר דכרכי, יתבי וקא מיבעיא להו, הסבו דוקא תנן, אבל ישבו לא, או דילמא כיון דאמרי ניזיל וניכול ריפתא בדוכתא פלניתא כי הסבו דמי (**הקשו התוס**׳ וא״ת אמאי המתינו למיבעי עד ברכת המזון והיאך ברכו על הפת מתחלה **ותירצו** שמא מיירי דישבו לאכול זה אחר זה וברך כל אחד לעצמו המוציא)? לא הוה בידייהו. קם רב אדא בר אהבה [**דף מג ע״א**] אהדר קרעיה לאחוריה, וקרע קריעה אחרינא (להראות אבל עכשיו כיום המיתה, על שהיו צריכים להוראה ואין יודעים להורות) אמר נח נפשיה דרב וברכת מזונא לא גמרינן, עד דאתא ההוא סבא, רמא להו מתניתין אברייתא (כדרמינן לעיל) ושני להו כיון דאמרי ניזיל וניכול לחמא בדוך פלן כהסבו דמי. **פסק השו״ע** אם היו שנים או רבים, אחד מברך לכולם ודוקא הסיבו, שהוא דרך קבע (**הגה** או בעל הבית עם בני ביתו דהוי כהסיבו) אבל אם היו יושבים בלא הסיבה, כיון שאינם נקבעים יחד, כל אחד מברך לעצמו, ואם אמרו נאכל כאן או במקום פלוני, כיון שהכינו מקום לאכילתן, הוי קבע ואפילו בלא הסיבה, והאידנא שאין אנו רגילים בהסיבה, ישיבה דידן בשלחן אחד או בלא שלחן במפה אחת, הוי קביעות ואפילו לבני חבורה כהסיבה דידהו דמי. ולדידן, אפילו קבעו מקום לאכילתן, או בעל הבית עם בני ביתו, לא מהני אא״כ ישבו בשלחן א׳ או במפה אחת או״ח (קסז,יא).

איתא במשנה ׳הסבו אחד מברך לכולם׳ **אמר רב** לא שנו אלא פת דבעי הסבה, אבל יין לא בעי הסבה (אלא אף בלא שהסיבו אחד מוציא את כולם) **ורבי יוחנן אמר** אפילו יין נמי בעי הסבה. **איכא דאמרי, אמר רב** לא שנו אלא פת דמהניא ליה הסבה, אבל יין לא מהניא ליה הסבה (ואפילו אם הסיבו כל אחד מברך לעצמו) **ורבי יוחנן אמר** אפילו יין נמי מהניא ליה הסבה.

מיתיבי כיצד סדר הסבה, אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלין ועל גבי קתדראות (כורסאות) עד שיכנסו כולם. הביאו להם מים (כך היו רגילים) כל אחד ואחד נוטל ידו אחת (לקבל בה כוס ששותה לפני המזון **הסכירו התוס**׳ מפני כבוד הברכה, ולא דמי

לנוטל ידיו לפירות דהוי מגסי הרוח כיון שאינו נוטל שתי ידיו. **אמנם הרשב"א והרא"ה ביארו** שהטעם הוא, כיון שסתם ידים טמאות הן חוששים שמא יגע בידו במשקה שבתוך הכוס ויטמא היין) **בא להם יין כל אחד ואחד מברך לעצמו, עלו (על המטות) והסבו ובא להם מים, אע"פ שכל אחד ואחד נטל ידו אחת חוזר ונוטל שתי ידיו (שצריך לאכול בשתיהן** הטעם שצריך ליטול שוב את היד שנטל קודם **לפי התוס'** כיון שהנטילה הקודמת לא הייתה משום חיוב אלא משום כבוד הברכה. **ואולם הרשב"א כתב** שצריך לחזור וליטול כי צריך להסמיך את הנטילה לסעודה **והריטב"א כתב** שאין הכי נמי מצד הדין אם שמר ידו עד זמן הסעודה די במה שיטול את ידו השניה בלבד, ואורחא דמילתא נקטו כאן שכשנוטל ידו השניה הריהו כבר נוטל גם את הראשונה) **בא להם יין, אע"פ שכל אחד ואחד ברך לעצמו** (**פירש רש"י** צריכין עוד ברכה, שאין ברכה ראשונה פוטרתו שאין הראשון קרוי שלפני המזון, שאינו במקום סעודה, והאי בתרא הוא יין שלפני המזון **תוס' הסבירו** אע"ג דיין שלפני המזון פוטר יין שלאחר המזון כ"ש זה שלפניו הוא, שאני הכא כיון שעלו להסב הוי שנוי מקום וצריך לברך) **אחד מברך לכולם** (דכיון דהסבו הוקבעו).

להאיך לישנא דאמר רב לא שנו אלא פת דבעי הסבה, אבל יין לא בעי הסבה, קשיא רישא (דקתני כל אחד ואחד מברך לעצמו כיון שהם קודם הסבה, והרי יכל אחד לפטור את חברו גם בלי הסבה)? **שאני אורחין** דדעתייהו למיעקר (סופן למיעקר ולעלות ולהסב במקום אחר, שאין זה מקום המסיבה, אלא כאן ישבו עד שיתכנסו כל הקרואים, ודרך בעלי בתים עשירים היה לזמן לסעודתם אורחים עניים, להכי קרי להו אורחים, **והא דאמר רב יין לא בעי הסבה אלא ישיבה בעלמא, שלא בשעת סעודה קאמר, או בשעת סעודה ובמקום סעודה). ולהאיך לישנא דאמר רב לא שנו אלא פת דמהניא ליה הסבה, אבל יין לא מהניא ליה הסבה קשיא סיפא** (של הברייתא שאמרה שעל היין שהיו שותים בהסיבה, אחד מברך לכולם)? **שאני התם, דמגו דקא מהניא ליה הסבה לפת, מהניא ליה הסבה ליין.** **פסק השו"ע** על כל פירות **ושאר דברים חוץ מפת ויין, אם היו האוכלים שנים או יותר, אחד פוטר את חבירו אפילו בלא הסיבה, מיהו ישיבה מיהא בעי** (**מ"ב** דאין אחד יכול להוציא חבירו בהברכה אלא א"כ ישבו לאכול ולשתות ביחד ולא במעומד דקביעות קצת עכ"פ מיהו בעי, וכ"ז רק לענין לכתחלה אבל בדיעבד כל שכוון המברך להוציא והשומע לצאת יצא) **ודוקא פת ויין בעי הסיבה, ולדידן הוי ישיבה כמו הסיבה לדידהו, ולפי זה לדידן דלית לן הסיבה אין חילוק בין פת ויין לשאר דברים, דבישיבה אפילו פת ויין אחד מברך לכולם. ושלא בישיבה בשאר דברים נמי כל אחד מברך לעצמו. והא דאמרינן דאחד מברך לכולם בשאר דברים חוץ מן הפת, ה"מ בברכה ראשונה אבל בברכה אחרונה צריכין ליחלק וכל א' מברך לעצמו, דאין זימון לפירות.** [**הגה** וי"א דבכל הדברים חוץ מפת ויין לא מהני הסיבה, והוא הדין ישיבה לדידן, ולכן נהגו עכשיו **בפירות, שכל אחד מברך לעצמו** (**מ"ב** ודוקא לכתחלה אבל בדיעבד אם בירך וכוון להוציא חבירו והשומע נתכוין לצאת אף בלא הסיבה וישיבה כלל נמי יצא)] או"ח (ריג,א). **הסביר הרא"ש** ללישנא קמא מידי דחשיב בעי הסיבה, ורבי יוחנן סבר דיין נמי חשיב, אבל שאר דברים לא בעו הסיבה, וללישנא בתרא מידי דחשיב מהניא ליה הסיבה לרבי יוחנן יין נמי חשיב ומהניא ליה הסיבה ושאר כל הדברים כולהו לא מהניא להו הסיבה **כתב הבית יוסף** סי' קעד שהלכה כלישנא קמא דכן מוכח ממעשה דבר קפרא (לט.). **אמנם הדרכ"מ** פסק כהראב"ד שכתב שהלכה כלישנא בתרא.

שאלו את בן זומא מפני מה אמרו בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו, לאחר המזון אחד מברך לכולם, אמר להם הואיל ואין בית הבליעה פנוי (**פירש רש"י** ואין לב המסובין אל המברך, אלא לבלוע. **פירש הרא"ש בשם הירושלמי** שמא יקדים קנה לושט ויחנק. **כתבו התוס'** וי"מ כשאומר סברי מורי והם מניחין לאכול כדי לשמוע הברכה ולענות אמן שיהיו פטורים. **ואין נראה לרבינו אלחנן** דכיון שתקנו חכמים שיברך כל אחד לעצמו אינו יוצא כלל בברכת חבירו, וגם שלא תחלוק בין פנוי לשאינו פנוי, דאתי למטעי. **עוד כתבו** אבל צ"ע קצת מהבדלה שאנו מבדילין ועומדים היאך אנו פוטרין זה את זה מיין ומהבדלה אחרי שאין אנו לא יושבים ולא מסובין. **ושמא י"ל** מתוך שקובעין עצמן כדי לצאת ידי הבדלה קבעי נמי אכולה מילתא. **ומ"מ** נאה וטוב למבדיל וגם לשומעים שישבו בשעת הבדלה שאז יהיה נראה כקבע ופוטר אותם). **פסק השו"ע א.** **על יין שבתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו, אפילו הסיבו יחד** (**הגה** דלא יכולין לענות אמן) **משום דחיישינן שמא יקדים קנה לוושט** (**הגה** וי"א דאם אמר להם סברי רבותי, וישמעו ויכוונו לברכה

מג.

ולא יאכלו אז ויענו אמן, אחד מברך לכולם, וכן נוהגין...) או"ח (קעד,ח). **הרמ"א** פסק כהרא"ש שהסכים לרבינו אלחנן שהובא בתוס'. **ב. אומר הבדלה מיושב. הגה** וי"א מעומד, וכן נוהגין במדינות אלו או"ח (רצו,ו) **הרמ"א פסק** כהכלבו שנכון להבדיל מעומד לכבוד המלך שאנו מלוין אותו.

איתא במשנה 'והוא אומר על המוגמר' מדקתני והוא אומר על המוגמר מכלל דאיכא עדיף מיניה (ואפילו הכי כיון דאתחיל בחדא עביד לאידך) מסייע ליה לרב דאמר הנוטל ידיו תחלה באחרונה הוא מזומן לברכה. רב ורבי חייא הוו יתבי קמיה דרבי בסעודתא, אמר ליה רבי לרב קום משי ידך, חזייה דהוה מרתת (שמא ראה ידי מלוכלכות, או שמא הארכתי באכילה יותר מדאי) אמר ליה רבי חייא בר פחתי עיין בברכת מזונא קאמר לך (כאן נתן לך רשות לברך ברכת המזון, שהנוטל ידיו תחלה הוא מברך).

אמר רבא בר ירמיה מאימתי מברכין על הריח (של מוגמר) משתעלה תמרתו (קיטור העשן שמתמר ועולה) אמר ליה רבי זירא לרבא בר ירמיה והא לא קא ארח (לא הריח בו עדיין, ולא נהנה) אמר ליה ולטעמיך המוציא לחם מן הארץ דמברך והא לא אכל אלא דעתיה למיכל, הכא נמי דעתיה לארוחי. **פסק הש"ע** מברכין על המוגמר (פי' בשמים שמשימים על הגחלים להריח בהם) משיעלה קיטור עשנו קודם שיגיע לו הריח, אבל לא יברך קודם שיעלה קיטור העשן. או"ח (רטז,יב).

אמר זעירי כל המוגמרות מברכין עליהן בורא עצי בשמים (**פירש רש"י** ואע"פ שנשרף ואינו בעין אלא שהתימור עולה **אולם הריטב"א סובר** שבאופן זה נחשב הריח כ'ריח שאין לו עיקר' ואין מברכין עליו כלל, ומפרש משום כך את דברי רבי חייא באופן שהעץ עדיין קיים) חוץ ממושק שמן חיה הוא (מן הרעי של חיה) שמברכין עליו בורא מיני בשמים. **מיתיבי** אין מברכין בורא עצי בשמים אלא על אפרסמון (שהעץ עצמו בא לפנינו) של בית רבי, ועל אפרסמון של בית קיסר (נקט הני משום שאינו מצוי אלא בבית מלכים ובעלי גדולה) ועל ההדס שבכל מקום (והוא הדין לכל הדומה להם, שהעץ עצמו מריח בלא שרפה אלא דהדס שכיח, ודברו חכמים בהווה בכל מקום, ומוגמר לא מברכינן אלא בורא מיני בשמים) תיובתא (**כתבו התוס'** בעל הלכות גדולות לא גרים תיובתא ומשני תנא הדס וכל דדמי ליה כלומר שעיקרו לריח לאפוקי תפוחים וחבושים שאין עיקרן לריח אלא לאכול. **עוד כתבו** מי שהולך בבית שיש שם בשמים ויש שם מיני בשמים שמריח בהן ומספקא ליה אי ממין עץ אי ממין אדמה הוא יש מפרשים שמברך שהכל נהיה בדברו דעל כולן אם ברך שהכל יצא **והרב רבינו משה מקוצי** היה אומר שיברך בורא מיני בשמים). **פסק הש"ע** המוגמר, אם הוא של עץ מברך בורא עצי בשמים, ואם של עשב, בורא עשבי בשמים, ואם של שאר מינים, בורא מיני בשמים או"ח (רטז,יג). **הסביר כס"מ** הרי"ף והרא"ש לא היתה בגירסתם תיובתא, אלא גרסו כדהובא בדברי בה"ג. **ומה** שכתב אם של עשב מברך עשבי, מסביר בית יוסף שפשוט הוא.

אמר ליה רב חסדא לרב יצחק האי משחא דאפרסמון מאי מברכין עליה? אמר ליה, הכי אמר רב יהודה בורא שמן ארצנו (שהיה גדל ביריחו ועל שם הריח היתה נקראת יריחו) אמר ליה בר מיניה דר' יהודה (אל תביא לי ראיה מדבריו בזו) דהביבא ליה ארץ ישראל. לכולי עלמא מאי? אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן בורא שמן ערב (**רבינו יונה פירש** טעם הדבר 'דמפני שנמצא בארץ ישראל והוא חשוב קבעו לו ברכה בפני עצמו' **אמנם הריטב"א ביאר** משום שאפילו בפירות מצינו שעל משקה היוצא מהם אין מברכים בורא פרי העץ אלא שהכל, אם כן כל שכן שעל משקה היוצא מהעץ אי אפשר לברך 'בורא עצי בשמים' ולפיכך מברכים עליו בורא שמן ערב). **פסק הש"ע** על שמן אפרסמון מברך בורא שמן ערב (**מ"ב** מפני שנמצא בא"י והוא חשוב קבעו לו ברכה בפני עצמה להורות על חשיבותו, ואם בירך בורא ע"ב אם יצא בדיעבד עיין בב"י ובפמ"ג) או"ח (רטז,ד).

אמר רב אדא בר אהבה האי כשרתא (קושט) מברכין עליה בורא עצי בשמים, אבל משחא כבישא (**פירש רש"י** שמן שבו טמון הקושט והשמן מריח מן הבושם שבתוכו. **כתבו התוס'** פי' ר"ח שמענו מרבותינו שכובשין שומשמין וורד ועצי בשמים זמן מרובה וקולטין השומשמין ריח של בשמים וסוחטים וטוחנים אותם ויש בו ריח של בשמים) לא (הואיל ואין נראה לעינינו אלא השמן) **ורב כהנא אמר** אפילו משחא כבישא, אבל משחא טחינא (**כתבו התוס'** קרוב לטחינתו נותנים עליהם עצי בשמים ואינו קולט כל כך הריח) לא **נהרדעי**

אמרי אפילו משהא טחינא (רש"י פירש שהבשמים עדיין קיימים בשמן. אמנם לא פירש מה תהא ברכתו באופן שהוציאום מהשמן ואינם לפנינו, ונחלקו בזה הראשונים. **הרא"ה והריטב"א כתבו** שאין לברך עליו כלל, כיון שאין לברך על ריח שאין לו עיקר. **אמנם הראב"ד כתב** שיש לברך עליו בורא מיני בשמים, ושיטת 'יש אומרים' שהובאה בטור (רט"ז) שמברכים עליו בורא שמן ערב). **פסק השו"ע א.** שמן זית שכתשו או טחנו עד שחזר ריחו נודף, מברך עליו בורא עצי בשמים או"ח (רטז,ה). **ב.** ואם סיננו והוציא ממנו הבשמים, יש אומרים שמברך בורא שמן ערב, וי"א שאינו מברך עליו כלל, דהוי ריח שאין לו עיקר. וכיון שספק הוא, נכון ליזהר מלהריח בו (**מ"ב** כדי שלא יכנים עצמו בספק ברכה) או"ח (רטז,ו).

[דף מג ע"ב] אמר רב האי סמלק (יסמין) מברכין עלויה בורא עצי בשמים. **אמר רב** הני חלפי דימא (שבולת נרד עשב העשוי כעין גבעולי פשתן) מברכין עלייהו בורא עצי בשמים. אמר מר זוטרא מאי קראה וְהִיא הֶעֱלָתָם הַגָּגָה וַתִּטְמְנֵם בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ (מוכח שאע"פ שאין הפשתן קרוי אילן, מכל מקום הוא נקרא בלשון הכתוב 'עץ'). **פסק השו"ע** סימלק וחילפי דימא, מברך בורא עצי בשמים סימלק יש מפרשים רוסמארי"ן ויש מפרשים יאסמי"ן ויש מפרשים שהוא עשב שיש לו שלש שורות של עלין זו למעלה מזו ולכל שורה שלש עלין וחילפי דימא, הוא שבולת נרד או"ח (רטז,ז).

אמר רב משרשיא האי נרקום (חבצלת השרון, בה"ג) דגינוניתא (הגדל בגינה) מברכין עלויה בורא עצי בשמים, דדברא בורא עשבי בשמים. **אמר רב ששת** הני סיגלי (סיגליות) מברכין עלייהו בורא עשבי בשמים.

אמר מר זוטרא האי מאן דמורח באתרוגא או בחבושא אומר ברוך שנתן ריח טוב בפירות (**כתבו התוס'** ודוקא כשמריח בהם אבל אם בא לאכול מהם אין לברך ברכת ריח כי אם ברכת אכילה). **פסק השו"ע א.** נרגים, והוא חבצלת, ויש אומרים שהוא ליריי"ו, אם גדל בגנה, מברך בורא עצי בשמים ואם הוא גדל בשדה, מברך בורא עשבי בשמים (**מ"ב** הטעם דמחלקינן בין גינה לשדה הוא משום דהגדל בגינה נעבד ומשקים אותם ואע"פ שעצו מתייבש מתקיים הוא לשנה הבאה אבל דדברא מתייבש כעשב והולך לו) או"ח (רטז,ט). **ב.** סיגלי והם ויאול"ש, בורא עשבי בשמים או"ח (רטז,ח) **ג.** אם היה פרי ראוי לאכילה, מברך הנותן ריח טוב בפירות. והני מילי כשנטלו להריח בו או לאכלו ולהריח בו (**מ"ב** ואיזה מהם יברך תחלה, עיין בא"ר שמסיק דבכגון זה שהריח והאכילה הוא בחד פירא מוטב לברך על הריח תחלה דמקרבא הנייתא שתיכף כשאוחזו בידו מריח ואח"כ יברך על האכילה, וכ"כ ג"כ המאמר מרדכי ע"ש. ובפמ"ג נתן עצה אחרת בזה והוא שיטעום קצת מן הפירי ויברך עליה ברכת האכילה ולא יכוין אז ליהנות מן הריח ואח"כ יברך ברכת אשר נתן וכו' ויריח) אבל אם נטלו לאכלו ולא נתכוון להריח בו, אע"פ שהוא מעלה ריח טוב אינו מברך או"ח (רטז,ב).

אמר רב יהודה האי מאן דנפיק (מלשון הגמרא נראה שאין זו חובה לחפש אחר אילנות מלבלבים כדי לברך עליהם אלא שאם יצא וראה מברך. **ואולם** כל זה מדובר רק כלפי החיוב לצאת ולראות, אבל כשיצא כבר וראה כתב בספר הפרדס שחייב לברך עליהם) **ביומי ניסן** [**כתב** המחה"ש ש'ניסן' אינו בדוקא אלא אורחא דמילתא נקטו, כיון שבארצות החמות דרך האילנות ללבלב בחודש זה, אבל הוא הדין אם רואה פעם ראשונה אילן מלבלב בחודש אחר מברך עליו, **והעתיקו המ"ב** (**סק"א**) **להלכה. ואולם כתב החיד"א** (**מורה באצבע קצ"ח**) שעל פי הקבלה שייכת הברכה דוקא לימי ניסן ויש להקפיד בזה) **וחזי אילני** (מלשון הגמרא שנקטה 'אילני' לשון רבים נראה לכאורה שיש לברך רק על ב' אילנות ומעלה, **ובספר הלכות קטנות** (**ח"ב כ"ח**) דייק כן מלשון הרמב"ם, **וכן איתא בחיד"א** (**שם**) שכן איתא על פי הסוד) דקא מלבלבי, אומר ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם. **פסק השו"ע** היוצא בימי ניסן וראה אילנות שמוציאין פרח, אומר בא"י אמ"ה שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם ואינו מברך אלא פעם אחת בכל שנה ושנה, ואם איחר לברך עד אחר שגדלו הפירות, לא יברך עוד (**מ"ב** אבל קודם שגדלו הפירות יוכל לברך ואפילו לא בירך בשעת ראיה ראשונה) או"ח (רכו).

אמר רב מנין שמברכין על הריח שנאמר כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ, איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח

(הטעם שהוצרכה הגמרא לאסמכתא זו ולא למדה זאת מהסברא שאסור לאדם להנות מהעולם הזה ללא ברכה, **ביאר הראש יוסף** כיון שהנאת הריח אינה הנאה גשמית אלא רוחנית היה מקום לומר שאין לברך עליה, ולפיכך הסמיכוה לקרא דכל הנשמה להשמיענו שיש לברך גם על הנאה זו **וע"ע כלל"ח**).

אמר רב עתידים בחורי ישראל שיתנו ריח טוב כלבנון (שמריחין עליו ופרחיו) שנאמר ״יִלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן״.

אמר רב מאי דכתיב ״אֶת־הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְּעִתּוֹ״, מלמד שכל אחד ואחד יפה לו הקב"ה אומנתו בפניו (ואפילו בורסי ועשה הקב"ה כן שלא יחסר העולם אומנות).

אמר רב אבוקה כשנים (לענין היוצא בלילה, דאמר מר אל יצא אדם יחידי בלילה) וירח כשלשה. **איבעיא להו** אבוקה כשנים בהדי דידיה, או דילמא אבוקה כשנים לבר מדידיה? **תא שמע** וירח כשלשה. אי אמרת בשלמא בהדי דידיה שפיר, אלא אי אמרת לבר מדידיה ארבעה למה לי, והאמר מר לאחד נראה (השד) ומזיק, לשנים נראה ואינו מזיק, לשלשה אינו נראה כל עיקר, אלא לאו שמע מינה אבוקה כשנים בהדי דידיה, שמע מינה.

אמר רב נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים (**ר' יונה בשערי תשובה** (**שער ג' קל"ט**) הלבנת פנים דינה כרציחה עצמה, וכשם שעל רציחה ממש נאמר הדין ש'יהרג ואל יעבור' כך הדין לענין הלבנת פנים שהוא אבק רציחה. **אמנם המאירי** כתב כי מימרא זו באה להצביע, בדרך הפלגה, על חומרת העבירה). מנלן מתמר, שנאמר היא מוצאת וכו' (ואילו בהדיא לא אמרה אלו הסימנים של יהודה הם, ולו אני הרה, אלא לאיש אשר אלה לו אנכי הרה, אם יודה יודה, ואם לאו אשרף, ולא אלבין פניו). **פסק הרמב"ם** המוכיח את חבירו תחלה לא ידבר לו קשות עד שיכלימנו שנאמר ולא תשא עליו חטא, כך אמרו חכמים יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, מכאן שאסור לאדם להכלים את ישראל וכל שכן ברבים, אע"פ שהמכלים את חבירו אינו לוקה עליו עון גדול הוא, כך אמרו חכמים המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא, לפיכך צריך אדם להזהר שלא לבייש חבירו ברבים בין קטן בין גדול, ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו, ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו, בד"א בדברים שבין אדם לחבירו, אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים ומפרסמים חטאו ומחרפים אותו בפניו ומבזין ומקללין אותו עד שיחזור למוטב כמו שעשו כל הנביאים בישראל דעות (ו,ח).

תנו רבנן הביאו לפניו (בסוף הסעודה) שמן [**פירש רש"י** לסוך ידיו להעביר זוהמת האוכלים **אמנם התוס' כתבו** שמדובר בשמן להריח, דאי להעביר הזוהמא הא אמרינן (נג.) דאין מברכין עליו] והדם (להריח) **בית שמאי אומרים** מברך על השמן ואחר כך מברך על ההדם (ר"ג לקמן מבאר טעמם) **ובית הלל אומרים** מברך על ההדם ואחר כך מברך על השמן (**ביאר הריטב"א** טעמם שהדם עדיף משום שגוף העץ הנותן את הריח קיים לפנינו בשונה משמן שמקור הריח אינו לפנינו שהרי אינו גוף הבושם אלא קלט את ריחו מבושם שהיה כבוש בו **אמנם** ביאורו של הריטב"א אינו עולה בקנה אחד עם דברי הטור שביאר דנדון דהכא בשמן אפרסמון, שהרי השמן גופו הוא מקור הריח עצמו) **אמר רבן גמליאל** אני אכריע (לצד בית שמאי) שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו, הדם לריחו זכינו, לסיכתו לא זכינו (הלכך שמן עדיף) **אמר רבי יוחנן** הלכה כדברי המכריע. רב פפא איקלע לבי רב הונא בריה דרב איקא, אייתו לקמייהו שמן והדם, שקל רב פפא בריך אהדם ברישא והדר בריך אשמן. אמר ליה לא סבר לה מר הלכה כדברי המכריע? אמר ליה, הכי אמר רבא הלכה כבית הלל. ולא היא (לא אמר רבא הלכתא כבית הלל, אלא רב פפא...) לאשתמוטי נפשיה הוא דעבד (רב פפא אכסיף לפי שטעה, והשמיט עצמו בכך **האחרונים תמהו איך** יתכן שרב פפא ימציא לשם כך מאמר בשם רבא ויכשל באיסור שקר **ומבאר הפני יהושע** שרב פפא לא בדה שקר מליבו ח"ו, אלא תלה עצמו בדברי רבא שבהלכות אחרות פסק באמת כדעת בית הלל כנגד אמוראים אחרים שהסכימו עם דעתם של בית שמאי. **כתבו התוס'** רב אלפס פסק כרבא משמע שלא היה גורם בספרו ולא היא). **פסק השו"ע** הביאו לפניו הדם ושמן להריח בהם, אם ברכותיהן שוות מברך על ההדם ופוטר את השמן ואם אינם שוות, מברך

על ההדם תחילה או"ח (רטז,יא). **מבאר הב"י** שלא נראה לפוסקים לפסוק כר' יוחנן שהכריע כרשב"ג אלא כבית הלל.

תנו רבנן הביאו לפניהם שמן ויין [**פירש רש"י** שלאחר המזון **אולם הרמב"ם** (**פ"ז הי"ד**) פירש שהכונה לכוס של ברכת המזון] **בית שמאי אומרים** אוחז השמן בימינו (לפי שעליו מברך תחלה) ואת היין בשמאלו, מברך על השמן (בורא שמן ערב) וחוזר ומברך על היין (כגון בחול, שאין היין קבע) **בית הלל אומרים** אוחז את היין בימינו ואת השמן בשמאלו, מברך על היין וחוזר ומברך על השמן (טעם המחלוקתם **פירש הרשב"א** (**מא.**) שנחלקו מה חביב יותר, שלבית שמאי השמן חביב יותר משום שהוא מחוסר מעשה כי תיכף שמקרבו לחוטמו מריח בו בשונה מהיין שהוא מחוסר שתיה, ואילו לבית הלל היין חביב יותר, כיון שעומד לשתיה בשונה מהשמן שעומד רק להריח ושתיה חביבה יותר מריח **וע"ע בריטב"ץ**). וטחו בראש השמש (כדי שלא יצא בידיו מבושמות בשוק, שגנאי הוא לתלמיד חכם) ואם שמש תלמיד חכם הוא טחו בכותל, מפני שגנאי לתלמיד חכם לצאת לשוק כשהוא מבושם. **פסק הש"ע** כל דבר שמברך עליו לאכלו או להריח בו, צריך לאוחזו בימינו כשהוא מברך או"ח (רו,ד). **מ"ב** באיטר יד אזלינן בתר ימין ושמאל דידיה ולא בתר דעלמא כן משמע מהי' רע"א והמג"א. **אמנם הבא"ח** פ' שלח סע' יט דע"פ הסוד גם איטר יד יטלנו בימין.

תנו רבנן ששה דברים גנאי לו לתלמיד חכם, אל יצא כשהוא מבושם לשוק, ואל יצא יחידי בלילה, ואל יצא במנעלים המטולאים, ואל יספר עם אשה בשוק, ואל יסב בחבורה של עמי הארץ, ואל יכנס באחרונה לבית המדרש **ויש אומרים** אף לא יפסיע פסיעה גסה, ואל יהלך בקומה זקופה.

אל יצא כשהוא מבושם לשוק (מבשמין עצמם כדי שיתאוו להם) **אמר רבי יוחנן** במקום שחשודים על משכב זכור. **אמר רב ששת** לא אמרן אלא בבגדו, אבל בגופו זיעה מעברא ליה. **אמר רב פפא** ושערו כבגדו דמי (דלא שכיח ביה זיעה) ואמרי לה, כגופו דמי (דשכיח ביה זיעה) ואל יצא יחידי בלילה משום חשדא (של זנות) ולא אמרן אלא דלא קביע ליה עידנא (שלא קבעו לו רבו קביעות ללמדו בלילה) אבל קביע ליה עידנא מידע ידיע דלעידניה קא אזיל. ואל יצא במנעלים המטולאים מסייע ליה לרבי חייא בר אבא דאמר גנאי הוא לתלמיד חכם שיצא במנעלים המטולאים (עם טלאי). איני, והא רבי חייא בר אבא נפיק? אמר מר זוטרא בריה דרב נחמן (מה שלא יצא זה...) בטלאי על גבי טלאי. ולא אמרן אלא בפנתא (החלק העליון בנעל) אבל בגילדא (עקב) לית לן בה. ובפנתא לא אמרן אלא באורחא אבל בביתא לית לן בה, ולא אמרן אלא בימות החמה, אבל בימות הגשמים (הטיט מכסהו) לית לן בה.

ואל יספר עם אשה בשוק **אמר רב חסדא** ואפילו היא אשתו (שאין הכל מכירין בה וחושדין אותו) **תניא נמי הכי** אפילו היא אשתו, ואפילו היא בתו, ואפילו היא אחותו לפי שאין הכל בקיאין בקרובותיו. ואל יסב בחבורה של עמי הארץ מאי טעמא? דילמא אתי לאמשוכי בתרייהו. ואל יכנס אחרונה לבית המדרש משום דקרו ליה פושע (מתעצל) ויש אומרים אף לא יפסיע פסיעה גסה דאמר מר פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם [התוספות (תענית י:) מבארים את הסיבה שבחמש מאות פסיעות לא ניטל כל מאור עיניו של האדם, כי רק הפסיעה הראשונה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו, אבל הפסיעה השניה נוטלת אחד מחמש מאות מהנותר ממאור עיניו ולפיכך גם כשפוסע חמש מאות פסיעות גסות עדיין לא ינטל כל מאור עיניו]. מאי תקנתיה? להדריה בקדושא דבי שמשי.

ואל יהלך בקומה זקופה דאמר מר המהלך בקומה זקופה אפילו ארבע אמות, כאילו דוחק רגלי שכינה, דכתיב מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ (**המהרש"א מפרש** שהאדם הוא המרכבה והשכינה מעל ראשו, נמצא אם כן שההולך בקומה זקופה הריהו זוקף את ראשו למעלה ודוחק בכך את רגלי השכינה אשר על ראשו, אכן בשפלים ונמוכים הדבר להיפך שעל ידי שמנמיכים עצמם הם מורידים את השכינה למטה לארץ ועליהם אמר הפסוק 'ואני אשכון את דכא'). **פסק הרמב"ם א.** ת"ח... ולא ינעל מנעלים מטולאים טלאי על גבי טלאי בימות החמה, אבל בימות הגשמים מותר אם היה עני, לא יצא מבושם לשוק ולא בבגדים מבושמים ולא ישים בושם בשערו, אבל אם משח

בשרו בבושם כדי להעביר את הזוהמא מותר, וכן לא יצא יחידי בלילה, אלא א"כ היה לו זמן קבוע לצאת בו לתלמודו, כל אלו מפני החשד דעות (ה,ט). **ב.** ולא יספר עם אשה בשוק ואפילו היא אשתו או אחותו או בתו דעות (ה,ז) **ג.** כשהחכם אוכל... ולא יאכל אצל עמי הארץ דעות (ה,ב) **ד.** לא ילך תלמיד חכם בקומה זקופה וגרון נטוי... ולא ירוץ ברשות הרבים כמנהג משוגעים דעות (ה,ח)

[דף מד ע"א] משנה הביאו לפניו מליח (כל דבר מלוח) תחלה ופת עמו, מברך על המליח ופוטר את הפת שהפת טפלה לו [**הצל"ח** (**מב.**) כתב לחדש שאם אכל מהפת שיעור של 'כדי שביעה' אינו נפטר בברכת בורא נפשות שבירך על המליח, כיון שהתחייב על הפת בברכת המזון מהתורה. **בשו"ת הרמ"א סימן א' העלה** שכשהפת טפלה למליח אין היא מחייבת בנטילת ידים כי היא בטלה כלפי המליח **ואולם השל"ה בספר עמק ברכה** (**סוף ברכות הנהנין דינים כלליים כלל ז**) חולק וסובר שהפת מחייבת בנטילה גם באופן זה, משום שחיוב נטילה נתקן בפת משום 'סרך תרומה' וכל מה ששם 'פת' עליה הריהי בכלל התקנה]. זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה.

ומי איכא מידי דהוי מליח עיקר ופת טפלה? **אמר רב אשי** באוכלי פירות גנוסר שנו (פירות ארץ ים כנרת חשובים מן הפת **הסבירו התוס'** שהמליח עיקר שהוא בא להשיב הלב שנחלש מפני מתיקות הפירות והפת שלאחריו טפל ואינו בא אלא בשביל המליח (**יש** לשאול מדוע לפירוש תוס' צריך לאכול פירות גינוסר כדי להחזיר את הפת שיהיה טפל כלפי המליח. **ביארו הט"ז הב"ח והפרישה** שללא אכילתו מפירות גינוסר אנו נוקטים בפשיטות שהמליח בא ללפת את הפת ונחשב כ'טפל' כלפיה, ורק כשאכילתו מהמליח באה לאחר אכילה מפירות גינוסר יש מקום לתלות שהמליח לא בא ללפת את הפת אלא אוכל אותו כמאכל עיקרי וממילא הפת טפלה לו). וא"ת פירות הוי עיקר ומליח טפל. ולבריך על הפירות ולפטר כולהו **וי"ל** דמיירי שלא אכל הפירות באותו מעמד. **א"נ** בשעה שאכל פירות גנוסר לא היה שם עדיין מליח ופת דלא היה יודע שיחלש לבו מחמת המתיקות. **ר' יונה ביאר שונה מהתוס', וז"ל** 'פירות גינוסר הם מתוקים ביותר ואינם נאכלים אלא עם מלח הרבה כדי שהמתיקה לא יזיק להם ואוכלים אותם עם הפת ונמצא שהפת טפל אל הפירות ולפיכך מברך על הפירות ופוטר את הפת') ...כל מאה מינייהו (מפירות גינוסר) הוה מחזיק להו צנא בר תלתא סאוי ואכיל להו (ר' יוחנן) ומשתבע דלא טעים מזונא (מאכל הסועד לפי שפירות אלו אינם משביעים, מחמת מתיקותם הרבה). רבי אבהו אכיל עד דהוה שריק (מחליק) ליה דודבא (זבוב) מאפותיה (ממצחו, מתוך צהלת פנים בשרו מחליק) ורב אמי ורב אסי הוו אכלי עד דנתור (נשר) מזייהו (שערותם) רבי שמעון בן לקיש הוה אכיל עד דמריד (דעתו מטרפת) ואמר להו רבי יוחנן לדבי נשיאה, והוה משדר ליה רבי יהודה נשיאה באלושי (אוכלוסי בני אדם) אבתריה ומייתי ליה לביתיה (**הובא בחידושי הגר"א** הסיבה שנהגו האמוראים להרבות באכילת פירות גינוסר היתה כדי לזכך את שכלם). **פסק הש"ע** ואפילו פת שהוא חשוב מכל, אם הוא טפל כגון שאכל דג מליח ואוכל פת עמו כדי שלא יזיקנו בגרונו, מברך על הדג ופוטר הפת, כיון שהוא טפל [**מ"ב** כגון שאכל דבר מתוק מקודם ואוכל דג מליח להפיג המתיקות ומפני שלא יזיקנו המליח בגרונו אוכל פת עמו אבל אינו תאב כלל לאכול פת לכן הוי הפת טפל (**שעה"ל** ליילתי בלופן זה ולא ליילתי בפשיטות כגון שחפץ לאכול דג מליח, וכפשטיות לישנא להמחבר, וכמו שכתב הט"ז והאליה רבה, משום להרבה אחרונים מלדליס לדוקא בלופן זה שהיה מוכרח לאכול המליח מפני חולשת לבו מהמתיקות, לכן חשיב המליח לעיקר אף נגד הפת, הא בעלמא לא אמרינן להמליח יהיה עיקר נגד הפת) משא"כ אם הוא תאב לאכול פת ג"כ אף על פי שאוכלו עם המליח כהנהוג לאכול דג מלוח שקורין הערינ"ג עם פת אינה טפלה אליו אפילו אם תאב להמליח יותר וצריך לברך עליה המוציא ופוטר את המליח] או"ח (ריב,א).

כי אתא רב דימי, אמר עיר אחת היתה לו לינאי המלך בהר המלך, שהיו מוציאים ממנה ששים רבוא ספלי טרית (חתיכות דג חתוך, שקורים דג הטונה) לקוצצי תאנים (למאכל פועלים שקוצצים תאנים, והיו מרובים עד שכל אלו צריכין להם למאכל) מערב שבת לערב שבת. **כי אתא רבי יצחק** אמר עיר אחת היתה בארץ ישראל וגופנית שמה, שהיו בה שמנים זוגות אחים כהנים נשואים לשמנים זוגות אחיות כהנות. ובדקו רבנן מסורא ועד נהרדעא, ולא אשכחו בר מבנתיה דרב חסדא דהוו נסיבן לרמי בר חמא ולמר עוקבא בר חמא, ואע"ג דאינהי הוו כהנתא אינהו לא הוו כהני.

אמר רב כל סעודה שאין בה מלח אינה סעודה. **אמר רבי יוחנן** כל סעודה שאין בה שריף (תבשיל לח שיש בו מרק) אינה סעודה.

משנה אכל ענבים ותאנים ורמונים מברך אחריהם שלש ברכות **דברי רבן גמליאל** [לטעמיה דאמר (לז.) כל שהוא משבעת המינים מברך אחריו שלש ברכות) **וחכמים אומרים** ברכה אחת (מעין שלש). **ר"ע אומר** אפילו אכל שלק (של ירק) והוא מזונו (**הסבירו התוס'** דאיקבע מזוניה עליה) מברך עליו שלש ברכות. השותה מים לצמאו מברך (**מסבירים התוס'** ברכה שלפניה) שהכל נהיה בדברו **רבי טרפון אומר** בורא נפשות רבות וחסרונן (צרכי ספוקן).

מאי טעמא דר"ג? דכתיב אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה... וכתיב אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם... וכתיב וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ... ורבנן? ארץ הפסיק הענין. ורבן גמליאל נמי ארץ הפסיק הענין? ההוא (הפסקה) מבעי ליה למעוטי הכוסס את החטה (ר"ל לפרושי חטה דכתיב בקרא קמא אתא ולמעוטי שאם כססה כמות שהיא אין זו בכלל ברכה, אלא אם כן עשאה לחם).

אמר רבי חנינא כל שהוא מחמשת המינין (כולם מין דגן, חטין ושעורין וכוסמין ושבולת שועל ושיפון, כוסמין מין חטה, שבולת שועל ושיפון מין שעורה) בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות (אם עשאו תבשיל) ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. **אמר רבי יהושע בן לוי** כל שהוא משבעת המינין בתחלה מברך בפה"ע ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. **כ"פ הש"ע** או"ח (רח,א).

אמר ליה אביי לרב דימי מאי ניהו ברכה אחת מעין שלש? אמר ליה אפירי דעץ על העץ ועל פרי העץ (**כתבו התוס'** אבל על היין מברכים על הגפן ועל פרי הגפן דכיון דיין קובע ברכה לעצמו משום חביבותיה הוא הדין לאחריו. ובחתימה יש שחותמין על הארץ ועל הפירות ויש שחותמין על הגפן ועל פרי הגפן **ונראה** כהצד הראשון. **והרמב"ם** מצריך להזכיר בה מעין המאורע בשבת ובי"ט וכן משמע בירושלמי. **ומיהו** לא נהגו העולם כן, ויכול להיות מה שמזכירים מעין המאורע היינו דוקא בימיהם שהיו רגילין לקבוע איין ואמיני פירות אבל האידנא לא קבעי. **כתב ר"ח** היכא דאכיל מיני מזונות כגון דייסא ותאנים ושתי חמרא מברך בא"י אמ"ה על המחיה ועל הכלכלה על הגפן ועל פרי הגפן ועל העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה וכו' וחותם בא"י אמ"ה על הארץ ועל

מד. – מד:

המחיה ועל הפירות ולא הוי התימה בשתים דהארץ היא המוציאה המחיה והפירות) ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שהנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה, רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל מקדשך ועל מזבחך ותבנה ירושלים עיר קדשך במהרה בימינו והעלנו לתוכה ושמחנו בה כי אתה טוב ומטיב לכל. דחמשת המינין על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה כו' וחותם על הארץ ועל המחיה.

מיחתם במאי חתים? **כי אתא רב דימי אמר רב** חתים (בתפילת מוסף) בראש חדש ברוך מקדש ישראל וראשי חדשים (אע"ג דדמיא לתרתי). הכא מאי (מי מחתמינן בתרתי כהאי גוונא, כגון על הארץ ועל הפירות ולא הויא התימה בשתים ממש)? **רב חסדא אמר** על הארץ ועל פירותיה **ורבי יוחנן אמר** על הארץ ועל הפירות. **אמר רב עמרם** ולא פליגי, הא לן, והא להו (רב חסדא מבבל, ובבבל חתמי על הארץ ועל פירותיה ורבי יוחנן מארץ ישראל, והתם חתמי על הפירות) **מתקיף לה רב נחמן בר יצחק** אינהו אכלי ואנן מברכין? אלא איפוך רב חסדא אמר על הארץ ועל הפירות רבי יוחנן אמר על הארץ ועל פירותיה. **פסק הש"ע** בברכה אחת מעין שלש של פירות דחוצה לארץ חותם על הארץ ועל הפירות, ובארץ ישראל חותם על הארץ ועל פירותיה, ואם בח"ל אוכל מפירות הארץ, חותם ג"כ על פירותיה או"ח (רח,י).

[דף מד ע"ב] אמר רב יצחק בר אבדימי משום רבינו על הביעא ועל מיני קופרא (כל מיני בשר) בתחלה מברך שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות וכו'. אבל ירקא לא (צריך לברוכי אחריה **ביאר הריטב"א** הטעם שלדעתו אין לברך ברכה אחרונה על ירק ומים משום שאינם חשובים כדי לברך עליהם. **והאו"ז ביאר** כיון שטעם הירקות אינו מורגש כ"כ בפה לאחר האכילה אין מחוייבים לברך עליהם) **ורבי יצחק אמר** אפילו ירקא, אבל מיא לא **ורב פפא אמר** אפילו מיא. מר זוטרא עביד כרב יצחק בר אבדימי, ורב שימי בר אשי עביד כרבי יצחק. אמר רב אשי אנא זמנא דכי מדכרנא עבידנא ככולהו [אף כרב

מד:

פפא כתבו התוס' וכן אנו נוהגין כרב אשי דמברכינן בתר מיא ובתר ירקא בורא נפשות רבות. **יש לעיין בלשון** 'דכי מדכרנא' **ואולי י"ל** שלריטב"א (לה.) שברכת בורא נפשות אינה חובה אלא מנהג, מתיישב]. **תנן כל שטעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו, ויש שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו. בשלמא לרב יצחק בר אבדימי לאפוקי ירקא, לרבי יצחק לאפוקי מיא, אלא לרב פפא לאפוקי מאי? לאפוקי מצות** (אף שמצינו שתיקנו ברכה שלאחריה בכמה מצוות כהלל מגילה וקריאת התורה **כתב הרשב"א בתשובותיו** (**ח"ז קפ"ג**) שאלו אינן נחשבות כ'מצוות' אלא כ'תקנות' ועל תקנות מברכים גם לאחריהן. **ובספר המאורות (יב.) ביאר** שהלוקים אלו שמצוותם חביבה היא ביותר ולכן תיקנו להן ברכה גם בסופן. ולענין הלל הוסיף שהברכה שלאחריה היא ברכת השבח ולא ברכת המצוות). **ולבני מערבא דבתר דמסלקי תפילייהו מברכי אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמור חקיו** (**הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א** ביארו דבני מערבא היו מברכים על כל מצוה שיש לה 'גמר' ומה שנקטו 'תפילין' הוא משום שרק עליהם יש לברך בנוסח 'לשמור חוקיו' על שם ה'חוקה', אבל על שאר מצות שלא נאמר בהם 'חוקה' מברכים 'לשמור מצוותיו' **אמנם התוס' והרא"ש הביאו בשם ר"ת** שבני מערבא היו מברכין רק על סילוק התפילין אבל לא על שאר מצוות. **כתבו התוס'** ואנן לא עבדינן כבני מערבא, דדוקא לדידהו שהיה דרכם לסלקם בלילה, שם"ל לילה לאו זמן תפלין, ולמדו זאת מהפסוק 'ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים' שייכא ברכה דלשמור חקיו, אבל אנו שמסלקים אותן בחצי היום, שאז אין חיוב לסלקן, ודאי אין לברך, וגם אם נסלקם בלילה אין לברך, שסבירא לן לילה זמן תפלין, ואנן משימין הפסוק ושמרת החקה וגו' בפסח ומה שאין אנו מניחים אותן בלילה מפני שמא יפיח בהן) **לאפוקי מאי? לאפוקי ריחני** [**רש"י** (**נדה נא:**) **ביאר** שלא תיקנו ברכה אחרונה על הריח משום שיש בו הנאה מועטת. **אמנם הכלבו בסימן כ"ד ביאר** שכמו שלענין אכילה הדין הוא שאם כבר נתעכל המזון שבמעיו אי אפשר לברך ברכה אחרונה, כך גם לענין ריח יש לומר, כיון שמיד לאחר שמריח מפסיקה הנאתו כבר לא שייך לברך על זה].

אמר רבי כל שהוא כביצה (אין לך מין מאכל שיעור כביצה) ביצה טובה ממנו. **כי אתא רבין אמר** טבא ביעתא מגולגלתא (צלויה לחה ורכה) משיתא קייסי סולתא. כי אתא רב דימי אמר טבא ביעתא מגולגלתא, משיתא מטויתא (צלויה קשה) מארבע מבושלתא, כל שהוא כביצה ביצה טובה הימנו, לבר מבשרא.

איתא במשנה 'ר"ע **אומר** אפילו אכל שלק' ומי איכא מידי דהוה שלק מזוני? אמר רב אשי בקלה של כרוב שנו (שהוא מזון, דתניא לקמן כרוב למזון).

תנו רבנן טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים (**גמ'** תקנתיה נלעסיה ונשדייה) כרישין (כרתי) קשין לשינים ויפין לבני מעים [**גמ'**, תקנתיה לשלקינהו (בקדרה הרבה, שלא יצטרך לכוסמו בשיניו) ונבלעינהו] כל ירק חי מוריק (נוטל תואר הפנים) וכל קטן (שלא גדל כל צרכו) מקטין (מעכב את גדילת האדם) וכל נפש (דבר חי הנאכל שלם, כגון דגים קטנים שגדלו כל צרכן) משיב את הנפש, וכל קרוב לנפש (האוכל מן הבהמה במקום חיות שלה) משיב את הנפש. כרוב למזון ותרדין לרפואה, אוי לו לבית שהלפת עוברת בתוכו. כל ירק חי מוריק. אמר רבי יצחק בסעודה ראשונה של אחר הקזה.

אמר רבי יצחק כל האוכל ירק קודם ארבע שעות (שאינו זמן סעודה והריח קשה לבני אדם המספרים עמו קודם אכילה, שהגוף ריקן) אסור לספר הימנו. מאי טעמא? משום ריחא **ואמר רבי יצחק** אסור לאדם שיאכל ירק חי קודם ארבע שעות. אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי, אייתו קמייהו ירק חי קודם ארבע שעות, אמימר ורב אשי אכול ומר זוטרא לא אכל. אמרו ליה מאי דעתיך דאמר רבי יצחק כל האוכל ירק קודם ארבע שעות אסור לספר הימנו, משום ריחא, והא אנן דקא אכלינן וקא משתעית בהדן (ואם היית חושש לדברי רבי יצחק היית צריך לסור מעמנו) אמר להו אנא כאידך דרבי יצחק סבירא לי דאמר אסור לאדם שיאכל ירק חי קודם ארבע שעות (אבל אסור לספר לא סבירא לי).

כל קטן מקטין **אמר רב חסדא** אפילו גדיא בר זוזא (שמן וטוב ששוה זוז) ולא אמרן אלא דלית ביה רבעא (שלא גדל עד רביעית שלו) אבל אית ביה רבעא לית לן בה. כל נפש משיב נפש. אמר רב פפא אפילו גילדני דבי גילי (דגים קטנים מאד ומצויין בין הקנים באגם, ואין דרכן לגדל יותר, אבל דג קטן ממין דג גדול, ולא גדל רובע זה הוא

מד: – מה.

קטן מקטין) כל הקרוב לנפש משיב את הנפש אמר רב אחא בר יעקב עונקא (צואר, מקום בית השחיטה, וסמוך ללב ולמעים). אמר ליה רבא לשמעיה כי מייתית לי אומצא דבישרא, טרח ואייתי לי מהיכא דמקרב לבי ברוך (למקום שברכו שם על השחיטה).

'כרוב למזון ותרדין לרפואה' כרוב, למזון אין ולרפואה לא, והא תניא ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתן רפואה, ואלו הן כרוב, ותרדין, ומי סיסין (מין נענע) דבש, וקיבה, והרת (שהולד נוצר בו), ויותרת הכבד (סרעפת)? אלא אימא כרוב אף למזון.

אוי לו לבית שהלפת עוברת בתוכו. איני, והא אמר ליה רבא לשמעיה כי חזית לפתא בשוקא לא תימא לי במאי כרכת ריפתא? אמר אביי מבלי בשר (היא קשה, אבל כשמבשלה עם בשר שמן מתיש כחה) **ורבא אמר** מבלי יין (כשאין שותה אחריה יין) **שמואל אמר** מבלי עצים (שאינו שולקה הרבה).

תנו רבנן דג קטן מליח פעמים שהוא ממית בשבעה (למליחתו) בשבעה עשר, ובעשרים ושבעה ואמרי לה בעשרים ושלשה. ולא אמרן אלא במטוי ולא מטוי, ודלא מטוי שפיר, ולא שתה בתריה שכרא.

איתא במשנה 'והשותה מים לצמאו' לאפוקי מאי? **אמר רב אידי בר אבין** לאפוקי למאן [דף מה ע"א] דחנקתיה אומצא (**כתבו התוס'** ודוקא מים שאין לו הנאה כי אם לשתות מים לצמאו, והנאה דחנקתיה אומצא אין זה נחשב הנאה. אבל שאר משקים שלעולם הגוף נהנה מהן בכל ענין מברך ואפילו חנקתיה אומצא, ואע"ג דלרפואה אתי, בעי ברוכי **ורב עמרם פירש** דדוקא לפניו לא בעי ברוכי אבל לאחריו חייב **ורבינו משה פירש** דלא היא, דהואיל ואינו נהנה, אפילו לאחריו לא בעי ברכה. **הביאו"ה הביא מהגר"א** שאף אם היתה לו כונה לשתות רק שאינו נהנה מהשתיה כי אינו צמא, גם כן הדין הוא שאינו מברך, ולכן כתב שאם שתה כשיעור ורוצה לשתות עוד כדי להתחייב בברכה אחרונה, לא יתחייב בברכה על שתיה זו, שהרי אינו שותה זאת להנאה). **פסק הש"ע** השותה מים לצמאו, מברך שהכל ולאחריו בנ"ר, אבל אם חנקתיה אומצא, ושתה מים להעביר האומצא, אינו מברך לא לפניו ולא לאחריו או"ח (רד,ז). **פסק** כהתוס' טור ור' יונה שגם לאחריו לא מברך, דלא כרב עמרם.

איתא במשנה 'רבי טרפון אומר בורא נפשות רבות וחסרונן' אמר ליה רבא בר רב חנן לאביי, ואמרי לה לרב יוסף הלכתא מאי? אמר ליה פוק חזי מאי עמא דבר (היאך נוהגים, וכבר נהגו לברך בתחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא) **כ"פ הש"ע** או"ח (רד,ז).

פרק שלושה שאכלו

משנה שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן (**כתבו התוס'** הרי"ף עפ"י הירושלמי פוסק שאם התחילו לאכול ביחד אז חובת זימון עליהם ולא יכולים להיחלק, אבל אם האחד התחיל קודם חברו בכזית, אז יכולים להיחלק אא"כ סיימו ביחד, אז חייבים לזמן) אכל דמאי, ומעשר ראשון שנטלה תרומתו, מעשר שני והקדש שנפדו, והשמש שאכל כזית, והכותי [**התוס' רא"ש כתב** שמשנתנו כמ"ד כותים גרי אמת הן וחייבין בברהמ"ז, אך כיון ששוב התברר שהם עובדים ע"ז בהר גריזים, גזרו עליהם שיהיו כנכרים (חולין ו.) ואין מזמנים עליהם] מזמנין עליו (בכל הני אצטריך לאשמעינן אע"ג דדמו לאיסור אין כאן ברכה בעבירה). אכל טבל [**הקשו התוס'** שבערכין (ד.) איתא שכהן שאכל תרומה מצטרף לזימון עם ישראל, אף שתרומה אסורה לישראל, כיון שהכהן יכול להיצטרף לישראל לאכילת חולין. **והכא נמי** נהי דחד מנייהו אכל טבל דאין ראוי לאחרים אמאי אינן מזמנין? **ויש לומר** דאכילת טבל לאו שמה אכילה דלא חזיא אף לכהן, אבל תרומה לכל הפחות ראויה לכהן האוכלה. **מכאן היה אומר רבינו יהודה** דשלשה שאכלו והאחד היה מודר הנאה מן השנים והוא אוכל משלו יכול להצטרף עמהם לזימון, דנהי דאינו ראוי לאכול עמהם הם ראוים לאכול עמו, וכן לענין הנזהר מפת של נכרי, אבל אם שלשתן מודרין הנאה זה מזה אין מצטרפין אע"פ שיכולים להישאל על נדרם השתא מיהא לא אתשילו] ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו, ומעשר שני והקדש שלא נפדו [**הרמב"ם** (**ברכות א,יט**) נקט שאינו מצטרף משום שהאוכל דבר איסור אסור לברך עליו, ונמצא שאינו חייב בברכת המזון. **והראב"ד השיגו** שהאיסור רק בברכה ראשונה, אך חייב בברכת המזון, ומה שאינו מצטרף לזימון, הוא משום שאכילת איסור אינה נחשבת כאכילת קבע, ואינה מחייבת בזימון. **והרשב"א כתב** שהטעם הוא 'מפני שאין חבריו רשאין להתחבר עמו בחבורה') והשמש

שאכל פחות מכזית, והנכרי אין מזמנין עליו. נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן. עד כמה מזמנין (כמה יאכל עמהם ויתחייב עמהם בזימון, ונפקא מינה להוציאם ידי חובתן, אם יתנו לו הכום לברך **כתבו התוס'** ה"ה ברכת המזון בלא זימון אלא רבותא אשמעינן דאפילו על כזית מזמנין)? עד כזית **רבי יהודה אומר** עד כביצה. **פסק הש"ע** שלשה שאכלו כאחד, אחד נזהר מפת עובד כוכבים ואחד אינו נזהר, או אחד מהן כהן ואוכל חלות, אף על פי שאותו שנזהר אינו יכול לאכול עם אותו שאינו נזהר, ולא ישראל עם הכהן, כיון שאותו שאינו נזהר יכול לאכול עם הנזהר וכהן עם הישראל, מצטרפין, אבל אם היו כהנים וזר אוכלים כאחד, והכהנים אוכלים חלה ונזהרים מפת של עובד כוכבים והזר אוכל פת של עובד כוכבים, אינם מצטרפין. וה"ה לשלשה שמודרים זה מזה שאינם מצטרפין לזימון או"ח (קצו,ג).

מנא הני מילי (דשלשה ראוים לברכת צירוף)? **אמר רב אסי** דאמר קרא גַּדְּלוּ לַה' אִתִּי (הרי שלשה) וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו. **רבי אבהו אמר** מהכא כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא (היחיד אומר לשנים) הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ.

אמר רב חנן בר אבא מנין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך שנאמר גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו. **אמר רבי שמעון בן פזי** מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנאמר מֹשֶׁה יְדַבֵּר (אומר לעם את ח' הדברות האחרונות) וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ (למשה) בְּקוֹל, שאין תלמוד לומר בקול, ומה תלמוד לומר בקול בקולו של משה (**כתבו התוס'** פירש רב אלפס בקולו של משה, דמסתמא משה בכל כחו היה עונה כדי להשמיע קולו לכל העם, אבל הקב"ה לא היה צריך להרים קולו שהרי לא היה מדבר אלא למשה לבד ואפילו הכי היה מגביה קולו כדי שלא יהא קולו של משה המתרגם רם יותר מקולו של הקב"ה שהיה קורא) **תניא נמי הכי** אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא, ואם אי אפשר למתרגם להגביה קולו כנגד הקורא ימעך הקורא קולו ויקרא. **פסק הש"ע** העונה אמן, לא יגביה קולו יותר מהמברך (**מ"ב** נראה דאם כונתו בהרימו קולו לזרז לעם שיענו גם הם מותר) או"ח (קכד,יב).

אתמר שנים שאכלו כאחת, פליגי רב ורבי יוחנן **חד אמר** אם רצו לזמן מזמנין **וחד אמר** אם רצו לזמן אין מזמנין (**רש"י פירש** כנ"ל גם לגבי ברכה ראשונה, לא יכול אחד לפטור את חברו **ותוס' חולקים** שלעניין ברכה ראשונה כן פוטרים אחד את השני, והביאו ב' ראיות מהגמ') **תנן** שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן. שלשה אין, שנים לא? התם חובה, הכא רשות. תא שמע השמש שהיה משמש על השנים הרי זה אוכל עמהם אע"פ שלא נתנו לו רשות (אין כאן גאוה, דניחא להו דמייתי להו לידי זמון) היה משמש על השלשה הרי זה אינו אוכל עמהם אלא אם כן נתנו לו רשות? שאני התם [**דף מה ע"ב**] דניחא להו דמקבע להו בחובה (דגדול המצווה ועושה) **תא שמע** נשים מזמנות לעצמן, ועבדים מזמנים לעצמן, נשים ועבדים וקטנים אם רצו לזמן אין מזמנין. והא מאה נשי כתרי גברי דמיין, וקתני נשים מזמנות לעצמן ועבדים מזמנין לעצמן? שאני התם דאיכא דעות (דאע"ג דלענין חובה אינן חייבות, לענין רשות דעות שלשה חשיבי להודות טפי משני אנשים, דאיכא משום גדלו לה' אתי) אי הכי אימא סיפא נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנין. אמאי לא, והא איכא דעות? שאני התם משום פריצותא. **פסק הש"ע א.** נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם, אבל מזמנין לעצמן, ולא תהא חבורה של נשים ועבדים וקטנים מזמנין יחד, משום פריצותא דעבדים, אלא נשים לעצמן ועבדים לעצמם, ובלבד שלא יזמנו בשם (**מ"ב** דהזכרת השם הוא דבר שבקדושה וכל דבר שבקדושה איננו בפחות מעשרה זכרים ובני חורין) או"ח (קצט,ו). **ב. נשים מזמנות לעצמן, רשות** (**מ"ב** י"ל הטעם דלא רצו חכמים להטיל עליהם חיוב ברכת הזימון כשהם בפ"ע משום שאינו מצוי כ"כ שיהיו בקיאות בברכת הזימון) **אבל כשאוכלות עם האנשים, חייבות ויוצאות בזמון שלנו** (**מ"ב** ואף על גב דנתבאר בסקי"ב דאין מזמנין אנשים ונשים ביחד ואפילו רצו משום שאין חבורתן נאה, היינו דוקא התם שהאנשים הם רק שנים וחיוב זימון בא ע"י צירוף נשים להכי מנכר צירופן והתחברותן יחד וגנאי הדבר, משא"כ הכא מיירי כשיש שלשה אנשים זולתן ואין צריך כלל לצירופן לענין חיוב זימון ולכן אף שהנשים ועבדים מצטרפין לצאת ידי חובתן בשמיעה מהמברך ולענות אחריו ברכת הזימון אין בזה משום גנאי)... או"ח

מה:

(קצט,ז). **התוס׳ כתבו** נשים מזמנות לעצמן פירוש אם רצו אבל חובה ליכא **אמנם הרא״ש ור׳ יונה** ס״ל שהן חייבות בזימון. **והסמ״ג הביא בשם ר״י** דלעצמן דוקא רשות אבל כשאוכלות עם האנשים חייבות ויוצאות בזימון שלנו ואינן מברכות לעצמן.

תסתיים דרב דאמר אם רצו לזמן אין מזמנין, דאמר רב שלשה שאכלו כאחת ויצא אחד מהם לשוק קוראין לו (להודיעו שהם רוצים לזמן, ויפנה אליהם במקום מעמדו, ודי להם בכך) ומזמנין עליו (ואע״פ שאינו בא אצלם) טעמא דקוראין לו, הא לא קוראין לו לא? שאני התם, דאקבעו להו בחובה מעיקרא. אלא, תסתיים דרבי יוחנן הוא דאמר אם רצו לזמן אין מזמנין...

גופא, אמר רב שלשה שאכלו כאחת ויצא אחד מהם לשוק קוראין לו ומזמנין עליו [**כתב רבינו יונה** (נ.) שמועיל רק לקיים את חיוב הנשארים שקראו לו, אך הוא עצמו, כיון שלא התכוון לצאת, אינו יוצא בזימון זה. **אך הרמב״ם** (**ברכות ה,יג**) **כתב** שגם הוא יוצא בזימון]. אמר אביי והוא דקרו ליה ועני (שסמוך הוא אצלם, ועונה) **אמר מר זוטרא** ולא אמרן אלא בשלשה (דלא צריך למיתי גבייהו) אבל בעשרה (שיצטרפו משום הזכרת השם) עד דנייתי. מתקיף לה רב אשי אדרבה, איפכא מסתברא תשעה נראין כעשרה (דאין אדם ממהר להבחין בין עשרה לתשעה) שנים אין נראין כשלשה? והלכתא כמר זוטרא. מאי טעמא כיון דבעי לאדכורי שם שמים, בציר מעשרה לאו אורח ארעא. **פסק השו״ע** שלשה שאכלו ויצא אחד מהם לשוק, קוראים אותו ומודיעים לו שרוצים לזמן, כדי שיכוין ויצטרף עמהם ויענה עמהם ברכת זימון (**מ״ב** אבל אם אינו עונה אין מזמנין עליו משום דאינו עומד עמהם, אבל אם היה עומד עמהם אף אם אינו עונה עמהם מזמנין עליו בע״כ כמבואר לקמן סי׳ רי״ש) ויוצאים ידי חובתן אף ע״פ שאינו בא ויושב עמהם (**מ״ב** אלא שעומד נגד הפתח בסמוך להם) וה״מ בג׳, אבל בעשרה כיון שצריכים להזכיר את השם אינם מצטרפין עד שיבא וישב עמהם... או״ח (קצד,ב).

תניא שנים שאכלו כאחת מצוה ליחלק (ולברך כל אחד בפני עצמו, בין ברכת המוציא בין ברכת המזון) במה דברים אמורים כששניהם סופרים, אבל אחד סופר ואחד בור, סופר מברך ובור יוצא. **פסק השו״ע** שנים שאכלו, אע״פ שבברכת המוציא פוטר אחד את חבירו, מצוה ליחלק שיברך כל אחד בהמ״ז לעצמו, במה ד״א כשהיו שניהם יודעין לברך בהמ״ז, אבל אם אחד יודע והשני אינו יודע מברך היודע ויוצא השני או״ח (קצג,א).

רבא אומר שלשה שאכלו כאחת אחד מפסיק לשנים ואין שנים מפסיקין לאחד (**פירש רש״י** אם גמרו השנים סעודתן ורוצין לזמן, דרך ארץ הוא שיהא האחד מפסיק את סעודתו עד שיזמנו עליו עד ברכת הזן, דהיינו ברכת זימון, וחוזר וגומר סעודתו, אבל שנים אין עליהם להפסיק בשביל היחיד, וימתין עד שיגמרו. **רבינו יונה ביאר** שאחד חייב מדינא להפסיק לשנים. **והרשב״א כתב** שהשנים מזמנים עליו בעל כרחו, אפילו אם לא יענה, כיון שעומד שם). ולא, והא רב פפא אפסיק ליה לאבא מר בריה, איהו וחד? שאני רב פפא דלפנים משורת הדין הוא דעבד (לאחשוביה). **פסק השו״ע** שלשה שאכלו כאחד, אחד מפסיק על כרחו לשנים ועונה עמהם ברכת זימון. ואפילו לא רצה להפסיק, מזמנין עליו בין עונה בין אינו עונה כל שהוא עומד שם, אבל שנים אין חייבים להפסיק לאחד, והלכך אין חיוב זימון חל עד שיתרצו להפסיק ולברך, ואם לא רצו להפסיק וזימן הוא עליהם, לא עשה כלום, ואם לא רצו להפסיק, אף הוא אינו רשאי לברך ולצאת לשוק, עד שיגמרו השנים ויזמן עליהם, שהרי כבר נתחייב הוא בזימון והיאך יברך בלא זימון או״ח (ר,א).

יהודה בר מרימר ומר בר רב אשי ורב אחא מדפתי כרכי ריפתא בהדי הדדי, לא הוה בהו חד דהוה מופלג מחבריה לברוכי להו אמרו הא דתנן שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן הני מילי היכא דאיכא אדם גדול, אבל היכא דכי הדדי נינהו חלוק ברכות עדיף. בריך איניש לנפשיה, אתו לקמיה דמרימר, אמר להו ידי ברכה יצאתם, ידי זימון לא יצאתם. וכי תימרו ניהדר ונזמן אין זימון למפרע. **פסק השו״ע** שלשה שאכלו כאחד, ושכחו וברך כל אחד לעצמו, בטל מהם הזימון ואין יכולים לחזור ולזמן למפרע או״ח (קצד,א).

מה: – מו.

בא (אחד מן השוק) ומצאן (שלשה שהיו מזמנין) כשהן מברכים, מהו אומר אחריהם? **רב זביד אמר** ברוך ומבורך (דלא מצי למימר שאכלנו משלו **כתבו התוס'** ובה"ג פסק ברוך הוא ומבורך שמו תמיד לעולם ועד, ואי הוה עשרה עני בתרייהו ברוך הוא אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד) **רב פפא אמר** עונה אמן. ולא פליגי אשכחינהו דקא אמרי נברך אומר ברוך ומבורך, אשכחינהו דקא אמרי ברוך עונה אמן. **פסק חש"ע** שלשה שאכלו והם מברכין, ונכנס אחד שלא אכל, אם נכנס כשאומר המברך נברך שאכלנו משלו, עונה אחריו ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד (ר"ת בוס"ת ל"ו) ואם נכנס כשאחרים עונים ברוך שאכלנו משלו, עונה אחריהם אמן (**הגה** ...ואם הם עשרה, אומר ברוך אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד וה"ה אם היה שם כשגמרו מלאכול ולא אכל עמהם, כך הוא עונה אחר המברך ואחר העונים) או"ח (קצח).

תני חדא העונה אמן אחר (**רש"י גרס** 'כל') ברכותיו הרי זה משובח **ותניא אידך** הרי זה מגונה, לא קשיא הא בבונה ירושלים (שהיה סוף הברכות, הרי זה משובח **כתבו התוס'** פר"ח וה"ג די"מ בכל ברכה וברכה כגון אחר ישתבח וכיוצא בו, **ומיהו** פוק חזי מאי עמא דבר שלא נהגו לענות אמן אלא אחר בונה ירושלים דבהמ"ז) הא בשאר ברכות (בסוף כל ברכה וברכה) **אביי** עני ליה בקלא כי היכי דלשמעו פועלים (וידעו שנגמרה כל הברכה, שהרי אין המברך עונה אמן אלא לבסוף) וליקומו (לעבידתייהו, ואי משום דקמפקע להו מהטוב והמטיב לא איכפת ליה) דהטוב והמטיב לאו דאורייתא (דעל הרוגי ביתר תקנוה שנתנו לקבורה) **רב אשי** עני ליה (לאמן) בלחישא (כי היכי דלא לשמעו וידעו ששם גמר הברכות **כתבו התוס'** וכן פסק בה"ג ועוד לדידן דליכא פועלים אפילו אביי מודה) כי היכי דלא נזלזלו בהטוב והמטיב. **פסק חש"ע א.** אין עונה אמן אחר ברכותיו, אלא אחר שתי ברכות או יותר שהם סוף ברכות ונהגו לענות אמן אחר יהללוך ואחר ישתבח (**הגה** וי"א שאין עונין אמן רק אחר ברכת בונה ירושלים בברכת המזון, כן המנהג פשוט במדינות אלו ואין לשנות, ובמקומות שנהגו לענות אמן אחר יהללוך וישתבח, יענה ג"כ אחר ברכת שומר עמו ישראל לעד) או"ח (רטו,א). **ב.** אמן זה יאמרנו בלחש, כדי שלא ירגישו שברכת הטוב והמטיב אינה דאורייתא ויזלזלו בה (**הגה** ונראה דדוקא כשמברך לבד ואין עונין אמן אחר שאר ברכות, אבל כשמזמנין עונין עליו כשאר אמן שעונין על ברכות הראשונות, ואע"ג דהמברך עונה ג"כ מ"מ אינו ניכר כל כך, הואיל ואחרים עונין ג"כ עמו, וכן המנהג במדינות אלו לאומרו בקול רם אפי' המברך עצמו כשמזמנים, ואולי הוא מהאי טעמא או"ח (קפה,ב).

[דף מו ע"א] רבי זירא חלש, על לגביה רבי אבהו, קביל עליה אי מתפח קטינא חריך שקי [נקרא 'קטינא' מפני שהיה נמוך, ו'חריך שקי' מפני מעשה שהיה](ב"מ פה.) שהיה נכנס לתנור מוסק ובודק עצמו אם תשלוט בו אש הגהנום, עד שפעם אחת נתנו בו חכמים עיניהם ונחרכו שוקיו. **וכתב החיד"א בפתח עינים** שהזכירו בכינוי זה, כדי להזכיר זכויותיו ולעורר עליו מליצי יושר לרפאותו, **והוסיף במדבר קדמות (צ,י)** שלא יפרט זכויותיו, כדי שלא יפשפשו בהם, אלא יאמרם ברמז, ולכן נקט כינויו] עבידנא יומא טבא לרבנן. אתפח, עבד סעודתא לכולהו רבנן. כי מטא למשרי (לפרום ברכת המוציא ולאכול) אמר ליה (ר' אבהו) לרבי זירא לישרי לן מר, אמר ליה לא סבר לה מר להא דרבי יוחנן דאמר בעל הבית בוצע? שרא להו. כי מטא לברוכי, אמר ליה נבריך לן מר, אמר ליה לא סבר לה מר להא דרב הונא דמן בבל (היינו רב הונא סתמא, ולפי שעכשיו היה רבי זירא בארץ ישראל במקום רבי אבהו, והיה עולה מבבל, קאמר הכי) דאמר בוצע מברך. ואיהו (ר' אבהו) כמאן סבירא ליה, כי הא דאמר רבי יוחנן משום רשב"י בעל הבית בוצע ואורח מברך, בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה, ואורח מברך כדי שיברך בעל הבית. מאי מברך יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא, ורבי מוסיף בה דברים ויצלח מאד בכל נכסיו, ויהיו נכסיו ונכסינו מוצלחים וקרובים לעיר (שיכול לראותן בעל הבית תמיד ולדעת מה הן צריכין) ואל ישלוט שטן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידינו, ואל יזדקר לא לפניו ולא לפנינו

שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם. **פסק השו"ע א.** אם יש עמהם בע"ה, הוא בוצע ואפילו אם האורח גדול או"ח (קסז,יד). **ב.** אם יש שם אורח, הוא מברך אפילו אם בעל הבית גדול ממנו, כדי שיברך לבעל הבית ואם בע"ה רוצה לוותר (פירוש שאינו רוצה להקפיד) על ברכתו, ולברך ברכת המזון בעצמו, רשאי. (**הגה** והוא הדין שיכול ליתן לברך למי שירצה) או"ח (רא,א) **כתב כה"ח בשם שאילת יעבץ** שבימינו שכולם מברכים, כבר אין עניין לתת לאורח לזמן. **אמנם** הרבה פוסקים סתמו לולא העירו על סעיף זה. **לענ"ד** המלילות מלמה שכשנותנים למורח לזמן הול מבכך בטורה יותר טובה מת ברכת המורת.

עד היכן ברכת הזמון (שצריכין להיות שלשה, וכשהן שנים לא יאמרוה **כתבו התוס'** פירש רש"י ממתין עד הזן, והזן בכלל, שנים אינם מברכין הזן **והקשו עליו** איך יפטר יחיד מברכת 'הזן' שהיא מדאורייתא... **ולכן פירשו** שנידון זה נסוב על האמור לעיל שאחד מפסיק לשנים, ונחלקו אם די שאותו אחד יפסיק רק לברכת הזימון, או ש'נברך' בפני עצמה אינה ברכה, ורק אם שמע עד סוף 'הזן' נחשב שהשתתף בברכת הזימון. **גם הרי"ף והרשב"א נקטו** שהנדון באחד העונה לשנים אך ביארו שמדובר באחד משלשה שרוצה לצאת ואינו רשאי להחלק, או באחד שיצא לשוק וקורין לו לענות עמהם, והנדון עד היכן צריך לשמוע עמהם כדי לצאת ידי חובת זימון)? **רב נחמן אמר** עד נברך **ורב ששת אמר** עד הזן.

נימא כתנאי דתני חדא ברכת המזון שנים ושלשה (**פירש רש"י** פעמים שהם שתי ברכות, פעמים שהם שלש, כיצד כשהם ג' הן ג' ברכות, וכשהם ב' הן ב' ברכות. **תוס' כאמור לעיל** חלקו על רש"י **וכתבו** שלכן נראה פירושו של הרי"ף, והכי קאמר, ברכת זמון בשנים ושלשה בני אדם, היכא שכל אחד אינו יודע כי אם ברכה אחת, למאן דאמר 'שנים ושלשה' קא סבר עד הזן כלומר ברכת הזמון עד סוף הזן דכולה כברכה אחת של זמון היא, ולהכי קאמר שנים או שלשה כלומר לפעמים נשלמה בשנים ופעמים בשלשה בני אדם שאחד יברך מנברך עד הזן, והשני נודה לך, והשלישי עד בונה ירושלים, אבל לחצאין אין לברך אם האחד אינו יודע כי אם החצי ברכה, אבל רביעי לא, דנברך לבד לא חשיב ברכה, ומאן דאמר בד' קסבר עד נברך, דנברך חשיב ברכה) **ותניא אידך** שלשה וארבעה. סברוה, דכולי עלמא הטוב והמטיב לאו דאורייתא היא, מאי לאו בהא קמיפלגי, מאן דאמר שתים ושלש קסבר עד הזן, ומאן דאמר שלש וארבע קסבר עד נברך? לא, רב נחמן מתרץ לטעמיה ורב ששת מתרץ לטעמיה, רב נחמן מתרץ לטעמיה, דכולי עלמא עד נברך, מאן דאמר שלש וארבע שפיר (בלא זימון יש שלש ברכות כולל 'הזן', ועם זימון נוספת ברכה רביעית שהיא ברכת הזימון עצמה) **ומאן דאמר שתים** ושלש אמר לך הכא בברכת פועלים עסקינן, דאמר מר פותח בהזן וכולל בונה ירושלים בברכת הארץ. רב ששת מתרץ לטעמיה דכולי עלמא עד הזן, מאן דאמר שתים ושלש שפיר, ומאן דאמר שלש וארבע קסבר הטוב והמטיב דאורייתא היא. **פסק השו"ע** אינו צריך להפסיק אלא עד שיאמר ברוך שאכלנו משלו וכו', וחוזר וגומר סעודתו בלא ברכה בתחלה (**הגה** וי"א שצריך להפסיק עד שיאמר הזן את הכל, וכן נוהגין, ואם היה דעתו לחזור ולאכול פת, אע"פ שלא אכל אחר כן, כשרוצה לברך מברך מתחלה ברכת הזן וכל שכן אם חזר ואכל) או"ח (ר,ב). **הרי"ף והרמב"ם פסקו** כרב נחמן **וכ"ד ש"ע. והרא"ש והתוס'** פסקו כרב ששת **וכ"ד הרמ"א. הבא"ח** (קרח,ט) כתב כהרמ"א **שו"ת עשה לך רב** (ד,כא) שכן נהגו בישיבת פורת יוסף, כדי לצאת ידי כל הדעות.

אמר רב יוסף תדע דהטוב והמטיב לאו דאורייתא שהרי פועלים עוקרים אותה. אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב תדע דהטוב והמטיב לאו דאורייתא שהרי פותח בה בברוך ואין חותם בה בברוך (ואי דאורייתא היא, הויא סמוכה לחברתה ואין פותחין בה בברוך) כדתניא כל הברכות כולן פותח בהן בברוך וחותם בהן בברוך חוץ מברכת הפירות, וברכת המצוות, וברכה הסמוכה לחברתה [**רעת תוס' ורבינו יונה והרא"ש** שברכות קצרות פותחות בברוך אפילו אם הן סמוכות לחברתן. **אולם רש"י** (**כתובות ח.**) **והרמב"ם** (**תפלה ז**) נקטו שגם ברכות קצרות הסמוכות לחברתן אין פותחות בברוך, אלא אם הן ענין חדש] וברכה אחרונה שבק"ש, יש מהן שפותח בהן בברוך ואין חותם בברוך [כגון ברכת פירות ומצות וטעמא מפרש (פסחים קה.) משום דכולה חדא הודאה, ואין הפסק דבר תחנה או דבר אחר בתוכה, כמו שיש בקדוש, כי הוא יום תחלה למקראי קודש והנחילנו] [**דף מו ע"ב**] ויש מהן שחותם בהן בברוך ואין פותח בברוך (כגון ברכה הסמוכה לחברתה, שהרי כבר פתח בברכה ראשונה,

וברכה אחרונה שבק"ש אמת ויציב, אמת ואמונה, שאע"פ שק"ש מפסיק בינתים אברכות דלפניה סמוכה, והויא לה סמוכה לחברתה). **והטוב והמטיב פותח בברוך ואין חותם בברוך, מכלל דברכה בפני עצמה היא** [**הקשו התוס'** (**עפ"י המהרש"ל**) נהי דמדרבנן היא מ"מ כיון דסמוכה היא לברכות דאורייתא מקרי סמוכה לחברתה **ותירצו** דלא שייכא כלל לברכות דאורייתא דנתקנה אח"כ בשביל הרוגי ביתר. **שוב הקשו** אמאי אינה חותמת בברוך **ותירצו** משום דקצרה היא רק שתקנו לאחר כך שלש מלכיות ושלש גמולות ושלש הטבות].

ואמר רב נחמן בר יצחק תדע דהטוב והמטיב לאו דאורייתא שהרי עוקרין אותה בבית האבל (אליבא דר"ע) כדתניא מה הם אומרים בבית האבל, ברוך הטוב והמטיב (כנוסח כל יום) ר"ע אומר ברוך דיין האמת. הטוב והמטיב אין, דיין אמת לא? אלא אימא אף הטוב והמטיב. מר זוטרא איקלע לבי רב אשי איתרע ביה מלתא, פתח ובריך הטוב והמטיב, אל אמת דיין אמת, שופט בצדק לוקח במשפט [**הביאו התוס'** פירש בה"ג דאין לומר במשפט דקיימא לן (שבת נה:) דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון **אמנם כתבו התוס'** ומיהו בכך אין למחקו] ושליט בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו משפט, שהכל שלו ואנחנו עמו ועבדיו, ובכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו, גודר פרצות בישראל הוא יגדור את הפרצה הזאת בישראל לחיים. **פסק השו"ע** כשמברכין ברכת המזון בבית האבל, אומר ברכה רביעית כנוסח זו בא"י אמ"ה האל אבינו מלכנו בוראנו גואלנו קדושנו קדוש יעקב המלך החי הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת שופט בצדק וכו'. (**הגה** לוקח נפשות במשפט שליט בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו במשפט ואנחנו עמו ועבדיו ובכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו גודר פרצות ישראל הוא יגדור הפרצה הזאת מעלינו ומעל אבל זה לחיים ולשלום) יו"ד (שעט,א).

להיכן הוא חוזר (מי שנצטרף לזימון, ואמרן לעיל אליבא דרב ששת ברכת זימון עד הזן, והוצרך זה להיות מפסיק אכילתו עד שיגמור המברך ברכת הזן, וחזר זה שהפסיק לשנים וגמר סעודתו, להיכן הוא חוזר לברך לאחר שיגמור סעודתו)? **רב זביד משמיה דאביי אמר** חוזר לראש (לתחלת הזן, שהרי נתחייב בזימון שבתחלה הוקבע בשלשה) ורבנן אמרי למקום שפסק (לרש"י ההבנה שלא מברך כלל ברכת הזן **אמנם תוס' ביארו** שהמחלוקת היא האם המזמן חוזר לראש ואומר שוב 'נברך שאכלנו משלו' או למקום שפסק ואומר 'ברוך שאכלנו משלו' **והביאו פירוש נוסף של הר"מ מאייבר"א** דקאי אשלשה שאכלו ויצא אחד מהם לשוק קוראים לו ומזמנים עליו, בעי לאותו מן השוק להיכן הוא חוזר, למקום שפסק דהיינו למר מהזן ואילך ולמר מנברך) **והלכתא** למקום שפסק. **פסק השו"ע** היו המסובין ג', חייבים בזימון שאומר אחד מהם נברך שאכלנו משלו, והם עונים ואומרים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו, והוא חוזר ואומר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו או"ח (קצב,א).

אמר ליה ריש גלותא לרב ששת אע"ג דרבנן קשישי אתון, פרסאי בצרכי סעודה בקיאי מינייכו, בזמן שהן שתי מטות גדול מסב בראש, ושני לו למעלה הימנו. ובזמן שהם שלש, גדול מסב באמצע, שני לו למעלה הימנו (**כתבו התוס'** דהיינו כלפי ראשו שמסב על המטה דרך שמאל) שלישי לו למטה הימנו (**כתבו התוס'** דהיינו מימינו). אמר ליה וכי בעי (הגדול) אשתעויי בהדיה (השני לו) מתריץ תרוצי ויתיב ומשתעי בהדיה (דכל זמן שהוא מוטה אינו יכול לדבר עמו, לפי שהשני לו אחורי ראשו של גדול הוא, ופני הגדול מסובין לצד אחר)? אמר ליה שאני פרסאי דמחוי ליה במחוג (מראים בידיהם ובאצבעותיהם ברמיזה).

(רב ששת קאמר ליה לריש גלותא) מים ראשונים מהיכן (פרסיים) מתחילין? אמר ליה מן הגדול. ישב גדול וישמור ידיו עד שנוטלין כולן? אמר ליה לאלתר מייתו תכא קמיה (לפני כל אחד ואחד היו מביאין שלחן קטן). מים אחרונים מהיכן מתחילין? אמר ליה מן הקטן. וגדול יתיב וידיו מזוהמות עד שנוטלין כולן? אמר ליה לא מסלקי תכא מקמיה עד דנמטי מיא לגביה. **אמר רב ששת** אנא מתניתא ידענא, **דתניא** כיצד סדר הסבה בזמן שהן שתי מטות גדול מסב בראש ושני לו למטה הימנו, בזמן שהן שלש מטות גדול מסב בראש, שני לו למעלה הימנו [ואם בא לספר עם השני לו, טוב הוא שיזקוף, ואל ישפיל את השני לו לפני קטן ממנו, שיהא הוא למטה וקטן ממנו

למעלה היימנו הלח"מ ברכות (ז,א) כתב שאין מסדרים את השני למרגלות הגדול ואת השלישי למרגלות השני, כי באופן זה נמצא שהשני יושב במקום האמצעי, והוא המקום הנכבד ששמור לגדול שבין המסובים. **הרא"ש יוסף הסביר** שהגדול מעדיף לדבר עם השלישי, ואינו רוצה לטרוח כל כך עם השני] **שלישי לו למטה היימנו. מים הראשונים מתחילין מן הגדול** (**ולאלתר מעיילי תבא קמיה**) **מים אחרונים, בזמן שהם חמשה מתחילין מן הגדול** (**כתבו הרשב"א ור' יונה** שהקדימה במים אחרונים אינה משום כבוד לגדול, שהרי אמרו בסמוך שאין מכבדין בידים מזוהמות, אלא מפני שהנוטל ראשון הוא המברך, ממילא צריך להקדימו במים אחרונים, אך שאר הנוטלים לא יכבדו זה את זה להקדים ליטול אלא יטלו כסדר ישיבתם. **עוד כתבו** שתקנו להקדימו לארבעה אנשים כדי שיעיין בברכה קודם שיזמן, ושיערו שבזמן נטילה של ד' אנשים יכול לעיין בד' ברכות, ולא נתנו לו יותר כדי שתהיה הנטילה סמוכה לברכה) **ובזמן שהם מאה** (לאו דוקא אלא כל יותר מחמשה) **מתחילין מן הקטן עד שמגיעים אצל חמישי, וחוזרין ומתחילין מן הגדול** (ונוטלין שלחן מלפניו) **ולמקום שמים אחרונים חוזרין לשם ברכה חוזרת** (כשמגיעים לחמשה, אם נטל הגדול הוא מברך, ואם צוה לאחר ליטול קודם לו הוא מברך). מסייע ליה לרב, דאמר כל הנוטל ידיו באחרונה (אותו שנוטל בתחלת החמשה אחרונים) תחלה הוא מזומן לברכה. **פסק הרמב"ם** מנהגות רבות נהגו חכמי ישראל בסעודה וכולן דרך ארץ, ואלו הן כשנכנסין לסעודה הגדול שבכולן נוטל את ידיו תחלה, ואח"כ נכנסין ויושבין מסובין, וגדול מיסב בראש ושני לו למטה הימנו, היו שלשה מטות גדול מיסב בראש ושני לו למעלה הימנו ושלישי לו למטה הימנו ברכות (ז,א). **פסק הש"ע א.** אם רבים מסובין בסעודה, הגדול נוטל ידיו תחילה והרא"ש היה רגיל ליטול באחרונה, שלא להפסיק ושלא לדבר (**מ"ב** ס"ל דשאני בזמן התלמוד שהיה לכל אחד מהמסובין שלחן בפ"ע והיה אוכל מיד שנטל ידיו, אבל עכשיו ששלחן אחד לכל ומתחילין לאכול ביחד דהיינו שלאחר שנטלו כולם ידיהם הגדול מברך ומוציא כולם בברכתו טוב יותר ליטול באחרונה כדי שלא יבוא לידי הפסק ודיבור בינתים. והנה המחבר בסימן קס"ו הסכים דטוב ליזהר מלהפסיק ומלדבר וכן נהגו כל העולם להחמיר בזה ואפילו בשהיה הרבה מחמירין וכדברי הרמ"א שם, וא"כ בסעודות גדולות שיש הרבה מסובין אם ימתינו כל המסובין עד שיטול הגדול ישהו הרבה מאד וגם יבואו לידי דיבור בינתים, וע"כ מן הנכון שהגדול יטול תחלה כבזמן הש"ס ולא יוציאם בברכת המוציא אלא יברך לעצמו וכן כאו"א מן המסובין יטלו ידיהם ויברך כאו"א לעצמו ולא יצטרכו לשהות כלל) או"ח (קסה,ב). **ב. אם המסובין רבים, עד חמשה מתחילין מן המברך ואם הם יותר, מתחילין מן הקטן ונוטלין דרך ישיבתן, ואין מכבדין זה את זה ליטול עד שמגיעין לחמשה האחרונים, וכיון שלא נשארו אלא חמשה שלא נטלו, מתחילין מן המברך** או"ח (קפא,ו).

תנו רבנן אין מכבדין (לומר היה אתה קודם) **לא בדרכים** [לומר לגדול הימנו לך **לפני הקשו התוס'** שבשבת (נא:) נראה שמכבדין **ומתרצים** כשיצאו לדרך כאחד מכבדין בדרכים, אבל אם כל אחד ילך לדרכו ופגעו זה בזה ואירע להם דרך למקום אחד אין מכבדים **המרדכי בשם הראבי"ה כתב** שבמקום סכנה אין מכבדין] **ולא בגשרים** [דף מז ע"א] **ולא בידים מזוהמות** (**בנטילת מים אחרונים. רבינו יונה ביאר** שהטעם לכך משום שסכנה היא להתאחר ברחיצת ידים מזוהמות **אמנם המ"ב סי' קפ"א סקי"ד ביאר** דאין זה כיבוד במה שירמוז לו שהוא ירחץ תחלה ידיו המזוהמות).

רבין ואביי הוו קא אזלי באורחא, קדמיה חמריה דרבין לדאביי, ולא אמר ליה ניזיל מר (לא כיבדו להכנס לפניו) **אמר מדסליק האי מרבנן ממערבא** (לפי שהיה רבין רגיל לעלות מבבל לארץ ישראל, ולומר הוא דבריו משמו של רבי יוחנן) **גם ליה דעתיה. כי מטא לפתחא דבי כנישתא, אמר ליה ניעל מר. אמר ליה ועד השתא לאו מר אנא? אמר ליה, הכי אמר רבי יוחנן אין מכבדין אלא בפתח שיש בה מזוזה. דאית בה מזוזה אין, דלית בה מזוזה לא, אלא מעתה, בית הכנסת ובית המדרש דלית בהו מזוזה** (משום שאינו בית דירה) **הכי נמי דאין מכבדין? אלא אימא בפתח הראוי למזוזה** (כלומר בכניסת כל פתחים, למעוטי דרכים ופרצות). **פסק הרמ"א** והא דאין מכבדים בדרכים אלא בפתח הראויה למזוזה, היינו שכל א' הולך לדרכו ואינן בחבורה אחת, אבל אם הם בחבורה אחת, מכבדים בדרכים. ובמקום סכנה, א"צ לכבד כלל יו"ד (רמב,יז).

אמר רב אין המסובין רשאין לאכול כלום עד שיטעום הבוצע (**כתבו התוס'** ובירושלמי יש כשיש לכל

אחד ככרו או כוסו בידו יכולים לשתות אפי׳ קודם המברך. **והשר מקוצי** היה אומר אם בצע המברך ונתן לכל אחד חלקו אין צריך להמתין כל אחד עד שיטעום המברך, והא דאמרינן הכא אין המסובים רשאים לטעום וכו׳ היינו להקדים ולבצוע מן הפת שבצע המברך, ומכאן משמע שאין צריך למזוג מכוס ברכה לשאר כוסות היכא שיש בפני האורחים כוסות שאינן פגומות אבל אם אותן כוסות פגומות יש קפידא) **יתיב רב ספרא** וקאמר לטעום איתמר. למאי נפקא מינה שחייב אדם לומר בלשון רבו. **פסק השו״ע** אין המסובין רשאים לטעום עד שיטעום הבוצע (**הגה** אבל מותר לתת לכל אחד חלקו קודם שאוכל הוא, והם ימתינו עד שיאכל הוא) ואם כל אחד אוכל מככרו ואין כולם זקוקים לככר שביד הבוצע, רשאים לטעום קודם. ואם הוא שבת, צריך שיהא לפני המסובים לחם משנה חוץ ממה שלפני הבוצע, ואז יהיו רשאים לטעום קודם הבוצע או״ח (קסז,טו). **מ״ש הרמ״א** הם דברי הרשב״א, דלא כדברי השר מקוצי.

תנו רבנן שנים ממתינין זה לזה בקערה, שלשה אין ממתינין, הבוצע הוא פושט ידו תחלה, ואם בא לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול הימנו הרשות בידו. **פסק השו״ע א.** שנים ממתינים זה את זה בקערה (**מ״ב** והוא שלא יהא שהייתן הרבה ושלא יפסיק בדברי שיחה) שכשהאחד מסלק ידו מן הקערה לשתות, חבירו מפסיק מלאכול עד שיגמור השתייה, אבל אם הם שלשה, אין השנים פוסקין בשביל האחד או״ח (קע,ב). **ב.** הבוצע פושט ידו תחלה לקערה לאכול, ואם בא לחלוק כבוד למי שגדול ממנו, רשאי או״ח (קסז,יז)

רבה בר בר חנה הוה עסיק ליה לבריה בי רב שמואל בר רב קטינא, קדים ויתיב וקמתני ליה לבריה אין הבוצע רשאי לבצוע (לפרום הפרוסה מן הפת) עד שיכלה אמן (אחר ברכת המוציא) מפי העונים [דאף עניית אמן מן הברכה היא, ואמרינן (לט) צריך שתכלה ברכה קודם בציעה] **רב חסדא אמר** מפי רוב העונים. אמר לו רמי בר חמא מאי שנא רובא דאכתי לא כליא ברכה, מיעוטא נמי לא כליא ברכה? אמר ליה שאני אומר, כל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה (**בטעם הדבר עיין בתוס׳ לקמן**). **פסק השו״ע** אין הבוצע רשאי לבצוע (**מ״ב** היינו אם הוא מוציאם ידי חובתם בברכה) עד שיכלה אמן מפי רוב העונים (**מ״ב** שגם עניית אמן מכלל ברכה היא אבל המיעוט המאריכין יותר מדאי א״צ להמתין עליהם שכל המאריך באמן יותר מדאי אינו אלא טועה) או״ח (קסז,טז).

תנו רבנן אין עונין לא אמן חטופה [**פירש רש״י** שקורין את האלף בחטף ולא בקמץ. **והערוך** (**אמן ב**) ביאר שחוטף לענות קודם שסיים המברך **ורבינו יונה ביאר** שאומר ׳אמן׳ במהירות] ולא אמן קטופה (שמחסר קריאת הנו״ן, שאינו מוציאה בפה שתהא נכרת) ולא אמן יתומה [**הסבירו התוס׳** שלא שמע הברכה, אלא ששמע שעונין אמן. והא דאמרינן (סוכה נא.) שבאלכסנדריא של מצרים היו מניפים בסודרים כשהגיע עת לענות אמן אלמא לא שמעי וקא ענו, הנהו מידע ידעי שהם עונים אחר ברכה, ועל איזו ברכה הם עונים, אלא שלא היו שומעים את הקול] ולא יזרוק ברכה מפיו (**פירש רש״י** במהירות, שדומה עליו כמשא, אלא שחוק קבוע הוא לו **רבינו יונה ביאר** שלא יאמר עם הש״ץ את סיום הברכות, כי היא ברכה לבטלה, שהרי כבר התפלל, ואפילו אם לא התפלל ורוצה לצאת בשמיעה מהש״ץ, לא יאמר עמו את סופי הברכות, כי אז יהא כעונה אמן אחר ברכות עצמו) **בן עזאי אומר** כל העונה אמן יתומה יהיו בניו יתומים, חטופה יתחטפו ימיו, קטופה יתקטפו ימיו, וכל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו (**כתבו התוס׳** ובלבד שלא יאריך יותר מדאי וטעמא לפי שאין קריאת התיבה כמשמעה כשהוא מאריך יותר מדאי). **פסק השו״ע** לא יענה אמן חטופה, דהיינו כאילו האל״ף נקודה בחטף, וכן שלא יחטוף וימהר לענות אותו קודם שיסיים המברך, וכן לא יענה אמן קטופה, דהיינו שמחסר קריאת הנו״ן ואינו מוציאה בפה שתהא ניכרת (**הגה** גם לא יפסיק באמצע המלה) ולא יענה אמן יתומה, דהיינו שהוא חייב בברכה אחת וש״צ מברך אותה וזה אינו שומעה, אף על פי שיודע איזו ברכה מברך הש״צ, מאחר שלא שמעה, לא יענה אחריו אמן, דהוי אמן יתומה. (**הגה** ויש מחמירין דאפילו אינו מחויב באותה ברכה, לא יענה אמן אם אינו יודע באיזה ברכה קאי ש״צ, דזה נמי מקרי אמן יתומה ולא ימתין עם עניית האמן, אלא מיד שכלה הברכה יענה אמן)... או״ח (קכד,ח). ביאור מחלוקת מר״ן והרמ״א לעניין ׳אמן יתומה׳ עיין ׳בקיאות כהלכה׳ על מסכת סוכה בעמוד 152/153.

רב ושמואל הוו יתבי בסעודתא, אתא רב שימי בר חייא הוה קמסרהב ואכיל (ממהר לאכול, כדי

להצטרף לזימון ויזמנו עליו) אמר ליה רב מה דעתך לאיצטרופי בהדן, אנן אכילנא לן (גמרה לן סעודתנו קודם שבאת, ואי אתה מחייבנו עוד בזימון) אמר ליה שמואל אלו מייתו לי ארדיליא (שמואל חביבין עליו כמהין ופטריות) וגוזליא לאבא (לרב) מי לא אכלינן (בתמיה, הלכך לא גמרה סעודתא ומצטרף **כתבו התוס'** משמע דכן הלכה דרב נמי לא פליג, אבל אי אמר הב לן ונבריך שהסיחו דעתם מלאכול אין שלישי מצטרף עמהם). **פסק השו"ע** שנים שאכלו כאחד וגמרו, ובא שלישי, כל היכא דאי מייתי להו מידי מצו למיכל מיניה, מצטרף בהדייהו וחייבים ליתן לו לאכול כדי שיצטרף עמהם והוא שבא עד שלא אמרו הב לן ונבריך, אבל אם אמרו הב לן ונבריך ואחר כך בא השלישי, אינו מצטרף עמהם (**הגה** ונטילת מים אחרונים כהב לן ונבריך דמי) או"ח (קצז,א).

תלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא, על רב אחא, אמרי אתא גברא רבא דמברך לן. אמר להו מי סבריתו דגדול מברך, עיקר שבסעודה מברך (אחד מאותן שהיו בתחלת ההסבה) **והלכתא** גדול מברך אע"ג דאתא לבסוף (**כתבו התוס'** ומיהו אם הגדול נותן רשות לקטן לברך שפיר כדאשכחן (מג.,מו:)]. **פסק השו"ע** גדול מברך (**מ"ב** היינו הגדול בחכמה שבכל המסובין הוא יהיה המברך בהמ"ז לכולם, ואף דהשתא המנהג שכל א' מברך לעצמו בלחש וכדלעיל בסימן קפ"ג מ"מ מנהג ד"א לכבדו שיהיה הוא המזמן ומיירי שכל המסובין הם בעלי בתים שאכלו משלהן דאם היה א' בעה"ב הדבר תלוי בו ליתן לאורח לברך וכדלקמיה או למי שירצה מבני ביתו ויברך ג"כ לבעה"ב) **אפילו** בא בסוף, ואם רצה ליתן רשות לקטן לברך, רשאי, והני מילי כשאין שם אורח, אבל אם יש שם אורח, הוא מברך אפילו אם בעל הבית גדול ממנו, כדי שיברך לבעל הבית או"ח (רא,א).

איתא במשנה 'אכל דמאי...' הא לא חזי ליה (והויא לה ברכת זמון הבאה בעבירה)? כיון דאי בעי מפקר להו לנכסיה והוי עני וחזי ליה, דתנן מאכילין את העניים דמאי (דרוב עמי הארץ מעשרים הם, וחומרא דרבנן בעלמא הוא) ואת האכסניא דמאי (**כתבו התוס'** מיירי באכסניא ישראל ומוטלין עליהם לזונם והם כעניים ודוקא דמאי, אבל טבל לא דקספו להו איסור מיתה **ואי נמי** באכסניא של נכרים שהטיל עליהם המלך, מכל מקום דוקא דמאי אבל טבל לא דאם כן פורע חובו ממונו של כהן) ואמר רב הונא תנא, בית שמאי אומרים אין מאכילין את העניים ואת האכסניא דמאי. **פסק הרמב"ם** מותר להאכיל את העניים ואת האורחים דמאי וצריך להודיען, והעני עצמו והאורח אם רצו לתקן מתקנין מעשר (י,יא).

איתא במשנה 'מעשר ראשון שנטלה תרומתו' פשיטא (סלק"ד הכוונה שנתן תרומה) לא צריכא אלא שהקדימו בשבלים, והפריש ממנו תרומת מעשר ולא הפריש ממנו תרומה גדולה, וכדרבי אבהו דאמר מעשר ראשון שהקדימו בשבלים (לוי קדם את הכהן ונטל מעשר בשבלים קודם שנטל כהן תרומה גדולה, והכהן היה לו ליטול תרומה גדולה תחלה אחד מחמישים דרחמנא קרייה ראשית, וכתיב מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר, נמצאת תרומה גדולה של כהן בתוך המעשר הזה אחד מחמשים שבו, לבד מתרומת מעשר שעל הלוי להפריש תרומה ממעשרו) פטור מתרומה גדולה, שנאמר וַהֲרֵמֹתָם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת ה' מַעֲשֵׂר מִן־הַמַּעֲשֵׂר, מעשר מן המעשר אמרתי לך, ולא תרומה גדולה ותרומת מעשר מן המעשר. אמר ליה רב פפא לאביי אי הכי, אפילו הקדימו בכרי נמי? אמר ליה עליך אמר קרא [**דף מז ע"ב**] מכל מעשרתיכם תרימו (צ"ל מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם תָּרִימוּ). ומה ראית? האי אידגן (משעה שנתמרח בכרי נעשה דגן, וכיון דאיקרי דגן, חלה עליו רשות כהן תחלה, דכתיב ראשית דגנך תתן לו) והאי לא אידגן.

איתא במשנה 'מעשר שני והקדש שנפדו' פשיטא! הכא במאי עסקינן כגון שנתן את הקרן ולא נתן את החומש, והא קא משמע לן דאין חומש מעכב. **פסק הרמב"ם** אבל אם אכל דמאי אע"פ שאינו ראוי אלא לעניים, או מעשר ראשון שנטלה תרומתו אע"פ שלא ניטל ממנו חשבון תרומה גדולה והוא שהקדימו בשבלין, או מעשר שני והקדש שנפדו אע"פ שלא נתן את החומש, הרי זה מברך תחלה וסוף וכן כל כיוצא בהן ברכות (א,כ).

מז:

איתא במשנה 'השמש שאכל כזית' פשיטא! מהו דתימא שמש לא קבע קא משמע לן (**הרא"ש כתב** ששאר אדם שאכל דרך ארעי אינו מצטרף לזימון, ורק שמש בזמן הגמרא היה מצטרף אף שאין לו קביעות, משום שכך היתה דרך אכילתו).

איתא במשנה 'והכותי מזמנין עליו' אמאי, לא יהא אלא עם הארץ, ותניא, אין מזמנין על עם הארץ [**הריטב"א והמאירי ביארו** שהסיבה לכך כדלעיל (מג:) שאין ראוי לת"ח להסב בסעודה עם עם הארץ]? **אביי אמר** בכותי חבר **רבא אמר** אפילו תימא בכותי עם הארץ, והכא בעם הארץ דרבנן דפליגי עליה דרבי מאיר עסקינן (ר"ל עם הארץ בהגדרה של רבנן דר"מ) דתניא איזהו עם הארץ, כל שאינו אוכל חוליו בטהרה, דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים כל שאינו מעשר פירותיו כראוי, והני כותאי עשורי מעשרי כדחזי (**הרמב"ן כתב** כי אף ששנינו (דמאי ז,ד) שהכותים אינם מעשרים, היינו רק כשמאכילים לאחרים, כי אינם חוששין לאיסור 'לפני עור' בהכשלת איסור, אך מקפידים לעשר את מה שאוכלים בעצמם. **והרשב"א כתב** שסתם כותים לא מעשרים אף לעצמם, והמשנה עוסקת בשבט מסוים מהכותים שמנהגו לעשר, והם מחזיקים ומדקדקים במנהגם) דבמאי דכתיב באורייתא מזהר זהירי דאמר מר כל מצוה שהחזיקו בה כותים הרבה מדקדקין בה יותר מישראל.

תנו רבנן איזהו עם הארץ [**פירש רש"י** שדברו חכמים בכל מקום **התוס' רא"ש כתב** שהברייתא דנה מי נחשב כ'עם הארץ' לענין זימון **וכן תוס' (סוטה כב.)** שיש הרבה ענייני עם הארץ, וכל ברייתא דנה בגדרו לענין שונה] כל שאינו קורא ק"ש ערבית ושחרית **דברי רבי אליעזר, רבי יהושע אומר** כל שאינו מניח תפילין **בן עזאי אומר** כל שאין לו ציצית בבגדו (**הכ"י בסימן כ"ד ביאר** דמיירי שיש לו בגד בעל ד' כנפות, ולא מטיל בו ציצית) **רבי נתן אומר** כל שאין מזוזה על פתחו **רבי נתן בר יוסף אומר** כל שיש לו בנים ואינו מגדלם לתלמוד תורה **אחרים אומרים** אפילו קרא ושנה ולא שמש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ [**החזו"א (שביעית י,ז) כתב** שבזמננו 'לא שימש ת"ח' הוא הלומד מקופיא, ואינו יודע לעיין ולהבין, ומתגאה נגד ת"ח היודעים את התורה באמת, ואינו נכנע להם]. **אמר רב הונא** הלכה כאחרים [**כתבו תוס'** והאידנא אין אנו מדקדקים ורגילים אנו לזמן בעם הארץ כדאמרינן (חגיגה כב.) כמאן מקבלינן האידנא סהדותא מע"ה כמאן כרבי יוסי כדי שלא יהא כל אחד הולך ובונה במה לעצמו] רמי בר חמא לא אזמין עליה דרב מנשיא בר תחליפא דתני ספרא וספרי והלכתא. כי נח נפשיה דרמי בר חמא, אמר רבא לא נח נפשיה דרמי בר חמא אלא דלא אזמין ארב מנשיא בר תחליפא. והתניא, אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא שמש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ? שאני רב מנשיא בר תחליפא דמשמע (משמש) להו לרבנן, ורמי בר חמא הוא דלא דק אבתריה. **ל"א** דשמע שמעתתא מפומייהו דרבנן וגרים להו כצורבא מרבנן דמי. **פסק הש"ע** עם הארץ גמור מזמנין עליו בזה"ז או"ח (קצט,ג).

'אכל טבל ומעשר' טבל פשיטא (דלא מצטרף לזימון)? לא צריכא בטבל טבול מדרבנן. היכי דמי בעציץ שאינו נקוב. 'מעשר ראשון' פשיטא? לא צריכא כגון שהקדימו בכרי. מהו דתימא כדאמר ליה רב פפא לאביי קא משמע לן, כדשני ליה. 'מעשר שני וכו' פשיטא? לא צריכא שנפדו ולא נפדו כהלכתן, מעשר שני כגון שפדאו על גבי אסימון (כסף שלא נקבע בו צורה) ורחמנא אמר וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדֶךָ כסף שיש עליו צורה, הקדש שחללו על גבי קרקע ולא פדאו בכסף, ורחמנא אמר ונתן הכסף וקם לו [**כתבו התוס' (שבת קכח.)** אין הפסוק כן אלא וְנָסַף חֲמִשִּׁית כֶּסֶף־עֶרְכְּךָ עָלָיו וְקָם לוֹ ודרך הש"ס לקצר ולומר בלשון אחר קצר] 'השמש שאכל פחות מכזית' פשיטא? איידי דתנא רישא כזית, תנא סיפא פחות מכזית. 'והנכרי אין מזמנין עליו' פשיטא? הכא במאי עסקינן בגר שמל ולא טבל, דאמר רבי זירא אמר רבי יוחנן לעולם אינו גר עד שימול ויטבול [(יבמות מו) נפקא לן מזיקה משה את הדם ויזרוק על העם ואין הזאה בלא טבילה] וכמה דלא טבל נכרי הוא.

איתא במשנה 'קטנים אין מזמנין עליהן' **אמר רבי יוסי** [**רש"י (ד"ה סניף) גרס 'רב אסי'** שהוא אמורא ולכן הקשו עליו ממשנה וברייתא] קטן המוטל בעריסה מזמנין עליו. והא תנן נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם? הוא דאמר כרבי יהושע בן לוי דאמר אע"פ שאמרו קטן המוטל בעריסה אין

מזמנין עליו אבל עושין אותו סניף לעשרה (חבור לזימון עשרה, וכי אמר רב אסי נמי לעשרה קאמר).

ואמר רבי יהושע בן לוי תשעה ועבד מצטרפין. **מיתיבי** מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה, ושחרר עבדו והשלימו לעשרה. שחרר אין, לא שחרר לא? תרי אצטריכו, שחרר חד ונפיק בחד. והיכי עביד הכי והאמר רב יהודה כל המשחרר עבדו עובר בעשה, שנאמר לעלם בהם תעבדו? לדבר מצוה שאני. מצוה הבאה בעבירה היא? מצוה דרבים שאני (להוציא רבים ידי חובתם בקדושה. **הרא"ש מסביר** עשה דרבים אפי' שהוא דרבנן דוחה עשה דיחיד אפי' שלא בעידניה **מכאן הקשו תוס' על בח"ג** דפירש דמי שמת לו מת בי"ט האחרון דאבילות נוהג ולא אתי י"ט האחרון דרבנן ודחי אבילות דאורייתא, והרי כאן תפילה שהיא דרבנן ומצוה דרבים דוחה לאו מן התורה). **פסק הש"ע** המשחרר את עבדו עובר בעשה דלעולם בהם תעבודו, ומותר לשחררו לדבר מצוה, אפילו היא מדבריהם, כגון שלא היו בבית הכנסת י' הרי זה משחרר עבדו ומשלים בו מנין י', וכן כל כיו"ב יו"ד (רסז,עט).

ואמר רבי יהושע בן לוי לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים, שאפילו מאה באים אחריו נותנין לו שכר כנגד כולם **רבינו יונה כתב** שהטעם לכך משום שהראשונים גורמים לשכינה שתבא, שהרי השכינה שורה בביהכנ"ס רק כשיש שם ציבור. **והעלה מכך המעדני יום טוב** [**פ"א סי' ז אות י**] ששכר כל אחד מהראשונים שוה לחברו. אך מסברא דיליה כתב שגם כל המקדים בין העשרה נוטל שכר כנגד הבאים אחריו, **וכן נקטו הרמ"ע מפאנו והגר"א** (**משלי יד,כח**) **וכ"כ בעטרת זקנים** (**צ,יד**).

אמר רב הונא תשעה וארון [**הגר"א** (**דברי אליהו**) ביאר ש'ארון' הוא ראשי תיבות של **אַ**חד **רַ**ואה **וַ**אינו **נַ**ראה, והכוונה שמצרפין את הקב"ה כמו שצירפוהו אחי יוסף לעשרה] מצטרפין. אמר ליה רב נחמן וארון גברא הוא? **אמר רב הונא** תשעה נראין כעשרה מצטרפין. **אמרי לה** כי מכנפי **ואמרי לה** כי מבדרי. **אמר רבי אמי** שני תלמידי חכמים המחדדין זה את זה בהלכה מצטרפין (להיות שלשה) מחוי רב חסדא כגון אנא ורב ששת. מחוי רב ששת כגון אנא ורב חסדא.

אמר רבי יוחנן קטן פורח (**פירש רש"י** שהביא סימנים, ולא בא לכלל שניו. **ותוס' הקשו עליו** שהרי בברייתא בסמוך שנינו 'קטן שהביא ב' שערות מזמנים עליו, ושלא הביא ב' שערות אין מזמנים עליו, ואין מדקדקים בקטן'. והגמ' מקשה סתירה, שמחד אומרת הברייתא שאם לא הביא שערות אין מזמנים עליו, ומאידך אומרת שאין מדקדקים בקטן, ומתרצת שאין מדקדקים בקטן בא לרבות קטן פורח, ואם קטן פורח הוא קטן שהביא ב' שערות, לא צריך לרבותו שהרי כתוב להדיא בברייתא שמזמנין עליו. **ולכן הביאו פירוש ר"ח** קטן פורח בתוך י"ג שנה ועדיין לא הביא שתי שערות ידועות שאינן גדולות כדי לכוף ראשן לעיקרן ולהכי קרי ליה פורח שפרחו וצמחו בו שערות אבל אינן גדולות כל השיעור) **מזמנין עליו. תניא נמי הכי קטן שהביא שתי שערות מזמנין עליו, ושלא הביא שתי שערות אין מזמנין עליו** (**הקשו התוס'** וא"ת והא אמרינן לעיל קטן המוטל בעריסה עושין אותו סניף **וי"ל** דהתם איירי בעשרה והכא מיירי בשלשה או שמא פליגי אהדדי) **ואין מדקדקין בקטן. הא גופא קשיא אמרת הביא שתי שערות אין לא הביא לא, והדר תני אין מדקדקין בקטן, לאתויי מאי לאו** [**דף מח ע"א**] **לאתויי קטן פורח.**

ולית הלכתא ככל הני שמעתתא (**רב האי גאון פירש** שלמסקנא זו נמצא שכל האופנים דלהלן לא מצטרפים **א.** תשעה ועבד. **ב.** תשעה וקטן. **ג.** תשעה וארון, ותשעה הנראין כעשרה. **ד.** שנים ושבת. **ה.** שני ת"ח. **ו.** קטן פורח, אלא צריך שיביא שתי שערות ויהא יודע למי מברכים. **אך תוס' ובעה"מ** כתבו שדברי ריב"ל לגבי צירוף תשעה ועבד או תשעה וקטן לא נדחו להלכה. לעניין קטן פורח ולמ"ה לקמן) **אלא כי הא דאמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו** (**הסבירו התוס'** קאי אקטן פורח. כלומר, קטן פורח מזמנין עליו היינו דוקא היודע למי מברכין ותרווייהו בעינן, ולפירושינו צ"ל דלא מייתי עובדא דאביי ורבא לענין אזמוני עלייהו אלא לפרש מהו קטן היודע למי מברכין. **ואומר ר"ת** מיהו הלכה כריב"ל דאמר קטן בעריסה עושין אותו סניף לעשרה פי' לברכת המזון וה"ה לתפלה, והכא דבעינן פורח ויודע היינו דוקא בשלשה. **אמנם** מתוך הירושלמי פי' ר"י דאין עושין קטן סניף לעשרה לא לתפלה ולא לברכת המזון. **וגם** היה אומר ר"י שגם רבינו תם עצמו לא היה נוהג לעשות כן לעשות קטן סניף לעשרה ולא עשה מעשה) **אביי ורבא הוו יתבי קמיה דרבה, אמר להו רבה למי מברכין, אמרי ליה לרחמנא. ורחמנא היכא יתיב,**

מז: – מזז.

רבא אחוי לשמי טללא (גג) אביי נפק לברא אחוי כלפי שמיא. אמר להו רבה תרווייכו רבנן הויתו. היינו דאמרי אינשי בוצין בוצין (דלעת) מקטפיה (קטף הוא שרף האילן, כלומר משעה שהוא חונט ויוצא מתוך השרף) ידיע (ניכר אם יהיה טוב). **פסק השו"ע** קטן שהגיע לעונת הפעוטות ויודע למי מברכין, מזמנין עליו ומצטרף בין לשלשה בין לעשרה (**הגה** וי"א דאין מצטרפין אותו כלל עד שיהא בן שלש עשרה שנה דאז מחזקינן ליה כגדול שהביא ב' שערות כן נוהגין ואין לשנות) או"ח (קצט,י). **הרי"ף והרמב"ם** הסבירו ההלכתא על קטן ממש. **בבית יוסף דן בגיל הנדרש, הרי"ף כתב** בן ט' או י' **הרמב"ם כתב** ז' או ח' **והרשב"א הסביר את דברי הרי"ף** מפני שהוא זמן חינוכו. **וכן כתב הריב"ש בתשובה (סי' תנא)** שאפילו לדברי המתירין לעשות קטן סניף צריך שיהא בו דעת ויודע למי מברכין ולמי מתפללין ושיהא בן תשע או בן עשר או לכל הפחות גדול מבן שש, אבל קטן מבן שש אפילו הוא חריף ויודע למי מברכין ולמי מתפללין אינו כלום שהרי לא הגיע לעונת הפעוטות והרי הוא כמי שאינו בן דעת. **בין פוסקי ספרד נחלקו הדעות, הברכי יוסף** מצריך שיהיה בן ט' **אמנם יחו"ד ח"ד ס' יג** הכריע כהריב"ש שמצטרף מגיל שש.

אמר רב תשעה אכלו דגן ואחד אכל ירק [**הב"י** (סי' קצז) הביא בשם הכל בו שנחלקו הראשונים אם צריך שיאכל כזית ירק **והרשב"א כתב** שצריך שיתחייב בברכה, לפחות כבורא נפשות, **והריטב"א כתב** שצריך להתחייב ברכה שבהמ"ז פוטרתה) **מצטרפין** [**כתבו התוס'** והכי הלכתא ואפילו 'נברך שאכלנו' יכולין לומר שהרי שתיה בכלל אכילה. **ויש שרוצים לומר** דהיינו דוקא לזמון עשרה אבל לשלשה לא מצטרפי **ומיהו** בירושלמי תני שנים שאכלו פת ואחד ירק מזמנין **וכן פסק ר"י, והשר מקוצי מפרש** דאין הלכה כאותה ברייתא דירושלמי. **בש"ע** (קצז,ב) כתב שהמזמן יהיה מאוכלי הפת דוקא. **והביאור הלכה (סי' קצד ד"ה אחד)** משמע שרק אוכלי הדגן מתחייבים בזימון, אך להאוכל ירק עצמו אין חיוב אלא מצוה גרידא. **אך באור שמח (ברכות ה,ג) נקט** שגם לאוכלי הדגן אינו חיוב אלא רשות] אמר רבי זירא, בעאי מיניה מרב יהודה שמנה מהו? שבעה מהו? אמר ליה לא שנא. ששה ודאי לא מיבעיא לי. אמר ליה רבי ירמיה שפיר עבדת דלא איבעיא לך, התם טעמא מאי משום דאיכא רובא, הכא נמי איכא רובא. ואיהו (רבי זירא שלא שאל על הששה) סבר רובא דמינכר בעינן. **פסק השו"ע** תשעה שאכלו דגן וא' אכל כזית ירק, מצטרפין... אפי' שבעה אכלו דגן וג' ירק, מצטרפין אבל ששה לא, דרובא דמינכר בעינן או"ח (קצז,ב). **כתב בית יוסף, או"ז פסק** שדי בששה כמו ר' ירמיה, אמנם רוב הפוסקים פסקו כהבנת ר' זירא.

ינאי מלכא [ממלכי בית חשמונאי היה, והרג חכמי ישראל שבאו לפסלו מן הכהונה, במסכת (קידושין סו.)] **ומלכתא** כריכו ריפתא בהדי הדדי, ומדקטל להו לרבנן לא הוה ליה איניש לברוכי להו. אמר לה לדביתהו מאן יהיב לן גברא דמברך לן, אמרה ליה אשתבע לי דאי מייתינא לך גברא דלא מצערת ליה, אשתבע לה, אייתיתיה לשמעון בן שטח אחוה, אותביה בין דידיה לדידה. אמר ליה חזית כמה יקרא עבדינא לך, אמר ליה לאו את קא מוקרת לי אלא אורייתא היא דמוקרא לי, דכתיב סַלְסְלֶהָ וְתָרוֹמְמֶךָּ תְּכַבְּדֵךְ כִּי תְחַבְּקֶנָּה. אמר לה קא חזית דלא מקבל מרות, יהבו ליה כסא לברוכי, אמר היכי אבריך (ולא נהניתי) ברוך שאכל ינאי וחביריו משלו (בתמיה) שתייה לההוא כסא. יהבו ליה כסא אחרינא ובריך. **אמר רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא** שמעון בן שטח דעבד לגרמיה הוא דעבד (שבירך להוציאם ידי חובתם בשביל כוס אחד ששתה, אין אדם מודה לו) דהכי אמר רבי יוחנן לעולם אינו מוציא את הרבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן [**פירש רש"י** אע"ג דכזית דגן שיעורא דרבנן הוא, מיהו כיון דמיחייב מדרבנן מחוייב בדבר קרינן ביה, ומוציא רבים ידי חובתן, ואם תאמר בקטן שהגיע לחינוך הא לא אמר שאם אכל ושבע יכול להוציא את הגדול שאכל ושבע (דף כ:) ההוא אפילו מדרבנן לא מיחייב, דעליה דאבוה הוא דרמי להנוכיה **התוס' הקשו על פירושו** שכתב שקטן לא מחוייב מדרבן קרינן ביה **ותירצו תירוץ אחר** דקטן שאינו בר חיוב כלל דאורייתא אפילו אם יאכל כדי שביעה הלכך אינו מחויב בדבר קרינן ביה ולכך לא מפיק ליה אי אכל שיעורא דאורייתא, אבל גדול שהוא בר חיובא מן התורה כי אכיל כדי שביעה, מחויב בדבר קרינן ביה אפילו לא אכל כלל כדאמרינן בר"ה (כט.) כל הברכות אע"פ שיצא מוציא חוץ מברכת הלחם וברכת היין. והיינו טעמא, דכל ישראל ערבין זה בזה והוא הדין בברכת המזון אף ע"פ שיצא מוציא כדפרישית וכזית דגן אינו צריך אלא שיוכל לומר שאכלנו משלו) [דף מח ע"ב] **...אמר רבא** הלכתא אכל עלה ירק ושתה כוס של יין מצטרף, להוציא אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן. **פסק השו"ע** חברים שאכלו כאחד, קצתם אכלו כדי שביעה וקצתם

לא אכלו אלא כזית, אם כולם יודעים לברך מצוה שיברך אותו שאכל כדי שביעה ויוציא את האחרים ואם אין יודעים כולם לברך, מי שאכל כזית יכול להוציא אף אותם שאכלו כדי שביעה (**מ"ב** דמן התורה יכול להוציא חבירו בבהמ"ז אע"פ שלא אכל כלל כיון שחבירו כבר אכל וחייב לברך, וכל ישראל ערבים זה בזה, אלא מפני שאומר שקר במה שאומר שאכלנו והוא לא אכל, הצריכוהו חכמים שיאכל כזית מתחלה. ועיין במ"א שמסתפק דלפ"ז אם הם רק שנים דבלא"ה אינם מזמנים אפשר דיכול להוציא חבירו שאינו יודע לברך אפילו אם לא אכל כלל, ומצדד להחמיר, וכ"כ בא"ר דמדרבנן בכל גווני אין אחד מוציא חבירו בבהמ"ז אא"כ הוא ג"כ מחוייב בדבר) או"ח (קצז,ד). **דעת בה"ג** שאף גדול שאכל ולא שבע לא יכול להוציא את זה שאכל ושבע, והסביר שינאי המלך אכל ולא שבע (לבלי הרמב"ם נוטיס לדבריו) **אמנם** תוס' והרשב"א דחוו דבריו, ולכן מובנים דברי הש"ע שמי שמחוייב מדרבנן לא יפתור את מי שאכל ושבע, ואם אין כולם יודעים לברך יסמכו על רוב הראשונים דמהני. *עיין **הערה חשובה** שהבאנו בלף כ לענין מחלוקת רעק"א ולגמ"כ.

אמר רב נחמן משה תקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם מן, יהושע תקן להם ברכת הארץ כיון שנכנסו לארץ, דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים (**הרשב"א הקשה** שהרי בסמוך אמרו שג' ברכות ראשונות מדאורייתא, ואיך אמרו שמשה דוד ושלמה תקנוה? ותירץ שמה"ת יכל לאומרן בכל מטבע שירצה, עד שתקנו להן מטבע קבוע). דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, ושלמה תקן על הבית הגדול והקדוש (**הרשב"א והריטב"א** כתבו שנוסח הבקשה שתקנו דוד ושלמה היה לקיים את בית המקדש ולהעמיד את המלכות ולהמשיך שלוות הארץ, ואחר החרבן שינוה להחזיר את המלכות ולבנות את ביהמ"ק) הטוב והמטיב ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר. דאמר רב מתנא אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב, הטוב שלא הסריחו, והמטיב שניתנו לקבורה.

תנו רבנן ...ובשבת מתחיל בנחמה (רחם) ומסיים בנחמה (בנין ירושלים **כתבו התוס'** ויש שמתחילין בנחמנו וחותמים בנחמת ציון עירך ובבנין ירושלים, ונותנים טעם לדבריהם ד'רחם' הוי לשון תחנה ואין אומרים תחנונים בשבת, אבל נחם אינו לשון תחנונים אלא כמו והנחם על הרעה לעמך. **ולא נחירא** דהכל משמע לשון תחנונים ואין להקפיד אפילו אי הוי לשון בקשה כדאמר בירושלמי מהו לומר רועינו זוננו פרנסנו בשבת א"ל טופס ברכות כך הוא ומנהג שטות הוא המשנה ברכה של חול) ואומר קדושת היום באמצע (רצה והליצנו) **רבי אליעזר אומר** רצה לאומרה בנחמה אומרה, בברכת הארץ אומרה, בברכה שתקנו חכמים ביבנה אומרה. וחכמים אומרים אינו אומרה אלא בנחמה בלבד. חכמים היינו תנא קמא? איכא בינייהו דיעבד (לרבנן בתראי מהדרינן ליה). **פסק הש"ע** נוסח ברכה זו פותח בה רחם ה' אלהינו, או נחמנו ה' אלהינו, וחותם בה בונה ירושלים או מנחם ציון בבנין ירושלים, ואין לשנות הנוסח משבת לחול (**מ"ב** ר"ל דאם אומר בחול רחם יאמר בשבת ג"כ רחם, ואף על גב דאסור לתבוע צרכיו בשבת, הכא שאני דתופס ברכה כך היא תמיד, וגם כל הרחמן יכול לומר בשבת אף על פי שאינן מתופס הברכה שתקנו חכמים, שכיון שנהגו הכל לאומרם בכל פעם שמברכין בהמ"ז נעשה להם כטופס ברכה ואין בזה משום שאלת צרכיו בשבת) דבין בשבת בין בחול אומר נוסחא אחת. (**הגה** וי"א דאומרים בונה ברחמיו ירושלים, וכן נוהגין) או"ח (קפח,ד).

תנו רבנן מנין לברכת המזון מן התורה, שנאמר וְאָכַלְתָּ, וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ זו ברכת הזן, אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ זו ברכת הזמון, עַל־הָאָרֶץ זו ברכת הארץ, הַטֹּבָה זו בונה ירושלים, וכן הוא אומר הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן, אֲשֶׁר נָתַן־לֶךָ זו הטוב והמטיב. אין לי אלא לאחריו, לפניו מנין, אמרת קל וחומר, כשהוא שבע מברך כשהוא רעב (והוא בא להפיק את רעבו על ידי ברייתו של הקב"ה) לא כל שכן (שזה צריך לברך להקב"ה יותר). **רבי אומר** אינו צריך, 'ואכלת ושבעת וברכת' זו ברכת הזן, אבל ברכת הזמון מגדלו לה' אתי נפקא, 'על הארץ' זו ברכת הארץ, 'הטובה' זו בונה ירושלים הטוב והמטיב ביבנה תקנוה. אין לי אלא לאחריו, לפניו מנין? תלמוד לומר 'אשר נתן לך' משנתן לך. רבי יצחק אומר אינו צריך, הרי הוא אומר וּבֵרַכְתָּ אֶת־לַחְמְךָ וְאֶת־ מֵימֶיךָ, אל תקרי וברך אלא וברך, ואימתי קרוי לחם קודם שיאכלנו. **רבי נתן אומר** אינו צריך, הרי הוא אומר כְּבֹאֲכֶם הָעִיר כָּן תִּמְצְאוּן אֹתוֹ בְּטֶרֶם יַעֲלֶה הַבָּמָתָה לֶאֱכֹל כִּי לֹא־יֹאכַל הָעָם עַד־בֹּאוֹ כִּי־הוּא יְבָרֵךְ הַזֶּבַח אַחֲרֵי־כֵן יֹאכְלוּ הַקְּרֻאִים. וכל כך למה (היו מאריכות בדבריהן)? לפי שהנשים דברניות הן. **ושמואל אמר** כדי להסתכל ביפיו של שאול,

דכתיב מִשִּׁכְמוֹ וָמַעְלָה גָּבֹהַּ מִכָּל־הָעָם. **ורבי יוחנן אמר** לפי שאין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא (לפי ששמואל היה מנהיג את ישראל, ושאול היה נוטל את השררה משדבר שמואל אליו, ואורך דברים עכב לפי שעה).

ואין לי אלא ברכת המזון, ברכת התורה מנין? אמר רבי ישמעאל, ק"ו, על חיי שעה מברך על חיי עולם הבא (**היעב"ץ** לא גרס 'הבא', וביאר שהכוונה ל'חיי עולם', דהיינו חיי נצח) לא כל שכן. רבי חייא בר נחמני אומר משום רבי ישמעאל אינו צריך, הרי הוא אומר על הארץ הטובה אשר **נתן** לך, ולהלן הוא אומר **וְאֶתְּנָה** לְךָ אֶת־לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה... רבי מאיר אומר מנין שכשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה? תלמוד לומר 'אשר נתן לך ה' אלהיך' (**הסביר המהרש"א** ודרש מהזכרת השם במדת הרחמים ובמדת הדין שחובה לברך על הדין כמו על הרחמים) דיינך בכל דין שדנך, בין מדה טובה ובין מדה פורענות. רבי יהודה בן בתירה אומר אינו צריך, הרי הוא אומר טובה (**המהרש"א מסביר** דיש כאן ייתור, שלא היה צריך לכתוב 'טובה' שהוזכר כבר קודם שהארץ טובה) הטובה, טובה זו תורה, וכן הוא אומר כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם, הטובה זו בנין ירושלים, וכן הוא אומר ההר הטוב הזה והלבנון.

תניא, רבי אליעזר אומר כל שלא אמר 'ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ' (**ביאר רבינו יונה** שבמקום שמזכיר את הארץ צריך להזכיר שבחה) ו'מלכות בית דוד' בבונה ירושלים (שעל ידו נתקדשה ירושלים) לא יצא ידי חובתו (**ראה ב"י סימן קפ"ז** שהראשונים נחלקו אם מי שלא אמר פרטים אלו לא יצא כלל, וחוזר ומברך, או שרק לא יצא ידי חובתו כראוי, אך אינו חוזר) **נחום הזקן אומר** צריך שיזכור בה (בברכת הארץ) ברית (שעל ידי ברית נתנה לאברהם בפרשת מילה, דכתיב ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך) **רבי יוסי אומר** צריך שיזכור בה תורה (שאף בזכות התורה והמצות ירשו את הארץ, שנאמר למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ) **פלימו אומר** צריך שיקדים ברית לתורה (כגון על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו ועל חיים שחוננתנו) שזו נתנה בשלש בריתות [בשלשה מקומות נתנה תורה לישראל בסיני, ובאהל מועד, ובהר גרזים ובערבות מואב, ובכל אחד נכרתה ברית, כדתניא (סוטה לז.)] **[דף מט ע"א]** וזו נתנה בשלש עשרה בריתות. **רבי אבא אומר** צריך שיאמר בה הודאה תחלה (נודה לך ה' אלהינו) וסוף (ועל הכל ה' אלהינו אנו מודים לך) והפוחת לא יפחות מאחת, וכל הפוחת מאחת הרי זה מגונה. וכל החותם מנחיל ארצות בברכת הארץ ומושיע את ישראל בבונה ירושלים הרי זה בור (**כתב הב"י** נראה לי דטעמא משום דמנחיל ארצות שייך גם לשאר עמים שהנחילם ארצות, ואנו צריכים שיברך על הנחלת ארץ ישראל ביחוד) וכל שאינו אומר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו (**כתבו התוס'** אין צריך להזכיר ברית ותורה וחיים ומזון דדי להזכיר על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו דהיינו ברית ותורה והגמרא לסימנא בעלמא נקטיה). **פסק הש"ע א.** אם לא הזכיר בבונה ירושלים מלכות בית דוד, מחזירין אותו או"ח (קפז,ד). **ב.** אם לא הזכיר בברכת הארץ ברית ותורה, אפי' אם לא חיסר אלא אחד מהם, מחזירין אותו או"ח (קפז,ג).

פליגי בה אבא יוסי בן דוסתאי ורבנן, חד אמר הטוב והמטיב צריכה מלכות, וחד אמר אינה צריכה מלכות, מאן דאמר צריכה מלכות קסבר דרבנן (הלכך לאו ברכה הסמוכה לחברתה היא, שאינה מברכת הארץ) ומאן דאמר אינה צריכה מלכות קסבר דאורייתא (**כתבו התוס' הקשה רש"י** הואיל והיא דאורייתא אמאי פותחת בברוך הא סמוכה היא ותירץ דקצרה היא והויא הודאה בעלמא כברכת פירות וכברכת מצות. **והקשו עליו** אמאי שינו אותה יותר משאר ברכות הסמוכות שחותמות ולא פותחות והיה לנו להאריך בה ולחתום בברוך ולא לשנות משאר סמוכות. **מיהו** אנן קיי"ל שהיא מדרבנן ולכך צריכה מלכות).

תנו רבנן מהו חותם בבנין ירושלים **רבי יוסי ברבי יהודה אומר** מושיע ישראל. מושיע ישראל אין, בנין ירושלים לא? אלא אימא אף מושיע ישראל (אם בא להתום מושיע ישראל ולא התם בונה ירושלים יצא, שתשועת ישראל היא בנין ירושלים).

רבה בר רב הונא איקלע לבי ריש גלותא, פתח בחדא וסיים בתרתי (כשהתחיל בברכה לא אמר רחם ה' על ישראל עמך ועל ירושלים עירך אלא אחת מהן, וכשחתם חתם בשתים מושיע ישראל ובונה ירושלים) אמר רב חסדא גבורתא למחתם בתרתי, והתניא רבי אומר אין חותמין בשתים (שדומין לעושין מצות חבילות כי היכי דאמר אין אומר שתי קדושות על כוס אחד).

גופא רבי אומר אין חותמין בשתים. איתיביה לוי לרבי על הארץ ועל המזון? ארץ דמפקא מזון. מקדש ישראל והזמנים? ישראל דקדשינהו לזמנים. מקדש השבת וישראל והזמנים (והכא ליכא למימר ישראל מקדשי לשבת וזמנים, דאילו זמנים תלויין בבית דין לקדש חדשים על פי הראייה, אבל שבת קדישא וקיימא) חוץ מזו. ומאי שנא? הכא חדא היא (אין כאן אלא ברכת מקדש, שמברך להקב"ה שמקדש השבת והזמנים) התם תרתי (מושיע ישראל ובונה ירושלים) כל חדא וחדא באפי נפשה (ואין כוללים שני דברים בברכה אחת). וטעמא מאי אין חותמין בשתים? לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות [**רש"י סוטה** (ח.) **ביאר** שנראה כמו שהיו עליו למשאוי וממהר לפרק משאו **אמנם תוס' מו"ק** (ח:) **ביארו** שהטעם הוא כדי שיהא לבו פנוי למצוה אחת, ולא יפנה למצוה אחרת]. מאי הוי עלה? **אמר רב ששת** פתח ברחם על עמך ישראל חותם במושיע ישראל, פתח ברחם על ירושלים חותם בבונה ירושלים. **ורב נחמן אמר** אפילו פתח ברחם על ישראל חותם בבונה ירושלים, משום שנאמר בּוֹנֵה יְרוּשָׁלִָם ה' נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס, אימתי בונה ירושלים ה' בזמן שנדחי ישראל יכנס (נמצא שעדיף לומר 'בונה ירושלים', כי כלול בכך שהוא 'מושיע ישראל').

אמר ליה רבי זירא לרב חסדא ניתי מר ונתני, אמר ליה ברכת מזונא לא גמרינא ותנויי מתנינא, אמר ליה מאי האי, אמר ליה דאקלעי לבי ריש גלותא ובריכי ברכת מזונא, וזקפיה רב ששת לקוויה עלי כחויא. ואמאי, דלא אמרי לא ברית ולא תורה ולא מלכות. ואמאי לא אמרת, כדרב דאמר לא אמר ברית ותורה ומלכות יצא, ברית לפי שאינה בנשים, תורה ומלכות לפי שאינן לא בנשים ולא בעבדים, ואת שבקת כל הני תנאי ואמוראי ועבדת כרב.

אמר רבי יוחנן הטוב והמטיב צריכה מלכות. מאי קא משמע לן, כל ברכה שאין בה מלכות לא שמה ברכה, והא אמרה רבי יוחנן חדא זימנא? אמר רבי זירא לומר שצריכה שתי מלכיות, חדא דידה, וחדא דבונה ירושלים (כגון אבינו **מלכנו** אדירנו בוראנו... **המלך** הטוב והמטיב לכל). אי הכי נבעי תלת, חדא דידה, וחדא דבונה ירושלים וחדא דברכת הארץ. אלא, ברכת הארץ מאי טעמא לא, משום דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה, בונה ירושלים נמי לא תבעי דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה? הוא הדין דאפילו בונה ירושלים נמי לא בעיא, אלא איידי דאמר מלכות בית דוד לאו אורח ארעא דלא אמר מלכות שמים **רב פפא אמר** הכי קאמר צריכה שתי מלכיות לבר מדידה (שפותחת בא"י אלהינו **מלך** העולם). **פסק הש"ע** ואומר בה שלשה מלכויות בא"י אמ"ה, האל אבינו מלכנו, המלך הטוב... או"ח (קפט,א). כרב פפא.

יתיב רבי זירא... ויתיב וקאמר טעה ולא הזכיר של שבת, אומר ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה (**הלבוש ביאר** שדוקא בשבת אומרים 'באהבה' ולא ביו"ט, כי על השבת הצטוו במרה, וקבלוה באהבה, משמה שאין כן ימים טובים שהצטוו עליהם בסיני, ושם כפה עליהם הר כגיגית וקבלוהו בעל כרחם) לאות ולברית. ברוך מקדש השבת (**הקשו התוס'** וא"ת והא סמוכה היא **ותירצו** דהואיל ולא נתקנה שם אלא לאומרה לפרקים כששכח רצה והחליצנו אין זה קרוי סמוכה **התוס' רא"ש כתב** כיון שהיא ברכה דרבנן אינה נחשבת סמוכה לברכה דאורייתא שלפניה). אמר ליה מאן אמרה? רב. הדר יתיב וקאמר טעה ולא הזכיר של יום טוב אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון, ברוך מקדש ישראל והזמנים. אמר ליה מאן אמרה? רב. הדר יתיב וקאמר טעה ולא הזכיר של ראש חודש אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון, ולא ידענא (רבי זירא קאמר לה) אי אמר בה שמחה אי לא אמר בה שמחה, אי חתים בה (מקדש ישראל וראשי חדשים) אי לא חתים בה, אי דידיה אי דרביה.

גידל בר מניומי הוה קאי קמיה דרב נחמן, טעה רב נחמן (שכח לומר 'רצה') **[דף מט ע"ב]** והדר

לרישא. אמר ליה מאי טעמא עביד מר הכי? אמר ליה, דאמר רב טעה חוזר לראש. והא אמר רב טעה אומר ברוך שנתן? אמר ליה לאו איתמר עלה, אמר רב לא שנו אלא שלא פתח בהטוב והמטיב, אבל פתח בהטוב והמטיב חוזר לראש.

אמר שמואל טעה ולא הזכיר של ראש חדש בתפלה מחזירין אותו, בברכת המזון אין מחזירין אותו. אמר ליה רב אבין לרב עמרם מאי שנא תפלה ומאי שנא ברכת המזון? אמר ליה אף לדידי קשיא לי, ושאילתיה לרב נחמן, ואמר לי מיניה דמר שמואל לא שמיע לי, אלא נחזי אנן, תפלה דחובה היא מחזירין אותו, ברכת מזונא דאי בעי אכיל אי בעי לא אכיל אין מחזירין אותו (**כתב הרשב"א** שאם שכח יעלה ויבא בר"ח שחל בשבת, מחזירין אותו, כי ביום זה הוא חייב בסעודה. **אך המרדכי והרא"ה כתבו** שאינו חוזר, כי אין חיוב הסעודה מחמת ר"ח, אלא מחמת השבת, והוא טעה בשל ר"ח). אלא מעתה, שבתות וימים טובים דלא סגי דלא אכיל, הכי נמי דאי טעי הדר? אמר ליה אין... [**הקשו התוס'** והא הוי ר"ח מיומי דלא להתענות בהון **ותירצו** וי"ל דה"פ אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל פת, אבל ביו"ט חייב לאכול פת. **והקשו תוס'** ותימה דאמרינן (סוכה כז.) ואי בעי לא אכיל חוץ מלילה הראשונה, א"כ ביו"ט ביום אין חיוב לאכול? **ותירצו** דה"פ שאינו צריך לאכול בסוכה אם לא ירצה, אבל בשביל יום טוב צריך לאכול, נפק"מ כגון שירדו גשמים ואכלו חוץ לסוכה, דהשתא אם לכבוד יום טוב שפיר, אבל אם בשביל סוכה ביום טוב ראשון צריך לחזור ולאכול בסוכה לאחר שיפסקו הגשמים דילפינן ט"ו ט"ו מחג המצות. **וסעודה** שלישית של שבת היה מסופק ר"י דשמא אי בעי לא אכיל אלא מיני תרגימא כדפי' ר"ת. **ומיהו** בכתובות (סד:) חשיב גבי משרה אשתו על ידי שליש שלש סעודות משל שבת א"כ משמע דכולן שוות, **ועוד** כיון דילפינן מהמן אלמא דשווה הן **ומיהו** אם אכל סעודה רביעית (ר"ל שאכל בתוך שבת פת למחר שסיים ג' סעודות) ושכח של שבת לא הדר לרישא דודאי אי בעי לא אכיל הך סעודה רביעית כלל]. **פסק השו"ע א.** טעה ולא הזכיר של שבת, אומר בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית בא"י מקדש השבת, ואם טעה ולא הזכיר של יום טוב, אומר בא"י אמ"ה אשר נתן ימים טובים לישראל לששון ולשמחה את יום חג פלוני הזה בא"י מקדש ישראל והזמנים, ואם חל יום טוב בשבת... וכל ברכות הללו בשם ומלכות. והא דסגי בהך ברכה, דוקא כשנזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב, אבל אם לא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב, צריך לחזור לראש בהמ"ז או"ח (קפה,ו). **אף שהתוס'** כאן כתבו שחוזר אם שכח יעלה ויבוא ביו"ט ביום **אמנם התוס'** בסוכה אמרו שעל סעודת יו"ט של יום לא צריך לחזור אם שכח לומר יעלה ויבוא וכפשט הגמרא שם שאם לא רוצה לא חייב לאכול. **החלכה ברורה** ח"ט עמ' תסח כתב שיאמר 'אשר נתן' בשם מלכות, אמנם אם חתם לא חוזר מדין סב"ל, ודלא כהש"ע. **ב.** מזכירין יעלה ויבא בברכת המזון, ואם לא אמר אין מחזירין אותו. ואם נזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב, אומר ברוך שנתן ראש חודש לעמו ישראל לזכרון. או"ח (תכד)

איתא במשנה 'עד כמה מזמנין' למימרא, דרבי מאיר חשיב ליה כזית ורבי יהודה כביצה, והא איפכא שמעינן להו דתנן (ההולך לשחוט את פסחו ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו, אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער, ואם לאו יבטל בלבו...) וכן מי שיצא מירושלים ונזכר שהיה בידו בשר קדש (ונפסל ביציאתו חוץ לחומה) אם עבר צופים [**כתבו התוס'** פירש"י (פסחים מט.) מקום ששמו צופים **ול"נ** דא"כ ה"ל למימר וכמדתו לכל רוח כדקאמר התם (צג:) גבי מודיעים ולפנים **אלא י"ל** שאינו מקום, וצופים הוי לשון ראיה. וה"פ, אם הרחיק מירושלים כ"כ שאינו יכול לראות ירושלים...] שורפו במקומו, ואם לאו חוזר ושורפו לפני הבירה (מקום בהר הבית שיש שם בית הדשן גדול ששורפין פסולי קדשים קלים) מעצי המערכה. עד כמה הם חוזרים, רבי מאיר אומר זה וזה (חמץ ובשר קודש) בכביצה ורבי יהודה אומר זה וזה בכזית? **אמר רבי יוחנן** מוחלפת השיטה (**ביארו התוס'** צריך להפוך את דבריהם במשנתנו. **והמהרש"א תמה** מנין שהשיטה מוחלפת במשנתנו ולא במשנה בפסחים) **אביי אמר** לעולם לא תיפוך, הכא בקראי פליגי, רבי מאיר סבר 'ואכלת' זו אכילה, 'ושבעת' זו שתיה, ואכילה בכזית (**כתבו התוס'** ואומר הר"י דהני קראי אסמכתא בעלמא נינהו דמדאורייתא בעינן שביעה גמורה כדאמר (כ:) וכי לא אשא פנים לישראל. וכן... ועוד אי כזית או כביצה הוי דאורייתא איזה שיעור דרבנן **לעניין הלכה** הלכה כר"מ שמברך ומזמן אפי' בכזית, דלפי מה שמחליף רבי יוחנן קאמר רבי יהודה בכזית, ור' מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה, וגם לאביי דלא מחליף נראה דהלכה כר"מ דהא קים ליה ר' יוחנן בשיטתו. **ולענין שתיה** אומר

ר"י דיש להחמיר ולברך עליו אפילו בפחות ממלא לוגמיו) ורבי יהודה סבר 'ואכלת ושבעת' אכילה שיש בה שביעה, ואיזו זו כביצה. התם בסברא פליגי, רבי מאיר סבר חזרתו כטומאתו מה טומאתו בכביצה, אף חזרתו בכביצה, ורבי יהודה סבר חזרתו כאיסורו מה איסורו בכזית, אף חזרתו בכזית.

משנה כיצד מזמנין, בשלשה אומר נברך, בשלשה והוא אומר ברכו (דהא בלאו דידיה איכא זימון) בעשרה אומר נברך אלהינו (**כתבו התוס'** ולא גרסינן נברך לַאלהינו, דדוקא גבי שיר והודאה כתיב 'ל' כמו שירו לַה' הודו לה' גדלו לה' אבל גבי ברכה לא מצינו זה הלשון) בעשרה והוא אומר ברכו. אחד עשרה, ואחד עשרה רבוא (הכל שוה, **הגמ' מעמידה** דעה זו כר' עקיבא, ואת המשך המשנה כר' יוסי הגלילי) במאה הוא אומר נברך ה' אלהינו. במאה והוא אומר ברכו, ובאלף הוא אומר נברך לה' אלהינו אלהי ישראל, באלף והוא אומר ברכו, ברבוא אומר נברך לה' אלהינו אלהי ישראל אלהי צבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו, ברבוא והוא אומר ברכו. כענין שהוא מברך כך עונים אחריו ברוך ה' אלהינו אלהי ישראל אלהי צבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו, רבי יוסי הגלילי אומר לפי רוב הקהל הם מברכים, שנאמר בְּמַקְהֵלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים ה' מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל. אמר ר"ע מה מצינו בבית הכנסת אחד מרובים ואחד מועטים אומר ברכו את ה' (**כתבו התוס'** משמע דרבי יוסי הגלילי מודה בבית הכנסת מדקאמר מה מצינו **ויש לומר** דודאי לא חלקו בין עשרה למאה בתפלה דאלו נכנסים ואלו יוצאים ולאו אדעתיה דש"צ, אבל בברכת המזון שהן קבועין ומעורבין שם יחד אין לטעות בזה שאין יוצאין עד לאחר ברכת המזון) רבי ישמעאל אומר ברכו את ה' המבורך.

אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל (אע"פ שבארבעה הוא רשאי לומר לשלשה ברכו, טוב לו שיאמר נברך, ואל יוציא עצמו מכלל המברכים **כתבו התוס'** ופריך בירושלמי מן הקורא בתורה ומן החזן שאומר ברכו, ומפרש כיון שאומר המבורך אין זה מוציא עצמו מן הכלל). **תנן** בשלשה והוא אומר ברכו (**כתבו התוס'** ס"ד השתא דברכו עדיף משום דברכו היינו צווי לברך את השם, אבל נברך אינו אלא נטילת רשות)? אימא [**דף נ ע"א**] אף ברכו, ומכל מקום נברך עדיף [**מסבירים התוס'** (**עפ"י המהרש"ל**) שלברכו יש חשיבות שהוא ציווי, ולנברך יש חשיבות שהוא לא מוציא עצמו מן הכלל, לכן שקולים הם, ולכן צ"ל שמילת 'עדיף' הכוונה חשוב] דאמר רב אדא בר אהבה אמרי בי רב, תנינא ששה נחלקין עד עשרה (אם רצו ליחלק לשתי חבורות ולזמן אלו לעצמן ואלו לעצמן רשאין הן, שהרי יש זימון כאן וכאן) אי אמרת בשלמא נברך עדיף משום הכי נחלקין, אלא אי אמרת ברכו עדיף אמאי נחלקין (אם ירצו, הא מעיקרא יכולין לומר ברכו) אלא לאו שמע מינה (אף ברכו קאמר מתניתין, ו...) נברך עדיף שמע מינה. **פסק השי"ע** ואם הם ד' יכול לומר ברכו שאכלנו משלו, אבל יותר טוב לומר נברך, שלא להוציא עצמו מן הכלל או"ח (קצב,א).

תניא נמי הכי (דמתניתין אף ברכו קאמר) בין שאמר ברכו בין שאמר נברך אין תופסין אותו על כך, והנקדנין (דווקנין) תופסין אותו על כך (שהוציא עצמו מן הכלל). ומברכותיו של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא אם לאו. כיצד, **רבי אומר** 'ובטובו' הרי זה תלמיד חכם, 'ומטובו' הרי זה בור (מטובו משמע מקצת טובו, שממעט בתגמוליו של מקום, דמשמע דבר מועט כדי חיים) אמר ליה אביי לרב דימי והכתיב וּמִבִּרְכָתְךָ יְבֹרַךְ בֵּית־עַבְדְּךָ לְעוֹלָם? בשאלה שאני (שהשואל שואל כעני על פתח, שאינו מרים ראש לשאול שאלה גדולה). בשאלה נמי, הכתיב הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ (לשאול כל תאותך)? ההוא בדברי תורה כתיב.

תניא, רבי אומר 'בטובו חיינו' הרי זה תלמיד חכם, 'חיים' הרי זה בור (דהוציא עצמו מן הכלל) נהרבלאי מתני איפכא (חיים עדיף, שכולל את כל באי עולם) ולית הלכתא כנהרבלאי.

אמר רבי יוחנן 'נברך שאכלנו משלו' (משמע שהוא יחידי שהכל אוכלים משלו) הרי זה תלמיד חכם, למי שאכלנו משלו הרי זה בור (משמע מרובים הן ולפי דבריו מברך את בעל הבית). אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי והא אמרינן למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו? אמר ליה התם מוכחא מילתא, מאן עביד ניסי קודשא בריך הוא.

ג.

אמר רבי יוחנן ׳ברוך שאכלנו משלו׳ הרי זה תלמיד חכם, ׳על המזון שאכלנו׳ הרי זה בור (**כתבו התוס׳** דמשמע דמברך לבעל הבית המאכילו, דאי לרחמנא למה הוא מזכיר מזון, בלא מזון יש הרבה לברכו **אמנם הר״ף והרא״ש ביארו** כיון שלא אמר ׳משלו׳ נראה שמברך את המזון שאכל ולא את הקב״ה) **אמר רב הונא** בריה דרב יהושע לא אמרן אלא בשלשה, דליכא שם שמים, אבל בעשרה דאיכא שם שמים מוכחא מילתא, כדתנן כענין שהוא מברך כך עונין אחריו ברוך ה׳ אלהי ישראל אלהי הצבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו (הרי שבמקום שמזכירים שם שמים אומרים על המזון שאכלנו)

ור״ע, האי קרא דרבי יוסי הגלילי (שם״ל שלפי מניין האנשים כך הברכה) מאי עביד ליה? מיבעי ליה לכדתניא היה רבי מאיר אומר מנין שאפילו עוברין שבמעי אמן אמרו שירה על הים שנאמר בְּמַקְהֵלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים ה׳ מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל. ואידך? ממקור **נפקא** (ואילו תיבת ״במקהלות״ נדרשת כנ״ל). **אמר רבא** הלכה כר״ע (בברכת המזון, דאחד עשרה ואחד עשרה רבוא). **פסק הש״ע** ...ובין שיהיו עשרה או מאה או אלף או רבוא, כך הם מברכים או״ח (קצב,א).

אמר רבא כי אכלינן רפתא בי ריש גלותא מברכינן שלשה שלשה (ריש גלותא מאריך בסעודתו, ואנן כל שלשה ושלשה שגמרו סעודתן מזמנין בקול נמוך, ויושבין אחר הברכה עד שגמר ריש גלותא ויזמנו הוא והיושבין אצלו בקול רם) וליברכו עשרה עשרה? שמע ריש גלותא ואיקפד (אם היו מזמנין עשרה עשרה היה צריך המברך להגביה קולו, וישמע ריש גלותא ויחרה לו שאנו עושין חבורה לעצמנו בפרהסיא, אע״ג דמפקי נפשייהו מידי זמון של הזכרת השם...) וניפקו בברכתא דריש גלותא? איידי דאווישו כולי עלמא לא שמעי. **פסק הש״ע** ומצוה לחזר אחר עשרה. ומיהו אם היו רבים מסובים יחד ואינם יכולים לשמוע ברכת הזימון מפי המברך, ואינם רשאים ליחלק לחבורות של עשרה, מפני שיצטרכו לברך בקול רם וישמע בעל הבית ויקפיד עליהם, יכולים ליחלק לחבורות של ג׳ ג׳ ולברך בנחת כדי שלא ישמע בעל הבית, וזה טוב להם ממה שלא יצאו ידי חובת ברכת זימון, שהרי אינם יכולים לשמוע מפי המברך או״ח (קצג,א).

אמר רבה תוספאה הני שלשה דכרכי רפתא בהדי הדדי וקדים חד מינייהו ובריך לדעתיה (לעצמו בלא זימון) אינון נפקין בזמון דידיה, איהו לא נפיק בזמון דידהו, לפי שאין זמון למפרע (משבירך, וידי זמון לא יצא **כתב הרא״ש** דוקא אחד שברך בפני עצמו מצטרף לשנים שלא ברכו אך שנים שברכו בלא זימון אין מצטרפין ליחיד שעדיין לא ברך, כי אילו היו מצטרפין היתה הגמרא נוקטת אופן זה שהוא יותר מחודש). **פסק הש״ע** שלשה שאכלו כאחד, ושכחו וברך כל אחד לעצמו, בטל מהם הזימון ואין יכולים לחזור ולזמן למפרע וכן אם ברכו שנים מהם אבל אם שכח אחד מהם וברך, השנים יכולים לזמן עם השלישי, אע״פ שכבר ברך יכול לומר ברוך שאכלנו משלו, והם יוצאים ידי חובת זימון והוא אינו יוצא ידי זימון שאין זימון למפרע או״ח (קצד,א). **כתב מג״א** קצ״ז סק״ד הנ״מ באכל לחם, אבל אם אכל ירק וכדו׳ וכבר בירך, אי אפשר לזמן עליו.

איתא במשנה ׳רבי ישמעאל אומר ברכו את ה׳ המבורך׳ רפרם בר פפא איקלע לבי כנישתא דאבי גיבר, קם קרא בספרא ואמר ברכו את ה׳, ואשתיק ולא אמר המבורך. אוושו כולי עלמא ברכו את ה׳ המבורך, אמר רבא פתיא אוכמא [כלי חרס שחור **כתב הגריש״א** מדברי רש״י (ע״ז טז:) מבואר שהוא לשון שבח והיינו שא״ל אתה רגיל ותדיר בתורה ומתוך כך אין אתה שם על לב ואינך פנוי לכבם בגדיך] בהדי פלוגתא למה לך (טוב לך לאחוז דברי רבי ישמעאל, שאף ר״ע מודה דכי אמר המבורך טפי עדיף, אלא שאין צריך) ועוד הא נהוג עלמא כרבי ישמעאל. **כ״פ הש״ע** או״ח (קלט,ז).

משנה שלשה שאכלו כאחת אינן רשאין ליחלק (דאיתחייבו להו בזמון) וכן ארבעה וכן חמשה ששה נחלקין (כדי זמון לכאן וכדי זמון לכאן) עד עשרה, ועשרה אין נחלקין (דאיתחייבו להו בזמון הזכרת השם) עד עשרים. שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד, בזמן שמקצתן רואין אלו את

אלו הרי אלו מצטרפין לזמון, ואם לאו אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן. אין מברכין על היין עד שיתן לתוכו מים **דברי רבי אליעזר, וחכמים אומרים** מברכין.

מאי קא משמע לן (שלשה שאכלו כאחת אינן רשאין ליחלק) **תנינא** חדא זימנא שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן? הא קא משמע לן, כי הא דאמר שמואל שלשה שישבו לאכול כאחת ועדיין לא אכלו אינן רשאין ליחלק (**כתב הרא"ש** פירוש שישבו לאכול וברכו ברכת המוציא ועדיין לא אכלו שיעור ברכה אינם רשאים ליחלק **רבינו יונה נקט** שאפילו לא התחילו לאכול, כיון שישבו לאכול בקביעות יחד, שוב אין רשאין להחלק, כי כיון שגמרו בדעתם וקבלו על עצמם לעשות מצוות זימון, אין להם להחלק עד שיזמנו ויפטרו מחיובם) **ל"א** אמר שמואל, הכי קתני שלשה שישבו לאכול כאחת, אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מכברו אינן רשאין ליחלק. **אי נמי** כי הא דאמר רב הונא שלשה שבאו משלש חבורות אינן רשאין ליחלק. **אמר רב חסדא** והוא שבאו משלש חבורות של שלשה בני אדם (**פירש רש"י** ונתחייבו אלו בזמון, ועמד אחד מכל חבורה ונצטרפו שלשה לחבורה אחת חייבין לזמן ואינן רשאין ליחלק שכבר הוקבעו, ואפילו לא אכלו אלו השלשה משנצטרפו יחד, שכבר גמרו סעודתן עם הראשונים **תמה הב"י בסימן קצ"ג** א"כ במה הצטרפו **וביאר** שבאו מג' חבורות שאכלו בבית אחד בג' זויות, וכשמתקבצים מפינה לפינה אינו חשוב כשינוי מקום **ובאופן נוסף ביאר** שכיון שבאו להצטרף יחד, אף על פי שלא הסבו יחד, ולא אכלו יחד, כיון שהתוועדו לזמן אינם רשאין להחלק, וצריכים לאכול יחד כדי לזמן ע"ע כילוויס נוספים).

אמר רבא [דף נ ע"ב] ולא אמרן אלא דלא אקדימו הנך ואזמון עלייהו בדוכתייהו, אבל אזמון עלייהו בדוכתייהו (**פירשו רש"י ותוס'** שזימנו עם החבורה הראשונה) פרח זימון מינייהו (**פירש רש"י** ועכשיו אם הם באים לברך לא מזמנים **אמנם התוס' כתבו** פטורין מן הזמון ורשאין עתה ליחלק). **אמר רבא** מנא אמינא לה, דתנן מטה (טמאה) שנגנבה חציה, או שאבדה חציה, או שחלקוה אחין או שותפין (פקע שם מטה מינה, ולכן...) טהורה [**הקשו התוס'** שבסוכה (טז) איתא שאם נשאר קורה העשויה לאורך או לרוחב המיטה ושתי כרעים המחוברות לה טמאה **מתרצים התוס'** דהתם מיירי שיכול להחזירה כאשר בתחלה ולתקנה שהכרעים בעין והדיוט יכול להחזירה] החזירוה מקבלת טומאה מכאן ולהבא. מכאן ולהבא אין, למפרע לא, אלמא כיון דפלגוה פרח לה טומאה מינה, הכא נמי כיון דאזמון עלייהו פרח זימון מינייהו. **פסק הש"ע א.** שלשה שישבו לאכול וברכו ברכת המוציא, אפילו כל אחד אוכל מכברו ואפילו לא אכל עדיין כזית פת, אינם רשאים ליחלק או"ח (קצג,ד). **מסביר הבית יוסף** אף שר' יונה הסביר שאם דעתם לאכול תו לא יכולים להיחלק, כתב הרא"ש דחומרא יתירה היא. **ב.** ג' שבאו מג' חבורות של שלש שלש בני אדם, ונתחברו אלו השלשה, אם זימנו עליהם במקומם כגון שהפסיקו כל אחד לשנים עד שאמרו הזן, שוב אינם יכולים לזמן אפי' אכלו אח"כ יחד וגמרו סעודתן, ואם לא זימנו עליהם במקומם, חייבים לזמן ואינם רשאים ליחלק ואפילו לא אכלו אלו הג' ביחד משנתחברו (**מ"ב** וקשה הא קי"ל לעיל סימן קפ"ד דבהמ"ז צריך לברך דוקא במקום שאכל, וא"כ כל אחד ואחד צריך לחזור למקום שאכל מתחלה. יש מתרצים דהכא מיירי בעקרו בשוגג ממקומם דבזה לא מטרחינן אותו לחזור למקומו לדעת הרמב"ם וכן פסקו שם האחרונים במקום הדחק. ובענייננו נמי, כיון דכאן יכול לזמן וכשיחזור לשם יברך ביחידי כשעת הדחק דמי. ועוד י"ל דה"ק ואפילו לא אכלו יחד כלומר אלא כל אחד אכל בפני עצמו שלא קבעו דאינם חייבים בזימון כמ"ש ס"ב הכא חייבין כיון שכבר נתחייבו) או"ח (קצג,ה).

איתא במשנה 'שתי חבורות... בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו' **תנא** אם יש שמש (שמשמש לשתיהם) שמש מצרפן (**כתבו התוס'** וה"ה בשני בתים ובני אדם עומדים ומשמשין מזו לזו מצטרפין ובלבד שישמעו ברכת המזון מפי המברך). **פסק הש"ע** שתי חבורות שאוכלות בבית אחד או בשני בתים, אם מקצתן רואים אלו את אלו מצטרפות לזימון, ואם לאו אינם מצטרפות, ואם יש שמש אחד לשתיהן הוא מצרפן וכגון שנכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד ויש מי שאומר שאם רשות הרבים מפסקת בין שני הבתים, אינם מצטרפין בשום ענין או"ח (קצה,א).

איתא במשנה 'אין מברכין על היין עד שיתן לתוכו...' **תנו רבנן** יין, עד שלא נתן לתוכו מים אין מברכין עליו בפה"ג (לפי שהיה יינם חזק מאד ואין ראוי לשתיה בלא מים, הלכך אכתי לא אשתני למעליותא ולא זז מברכתו הראשונה, והרי הוא כענבים, וברכתו...) אלא בפה"ע

ונוטלין ממנו לידים [דשם מים עליו, דמי פירות בעלמא מקרי **כתבו התוס'** מכאן משמע דמי פירות כשרין לנטילת ידים, ומה שבחולין (קז) הקפיד אמימר שהמים לנטילת ידים יראו כמים **י"ל** שהקפיד רק על מים שנשתנו מראיהם אבל מי פירות שזהו צבעו מעיקרא, שפ"ד] **משנתן לתוכו מים מברכין עליו בפה"ג ואין נוטלין ממנו לידים (דשם יין עליו, ואין נוטלין אלא במים) דברי רבי אליעזר, וחכמים אומרים** בין כך ובין כך מברכין עליו בפה"ג ואין נוטלין הימנו לידים.

כמאן אזלא הא דאמר שמואל עושה אדם כל צרכיו בפת (ולא חייש להפסד אוכלין) כמאן? כרבי אליעזר [דאמר נוטלין הימנו לידים **מקשים התוס'** שבשבת (נ:) כתוב שמודה שמואל שאם המאכל נמאס אסור, וא"כ אינו כר"א שהרי יין הוא דבר הנמאס **ותירצו** וי"ל דהכא לא קאמר אלא לדברי ר"א דסבר לה כשמואל ועדיפא מיניה קאמר שמתיר אפילו היכא דממאים ולא נחת כאן אלא לפרש טעמא דר"א **לעניין הלכה פסקו התוס'** כשמואל. **ויש נוהגים** לאכול דייסא בפת הואיל ואוכלין הפת אח"כ, אבל במס' סופרים אוסרו ושמא ההיא דלא כשמואל].

אמר רבי יוסי ברבי חנינא מודים חכמים לרבי אליעזר בכוס של ברכה, שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים [**הקשו התוס'** תימה דאמרינן לקמן ד' דברים נאמרו בכוס של ברכה חי (כלא מיס) **ותירצו ג' תירוצים, א.** דבעינן שיתנו חי לתוך הכוס ואח"כ ימזגנו **ב.** בעינן חי מן החבית. **ג.** קאי אכוס עצמו ומאי חי שלם בלא שבירה] מאי טעמא? אמר רב אושעיא בעינן מצוה מן המובחר. ורבנן למאי חזי (דמברכין עליו ברכת היין)? אמר רבי זירא חזי לקורייטי [משקה העשוי מתערובת יין דבש ופלפלין, בלי מים **כתבו התוס'** הלכה כרבנן דיין חי מברכין עליו בפה"ג דאמרינן (פסחים קח:) שתאן חי יצא]. **פסק הש"ע א.** ...יש מי שאומר שאין נטילת מים ראשונים, אלא במים בלבד וי"א שהיין כשר לנטילת ידים, בין נתן לתוכו מים בין לא נתן לתוכו מים, אלא שאסור לעשות כן לכתחלה כדי שלא יהא כמזלזל בדבר חשוב שנשתנה לעילוי עד שקובע ברכה לעצמו [**הגה** וי"א דווקא יין לבן (מ"ב דנשתנו ממראה מים והי"א הראשון ס"ל דאינו חשוב שינוי מראה כיון דעומדים במראיתן שהיו) אבל אדום לא] או"ח (קס,יב).

תנו רבנן ארבעה דברים נאמרו בפת אין מניחין בשר חי על הפת (**כתב רבינו יונה ב' טעמים א.** שלא תמאס מחמתו **ב.** שאם ידבק בה מהדם שעל הבשר יצטרך להדיחה) ואין מעבירין כוס מלא (**ביאר ר' יונה** מלא יין) על הפת (שלא ישפך על הפת ותהא הפת בזויה) ואין זורקין את הפת (**כתבו התוס'** אפי' שהפת לא נמאסת. **אך מדברי רבינו יונה והרשב"א** מדוייק שמותר לזרוק אם אינה נמאסת) ואין סומכין את הקערה בפת (**הרי"ף הביא** את כל הברייתא להלכה. **אך רבינו יונה** נקט שכיון שהלכה כשמואל שעושה אדם צרכיו בפת ובלבד שלא תמאס, נמצא שמותר לסמוך את הקערה בפת, כי בנפילת תבשיל על פת אין חשש מיאוס כמו בבשר ויין. **אך תוס' נקטו** שבסמיכת הקערה יש חשש שתמאס הפת ואף שמואל מודה לאסור בזה). אמימר ומר זוטרא ורב אשי כרכו ריפתא בהדי הדדי אייתי לקמייהו תמרי ורמוני, שקל מר זוטרא פתק לקמיה דרב אשי דסתנא (**פירש רש"י** מנה של בשר מבושל **תמה המהרש"א** הרי בסמוך אמרו שמותר לזרוק רק רימונים ואגוזים, ולא דבר שנמאס **ובב"י סי' קע"א כתב** שזרקו למקום נקי שאינו נמאס) אמר ליה לא סבר לה מר להא דתניא אין זורקין את האוכלין (**כתבו התוס'** בהני שלשה מודה שמואל אין מעבירין כוס מלא על הפת וגם אין חותכין עליו בשר חי ואין זורקין את הפת אפילו לא ממאים וכן שאר אוכלין אסור לזרוק במידי דממאים)? ההיא בפת תניא. והתניא כשם שאין זורקין את הפת כך אין זורקין את האוכלין? אמר ליה והתניא אע"פ שאין זורקין את הפת אבל זורקין את האוכלין? אלא לא קשיא הא במידי דממאים (שמתמעך בזריקתו), הא במידי דלא ממאים (רמון ואגוז וכל דבר קשה).

תנו רבנן ממשיכין יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה (משום סימן טוב, ואין כאן משום בזיון והפסד לפי שמקבלים אותו בראש פי הצנור בכלי) וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה (שאין טיט בדרכים) אבל לא בימות הגשמים (**כתבו התוס'** אע"פ שבאגוזים אין האוכל נמאס בתוכו מ"מ כשהן נופלים בטיט נמאסים **בשעה"צ (סקי"ט) הביא מתוספתא** שמותר לזרוק אגוזים בקליפתן אפילו בימות הגשמים, ולכן ביאר שההאיסור רק באגוזים קלופים) אבל לא גלוסקאות לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (**פירש רש"י** שהרי אף בימות החמה הן נמאסין בזריקתן). **פסק הש"ע א.** עושה אדם צרכיו בפת

והני מילי דלא ממאים ביה, אבל מידי דממאים ביה, לא, הילכך אין מניחין עליו בשר חי, ואין מעבירין עליו כום מלא, ואין סומכין בו הקערה אם היא מלאה דבר שאם יפול על הפת ימאס, ואין נוטלין הידים ביין בין חי בין מזוג אפילו נטילה שאינה צורך אכילה, ואין זורקין הפת משום בזיון אוכלים (**כתב מ"ב** מבואר בב"י וש"פ דפת חשיבא טפי משאר אוכלין ובדידיה אסור אפילו אם לא נמאס ע"י זריקה כגון שזורקו ע"ג מקום נקי דזלזול הוא לפת) וכשם שאין זורקין את הפת, כך אין זורקין אוכלין הנמאסים ע"י זריקה, אבל מידי דלא ממאים, כגון אגוזים ורימונים וחבושים, שרי או"ח (קעא,א).

אמר רב יהודה שכח והכנים אוכלין לתוך פיו בלא ברכה מסלקן לצד אחד ומברך. **תניא חדא** בולען **ותניא אידך** פולטן **ותניא אידך** מסלקן, לא קשיא הא דתניא בולען במשקין (**רש"י פירש** בלא ברכה **והביא הרא"ש בשם ר"ח** שכיון שכבר אינם ראויין לשתיית כל אדם, אין להקפיד על ברכתו. **אמנם הרא"ש עצמו ביאר** שיבלעם ואח"כ יברך, ואף שהשוכח ולא ברך על האוכל אינו מברך אחר שבלעו, כאן כיון שנזכר כשהיו בפיו, אלא שלא יכל לברך, נחשבת זכירתו כעובר לעשייתו. **הרשב"א הביא בשם הראב"ד** שאם אין לו אלא משקין אלו בולע ומברך למפרע, ואם יש לו אחרים, פולט את הראשונים, ומברך על האחרים ושותה) **והא דתניא** פולטן (ומברך וחוזר ואוכלן) במידי דלא ממאים, **והא דתניא** מסלקן במידי דממאים. **[דף נא ע"א]** במידי דלא ממאים נמי, לסלקינהו לצד אחד וליברך? תרגמא... משמיה דרבי יוחנן משום שנאמר יִמָּלֵא פִי תְּהִלָּתֶךָ. **פסק הש"ע א.** שכח והכנים משקין לתוך פיו בלא ברכה, בולען ואינו מברך עליהם ברכה ראשונה [ו"א דכ"ז דוקא כשאין לו יותר משקין לשתות והוא דחוק למשקין הללו אבל אם יש לו יותר יפלוט ולא יהנה בלי ברכה, וכן ראוי לנהוג] **[הגה** וי"א דמברך עליהם (**מ"ב** היינו אחר שבלע מברך) וכן נראה עיקר] או"ח (קעב,א). **ב.** שכח והכנים אוכלין לתוך פיו בלא ברכה, אם הוא דבר שאינו נמאס אם יפלטנו, יפלטנו ויברך עליו, ואם הוא דבר שנמאס, מסלקו לצד אחר ומברך או"ח (קעב,ב).

בעו מיניה מרב חסדא מי שאכל ושתה ולא ברך (לפניהם קאי, אברכת המוציא וברכת היין) מהו שיחזור ויברך [**פירש רש"י** (**עפ"י הגר"מ**) באמצע אכילה ושתיה]? אמר להו מי שאכל שום וריחו נודף, יחזור ויאכל שום אחר כדי שיהא ריחו נודף (ופשוט שאסור לו לאכול שוב בלי ברכה). **אמר רבינא** הלכך (נלמד מכך כי...) אפילו גמר סעודתו יחזור ויברך, דתניא טבל ועלה, אומר בעלייתו ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על הטבילה (אלמא אע"ג דטבל הויא ברכה) ולא היא, התם מעיקרא גברא לא חזי (**פירש רש"י** דרוב טבילות משום קרי הם, ובעלי קריין אסורים בברכות. **תוס' הקשו** שבטלה טבילת עזרא **וי"ל** דמיירי בטבילת גרים ומפני אותה טבילה הצריכו לכל שאר טבילות לברך לאחר טבילה, וכן בנט"י שפעמים אדם בא מבית הכסא ואין אדם ראוי לברך עד לאחר הנטילה נהגו העם לברך כל שאר ברכת ידים לאחר נטילה) **הכא** מעיקרא גברא חזי, והואיל ואידחי אידחי (**במעדני יום טוב כתב** שדחיית הגמרא רק על האופן שעסק בו רבינא, דהיינו שגמר סעודתו, אך באופן שממשיך לאכול, מועילה ברכתו גם על מה שאכל כבר, כי כל זמן שהוא מתעסק בדבר נחשב כעובר לעשייתו **ושלא כהלבוש** (**קסז, ח**) שלמד מכאן שאין הברכה מועילה למפרע, אפילו כשממשיך סעודתו). **פסק הש"ע** שכח ואכל ולא בירך המוציא, אם נזכר בתוך הסעודה מברך ואם לא נזכר עד שגמר סעודתו, אינו מברך [**מ"ב** ומיהו אם אפשר לו לאכול עוד מעט טוב שיברך המוציא ויאכל (**שעה"ל** מגן אברהם ומאמר מרדכי, כדי לצאת גם דעת הרא"ש לסברתו לה לאפילו גמר סעודתו, ואינו אוכל עוד כלל גם כן צריך לברך ברכת המוציא על העבר)] או"ח (קסז,ח).

תנו רבנן אספרגוס (כום שהיו שותים בכל בקר אליבא ריקנא, לרפואה) יפה ללב וטוב לעינים וכל שכן לבני מעים, והרגיל בו יפה לכל גופו, והמשתכר הימנו קשה לכל גופו. מדקתני יפה ללב, מכלל דבחמרא עסקינן, וקתני וכל שכן לבני מעים, והתניא ללע"ט (לב, עין, טחול) יפה, לרמ"ת (ראש, מעים תחתוניות) קשה? כי תניא ההיא (דקתני וכל שכן לבני מעים) במיושן (של שלש שנים) כדתנן קונם יין שאני טועם (כהקדש יהא עלי) שהיין קשה לבני מעים, אמרו לו והלא מיושן יפה הוא לבני מעים, ושתק אסור בחדש ומותר במיושן, שמע מינה.

תנו רבנן ששה דברים נאמרו באספרגוס אין שותין אותו אלא כשהוא חי (שאינו מזוג) ומלא, מקבלו בימין ושותהו בשמאל, ואין משיחין

אחריו, ואין מפסיקין בו (אלא שותהו בבת אחת) ואין מחזירין אותו אלא למי שנתנו לו, ורק אחריו, ואין סומכין אותו (לאכול אחריו מיד) אלא במינו. והתניא אין סומכין אותו אלא בפת? לא קשיא הא בדחמרא (סמיכתו בפת) הא בדשכרא (סמיכתו במינו, אם שכר תאנים סומכו בתאנים, ואם של תמרים הוא סומכו בתמרים). תני חדא ללע"ט יפה לרמ"ת קשה, ותניא אידך לרמ"ת יפה ללע"ט קשה? לא קשיא הא בדחמרא, הא בדשכרא. תני חדא רק אחריו לוקה (בחולי), ותניא אידך לא רק אחריו לוקה? לא קשיא הא בדחמרא (לא ירוק) הא בדשכרא (אם לא רק מים הבאים בפיו אחריו לוקה). אמר רב אשי השתא דאמרת לא רק אחריו לוקה מימיו נזרקין אפילו בפני המלך (ירוק ואל יסתכן)

אמר רבי ישמעאל בן אלישע, שלשה דברים סח לי סוריאל שר הפנים (מלאך חשוב לבא לפני הקב"ה) אל תטול חלוקך בשחרית מיד השמש ותלבש (אלא אתה בעצמך טלהו ממקום שהוא שם ותלבשנו) ואל תטול ידיך ממי שלא נטל ידיו, ואל תחזיר כוס אספרגוס אלא למי שנתנו לך, מפני שתכספית (שם חבורת שדים), ואמרי לה אסתלגנית (שם חבורה של...) של מלאכי חבלה מצפין לו לאדם ואומרים אימתי יבא אדם לידי אחד מדברים הללו וילכד (רבי ישמעאל עלה לרקיע על ידי שם, בברייתא דמעשה מרכבה).

אמר רבי יהושע בן לוי שלשה דברים סח לי מלאך המות אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבש, ואל תטול ידיך ממי שלא נטל ידיו, ואל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת, מפני שאני מרקד ובא לפניהן וחרבי בידי ויש לי רשות לחבל. ואי פגע מאי תקנתיה? לינשוף מדוכתיה ארבע אמות (ידלג מהמקום שעומד שם כדי ארבע אמות) אי איכא נהרא ליעבריה, ואי איכא דרכא אחרינא ליזיל בה, ואי איכא גודא (כותל) ליקו אחורא, ואי לא ליהדר אפיה ולימא וַיֹּאמֶר ה' אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר ה' בְּךָ... עד דחלפי מיניה. **פסק השו"ע א.** לא יטול ממי שלא נטל ידיו שחרית או"ח (ד,יא). **ב.** יש למנוע מלצאת נשים לבית הקברות אחר המטה יו"ד (שנט,ב).

במתניתא תנא עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה [**רש"י פירש** 'ברכת המזון' **אך המ"מ למד מדברי הרמב"ם (שבת כט,ז)** שמדובר בכוס של קידוש] **טעון** הדחה (רחיצה מבפנים) **ושטיפה** (רחיצה מבחוץ) **חי, ומלא** (**בטור בסי' קפג כתב** שתהיה מלאה על כל גדותיה **וכתב במור וקציעה** שאע"פ שבכך גורם שישפך ממנה מעט כשאוחזה, אין בהפסד מועט זה משום 'הפסד אוכלין', ובפרט שאינו מאבדן בכוונה. **אולם הט"ז (קפג,ד)** כתב שימנע ממילוי המביא לידי הפסד אפילו מועט, **וראה בב"ח** שאין צורך שימלאנה לגמרי, כי רובו ככולו) **עיטור, ועיטוף, נוטלו בשתי ידיו, ונותנו בימין, ומגביהו** מן הקרקע טפח, **ונותן עיניו בו ויש אומרים אף** משגרו במתנה לאנשי ביתו. **אמר רבי יוחנן אנו אין לנו אלא ארבעה בלבד הדחה, שטיפה, חי, ומלא** (**כתבו התוס'** ומיהו לא משמע דפליג ר' יוחנן אההיא דנותנו לימינו, ומיהו מדהאמוראים היו עושים עיטור ועיטוף משמע שהיו מחמירים על עצמן והיו נזהרים בכולן ולפיכך יש להחמיר בכוס של ברכה. **הרשב"א** נקט שרבי יוחנן מודה בכל העשרה דברים, אלא שדעתו כי רק ארבעה מהם מעכבים את הברכה, והשאר רק למצוה מן המובחר **הרמב"ם (ברכות ז,טו)** כתב רק את ארבעת הדברים, ומשמע שנקט כי רבי יוחנן מיעט את כל השאר. **בהגהות בן אריה הביא שבתיקוני זוהר (מז) מבואר** שעשרה הדברים נתקנו רק לזמן שביהמ"ק קיים, וכוונת רבי יוחנן שאנו בזמה"ז אין לנו אלא ארבעה דברים). **תנא** הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ (**כתבו התוס'** ופי' ר"י דוקא שאין הכוס יפה שיש בו שיורי כוסות, אבל אם הוא יפה בלאו הכי שפיר דמי דלא בעינן אלא שיהא כוס של ברכה יפה).

אמר רבי יוחנן כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים, שנאמר וּמְלֵא בִּרְכַּת ה' יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה. **רבי יוסי בר חנינא אומר** זוכה ונוחל שני עולמים, העולם הזה והעולם הבא.

עיטור רב יהודה מעטרהו בתלמידים (תלמידיו סובבין אותו כשהוא מברך) רב חסדא מעטר ליה בנטלי (כוסות). אמר רבי חנן ובחי (שמוזגו במים לאחר שנתנו בכוס חי, אבל לברך עליו חי הא אמרן במתניתין אין מברכין) אמר רב ששת ובברכת הארץ (**פירש רש"י** כשמגיע לברכת הארץ מוסיף עליה. **בכה"ח הביא שע"פ הקבלה** יש למוזגו בשעה שאומר תיבת 'את' בפסוק 'ואכלת ושבעת וברכת את'). **עיטוף** רב פפא מעטף (בטליתו) ויתיב, רב אסי

פרים סודרא על רישיה. **נוטלו בשתי ידיו** אמר רבי חיננא בר פפא מאי קראה שְׂאוּ־יָדֵיכֶם קֹדֶשׁ וּבָרֲכוּ אֶת־ה׳. (**ממקור הדין** משמע כהמאירי שנוטלו בעצמו מן השלחן, **אך הרא״ש גרס** ׳מקבלו בשתי ידיו׳ והיינו שימסור לו אחר) **ונותנו לימין** אמר רבי יוחנן, ראשונים שאלו שמאל מהו שתסייע לימין (**כתבו התוס׳** בכוסות גדולות מיירי או בראש חדש טבת שחל להיות בשבת שהוא בחנוכה או בנישואין וצריך להאריך בברכת המזון)? אמר רב אשי הואיל וראשונים איבעיא להו ולא איפשט להו [**דף נא ע״ב**] אנן נעבד לחומרא (שלא תסייע שמאל לימין בשעת ברכה). **ומגביהו מן הקרקע טפח** אמר רב אחא ברבי חנינא מאי קראה כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם ה׳ אֶקְרָא (**בדרישה כתב** שכיון שטעם ההגבה הוא כדי שיראה לכל המסובים). **ונותן עיניו בו** כי היכי דלא ניסח דעתיה מיניה (**הרא״ש ביאר** שלא יסיח דעתו מהברכה, **ואילו המאירי נקט** שלא יסיח דעתו מהכוס). **ומשגרו לאנשי ביתו** (לאשתו) במתנה כי היכי דתתברך דביתהו [**המג״א** (**קפג,ח**) הוכיח מכאן, שצריך לשלח לאשתו אפילו אם אינה אוכלת עמהם, ואמנם עצם דין השיגור שייך רק באופן זה, כי אם אוכלת עמהם, הרי צריך לחלק לכל המסובין].

עולא אקלע לבי רב נחמן, כריך ריפתא ברך ברכת מזונא, יהב ליה כסא דברכתא לרב נחמן. אמר ליה רב נחמן לישדר מר כסא דברכתא לילתא. אמר ליה, הכי אמר רבי יוחנן אין פרי בטנה של אשה מתברך אלא מפרי בטנו של איש, שנאמר וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנֶךָ פרי בטנה לא נאמר אלא פרי בטנך. תניא נמי הכי... אדהכי שמעה ילתא (שלא ישגר לה כוס של ברכה) קמה בזיהרא (בכעס) ועלתה לבי חמרא ותברא ארבע מאה דני דחמרא. אמר ליה רב נחמן נשדר לה מר כסא אחרינא, שלח לה כל האי נבגא דברכתא היא (כל יין שבחבית ככוס של ברכה הוא, שתי ממנו). שלחה ליה ממהדורי מילי ומסמרטוטי כלמי [רוכלים מרבים בדברים, כמו שסמרטוטים מרבים כינים, וכוונה שמרבה דברים כרוכל. **בשעה״צ** (קפג,יט) דן אם עולא חולק על דין ׳משגרו לבני ביתו׳, או שסובר כי דין זה שייך רק כאשר בעה״ב מברך, ואילו כאשר אחר מברך ובעה״ב שותה ומתברך, שוב אין האשה צריכה לשתות כי תלויה בברכת בעלה. **וראה מהרש״א** שעולא סובר כרבי יוחנן שנהג רק ארבעה מתוך עשרה דברים).

אמר רב אסי אין מסיחין על כוס של ברכה (**פירש רש״י** משאחזו עד שיברך **כתבו התוס׳** וה״ה המסובין שאין רשאין להסיח דבעינן שיתכוין שומע ומשמיע וגם אין להפסיק השומעים בשיחת חולין כמו שאין המברך רשאי להסיח, ואע״פ שאמר (ר״ה לד:) שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא משמע שהשומע סח בינתים ואפילו הכי יצא אך לכתחלה אין לעשות כן. **ומיהו נראה** דהיינו דוקא בשעה שהמברך שותק מעט בין ברכה לברכה אבל בשעה שהוא מברך אם היה מדבר אפילו בדיעבד לא יצא).

פסק השו״ע א. כוס של ברכה טעון הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ ואם הוא נקי ואין בו שיורי כוסות, א״צ (קפג,א). **ב.** יתן היין לתוכו חי, עד שמגיע לברכת הארץ, ואז מוזגו להודיע שבח הארץ [**הגה** וי״א דאם היין אינו חזק א״צ למוזגו, וכן נוהגין באלו הארצות ויוציאנו מן החבית לשם ברכה ונראה דלדידן שאין לנו הרבה יין, א״צ רק לשפכו מן הקנקן ששומרים בו היין לשם ברכה וחבית לאו דוקא, וכן נוהגין במדינות אלו. וכוס של ברכה ימלאנו שיהא מלא על כל גדותיו (**מ״ב** ואף שרגיל לישפך קצת עי״ז לארץ ויש שאין ממלאין אותו כ״כ מטעם זה ואפ״ה שם מלא עליו. ודע דמלא הוא רק למצוה לכתחלה ואינו מעכב אם אך יש בהיין שיעור רביעית)] או״ח (קפג,ב) **ג.** צריך להזור (**מ״ב** מלשון זה משמע דהוא רק לכתחלה ואין עיכוב בדבר) אחר כוס שלם (**מ״ב** שלא יהיה גוף הכוס שבור ולא פגום בשפתו אפילו חסרון מועט, ובנסדק יש להקפיד לכתחלה אפילו בלא חסרון כלל, וכן אם גוף הכוס שלם רק בסיסו נשבר ג״כ יש להקפיד ואפילו יכול לעמוד על בסיסו אם לא שאין לו אחר יש להקל בכל זה) או״ח (קפג,ג) **ד.** מקבלו בשתי ידיו (**מ״ב** כתב הט״ז דהטעם הוא כדי להראות חביבות קבלת הכוס עליו ואח״כ אוחזו ביד אחד שלא יהא נראה עליו כמשוי וביד ימין שהוא העיקר והחשוב) וכשמתחיל לברך נוטלו בימינו, ולא יסייע בשמאל (**הגה** והיינו דוקא שלא תגע השמאל בכוס, אבל אם נותן השמאל תחת הימין, לסייעה, מותר) ומגביהו מהקרקע טפח אם הוא יושב על גבי קרקע, ואם הוא מיסב בשלחן מגביהו מעל השלחן טפח ונותן בו עיניו שלא יסיח דעתו (**הגה** ועל כן אין לוקחין כוס שפיו צר, לברך עליו) ומשגרו לאשתו שתשתה ממנו או״ח (קפג,ד) **ה.** משנתנו לו כוס לברך לא ישיח המברך או״ח (קפג,ו).

ואמר רב אסי אין מברכין על כוס של פורענות. מאי כוס של פורענות? אמר רב נחמן בר יצחק כוס שני (שהוא של זוגות, והעומד על שלחנו ושתי זוגות ניזוק על ידי שדים) תניא נמי הכי השותה כפלים לא יברך, משום שנאמר הִכּוֹן לִקְרַאת־אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל והאי לא מתקן [**הביא הב"י בסי' קע כתבו התוספות** (**חולין קז:**) והאידנא לא קפדינן בהכי לפי שאין סכנה מצויה לבוא בזמן הזה ע"י כך.

במתניתא תנא האוכל ומהלך מברך מעומד, וכשהוא אוכל מעומד מברך מיושב, וכשהוא מיסב ואוכל יושב ומברך. **והלכתא** בכולהו יושב ומברך (**כתבו התוס'** לפי שברכת המזון דאורייתא החמירו בה להיות יושב ומברך מה שאין כן בשאר ברכות). **פסק השו"ע** צריך לישב בשעה שמברך, בין אם היה הולך בביתו כשאכל, או עומד או מיסב, כשמגיע לברך צריך לישב, כדי שיוכל לכוין יותר וגם לא יהא מיסב, שהוא דרך גאוה אלא ישב באימה או"ח (קפג,ט). **מבואר ברמב"ם** שבדיעבד מהני. **כתב בא"ח ש"ר חקת ס"ד** ויש אומרים דגם ברכה מעין שלש צריך לאומרה מיושב, וטוב ליזהר בכל הברכות.

פרק אלו דברים

משנה אלו דברים שבין בית שמאי ובין בית הלל בסעודה (שנחלקו בהלכות סעודה) **א.** בית שמאי אומרים מברך על היום (בקידוש שבתות וימים טובים) ואחר כך מברך על היין, ובית הלל אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על היום. **ב.** בית שמאי אומרים נוטלין לידים ואחר כך מוזגין את הכוס (של יין הבא לפני המזון, וקאמרי בית שמאי נוטלין לידים ואחר כך שותים את הכוס ואוכלים סעודתם בהחיא נטילה) ובית הלל אומרים מוזגין את הכוס ואחר כך נוטלין לידים [**הראש יוסף** (**נב.**) כתב שמחלוקת זו אינה שייכת בזמננו, כי כולנו טמאי מתים, ואין אכילת חולין בטהרה, ונטילת הידים היא רק משום שסתם ידים מטונפות]. **ג.** בית שמאי אומרים מקנח ידיו במפה (מנטילת מים ראשונים) ומניחה על השלחן (ומקנח בה ידיו תמיד מזוהמת התבשיל) ובית הלל אומרים על הכסת (ושם יקנח בה ידיו תמיד). **ד.** בית שמאי אומרים מכבדין את הבית (מקום שאכלו שם אם הסבו על גבי קרקע מכבדים את הקרקע, או אם הסבו על השלחן מכבדין את השלחן משיורי אוכלין שנתפזרו עליו) ואחר כך נוטלין לידים (מים אחרונים) ובית הלל אומרים נוטלין לידים ואחר כך מכבדין את הבית. **ה.** בית שמאי אומרים נר ומזון (**ביאר רבינו יונה** כיון שמביאים את הנר במוצאי שבת, ונהנה ממנו עכשיו, צריך להקדים את ברכתו לבהמ"ז שכבר נהנה ממנו קודם) בשמים והבדלה [מי שאין לו אלא כוס אחד במוצאי שבת מניחו עד לאחר המזון, וסודר עליו נר ומזון ובשמים והבדלה, ובית הלל אומרים נר ובשמים מזון והבדלה **מקשים התוס'** הכא משמע שמותר לטעום קודם הבדלה ובפסחים (קז) אמימר הלך לישון מעונה שלא היה לו יין להבדלה. **ותירצו** דשאני אמימר שהיה סבור שיהיה לו כוס למחר או מחמיר על עצמו היה, והכא שאני דקסבר ברכת המזון טעונה כוס ולכך מניחו לברכת המזון] **ו.** בית שמאי אומרים שברא מאור האש, ובית הלל אומרים בורא מאורי האש.

(המשך המשנה) אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של נכרים ולא על הנר ולא על הבשמים של מתים, ולא על הנר ולא על הבשמים של עבודה זרה. ואין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו (שיהו נהנים ממנו).

(המשך המשנה) מי שאכל ושכח ולא בירך, בית שמאי אומרים יחזור למקומו ויברך, ובית הלל אומרים יברך במקום שנזכר. ועד מתי מברך, עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו.

(המשך המשנה) בא להן יין אחר המזון, אם אין שם אלא אותו כוס בית שמאי אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על המזון, ובית הלל אומרים מברך על המזון ואחר כך מברך על היין.

(המשך המשנה) ועונין אמן אחר ישראל המברך (**פירש רש"י** אפילו לא שמע אלא סוף ברכה, אבל לא לאחר כותי, שמא ברך להר גריזים. **כתב הביאור הלכה** כי אף אם לא שמע כלל את הברכה, רק יודע מה בירך, יכול לענות, וכוונת רש"י לפרש שידע שברך כי שמע את סוף הברכה) ואין עונין אמן אחר כותי המברך עד שישמע כל הברכה כולה [**כתב רבינו יונה** שאפילו אם שמע מהכותי את הזכרת השם אינו עונה אמן, כי יתכן שכוונתו לע"ז, אך אם שמע כל הברכה, אפילו מנכרי גמור, צריך לענות אחריו 'אמן' כי ניכר שכוונתו לשם, ואף שאינו יודע

מהו 'השם' והושב שהע"ז הוא הבורא כיון שאמר כל הברכה וכוונתו למי שהוא 'השם', עונים אחריו. **אמנם הרמב"ם** (**ברכות א,יג**) **פסק** שאין עונים אמן אחר ברכת גוי או כותי **וביאר הב"י** (**סי' רטו**) שבמשנתנו מדובר קודם שגזרו על הכותים שיהיו כגויים, אך אחר שגזרו, אפילו שמע מפיו כל הברכה, אינו עונה אחריו).

תנו רבנן דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה **בית שמאי אומרים** מברך על היום ואחר כך מברך על היין, שהיום גורם ליין שיבא (כום זה לא בא אלא בשביל שבת לקידוש) וכבר קדש היום ועדיין יין לא בא (לשלחן, וכשם שקודם לכניסה כך קודם לברכה) **ובית הלל אומרים** מברך על היין ואחר כך מברך על היום, שהיין גורם לקדושה שתאמר **דבר אחר** ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם (נפקא לן במסכת זבחים צא.) והלכה כדברי בית הלל. מאי דבר אחר? וכי תימא התם תרתי (לבי"ש ב' טעמים) והכא (לבי"ה) חדא, הכי נמי תרתי נינהו ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. והלכה כדברי בית הלל. פשיטא דהא נפקא בת קול? **איבע"א** קודם בת קול **ואיבע"א** לאחר בת קול [**דף נב ע"א**] ורבי יהושע היא, דאמר אין משגיחין בבת קול (**מקשים התוס'** הרי קיי"ל כר' יהושע לעניין תנורו של עכנאי, א"כ לכאורה יוצא שאין משגיחין בבת קול, ומצד שני קיי"ל שמשגיחין בבת קול שאמרה הלכה כבית הלל **ומתרצים** שמה שאין משגיחין בבת קול שאמרה הלכה כר"א בתנורו של עכנאי כיון שהורתה כנגד הרוב וקיי"ל אחרי רבים להטות. **עוד שאלו התוס'** מ"ש דבקדוש והבדלה מברכין קודם על היין ובברכת המזון אין מברכין עד לאחר שלש ברכות **ותירצו** דהיכי נעביד אם נברך קודם ברכת המזון א"כ יהא ברכת המזון היסח הדעת, דבשלמא בשאר ברכות לא עקר נפשיה משתיה דבקדוש היה רוצה לאכול ובהבדלה היה רוצה לשתות אבל בברכת המזון עקר נפשיה משתיה). **כ"פ הש"ע** או"ח (רעא,י).

וסברי בית שמאי דברכת היום עדיפא, והתניא הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואחר כך אומר הבדלה, ואם אין לו אלא כום אחד מניחו לאחר המזון ומשלשלן כולן לאחריו...? קא סברי בית שמאי... עיולי יומא כמה דמקדמינן ליה עדיף, אפוקי יומא כמה דמאחרינן ליה עדיף, כי היכי דלא להוי עלן כמשוי.

וסברי בית שמאי ברכת המזון טעונה כום (דקתני מניחו לאחר המזון) והא תנן בא להם יין לאחר המזון, אם אין שם אלא אותו כום בית שמאי אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על המזון. מאי לאו דמברך עילויה ושתי ליה? לא, דמברך עילויה ומנח ליה. והאמר מר המברך צריך שיטעום? דטעים ליה. והאמר מר טעמו פגמו (**כתבו התוס'** פרשב"ם דוקא לקדוש ולהבדלה צריך שלא יהא פגום, אבל לשתות צריך לברך עליו אע"פ שהוא פגום, דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה, וקדוש והבדלה נמי לא אמרן אלא במקום דאפשר אבל אי אפשר מברך אפי' אפגום ונותן לתוכו כל שהוא מים או יין כדאיתא בירושלמי)? דטעים ליה בידיה. והאמר מר כום של ברכה צריך שיעור, והא קא פחית ליה משיעוריה? דנפיש ליה טפי משיעוריה. והא, אם אין שם אלא אותו כום קתני? תרי לא הוי, ומחד נפיש. והא תני רבי חייא, בית שמאי אומרים מברך על היין ושותהו, ואחר כך מברך ברכת המזון? אלא תרי תנאי ואליבא דבית שמאי. **פסק הש"ע א.** יכולין לתקן כום פגום ע"י שיוסיפו מעט יין, ואפילו על ידי שיוסיפו עליו מים מיתקן (**מ"ב** הוא שלא יהיו המים עצמם פגומים שלא שתו מהם דאל"ה א"א לתקן בהם לי"א בס"ג דגם מים נפגמים) או"ח (קפב,ו). **ב.** בשעת הדחק (**מ"ב** שאין לו כום אחר ואין לו במה לתקן הכום זה) מברכין על כום פגום או"ח (קפב,ז).

תנו רבנן בית שמאי אומרים נוטלין לידים ואחר כך מוזגין את הכום, שאם אתה אומר מוזגין את הכום תחלה, גזרה שמא יטמאו משקין שאחורי הכום מחמת ידיו (דתנן כל הפוסל את התרומה מטמא משקים להיות תחלה) ויחזרו ויטמאו את הכום. וליטמו ידים לכום (בלי מים)? ידים שניות הן, ואין שני עושה שלישי בחולין אלא על ידי משקין (שהמשקין נעשין ראשונים מדרבנן, ואם תאמר כלי אינו מקבל טומאה אלא מאב הטומאה הני מילי מדאורייתא, וחכמים גזרו שיהו משקים ראשונים מטמאים כלי, גזרה משום משקים זב וזבה שהן אבות הטומאה, כגון רוקו ומימי רגליו) ובית הלל אומרים מוזגין את הכום ואחר כך

נוטלין לידים, שאם אתה אומר נוטלין לידים תחלה, גזרה שמא יטמאו משקין שבידים מחמת הכוס, ויחזרו ויטמאו את הידים (**כתבו התוס'** אבל בתוך הסעודה ליכא למיחש שהרי אדם מנגב ידיו יפה קודם אכילה כדאמרי' האוכל בלא ניגוב ידים וכו' אבל בשתיה אין אדם מדקדק לנגב ידיו כל כך). **וניטמי כוס לידים?** אין כלי מטמא אדם (דקיימא לן כרבנן דפליגי עליה דרבי יהושע במסכת ידים, בכלים שנטמאו במשקין ואומר את שנטמא באב הטומאה מטמא את הידים, ושנטמא בולד הטומאה אינו מטמא את הידים, שאין שני עושה שני) וניטמי למשקין שבתוכו? הכא בכלי שנטמאו אחוריו במשקין עסקינן, דתוכו טהור וגבו טמא. דתנן כלי שנטמאו אחוריו במשקין אחוריו טמאים, [**דף נב ע"ב**] תוכו ואוגנו ואזנו וידיו טהורין (דכיון דטומאה זו דרבנן היא, עבדו בה היכרא דלידעו דמדרבנן היא, כי היכי דלא לשרוף עלה תרומה וקדשים, והקילו בה) נטמא תוכו נטמא כולו.

במאי קא מיפלגי? בית שמאי סברי אסור להשתמש בכלי שנטמאו אחוריו במשקין, גזרה משום ניצוצות (שמא יתזו ניצוצות מתוכה על אחוריו, ויטמאו משקין שמאחוריו מחמת אחורים, ויטמאו את הידים) וליכא למגזר שמא יטמאו המשקין שבידים בכוס. ובית הלל סברי מותר להשתמש בכלי שנטמאו אחוריו במשקין, אמרי ניצוצות לא שכיחי, ואיכא למיחש שמא יטמאו משקין שבידים מחמת הכוס. דבר אחר תכף לנטילת ידים סעודה. מאי דבר אחר? הכי קאמרי להו בית הלל לבית שמאי לדידכו דאמריתו אסור להשתמש בכלי שאחוריו טמאין דגזרינן משום ניצוצות, אפילו הכי הא עדיפא, דתכף לנטילת ידים סעודה (למזוג הכוס תחלה ואחר כך נטילת ידים תכף לסעודה).

תנו רבנן בית שמאי אומרים מקנח ידיו במפה ומניחה על השלחן, שאם אתה אומר על הכסת גזרה שמא יטמאו משקין שבמפה (שמא יהיה משקה טופח עליה מחמת נגוב הידים) מחמת הכסת, ויחזרו ויטמאו את הידים (כשיקנח בה תמיד בתוך הסעודה). ונטמייה כסת למפה (בלא משקים)? אין כלי מטמא כלי. ונטמייה כסת לגברא גופיה? אין כלי (שאינו אב הטומאה) מטמא אדם. ובית הלל אומרים על הכסת, שאם אתה אומר על השלחן, גזרה שמא יטמאו משקים שבמפה מחמת השלחן, ויחזרו ויטמאו את האוכלין. ולטמא שלחן לאוכלין שבתוכו? הכא בשלחן שני עסקינן, ואין שני עושה שלישי בחולין אלא על ידי משקין. במאי קמיפלגי? בית שמאי סברי אסור להשתמש בשלחן שני, גזרה משום אוכלי תרומה, ובית הלל סברי מותר להשתמש בשלחן שני, אוכלי תרומה זריזין הם. **דבר אחר** אין נטילת ידים לחולין מן התורה. מאי דבר אחר? הכי קאמרי להו בית הלל לבית שמאי וכי תימרו מאי שנא גבי אוכלין דחיישינן, ומאי שנא גבי ידים דלא חיישינן, אפילו הכי הא עדיפא (לחוש שמא אירע מקרה שישתמשו בשלחן שני, ולא יניחנה על גבי השלחן שלא תטמא את האוכלין מחמת משקין שבה, מלחוש שלא תטמא מחמת כסת ותחזור ותטמא את הידים) דאין נטילת ידים לחולין מן התורה. מוטב שיטמאו ידים דלית להו עיקר מדאורייתא ואל יטמאו אוכלים דאית להו עיקר מדאורייתא.

תנו רבנן בית שמאי אומרים מכבדין את הבית ואחר כך נוטלין לידים, שאם אתה אומר נוטלין לידים תחלה, נמצא אתה מפסיד את האוכלין (שמים אחרונים נתזין עליהם ונמאסים) אבל נטילת ידים לבית שמאי תחלה לא סבירא להו, מאי טעמא משום פירורין. ובית הלל אומרים אם שמש תלמיד חכם הוא, נוטל פירורין שיש בהן כזית ומניח פירורין שאין בהן כזית. מסייע ליה לרבי יוחנן, דאמר פירורין שאין בהם כזית מותר לאבדן ביד [**כתבו התוס'** מיהו קשה לעניותא כדאמרינן (חולין קה:)] במאי קמיפלגי? בית הלל סברי אסור להשתמש בשמש עם הארץ ובית שמאי סברי מותר להשתמש בשמש עם הארץ. **אמר רב הונא** בכוליה פרקין הלכה כבית הלל, בר מהא דהלכה כבית שמאי (**הקשו התוס'** וא"ת שגם בשכח לברך ברכת המזון והלך שיחזור למקומו ויברך משמע דהלכה כב"ש מדעבדי אמוראי בתרייהו **ותירצו** דלא חשיב לה משום דהתם אפי' ב"ה מודו לב"ש אלא שלא הטריחוהו לכך) ורבי אושעיא מתני איפכא, ובהא נמי הלכה

כבית הלל. **פסק השו"ע** קודם שיטול ידיו, יכבד הבית שלא ישארו שם פירורין וימאסו במים של נטילה אע"פ שמותר לאבד פרורין שאין בהם כזית, שמא יהא השמש עם הארץ, שמותר להשתמש בשמש עם הארץ, ויניח גם פרורין שיש בהם כזית שאסור לאבדן ביד, לכך יכבד תחלה, ועכשיו אין אנו נוהגים כך, מפני שאין אנו מסלקין השלחן, ואנו נוטלין הידים חוץ לשלחן במקום שאין שם פרורים, וליכא למיחש למידי (**מ"ב** ואם יושבין במקומן ונוטלין הידים בכלי על השלחן אף עכשיו הדין הוא שצריך לנקות השלחן עצמו מפירורי הפת שלא ימאסו מנצוצי מי הנטילה, ונראה דמ"מ ישאיר לחם על השלחן במקצוע אחד שיהיה מונח עד אחר בהמ"ז וכנ"ל בס"א) או"ח (קפ,ג).

איתא במשנה 'בית שמאי אומרים, נר ומזון בשמים' רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא, חזייה לרבא דבריך אבשמים ברישא. אמר ליה מכדי בית שמאי ובית הלל אמאור לא פליגי דתניא, בית שמאי אומרים נר ומזון בשמים והבדלה. ובית הלל אומרים נר ובשמים מזון והבדלה? עני רבא בתריה זו דברי רבי מאיר, אבל רבי יהודה אומר לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על המזון שהוא בתחלה ועל הבדלה שהיא בסוף. על מה נחלקו על המאור ועל הבשמים, שבית שמאי אומרים על המאור ואחר כך בשמים, ובית הלל אומרים בשמים ואחר כך מאור (**הסביר הריטב"א** טעמם של בית שמאי להקדים מאור לבשמים, לפי שהמאור נהנה ממנו מיד לפיכך ראוי לברך עליו לאלתר. וב"ה סברי שהבשמים קודמים לפי שהם באים לכבודה של שבת משום איבוד הנשמה יתירה) **ואמר רבי יוחנן** נהגו העם כבית הלל אליבא דרבי יהודה [**הקשו התוס'** בעירובין (סב:) 'נהגו' אורויי לא מורינן ואי עבד הכי לא מהדרינן ליה, ולפי"ז קשה דאנן אפילו לכתחלה נוהגין כבי"ה אליבא דר' יהודה? **ותירצו** דהתם איכא אמוראי דפליגי חד אמר הלכה והוה פירוש הלכה לכתחלה ומורינן הכי א"כ נהגו דקאמר אידך הוי דיעבד, אבל הכא יכול להיות דאין כאן אלא נהגו גרידא]. **פסק השו"ע** סדר הבדלה יין, בשמים, נר, הבדלה וסימנך יבנ"ה או"ח (רצו,א).

איתא במשנה 'בית שמאי אומרים, שברא מאור...' אמר רב יוסף בברא ובורא כולי עלמא לא פליגי דברא משמע (**הקשו התוס'** הואיל ול"פ בלשון ברא אמאי אמר בורא **ותירצו** דלשון קרא עדיף) כי פליגי במאור ומאורי דבית שמאי סברי חדא נהורא איכא בנורא, ובית הלל סברי טובא נהורי (שלהבת אדומה לבנה וירקרקת) איכא בנורא (תמוה וכי בית שמאי חולקים על המציאות שיש כמה גוונים באש **תירץ הגר"א בספר 'שנות אליהו'** שהאש שברא הקב"ה בתחילה היא בעל גוון אחד, ונחלקו אם מודים להקב"ה על יסוד האש או על האש של ימינו).

איתא במשנה 'אין מברכין על הנר והבשמים של נכרים' בשלמא נר משום דלא שבת (הואיל ונעבדה בו עבירה הסבירו המפרשים שהכוונה שאם היה יהודי עושה בזמן זה היה נחשב עבירה) אלא בשמים מה טעם לא? **אמר רב** הכא במסבת נכרים (לאכילה, לסעודה) עסקינן, מפני שסתם מסבת נכרים לעבודה זרה היא (**ביאר התוס' רא"ש** שהבשמים שבה נחשבים כתקרובת ע"ז **אך הרשב"א ביאר** שנחשבים כמשמשי ע"ז). הא מדקתני סיפא אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של עבודה זרה, מכלל דרישא לאו בעבודה זרה עסקינן? **אמר רבי חנינא מסורא** מה טעם קאמר, מה טעם אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של נכרים מפני שסתם מסבת נכרים לעבודה זרה. **פסק השו"ע** מסיבה של עכו"ם אין מברכין על בשמים שלהם, דסתם מסיבתן לעכו"ם או"ח (ריז,ו).

תנו רבנן אור ששבת מברכין עליו, ושלא שבת אין מברכין עליו. מאי שבת ומאי לא שבת [**דף נג ע"א**] אי נימא לא שבת מחמת מלאכה, אפילו ממלאכה דהתירא, והתניא אור של חיה ושל חולה מברכין עליו [**המג"א** (**סי' רצח סק"ז**) נקט שהחיתר הוא בין אם הדליקו ישראל לצורך חולה שיש בו סכנה, ובין אם הדליקו גוי לצורך חולה שאין בו סכנה, **ובא"ר כתב** שלצורך חולה שאין בו סכנה, אף אם הדליקו גוי, נחשב כ'לא שבת' כיון שלישראל אסור להדליקו]? **אמר** רב נחמן בר יצחק מאי שבת ששבת מחמת מלאכת עבירה. **תניא נמי הכי** עששית (מנורה) שהיתה דולקת והולכת (מערב שבת, ובבית ישראל) כל היום כולו למוצאי שבת מברכין עליה (לפי שלא נעבדה בה עבירה, שלא הודלקה בשבת). **פסק השו"ע** אין מברכין על הנר שלא

שבת ממלאכת עבירה, לאפוקי אור שהודלק לחיה ולחולה שכיון שלא הודלק לעבירה מברכין עליו, אבל אם הדליקו אינו ישראל בשבת כיון שאם היה מדליקו ישראל היה עובר, לא שבת ממלאכת עבירה מיקרי או"ח (רצח,ה).

תנו רבנן נכרי שהדליק מישראל (משחשכה מוצאי שבת) וישראל שהדליק מנכרי מברכין עליו, נכרי מנכרי אין מברכין עליו. מה שנא נכרי מנכרי דלא משום דלא שבת, אי הכי ישראל מנכרי נמי הא לא שבת, וכי תימא הך איסורא אזל ליה והא אחרינא הוא ובידא דישראל קא מתילדא, אלא הא דתניא המוציא שלהבת לרשות הרבים חייב, אמאי חייב, מה שעקר לא הניח ומה שהניח לא עקר, אלא לעולם דאיסורא נמי איתיה, וכי קא מברך אתוספתא דהתירא קא מברך. אי הכי, נכרי מנכרי נמי? אין הכי נמי, גזרה משום נכרי ראשון ועמוד ראשון (אי שרית בנכרי שהדליק מנכרי משחשכה, אתי לברוכי בנכרי שהדליק מבעוד יום, ובאותו אור עצמו שלא נתוסף משחשכה, כגון שמברך עליו סמוך להשכה מיד **הפבירו התוס'** חדא גזרה היא דגזרו חכמים כל אש נכרי שביד הנכרי, דאי לא הא לא קיימא הא, אבל נכרי שהדליק מישראל וישראל מנכרי מברכין עליו והכי קיימא לן). **פסק השו"ע** עובד כוכבים שהדליק במו"ש מישראל, או ישראל מעובד כוכבים, מברכין עליו. אבל עובד כוכבים שהדליק מעובד כוכבים, אין מברכין עליו או"ח (רצח,ו).

תנו רבנן היה מהלך חוץ לכרך וראה אור, אם רוב נכרים אינו מברך, אם רוב ישראל מברך. הא גופא קשיא אמרת אם רוב נכרים אינו מברך, הא מחצה על מחצה מברך, והדר תני אם רוב ישראל מברך, הא מחצה על מחצה אינו מברך? בדין הוא דאפילו מחצה על מחצה נמי מברך, ואיידי דתנא רישא רוב נכרים תנא סיפא רוב ישראל. **פסק השו"ע** היה הולך חוץ לכרך וראה אור, אם רובן עובדי כוכבים, אין מברכין עליו. ואם רובן ישראל, או אפילו מחצה על מחצה, מברכין עליו או"ח (רצח,ז). **כתב הריטב"א** שמברך במחצה על מחצה משום שיש בו שני ספיקות **א.** אם הוא של גוי או של ישראל. **ב.** אפילו אם הוא של גוי שמא לא נעשתה בו עבודה בשבת.

תנו רבנן היה מהלך חוץ לכרך וראה תינוק ואבוקה בידו, בודק אחריו, אם ישראל הוא מברך, אם נכרי הוא אינו מברך. מאי איריא תינוק, אפילו גדול נמי? אמר רב הכא בסמוך לשקיעת החמה עסקינן, גדול מוכחא מילתא דודאי נכרי הוא (ואין צריך לבדוק אחריו, דאי איתא דישראל הוא לא היה ממהר סמוך לחשכה מיד לאחוז האור בידו) תינוק אימר ישראל הוא אקרי ונקיט [**שעה"צ** (**רצח,יג**) דייק מכאן שנר שהודלק בבין השמשות נחשב כ'לא שבת'].

תנו רבנן היה מהלך חוץ לכרך וראה אור, אם עבה כפי הכבשן (ששורפים בו אבנים לסיד) מברך עליו (להשתמש לאורה היא נעשית) ואם לאו אינו מברך עליו (דלאו לאורה נעשית, אלא לבשל, ואין מברכין אלא על שנעשה להאיר **בערוך השלחן** (**רצח,יד**) **כתב** שנר המודלק רק לברך עליו בהבדלה, אינו נחשב כהודלק לכבוד, כי אף שאינו נצרך להאיר, כיון שמודלק למצוה נחשב כעשוי להאיר לזמן מועט. **וראה בשש"כ** (**ח"כ סימן ס' הערה קנא**) שאף שיוצא בזה, נראה דעדיף לברך על נר שעשוי ממש להאיר) **תני** חדא אור של כבשן מברכין עליו, ותניא אידך אין מברכין עליו? לא קשיא הא בתחלה (בתחלת שרפת אבנים אין האור להאיר) הא לבסוף (לאחר שנשרפו האבנים רובן מדליקין אור גדול מלמעלה למרק שרפת האבנים, ומשתמשין נמי לאורה).

תני חדא אור של תנור ושל כירים מברכין עליו, ותניא אידך אין מברכין עליו? לא קשיא הא בתחלה, הא לבסוף (מברכין עליו, לאחר שהוסק התנור והפת בתוכה מדליקין קסמין דקין בפיו להאיר ולקלוט חומו לתוכו, וכיון דמשתמש לאורו מברכין עליו). **כ"פ השו"ע** או"ח (רצח,י).

תני חדא אור של בית הכנסת ושל בית המדרש מברכין עליו, ותניא אידך אין מברכין עליו? לא קשיא הא דאיכא אדם חשוב (**פירש רש"י** לכבודו הדליקוה ולא שצריך לאור, אלא לכבוד בעלמא, ואין מברכין עליו. **כתבו התוס'** ר"ח פירש היפכא באדם חשוב לאורה נעשית, ובדליכא אדם חשוב עשוי לכבוד בית

הכנסת) הא דליכא אדם חשוב (להאיר להם הדליקוה ומברכין) **ואי בעית אימא** הא והא דאיכא אדם חשוב, ולא קשיא הא דאיכא חזנא (שמש שאוכל בבית הכנסת, אף לאורה עשויה שיאכל החזן לאורה, ומברכין) הא דליכא חזנא. **ואי בעית אימא** הא והא דאיכא חזנא, ולא קשיא הא דאיכא סהרא (ירח) והא דליכא סהרא. **פסק השו"ע** נר בהכ"נ, אם יש שם אדם חשוב מברכין עליו. ואם לאו, אין מברכין עליו. וי"א בהיפך. ואם יש שמש שאוכל שם מברכין עליו, והוא שלא תהא לבנה זורחת שם או"ח (רצה,יא).

תנו רבנן היו יושבין בבית המדרש והביאו אור לפניהם. בית שמאי אומרים כל אחד ואחד מברך לעצמו, ובית הלל אומרים אחד מברך לכולן, משום שנאמר ברב עם הדרת מלך. בשלמא בית הלל מפרשי טעמא, אלא בית שמאי מאי טעמא? קסברי מפני בטול בית המדרש (**רבינו יונה כתב** שהביטול הוא שאם אחד מברך לכולם צריכים הציבור לענות 'אמן', משאי"כ אם כל אחד מברך לעצמו לא עונה 'אמן', א"כ תיבה זו היא 'ביטול בית המדרש'. **החפץ ח'** חולק וטוען דלא גרע עניית אמן מתלמוד תורה. **ולכן מסביר** שכשאחד מברך לכולם צריכין כולם להפסיק מתלמוד תורה זמן מה להכין עצמם כדי לשמוע הברכה מפי המברך, אבל אם כל אחד יברך לעצמו כל אחד יפסיק ויברך תכף ומיד ותו ליכא שום הפסק אלא שיעור הברכה, **ומסיים המדקדק בדברי רש"י** ימצא כדברינו) **תניא נמי הכי** של בית רבן גמליאל לא היו אומרים מרפא בבית המדרש מפני בטול בית המדרש (לאדם המתעטש, שרגילים לומר אסותא). **פסק השו"ע** היו יושבים בבה"מ (**מ"ב** מיירי שהבדילו מכבר ולא היה להם אז אור בסמוך להם שיהיו נאותין לאורו ועתה נזדמן להם או שיודעין שלא יהיה להם כוס בלילה, דאי מצפין שיהיה להם כוס מוטב שימתינו בברכת הנר ויסדרו על הכוס) והביאו להם אור, אחד מברך לכולם או"ח (רצה,יד).

איתא במשנה 'אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של מתים' מאי טעמא? נר לכבוד (המת) הוא דעבידא, בשמים לעבורי ריחא (דסרחונו של מת עבידי) הוא דעבידי (ולא להריח).

אמר רב כל שמוציאין לפניו ביום ובלילה (כל מת שהוא חשוב להוציא לפניו נר ביום, אם הוציאו בלילה במוצאי שבת לקבורה) אין מברכין עליו (אין מברכין על אותו נר, דלכבוד עבידא ולא להאיר) וכל שאין מוציאין לפניו אלא בלילה מברכין עליו (דלהאיר עבידא).

אמר רב הונא בשמים של (להעברת הריח של...) בית הכסא, ושמן העשוי להעביר את הזוהמא (שמביאים בסוף הסעודה לסוך ידים מזוהמות, והוא מבושם בבשמים) אין מברכין עליו [בורא עצי בשמים אלא בורא שמן ערב מברכין אם שמן של אפרסמון הוא, והא דאמר (מג.) האי משחא כבישה וטחינה מברכין עליו בורא עצי בשמים לא בבא בתוך הסעודה קאמר, אלא בבא להריח]. למימרא, דכל היכא דלאו לריחא עבידא לא מברכין עלויה. **מיתיבי** הנכנס לחנותו של בשם והריח ריח, אפילו ישב שם כל היום כלו אינו מברך אלא פעם אחד, נכנס ויצא, נכנס ויצא מברך על כל פעם ופעם. והא הכא דלאו לריחא הוא דעבידא וקמברך? אין, לריחא נמי הוא דעבידא, כי היכי דנירחו אינשי וניתו ונזבון מיניה. **פסק השו"ע** אין מברכין על הריח, אלא אם כן נעשה להריח, וכן אין מברכין על בשמים של בית הכסא ולא על שמן העשוי להעביר את הזוהמא או"ח (ריז,ב).

תנו רבנן היה מהלך חוץ לכרך והריח ריח, אם רוב נכרים אינו מברך, אם רוב ישראל מברך. רבי יוסי אומר אפילו רוב ישראל נמי אינו מברך, מפני שבנות ישראל מקטרות לכשפים. אטו כולהו לכשפים מקטרן? הוה לה מיעוטא לכשפים, ומיעוטא נמי לגמר את הכלים (לבשם בעשנו את הבגדים) אשתכח רובא דלאו לריחא עביד, וכל רובא דלאו לריחא עביד לא מברך.

תנו רבנן היה מהלך בשוק של עבודה זרה, נתרצה להריח הרי זה חוטא (**השך** יו"ד סי' קמב סקל"ד ביאר דמסקנת הגמ' והפוסקים שאפי' יכול ללכת דרך מקום אחר, והולך דרך מקום הע"ז ולא נהנה מהאיסור מותר. **אמנם** מבואר בתוס' והרא"ש ורי"ז שם דמיירי בענין שיכול לאטום אזניו ולעצום עיניו ולסתום נחיריו שלא יהנה מן הקול והמראה והריח, ומותר כשאינו מתכוין להנאתם דלא הוי פסיק רישיה, הא לאו הכי אסור, אבל כשמתכוין מבואר שם בש"ס ופוסקים דאפילו אי אפשר לו לילך למקום אחר אסור).

[דף נג ע"ב] **איתא במשנה** 'ואין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו' **אמר רב** לא יאותו יאותו ממש (שאפילו לא נהנה ממנו מברכין עליו) אלא כל שאילו (היה) עומד בקרוב ומשתמש לאורה, ואפילו ברחוק מקום (מברכים עליו ובלבד שיראוהו ר"ל צריך שיראה את האור, ושיהיה אור כזה שאם היה קרוב היה ראוי להנות ממנו) וכן אמר רב אשי ברחוק מקום שנינו.

תנו רבנן גחלים לוחשות מברכין עליהן, אוממות אין מברכין עליהן. היכי דמי לוחשות? אמר רב חסדא כל שאילו מכנים לתוכן קיסם ודולקת מאיליה. איבעיא להו אוממות או עוממות? תא שמע, דאמר רב חסדא בר אבדימי ארזים לא עממהו בגן אלהים.

ורבא אמר יאותו ממש (עומד בסמוך **כתב רבינו יונה** שכיון שהלכה כרבא, נהגו להסתכל בצפרני הידים, להראות שיכול ליהנות מהנר. ומה שמסתכל בצפנים דוקא, הוא מפני שהם גדלים והגידול הוא סימן טוב בתחילת השבוע) וכמה (הוא צריך להיות בסמוך)? **אמר עולא** כדי שיכיר בין איסר לפונדיון. רב יהודה מברך אדבי אדא דיילא (ורחוק מביתו היה, רב יהודה לטעמיה דלא בעי סמוך) רבא מברך אדבי גוריא בר חמא (לטעמיה דאמר סמוך בעינן). **פסק השו"ע** אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו, דהיינו שיהיה סמוך לו בכדי שיוכל להכיר בין מטבע מדינה זו למטבע מדינה אחרת או"ח (רצח,ד). **הריטב"א ואו"ח** פסקו שאי"צ שיאותו ממש. ולכן נראה, שבדיעבד שאם בירך מרחוק לא יחזור, מדין סב"ל **וכ"פ כה"ח.**

אמר רב אין מחזרין על האור כדרך שמחזרים על המצות. אמר רבי זירא מריש הוה מהדרנא, כיון דשמענא להא דרב יהודה אמר רב אנא נמי לא מהדרנא, אלא אי מקלע לי ממילא מבריכנא. **פסק השו"ע** מברך על הנר בורא מאורי האש, אם יש לו וא"צ לחזור אחריו. וה"מ במוצאי שבת, אבל במוצאי יוה"כ י"א שמחזיר אחריו או"ח (רצח,א). **כתב כה"ח** לפי הזוה"ק פרשת ויקהל שנתן טעם בדבר נראה דטוב ונכון לחזר אחריו.

איתא במשנה 'מי שאכל ושכח ולא בירך...' **אמר רב זביד** מחלוקת בשכח, אבל במזיד דברי הכל יחזור למקומו ויברך.

תניא, אמרו להם בית הלל לבית שמאי לדבריכם מי שאכל בראש הבירה ושכח וירד ולא ברך, יחזור לראש הבירה ויברך, אמרו להן בית שמאי לבית הלל לדבריכם, מי ששכח ארנקי בראש הבירה, לא יעלה ויטלנה, לכבוד עצמו הוא עולה לכבוד שמים לא כל שכן. הנהו תרי תלמידי, חד עביד בשוגג כבית שמאי ואשכח ארנקא דדהבא, וחד עביד במזיד (נעקר ממקום שאכל במזיד כדי לברך במקום אחר שהוצרך לילך) כבית הלל ואכליה אריא.

רבה בר בר חנה הוה קאזל בשיירתא, אכל ואשתלי ולא בריך אמר היכי אעביד, אי אמינא להו אנשאי לברך אמרו לי בריך כל היכא דמברכת לרחמנא מברכת, מוטב דאמינא להו אנשאי יונה דדהבא, אמר להו אנטרו לי, דאנשאי יונה דדהבא (**העין יעקב** ביאר שכונת הגמרא לבאר שנקט 'יונה' כדי שלא לשקר, וכוונתו היתה שחוזר למצוה המגינה על ישראל ככנפי יונה) אזיל ובריך, ואשכח יונה דדהבא, ומאי שנא יונה, דמתילי כנסת ישראל ליונה, דכתיב כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּירַקְרַק חָרוּץ, מה יונה אינה ניצולת אלא בכנפיה, אף ישראל אינן ניצולין אלא במצות. **פסק השו"ע** מי שאכל במקום אחד, צריך לברך קודם שיעקור ממקומו... ואם יצא ממקומו ולא בירך, אם היה במזיד, יחזור למקומו ויברך ואם בירך במקום שנזכר, יצא (**הגה** ודוקא לדעת הרמב"ם, אבל לדעת הרא"ש דס"ל דאף בשוגג יחזור למקומו לכתחלה, במזיד אף בדיעבד לא יצא) ואם היה בשוגג, להרמב"ם יברך במקום שנזכר, ולהר"ר יונה והרא"ש גם הוא יחזור למקומו ויברך או"ח (קפד,א). **הרמב"ם** פסק כבי"ה שאי"צ לחזור למקום, וכל זה בשוגג אבל במזיד יחזור (כדברי רב זביד). **והוסיף לומר** שבדיעבד אם לא חזר יצא **והסביר הכס"מ** שפשיטא שכל הקנס הוא רק לכתחילה. **אמנם הטור פסק וז"ל** 'מי שאכל ויצא ממקומו ולא בירך ל"ש שוגג ול"ש מזיד צריך לחזור למקומו ולברך בירך במקום הב' אם היה שוגג יצא ואם היה מזיד לא יצא' **פסק זה** של הטור מבוסס על דברי **הר"ר יונה והרא"ש** שפסקו

כבית שמאי, וסמך לפסקם, שמבואר בגמ' שאחד חזר כבי"ש ומצא יונה דדהבא. **הסביר הבית יוסף** מה שהטור פסק שאם לא חזר באופן שעשה במזיד לא יצא, נראה טעמו, דאם איתא דבמזיד לא מיחייב לחזור למקומו אלא לכתחלה, מאי איכא בין שוגג למזיד.

איתא במשנה 'עד אימתי הוא מברך...' כמה שיעור עכול? **אמר רבי יוחנן** כל זמן שאינו רעב **וריש לקיש אמר** כל זמן שיצמא מחמת אכילתו, אמר ליה רב יימר בר שלמיא למר זוטרא, מי אמר ריש לקיש הכי, והאמר רב אמי אמר ריש לקיש כמה שיעור עכול כדי להלך ארבע מילין? לא קשיא כאן באכילה מרובה (**פירש רש"י** ארבעה מילין **הקשו התוס'** שיעור ד' מילין הוא מועט, ויותר מתאים לאכילה מועטת) כאן באכילה מועטת. **פסק השו"ע** עד אימתי יכול לברך, עד שיתעכל המזון שבמעיו, וכמה שיעורו, כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה, ומשעה שהתחיל להיות רעב, אע"פ שלא נתעכל עדיין לגמרי, כנתעכל לגמרי דיינינן ליה, וכן נמי לענין אכילת פירות ושתיית יין, אם אינו רעב ולא צמא ותאב לאותם פירות, יברך, אם אינו יודע לשער אם נתעכלו (**מ"ב** וכ"ז כשאכל כל צרכו מהלחם או מהפירות אבל אם אכל מעט וחפץ לאכול עוד, אלא שלא היה לו יותר מזה בזה קשה מאד לשער השיעור 'דכל זמן שאינו רעב' כיון שתיכף היה לו ג"כ תאוה אלא שלא היה לו, כתבו הרבה אחרונים דמשערינן בזה עד כדי הילוך ד' מילין שהוא 72 דקות ועד כדי שיעור זה מחויב לברך שבודאי לא נתעכל אפילו אכילה מועטת בשיעור מועט כזה, ויש מן האחרונים שמצדדים דאם אכל אכילה מועטת ושהה קודם שבירך בהמ"ז ואינו יודע לשער אם נתעכל המזון אף שהוא בתוך שיעור ד' מילין יאכל עכ"פ עוד כזית פת ואח"כ יברך בהמ"ז ועל אותו פת שאוכל א"צ לברך המוציא מחדש אם לא הסיח דעתו מלאכול עוד. ומ"מ אם אין לו פת יש לסמוך אסברא ראשונה ולברך בהמ"ז עד שיעור ד' מילין וכנ"ל) או"ח (קפד,ה).

איתא במשנה 'עונים אחר ישראל המברך ואין עונין אמן אחר כותי המברך עד שישמע כל הברכה כולה' למימרא, דישראל אע"ג דלא שמע כולה ברכה עונה, וכי לא שמע היכי נפיק? **אמר חייא בר רב** בשלא אכל עמהן. **פסק השו"ע** השומע אחד מישראל מברך אחת מכל הברכות, אע"פ שלא שמע כולה מתחלתה ועד סופה, אף ע"פ שאינו חייב באותה ברכה, חייב לענות אחריו אמן, אבל אם היה המברך אפיקורוס או כותי או תינוק, או היה גדול ושינה ממטבע הברכות, אין עונין אחריו אמן. (**הגה** ועונין אמן אחר עכו"ם, אם שמע כל הברכה מפיו או"ח (רטו,ב). **יש להעיר שהש"ע בסימן קכד ס"ח** פסק 'ולא יענה אמן יתומה, דהיינו שהוא חייב בברכה אחת וש"צ מברך אותה וזה אינו שומעה, אף על פי שיודע איזו ברכה מברך הש"צ, מאחר שלא שמעה, לא יענה אחריו אמן, דהוי אמן יתומה (**הגה** ויש מחמירין דאפילו אינו מחויב באותה ברכה, לא יענה אמן אם אינו יודע באיזה ברכה קאי ש"צ, דזה נמי מקרי אמן יתומה'). **כה"ח** סימן קכד אות מז מסכם לחוש לשיטת הרמ"א ולכן כותב שאף בברכת הנהנין אם אינו יודע על איזה ברכה מברך לא יענה, מ"מ אין צרין לשמוע הברכה מתחילתה ועד סופה כדאי' בסעיפנו. **מ"מ נראה** שבאופן שמעוניין לצאת באותה ברכה, אפי' שיודע מה המברך מברך לא יענה, **וכותב ביאו"ה** שלכאורה אפי' חיסר תיבה אחת לא יענה ונשאר בצ"ע. **וע"ע** ב'בקיאות' להלכה' על מסכת סוכה בעמוד 152/153.

אמר ליה רב לחייא בריה, ברי, חטוף ובריך (כשמושיטין כוס של ברכה הוי מחזר שיתנהו לך ותברך)... למימרא, דמברך עדיף ממאן דעני אמן, **והתניא**, רבי יוסי אומר גדול העונה אמן יותר מן המברך, אמר ליה רבי נהוראי השמים כן הוא תדע, שהרי גוליירין (חיילים פשוטים) יורדין ומתגרין (במלחמה) וגבורים יורדין ומנצחין. **תנאי היא** דתניא אחד המברך ואחד העונה אמן במשמע, אלא שממהרין למברך (ליתן שכר) יותר מן העונה אמן. **פסק השו"ע** צריך לחזור שיתנו לו כוס של ברכה לברך או"ח (רא,ד). א"כ הש"ע פסק כרבי חייא שעדיף לברך מאשר לענות אמן.

בעי מיניה שמואל מרב מהו לענות אמן אחר תינוקות של בית רבן (כשלומדים ברכות מפי רבן)? אמר ליה אחר הכל עונין אמן חוץ מתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין (שאין מתכוונים לברך אלא ללמד). והני מילי בדלא עידן מפטרייהו, אבל בעידן מפטרייהו (כשאומרים ההפטרה ומברכין בתורה ובנביא) עונין (אחריהם אמן). **פסק השו"ע** והא דאין עונין אמן אחר תינוק, דוקא בשעה שלומד הברכות לפני רבו, שמותר ללמד לתנוקות הברכות כתקנן ואע"פ שהם מברכין לבטלה בשעת הלימוד, אבל בשעה שהם מברכין לפטור

את עצמן, כיון דבני חינוך הם עונים אחריהם אמן (**מ"ב** משמע דעל ברכה שמברך על אכילה וכה"ג קודם שהגיע לחינוך אין לענות אמן עליו) **וכן בשעה שאומרים ההפטרה בבית הכנסת** או"ח (רטו,ג). **כתב פסקי תשובות** וגיל חינוך של קטן לענין זה הוא משעה שיודע עפ"י דעתו למי מברכין ומתפללים, והוא באפשרות שיהיה מגיל חמש והלאה כל קטן לפי חריפותו וידיעותיו. **והנה, המנהג הפשוט** הרווח בישראל מדורי דורות לענות אמן גם אחר ברכת קטני קטנים שלא הגיעו לחינוך, והנה להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם, כי בכך גם מחנכים את הקטן בעצמו לענות אמן כששומע ברכות מאחרים, שענין גדול יש בזה אפילו עדיין אינו בר חינוך.

תנו רבנן שמן (שמן שהיו רגילין להביא בסוף הסעודה לסוך אחר הסעודה את הידים, אחר מים אחרונים, להעביר את זוהמתן) **מעכב את הברכה** (**ואסור לזמן עד שיביאוהו, וכן הוא מעכב גם את הברכה על כל מה שמביא לקנוח סעודה, והיינו שאינו מתחייב לברך על הקינוח, אלא אם הובא אחר שסך ידיו, כי כל מה שאוכל עד אז נחשב בכלל הסעודה**) **דברי רבי זילאי, רבי זיואי אומר אינו מעכב, רבי אחא אומר שמן טוב** (**שיש בו בשמים**) **מעכב, רבי זוהמאי אומר כשם שמזוהם פסול לעבודה כך ידים מזוהמות פסולות לברכה. אמר רב נחמן בר יצחק אנא לא זילאי ולא זיואי ולא זוהמאי ידענא, אלא מתניתא ידענא דאמר רב, ואמרי לה במתניתא תנא וְהִתְקַדְּשְׁתֶּם אלו מים ראשונים, וְהְיִיתֶם קְדֹשִׁים אלו מים אחרונים** (**כתבו התוס'** דוקא להם שהיו רגילין ליטול ידיהם אחר הסעודה מפני מלח סדומית, אבל אנו שאין מלח סדומית מצוי בינינו ואין אנו רגילין ליטול אחר הסעודה אין הנטילה מעכבת עלינו לברך, ומיהו אנשים מעונגים הרגילין ליטול ידיהן אחר הסעודה ודאי להם מעכבת הנטילה לברך ברכת המזון וצריכים ליטול את ידיהם קודם בהמ"ז), כִּי קָדוֹשׁ זה שמן, אֲנִי זו ברכה. **פסק הש"ע** מים אחרונים, חובה (**מ"ב** הטעם משום שהידים מזוהמות הן מן האכילה... ויותר מזה אפילו כשאין ידיו מזוהמות כלל מן האכילה ג"כ חייבו חז"ל בנטילת מים אחרונים והוא מפני חשש מלח סדומית דבכל סעודה הלא נמצא מלח ויש לחוש שמא מעורב בהן מעט ממלח סדומית שמסמא העינים ואף עכשיו שאין מצוי מלח סדומית בינינו יש לחוש למלח אחר שטבעה כמותה) או"ח (קפא,א). **כתב בשו"ת מן השמים** 'מים ראשונים ואחרונים דבר שבקדושה הם וכו' והמקיל בהם מקילין לו ימיו ושנותיו' **ובקב הישר** (פי"ג) 'ראיתי העולם מקילים בזה, והם מתחייבים בנפשם על שעוברים על דברי חז"ל וכו', ובספרי קבלה יש בזה סוד גדול למה הוא חיוב יותר לרחוץ במים אחרונים מן הראשונים'

פרק הרואה

[דף נד ע"א] משנה הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל (כגון מעברות הים לקמן) **אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה** (**כתבו התוס'** פירש רבינו שמעיה דכל הני ברכות צריכות להזכרת שם ומלכות **ונראה לרבינו** דדוקא לרואה משלשים יום לשלשים יום דומיא דרואה ים הגדול לפרקים דאמר בירושלמי דפרקים היינו שלשים יום) **מקום שנעקרה ממנו עבודה זרה, אומר ברוך שעקר עבודה זרה מארצנו** (**כתבו התוס'** בירושלמי מתני כשנעקרה עכו"ם מכל ארץ ישראל) **על הזיקין, ועל הזועות, ועל הרעמים, ועל הרוחות** (**כתבו התוס'** ירושלמי מתני' כשבאים בזעם אבל כשבאין בנחת אומר ברוך עושה בראשית) **ועל הברקים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם** (**לפי שאלו נראין או נשמעין למרחוק**) **על ההרים ועל הגבעות** [**עפ"י הש"ע** (**רכה,ג**) מיירי שמשונים בגובהם ובמראיהם, וניכרת בהם גבורת הבורא] **ועל הימים, ועל הנהרות** [**כתבו התוס'** לאו על כל נהרות איירי אלא ארבע נהרות דכתיבי בקרא כמו חדקל ופרת. **דייק המג"א** (**רכה,ג**) שכתבו 'כמו' כי כוונתם לכל נהרות המשונים בגודלם כמו חידקל ופרת] **ועל המדברות אומר ברוך עושה בראשית. רבי יהודה אומר** הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול [**הרמב"ם** (**ברכות י,טו**) פסק כרבי יהודה. **ותמה הטור** שהרי תנא קמא חולק, כי כלל כל ה'ימים' ב'מעשה בראשית', ולמה פסק כיחיד. **והב"י הביא משו"ת הרא"ש** (**ד,ד**) שרבי יהודה אינו חלוק אלא בא לפרש את דברי ת"ק] **בזמן שרואהו לפרקים. על הגשמים, ועל בשורות טובות, אומר ברוך הטוב והמטיב. על בשורות רעות** (**בשנות אליהו גרס** 'שמועות רעות', כי רק על טובה שייך לשון 'בשורה', כי מצוה לבשרה, אך על הרעה נאמר 'מוציא דבה הוא כסיל', ולפיכך היא נשמעת לו מאליה, ונקראת 'שמועה') **אומר ברוך דיין האמת. בנה בית חדש, וקנה כלים חדשים** (**בירושלמי מבואר** כי אף אם הכלים ישנים, מברך, מפני שהם חדשים אצלו. **תוס' (נט:) כתבו** שמברך רק על כלים חשובים. **וביאר הרא"ש** שכל אדם מברך לפי מה שחשוב אצלו, ולכן עני מברך על כלים פשוטים, ואילו עשיר יתכן שלא יברך אפילו על כלים חשובים, כי אינו שמח בהם) **אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.**

(המשך המשנה) מברך על הרעה מעין על הטובה (דיין האמת. **הגר"א הוסיף** שצריך לשער את שמחתו ברעה כפי שהוא שמח על טובה שכנגדה, וכגון אם נאבד לו מנה צריך שישמח כמו שקבל מנה, ואם נאבדו לו שנים צריך שישמח כמו שהרויח שני מנים) ועל הטובה מעין על הרעה (הטוב והמטיב) והצועק לשעבר הרי זו תפלת שוא, היתה אשתו מעוברת ואומר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא, היה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר, ואומר יהי רצון שלא תהא בתוך ביתי הרי זו תפלת שוא. הנכנס לכרך (המהלך בדרך וצריך לעבור כרך, ושם מצויים מושלים רעים ומחפשים עלילות) מתפלל שתים, אחת בכניסתו (מתפלל שיכנס לשלום) ואחת ביציאתו (מתפלל שיצא לשלום) בן עזאי אומר ארבע, שתים בכניסתו ושתים ביציאתו, נותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד.

(המשך המשנה) חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, שנאמר וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ... בכל לבבך בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע (**רבינו יונה ביאר** שעבודת יצר הטוב היא לקיים מצוות עשה, ועבודת יצר הרע היא לכבוש את יצרו. ועוד, שלפעמים יש לו לעבוד את ה' עם היצר הרע ומדותיו, כגון להתאכזר על הרשעים. **ובשנות אליהו ביאר** שצורך ענייני העוה"ז כאכילה ושתיה באים מכח יצר הרע שרוצה ליהנות, וכשעושם לשם שמים נמצא שהוא עובד את ה' עם יצר הרע) ובכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך, ובכל מאדך בכל ממונך. דבר אחר בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו (**רבינו יונה כתב** שיקבל מוסר ה' בסבר פנים יפות, ויחשוב כי הכל הוא כפרת עוונותיו. **ואילו הרמב"ם כתב** שיחשוב בלבו 'כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד').

(המשך המשנה) לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח (חוץ להר הבית לפי שכל השערים מכוונים זה כנגד זה) שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים. ולא יכנס להר הבית במקלו, ובמנעלו, ובפונדתו (חגור חלול ונותנין בו מעות) ובאבק שעל רגליו, ולא יעשנו קפנדריא (קיצור דרך) ורקיקה מקל וחומר.

(המשך המשנה) כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים עד העולם (במסכת תענית אמרינן אין עונין אמן במקדש, המברך אומר בסוף כל ברכה בא"י אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך חונן הדעת, וכן בכולם, והעונין אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, וילפינן לה מקרא דתפלת עזרא וסיעתו, ואשמעינן הכא דבמקדש ראשון לא היו אומרים אלא ברוך ה' אלהי ישראל עד מן העולם, בלי 'ועד העולם') משקלקלו הצדוקים ואמרו אין עולם אלא אחד (היינו שאין ח"ו עולם הבא) התקינו (עזרא וסיעתו) שיהו אומרים מן העולם ועד העולם (לומר ששני עולמות יש, להוציא מלב הצדוקים הכופרים בתחיית המתים).

(המשך המשנה) והתקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם (של הקב"ה, ולא אמרינן מזלזל הוא בכבודו של מקום בשביל כבוד הבריות להוציא שם שמים עליו) שנאמר וְהִנֵּה־בֹעַז בָּא מִבֵּית לֶחֶם וַיֹּאמֶר לַקּוֹצְרִים ה' עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְבָרֶכְךָ ה', ואומר (המלאך שאמר לגדעון) ה' עִמְּךָ גִּבּוֹר הֶחָיִל ואומר וְאַל־תָּבוּז כִּי־זָקְנָה אִמֶּךָ (**פירש רש"י** למוד מדברי זקני אומתך לעשות מה שראית שעשו הם. **הרמב"ם בפיה"מ ביאר** שלא יבוז על דברי החכמים אף על פי שהן תקנות ישנות וקדומות, **ובשו"ת משיב דבר** (ח"א סי' טו) **כתב** שלא יאמר שטעם התקנה בטל, כי ודאי יש לה טעם נכון והוא נעלה מידיעתו) ואומר עֵת לַעֲשׂוֹת לַה' הֵפֵרוּ תוֹרָתֶךָ (פעמים שמבטלים דברי תורה כדי לעשות לה', אף זה, המתכוין לשאול לשלום חברו זה רצונו של מקום, שנאמר בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ, מותר להפר תורה ולעשות דבר הנראה אסור). רבי נתן אומר הפרו תורתך משום עת לעשות לה'.

מנא הני מילי (דמברכינן אניסא)? **אמר רבי יוחנן** דאמר קרא וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ ה' אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם. אניסא דרבים מברכינן, אניסא דיחיד לא מברכינן (בתמיה) והא ההוא גברא דהוה קא אזיל בעבר ימינא (שם מדינה בדרומה של פרת) נפל עליה אריא, אתעביד ליה ניסא ואיתצל מיניה אתא לקמיה דרבא, ואמר ליה כל אימת דמטית להתם בריך ברוך שעשה לי נס במקום הזה. ומר בריה דרבינא הוה קאזיל בפקתא דערבות וצחא למיא, אתעביד ליה ניסא איברי ליה עינא דמיא ואישתי. ותו, זמנא חדא הוה קאזיל ברסתקא (בשוק) דמחוזא ונפל

עליה גמלא פריצא (גמל משוגע, שעסקיו רעים) איתפרקא ליה אשיתא, על לגוה, כי מטא לערבות, בריך ברוך שעשה לי נס בערבות ובגמל (**הרא"ש למד מכאן** שיחיד שנעשו לו כמה ניסים, כשמגיע למקום שארע בו אחד מהם כולל בברכתו את כולם. **אבל הריטב"א כתב** שאת המקום שעומד בו מזכיר ראשון, כי עיקר הברכה עליו, ואילו שאר הניסים יזכיר רק משום חביבות הנס, אך אינו חייב להזכירם) כי מטא לרסתקא דמחוזא, בריך ברוך שעשה לי נס בגמל ובערבות? אמרי אניסא דרבים כולי עלמא מיחייבי לברוכי (**וכתב ה"ר יונה** דניסא דרבים היינו שנעשה לכל ישראל או רובן) אניסא דיחיד איהו חייב לברוכי [**הרי"ף גרס** 'איהו ובריה ובר בריה מברכים' **וביאר המעדני יום טוב** שכמו שרחמי האב על הבן עד ג' דורות (רש"י בראשית כא,כג) כך להיפך שמחת הבן על הצלת אביו עד ג' דורות. **אכן בטור הביא שיש מפרשים** כי לגירסא זו כל יוצאי יריכו מברכים, עד עולם. **וראה יד אהרן** שרק צאצאיו שנולדו אחר הנס מברכים, והיינו משום שהצלתו הועילה להם שיבואו לעולם]. **פסק הש"ע א.** על נס שנעשה לקצת ישראל כל זמן שלא נעשה לכל ישראל או רובן, ואפילו נעשה לקצת שבטים, אין מברכין עליו (**מ"ב** אלא אותם שנעשה להם הנס בעצמם) או"ח (ריח,ב). **ב.** הרואה מקום שנעשה נס ליחיד, אינו מברך, אבל הוא עצמו מברך שעשה לי נס במקום הזה וכל יוצאי ירכו גם כן מברכין שעשה נס לאבי במקום הזה (**מ"ב** עיין בא"ר שהכריע דבנו ובן בנו צריכין לברך בין שנולדו קודם שקרה הנס ובין שנולדו לאחר מכן משום כבוד אביהם ומנכד ואילך אין מברכין אא"כ נולדו אבותיהם אחר שקרה הנס לאביהם הראשון דבזה הם שותפים כולם באותו הנס) או"ח (ריח,ד). **ג.** מי שנעשה לו נסים הרבה, בהגיעו לאחד מכל המקומות שנעשה לו נס צריך להזכיר כל שאר המקומות ויכלול כולם בברכה אחת (**מ"ב** וצריך להזכיר מתחלה מקום שעומד בו ואח"כ יזכיר שארי מקומות. ודע שאף שכלל שארי נסים, מ"מ אם פגע אח"כ המקום שנעשו לו שארי נסים מברך עוד הפעם אפילו בו ביום) או"ח (ריח,ה). **ד.** יש אומרים שאינו מברך על נס אלא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם, אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו, כגון שבאו גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצול וכיוצא בזה, אינו חייב לברך (הרד"א בשם הרא"ש מלוניל) ויש חולק (ריב"ש, המג"א הבין שהריב"ש לא חולק) וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות או"ח (ריח,ט).

תנו רבנן הרואה מעברות הים (מקום שעברו ישראל בים סוף) ומעברות הירדן (בימי יהושע) מעברות נחלי ארנון (במורד בית חורון בימי יהושע) אבני אלגביש במורד בית חורון [**כתבו התוס'** וה"ה מקום שנפל שם מחנה סנחריב דלא גרע חזקיה מאדם המסוים (ר"ל בירושלמי כתוב שיבכך על ניסי אביו, מה אביו מלא 'המסויס' היינו חשוב, כגון יואב בן צרויה ואבייו ומלא שנתקלש בו שם שמים כגון לנילל ואבייו) אלא לא חש לפרש לפי שידוע המקום סביב ירושלים. אמנם ר' יהודה הוזר בו וס"ל כדי שיברכו הבנים על אבותיהן צריך שמהשטה בפועל יהיה ניכר שזה המקום, ואם לא ניכר אין מברכין עליו אלא אותם שנעשה להם הנס] ואבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל, ואבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק, ואשתו של לוט, וחומת יריחו שנבלעה במקומה, על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום.

בשלמא מעברות הים, דכתיב וְיָבֹאוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה. מעברות הירדן דכתיב וַיַּעַמְדוּ הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן בְּרִית־ה' בֶּחָרָבָה בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן הָכֵן וְכָל־יִשְׂרָאֵל עֹבְרִים בֶּחָרָבָה עַד אֲשֶׁר־תַּמּוּ כָּל־הַגּוֹי לַעֲבֹר אֶת־ הַיַּרְדֵּן. אלא מעברות נחלי ארנון מנלן? דכתיב עַל־כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת ה' אֶת־וָהֵב בְּסוּפָה... **תנא** את והב בסופה שני מצורעים היו דהוו מהלכין בסוף מחנה ישראל, כי הוו קא חלפי ישראל אתו אמוראי [**דף נד ע"ב**] עבדי להון נקירותא (מערות) וטשו בהון (ונחבאו בהם) אמרי כי חלפי ישראל הכא נקטלינון, ולא הוו ידעי דארון הוה מסגי קמייהו דישראל והוה ממיך להו טורי מקמייהו, כיון דאתא ארון, אדבקו טורי בהדי הדדי וקטלינון, ונחת דמייהו לנחלי ארנון. כי אתו את והב, חזו דמא דקא נפיק מביני טורי, אתו ואמרי להו לישראל ואמרו שירה, היינו דכתיב וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר (ההר שבעבר העמק נטה ונתפשט לצד חברו ההר אשר לצד עבר מואב, ושם ארץ מואב ער) וְנִשְׁעַן לִגְבוּל מוֹאָב.

'אבני אלגביש' מאי אבני אלגביש? **תנא** אבנים שעמדו (באויר) על גב איש, וירדו (למטה) על גב איש. עמדו על גב איש זה משה, דכתיב וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנִיו מְאֹד, וכתיב וַיַּחְדְּלוּ הַקְּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא־נִתַּךְ אֶרְצָה (מכת ברד, שהברד נשאר 'תקוע'

באויר) ירדו על גב איש זה יהושע, דכתיב קַח־לְךָ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן אִישׁ אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ (והיכן ירדו ליהושע...) וַיְהִי בְּנָסָם מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם בְּמוֹרַד בֵּית־חוֹרֹן וַה׳ הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת.

אבן שבקש עוג מלך הבשן לזרוק על ישראל גמרא גמירי לה. אמר מחנה ישראל כמה הוי תלתא פרסי, איזיל ואיעקר טורא בר תלתא פרסי ואישדי עלייהו ואיקטלינהו. אזל עקר טורא בר תלתא פרסי ואייתי על רישיה, ואייתי קודשא בריך הוא עליה קמצי (רש״י נמלים **הערוך** חגבים) ונקבוה ונחית (והר) בצואריה, הוה בעי למשלפה (את הר. נעשה נס נוסף ו...) משכי שיניה להאי גיסא ולהאי גיסא ולא מצי למשלפה, והיינו דכתיב שְׁנֵי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ, וכדרבי שמעון בן לקיש, דאמר מאי דכתיב שני רשעים שברת אל תקרי שברת אלא שרבבת. משה כמה הוה עשר אמות (4.80 מטר) שקיל נרגא (מקל) בר עשר אמין שוור עשר אמין, ומחייה בקרסוליה וקטליה (**ביאר הגר״א** שהכהו בקרסולו ומחמת המכה נפל, וכיון שהיה גבוה מאד נמצא שנחבט מאד בנפילתו ונהרג מיד. וע״ע כרשב״ץ).

ואבן שישב עליה משה דכתיב וְיָדֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים (ואינו יכול לפושטן כל היום אלא אם כן תומכים בזרועותיו) וַיִּקְחוּ־אָבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ. ואשתו של לוט שנאמר וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח. וחומת יריחו שנבלעה דכתיב וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתֶּיהָ. בשלמא כולהו נימא, אלא אשתו של לוט, פורענותא הוא? דאמר ברוך דיין האמת. והא הודאה ושבח קתני? תני על לוט ועל אשתו מברכים שתים, על אשתו אומר ברוך דיין האמת, ועל לוט אומר ברוך זוכר את הצדיקים (שזכר את אברהם) **אמר רבי יוחנן** אפילו בשעת כעסו של הקב״ה זוכר את הצדיקים, שנאמר וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה...

׳וחומת יריחו שנבלעה׳ וחומת יריחו נבלעה, והא נפלה, שנאמר וַיְהִי כִשְׁמֹעַ הָעָם אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר וַיָּרִיעוּ הָעָם תְּרוּעָה גְּדוֹלָה וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתֶּיהָ? כיון דפותיה (עוביה) ורומה (גובהה) כי הדדי נינהו (שוים הם) משום הכי אבלעה בלועי (שאם היתה נופלת על צידה לא היה גובה מתמעט, וזו נקראת נפילה בחומה כזו).

אמר רב ארבעה צריכין להודות (כשיוצאין מן הסכנה **כתב המאירי** שהברייתא נקטה את ארבעת האופנים שהסכנה שכיחה בהם תמיד, והיוצא ממצבים אלו מברך אפילו אם לא נקלע לסכנה בפועל, אך ודאי שגם כל הנקלע לסכנה מסוג אחר, אם נחלץ ממנה, מברך. **אולם האבודרהם נקט** שמברך רק בארבעת אופנים אלו, שיש להם מקור מהכתוב בתהלים) יורדי הים, הולכי מדברות, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא (**כתבו התוס׳** ובתהלים לא חשיב כזה הסדר אלא חשיב הולכי המדבר ראשון, דקרא נקט סדר המסוכנין יותר תחלה, וגמרא נקט המצויין תחלה) **יורדי הים מנלן** דכתיב יוֹרְדֵי הַיָּם בָּאֳנִיּוֹת... הֵמָּה רָאוּ מַעֲשֵׂי ה׳ וואומר וַיֹּאמֶר רוּחַ סְעָרָה יַעֲלוּ שָׁמַיִם יֵרְדוּ תְהוֹמוֹת, ואומר יָחוֹגוּ וְיָנוּעוּ כַּשִּׁכּוֹר, ואומר וַיִּצְעֲקוּ אֶל־ה׳ בַּצַּר לָהֶם וּמִמְּצוּקֹתֵיהֶם יוֹצִיאֵם, ואומר יָקֻם סְעָרָה לִדְמָמָה, ואומר וַיִּשְׂמְחוּ כִי־יִשְׁתֹּקוּ, ואומר יוֹדוּ לַה׳ חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם. **הולכי מדברות מנלן** דכתיב תָּעוּ בַמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דֶּרֶךְ עִיר מוֹשָׁב לֹא מָצָאוּ... וַיִּצְעֲקוּ אֶל־ה׳... וַיַּדְרִיכֵם בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה, יוֹדוּ לַה׳ חַסְדּוֹ. **מי שחלה ונתרפא** דכתיב אֱוִלִים מִדֶּרֶךְ פִּשְׁעָם וּמֵעֲוֹנֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ כָּל־אֹכֶל תְּתַעֵב נַפְשָׁם... וַיִּזְעֲקוּ אֶל־ה׳ בַּצַּר לָהֶם... יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיִרְפָּאֵם.. יוֹדוּ לַה׳ חַסְדּוֹ. **מי שהיה חבוש בבית האסורין,** מנלן? דכתיב יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת... כִּי־הִמְרוּ אִמְרֵי־אֵל... ואומר וַיִּכְנַע בֶּעָמָל לִבָּם... ואומר וַיִּזְעֲקוּ אֶל־ה׳ בַּצַּר לָהֶם... ואומר יוֹצִיאֵם מֵחֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת... יוֹדוּ לַה׳ חַסְדּוֹ. **פסק הש״ע א.** ארבעה צריכים להודות. יורדי הים כשעלו ממנה, והולכי מדברות כשיגיעו לישוב, ומי שהיה חולה ונתרפא (**הביא הטור בשם הראב״ד** שמברך רק במה שיש בו סכנה **אבל הרמב״ם** כתב דבכל דרך ובכל חולי צריך להודות) ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא, וסימנך וכל החיי״ם יודוך סלה. ׳חולה׳ ׳סורים׳ ׳ים׳ ׳מדבר׳ או״ח (ריט,א). **ב.** הני ארבעה לאו דווקא, דה״ה למי שנעשה לו נס, כגון שנפל עליו כותל, או ניצול מדריסת שור ונגיחותיו, או שעמד עליו בעיר אריה לטורפו, או אם גנבים

באו לו אם שודדי לילה וניצול מהם וכל כיוצא בזה, כולם צריכים לברך הגומל, וי"א שאין מברכין הגומל אלא הני ארבעה דוקא, וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות (**מ"ב** והאחרונים כתבו דהמנהג כסברא ראשונה וכן מסתבר) או"ח (ריט,ט).

מאי מברך? **אמר רב יהודה** ברוך גומל חסדים טובים (**הרי"ף והרא"ש גרסו** 'הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב' **והב"י ביאר** שגומל טוב אפילו לאותם שהם 'חייבים' וגם אני כאחד מהם, שאע"פ שאיני הגון גמלני כל טוב). **אביי אמר** וצריך לאודויי קמי עשרה, דכתיב וְיִרְמְמוּהוּ בִּקְהַל־עָם. **מר זוטרא** אמר ותרין מינייהו רבנן, שנאמר וּבְמוֹשַׁב זְקֵנִים יְהַלְלוּהוּ. מתקיף לה רב אשי ואימא כולהו רבנן? מי כתיב בקהל זקנים, בקהל עם כתיב. ואימא בי עשרה שאר עמא, ותרי רבנן? קשיא [**כתבו התוס'** ועבדי לחומרא, ואפילו ליכא תרי רבנן (**בילקו"ה** שכוונת התוס' שלכתחילה נצריך י' מנשים וב' זקנים כדב משי, ולענייו ליעבד לי בי' לף שלין ביניהם רבנן, כמאיי) ונהגו העולם לברך אחר שקורא בתורה, ודוקא בחולה שנפל למטה אבל חש בראשו או במעיו ואינו מוטל למטה לא]. **פסק הש"ע א.** צריך לברך ברכה זו בפני יו"ד, ותרי מינייהו רבנן, דכתיב וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו, ואם לא שכיחי רבנן, לא יניח מלברך, ונהגו לברך אחר קריאת התורה, לפי שיש שם עשרה ואם בירך בפחות מעשרה, יש אומרים שיצא (דקדק כן הטור מלשון הגמ' 'וצריך' משמע לכתחילה, ובדיעבד אינו מעכב) ויש אומרים שלא יצא (**כתב ב"י** להשיג על הטור דלישנא 'צריך' משמע שיש עיכוב בדבר, וכן דעת ה"ר יונה) וטוב לחזור ולברך בפני עשרה בלא הזכרת שם ומלכות או"ח (ריט,ג). **הרי"ף** השמיט קושיית רב אשי **וכן נראה מהרמב"ם** שכתב 'וצריכין להודות בפני עשרה ושנים מהם חכמים' ולא הצריך יב'. **כתב המרדכי** אי ליכא רבנן יברך. **אמנם הרא"ש** כתב להחמיר כרב אשי ובעינן יב' אנשים. **ב.** בכל חולי צריך לברך, אפילו אינו חולי של סכנה ולא מכה של חלל, אלא כל שעלה למטה וירד... (**הגה** י"א דאינו מברך רק על חולי שיש בו סכנה).

רב יהודה חלש ואתפח, על לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן, אמרי ליה בריך רחמנא דיהבך ניהלן ולא יהבך לעפרא. אמר להו פטרתון יתי מלאודויי [**מקשים התוס'** וא"ת והא אמרינן ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה **ותירצו** דרב יהודה היה מתלמידי דרב, ורב סבר לעיל (דף מ:) דלא בעינן אלא הזכרת השם] והא אמר אביי בעי אודויי באפי עשרה? דהוו בי עשרה. והא איהו לא קא מודה? לא צריך, דעני בתרייהו אמן [**הטור** (**סימן ריי"ט**) **הביא בשם הרא"ש** שלא יכל לצאת בברכתם מדין 'שומע כעונה', אלא ע"י עניית אמן, כי הם לא היו חייבין בה, אך אם ישמע ממי שמחוייב ב'הגומל' יכול לצאת בברכתו. **והגרעק"א** (**על הקו"ע**) **כתב** שלא שייך בנוסח ברכתם 'שומע כעונה', כי המבקר אומר 'ברוך שגמלך', ואילו החולה צריך לומר 'שגמלני', ורק אם עונה 'אמן' נחשב כמשבח ומודה בעצמו, **אולם הריטב"א** נקט שיוצא בשמיעה מהם, **וביאר האבני נזר** (**או"ח מ**) שאע"פ שנוסחה שונה, כיון שענה 'אמן' יוצא בברכה שנאמרה במטבע הראוי למברך]. **פסק הש"ע** אם בירך אחר ואמר בא"י אמ"ה אשר גמלך כל טוב, וענה אמן, יצא [**מ"ב** ואי לא ענה אמן לא יצא ומיירי ששמע הברכה מתחלתה ועד סופה וכוון נמי לצאת בה ידי חובת ברכת הגומל שנתחייב (**שעה"ל** אבל לא בעינן שהמבדך יכוון להוציאו, ע"ש)]. וכן אם אמר בריך רחמנא מלכא דעלמא דיהבך לן, וענה אמן, יצא. (**הגה** ואין זה ברכה לבטלה מן המברך, אע"פ שלא נתחייב בברכה זו, הואיל ואינו מברך רק דרך שבח והודאה על טובת חבירו ששמח בה או"ח (ריט,ד).

אמר רב יהודה שלשה צריכין שימור (מן המזיקין) ואלו הן חולה (שהורע מזלו, לפיכך השד מתגרה בו) חתן וכלה (מקנאתו מתגרה בהם) **במתניתא תנא** חולה, חיה, חתן, וכלה. ויש אומרים אף אבל. ויש אומרים אף תלמידי חכמים בלילה (מקנאתו מתגרה בהם **האו"ז** (**ק"ש ג**) **תמה** שהרי לעיל (ה.) אמרו שת"ח אינו צריך לקרא ק"ש על מטתו כי תורתו משמרתו **ויישב** (**בסי' קלז**) שתורתו משמרתו רק במקום טהור, שבכל עת הוא עסוק בה, והשימור נצרך רק כשהוא במבואות המטונפים ואינו יכול להרהר בתורה. **ורבינו יונה כתב** שהחשש הוא רק כשהולך באישון לילה ואפילה).

ואמר רב יהודה שלשה דברים המאריך בהן מאריכין ימיו ושנותיו של אדם המאריך בתפלתו והמאריך על שלחנו (שמתוך כך עניים באין ומתפרנסים) והמאריך בבית הכסא (רפואה היא לו). והמאריך בתפלתו, מעליותא היא, והאמר רבי יוחנן [**דף נה ע"א**] כל המאריך בתפלתו ומעיין בה (אומר בלבו שתיעשה בקשתו לפי

שהתפלל בכונה) סוף בא לידי כאב לב (שאין בקשתו נעשית) שנאמר תּוֹחֶלֶת (לשון תפלה) מְמֻשָּׁכָה מַחֲלַה־לֵב. **ואמר רבי יצחק** שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם (שעל ידיהן מפשפשים למעלה במעשיו, לומר בוטח זה בזכיותיו, נראה מה הם) ואלו הן קיר נטוי (מקום סכנה) ועיון תפלה, ומוסר דין על חבירו לשמים (בוטח הוא בזכיותיו שחברו יהיה נענש על ידו)? הא לא קשיא, הא דמעיין בה, הא דלא מעיין בה. והיכי עביד (**הסביר החפץ ה'** השתא דקאמרינן יאריך מבלי שיעיין, ולא משכחת לה מאריך בלי שיעיין בה, איך עושה...) דמפיש ברחמי (**הסביר חפץ ה'** חוזר ומתפלל על הדבר, ולא שאומר כל מילה באריכות).

והמאריך על שלחנו דלמא אתי עניא ויהיב ליה, דכתיב הַמִּזְבֵּחַ עֵץ שָׁלוֹשׁ אַמּוֹת גָּבֹהַּ, וכתיב (בהמשך הפסוק) וַיְדַבֵּר אֵלַי, זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי ה', פתח (הפסוק) במזבח וסיים בשלחן. רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו כל זמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על ישראל, ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו.

והמאריך בבית הכסא מעליותא הוא, והתניא עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות האוכל עלי קנים, ועלי גפנים, ולולבי גפנים, ומוריגי בהמה (חלקים מבשרה שאינם חלקים, כגון החיך ועור הלשון שהם מחורצים ודומים ל'מורג הרוץ'), ושדרו של דג, ודג מליח שאינו מבושל כל צרכו, והשותה שמרי יין, והמקנח בסיד ובחרסית, והמקנח בצרור שקנח בו חברו, ויש אומרים אף התולה (שאינו יושב, אלא על ברכיו, שמתוך כך נקביו נפתחין יותר מדאי) עצמו בבית הכסא יותר מדאי? לא קשיא, הא דמאריך ותלי, הא דמאריך ולא תלי. כי הא דאמרה ליה ההיא מטרוניתא לרבי יהודה ברבי אלעאי פניך דומים למגדלי חזירים ולמלוי ברבית (שכרן מרובה בלא טורח, ושמחים בחלקם, לכך פניהם צהובים) אמר לה הימנותא (לשון שבועה) לדידי תרוייהו אסירן אלא, עשרים וארבעה בית הכסא איכא מאושפיזאי לבי מדרשא, דכי אזילנא בדיקנא נפשאי בכולהו. **פסק השו"ע** אל יחשוב ראוי הוא שיעשה הקב"ה בקשתו כיון שכוונתי בתפלתי, כי אדרבה זה מזכיר עונותיו של אדם (שע"י כך מפשפשין במעשיו לומר בטוח הוא בזכיותיו) אלא יחשוב שיעשה הקב"ה בחסדו. ויאמר בלבו מי אני, דל ונבזה, בא לבקש מאת ממ"ה הקב"ה, אם לא מרוב חסדיו שהוא מתנהג בהם עם בריותיו או"ח (צה,ה).

ואמר רב יהודה שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם מי שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא, כוס של ברכה לברך ואינו מברך, והמנהיג עצמו ברבנות (**הקשה המהרש"א** ובכמה דוכתי אמרינן דצריך הרב לנהוג ברבנות **ומצאתי בשם ר"ח** דדוקא בצנעה אסור אבל בפרהסיא שרי, והוא דוחק. **ונראה** לפי דקדוק הלשון שאם קבלוהו מותר לנהוג ברבנות אבל המנהיג עצמו בשררה ורבנות היינו בעל כרחם אע"פ שאינו מרוצה להם, בכה"ג קאמרינן דשררה מקברת בעליה). ספר תורה לקרות ואינו קורא דכתיב כִּי הִוא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ. כוס של ברכה לברך ואינו מברך דכתיב וַאֲבֵרַכְתָּ מְבָרְכֶיךָ (והמברך ברכת המזון מברך לבעל הבית) והמנהיג עצמו ברבנות דאמר רבי חמא בר חנינא מפני מה מת יוסף קודם לאחיו (דכתיב וימת יוסף וכל אחיו) מפני שהנהיג עצמו ברבנות.

אמר רב שלשה צריכים רחמים (שיבואו, לפי שהם בידו של הקב"ה, ואין להם רשות לבא אלא ברשותו) מלך טוב, שנה טובה, וחלום טוב. מלך טוב דכתיב פַּלְגֵי־מָיִם לֶב־מֶלֶךְ בְּיַד־ה'. שנה טובה דכתיב תָּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה. חלום טוב דכתיב וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיִנִי.

אמר רבי יוחנן שלשה דברים מכריז עליהם הקב"ה בעצמו, ואלו הן רעב, ושובע, ופרנס טוב. רעב דכתיב כי קָרָא ה' לָרָעָב... שובע דכתיב וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ, פרנס טוב דכתיב וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל...

אמר רבי יצחק אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן נמלכים בצבור, שנאמר ראו קרא ה' בשם בצלאל. אמר לו הקב"ה למשה משה, הגון עליך בצלאל, אמר לו רבש"ע, אם לפניך הגון

לפני לא כל שכן, אמר לו אע"פ כן, לך אמור להם. הלך ואמר להם לישראל הגון עליכם בצלאל, אמרו לו אם לפני הקב"ה ולפניך הוא הגון לפנינו לא כל שכן.

אמר רבי יונתן בצלאל על שם חכמתו נקרא. בשעה שאמר לו הקב"ה למשה לך אמור לו לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים, הלך משה והפך, ואמר לו עשה ארון וכלים ומשכן. אמר לו משה רבינו, מנהגו של עולם אדם בונה בית ואחר כך מכנים לתוכו כלים, ואתה אומר עשה לי ארון וכלים ומשכן, כלים שאני עושה להיכן אכניסם, שמא כך אמר לך הקב"ה עשה משכן ארון וכלים. אמר לו שמא בצל אל היית וידעת.

אמר רב יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ. כתיב הכא וַיְמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת, וכתיב התם ה' בְּחָכְמָה יָסַד־אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה וכתיב בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ.

אמר רבי יוחנן אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה, שנאמר יָהֵב חָכְמְתָא לְחַכִּימִין וּמַנְדְּעָא לְיָדְעֵי בִינָה. שמע רב תחליפא בר מערבא ואמרה קמיה דרבי אבהו, אמר ליה אתון מהתם מתניתו לה, אנן מהכא מתנינן לה דכתיב וּבְלֵב כָּל־חֲכַם־לֵב נָתַתִּי חָכְמָה.

אמר רב חסדא כל חלום (יראה אדם) ולא טוות (**פירש רש"י** ולא יראה אחד מאותן שהוא שרוי בתענית **והעיון יעקב ביאר** שכוונתו לומר שיראה כל החלומות חוץ מחלום שצריך להתענות עליו) **ואמר רב חסדא** חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא (לא טוב ולא רע הוא, שכל החלומות הולכין אחר הפתרון) **ואמר רב חסדא** לא חלמא טבא מקיים כוליה, ולא חלמא בישא מקיים כוליה. **ואמר רב חסדא** חלמא בישא עדיף מחלמא טבא (שמביא את האדם לידי תשובה). **ואמר רב חסדא** חלמא בישא עציבותיה מסתייה (דיו עצבונו, מה שאדם מתעצב עליו מבטל את החלום) חלמא טבא חדוייה מסתייה. **אמר רב יוסף** חלמא טבא אפילו לדידי (שאני עוור) בדיחותיה מפכחא ליה (**הבן יהוידע ביאר** העוור חלומו אמיתי יותר, כי אינו רואה במשך היום מראות שיגרמו לו לחלום, וכל כך אמר רב יוסף ששמחה מפיגה אפילו חלום כזה).

ואמר רב חסדא חלמא בישא קשה מנגדא (לפי שדואג ממנו) שנאמר וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו **אמר רבי יוחנן** זה חלום רע (מיראתו ישוב ויכנע). הַנִּבֵּיא אֲשֶׁר־אִתּוֹ חֲלוֹם יְסַפֵּר חֲלוֹם וַאֲשֶׁר דְּבָרִי אִתּוֹ יְדַבֵּר דְּבָרִי אֱמֶת מַה־לַּתֶּבֶן אֶת־הַבָּר נְאֻם־ה', וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום? אלא אמר רבי יוחנן משום רשב"י, כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים. **אמר רבי ברכיה** חלום, אע"פ שמקצתו מתקיים כולו אינו מתקיים, מנא לן מיוסף דכתיב וְהִנֵּה הַשָּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ... [**דף נה ע"ב**] וההיא שעתא אמיה לא הות. **אמר רבי לוי** לעולם יצפה אדם לחלום טוב עד עשרים ושתים שנה. מנלן מיוסף, דכתיב אֵלֶּה| תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה... וכתיב וְיוֹסֵף בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה... מן שבסרי עד תלתין כמה הוי תלת סרי, ושב דשבעא ותרתי דכפנא הא עשרים ושתים.

אמר רב הונא לאדם טוב אין מראין לו חלום טוב (לכאורה יקשה על כלל זה מחלומותיו של יוסף, שהיו חלומות טובים לו **וביאר מהרש"א** שדוקא חלום שאין מתקיים, ולא בא אלא לשמחו, אין מראין לו, אבל חלום אמיתי שבא על ידי מלאך, הוא כעין נבואה, ואותו מראין לו, **וע"ע נלל"ח**) ולאדם רע אין מראין לו חלום רע [**רש"י גרס** לאדם טוב מראין לו חלום רע (כדי שידאג ולא יחטא) ושיכפר לו עצבונו. לאדם רע מראין לו חלום טוב (כדי לשמחו, שיאכל עולמו)] **תניא נמי הכי** כל שנותיו של דוד לא ראה חלום טוב, וכל שנותיו של אחיתופל לא ראה חלום רע. והכתיב לֹא־תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה, אמר רב ירמיה בר אבא שלא יבהילוך לא חלומות רעים ולא הרהורים רעים, וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ שלא תמצא אשתך ספק נדה (**רש"י בסנהדרין** וכ"ש ודאי) בשעה שאתה בא מן הדרך? אלא איהו לא חזי ליה, אחריני חזו ליה. וכי לא חזא איהו מעליותא הוא (כיון דלא חזי חלום רע כדקאמר שלא יבהילוהו, וחלום טוב לא כל שכן דלא חזי דהא קתני כל ימיו של דוד לא ראה חלום טוב, אם כן לא חזי חלום כלל)

והאמר רבי זעירא כל הלן שבעה ימים בלא חלום נקרא רע, שנאמר וְשָׂבֵעַ יָלִין בַּל־יִפָּקֵד רָע, אל תקרי שבע אלא שבע? אלא הכי קאמר דחזא ולא ידע מאי חזא (אדם טוב מראין לו חלום טוב, ועד שלא יקיץ משתכח ממנו, כדי שלא ישמח).

אמר רבי יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה ילך ויפתרנו בפני שלשה. יפתרנו, והאמר רב חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא? אלא אימא יטיבנו בפני שלשה [**בדרישה כתב** שזמן ההטבה בסוף היום, כשיוצא מבית הכנסת, **ואילו המג"א** (**פ"ק ג**) **הביא** שהשל"ה נקט שיטיבנו מיד בבקר]. **ליתי** תלתא ולימא להו חלמא טבא חזאי. ולימרו ליה הנך טבא הוא, וטבא ליהוי, רחמנא לשוייה לטב. שבע זימנין לגזרו עלך מן שמיא דלהוי טבא, ויהוי טבא (**כתבו התוס'** כך הוא הלחש "שבע זימנין לגזרו עלך" **ויש מפרש** דשבע זימנין צריך לומר חלמא טבא חזאי וכן לענות אחריו. **אבל ר"י** לא היה רגיל לאומרו אלא שלש פעמים) ולימרו שלש הפוכות, ושלש פדויות, ושלש שלומות. שלש הפוכות **הָפַכְתָּ** מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה, אָז תִּשְׁמָח בְּתוּלָה בְּמָחוֹל וּבַחֻרִים וּזְקֵנִים יַחְדָּו **וְהָפַכְתִּי** אֶבְלָם לְשָׂשׂוֹן... וְלֹא־אָבָה ה' אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם **וַיַּהֲפֹךְ**... שלש פדויות דכתיב **פָּדָה** בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְּרָב־לִי... **וּפְדוּיֵי** ה' יְשֻׁבוּן... וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־שָׁאוּל הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה (**וּיִפְדּוּ** הָעָם אֶת־יוֹנָתָן)... שלש שלומות דכתיב בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם **שָׁלוֹם שָׁלוֹם** לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר ה' וּרְפָאתִיו, וְרוּחַ לְבָשָׂה אֶת־עֲמָשַׂי (רֹאשׁ השלושים הַשָּׁלִישִׁים לְךָ דָוִיד וְעִמְּךָ בֶן־יִשַׁי **שָׁלוֹם שָׁלוֹם** לְךָ **וְשָׁלוֹם** לְעֹזְרֶיךָ)... וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לֶחָי וְאַתָּה **שָׁלוֹם** וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם... **פסק השו"ע** הרואה חלום ונפשו עגומה עליו (**מ"ב** היינו אפילו אין בו משמעות לרע, וטוב שייטיב בשחרית כי זריזין מקדימין למצוה אך אז לא יאמרו לו לך אכול בשמחה וגו' אם לא כשאין מתענה, ויזכור החלום במחשבתו בשעת הטבה) **ייטיבנו באפי תלתא דרחמי ליה** (**מ"ב** מצוה להמצא עם הג' להיטיב מפני שמשיב את נפשו בזה ואף בשבת יכול להיטיב חלום) **ולימא באפייהו** חלמא טבא חזאי, ולימרו אינהו טבא הוא וטבא ליהוי וכו' או"ח (רכ,א).

אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בהדי הדדי, אמרי כל חד וחד מינן לימא מלתא דלא שמיע ליה לחבריה. פתח חד מינייהו ואמר האי מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא (**ביאר המהרש"א** שתפלה זו מועילה רק אם אינו זוכר מה ראה בחלום, כי אם יודע מה ראה הרי צריך להטיבו בפני שלשה **אמנם החפץ ח' ביאר** דאינו יודע אם טוב אם רע) ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ידייהו, ולימא הכי [**תוס' בסוטה** (**מ.**) **כתבו** שהתירו לאומרו בשעת הברכה, אף שיש בכך היסח הדעת, משום שיש חשש סכנה בחלום רע. **והב"י סימן** (**קל**) **הביא** שמהרי"ל נקט שאינו היסח הדעת, כי כיון שברכת כהנים יש בה כח לתקן חלום נמצא שהוא מתפלל מענין הברכה. **בהגהמ"י** (**תפלה יד,ז**) **כתב** שהמנהג לאומרה כשהכהנים אומרים תיבות 'וישמרך, ויחונך, שלום' **וביאר התרומת הדשן** (**סי' כז**) דהיינו כשמושכים את ההברה בסוף התיבה, ונמצא שכבר שמע את כל הברכה, והיסח דעתו רק כשמוסיפים עליה] רבש"ע, אני שלך וחלומותי שלך, חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא, בין שחלמתי אני לעצמי ובין שחלמו לי חבירי ובין שחלמתי על אחרים, אם טובים הם חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף, ואם צריכים רפואה רפאם כמי מרה על ידי משה רבינו, וכמרים מצרעתה, וכחזקיה מחליו, וכמי יריחו על ידי אלישע, וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע לברכה כן הפוך כל חלומותי עלי לטובה ומסיים בהדי כהני, דעני צבורא אמן. ואי לא לימא הכי אדיר במרום שוכן בגבורה, אתה שלום ושמך שלום, יר"מ שתשים עלינו שלום. **פסק השו"ע** מאן דחזא חלמא, ולא ידע מאי חזא (**מ"ב** אי טבא הוא או בישא הוא) ניקום קמי כהני בשעה שעולים לדוכן ונימא הכי רבש"ע, אני שלך וחלומותי שלך וכו', ויכוין דלסיים גם בהדי כהני, דעני צבורא אמן ואי לא, לימא הכי אדיר במרום שוכן בגבורה, אתה שלום ושמך שלום, יהי רצון שתשים עלינו שלום. (**הגה** ובמקום שאין עולין לדוכן, יאמר כל זה בשעה שהשליח צבור אומר שים שלום, ויסיים בהדי שליח צבור, שיענו הקהל אמן) או"ח (קל). לכאו' נראה שיש הבדל בין הטבת חלום לרבש"ע שאומרים בברכת כהנים, שהטבת חלום מדברת באדם שנפשו עגומה, והרבש"ע מדבר באדם שלא יודע את פתרון חלומו (וע"ע מהרש"ל לעיל).

פתח אידך ואמר האי מאן דעייל למתא ודחיל מעינא בישא, לנקוט זקפא (בוהן) דידא דימיניה בידא דשמאליה, וזקפא דידא דשמאליה בידא

דימיניה, ולימא הכי אנא פלוני בר פלוני מזרעא דיוסף קאתינא דלא שלטא ביה עינא בישא שנאמר בֶּן פֹּרָת יוֹסֵף בֶּן פֹּרָת... אל תקרי עלי עין אלא עולי עין. רבי יוסי ברבי חנינא אמר מהכא וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ מה דגים שבים מים מכסים עליהם ואין עין רעה שולטת בהם, אף זרעו של יוסף אין עין רעה שולטת בהם. ואי דחיל מעינא בישא דיליה ליחזי אטרפא דנחיריה דשמאליה (דופן השמאלי של הוטמו). **פתח אידך ואמר** האי מאן דחליש, יומא קמא לא לגלי כי היכי דלא לתרע מזליה, מכאן ואילך לגלי. כי הא דרבא, כי הוה חליש יומא קמא לא מגלי, מכאן ואילך אמר ליה לשמעיה, פוק אכריז רבא חלש. מאן דרחים לי לבעי עלי רחמי, ומאן דסני לי לחדי לי, וכתיב בִּנְפֹל אֹיְבֶךָ אַל־תִּשְׂמָח וּבִכָּשְׁלוֹ אַל־יָגֵל לִבֶּךָ פֶּן־יִרְאֶה ה׳ וְרַע בְּעֵינָיו וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו אַפּוֹ.

שמואל כי הוה חזי חלמא בישא אמר וְחַלְמוֹת הַשָּׁוְא יְדַבֵּרוּ. כי הוה חזי חלמא טבא אמר וכי החלומות השוא ידברו, והכתיב בַּחֲלֹם אֲדַבֶּר־בּוֹ. רבא רמי כתיב בחלום אדבר בו וכתיב וחלמות השוא ידברו? לא קשיא, כאן על ידי מלאך, כאן על ידי שד (**המהרש״א (ג.) כתב** שמצינו בסוגיין ג׳ סוגי חלומות. **א.** חלום ע״י מלאך, והוא ׳חלום של שחרית׳ שהוא אמיתי כי אז שכלו זך. **ב.** חלום שע״י שד, והוא במשמר שני של הלילה שאז שולטים השדים והרוחות. **ג.** חלום מהרהורי לבו ביום, והוא בתחילת הלילה שעדיין הוא טרוד בטרדות היום).

אמר רבי בנאה עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים (**כתבו התוס׳** פירש ר״י דמזל שעת הלידה גרים שיהיה לו את היכולת לפטור חלומות ואין הדבר תלוי בחכמה הנרכשת **אמנם הגר״א כתב** שחכמה היא ולא מזל) ופעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם, ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה וכולם נתקיימו בי [**באור החיים** (**בראשית לז,ו**) **כתב** כי דוקא אם אין הפתרונים סותרים, מתקיימים כולם, אבל אם הם סותרים, אין פותר שני מוציא מפתרון ראשון], לקיים מה שנאמר כל החלומות הולכים אחר הפה. אטו כל החלומות הולכים אחר הפה קרא הוא? אין, וכדרבי אלעזר דאמר מנין שכל החלומות הולכין אחר הפה שנאמר וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה.

אמר רבא והוא דמפשר ליה מעין חלמיה, שנאמר אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר.

וַיַּרְא שַׂר־הָאֹפִים (כי טוב פתר) מנא ידע? אמר רבי אלעזר מלמד שכל אחד ואחד הראוהו חלומו ופתרון חלומו של חבירו.

אמר רבי יוחנן השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו הרי זו נבואה קטנה. ואמר רבי יוחנן, שלשה חלומות מתקיימין חלום של שחרית וחלום שחלם לו חבירו, וחלום שנפתר בתוך חלום. ויש אומר אף חלום שנשנה, שנאמר ועל השנות החלום וגו׳

אמר רבי יונתן אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו (מה שהוא מהרהר ביום) שנאמר אָנְתְּ מַלְכָּא רַעְיוֹנָךְ (מחשבותיך) עַל־מִשְׁכְּבָךְ סְלִקוּ, ואיבע״א מהכא וְרַעְיוֹנֵי לִבְבָךְ תִּבְהָלֻנָּךְ. אמר רבא תדע, דלא מחוו ליה לאינש לא דקלא דדהבא (דבר שלא הורגל לראות ולא הרהר בו מעולם) ולא פילא דעייל בקופא דמחטא (נקב המחט)

[דף נו ע״א] אמר ליה קיסר לרבי יהושע ברבי חנניא אמריתו דחכמיתו טובא, אימא לי מאי חזינא בחלמאי אמר ליה חזית דמשחרי לך פרסאי (עושים בך עבודת המלך) וגרבי בך, ורעיי בך שקצי בחוטרא דדהבא (מעמידים אותך לרעות שקצים במקל זהב) הרהר כוליה יומא, ולאורתא חזא.

בר הדיא מפשר חלמי הוה, מאן דיהיב ליה אגרא מפשר ליה למעליותא, ומאן דלא יהיב ליה אגרא מפשר ליה לגריעותא. אביי ורבא חזו חלמא, אביי יהיב ליה זוזא ורבא לא יהיב ליה. אמרי ליה אקרינן בחלמין שׁוֹרְךָ טָבוּחַ לְעֵינֶיךָ וְלָא תֹאכַל מִמֶּנּוּ לרבא אמר ליה פסיד עסקך ולא אהני לך למיכל מעוצבא דלבך (מתוך צערך לא יטעם לך שום מאכל) לאביי אמר ליה מרווח עסקך, ולא אהני לך למיכל מחדוא דלבך. אמרי ליה אקרינן בָּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד (וְלֹא־יִהְיוּ לָךְ כִּי יֵלְכוּ בַּשֶּׁבִי)... לרבא אמר ליה כבישותיה, לאביי אמר ליה בנך ובנתך נפישי, ומינסבן בנתך לעלמא, ומדמיין באפך כדקא אזלן בשביה. אקריין בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ נְתֻנִים לְעַם אַחֵר, לאביי אמר ליה בנך ובנתך נפישין, את אמרת לקריבך, והיא אמרה

לקריבה, ואכפה לך ויהבת להון לקריבה, דהוי כעם אחר. לרבא אמר ליה דביתהו שכיבא, ואתו בניה ובנתיה לידי איתתא אחריתי, אמר רב מאי דכתיב בניך ובנתיך נתנים לעם אחר זו אשת האב. אקרינן בחלמין לֶךָ אֶכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ, לאביי אמר ליה מרווח עסקך, ואכלת ושתית וקרית פסוקא מחדוא דלבך. לרבא אמר ליה פסיד עסקך, טבחת ולא אכלת, ושתית וקרית לפכוחי פחדך. אקרינן זֶרַע רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וּמְעָט תֶּאֱסֹף כִּי יַחְסְלֶנּוּ הָאַרְבֶּה, לאביי אמר ליה מרישיה, לרבא אמר ליה מסיפיה. אקרינן וְרָאוּ כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ... לאביי אמר ליה נפק לך שמא דריש מתיבתא הוית, אימתך נפלת בעלמא. לרבא אמר ליה בדיינא דמלכא אתבר (אוצר שתכשיטי המלך שם ישבר על ידי גנבים) ומתפסת בגנבי, ודייני כולי עלמא קל וחומר מינך (אם רבא נחשד כל שכן שיחשדונו, וזהו וייראו ממך) למחר אתבר בדיינא דמלכא, ואתו ותפשי ליה לרבא. אמרי ליה חזינן בר חמרא דקאי אאיסדן (מראשותיו) ונוער, לאביי אמר ליה מלכא הוית, וקאי אמורא עלך. לרבא אמר ליה פטר חמור גהיט מתפילך. אמר ליה לדידי חזי לי ואיתיה אמר ליה וא"ו דפטר חמור ודאי גהיט מתפילך.

לסוף אזל רבא לחודיה לגביה, אמר ליה חזאי דשא ברייתא דנפל, אמר ליה אשתך שכבא. אמר ליה חזאי ככי ושני דנתור, אמר ליה בנך ובנתך שכבן. אמר ליה חזאי תרתי יוני דפרחן, אמר ליה תרי נשי מגרשת (שאשתו של אדם קרויה יונה דכתיב יונתי תמתי). לסוף אתא רבא ויהיב ליה אגרא, אמר ליה חזאי אשיתא דנפל. אמר ליה נכסים בלא מצרים קנית. אמר ליה חזאי אפדנא דאביי דנפל וכסיין אבקיה, אמר ליה אביי שכיב ומתיבתיה אתיא לגבך... אמר ליה אקריון הללא מצראה (הלל שאנו קורין בפסח, לפי שיש הלל אחר הקרוי הלל הגדול, קורין לזה הלל המצרי) בחלמא, אמר ליה ניסא מתרחשי לך (שעל ידי נסים נקרא ניסן, שעל כל צרה הבאה לישראל אומרים אותו על גאולתן) הוה קא אזיל בהדיה בארבא, אמר בהדי גברא דמתרחיש ליה ניסא למה לי (שמא כאן יארע לו הנס שתטבע הספינה והוא ינצל) בהדי דקא סליק נפל סיפרא מיניה, אשכחיה רבא וחזא דהוה כתיב ביה כל החלומות הולכין אחר הפה. אמר רשע בדידך קיימא (בך הוא תלוי הפתרון אם לטובה אם לרעה, והפכת לי לרעה) וצערתן כולי האי כולהו מחילנא לך, בר מברתיה דרב חסדא. יהא רעוא דלמסר ההוא גברא לידי דמלכותא דלא מרחמו עליה. אמר מאי אעביד, גמירי דקללת חכם אפילו בחנם היא באה, וכל שכן רבא דבדינא קא לייט, אמר איקום ואגלי, דאמר מר גלות מכפרת עון. קם גלי לבי רומאי, אזל יתיב אפתחא דריש טורזינא דמלכא. ריש טורזינא חזא חלמא, אמר ליה חזאי חלמא דעייל מחטא באצבעתי, אמר ליה הב לי זוזא ולא יהב ליה, לא אמר ליה ולא מידי. אמר ליה חזאי דנפל תכלא בתרתין אצבעתי, אמר ליה הב לי זוזא ולא יהב ליה, ולא אמר ליה. אמר ליה חזאי דנפל תכלא בכולה ידא, אמר ליה נפל תכלא בכולהו שיראי. שמעי בי מלכא ואתיוה לריש טורזינא, קא קטלי ליה. אמר להו אנא אמאי, אייתו להאי דהוה ידע ולא אמר אייתוהו לבר הדיא, אמרי ליה אמטו זוזא דידך חרבו [דף נו ע"ב] שיראי דמלכא כפיתו תרין ארזי בחבלא, אסור חד כרעיה לחד ארזא וחד כרעיה לחד ארזא, ושרו לחבלא עד דאצטליק (נחלק לשנים) רישיה, אזל כל חד וחד וקם אדוכתיה ואצטליק ונפל בתרין.

אמר רבי חנינא הרואה באר בחלום רואה שלום, שנאמר וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ (עפ"י לק"ס). רבי נתן אומר מצא תורה, שנאמר (על התורה) כִּי מֹצְאִי מָצָא חַיִּים וכתיב הכא באר מים חיים. רבא אמר חיים ממש.

אמר רבי חנן שלש שלומות הן נהר, צפור, וקדרה. נהר דכתיב הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם, צפור דכתיב כְּצִפֳּרִים עָפוֹת כֵּן יָגֵן ה' צְבָאוֹת (עַל־יְרוּשָׁלִָם), קדרה דכתיב ה' תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם לָנוּ. אמר רבי חנינא ובקדרה שאין בה בשר שנינו וּפָרְשׂוּ כַּאֲשֶׁר בַּסִּיר וּכְבָשָׂר בְּתוֹךְ קַלֵּחַת (ביאורו שהגויים ישברו אותם, כמו בשר שפורסים לפרוסות, לשימו בתוך הסיר).

אמר רבי יהושע בן לוי הרואה נהר בחלום ישכים ויאמר הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם, קודם שיקדמנו פסוק אחר כִּי־יָבוֹא כַנָּהָר צָר. הרואה צפור בחלום ישכים ויאמר כצפרים עפות כן יגן וגו׳, קודם שיקדמנו פסוק אחר כְּצִפּוֹר נוֹדֶדֶת מִן־קִנָּהּ (כֵּן־אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ). הרואה קדרה בחלום ישכים ויאמר ה׳ תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם לָנוּ, קודם שיקדמנו פסוק אחר שְׁפֹת הַסִּיר שְׁפֹת. הרואה ענבים בחלום ישכים ויאמר כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר, קודם שיקדמנו פסוק אחר עֲנָבֵמוֹ עִנְּבֵי־רוֹשׁ. הרואה הר בחלום ישכים ויאמר מַה־נָּאוּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר, קודם שיקדמנו פסוק אחר עַל־הֶהָרִים אֶשָּׂא בְכִי וָנֶהִי. הרואה שופר בחלום ישכים ויאמר וְהָיָה| בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל, קודם שיקדמנו פסוק אחר תִּקְעוּ שׁוֹפָר בַּגִּבְעָה. הרואה כלב בחלום ישכים ויאמר וּלְכֹל| בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ, קודם שיקדמנו פסוק אחר וְהַכְּלָבִים עַזֵּי־נֶפֶשׁ. הרואה ארי בחלום ישכים ויאמר אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא, קודם שיקדמנו פסוק אחר עָלָה אַרְיֵה מִסֻּבְּכוֹ, הרואה תגלחת בחלום ישכים ויאמר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו, קודם שיקדמנו פסוק אחר אִם־גִּלַּחְתִּי וְעֶר מִמֶּנִּי כֹּחִי. הרואה באר בחלום ישכים ויאמר באר מים חיים, קודם שיקדמנו פסוק אחר כְּהָקִיר בֵּיר מֵימֶיהָ. הרואה קנה בחלום ישכים ויאמר קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר, קודם שיקדמנו פסוק אחר הִנֵּה בָטַחְתָּ לְךָ עַל־מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ (**כתב המהרש״א** שכוונת ריב״ל להשמיענו כי אף שמצינו לעיל שהרואה באר פתרונו טוב, ומצא תורה, מכל מקום עדיין הפתרון הולך אחר הפה, וצריך לומר את הפסוק שהביא רבי חנינא כסימן טוב, כי אם יאמר פסוק של פורענות, יהא לרע).

תנו רבנן הרואה קנה בחלום יצפה לחכמה, שנאמר קָנֶה חָכְמָה, קנים יצפה לבינה, שנאמר וּבְכָל־קִנְיָנְךָ קְנֵה בִינָה. אמר רבי זירא קרא (דלעת) קורא (רך הגדל בענפי הדקל בכל שנה) קירא (שעוה) קניא (קנה) כולהו מעלו לחלמא. **תניא** אין מראין דלועין אלא למי שהוא ירא שמים בכל כחו. הרואה שור בחלום ישכים ויאמר בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ, קודם שיקדמנו פסוק אחר וְכִי־יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ.

תנו רבנן חמשה דברים נאמרו בשור האוכל מבשרו (בחלום) מתעשר, נגחו הויין ליה בנים שמנגחים בתורה, נשכו יסורין באים עליו, בעטו דרך רחוקה נזדמנה לו, רכבו עולה לגדולה. והתניא רכבו מת? לא קשיא הא דרכיב הוא לתורא, הא דרכיב תורא לדידיה. הרואה חמור בחלום יצפה לישועה, שנאמר הִנֵּה מַלְכֵּךְ יָבוֹא לָךְ צַדִּיק וְנוֹשָׁע הוּא עָנִי וְרֹכֵב עַל־חֲמוֹר. הרואה חתול בחלום, באתרא דקרו ליה שונרא נעשית לו שירה נאה, שינרא נעשה לו שינוי רע. הרואה ענבים בחלום, לבנות בין בזמנן בין שלא בזמנן יפות, שחורות, בזמנן יפות, שלא בזמנן רעות. הרואה סוס לבן בחלום, בין בנחת בין ברדוף (כשהוא רץ) יפה לו, אדום בנחת יפה, ברדוף קשה. הרואה ישמעאל בחלום תפלתו נשמעת, ודוקא ישמעאל בן אברהם, אבל טייעא בעלמא לא. הרואה גמל בחלום מיתה נקנסה לו מן השמים והצילוהו ממנה. אמר רבי חמא ברבי חנינא מאי קראה אָנֹכִי אֵרֶד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעֲלֶךָ גַם־עָלֹה (׳גם עלה׳, הוא קרוב לנוטריקון של ׳גמל׳) רב נחמן בר יצחק אמר מהכא גַּם־הַ׳ הֶעֱבִיר חַטָּאתֶךָ לֹא תָמוּת (**הסביר מהרש״א** ׳גם׳ הוא גימ״ל ביונית, ו״גימ״ל״ הוא מעין ׳גמל׳) הרואה פינחס בחלום פלא נעשה לו, הרואה פיל בחלום פלאות נעשו לו, פילים פלאי פלאות נעשו לו. והתניא כל מיני חיות יפין לחלום, חוץ מן הפיל ומן הקוף (רש״י בהמשך גרס ג״כ קפוד והסביר שהוא נמיה) (**שמשונין** במראיהן)? לא קשיא [**דף נז ע״א**] הא דמסרג (יש לו אוכף על גביו יפה) הא דלא מסרג (כוונתו שהפיל נראה משונה ומאיים מחמת גודלו, אך כאשר מונה עליו כלי לשימוש או שהוא קשור, הרי הוא ככל החיות).

הרואה הונא בחלום נס נעשה לו. חנינא חנניא יוחנן נסי נסים נעשו לו. הרואה הספד בחלום מן השמים חסו עליו ופדאוהו (**המהרש״א** (**ב״ק נה.**) ביאר שה׳ מתחלף בח׳, ונשמע כ׳חס פד׳, שהוא נוטריקון חסו ופדו). והני מילי בכתבא (אבולהו קאי, שראה הונא או חנינא או תיבה זו של הספד כתובה, דמשמע חסו עליו ופדאוהו).

העונה יהא שמיה רבא מברך מובטח לו שהוא בן העולם הבא, הקורא ק״ש ראוי שתשרה עליו

שכינה, אלא שאין דורו זכאי לכך. המניח תפילין בחלום יצפה לגדולה, שנאמר וְרָאוּ כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה׳ נִקְרָא עָלֶיךָ... ותניא, רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש. המתפלל בחלום סימן יפה לו, והני מילי דלא סיים (שנעור משנתו קודם שנסתלק, סימן הוא שסמוך אצל הקב״ה) הבא על אמו בחלום יצפה לבינה, שנאמר כִּי אִם לַבִּינָה תִּקְרָא. הבא על נערה מאורסה יצפה לתורה, שנאמר תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב, אל תקרי מורשה אלא מאורשה. הבא על אחותו בחלום יצפה לחכמה, שנאמר אֱמֹר לְחָכְמָה אֲחֹתִי אָתְּ. הבא על אשת איש בחלום מובטח לו שהוא בן העולם הבא (ונוטל חלקו וחלק חברו בגן עדן, דדמי לאשת איש) והנ״מ דלא ידע לה ולא הרהר בה מאורתא.

אמר רבי חייא בר אבא הרואה חטים בחלום ראה שלום, שנאמר הַשָּׂם־גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ. הרואה שעורים בחלום סרו עונותיו, שנאמר וָסַר עֲוֹנֵךְ וְחַטָּאתֵךְ תְּכֻפָּר (**המהרש״א ביאר** ׳סר עוון׳ הוא קרוב לנוטריקון ׳שעורין׳ **ובספר מכמים** כתב ש׳סעורים׳ הוא גימטריא של ׳סר עון׳). **אמר רבי זירא** אנא לא סלקי מבבל לארץ ישראל עד דחזאי שערי בחלמא. הרואה גפן טעונה בחלום אין אשתו מפלת נפלים, שנאמר אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה. שורקה (זמורת גפן) יצפה למשיח, שנאמר אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ. הרואה תאנה בחלום תורתו משתמרת בקרבו, שנאמר נֹצֵר תְּאֵנָה יֹאכַל פִּרְיָהּ. הרואה רמונים בחלום, זוטרי פרי עסקיה כרמונא, רברבי רבי עסקיה כרמונא, פלגי (רמונים שנחלקו) אם תלמיד חכם הוא יצפה לתורה שנאמר אַשְׁקְךָ מֵיין הָרֹקַח (היינו תורה) מֵעֲסִיס רִמֹּנִי (הנמצץ מן הרמונים) ואם עם הארץ הוא יצפה למצות, שנאמר כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ. מאי רקתך אפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון. הרואה זיתים בחלום, זוטרי פרי ורבי וקאי עסקיה כזיתים, והני מילי פרי, אבל אילני הויין ליה בנים מרובין, שנאמר בניך כשתלי זיתים וגו׳. **איכא דאמרי** הרואה זית בחלום שם טוב יוצא לו, שנאמר זֵית רַעֲנָן יְפֵה פְרִי־תֹאַר קָרָא ה׳ שְׁמֶךָ. הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה, שנאמר וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן־זַיִת זָךְ. הרואה תמרים בחלום תמו עונותיו, שנאמר תַּם־עֲוֹנֵךְ בַּת־צִיּוֹן (**ביאר המהרש״א** ׳תמר׳ הוא נוטריקון של ׳תמו המורים׳. ו׳מורים׳ הוא לשון חטאים, שנאמר ׳שמעו נא המורים׳). אמר רב יוסף הרואה עז בחלום שנה מתברכת לו, עזים שנים מתברכות לו, שנאמר וְדֵי| חֲלֵב עִזִּים לְלַחְמְךָ. הרואה הדם בחלום נכסיו מצליחין לו (כהדם זה, שעליו משולשים זה על זה, כמין קליעה) ואם אין לו נכסים ירושה נופלת לו ממקום אחר. אמר עולא, ואמרי לה במתניתא תנא והוא דחזא בכנייהו (במקומם, במחובר). הרואה אתרוג בחלום הדור הוא לפני קונו, שנאמר פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים, הרואה לולב בחלום אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים. הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה, שנאמר חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה. והבא עליה הוי ראש ישיבה (שמכריז ומצוה לרבים, כמו האווז שמשמיע קולו ברבים). אמר רב אשי אני ראיתיה ובאתי עליה, וסלקית לגדולה. הרואה תרנגול בחלום יצפה לבן זכר, תרנגולים יצפה לבנים זכרים, תרנגולת יצפה לתרביצה (גינה, אי נמי בית המדרש) נאה וגילה (תרביצא נאה וגילה נוטריקון של תרנגול) הרואה ביצים בחלום תלויה בקשתו (בספק, כביצים הללו שהאוכל סתום בם) נשתברו (נתגלה האוכל) נעשית בקשתו, וכן אגוזים, וכן קשואים, וכן כל כלי זכוכית, וכן כל הנשברים כאלו.

הנכנס לכרך נעשו לו חפציו, שנאמר וַיַּנְחֵם אֶל־מְחֹז (היינו כרך) חֶפְצָם (סימן הוא להיות חפציו נעשים). המגלח ראשו בחלום סימן יפה לו (סימן גדולה ותפארת היא לו) ראשו וזקנו לו ולכל משפחתו. היושב בעריבה קטנה (בספינה) שם טוב יוצא לו, בעריבה גדולה לו ולכל משפחתו, והני מילי דמדליה דלויי (שהולכת בגובה של ים). הנפנה בחלום סימן יפה לו (סימן הוא שסרחונו וגנותו נפרש ויוצא מעליו) שנאמר מִדֶּבֶר צֹעֶה לְהִפָּתֶחָ, והני מילי דלא קנח (שלא המאים ידיו). העולה לגג בחלום עולה לגדולה, ירד יורד מגדולתו. אביי ורבא דאמרי תרווייהו כיון שעלה עלה. הקורע בגדיו בחלום קורעים לו גזר דינו.

העומד ערום בחלום, בבבל עומד בלא חטא (לפי שחוץ לארץ אין לה זכיות אלא עון יש בישיבתה, וזה עומד ערום בלא אותם עונות) בארץ ישראל ערום בלא מצות (שהרבה מצות תלויות בה וזה העומד ערום סימן שהוא ערום ממצותיה). הנתפש לסרדיוט (חיל המלך) שמירה נעשית לו (שומרין אותו שלא יברח, אלמא סימן שמירה הוא ששומרים אותו מידי היזק) נתנוהו בקולר הוסיפו לו שמירה על שמירתו, והני מילי בקולר, אבל חבלא בעלמא לא.

הנכנס לאגם (שיש בו קנים גדולים וקטנים וסמוכים זה לזה) נעשה ראש ישיבה (שהגדולים והקטנים מתקבצים יחד קבוץ גדול ובאים לשמוע דרשה מפיו) ליער (אילנות גדולים ואינן סמוכים זה לזה) נעשה ראש לבני כלה (שמפרש לתלמידים שמועתם אחר שעמד הרב והם מחזרין על שמועתם, ויש תלמידים שלא יבינו בדברי הרב ככל הצורך, וזה מבינה להם). רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע חזו חלמא, רב פפא דעייל לאגמא נעשה ראש ישיבה, רב הונא בריה דרב יהושע דעייל ליער נעשה ראש לבני כלה. איכא דאמרי תרווייהו לאגמא עיילי, אלא רב פפא דתלי טבלא (נראה לו שהיה זוג וענבל תלוי בצוארו ומשמיע קול, והוא סימן לראש ישיבה שמשמיע קול לרבים) נעשה ראש ישיבה, רב הונא בריה דרב יהושע דלא תלי טבלא נעשה ראש לבני כלה. אמר רב אשי אנא עיילית לאגמא, ותלאי טבלא ונבחי בה נבוחי (קשקשתי בה בקול).

תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק המקיז דם בחלום עונותיו מחולין לו (לפי שהעונות קרויין אדומים שנאמר אם יאדימו כתולע). והתניא עונותיו סדורין לו? מאי סדורין לימחל. תני תנא קמיה דרב ששת הרואה נחש בחלום פרנסתו מזומנת לו (כנחש שעפר לחמו, ומצוי לו בכל מקום) נשכו נכפלה לו, הרגו (לנחש) אבדה פרנסתו. אמר ליה רב ששת כל שכן שנכפלה פרנסתו (שהרי נתגבר עליו) ולא היא, רב ששת הוא דחזא חויא בחלמיה וקטליה (רב ששת דורש להנאתו, לפתור חלומו לטובה).

תני תנא קמיה דרבי יוחנן כל מיני משקין יפין לחלום חוץ מן היין, יש שותהו וטוב לו, ויש שותהו ורע לו. יש שותהו וטוב לו שנאמר [וְיַיִן] יְשַׂמַּח לְבַב־אֱנוֹשׁ, ויש שותהו ורע לו שנאמר תְּנוּ־שֵׁכָר לְאוֹבֵד וְיַיִן לְמָרֵי נָפֶשׁ, אמר ליה רבי יוחנן לתנא, תני תלמיד חכם לעולם טוב לו, שנאמר לְכוּ לַחֲמוּ בְלַחְמִי וּשְׁתוּ בַּיַּיִן מָסָכְתִּי.

[דף נז ע"ב] **אמר רבי יוחנן** השכים (העומד ממטתו) ונפל פסוק לתוך פיו הרי זה נבואה קטנה.

תנו רבנן שלשה מלכים הם הרואה דוד בחלום יצפה לחסידות, שלמה יצפה לחכמה, אחאב ידאג מן הפורענות (**ביאר הצל"ח** כי סופו שנהרג ואכלוהו הכלבים, וגם אין לו חלק לעולם הבא. והכרחו, שהרי גם שאול נהרג הוא ובניו במלחמה, ולא נזכר כסימן לפורענות ומשמע שהרמז על פורענות בעוה"ז ובעוה"ב). שלשה נביאים הם הרואה ספר מלכים יצפה לגדולה, יחזקאל יצפה לחכמה, ישעיה יצפה לנחמה, ירמיה ידאג מן הפורענות. שלשה כתובים גדולים הם הרואה ספר תהלים יצפה לחסידות, משלי יצפה לחכמה, איוב ידאג מן הפורענות. שלשה כתובים קטנים הם הרואה שיר השירים בחלום יצפה לחסידות (כולו יראת שמים וחיבת המקום בלב כל ישראל), קהלת יצפה לחכמה [**בזוהר** (**בא לט.**) מצינו ששלמה כתב את שיר השירים כנגד חסד, קהלת כנגד דין, משלי כנגד רחמים, **ובשו"ת הרדב"ז** (**סי' תשכב**) כתב שלכן לא נזכר בקהלת שום שם חוץ מ'אלוהים'] קינות ידאג מן הפורענות, הרואה מגלת אסתר נס נעשה לו. שלשה חכמים הם הרואה רבי בחלום יצפה לחכמה, ראב"ע יצפה לעשירות, רבי ישמעאל בן אלישע ידאג מן הפורענות (מהרוגי המלכות היה והפשיטו עור קרקפתו בחייו) שלשה תלמידי חכמים הם הרואה בן עזאי בחלום יצפה לחסידות, בן זומא יצפה לחכמה, אחר (אלישע בן אבויה) ידאג מן הפורענות.

כל מיני מתכת יפין לחלום, חוץ ממר (מעדר מחודד) פסל (אזמל, גרזן) וקרדום, והני מילי דחזנהו בקתייהו (שראויין למלאכתן לחבל ולהשחית). כל מיני פירות יפין לחלום, חוץ מפגי תמרה (שלא

בשלו כל צרכן). כל מיני ירקות יפין לחלום, חוץ מראשי לפתות. והאמר רב לא איעתרי עד דחזאי ראשי לפתות? כי חזא בכנייהו חזא (חובר, אבל בתלוש סימן הוא למכות כדפשר ליה בר הדיא לרבא קולפי בלעת) כל מיני צבעונין יפין לחלום, חוץ מן התכלת (**פירש רש"י** ירוק הוא, ומי שפניו ירוקים חולה הוא **הבראשית חכמה** (**קדושה ו,כה**) הביא מהזהר (תרומה קלה. – קלט.) שתכלת הוא הכסא שדנים בו דיני נפשות, ובו נהרגו בכורי מצרים, והרואה אותו בחלום ידע שנשמתו עולה לדין ונידון לכליה, וצריך רחמים רבים) כל מיני עופות יפין לחלום, חוץ מן קריא (מין אוה) וקפופא (ינשוף ויש לה לסתות כלחיי אדם לפיכך הן מגונים) וקורפראי (חולד).

שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן גודגדניות (דובדבנים) וכפניות (מין תמרים רעים), ופגי תמרה. שלשה אין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהן אלו הן רחיצה, וסיכה, ותשמיש. שלשה מעין העולם הבא, אלו הן שבת, שֶׁמֶש, ותשמיש. תשמיש דמאי, אילימא תשמיש המטה הא מכחש כחיש' אלא תשמיש נקבים (עשיית צרכים). שלשה משיבין דעתו של אדם, אלו הן קול (של מיני זמר, או קול ערב של אשה) ומראה וריח. שלשה מרחיבין דעתו של אדם, אלו הן דירה נאה, ואשה נאה, וכלים נאים (**הסביר מהרש"א** היינו שיהיה דעתו ונפשו רחבה למיהדר אחר תענוגי עוה"ז כמ"ש בבלעם ונפשו רחבה. אך **הרמב"ם** (**בח' פרקים, פרק ה**) כתב שדברים אלו הם מעלות למי שמשתמש בהם כדי להרחיב דעתו 'שתהיה בהירה וזכה לקבל החכמות'.

חמשה אחד משששים, אלו הן: אש, דבש, ושבת, ושינה, וחלום. אש אחד מששים לגיהנם, דבש אחד מששים למן, שבת אחד מששים לעולם הבא, שינה אחד מששים למיתה, חלום אחד מששים לנבואה.

ששה דברים סימן יפה לחולה, אלו הן עטוש, זיעה, שלשול, קרי ושינה, וחלום. עטוש דכתיב עֲטִישׁוֹתָיו תָּהֶל אוֹר, זיעה דכתיב בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם, שלשול דכתיב מִהַר צֵעָה לְהִפָּתֵחַ (מי שצריך להריק מעיו) ולא ימות לשחת, קרי דכתיב יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים (**שו"ת שלמת חיים עניינים שונים סימן קפה** לעניין קרי לחולה הסיק כל דבר שאינו נעשה בגרמא דיליה כי אם באונס לא נחשב לעבירה) שינה דכתיב' יָשַׁנְתִּי אָז| יָנוּחַ לִי, חלום דכתיב וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיִנִי.

ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתו רפואה, אלו הן כרוב, ותרדין, וסיסין יבשין, וקיבה, והרת, ויותרת הכבד, ויש אומרים אף דגים קטנים. ולא עוד אלא, שדגים קטנים מפרין ומברין כל גופו של אדם.

עשרה דברים מחזירין את החולה לחליו, וחליו קשה, אלו הן האוכל בשר שור, בשר שמן, בשר צלי, בשר צפרים, וביצה צלויה, ותגלחת, ושחלים, והחלב, והגבינה, והמרחץ, ויש אומרים אף אגוזים, ויש אומרים אף קשואים. **תנא דבי רבי ישמעאל** למה נקרא שמן קשואים מפני שהן קשים לגוף כחרבות. איני, והכתיב וַיֹּאמֶר ה' לָהּ שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ, אל תקרי גוים אלא גיים, ואמר רב אלו אנטונינוס ורבי, שלא פסק משלחנם לא צנון ולא חזרת ולא קשואין, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים? לא קשיא, הא ברברבי הא בזוטרי (יפין).

תנו רבנן מת בבית שלום בבית, אכל ושתה בבית סימן יפה לבית, נטל כלים מן הבית סימן רע לבית. **תרגמא רב פפא** במסאנא וסנדלא. כל דשקיל שכבא מעלי, בר ממסאנא וסנדלא. כל דיהיב שכבא מעלי, בר מעפרא וחרדלא.

איתא במשנה 'מקום שנעקרה ממנו עבודת גלולים' **תנו רבנן** הרואה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו (**כתבו התוס'** בתוספתא תנן במקום מרקולים דהכא עבודת כוכבים, וא"כ לאו דוקא מרקולים, אלא לפי שבמקומו של תנא היו עובדים לה. **אמנם ר"י הסביר** דנקט דווקא מרקולים, דא"צ לברך רק במקום שבונים עכו"ם או שהועמדה שם מחדש ולכך נקט מרקולים שרוגמין בה אבנים בכל יום. **ועתה** אין אנו רגילים לברך לפי שאנו רואים אותה בכל יום וכל הנך הרואים אמרו לעיל דהוי משלשים יום לשלשים יום) מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים אומר ברוך שעקר עבודה זרה מארצנו, וכשם שנעקרה ממקום זה כן תעקר מכל מקומות ישראל, והשב לב עובדיהם (על פושעי ישראל מתפלל) לעבדך. ובחוץ

לארץ אין צריך לומר והשב לב עובדיהם לעבדך מפני שרובה גוים. **רבי שמעון בן אלעזר אומר** אף בחוץ לארץ צריך לומר כן, מפני שעתידים להתגייר, שנאמר אז אהפך אל עמים שפה ברורה. **פסק השו"ע** הרואה מרקולים או שאר עכו"ם, אומר בא"י אמ"ה שנתן ארך אפים לעוברי רצונו, ואם רואה אותה בתוך ל' יום, אינו חוזר ומברך. (**הגה** והאידנא אין מברכים זאת הברכה, שהרי אנו מגודלים ביניהם ורואים אותם תמיד) או"ח (רכד,א). **פסק** כפירוש קמא של התוס' וכר' יונה, דלאו דווקא מרקולים.

דרש רב המנונא הרואה בבל הרשעה צריך לברך חמש ברכות, ראה בבל אומר ברוך שהחריב בבל הרשעה, ראה ביתו של נבוכדנצר אומר ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע, ראה גוב של אריות [**רש"י והרמב"ם** (**ברכות ו,ט**) לא פירשו באיזה 'גוב אריות' מדובר. **והב"ח** (**סי' ריח**) **הביא שמהרש"ל** הוכיח מכך שמברכים על כל גוב של אריות, כי הוא דבר שאינו מצוי, ובכל גוב מתעורר לזכור את הגוב שהושלך בו דניאל. **ובא"ר דחה** כי פשוט שכוונת המשנה לגוב של דניאל. **אך הרשב"ם** (ב"ב צא.) נקט שמברכים גם על כבשן שהושלך בו אברהם] **או כבשן האש** (חפירה שהוסק בה כבשנם של חנניה מישאל ועזריה) אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה, ראה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו. ראה מקום שנוטלין ממנו עפר (מקום יש בבבל שאין בהמה יוצאה משם אם אין נותנים עליה מעפר המקום, והוא סימן השמד ומקללותיה של בבל היא) אומר ברוך אומר ועושה גוזר ומקיים. מר בריה דרבינא כי הוה מטי לבבל, הוה שקיל עפרא בסודריה ושדי לברא, לקיים מה שנאמר וְטָאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְּׁמֵד. **כ"פ השו"ע** או"ח (רכד,ג).

[דף נח ע"א] אמר רבי ירמיה בן אלעזר נתקללה בבל נתקללו שכניה, דכתיב וְשַׁמְּתִיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד וְאַגְמֵי־מָיִם. נתקללה שומרון נתברכו שכניה, דכתיב וְשַׁמְתִּי שֹׁמְרוֹן לְעִי הַשָּׂדֶה לְמַטָּעֵי כָרֶם...

אמר רב המנונא הרואה אוכלוסי (חיל גדול של ששים רבוא) ישראל, אומר ברוך חכם הרזים (היודע מה שבלב כל אלו). אוכלוסי נכרים אומר בּוֹשָׁה אִמְּכֶם... **פסק השו"ע** הרואה ששים רבוא מישראל ביחד, אומר בא"י אמ"ה חכם הרזים ואם הם עובדי כוכבים וגלולים, אומר בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד חָפְרָה יֹולַדְתְּכֶם הִנֵּה אַחֲרִית גוֹיִם מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה או"ח (רכד,ה). **כתב פסקי תשובות** יש מי שכתב שאין אומרים נוסח ברכה זו בשם ומלכות אלא בארץ ישראל (**כה"ח סקט"ו עפ"י המ"ר** שחשש לדברי רבינו מנוח בדברי הרמב"ם שברכה זו רק בארץ ישראל).

תנו רבנן הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים. שאין דעתם דומה זה לזה (**הסביר המהרש"א** שהם מחולקים לס' רבוא דעות. והן כלל כל הדעות שבהם ניתנה תורה. שעל כן נתנה התורה במדבר בדוקא לס' רבוא, להיות התורה כלולה מכל הדעות וההכמות, ואין להוסיף עליה והיינו דאמרינן שהכל ניתן מסיני, ואף מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש. משום שדבר זה כבר היה בכלל אחת מאותן ס' רבוא דעות שהיו בשעת מתן תורה) ואין פרצופיהן דומים זה לזה. בן זומא ראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית, אמר ברוך חכם הרזים, וברוך שברא כל אלו לשמשני (שהם חורשים וזורעים, ואני מוצא מוכן) הוא היה אומר כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול חרש, וזרע, וקצר, ועמר, ודש, וזרה, וברר, וטחן, והרקיד, ולש, ואפה, ואחר כך אכל, ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנין לפני. וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש גזז ולבן ונפץ וטוה וארג, ואחר כך מצא בגד ללבוש, ואני משכים ומוצא כל אלה מתוקנים לפני. כל אומות שוקדות ובאות לפתח ביתי (עשיר היה, והכל באין אצלו לסחורה) ואני משכים ומוצא כל אלו לפני. הוא היה אומר אורח טוב מהו אומר כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי, כמה בשר הביא לפני, כמה יין הביא לפני, כמה גלוסקאות הביא לפני, וכל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי. אבל אורח רע מהו אומר מה טורח טרח בעל הבית זה, פת אחת אכלתי, חתיכה אחת אכלתי, כוס אחד שתיתי, כל טורח שטרח בעל הבית זה לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו. על אורח טוב מהו אומר זְכֹר כִּי־תַשְׂגִּיא (תגדיל) פָּעֳלוֹ אֲשֶׁר שִׁרְרוּ (ראו) אֲנָשִׁים (דרשינן לה אאורח, שצריך לזכור את מעשיו של בעל הבית, ולהגדיל ולשבח את פעלו שפעל למענך) על אורח רע כתיב לָכֵן יְרֵאוּהוּ (יפחדו ממנו) אֲנָשִׁים וגו'

וְהָאִישׁ בִּימֵי שְׁאוּל זָקֵן בָּא בַּאֲנָשִׁים **אמר רבא** זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא (**רש"י ביבמות** שהיה שר על ששים ריבוא מישראל) ונכנס באוכלוסא, ודרש באוכלוסא. **אמר עולא** נקיטינן אין אוכלוסא בבבל (**ביאר הבית יוסף עפ"י הרמב"ם** דה"פ שאין לברך על אוכלוסא שבבבל) **תנא** אין אוכלוסא פחותה מששים רבוא.

תנו רבנן הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו, חכמי אומות העולם אומר ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם (**כתב הב"י סי' רכ"ד** הטעם שבחכמי ישראל אומר 'ברוך שחלק' ובחכמי עובדי כוכבים אומר 'ברוך שנתן' נראה שהוא מפני שנפשות ישראל חצובות מתחת כסא הכבוד הרי הם כחלק מהשם, אבל נפשות עובדי כוכבים רחוקים ממנו יתברך והם כמי שנתן מתנה מנכסיו שאינם חלק ממנו). הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו, מלכי אומות העולם אומר ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם. **אמר רבי יוחנן** לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי אומות העולם, בלבד אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם, שאם יזכה (לעולם הבא ויראה בכבוד מלך המשיח) יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם.

רב ששת סגי נהור הוה, הוו קאזלי כולי עלמא לקבולי אפי מלכא, וקם אזל בהדייהו רב ששת. אשכחיה ההוא מינא אמר ליה חצבי לנהרא, כגני לייא (הכדין השלמים הולכים לנהר לשאוב מים השבורים להיכן, כלומר למה הולכים, ואף אתה שאתה סומא ולא תראהו, להיכן תלך) אמר ליה תא חזי דידענא טפי מינך. חלף גונדא קמייתא, כי קא אוושא אמר ליה ההוא מינא אתא מלכא. אמר ליה רב ששת לא קאתי. חלף גונדא תניינא, כי קא אוושא אמר ליה ההוא מינא השתא קא אתי מלכא. אמר ליה רב ששת לא קא אתי מלכא. חליף תליתאי, כי קא שתקא, אמר ליה רב ששת ודאי השתא אתי מלכא. אמר ליה ההוא מינא מנא לך הא, אמר ליה דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא דכתיב צָא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי ה' וְהִנֵּה ה' עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי ה' לֹא בָרוּחַ ה' וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ ה' וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ ה' וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה. כי אתא מלכא, פתח רב ששת וקא מברך ליה. אמר ליה ההוא מינא למאן דלא חזית ליה קא מברכת? ומאי הוי עליה דההוא מינא? איכא דאמרי חברוהי כחלינהו לעיניה, ואיכא דאמרי רב ששת נתן עיניו בו (**הסביר המהרש"א** צריך לומר, דנעשה לרב ששת נס, ונתפקחו עיניו כדי לעונשו. **אי נמי** לאו ממש קאמר, אלא קללו בכך שייעשה גל של עצמות) ונעשה גל של עצמות. **פסק השו"ע א.** הרואה חכמי ישראל, אומר בא"י אלהינו מלך העולם שחלק מחכמתו ליראיו או"ח (רכד,ו). **כתב פסקי תשובות** וכבר נסתפקו קדמונינו (ס' יוסף אומץ הקדמון לפני כל' מלות שנה ויותר) אם ניתן לברך ברכה זו בזה"ז בשם ומלכות, כי מי יאמר שנמצא חכם אשר עליו כיוונו חז"ל בדבריהם שיש לברך על ראייתו, ולכן רבים נמנעים מלברך ברכה זו (חס"ל, בא"ח, פתח הדביר, ערוה"ש, כה"ח) אך מאידך גיסא מצינו מעשי רב עובדות מגדולי ישראל אשר בירכו ברכה זו כשפגשו בגדולי הדור [רלאשית חכמה, שו"ת מנחת אלעזר, וכס' מלוא העומר להגרי"ש בלויא מסופר כי הגאון רבי שמעון מנשה זצ"ל רבה של חברון בירך ברכה זו בשם ומלכות כאשר התקרב (אף שלא ראהו כי היה סגי נהור) למוהרי"ל ליסקין זצ"ל שבא להשתטח על קברי האבות, וכס' מרבילי תורה ומוסר מביא כי הגרי"ח זוננפלד זצ"ל כשקיבל פני הגרא"מ אפשטיין זצ"ל ראש ישיבת חברון בהגיעו לירושלים בירך בקול רם ברכת שחלק מחכמתו ליריאיו בשם ומלכות, ובקובץ מביא לוי מביא תשובת הגר"ש ואזנר שזכור לו כשהגיע הגאון הגרוטשובר לוינה בירכו עליו ברכה זו בשם ומלכות, וכס' הליכות שלמה מביא שסיפר הגרשז"א שהלך עם הגר"ד בהר"ן לבקר את החזו"א ובירך הגר"ד על החזו"א, וכס' אורחות רבנו כתב שהגרי"י קניבסקי הורה לבנו לברך על ראיית הגרי"ז מבריסק] וכמבואר בפוסקים אין די שמפורסם מסוף העולם עד סופו, אלא צריך שיהיה חכם גדול ובקי במכמני התורה (ואפילו אינו חכם במדעי העולם ובשאר חכמות) וגם יראת ה' היא אוצרו ובעל מדות טובות המדקדק במוסרי חז"ל, ויש המוסיפים שגם צריך להיות בקי בתורת הקבלה (שלחן הטהור)] **ב.** הרואה חכמי אומות העולם עובדי כוכבים שחכמים בחכמות העולם, אומר בא"י אמ"ה שנתן מחכמתו לבשר ודם או"ח (רכד,ז) **כתב פסקי תשובות** ובמ"ב (סק"י) בשם הפמ"ג שצריכים להיות בקיאים בשבע חכמות העולם, ואלו הם הגיון (דקדוק ונועם המליצה ודברי צחות), חשבון (מתמטיקה, גאומטריה, אלגברה), שיעור (גאוגרפיה, צורת הארץ) רפואה (ובכללה חכמת הטבע, צמחים ומחצבים) ניגון, אלקות (הכרת בורא עולם, הסטוריה וכדו') כישוף (איצטגנינות, חוזים בכוכבים שמהם נולד חכמת קסם וכישוף). והנה, עפ"י זה אין מצוי כלל חכם מופלג כזה, ואף אם נאמר שהכוונה שיהיה בקי

באחת משבע החכמות, צריך שיהיה שומר שבע מצוות בני נח, וכיון שאין זה מצוי בימינו, לכן לעולם אין לברך ברכה זו בשם ומלכות. **ג.** על מלכי ישראל אומר בא"י אמ"ה שחלק מכבודו ליראיו, ועל מלכי עובדי כוכבים אומר, ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם. או"ח (רכד,ה) **כתב פסקי תשובות** ועפ"י הסבר הפוסקים בהלכה זו, אין צריך שיראה את פרצוף המלך ממש, אלא כל שרואה את המלך בתפארתו לבוש בבגדי המלכות ושומרי ראשו ופמלייתו סביבו בבגדים מיוחדים ובכלי זיינם וכו', והוד והדר נשקף לעין כל רואה, אזי יש לברך ברכה זו בשם ומלכות, ולכן גם על מלכה אפשר לברך ברכה זו, כיון שאין צריך לראות דמותה ממש. ולפי"ז אם אין המלך או המלכה לבושים בבגדי המלכות ואין הם בליווי הפמליא המכובדת והידועה של המלכים, אין מברכים עליהם ברכה זו, אף אם רואה אותם להדיא ואף אם נפגש עמם פנים בפנים. אין צריך שיקרא דווקא בתואר מלך כדי לברך ברכת שנתן מכבודו לבשר ודם, אלא אפילו שמו ותוארו בכל תואר שיהיה, אם מושל על בני מדינתו באופן שבסמכותו גם לדון ולהרוג מברכים עליו ברכה זו. ופוסקי זמננו כתבו לדון בענין המלכים והנשיאים במדינות שונות אשר כפופים הם למערכת המשפט של המדינה, ואין בסמכותם לדון ולהרוג, אבל בידם האפשרות לתת חנינה או לדחות בקשת חנינה, ורבים הסכימו שאפשר לברך עליהם ברכת שנתן מכבודו לבשר ודם, ובפרט כשכל החוקים והמשפטים אשר מחליטים מערכת השלטון והמשפט של המדינה צריך לקבל את אישורו וחתימתו של המלך או הנשיא. **ד.** מצוה להשתדל לראות מלכים, אפילו מלכי אומות העולם [**מ"ב** אם רואה פ"א המלך לא יבטל יותר מלימודו לראותו אם לא שבא בחיל יותר ובכבוד גדול יותר (**שעה"ל** ספל חסיליס)] או"ח (רכד,ט).

רבי שילא נגדיה לההוא גברא דבעל נכרית. אזל אכל ביה קורצי בי מלכא, אמר איכא חד גברא ביהודאי דקא דיין דינא בלא הרמנא דמלכא. שדר עליה פריסתקא (שליח המלך) כי אתא אמרי ליה מה טעמא נגדתיה להאי, אמר להו דבא על חמרתא. אמרי ליה אית לך סהדי, אמר להו אין. אתא אליהו, אדמי ליה כאיניש, ואסהיד. אמרי ליה אי הכי בר קטלא הוא, אמר להו אנן מיומא דגלינן מארעין לית לן רשותא למקטל, אתון מאי דבעיתון עבידו ביה. עד דמעייני ביה בדינא, פתח רבי שילא ואמר לְךָ ה' הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה... אמרי ליה מאי קאמרת? אמר להו הכי קאמינא בריך רחמנא דיהיב מלכותא בארעא כעין מלכותא דרקיעא, ויהב לכו שולטנא ורחמי דינא (אוהבים משפט) אמרו חביבא עליה יקרא דמלכותא כולי האי יהבי ליה קולפא, אמרו ליה דון דינא. כי הוה נפיק, אמר ליה ההוא גברא עביד רחמנא ניסא לשקרי הכי, אמר ליה רשע לאו חמרי איקרו, דכתיב אֲשֶׁר בְּשַׂר־חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם. חזייה דקאזיל למימרא להו דקרינהו חמרי, אמר האי רודף הוא, והתורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו (נלמד מדין בא במחתרת) מחייה בקולפא (מקל לרדות) וקטליה. אמר הואיל ואתעביד לי ניסא בהאי קרא דרשינא ליה 'לְךָ ה' הַגְּדֻלָּה' זו מעשה בראשית, וכן הוא אומר עֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד־אֵין חֵקֶר. 'וְהַגְּבוּרָה' זו יציאת מצרים, שנאמר וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה... 'וְהַתִּפְאֶרֶת' זו חמה ולבנה שעמדו לו ליהושע, שנאמר וַיִּדֹּם הַשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עָמָד... 'וְהַנֵּצַח' זו מפלתה של רומי, וכן הוא אומר וַיַּז נִצְחָם עַל־בִּגְדֵי... 'וְהַהוֹד' זו מלחמת נחלי ארנון, שנאמר עַל־כֵּן יֵאָמֵר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת ה' אֶת־וָהֵב בְּסוּפָה... 'כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ' זו מלחמת סיסרא, שנאמר מִן־שָׁמַיִם נִלְחֲמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם... לְךָ ה' הַמַּמְלָכָה זו מלחמת עמלק (דכתיב בה כסא מלכות, כי יד על כס יה כלומר על ידי מלחמה לה' בעמלק יתעלה כסאו) וכן הוא אומר כי יד על כס יה. והמתנשא (לשון נשיאות משמע על נשיא ראש משך ותובל) זו מלחמת גוג ומגוג, וכן הוא אומר הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ וְתֻבָל. לְכֹל| לְרֹאשׁ (לכל הקם להיות לראש הוא מתנשא, כלומר שהוא גוזר ומעמידו) אמר רב חנן בר רבא אמר רבי יוחנן אפילו ריש גרגיתא (הממונה על החופרין חפירות למלאותן מים כדי להשקות בהן שדותיהן) מן שמיא מנו ליה. **במתניתא תנא** משמיה דר"ע 'לך ה' הגדלה' זו קריעת ים סוף, 'והגבורה' זו מכת בכורות, 'והתפארת' זו מתן תורה, 'והנצח' זו ירושלים, 'וההוד' זו בית המקדש.

[דף נח ע"ב] תנו רבנן הרואה בתי ישראל (**הרי"ף גרס** 'הרואה בתי כנסיות ביישובן'. **והב"י בסימן רכ"ד תמה** דלפי זה 'בתי עכו"ם' נמי צריך לפרש בהכי, דקאי על בתי עבודה זרה ממש. והרי לעיל קאמר דמברך עליהם 'ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו' **ותירץ** שהרי"ף יסביר שמדובר בבתים שמתכנסים שם העכו"ם לערכאות או להתייעץ. דאהנהו אומר 'בית גאים יסח ה') בישובן

אומר ברוך מציב גבול אלמנה (**פירש רש"י** כגון בישוב בית שני **ר"ל** דוקא בזמן בית שני נוהגת ברכת 'מציב גבול אלמנה'. שהרי לאחר חרבן בית ראשון היו ישראל כאלמנה, ושוב חזרו ונתיישבו בארץ) **בחורבנן** אומר ברוך דיין האמת. בתי אומות העולם, בישובן אומר בָּיִת גֵּאִים יִפַּח| ה', בחורבנן אומר אֵל־נְקָמוֹת ה' אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ. **פסק השי"ע** הרואה בתי ישראל בישובן [**מ"כ** פי' בתי עשירי ישראל שמיושבים בתוקף ובגבורה כגון בישוב בית שני (רש"י) ואפשר דוקא בא"י ובזמן בית שני קאמר אבל בזה"ז אפילו בא"י לא (ב"י) ויש שמפרשים כונת רש"י דאפילו אם הם מיושבים עתה כמו בבית שני ג"כ מברכין, והרי"ף פי' בתי ישראל בישובן היינו בתי כנסיות שמתפללין בתוכן, וכן נהגו העולם שאין מברכין על שארי בתים כ"א על בהכ"נ כשרואה אותה ביפיה ובתיקונה, וכתב בא"ר דאין חילוק בין א"י לחו"ל ואפילו בזה"ז, ובפמ"ג מצדד דבזה"ז טוב לברך ברוך מציב גבול אלמנה בלא שם ומלכות) כגון בית שני, אומר בא"י אלהינו מלך העולם מציב גבול אלמנה בחורבנן, אומר ברוך דיין האמת. או"ח (רכד,י). **ב.** הרואה בתי עכו"ם בישובן, אומר בית גאים יסח ה'. בחורבנן אומר אל נקמות ה' או"ח (רכד,יא).

עולא ורב חסדא הוו קא אזלי באורחא, כי מטו אפתחא דבי רב חנא בר חנילאי, נגד רב חסדא ואתנח. אמר ליה עולא אמאי קא מתנחת, והאמר רב אנחה שוברת חצי גופו של אדם, שנאמר וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֵאָנֵחַ בְּשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם... ורבי יוחנן אמר אף כל גופו של אדם, שנאמר וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ עַל־מָה אַתָּה נֶאֱנָח וְאָמַרְתָּ אֶל־שְׁמוּעָה כִּי־בָאָה וְנָמֵס כָּל־לֵבָב... אמר לו היכי לא אתנח, ביתא דהוו בה שיתין אפייתא ביממא ושיתין אפייתא בליליא, ואפיין לכל מאן דצריך, ולא שקל ידא מן כיסא, דסבר דילמא אתי עני בר טובים, ואדמטו ליה לכיסא קא מכסיף. ותו, הוו פתיחין ליה ארבע בבי לארבע רוחתא דעלמא, וכל דהוה עייל כפין נפיק כי שבע. והוו שדו ליה חטי ושערי בשני בצורת אבראי, דכל מאן דכסיפא מילתא למשקל ביממא אתי ושקיל בליליא. השתא נפל בתלא (נעשה תל) ולא אתנח, אמר ליה, הכי אמר רבי יוחנן מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזירה על בתיהן של צדיקים שיחרבו, שנאמר בְּאָזְנַי ה' צְבָאוֹת אִם־לֹא בָּתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה יִהְיוּ גְדֹלִים וְטוֹבִים מֵאֵין יוֹשֵׁב. ואמר רבי יוחנן עתיד הקב"ה להחזירן לישובן, שנאמר שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבֹּטְחִים בַּה' כְּהַר־צִיּוֹן, מה הר ציון עתיד הקב"ה להחזירו לישובו, אף בתיהן של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירן לישובן. חזייה דלא מיישב דעתיה, אמר ליה דיו לעבד שיהא כרבו (שהרי בית המקדש חרב, שהוא ביתו של הקב"ה).

תנו רבנן הרואה קברי ישראל אומר ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין, וכלכל אתכם בדין, ואסף אתכם בדין, ועתיד להקימכם בדין. מר בריה דרבינא מסיים בה משמיה דרב נחמן ויודע מספר כולכם, והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם, ברוך מחיה המתים. קברי נכרים אומר בושה אמכם וגו'. **פסק השי"ע** הרואה קברי ישראל (**מ"כ** אם היה שם רק קבר אחד י"א שאין לומר ברכה זו כי נתקנה בלשון רבים) אומר בא"י אמ"ה אשר יצר אתכם בדין, ועל קברי עכו"ם אמר בושה אמכם וגו' או"ח (רכד,יב). **כתב הפסקי תשובות** מסתימת הפוסקים משמע שאפילו רואה הקברים מרחוק, וכגון שנוסע בדרך ותוך כדי נסיעתו רואה בית קברות יהודי יברך ברכה זו (עכוה"ק) אבל הסומך שלא לברך אלא בשעה שמבקר בבית הקברות בפנים יש לו על מי לסמוך (שו"ת נגל החכמה, שו"ת נאלר משה, ותשובות והנהגות) וישתדל שהברכה תהיה כשעומד סמוך בתוך ד' אמות להקברים. **כתב התשובות והנהגות** יברך רק על הנוספים שנקברו מאז, שבזה הסכימו האחרונים לברך אף תוך שלושים יום. וכמ"ש הברכ"י שם בשם הרדב"ז **אמנם כה"ח** כתב שלא יברך דשם קברי ישראל חד הוא, לכן יברך רק אחת לל' יום.

אמר רבי יהושע בן לוי הרואה את חבירו לאחר שלשים יום אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה (**כתבו התוס'** אומר ר"י דוקא חבירו החביב עליו אבל בענין אחר לא) לאחר שנים עשר חדש אומר ברוך מחיה המתים (**הסביר ר' יונה** מפני שנשכח מהלב כמו שהמת נשכח לאחר י"ב חדש דכתיב 'נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד' מה כלי מתיאש אדם ממנו כשאבד אותו ולא מצאו בתוך י"ב חדשים אף המת נשתכח מהלב לאחר י"ב חודש **אמנם המהרש"א ביאר** לפי שבכל שנה האדם נידון בר"ה ויוה"כ אם למות אם להיות חי, ואם רואהו אחר ר"ה ויה"כ זה ואחר כך אין רואה אותו עד אחר ר"ה ויה"כ הבא הרי עבר עליו דין אם למות אם לאו וע"כ אומר ברוך מחיה מתים שניצול מדין מיתה בר"ה ויוה"כ).

אמר רב אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר שנים עשר חדש, שנאמר נִשְׁכַּחְתִּי כְּמֵת מִלֵּב הָיִיתִי כְּכְלִי אֹבֵד [וסתם כלי לאחר שנים עשר חדש משתכח מן הלב, דיאוש בעלים לאחר שנים עשר חדש (ב"מ כח.) מי שמצא כלי או שום מציאה חייב להכריז שלש רגלים, ואם נמצא אחר הסוכות צריך להמתין ולהכריז בפסח ובעצרת ובחג, דהיינו שנים עשר חדש, ושוב אין צריך להכריז]. **פסק הש"ע הרואה את חבירו לאחר שלשים יום, אומר שהחיינו, ואחר י"ב חדש מברך מחיה מתים, והוא שחביב עליו הרבה ושמח בראייתו** או"ח (רכה,א). **כתב הפסקי תשובות** וזה כבר כמה דורות שכותבים גדולי הדורות שאין אנו נוהגים בברכות אלו ונתנו על זה כמה טעמים (בחסד לאלפים כתב שבזה"ז גברה החנופה בעולם ויש מי שנראה כאוהב וכו', ובליקוטי מהרי"ח 'והנה העולם אין מברכין ברכות אלו, ואפשר משום דבעינן החביב עליו הרבה ושמח בו, ומאן מפים האיך נקרא חביב עליו הרבה, ובעווה"ר ערבה כל שמחה ואין אדם שמח בחבירו, ועם כל זה כל ערום יעשה בדעת' ובנימוקי או"ח משלב ב' הטעמים הנ"ל גם יחד ומסיים דאפילו כשרואה חבירו אשר באמת חביב עליו ואין בברכה שלו משום חנופה, מ"מ משום לא פלוג אין להעמיד המנהג עפ"י הדין והלכה, כי אחרים אשר אינם כל כך בחביבות וידידות עם השני יתביישו שלא לברך וירצו להראות כי גם הם שלימים הם עם חבריהם בידידות וחביבות רבה, ויברכו שלא בצדק, ויתרבו ברכות לבטלה, ולכן ביטלו לגמרי ברכה זו) אלא אומרים זה לזה (בלשון המדוברת) 'ברוך השי"ת שאנו מתראים זה עם זה', ובזה יוצאים ידי חובה. אמנם באופנים יוצאים מן הכלל נוהגים גם היום לברך, וכגון שהיה חבירו הקרוב או רבו אביו, אחיו ובנו במצב של סכנה מחמת חולי או ענין אחר, ויצא מכלל סכנה וראהו לאחר שלשים יום שלא ראהו כלל, ואף שקיבל ממנו פריסות שלום במכתב או ע"י אנשים, וכן כל כיוצא בזה. ואפילו שלא באופנים היוצאים מהכלל, אם ירצה יוכל לקחת פרי חדש ובשעה שנפגש בראשונה עם חבירו לברך על הפרי ולפטור בברכה זו גם את ראיית פני חבירו.

רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע הוו קאזלי באורחא, פגעו ביה ברב חנינא בריה דרב איקא, אמרו ליה בהדי דחזינך בריכינן עלך תרתי ברוך אשר חלק מחכמתו ליראיו ושהחיינו (דלאחר שלשים יום הוה). **אמר להו אנא נמי, כיון דחזתינכו חשבתינכו עלואי כשיתין רבוון בית ישראל, וברכינא עלייכו תלתא, הנך תרתי וברוך חכם הרזים. אמרו ליה חכימת כולי האי** (**ביארו הרמב"ן הרא"ה והצל"ח** שהיתה לו חכמת של הכרת פנים, והכיר בצורת פניהם שהם חכמים כללים, כוללים כל הדעות, ולכן אמרו הם לר' חנינא חכימת כולי האי, להכיר בפרצוף שלהם)? **יהבי ביה עינייהו** (על ידי עין הרע שנתנו בו) **ושכיב** (**הב"י בסימן רכ"ד** עמד על כך שלא הביא הרמב"ם דין זה להלכה. **וכתב הב"ח** דהרמב"ם יפרש, שלא הסכים רב פפא לדברי רבי חנינא. ואדרבה העניש על שהורה שלא כשורה. ובתמיה קאמר ליה וכי חכימת כולי האי לחדש ברכה שלא נשנית במשנה).

אמר רבי יהושע בן לוי הרואה את הבהקנים (עורם מנומש כמין עדשים) **אומר ברוך משנה הבריות. מיתיבי ראה את הכושי ואת הגיחור** (אדום הרבה) **ואת הלווקן** (לבן יותר מדאי) **ואת הקפח** (בטן גדול **ל"א** ארוך הרבה, ופרצופו שמוט ובולט דמכוער הוי) **ואת הנגם ואת הדרניקום** (מלא יבלות, **ל"א** פיו עקום) **אומר ברוך משנה את הבריות** (**דממעי אמן הוו**). **את הקטע ואת הסומא ואת פתויי הראש** (כל שערו דבוק זה בזה) **ואת החגר ואת המוכה שחין ואת הבהקנים אומר ברוך דיין אמת? לא קשיא, הא** (דאומר 'ברוך משנה הבריות', מיירי במי שהוא בהקן) **ממעי אמו, הא** (דאומר 'ברוך דיין האמת') **בתר דאיתיליד** (**הביא הטור בסימן רכ"ה בשם הראב"ד** דדוקא על מי שהוא מצטער עליו מברך. דומיא דרואה בריות טובות, שמברך עליהם מפני שנהנה בראייתם. **ותמה עליו הבית יוסף**, הא אף על פיל וקוף מברך כן, ומאי שייך בהו מצטער בראיתם? **והב"ח כתב** דאין כונת הראב"ד לברכת 'משנה הבריות'. אלא לברכת 'דיין האמת', שמברך במי שנשתנו לאחר לידתן. דההיא ברכה איתא דוקא במקום שמצטער). **דיקא נמי, דקתני דומיא דקטע, שמע מינה.**

תנו רבנן הרואה פיל קוף וקפוף אומר ברוך משנה את הבריות. פסק הש"ע א. הרואה כושי וגיחור, דהיינו שהוא אדום הרבה. והלווקן, דהיינו שהוא לבן הרבה. והקפח, דהיינו שבטנו גדול ומתוך עוביו נראית קומתו מקופחת. והנגם והדרקונה, דהיינו מי שהוא מלא יבלת. ופתויי הראש, שכל שערותיו דבוקות זה בזה (**מ"ב** ונולד כך ממעי אמו דאי נעשה לו זה אח"כ אומר דיין האמת) **ואת הפיל ואת הקוף, מברך בא"י אמ"ה משנה הבריות** או"ח (רכה,ח). **כתב הפסקי תשובות** הכוונה כשמשונים מאד למראה עד שנפש האדם מתפעלת מראייתן, ובכלל זה גם שאר מיני בריות משונות למראה, וכגון אדם גבוה מאד ודק, או תאומים סיאמים. **ב. הרואה את החיגר ואת הקטע ואת הסומא ומוכה שחין**

והבהקנין, והוא מי שמנומר בנקודות דקות, אם הם ממעי אמם, מברך משנה הבריות, ואם נשתנה אחר כך, מברך דיין האמת. ויש מי שאומר דדוקא על מי שמצטער עליו, אבל על עכו"ם אינו מברך (ראב"ד) ואינו מברך אלא פעם ראשונה שהשינוי עליו גדול מאד (כנ"ל) (**הגה** ויש אומרים משלשים יום לשלשים יום) (טור) או"ח (רכה,ט).

ראה בריות טובות (נאות מאוד) ואילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו. **פסק הש"ע** הרואה אילנות טובות ובריות נאות, אפילו עכו"ם או בהמה, אומר בא"י אמ"ה שככה לו בעולמו ואינו מברך עליהם אלא פעם ראשונה ולא יותר, לא עליהם ולא על אחרים, אא"כ היו נאים מהם (ראב"ד) או"ח (רכה,י). **כתב פסקי תשובות** ולדברי כמה מגדולי הפוסקים היינו דווקא בבעלי חיים נאים ביותר (וכגון תוכי מרהיב ביופיו) או אנשים נאים ביותר (ואם הם נכרים או רשעים אין להתבונן בהם ביותר אלא בראיה בעלמא גרידא) אבל לענין נשים אפילו בראיה בעלמא, ואפילו ראה לפי תומו (בקרן זוית) אין מברכים כלל ואפילו בלא שם ומלכות.

איתא במשנה 'על הזיקין' מאי זיקין? **אמר שמואל** כוכבא דשביט (כוכב היורד כחץ ברקיע ממקום למקום, וארוך כשבט שהוא יורה, ונראה כמו שפותח רקיע). ואמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא, לבר מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו. וגמירי דלא עבר כסלא (קבוצת כוכבים הקרויה 'כסיל') ואי עבר כסלא חרב עלמא. והא קא חזינן דעבר? זויה הוא דעבר, ומתחזי כדעבר איהו. **רב הונא בריה דרב יהושע אמר** וילון (הרקיע התחתון ביותר) הוא דמקרע, ומחזי נהורא דרקיעא (נראה הרקיע השני שמעליו. **תוס' חולק על רש"י** ואין פירוש זה פירוש על המשנה מהו זיקין, אלא בא לבאר דלא עבר כסלא). **רב אשי אמר** (הא דאקשינן לעיל והא קחזינא דעבר שביט את כסיל, לא כן הוא. ומה דחזינא, אינו אלא) כוכבא הוא דעקר מהאי גיסא דכסלא, וחזי ליה חבריה מהך גיסא ומיבעית, ומחזי כמאן דעבר. **פסק הש"ע** על הזיקים, והוא כמין כוכב היורה כחץ באורך השמים ממקום למקום ונמשך אורו כשבט... או"ח (רכז,א).

שמואל רמי כתיב עֹשֶׂה־עָשׁ כְּסִיל וְכִימָה (איוב ט,ט דקדמיה ליה כסיל לכימה) וכתיב עֹשֵׂה כִימָה וּכְסִיל (עמוס ה,ח) הא כיצד (מלמד ששניהן שוין) אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה, ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל (כסיל שולט בימות החמה להכי אקדמיה קרא, כימה שולט בימות הגשמים ולהכי אקדמיה קרא) וגמירי, אי לאו עוקצא דעקרבא (היינו כימה, וממזל טלה הוא) דמנח בנהר דינור (מתשת כחו של עקרב) כל מאן דהוה טריקא ליה עקרבא לא הוה חיי. והיינו דקאמר ליה רחמנא לאיוב הֲתִקְשֹׁר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה (קשרים של כימה) אֹו־מֹשְׁכוֹת כְּסִיל תְּפַתֵּחַ. מאי כימה? אמר שמואל כמאה ככבי. אמרי לה דמכנפי, ואמרי לה דמבדרן.

מאי עש? אמר רב יהודה יותא. מאי יותא? אמרי לה (דקיימא ב...) זנב טלה, ואמרי לה (דקיימא ב...) רישא דעגלא. ומסתברא כמאן דאמר זנב טלה, דכתיב וְעַיִשׁ עַל־בְּגָדֶיהָ תִּגְנֶחָם אלמא חסרה, ומתחזיא [**דף נט ע"א**] כטרפא דטריף (מוכה בהכאות). והאי דאזלא בתרה דאמרה לה הב לי בני, שבשעה שהקב"ה בקש להביא מבול לעולם, נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם, וכשבקש לסתמה נטל שני כוכבים מעיש וסתמה. וליהדר לה? אין הבור מתמלא מחוליתו, אי נמי אין קטיגור נעשה סניגור. וליברי לה תרי ככבי אחריני? אין כל חדש תחת השמש. אמר רב נחמן עתיד הקב"ה להחזירן לה, שנאמר ועיש על בניה תנחם.

איתא במשנה 'על הזועות' מאי זועות? **אמר רבי קטינא** גוהא (רעידת אדמה) רב קטינא הוה קאזיל באורחא, כי מטא אפתחא דבי אובא טמיא (בעל אוב של עצמות שעושה כשוף בעצמות המת) גנח גוהא (נזדעזעת הארץ מאד מאד) אמר מי ידע אובא טמיא האי גוהא מהו? רמא ליה קלא קטינא קטינא, אמאי לא ידענא, בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול, וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו, והיינו גוהא. אמר רבי קטינא אובא טמיא כדיב הוא, ומיליה כדיבין. אי הכי

גוהא גוהא מיבעי ליה. ולא היא, גוהא גוהא עביד, והאי דלא אודי ליה כי היכי דלא ליטעי כולי עלמא אבתריה. ורב קטינא דידיה אמר סופק כפיו (ומאותו קול מזדעזעת הארץ) שנאמר וְגַם־אֲנִי אַכֶּה כַפִּי אֶל־כַּפִּי וַהֲנִחֹתִי חֲמָתִי. **רבי נתן אומר** אנחה מתאנח (ומאותה אנחה מרעיד הקרקע) שנאמר וַהֲנִחוֹתִי חֲמָתִי בָּם וְהִנָּחֲמְתִּי. **ורבנן אמרי** בועט ברקיע, שנאמר הֵידָד כְּדֹרְכִים יַעֲנֶה אֶל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ. **רב אחא בר יעקב אמר** דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד, שנאמר כֹּה אָמַר ה׳ הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי.

איתא במשנה ׳ועל הרעמים׳ מאי רעמים? **אמר שמואל** ענני בגלגלא (עננים מתחופפין ומתחככין) שנאמר קוֹל רַעַמְךָ בַּגַּלְגַּל הֵאִירוּ בְרָקִים תֵּבֵל רָגְזָה וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ. **ורבנן אמרי** ענני דשפכי מיא להדדי, שנאמר לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם בַּשָּׁמַיִם. **רב אחא בר יעקב אמר** ברקא תקיפא דבריק בעננא, ומתבר גזיזי דברזא. **רב אשי אמר** ענני חלחולי מחלחלי (חלולים במקצת) ואתי זיקא ומנשב אפומייהו, ודמי כזיקא על פום דני. ומסתברא כרב אחא בר יעקב דבריק ברקא (ברקים של אש) ומנהמי ענני (הומות העננים) ואתי מטרא.

איתא במשנה ׳ועל הרוחות׳ מאי רוחות? **אמר אביי** זעפא (רוח סערה) **ואמר אביי** גמירי, דזעפא בליליא לא הוי. והא קא חזינן דהוי? ההוא דאתחולי ביממא. **ואמר אביי** גמירי, דזעפא תרתי שעי לא קאי, לקיים מה שנאמר לְא־תָקוּם פַּעֲמַיִם צָרָה. והא קא חזינן דקאי? דמפסיק ביני ביני.

איתא במשנה ׳ועל הברקים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם׳. מאי ברקים? **אמר רבא** ברקא (הברקת הברק).

ואמר רבא ברקא יחידאה (שלא הבריק אלא פעם אחד) וברקא חיורא, וברקא ירוקתא, וענני דסלקן בקרן מערבית ואתיין מקרן דרומית, ותרתי ענני דסלקן חדא לאפי חברתה כולהו קשיין (שאינם של ברכה). למאי נפקא מינה למבעי רחמי. והני מילי בליליא, אבל בצפרא לית בהו מששא.

אמר רבי שמואל בר יצחק הני ענני דצפרא לית בהו מששא, דכתיב וְחַסְדְּכֶם כֶּעָנָן־בֹּקֶר... אמר ליה רב פפא לאביי, הא אמרי אינשי כד מפתח בבי מיטרא, בר חמרא, מוך שקיך וגני (אם כשתפתח דלתיך בבקר ירד לך מטר, לך אני אומר חמר ההולך ממקום למקום להביא תבואה כפול שקך תחתיך ותישן עליו, ולא תלך אנה ואנה להביא תבואה, לפי שיהיו החטים בזול בשביל הגשם)? לא קשיא הא דקטר בעיבא (נתקשרו השמים בעב עבה אז טוב, כי ירד גשם רב) הא דקטר בענני (ענן קלוש, הוא ענן בקר שאין בו ממש).

אמר רבי יהושע בן לוי לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב, שנאמר וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו.

אמר רבי יהושע בן לוי הרואה את הקשת בענן צריך שיפול על פניו (לפי שהוא מראה כבוד ה׳) שנאמר כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בֶעָנָן... וָאֶרְאֶה וָאֶפֹּל עַל־פָּנַי, לייטי עלה במערבא, משום דמחזי כמאן דסגיד לקשתא. אבל ברוכי ודאי מברך. מאי מברך? ברוך זוכר הברית. **במתניתא תנא** נאמן בבריתו וקיים במאמרו. **אמר רב פפא** הלכך נימרינהו לתרוייהו ברוך זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו (**כתבו התוס׳** אומר ר״י דאין חותמין בברוך בברכה זו כדין ברכה קצרה). **פסק הש״ע** הרואה הקשת, אומר בא״י אמ״ה זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו ואסור להסתכל בו ביותר (הגיגה טז) או״ח (רכט,א). **כתב פסקי תשובות** גם בקשת שלנו, שהוא תופעה טבעית על ידי שניצוצות מי הגשם מתנקשים עם קרני השמש, מכל מקום מברכים עליה הברכה האמורה ואסור להסתכל בה הרבה, כי אין טבע בעולם אלא למראית עין, והכל בהשגחה פרטית מאת מסבב הסיבות שיתגלה הקשת הטבעית בעולם ובמקום ההוא, כדי לעורר עי״כ מדת הרחמים בעת דין ולהגן על החיים.

איתא במשנה ׳על ההרים ועל הגבעות... מעשה בראשית׳ אטו כל הני דאמרן עד השתא (זיקין, זועות...) לאו מעשה בראשית נינהו, והכתיב בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה? **אמר אביי** כרוך ותני (ועל

כולם שתי ברכות הללו) **רבא אמר** התם (זיקין, זועות...) מברך תרתי ברוך שכחו מלא עולם ועושה מעשה בראשית (**כתב הרא"ש** פירוש הי מינייהו דבעי) הכא (הרים וגבעות) עושה מעשה בראשית איכא, שכחו מלא עולם ליכא. **פסק השו"ע א.** ...ועל רעדת הארץ ועל הברקים ועל הרעמים ועל רוחות שנשבו בזעף, על כל א' מאלו, אומר בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית, ואם ירצה יאמר בא"י אמ"ה שכחו וגבורתו מלא עולם (**כתב הט"ז** והמנהג לומר על הרעמים שכחו וגבורתו ועל הברקים עושה מעשה בראשית ואיני יודע טעם לזה אולי שהרעמים מראים כח משא"כ בברקים) או"ח (רכז,א) **ב.** על ימים ונהרות, הרים וגבעות ומדברות, אומר בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית או"ח (רכח,א).

אמר רבי יהושע בן לוי הרואה רקיע בטהרתה אומר ברוך עושה בראשית (שכך היתה ברייתו, ואחר כך כסוהו עננים). אימתי? **אמר אביי** כי אתא מטרא כולי ליליא, ובצפרא אתא אסתנא (רוח צפונית), ומגליא להו לשמיא. ופליגי דרב חסדא דאמר מיום שחרב בית המקדש לא נראית רקיע בטהרתה, שנאמר אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם.

[**דף נט ע"ב**] **תנו רבנן** הרואה חמה בתקופתה (מקום שהיא חוזרת שם לתחלת היקפה, היא שעת תליית המאורות, ומאז התחילה להקיף ולשמש) לבנה בגבורתה (**ביאר הרמב"ם ברכות פי' י סעי' יח'** בזמן שתעמוד הלבנה בראש חדש, בתחלת מזל 'טלה', ואינה נוטה לא לצפון ולא לדרום. **בשערי תשובה (רכט,א)** הביא שבזמנינו אין מברכים ברכה זו על לבנה בגבורתה ועל מזלות כסדרן, כיון שחשבון זה אינו ידוע אלא לבקיאים בחכמת התכונה) וכוכבים במסילותם (כשאחד מכוכבי הלכת, מאדים, כוכב, צדק, נגה, ושבתאי, חוזר לתחלת מזל 'טלה', ואינו נוטה ממנו לצפון ודרום) ומזלות כסדרן (בשעה שהם מופיעים במקום שבו נתלו בעת בריאת העולם) אומר ברוך עושה בראשית. ואימת הוי (אחמה בתקופתה קאי)? **אמר אביי** כל עשרים ושמונה שנין, והדר מחזור (כשחוזר מחזור גדול של חמה להיות תקופה נופלת בשעת תליית המאורות) ונפלה תקופת ניסן בשבתאי, באורתא דתלת נגהי ארבע (שהעריב שמשו של שלישי בשבת ויתחיל ליל רביעי. **שבתאי** שם שעה ראשונה של ליל רביעי, שבאותה שעה נתלו מאורות, ושבע שעות הן וחוזרות חלילה שצ"ם הנכ"ל, תמצא בהקף סדרן של עולם. **סימני שעות תחלת הלילות** כצנ"ש חל"ם מוצאי שבת כַּוכב, תחלת ליל שני צַדק, תחלת ליל שלישי נַוגה, תחלת ליל רביעי שַבתאי, תחלת ליל חמישי חַמה, תחלת ליל ששי לַבנה, תחלת ליל שבת מַאדים, **וסדר תחלת הימים כעלות השחר** חל"ם כצנ"ש. ותקופה מושכת מחברתה שבע שעות ומחצה, כלומר מתאחרת אחר היום והשעה שנפלה בה חברתה שבע שעות ומחצה, הרי שלשים שעות לארבע תקופות, הרי יום ורביע לשנה, לארבע שנים חמשה ימים, למדת שאין תקופה נופלת בתחלת הלילה אלא לסוף ארבע שנים, שהוא מחזור קטן, ושבעה מחזורים קטנים למחזור גדול, הרי שאינה באה לתחלת ליל רביעי, אלא מעשרים ושמונה שנים לעשרים ושמונה שנים, בראש כל מחזור קטן באה לתחלת הלילה, ובראש מחזור הגדול באה לתקופה הראשונה שהוא תחלת ליל רביעי). **פסק השו"ע** הרואה חמה בתקופתה, והוא מכ"ח לכ"ח שנה, והתקופה בתחלת ליל ד', כשרואה אותה ביום ד' בבוקר, אומר ברוך עושה בראשית וכן מברך ג"כ כשרואה לבנה בטהרתה (**מ"ב** וכהיום אין נוהגין העולם בזה), וכוכבים במשמרותם, ומזלות בעתם דהיינו כשתחזור הלבנה בתחלת מזל טלה בתחלת החדש ולא תהיה נוטה לא לצפון ולא לדרום, וכן כשיחזרו כל כוכב מחמשה הנשארים לתחלת מזל טלה ולא יהא נוטה לא לצפון ולא לדרום, וכן בכל עת שיראה מזל טלה עולה מקצות המזרח או"ח (רכט,ב).

איתא במשנה 'רבי יהודה אומר הרואה הים לפרקים' עד כמה? **אמר רב יצחק** עד שלשים יום (**הרא"ש כתב** שמכאן נלמד לשיעור הזמן הנצרך לכל ברכות הראיה, שאינו מברך אלא אחר ל' יום). **פסק השו"ע א.** כל ברכות הראייה, אם חזר וראה אותו דבר בתוך ל' יום, אינו חוזר ומברך או"ח (רכד,יג). **ב.** ועל הים הגדול, והוא הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים, אומרים בא"י אמ"ה עושה הים הגדול או"ח (רכח) **הרמב"ם פסק** כר' יהודה שעל הים הגדול מברך ברכה בפני עצמה, **והטור תמה עליו** שהיה לו לפסוק כת"ק **תירץ הבית יוסף** יש לומר דאפשר שסובר דרבי יהודה לא בא לחלוק אלא לפרש. * **המעיין** בבית יוסף יראה שהבית יוסף מביא את תשובת הרא"ש שבה מסביר למסקנה שים הגדול הוא ים האוקיינוס, ולכן תמוהים דבריו שפירש כאן דמיירי בים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים

כתב המ"ב הרבה אחרונים פליגי על המחבר וס"ל דדוקא על ים אוקינוס שהוא הים הגדול שבכל הימים שמקיף את כל העולם עליו קבעו ברכה בפני עצמו מפני גדלו.

מאי חדקל? **אמר רב אשי** שמימיו חדין (חריפין) וקלין (לשקול במאזנים **הגר"א ביאר** חריפין מועילים להריפות הבנת השותה, קלין מועילים שיבין בנקל) מאי פרת? שמימיו פרין ורבין. **ואמר רבא** האי דחריפי בני מחוזא משום דשתו מיא דדגלת, האי דגיחורי משום דמשמשי ביממא (לפיכך בניהן אדומין כאדמומית היום) והאי דניידי עינייהו משום דדיירו בבית אפל.

איתא במשנה 'על הגשמים' ועל הגשמים הטוב והמטיב מברך, והאמר רבי אבהו מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה (שהמים קבוצין על הארץ, וכשהטפה נופלת עליהן טפה תחתונה בולטת לקראתה) מאי מברכין, אמר רב יהודה מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו, ורבי יוחנן מסיים בה הכי אילו פינו מלא שירה כים וכו' אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו... עד תשתחוה, בא"י רוב ההודאות. רוב ההודאות ולא כל ההודאות? **אמר רבא** אימא האל ההודאות. אמר רב פפא הלכך נימרינהו לתרוייהו רוב ההודאות והאל ההודאות (**הסביר רבינו יונה** צריך לומר תרוייהו, משום שהאומר רק 'רוב ההודאות' נשמע כאילו רק ברוב הודאות יש להודות, ולא בכולן. ואילו יאמר רק 'אל ההודאות' יראה כאומר שרק מקצת הודאות יש לו, לכך יאמר תרוויהו. **כתבו התוס'** לפיכך תקנו בישתבח אחר סיום הברכה בא"י אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות כי גדול בתשבחות משמע שממעטו כי הכא שאומר רוב ההודאות) ואלא קשיא? לא קשיא, הא דשמע משמע (הטוב והמטיב) הא (מודים אנחנו לך) דחזא מחזי. דשמע משמע היינו בשורות טובות, ותנן על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב? **אלא** אידי ואידי דחזי מחזי, ולא קשיא, הא דאתא פורתא (מודים אנחנו לך) הא דאתא טובא (הטוב והמטיב) **ואיבע"א** הא והא דאתא טובא, ולא קשיא, הא דאית ליה ארעא (הטוב והמטיב, שהטיב לו), הא דלית ליה ארעא. אית ליה ארעא הטוב והמטיב מברך, והא תניא בנה בית חדש (שכולו שלו) וקנה כלים חדשים אומר ברוך

שהחיינו והגיענו לזמן הזה [**בשו"ת הרשב"א ח"א סי' רמה כתב** שרק על דבר הבא מזמן לזמן, כגון מועדות יש חובה לברך שהחיינו, ואילו בסוגיין מדובר על ברכת רשות. וכן הביא הסמ"ג בשם רב שרירא גאון. **ועוד כתב בח"א סי' רנ** שגם ברכת שהחיינו על פרי המתחדש, אינה אלא רשות. **אך כל הפוסקים** סתמו כסוגיין, **והבה"ל סי' רכג ד"ה** ביאר שחכמים קבעו שבפרטים המוזכרים בסוגיין יש לאדם שמחת הלב, ועליה מברך אף שאינם באים מזמן לזמן] שלו ושל אחרים אומר הטוב והמטיב? לא קשיא, הא דאית ליה שותפות, הא דלית ליה שותפות (הכי פירושו תירוצא דשנינן קאי בדוכתיה, מודים אנחנו לך בדלית ליה ארעא, הטוב והמטיב בדאית ליה, ודקא קשיא לך בנה בית חדש אומר שהחיינו, לא קשיא, ההוא דבנה בית חדש שאין לו שותפות בה ועליה מברך שהחיינו, אבל גשמים בדאית ליה ארעא טובה שיש לו שותפות בה היא, שהרי כל מי שיש לו קרקע שותף עמו בטובה זו) והתניא (בניחותא) קצרו (כללו) של דבר על שלו הוא אומר ברוך שהחיינו וקיימנו, על שלו ועל של חבירו אומר ברוך הטוב והמטיב.

וכל היכא דלית לאחרינא בהדיה לא מברך הטוב והמטיב, והתניא, אמרו ליה ילדה אשתו זכר, אומר ברוך הטוב והמטיב? התם נמי, דאיכא אשתו בהדיה, דניהא לה בזכר. תא שמע מת אביו והוא יורשו, בתחלה אומר ברוך דיין האמת ולבסוף הוא אומר ברוך הטוב והמטיב [**בגשר החיים** (יח,ב) כתב שימתין ולא יברך אלא אחר שיצא מאנינותו אך **בהליכות שלמה (כג,לג)** דחה שיכול לברכה כמו 'דיין האמת', כי כשם שמצדיק עליו את הדין כך צריך להזכיר את חלק הטוב שבדין]? התם נמי, דאיכא אחי דקא ירתי בהדיה. תא שמע שינוי יין (שתה יין בסעודה והביאו לו יין אחר טוב מן הראשון) אינו צריך לברך (בורא פרי הגפן) שינוי מקום (יצא מכאן והלך לבית אחר והביאו לו יין) צריך לברך. ואמר רבי יוסף בר אבא אמר רבי יוחנן אע"פ שאמרו שינוי יין אינו צריך לברך, אבל אומר ברוך הטוב והמטיב [**כתבו התוס'** אבל אשינוי לחם ואשינוי בשר אין מברכין הטוב והמטיב, דדווקא על יין דאית ביה תרתי דסעיד ומשמח מברכין הטוב והמטיב (אמנם הר"ן בפסחים כ' הביא בשם הראב"ד שמברך גם על שינוי וכיבוי לחם לו בשר. ונחלקו עמו חכמי הצרפתים, ואמרו שלדך העולם לאכול משני מיני לחם, וכשבדך המוציא כבר היתה דעתו

על שני המינים). **ופרשב"ם** (פסחים קא.) דדוקא כשהאחרון משובח יותר מברכים הטוב והמטיב **וכן משמע בירושלמי. ור"ת פי'** דאפי' אין האחרון חשיב רק שלא ישתנה לגריעותא יותר מדאי ומביא ראיות לדבריו]? **התם נמי, דאיכא בני חבורה דשתו בהדיה** (**כתבו התוס'** וה"ה אם אשתו ובניו עמו, אבל יחיד לא, ואפילו שהחיינו אין מברך יחיד על שינוי יין, דלא אשכחן יחיד שמברך שהחיינו רק אחדתא). **פסק השו"ע א.** אם היו בצער מחמת עצירת גשמים וירדו גשמים, מברכים עליהם אף ע"פ שלא ירדו עדיין כדי רביעה, משירדו כ"כ שרבו על הארץ שיעלו (**הגה** עליהם) אבעבועות מן המטר וילכו זה לקראת זה. [**הגה** ומה שאין אנו נוהגים בזמן הזה בברכת הגשמים, משום דמדינות אלו תדירים בגשמים ואינן נעצרין כל כך (**כתב ביאו"ח** הרמב"ם לא הזכיר 'אם היו בצער' ומ"מ מסתברא לכאורה דגם הוא מודה דדוקא באופן זה, דהא במשנה איתא על הגשמים ועל בשורות טובות וכו' ואיתא בגמרא דברישא מיירי דחזי מחזי דאי שמע משמע שירדו גשמים היינו בשורות טובות ובודאי מסתברא דבשורה טובה לא נקרא רק כשהיו בצער מתחלה)] או"ח (רכא,א). **ב.** ומה מברך, אם אין לו שדה אומר מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו ואלו פינו מלא שירה כים וכו' עד הן הם יודו ויברכו את שמך מלכנו, וחותם בא"י אל רוב ההודאות ואם יש לו שדה בשותפות עם אחר, מברך הטוב והמטיב ואם אין לו שותף בשדה, מברך שהחיינו. (**הגה** י"א דהשומע שירדו גשמים מברך הטוב והמטיב) או"ח (רכא,ב). **הרמ"א** פסק כדברי הרשב"א, שכתב 'אפשר לומר דלמסקנא נמי היכא דשמע ולא חזא מברך הטוב והמטיב'. **ג.** על שמועות שהם טובות לו לבדו, מברך שהחיינו, ואם הן טובות לו ולאחרים, מברך הטוב והמטיב או"ח (רכב,א). **ד.** ילדה אשתו זכר (**כתב ערוה"ש** אבל בלידת נקבה אין מברכין לפי שאין בזה שמחה כל כך. **כתב המ"ב** מדסתמו הפוסקים משמע דאפילו היו לו כמה זכרים ותאב שיולד לו בת כדי שיקיים מצות פו"ר אפ"ה אם נולד בת אין מברך ע"ז (**שעה"ל** ומפקל להטעם משום למשקו שמינה מצוות על פריה ורביה לעולם ניחא לה בזכר) ומ"מ נ"ל פשוט דבפעם ראשון כשרואה אותה מברך ברכת שהחיינו דמי גרע ממי שרואה את חברו לאחר ל' יום ושמח בראייתו דמברך שהחיינו) מברך הטוב והמטיב, וגם היא צריכה לברך כן [**הגה** ואם מתה אשתו בלידתה, מברך שהחיינו, דהא ליכא הטבה לאחריני, וכן אם מת האב קודם שילדתו, היא מברכת שהחיינו. ויש שכתבו שנהגו להקל בברכה זו, שאינה חובה אלא רשות (**מ"ב** פי' בברכת שהחיינו מפני שהיא רק רשות שעיקר ברכת שהחיינו נתקן על דבר הבא מזמן לזמן כמועדים וכדומה ומזה נתפשט שרבים מקילים בכל הברכות כיוצא באלו אבל אינו נכון דמאי דאיתמר בגמרא שהיא רשות איתמר), ומזה נתפשט שרבים מקילים באלו הברכות] או"ח (רכג,א). **כתב הבא"ח (ש"ר ראה ס"ח)** לא נהגו העולם לברך ברכה זו, ורק נהגו שהאב יברך שהחיינו בשעת המילה. וכ"כ עוד אחרונים * ברכת הטוב והמטיב על היין עיין כל סימן קע"ה.

איתא במשנה 'בנה בית חדש וקנה כלים חדשים' **אמר רב הונא** לא שנו אלא שאין לו כיוצא בהן, אבל יש לו כיוצא בהן אינו צריך לברך. **ורבי יוחנן אמר** אפילו יש לו כיוצא בהן (מירושה, הואיל ולענין קניה חדש היא אצלו) צריך לברך. [**דף ס ע"א**] מכלל דכי קנה וחזר וקנה דברי הכל אין צריך לברך (דהא רבי יוחנן לא אמר צריך לברך אלא משום דלענין קנייה חדש הוא) **ואיכא דאמרי, אמר רב הונא** לא שנו אלא שלא קנה וחזר וקנה, אבל קנה וחזר וקנה אין צריך לברך. **ורבי יוחנן אמר** אפילו קנה וחזר וקנה צריך לברך [**כתבו התוס'** והלכתא כר' יוחנן אליבא דלישנא בתרא דקי"ל כרבי יוחנן לגבי דרב מכ"ש דלגבי רב הונא **ואומר ר"י** דוקא בבגדים חשובים דומיא דבית חדש נקט כלים חדשים, אבל שאינם חשובין כ"כ כמו מנעלים ואנפליאות וחלוק וכיוצא בהן אין צריך לברך (**הרא"ש כתב** 'ילמה לי שהכל לפי מה שהוא, שיש עני שהוא שמח בחלוקו, יותר ממה שהעשיר שמח בכלים חשובים') בירושלמי א"ר חייא בר אבא לא סוף דברים חדשים אלא אפי' שחקים כאילו חדשים הן] מכלל דכי יש לו וקנה דברי הכל צריך לברך (דהא רב הונא לא אמר אין צריך לברך אלא דקנה וחזר וקנה, דליכא חדוש כלל, אבל יש לו וקנה דאיכא חדוש מודה הוא דצריך). **פסק השו"ע** בנה בית חדש, או קנה כלים חדשים, אפילו היה לו כיוצא באלו תחלה, או קנה וחזר וקנה, מברך על כל פעם, שהחיינו, ולאו דוקא חדשים דהוא הדין לישנים, אם הם חדשים לו, שלא היו אלו שלו מעולם, ולא אמרו חדשים אלא לאפוקי אם מכרן וחזר וקנאן או"ח (רכג,ג). **פסק** כר' יוחנן אליבא דלישנא קמא. **כתב פסקי תשובות** שרבים נוהגים שלא לברך שהחיינו על בית חדש (כמ"ח, כה"ח) אך גם לנוהגים כן נכון שיעשו סעודה לאוהביהם וקרוביהם ויודו

להשי"ת על חסדיו, ויברכו בעת הסעודה שהחיינו על פרי חדש ויכוונו על דירתם החדשה, ובארץ ישראל יש לסעודה הזאת דין סעודת מצוה, ולדעת הרמב"ן מצוות ישוב ארץ ישראל נוהגת מן התורה גם בזה"ז.

איתא במשנה 'מברך על הרעה מעין על הטובה' היכי דמי, כגון דשקל בדקא בארעיה, אע"ג דטבא היא לדידיה, דמסקא ארעא שירטון ושבחא, השתא מיהא רעה היא (שמחבלת תבואה של שנה זו, ומברך ברוך דיין האמת). 'ועל הטובה שהיא מעין הרעה יברך הטוב והמטיב' היכי דמי, כגון דאשכח מציאה, אע"ג דרעה היא לדידיה, דאי שמע בה מלכא שקיל לה מיניה השתא מיהא טובה היא. **פסק השו"ע** מברך על הטובה הטוב והמטיב אע"פ שירא שמא יבא לו רעה ממנו, כגון שמצא מציאה וירא שמא ישמע למלך ויקח כל אשר לו, וכן מברך על הרעה ברוך דיין האמת אע"פ שיבא לו טובה ממנו, כגון שבא לו שטף על שדהו אע"פ שכשיעבור השטף היא טובה לו, שהשקה שדהו או"ח (רכב,ד).

איתא במשנה 'היתה אשתו מעוברת... הרי זו תפלת שוא' ולא מהני רחמי, מתיב רב יוסף וְאַחַר יָלְדָה בֵּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ דִּינָה, מאי ואחר, אמר רב לאחר שדנה לאה דין בעצמה ואמרה שנים עשר שבטים עתידין לצאת מיעקב, ששה יצאו ממני, וארבעה מן השפחות הרי עשרה, אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות מיד נהפכה לבת [**בתרגום יונתן** (**בראשית ל,כא**) מצינו שהתחלפו עובריהם במעיהם, ויוסף שהיה במעי לאה עבר לרחל ודינה שהיתה במעי רחל עברה ללאה] **שנאמר** 'ותקרא את שמה דינה'? **אין מזכירין מעשה נסים** (ק"ל, ואיך לאה התפללה? **בגבורת ארי כתב** שאדם גדול וחסיד יכול להתפלל לנס, כמבואר בסוגיין שלאה התפללה לנס. ויתכן עוד, שלאה רק דנה דין בעצמה ולא התפללה, אך רש"י **בראשית** (**ל,כא**) כתב שלאה 'התפללה עליו ונהפך לנקבה'). **ואיבע"א** מעשה דלאה בתוך ארבעים יום הוה, כדתניא שלשה ימים הראשונים יבקש אדם רחמים שלא יסריח (הזרע, אלא יקלוט ויהיה ולד, ולאחר שלשה ימים אם לא קלט כבר הסריח, ואין תפלה מועלת)

ס.

משלשה ועד ארבעים יבקש רחמים שיהא זכר, מארבעים יום ועד שלשה חדשים יבקש רחמים שלא יהא סנדל (שלא תתעבר אשתו ולד אחר, ויהיה פוחת צורתו של ראשון) משלשה חדשים ועד ששה יבקש רחמים שלא יהא נפל, משששה ועד תשעה יבקש רחמים שיצא בשלום. ומי מהני רחמי (תפלה לזכר אפילו בתוך ארבעים יום) והאמר רב יצחק בריה דרב אמי איש מזריע תחלה יולדת נקבה, אשה מזרעת תחלה יולדת זכר, שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר? הכא במאי עסקינן כגון שהזריעו שניהם בבת אחת. **פסק השו"ע** המתפלל על מה שעבר, כגון שנכנס לעיר ושמע קול צוחה בעיר, ואמר יה"ר שלא יהא קול זה בתוך ביתי או שהיתה אשתו מעוברת אחר מ' יום לעיבורה, ואמר יה"ר שתלד אשתי זכר, ה"ז תפלת שוא או"ח (רל,א). **כתב מג"א** דתוך מ' יום מועיל תפלה. **והסביר מחה"ש** שמא הזריעו האיש והאשה בבת אחת.

איתא במשנה 'היה בא בדרך ושמע קול צוחה' **תנו רבנן** מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר, אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי. ועליו הכתוב אומר מִשְּׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא נָכוֹן לִבּוֹ בָּטֻחַ בַּה' (לכאורה יש לשאול מניין מובטח הוא? **ביערות דבש** (**ח"א,ז**) **ביאר** שהלל הרגיל את אנשי ביתו בהנהגה ישרה, כי כאשר יקרה שום אסון ודבר צער ומחריד, לבל יצטערו ולבל יקוננו, אלא יקבלו הכל באהבה, וכיון ששמע קול צוחה היה מובטח שאין זה מביתו **ובאמרי נעם דחה הגר"א** פירוש זה שהרי הביאו מקרא 'משמועה רעה לא ייראו' אלא צ"ל דבאמת הכי פירושו דהוא היה בטוח בה' שלא תבוא לו צרה בתוך ביתו ומה שמצינו כמה צדיקים שהיה להם צרות י"ל דהכל לפי אומץ הלב בבטחונו על ה' וכמ"ש חולין ז שאני ר' חנינא דנפיש זכותיה. **החזו"א אמונה ובטחון** (ב,ז) מסביר שלפעמים הקב"ה נותן בלב הבוטח כעין נבואה שיהיה טוב, ולפי ביאורו יש כאן הסבר שלישי. * **החזו"א** (**ב"כ ה,יח**) **כתב** שההשגחה על האדם היא כפי מדת בטחונו, והאינו בטוח נתון למקרי הטבע) **אמר רבא** כל היכי דדרשת להאי קרא, מרישיה לסיפיה מדריש מסיפיה לרישיה מדריש. מרישיה לסיפיה מדריש משמועה רעה לא ייראו, מה טעם, נכון לבו בטח בה'. מסיפיה לרישיה מדריש נכון לבו בטח בה' משמועה רעה לא ייראו.

ס.

ההוא תלמידא דהוה קא אזיל בתריה דרבי ישמעאל ברבי יוסי בשוקא דציון. חזייה דקא מפחיד, אמר ליה חטאה את דכתיב פָּחֲדוּ בְּצִיּוֹן חַטָּאִים. אמר ליה והכתיב אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד? אמר ליה ההוא בדברי תורה כתיב (שמא תשתכח ממנו, שמתוך כך הוא מחזיר לשנותם תמיד).

תנו רבנן, בכניסתו מהו אומר יר"מ ה' אלהי שתכניסני לכרך זה לשלום. נכנס אומר, מודה אני לפניך ה' אלהי שהכנסתני לכרך זה לשלום. בקש לצאת, אומר יר"מ יאו"א שתוציאני מכרך זה לשלום. יצא אומר, מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום, וכשם שהוצאתני לשלום כך תוליכני לשלום, ותסמכני לשלום, ותצעידני לשלום, ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך.

אמר רב מתנא לא שנו (שמתפללין כן) אלא בכרך שאין דנין (במשפט) והורגין בו (שלא בדין), אבל בכרך שדנין והורגין בו לית לן בה (אין מקום לתפלה זו, אלא יזהר בעצמו שלא יפשע, וממילא לא יענישוהו. ואם כבר פשע, אין לו ליכנס למקום זה, ולא יבא לידי סכנה) **איכא דאמרי, אמר רב מתנא** אפילו בכרך שדנין והורגין בו, זימנין דלא מתרמי ליה אינש דיליף ליה זכותא. **פסק השו"ע** הנכנס לכרך (מ"ב דוקא לכרך דשם מצויים ממונים רעים ומחפשים עלילות אבל לעיר קטנה א"צ לומר כשנכנס לה ולא אח"כ כשיצא ממנה, אלא אח"כ כשמחזיק בדרך אומר תפלת הדרך משום סכנת דרכים) אומר יר"מ ה' אלהינו שתכניסני לכרך הזה לשלום. נכנס בשלום, אומר מודה אני לפניך ה' אלהינו שהכנסתני לכרך הזה לשלום. בקש לצאת, אומר יר"מ ה' אלהינו שתוציאני מכרך זה לשלום. יצא בשלום, אומר מודה אני לפני ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום וכשם שהוצאתני לשלום כן תוליכני לשלום וכו', עד בא"י שומע תפלה או"ח (רל,א).

תנו רבנן הנכנס לבית המרחץ (בזמנם היה המרחץ מקום סכנה, מפני האש שהבעירו תחת מקום המים **המהרש"א** הוסיף טעם אחר, כי האדם עומד בו ערום מן המצוות, ולפיכך יש לו להתפלל, שלא יזכרו אז עוונותיו, משום שאין שם בידו מצוות שיגנו עליו מפני עונש) אומר יר"מ ה' אלהי שתצילני מזה וכיוצא בו, ואל יארע בי דבר קלקלה ועון, ואם יארע בי דבר קלקלה ועון תהא מיתתי כפרה לכל עונותי. **אמר אביי** לא לימא אינש הכי, דלא לפתח פומיה לשטן [**המג"א** (**רלט,ז**) נקט שחשש זה הוא רק במקום סכנה] דתנא משמיה דרבי יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן. אמר רב יוסף מאי קראה דכתיב כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ, מאי אהדר להו נביא שִׁמְעוּ דְבַר־ה' קְצִינֵי סְדֹם... כי נפיק מאי אומר? אמר רב אחא מודה אני לפניך ה' שהצלתני מן האור. רבי אבהו על לבי בני, אפחית בי בני מתותיה, אתרחיש ליה ניסא קם על עמודא שזיב מאה וחד גברי בחד אבריה (בזרועו החזיק אחד או שנים, וזה בזה החזיקו עד מאה ואחד) אמר היינו דרב אחא (דבעי אודויי שהוצאתני לשלום) דאמר רב אחא הנכנס להקיז דם אומר [**המג"א** (**רל,ו**) **כתב** שיאמר כך בבואו לעסוק בכל ענין רפואי] יר"מ ה' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני, כי אל רופא נאמן אתה ורפואתך אמת (**בשפתי חכמים ביאר** שמרפא בלא ליטול שכר, **ובכן יהוידע כתב** שבידי אדם רפואה אחת מזיקה לרפואה אחרת, והקב"ה מרפא כמה מחלות בבת אחת) לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאות (כלומר לא היה להם לעסוק ברפואות אלא לבקש רחמים) אלא שנהגו [**הרמב"ן** (**ויקרא כו,יא**) **ביאר** שאילו לא היו נוהגים להשתמש ברפואות היה האדם נחלה רק כפי שמגיע לו בעונש חטאו, והיה מתרפא ברצון ה', אבל כיון שנהגו ברפואות, הניחם ה' למקרי הטבע]. אמר אביי לא לימא אינש הכי, דתני דבי רבי ישמעאל וְרַפֵּא יְרַפֵּא מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות (**הרמב"ן כתב** לא נתנה התורה רשות לחולה להתרפאות, אלא כוונת התורה שאם החולה בא להתרפאות, כי נוהג ברפואות ואינו מעדת הבוטחים בה' שחלקם בחיים אין לרופא לאסור עצמו מרפואתו, ואין לו לחשוש שמא ימות בידו, כי הוא בקי ברפואה, וגם אין לו לומר שה' לבדו רופא כל בשר, כי כיון שנהגו ברפואות, הניחם ה' למקרי הטבע. **כתב הברכי יוסף סימן שלו סק"ב** ונראה דהאידנא אין לסמוך על הנס, וחייב החולה להתנהג בדרך העולם לקרות רופא שירפאנו, ולאו כל כמיניה לשנות סוגיין דעלמא ולומר כי הוא גדול מכמה חסידי הדורות שנתרפאו על ידי רופאים, וכמעט איסור יש בדבר, אי משום יוהרא, ואי משום לסמוך אניסא במקום סכנה ולהזכיר עונותיו בשעת חוליו, אמנם

ינהוג כדרכן של בני אדם וארח כל ארעא להתרפאות על ידי רופא ולבו בל עמו, רק ידבק בקונו למתקף ברחמי בכל לב ובו יבטח דוקא) כי קאי מאי אומר? **אמר רב אחא** ברוך רופא חנם. **פסק הש"ע א.** נתנה התורה רשות לרופא לרפאות. ומצוה היא. ובכלל פיקוח נפש הוא (**כתב הט"ז** קשה כיון דבאמת מצוה היא למה קרי לה תחלה רשות, **ונראה** דהכי הוא כוונת הענין זה דרפואה האמיתית היא ע"פ בקשת רחמים דמשמיא יש לו רפואה כמ"ש מחצתי ואני ארפא אלא שאין האדם זוכה לכך אלא צריך לעשות רפואה על פי טבע העולם והוא יתברך הסכים על זה ונתן הרפואה ע"י טבע הרפואות וזהו נתינת רשות של הקדוש ב"ה). ואם מונע עצמו, הרי זה שופך דמים, ואפילו יש לו מי שירפאנו, שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות. ומיהו לא יתעסק ברפואה אא"כ הוא בקי, ולא יהא שם גדול ממנו, שאם לא כן, הרי זה שופך דמים... יו"ד (שלו,א). **ב.** הנכנס להקיז דם (**מ"ב** וה"ה בכל מידי דרפואה יאמר זה. ולא יחשוב שתהיה איזה דבר לו רפואה אלא ע"י הבורא ית"ש ולכן ע"י תפלה זו ישים בטחונו בו ויבקש ממנו שתהיה לו לרפואה) אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנם אתה. ולאחר שהקיז, יאמר 'ברוך רופא חולים' או"ח (רל,ד).

[דף ס ע"ב] הנכנס לבית הכסא, אומר התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון, תנו כבוד לאלהי ישראל, הרפו ממני עד שאכנס ואעשה רצוני ואבא אליכם. **אמר אביי** לא לימא אינש הכי, דלמא שבקי ליה ואזלי. אלא לימא שמרוני שמרוני (**הגר"א ביאר** שכפילות הלשון היא משום ששני מלאכים מלוים אותו, אחד מימין ואחד משמאל **והמהרש"א ביאר** שמבקש על ההווה, שישמרוהו ממזיקין בבית הכסא, ועל העתיד, שלא יעזבוהו אחר שיצא) עזרוני עזרוני, סמכוני סמכוני, המתינו לי המתינו לי, עד שאכנס ואצא שכן דרכן של בני אדם (**האבודרהם הביא בשם הריב"ש** שרק מי שהוא ירא שמים ושכינה שורה עליו אומר כן. **וכתב הב"י בסימן ג'** שלכן עכשיו לא נהגו לאומרו. **ובמור וקציעה הקשה** שבכמה מקומות בש"ס מוזכר שמלאכים מלוים כל אדם ואפילו רשע. **לכן ביאר** שנוסח זה נתקן רק בימי הגמרא שהיו בתי הכסא בשדות, והוצרכו לשמירה מהמזיקין השכיחים שם). כי נפיק אומר ברוך אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חללים חללים גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם או אם יסתם אחד מהם אי אפשר לעמוד לפניך. מאי חתים? אמר רב רופא חולים. אמר שמואל קא שוינהו אבא לכולי עלמא קצירי אלא רופא כל בשר. רב ששת אמר מפליא לעשות. אמר רב פפא הלכך נמרינהו לתרוייהו, רופא כל בשר ומפליא לעשות (כנגד שהגוף חלול כמו נאד, והנאד הזה אם יש בו נקב אין הרוח עומד בתוכו, והקב"ה ברא את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים הרבה, ואע"פ כן הרוח בתוכו כל ימי חייו, וזו היא פליאה וחכמה).

הנכנס לישן על מטתו אומר משמע ישראל עד והיה אם שמוע. ואומר ברוך המפיל חבלי שינה על עיני ותנומה על עפעפי ומאיר לאישון בת עין. יר"מ ה' אלהי שתשכיבני לשלום, ותן חלקי בתורתך, ותרגילני לידי מצוה, ואל תרגילני לידי עבירה, ואל תביאני לידי חטא, ולא לידי עון, ולא לידי נסיון, ולא לידי בזיון, וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר הרע ותצילני מפגע רע ומחלאים רעים ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים, ותהא מטתי שלמה לפניך (שלא יהא פסול ורשע בזרעי) והאר עיני פן אישן המות, בא"י המאיר לעולם כולו בכבודו. כי מתער, אומר אלהי נשמה [**הסביר הרא"ש** שברכה זו אינה פותחת ב'ברוך' כי קודם לה מברך 'אשר יצר' ומסמיכה אחריה, **ואילו תוס' לעיל** (יד. , מו.) נקטו שאף כשאינה סמוכה לחברתה, כיון שהיא ברכת הודאה אינה צריכה לפתוח ב'ברוך'. **ובתוס' רא"ש הביא שהראב"ד ביאר** שאומרה מיד בקומו, ונחשבת כסמוכה ל'המפיל' שברך לפני שנתו. **וע"ע כס"מ (נרכות ז,ה)**] שנתת בי טהורה, אתה יצרתה בי, אתה נפחתה בי, ואתה משמרה בקרבי, ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא, כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך ה' או"א רבון כל העולמים אדון כל הנשמות, בא"י המחזיר נשמות לפגרים מתים (**כתב רבינו יונה** שבזמן הגמרא היו קדושים ונזהרו בטהרת ידיהם, יכלו לברך בלא נטילה, אך בזמנינו נהגו לברך כל ברכות אלו רק אחר שנוטל ידיו, משום שכל זמן שאין ידיו נקיות אין לברך ברכה **והרא"ש כתב** כי מלשון הגמרא משמע שיכול לברכם קודם נטילת ידים, ונקט שלא תקנו נטילת ידים אלא לקריאת שמע ותפלה משום שידים עסקניות הן, ואי אפשר שלא יגע במקומות המטונפים בלילה לברך ברכה. **וביאר הגר"א**

שבבקר ודאי צריך ליטול ידיו לפני הברכות, אלא שאינה נחשבת נטילה לברך עליה, כי אינה אלא בכדי להעביר רוח רעה וברכת נטילת ידים דלהלן, נתקנה רק על נטילה לתפלה).

כי שמע קול תרנגולא, לימא ברוך אשר נתן לשכוי (**פירש רש"י** תרנגול **אמנם הרא"ש פירש** שהלב נקרא 'שכוי', והלב הוא המבין ומברך בבקר על בינת הלב, שבה האדם מבחין בין יום ובין לילה, וכיון שגם התרנגול מבין בכך, התקינו לאומרה בשמיעת קול התרנגול) **בינה להבחין בין יום ובין לילה** (**כתבו התוס'** והוא הדין אפילו כי לא שמע, דאין ברכה זו אלא להבחנה על הנאת האורה שתרנגול מבחין והוא נהנה מן האור. **הוסיף הרא"ש** שאינה אלא הודאה למקום שברא לנו כל צרכינו, שאף אם יישן האדם בבית אפל, יבחין בביאת היום על ידי קריאת התרנגול, אבל שאר ברכות השחר, אינו מברך אלא אם נהנה בהנאה שמברך עליה. **אולם שיטת הגאונים** שמברך את כל הברכות אפילו אם לא נהנה, כי נתקנו על סדרו של עולם. **ואילו הרמב"ם נקט** (**תפלה ז,ט**) שבכל הברכות אם לא נהנה לא יברך, והכריע הב"י שיברך בלא שם ומלכות. **אמנם כידוע המנהג כהגאונים**). **כי פתח עיניה, לימא ברוך פוקח עורים. כי תריץ ויתיב, לימא ברוך מתיר אסורים. כי לביש, לימא ברוך מלביש ערומים. כי זקיף, לימא ברוך זוקף כפופים. כי נחית לארעא, לימא ברוך רוקע הארץ על המים. כי מסגי, לימא ברוך המכין מצעדי גבר. כי סיים מסאניה, לימא ברוך שעשה לי כל צרכי. כי אסר המיינה, לימא ברוך אוזר ישראל בגבורה. כי פרים סודרא על רישיה** (**כתבו התוס'** וה"ה לכל כובע ולכל כסוי ודוקא כשנהנה אבל אם אינו נהנה כגון שהוא שוכב על מטתו לא יברך לא זו ולא מלביש ערומים ולא ברכות כיוצא בהן כיון שלא נהנה כדמשמע גבי מי שלא ראה מאורות מימיו דכולי עלמא בעי שיהנה מן האורה) **לימא ברוך עוטר ישראל בתפארה. כי מעטף בציצית, לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית. כי מנח תפילין אדרעיה, לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין. ארישיה, לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין** [**כתבו התוס'** כיון דתחלת הנחתו בזרועו יש לברך להניח, אבל בשל ראש מברך על מצות ולא להניח שכבר התחיל והניח אחד מהם. (ובמנחות לו.) איתא 'לא סח' מברך אחת 'סח' מברך שתים **פירש רש"י** דעל שתי התפילין מברך ברכה אחת אבל אם סח מברך שתים **אמנם תוס' כתבו** ודוחק לומר דלא הוצרכו שתי ברכות אלא כשסח ועבר עבירה. **לכן פר"ת** דעל של ראש שהיא גמר מצוה ועיקרה, דיש בה ד' בתים ושי"ן, מברך על מצות. אבל סח חוזר ומברך 'להניח' גם על של ראש. ולפר"ת אם יניח של ראש לבד מברך שתים על של ראש בלבד] **כי משי ידיה לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים** [**בשו"ת הרשב"א** (**ח"א סי' קצט**) מסביר דטעם נטילת ידים זו משום שנעשה כבריה חדשה, וצריך להודות על שבראנו לכבודו לשרתו, וראוי להתקדש ככהן המקדש ידיו מהכיור קודם עבודתו. **והרא"ש כתב** שלא תקנו נטילת ידים אלא לקריאת שמע ותפלה משום שידים עסקניות הן, ואי אפשר שלא יגע במקומות המטונפים בלילה. **טעם נוסף עפ"י הגמ' בשבת** (**קח:**) משום רוח רעה, **ומובא במ"ב סי' ד סק"ב** היכא דהנטילה הוא משום רוח רעה לבד לא היו מתקנים ע"ז ברכה, לכן אנו צריכים גם לטעמים של הרא"ש והרשב"א].

כי משי אפיה, לימא ברוך המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי, ויר"מ ה' אלהי שתרגילני בתורתך, ודבקני במצותיך, ואל תביאני לא לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון, וכוף את יצרי להשתעבד לך, ורחקני מאדם רע ומחבר רע, ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב בעולמך, ותנני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי, ותגמלני חסדים טובים, בא"י גומל חסדים טובים (**השל"ה ביאר** ש'חסדים טובים' הם כאלו שלא ממעטים תחתיהם מזכויותיו. **וכסידור הגר"א מבואר** שהכוונה לשלול חסד שסופו רע, כמו שנאמר (קהלת ה,יב) יש עושר שמור לבעליו לרעתו) **לעמו ישראל** [תוס' לעיל (מו.) ביארו שהתימה זו היא מעין פתיחת הברכה, כי הכוונה לגמילות חסדים שהקב"ה מעביר שינה מן האדם ומחדש כחו].

איתא במשנה 'חייב אדם לברך' מאי חייב לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה? **אמר רבא** לא נצרכה אלא לקבולינהו בשמחה. אמר רבי לוי מאי קרא חֶסֶד־וּמִשְׁפָּט אָשִׁירָה לְךָ ה' אֲזַמֵּרָה, אם חסד אשירה, ואם משפט אשירה. רבי שמואל בר נחמני אמר מהכא בֵּאלֹהִים אֲהַלֵּל דָּבָר בַּה' אֲהַלֵּל דָּבָר, באלהים אהלל דבר זו מדת פורענות בה' אהלל דבר זו מדה טובה. רבי תנחום אמר מהכא כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם ה' אֶקְרָא, צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא וּבְשֵׁם־ה' אֶקְרָא. ורבנן אמרי מהכא ה' נָתַן וַה' לָקָח יְהִי שֵׁם ה' מְבֹרָךְ.

אמר רב משום רבי מאיר, וכן תנא משמיה דר"ע לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד

רחמנא לטב עביד. כי הא, דר"ע דהוה קאזיל באורחא, מטא לההיא מתא, בעא אושפיזא לא יהבי ליה. אמר כל דעביד רחמנא לטב. אזל ובת בדברא, והוה בהדיה תרנגולא (להקיצו משנתו) וחמרא ושרגא. אתא זיקא כבייה לשרגא, אתא שונרא אכליה לתרנגולא, אתא אריה אכלא לחמרא. אמר כל דעביד רחמנא לטב. ביה בליליא אתא גייסא, שבייה למתא. אמר להו לאו אמרי לכו כל מה שעושה הקב"ה [דף סא ע"א] הכל לטובה (אילו היה נר דלוק היה הגיים רואה אותי, ואילו היה החמור נוער או התרנגול קורא היה הגיים בא ושובה אותי).

אמר רב משום רבי מאיר לעולם יהיו דבריו של אדם מועטין לפני הקב"ה, שנאמר אַל־תְּבַהֵל עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה עַל־הָאָרֶץ עַל־כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעַטִּים (**הסביר מהרש"א** בא לומר דגם אם יבא על האדם מדת פורענות' יהיו דבריו לפני הקב"ה מעטים בבקשת רחמים ולא ידבר בו הרבה ולא יהרהר אחריו והוא רואה מלמעלה ביותר שאפשר דעביד לך דבר זה לטובה. **כתב דברי חמודות (פ"ט סוף אות פד)** שכתב בשתים אני קורא תגר.... **האחד** שמפני שמברכים בענינים הרבה הרי הוא כעול על רובא דרובא וממעטין הכוונה, ואין זה נכון כי טוב מעט בכוונה (וכמ"מל הכסל 'על כן יהיו דבריך מועטים') **ושנית** מי שיש לו לב להבין וללמוד, טוב לו תורת ה' ללמוד ויהי"ה לו די בתפילות המחויבות מאנשי כנסת הגדולה. ובפרק מפנין מוכח דתלמוד תורה כנגד כולם ואפילו נגד תפילה, עכ"ל **העיון יעקב (ברכות נה.) הקשה** דבמסכת ברכות מבואר שהמאריך בתפלתו מאריכים ימיו ושנותיו, ואילו במסכת שבת נאמר על המאריך בתפלתו שמניח חיי עולם ועוסק בחיי שעה **והשיב** במסכת ברכות לא מיירי בת"ח שאין לו להאריך בתפלתו כל כך, משא"כ במסכת שבת מיירי בת"ח).

דרש רב נחמן בר רב חסדא מאי דכתיב וַיִּצֶר ה' אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם בשני יודי"ן שני יצרים ברא הקב"ה, אחד יצר טוב ואחד יצר רע. מתקיף לה רב נחמן בר יצחק אלא מעתה, בהמה דלא כתיב בה וייצר לית לה יצרא, והא קא חזינן דמזקא ונשכא ובעטא? אלא כדרבי שמעון בן פזי, דאמר אוי לי מיוצרי (אם אלך אחריו) ואוי לי מיצרי (אם לא אלך אחריו אוי לי מיצרי המיגעני בהרהורים) אי נמי כדרבי ירמיה בן אלעזר, דאמר דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון, שנאמר אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי.

וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים| אֶת־הַצֵּלָע רב ושמואל חד אמר **פרצוף** (שהילקו הקב"ה לאדם הראשון לשנים, שהיה מתחילה, זכר מכאן ונקבה מכאן) **וחד אמר זנב** (היה לו לאדם הראשון, ונטלו ממנו, וברא מהזנב את חוה. **ביאר הגר"א** שלכל החיות והבהמות יש זנב, כי הזכר והנקב נבראו בנפרד, ורק אדם שנברא תחילה זכר בלבד, כיון שנלקח ממנו הזנב לבנין האשה, נשאר בלא זנב) בשלמא למאן דאמר, פרצוף היינו דכתיב אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי (דו פרצופין שני פרצופין בראו תחלה, אחד מלפניו ואחד מאחריו, וצלחו לשנים ועשה מן האחד חוה) אלא למאן דאמר זנב, מאי אחור וקדם צרתני? כדרבי אמי, דאמר אחור למעשה בראשית וקדם לפורענות. בשלמא אחור למעשה בראשית דלא אברי עד מעלי שבתא, אלא וקדם לפורענות, פורענות דמאי, אילימא פורענות דנחש והתניא, רבי אומר בגדולה מתחילין מן הגדול, ובקללה מתחילין מן הקטן. בגדולה מתחילין מן הגדול דכתיב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל אֶלְעָזָר וְאֶל־אִיתָמָר| בָּנָיו הַנּוֹתָרִים קְחוּ... בקללה מתחילין מן הקטן בתחלה נתקלל נחש, ולבסוף נתקללה חוה, ולבסוף נתקלל אדם? אלא פורענות דמבול, דכתיב וַיִּמַּח אֶת־כָּל־הַיְקוּם| אֲשֶׁר| עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה. ברישא אדם והדר בהמה. בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתיב זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם, אלא למאן דאמר זנב מאי זכר ונקבה בראם? כדרבי אבהו דרמי כתיב זכר ונקבה בראם וכתיב כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם הא כיצד בתחלה עלה במחשבה לבראת שנים, ולבסוף לא נברא אלא אחד. בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתיב וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה, אלא למאן דאמר זנב מאי ויסגר בשר תחתנה (והרי לא נחתך מהאדם אלא הזנב המיותר, ולא נחסר מגופו כלום)? אמר רבי ירמיה לא נצרכה אלא למקום חתך. בשלמא למאן דאמר זנב היינו דכתיב ויבן, אלא למאן דאמר פרצוף מאי ויבן (והלא כבר נבנה)? לכדרבי שמעון בן מנסיא דדרש מאי דכתיב וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים| אֶת־הַצֵּלָע מלמד שקלעה הקב"ה לחוה והביאה

לאדם הראשון, שכן בכרכי הים קורין לקליעתא בנייתא. דבר אחר ויבן, אמר רב חסדא, ואמרי לה במתניתא תנא, מלמד שבנאה הקב"ה לחוה כבנין אוצר, מה אוצר זה קצר מלמעלה ורחב מלמטה, כדי לקבל את הפירות (שאם יהיה קצר מלמטה ורחב מלמעלה תהא התבואה דוחפת את הכתלים מלמעלה לכאן ולכאן, שהמשא מכביד עליהם) אף אשה קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה, כדי לקבל את הולד. וַיְבִאֶהָ אֶל־הָאָדָם אמר רבי ירמיה בן אלעזר מלמד שנעשה הקב"ה שושבין לאדם הראשון (משתדל בחופתו ובזיווגו) מכאן למדה תורה דרך ארץ שיחזור גדול עם קטן בשושבינות ואל ירע לו.

ולמאן דאמר פרצוף הי מינייהו סגי ברישא? אמר רב נחמן בר יצחק מסתברא דגברא סגי ברישא, דתניא לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפילו אשתו (גנאי הדבר) נזדמנה לו על הגשר (**פירש רש"י** אשת איש, והיא לפניו **כתב המהרש"א** שבגשר האיסור רק באשת איש, ולא באשתו, כי בה האיסור רק משום גנאי, ולא הטריחוהו חכמים לזמן מועט) יסלקנה לצדדין (עד שיעבור לפניה) וכל העובר אחורי אשה (**פירש רש"י** אחורי אשת איש **היעב"ץ כתב** לאו דוקא אשת איש, כי כיון שמגבהת בגדיה, גם בפנויה יש חשש הרהור, ולכן בנהר אסור אפילו לעבור באקראי מאחוריה) בנהר (מגבהת בגדיה מפני המים, וזה מסתכל בה) אין לו חלק לעולם הבא [**כתבו התוס'** פי' אם רגיל בכך לפי שיבא לידי נאוף וסופו יורד לגיהנם. **בפמ"ג** (**משב"ז ריש סי' עה**) **נקט** שהאיסור להסתכל במקומות המגולין הוא רק במתכוין להינות בראייתו, ובהכרח שכאן מדובר במגלה מקומות המכוסים, ובהם אסורה אפילו ראיה דרך העברה, ושמא חומר העונש 'שאין לו חלק לעוה"ב' נקבע רק למסתכל במקומות המכוסים ובאשת איש].

תנו רבנן המרצה מעות לאשה מידו לידה כדי להסתכל בה אפילו יש בידו תורה ומעשים טובים כמשה רבינו לא ינקה מדינה של גיהנם, שנאמר יָד לְיָד לֹא־יִנָּקֶה רָע (אפילו כמשה רבינו שקבל תורה מימינו של הקב"ה לא ינקה רע, וקרא באשה משתעי) לא ינקה מדינה של גיהנם.

אמר רב נחמן מנוח עם הארץ היה (לא שמש תלמידי חכמים, שלא למד משנה זו ששנינו לא יהלך אדם אחורי אשה ואפילו היא אשתו) דכתיב וַיֵּלֶךְ מָנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ. מתקיף לה רב נחמן בר יצחק אלא מעתה גבי אלקנה, דכתיב וילך אלקנה אחרי אשתו (**כתבו התוס'** שבוש הוא שאין פסוק זה בכל המקרא ול"ג ליה) וגבי אלישע דכתיב וָיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ, הכי נמי אחריה ממש, אלא אחרי דבריה ואחרי עצתה, הכא נמי אחרי דבריה ואחרי עצתה. אמר רב אשי ולמאי דקאמר רב נחמן מנוח עם הארץ היה (שהלך אחריה ממש) אפילו בי רב (עם תינוקות של בית רבן) נמי לא קרא, שנאמר וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ, ולא לפני האיש.

אמר רבי יוחנן אחורי ארי ולא אחורי אשה, אחורי אשה ולא אחורי עבודה זרה, אחורי עבודה זרה ולא אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין (כיון שאינו נכנס נראה כפורק עול ומבזה בית הכנסת) ולא אמרן אלא דלא דרי מידי, ודליכא פתחא אחרינא ודלא רכיב חמרא ודלא מנח תפילין.

אמר רב יצר הרע דומה לזבוב, ויושב בין שני מפתחי הלב שנאמר זבובי מות יבאיש יביע (מבעבע) שמן רוקח [**כנפש החיים** (**ג,ד**) כתב שעל יצר הטוב אמרו 'לב חכם לימינו', אך יצר הרע יושב באמצע, ולפעמים מזרז את האדם לעשות מצוה, כגון להרבות בהכנות לתפלה כדי שיאחר זמנה, **והחפץ חיים** (**עה"ת, עמ' רא**) כתב שמזרזו למצוה כדי להשקיט בכך את מצפונו שלא ישוב מחטאיו **ויש שביארו** שאחר עשיית מצוה, מגדילה בעיניו כדי שתגאה בה. וזה ביאור התפלה 'והסר שטן מלפנינו ומאחרינו', שלא ימנע ממנו לקיים מצוה, ולא יזרזנו לעשות מצוה לצרכיו. **ועוד בשם החפץ חיים** [**שם עמ' מו**] שהזבוב אין לו בושה או פחד מהאדם, ואף שמגרשו הוא שב, והולך אחריו למקום אחר) ושמואל אמר כמין חטה הוא דומה, שנאמר לפתח חטאת רבץ [**ביאר המהר"ל** (**נתיב כח**) שהחטה והזבוב הם שני הפכים, החטה היא החומר הנקי היותר, ואילו הזבוב הוא הדבר הפחות והשפל ומגונה ביותר. ומחלוקת רב ושמואל, ידועה בין חכמי השכל, כי יש אומרים שהאדם משתוקק אל הפכו, כמו שמי שהוא חם בטבע משתוקק אל הקר, ויש אומרים שאדם אוהב את הדומה לו ונמשך אליו תמיד, ונמצא שרב סובר שיצר הרע דומה לזבוב, כי הדומה מתאוה אל הדומה, ואילו שמואל סובר שיצר הרע דומה לחטה, כי האדם הוא טוב

ונקי והוא דומה לחטה שהיא נקיה, ומצד הנקיות שבו הוא נמשך אל הפכו שהוא יצר הרע הפחות והמזוהם).

תנו רבנן שתי כליות יש בו באדם, אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה. ומסתברא דטובה לימינו ורעה לשמאלו, דכתיב לֵב חָכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ.

תנו רבנן כליות יועצות (את הלב עֲשֵׂה כן) לב מבין (מה יש לו לעשות, אם ישמע לעצת הכליות אם לאו, ומנין שהכליות יועצות שנאמר 'אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי' ומנין שהלב מבין שנאמר 'ולבבו יבין') לשון מחתך (הדבור, להוציא מפיו) פה גומר (הם השפתים, גומר ומוציאו) ושט מכנים ומוציא כל מיני מאכל, קנה מוציא קול [**דף סא ע"ב**] ריאה שואבת כל מיני משקין (אע"פ שהן נכנסין בכרס דרך הושט, הריאה מוצצתן ושואבתן מבעד לדופני הכרס) כבד כועס, מרה זורקת בו טפה ומניחתו, טחול שוחק [**רש"י פירש לשון** שחוק **אך ראבי"ה** (**קס**) כתב שהוא מלשון 'שחיקה'] קרקבן טוחן (המאכל) קיבה ישנה, אף נעור (מקיצו משנתו). נעור הישן, ישן הנעור (שנתחלפה ובאה השינה מן האף והקיבה נעורת) נמוק והולך לו (מתנונה והולך לו ונמשך למיתה) תנא אם שניהם ישנים או שניהם נעורים מיד מת.

תניא, רבי יוסי הגלילי אומר צדיקים יצר טוב שופטן (**פירש רש"י** ומורה להם איך לנהוג **אך המהרש"א כתב** שאין צריך ראיה שהטוב בא מהיצר הטוב, ולהיפך. **ולכן פירש** שהיצר שופטן ממש, יצר הטוב מחייב את הצדיקים בדין אם חטאו, והיצר הרע שופט את הרשעים למיתה) שנאמר וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי. רשעים יצר רע שופטן, שנאמר נְאֻם־פֶּשַׁע לָרָשָׁע בְּקֶרֶב לִבִּי אֵין־פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו, בינונים זה וזה שופטן, שנאמר כִּי־עָמַד לִימִין אֶבְיוֹן לְהוֹשִׁיעַ מִשֹּׁפְטֵי נַפְשׁוֹ (שמע מיניה יש לך אדם שיש לנפשו שני שופטים). אמר רבא כגון אנו בינונים. אמר ליה אביי לא שביק מר חיי לכל בריה.

ואמר רבא לא איברי עלמא אלא לרשיעי גמורי (העולם הזה, שאין להם בעולם הבא כלום, וצריכין ליטול שכרן כאן, כגון אחאב שהיה עשיר מאד, דקאמר ליה בן הדד כספך וזהבך לי הוא) או לצדיקי גמורי (העולם הבא שאין להם בעולם הזה כלום, כגון רבי חנינא בן דוסא שדי לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת) אמר רבא לידע אינש בנפשיה אם צדיק גמור הוא אם לאו (**המהרש"א הסביר** בכך השיב על טענת אביי 'לא שביק מר חיי לכל בריה', ואמר לו מתוך ענוה יודע אני בעצמי שאני בינוני) אמר רב לא איברי עלמא אלא לאחאב בן עמרי העולם הזה ולרבי חנינא בן דוסא העוה"ב.

איתא במשנה 'ואהבת את ה' אלהיך' תניא, רבי אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך, אלא אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר בכל נפשך, ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך [**ביאר הגר"א** שהכוונה שיש אדם שמעדיף לטרוח לקיום מצוה בממונו ולא בגופו, ויש אדם שרוצה יותר לטרוח בגופו מאשר בממונו ולכן הוצרך הכתוב לחייבו בשניהם **הר"ן** (**פסחים כה:**) **כתב** שאדם מחויב למסור את כל ממונו בשביל שלא לעבור על שום לא תעשה שבתורה]. ר"ע אומר בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך.

תנו רבנן פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה, בא פפוס בן יהודה (תנא בדור שלישי לתנאים) ומצאו לר"ע שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה. אמר ליה עקיבא, אי אתה מתירא מפני מלכות, אמר לו אמשול לך משל, למה הדבר דומה לשועל שהיה מהלך על גב הנהר, וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום, אמר להם מפני מה אתם בורחים, אמרו לו מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם. אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה, ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם, אמרו לו אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות, לא פקח אתה, אלא טפש אתה ומה במקום חיותנו אנו מתיראין, במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה [**החפץ חיים** (**נדחי ישראל ו**) **ביאר** שגם דג הניטל מהמים ממשיך לחיות מעט זמן עד שתיבש הלחלוחית שעליו, אך כבר עתה ידוע שהוא עומד למות, וכן הפורש מהתורה אף שהוא ממשיך זמן מועט לעבוד את ה' בקיום המצוות, סופו שיבש ויפסיק גם מהם] אף אנחנו, עכשיו שאנו

יושבים ועוסקים בתורה, שכתוב בה כי הוא חייך וארך ימיך כך, אם אנו הולכים ומבטלים ממנה על אחת כמה וכמה (**המהרש"א הקשה** איך הותר לרבי עקיבא להסתכן כדי ללמד תורה ברבים, והרי ביטול תורה אינו משלש עבירות החמורות שדינם ב"יהרג ואל יעבור". **וביאר בג' אופנים א.** היתה זו שעת השמד, ואז אפילו על מצוה קלה חייב לההרג ולא לעבור. (ולפי כי בשו"ע יו"ד קנז ס"ל מבואר שחיוב מסירת נפש הוא רק אם גזרו על לא תעשה, ואילו לימוד תורה הוא עשה, יתכן שביטול תורה הוא חמור יותר, ולזה תנחומא נח). **ב.** על עבירה בפרהסיא חייב למסור נפשו אף שלא בשעת השמד, משום קידוש ה'. ורבי עקיבא היה מקהיל קהלות ברבים (ולפי שהחיוב הוא רק כאשר כופים אותו לעבור עבירה בפרהסיא, ואילו ר"ע נכנס בסכנה והחל ללמד, יתכן שבשעת גזירה ההמנעות בפרהסיא נחשבת כעבירה בפרהסיא). **ג.** ע"פ תוס' (ע"ז כז:) שגם בשאר עבירות אדם רשאי להחמיר על עצמו וליהרג, ורבי עקיבא רצה לקיים מצוה זו). אמרו לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לר"ע וחבשוהו בבית האסורים, ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו. אמר לו פפוס מי הביאך לכאן, אמר ליה אשריך ר"ע שנתפסת על דברי תורה, אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים. בשעה שהוציאו את ר"ע להריגה זמן ק"ש היה, והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל [**בירושלמי כאן מבואר** שרבי עקיבא התייסר במיתה זו. **אך התשב"ץ (תטו) כתב** שכיון שגמר אדם בדעתו למסור נפשו על קידוש ה', שוב כל מיתה שיעשו לו אינו מרגיש בה כלל] והיה מקבל עליו עול מלכות שמים. אמרו לו תלמידיו רבינו, עד כאן, אמר להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו, היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד. יצתה בת קול ואמרה אשריך ר"ע שיצאה נשמתך באחד. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה זו תורה וזו שכרה? מֻמָתִים יָדְךָ| ה' מֻמָתִים... (מידך היה לו למות, ולא מידי בשר ודם) אמר להם חלקם בחיים (**ביאר המהרש"א** שכרם של הצדיקים לא יהיה בעולם הזה, אלא בעולם הבא שהוא 'ארץ החיים') יצתה בת קול ואמרה אשריך ר"ע שאתה מזומן לחיי העולם הבא (**תוס' בכתובות** (קג:) **כתבו** שכל מקום שנאמר 'מזומן לחיי העולם הבא' היינו בלא דין ובלא יסורין, **ובמכתב מאליהו** (ח"ג 242) **ביאר** שהטעם לכך, כי מדובר באדם שכבר במעלתו הרוחנית בעוה"ז הגיע עד לדרגת עוה"ב).

איתא במשנה 'לא יקל אדם את ראשו (**הרמב"ם בפיה"מ כתב** ש'קלות ראש' הוא צחוק ושעשועים. **והמאירי כתב** דהיינו כגון תספורת או עשיית מי רגלים. **והריטב"א כתב** שהכוונה לעומד ערום מול שער המזרח, אך להפנות כנגדו הוא איסור חמור יותר, כדלהלן) כנגד שער המזרח שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים' **אמר רב** לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה (מקום שיכולין לראות משם הר הבית, ומשם והלאה אין יכולין לראותו). **איתמר נמי הכי אמר רבי יוחנן** לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים, וברואה, ובשאין גדר [מפסיק בינו להר הבית (**הב"י סימן ג' הביא ממהרי"א** שדוקא אם המחיצות סמוכות זו לזו, כגון בבית, מותר. אבל בחצר גדולה אסור אף כשהיא מוקפת מחיצות. **אולם מדברי תוס' (ד"ה רבי)** הוכיח שהאיסור רק במקום מגולה, אך כל מקום שיש בו כותל מותר, **ועיין ט"ז סק"ג**)] ובזמן שהשכינה שורה (שבית המקדש קיים). **פסק הרמב"ם** בזמן שהמקדש בנוי אסור לו לאדם להקל את ראשו מן הצופים שהוא חוץ לירושלים ולפנים, והוא שיהיה רואה את המקדש, ולא יהיה גדר מפסיק בינו ובין המקדש בה"ב (ז,ח).

תנו רבנן הנפנה ביהודה לא יפנה (אחוריו ל...) מזרח (ופניו ל...) מערב (כי ירושלים היא בין מזרח למערב של ארץ יהודה ואם ישב ממזרח למערב, יהיה גילוי בשרו מלפנים או מאחור כנגד ירושלים) אלא צפון ודרום, ובגליל לא יפנה אלא מזרח ומערב (שהוא לצפונה של ירושלים) ורבי יוסי מתיר, שהיה רבי יוסי אומר לא אסרו אלא ברואה, ובמקום שאין שם גדר, ובזמן שהשכינה שורה. וחכמים אוסרים. חכמים היינו ת"ק? איכא בינייהו צדדין (ת"ק ס"ל דגם בצדדים אסור לפנות לצד ירושלים, שהרי אמר 'הנפנה ביהודה' ובכללה כל ארץ יהודה. ואילו חכמים ס"ל שדוקא כנגד ירושלים ממש אסור להפנות, אבל בצדדין מותר).

תניא אידך הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב אלא צפון ודרום, ובגליל צפון ודרום אסור, מזרח ומערב מותר. ורבי יוסי מתיר, שהיה רבי יוסי אומר לא אסרו אלא ברואה. רבי יהודה אומר בזמן שבית המקדש קיים אסור, בזמן שאין בית המקדש קיים מותר. ר"ע אוסר בכל מקום. ר"ע היינו תנא קמא? איכא בינייהו חוץ לארץ.

רבה הוו שדיין ליה לבני (לצורך בית הכסא, אחת בצפון ואחת בדרום, כאשר ראשי האבנים, אחד ל...) מזרח (ואחת ל...) מערב (נמצא הוא נפנה צפון ודרום ולא מזרח מערב שלא יהא פרועו לא מלפניו ולא מלאחריו לצד ארץ ישראל) אזל אביי שדנהו צפון ודרום (לראות אם יקפיד רבו על כך, אי סבירא ליה כר"ע דאמר בחוץ לארץ נמי קפדינן עלה דמילתא) על רבה תרצנהו. אמר מאן האי דקמצער לי, אנא כר"ע סבירא לי, דאמר בכל מקום אסור. **פסק הש"ע** אם נפנה במקום מגולה, שאין בו מחיצות, יכוין שיהיו פניו לדרום ואחוריו לצפון או איפכא, אבל בין מזרח למערב, אסור (**הגה** ולהטיל מים בכל **ענין שרי**) או"ח (ג,ה) **הבית יוסף כתב** שבפשטות משתמע הלכה כר"ע ושכן נראה בטור וברמב"ם. אלא שתמה שהיה להם לפרש דהא דאסר ליפנות בין מזרח למערב ושרי בין צפון לדרום היינו בעיר העומדת במזרחה של ארץ ישראל דומיא דבבל וכדפירש רש"י, אבל עיר העומדת בצפונה של ארץ ישראל דומיא דגליל או אם עומדת בדרומה של ארץ ישראל הוי איפכא דבין צפון לדרום אסור ובין מזרח למערב מותר, ואפשר שסובר שר"ע כי אסר בכל מקום לא קאי אלא אמזרח ומערב דקתני ברישא.

[דף סב ע"א] תניא אמר ר"ע פעם אחת נכנסתי אחר רבי יהושע (וביהודה הוה) לבית הכסא, ולמדתי ממנו שלשה דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב, ולמדתי שאין מקנחין בימין [**היעב"ץ ושו"ע הגר"ז** (**מ"ה ג,ט**) כתבו שהאיסור רק אם מקנח ביד, אך אם מקנח בנייר מותר גם בימין] **אלא בשמאל. אמר ליה בן עזאי עד כאן העזת פנים ברבך אמר ליה תורה היא וללמוד אני צריך** (כנ"ל אותו מעשה שכן עשה בן עזאי לפני ר"ע. **המהרש"א ביאר** שר"ע לא יכל לשאול את רבי יהושע על הלכות אלו, כי לא ידע באיזה פרטים יש חשש איסור, ורק מתוך ראיה למד אלו איסורים והנהגות יש בענינים אלו. **והגר"א ביאר** שרצה לראות את ההנהגה, כי 'גדול שימושה יותר מלימודה'). **פסק הש"ע** יהא צנוע בבית הכסא ולא יגלה עצמו עד שישב או"ח (ג,ב).

רב כהנא על, גנא תותיה פורייה דרב. שמעיה דשח ושחק (עם אשתו, שיחה בטלה של ריצוי תשמיש) ועשה צרכיו, אמר ליה דמי פומיה דאבא כדלא שריף תבשילא (כאדם רעב, כמו שלא שמשת מטתך מעולם שאתה נוהג קלות ראש זה לתאותך) אמר לו כהנא, הכא את? פוק, דלאו ארח ארעא. אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך **הרא"ש** (**נדרים**) ביאר שמדבר עמה בעניני תשמיש כדי להרבות תאוותו, כי הבועל בלא תאווה מוליד בנים בעלי מידות רעות **וע"ע תורה לשמה** סימן עב.

מפני מה אין מקנחין בימין אלא בשמאל **אמר רבא** מפני שהתורה ניתנה בימין, שנאמר מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ. **רבה בר בר חנה אמר** מפני שהיא קרובה לפה (רגילין להושיטה לפה) **ורבי שמעון בן לקיש אמר** מפני שקושר בה תפילין (בזרוע שמאלו) **רב נחמן בר יצחק אמר** מפני שמראה בה טעמי תורה (נגינות טעמי מקרא של תנ"ך, בין בניקוד שבספר בין בהגבהת קול ובצלצול נעימות הנגינה של פשטא ודרגא ושופר מהפך, מוליך ידו לפי טעם הנגינה, ראיתי בקוראים הבאים מארץ ישראל) **כתנאי** רבי אליעזר אומר מפני שאוכל בה. רבי יהושע אומר מפני שכותב בה. ר"ע אומר מפני שמראה בה טעמי תורה. **פסק ש"ע** לא יקנח ביד ימין (**כתב מ"ב בשם השל"ה** וטוב ליזהר מלקנח באצבע האמצעי שכורך עליו הרצועה) או"ח (ג,י)

אמר רבי תנחום בר חנילאי כל הצנוע בבית הכסא נצול משלשה דברים מן הנחשים, ומן העקרבים, ומן המזיקין (דמתוך צניעתו מתנהג בנחת ובשתיקה, ואין הנחשים מרגישים להתקנאות בו, ואף המזיקין חסין עליו) **ויש אומרים** אף חלומותיו מיושבים עליו (שאין המזיקין מבהילין אותו).

ההוא בית הכסא דהוה בטבריא, כי הוו עיילי ביה בי תרי אפילו ביממא מתזקי, רבי אמי ורבי אסי הוו עיילי ביה חד וחד לחודיה ולא מתזקי. אמרי להו רבנן לא מסתפיתו? אמרי להו אנן קבלה גמירינן (מסורת ומנהג שקבלנו מרבותינו בבית הכסא) קבלה דבית הכסא צניעותא ושתיקותא, קבלה דיסורי שתיקותא (שלא יבעט ביסורין הבאים עליו) ומבעי רחמי. אביי מרביא ליה אמיה אמרא (מגדלת לו שה, ומלמדתו למיעל בהדיה לבית הכסא) ולרביא ליה גדיא (גדי עזים)? שעיר (שד של בית הכסא דומה לשעיר,

ועליהם נאמר ושעירים ירקדו שם) בשעיר מיחלף. רבא, מקמי דהוי רישא מקרקשא ליה בת רב חסדא אמגוזא בלקנא (נותנת אגוז בספל של נחשת ומקרקשת בו מבית, והוא נפנה כנגדה מבחוץ) בתר דמלך עבדא ליה כוותא (חלוז) ומנחא ליה ידא ארישיה [כנגד מקום שהוא נפנה שם אחורי הבית מבואר הכא, שכשרבא היה ראש ישיבה היתה אשתו בחיים, ורבא מלך רק אחרי מיתת אביי **וקשה** והרי בדף (נו) משמע שראה רבא בחלום שתיפטר אשתו קודם שראה בחלום שאביי נפטר **ותירצו** שאף שבחלום ראה פטירתה קודם, בפועל נפטרה אחר אביי].

אמר עולא אחורי הגדר נפנה מיד (ואין צריך להתרחק כלום) ובבקעה (צריך להתרחק) כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע (אבל אין צריך להתרחק עד כדי שלא יראנו יש איסור רק באופן שגם רואה וגם שומע) **איסי בר נתן מתני הכי** אחורי הגדר כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע, ובבקעה כל זמן שאין חברו רואהו (מותר רק באופן שלא רואה וגם לא שומע). **מיתיבי** יוצאין מפתח בית הבד ונפנין לאחורי הגדר והן טהורין (משמרי טהרות של שמן בית הבד, אם הוצרכו לפנות יוצאים מפתח בית הבד ונפנין לאחורי הגדר שלפני הפתח, ואין חוששין שמא בתוך כך יכנס עם הארץ ויגע, אלמא נפנין לאחורי הגדר מיד)? (בשביל שמירת) טהרות הקלו. **תא שמע** כמה ירחקו (שומרי טהרות) ויהיו טהורין, כדי שיהא רואהו (וכיון דאינו יכול להתרחק יותר, על כרחך אם הוצרך לפנות יפנה, תיובתא דאיסי דבעי שלא יראנו)? שאני אוכלי טהרות, דאקילו בהו רבנן (כדי שיוכלו לשמר את טהרותיהם) **רב אשי אמר** מאי כל זמן שאין חברו רואה דקאמר איסי בר נתן כל זמן שאין חברו רואה את פרועו, אבל לדידיה חזי ליה. **פסק הש"ע** כשנפנה בשדה, אם הוא אחורי הגדר יפנה מיד. ובבקעה, יתרחק עד מקום שלא יוכל חבירו לראות פירועו או"ח (ג,ח). **פסקו הרי"ף והרא"ש** בבקעה כאיסי בר נתן וכדשני רב אשי דמיירי בשאינו רואה את פירועו, ובאחורי הגדר פסקו כעולא משום דמארי דתלמודא הוא טפי מאיסי בר נתן.

ההוא ספדנא דנחית קמיה דרב נחמן, אמר האי צנוע באורחותיו הוה. אמר לו רב נחמן את עיילת בהדיה לבית הכסא, וידעת אי צנוע אי לא, דתניא אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבית הכסא. ורב נחמן, מאי נפקא ליה מיניה? משום דתניא כשם שנפרעין מן המתים כך נפרעין מן הספדנין ומן העונין אחריהן. **פסק הש"ע** מצוה גדולה להספיד על המת כראוי. ומצותו שירים קולו לומר עליו דברים המשברים את הלב, כדי להרבות בכיה ולהזכיר שבחו. ואסור להפליג בשבחו יותר מדאי, אלא מזכירין מדות טובות שבו, ומוסיפין בהם קצת, רק שלא יפליג... וכל המזכיר על מי שלא היה בו כלל, או שמוסיף להפליג יותר מדאי על מה שהיה בו, גורם רעה לעצמו ולמת יו"ד (שמד,א).

תנו רבנן איזהו צנוע זה הנפנה בלילה במקום שנפנה ביום. איני, והאמר רב לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית (קודם שמאיר היום) וערבית, כדי שלא יהא צריך להתרחק, ותו רבא ביממא הוה אזיל עד מיל, ובליליא אמר ליה לשמעיה פנו לי דוכתא ברחובה דמתא...? לא תימא במקום אלא אימא כדרך שנפנה ביום (לענין פרוע טפח וטפחיים) רב אשי אמר אפילו תימא במקום לא נצרכה אלא לקרן זוית (אם יש קרן זוית סמוך צריך להסתלק שם בלילה כביום, ולא יפנה בגלוי). **פסק הש"ע** יפנה בצניעות, בלילה כמו ביום (מ"ב ר"ל שלא יגלה עצמו יותר מביום, ולא יגלה עצמו עד שישב, וכה"ג כי לפניו ית' חשיכה כאורה, אבל א"צ להתרחק) או"ח (ג,יב).

גופא, אמר רב לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית וערבית, כדי שלא יהא צריך להתרחק. **תנ"ה** בן עזאי אומר השכם וצא, הערב וצא, כדי שלא תתרחק. משמש ושב (בצרור או בקיסם לפתוח נקבים) ואל תשב ותמשמש, שכל היושב וממשמש אפילו עושין כשפים באספמיא באין עליו. ואי אנשי ויתיב ואחר כך משמש, מאי תקנתיה? כי קאי לימא הכי לא לי לא לי (לא תוכלו לי) לא תחים ולא תחתים (הם שמות הכשפים העשויים על ידי תחתוניות) לא הני ולא מהני (לא כולן ולא מקצתן) לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא. **פסק הרמ"א** וירגיל עצמו לפנות בוקר וערב,

שהוא זריזות ונקיות או"ח (ב,ו). בהוריות (יג:) 'אמר רבא האידנא דחלשא עלמא אפילו לגדולים נמי' ר"ל, שאם פסע על ראשי עם קודש כדי להתפנות גדולים, לפני שירדה חולשא אין לו לחזור ולפסוע שוב על ראשם, שהוא פשע שלא בדק עצמו, לפני שנכנס לשיעור, ועל זה רבא חידש שעכשיו אי אפשר להתרגל כיון שירדא חולשא לעולם. **הרי"ף והרא"ש** השמיטו דברי רבא **אמנם הרמב"ם** כן הביאו, וסתמות ש"ע כהרמב"ם. **פסק הש"ע יצא** לצרכיו, נכנס וחוזר למקומו יו"ד (רמד,טז).

[דף סב ע"ב] תניא, בן עזאי אומר על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע (**שו"ת שלמת חיים** סי' קפז הקשה מהא דאיתא באבות כך היא דרכה של תורה... ועל הארץ תישן **ותירץ** דבאבות מיירי ששוכב על כרים וכסתות המונחים על הארץ) על כל מושב שב חוץ מן הקורה (**פירש רש"י** שמא תפול **והגר"א כתב** דהיינו אפילו בקורה רחבה, וכשמונחת במקום גבוה, כי כאשר בא פחד בלבו, השטן מתחיל לקטרג) **אמר שמואל** שינה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא (חישול שמועיל לברזל, כך מועיל לגוף) יציאה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא.

בר קפרא הוה מזבן מילי (עצות) בדינרי (**הגר"א ביאר** שלא רצה ליטול שכר על לימוד תורה, ולכן התפרנס כיועץ בעניני דרך ארץ. ועוד, שרצה להחשיב את עצותיו בלב השומע, ורק לשם כך נטל מהם תשלום) עד דכפנת אכול (שאם תשהא תעבור ממך תאות המאכל, ואין המאכל מועיל **הגר"א ביאר** שהוא משל לעסק התורה, שבשעה שיש לך חשק ללמוד, אל תדחנו להתחילו מחר, כי הלימוד הוא כאוכל, שמעלתו כאשר הוא רעב, ואם דוחהו, הוא נחלש, ושוב אינו יכול לאכול אפילו כפי שרצה לאכול קודם לכן) עד דצחית שתי (**הגר"א ביאר** שהוא משל לעסק המצוות) עד דרתחא קדרך שפוך (קודם שתצטנן, משל הוא זה כשאתה צריך לנקביך שפוך, ואל תשהא אותם **ביאר הגר"א** מאכל הניטל מקדרה בשעה שהיא רותחת, הריהו נשמר. אך אם מניח לקדירה לרתוח ואינו נוטל ממנה, נשפך חלקו לחוץ והולך לאבוד. וכן הוא בדמים שביד האדם, שכל עוד יש בידו מעות הרבה, תן מהן לעניים. כי מה שאתה נוטל מהן עתה, הרי הוא נשמר, אך אם אין אתה נותן מהן, הריהם הולכים לאבוד, כי כשם שהקדרה בעת רתיחתה אינה יכולה להכיל את מה שבתוכה, כן אין האדם יכול לשמר ממון שבידו) קרנא קריא ברומי (אם תשמע קול קרן ברומי, הוא סימן למבקשי תאנים לקנות ולהוליך למקום אחר) בר מזבין תאני, תאני דאבוך זבין (אם אין אביך בבית הזהר אתה בנו למכור תאניו בעוד שיש תובעים **ביאר הגר"א** שהוא רמז, כי אף אם אתה יודע לומר תורה משל עצמך, אמור תורה ששמעת מאביך. כי תאנים הם רמז לתורה, וכמו שדרשו לעיל (נז.) מקרא 'נוצר תאנה יאכל פריה') אמר להו אביי לרבנן כי עייליתו בשבילי דמחוזא למיפק ביה בחקלא, לא תחזו לא להך גיסא ולא להך גיסא, דלמא יתבי נשי ולאו אורח ארעא לאסתכולי בהו.

רב ספרא על לבית הכסא, אתא רבי אבא נחר ליה אבבא (לידע אם יש שם אדם, נחר להשתעל) אמר ליה ליעול מר, בתר דנפק אמר ליה (רבי אבא לרב ספרא) עד השתא לא עיילת לשעיר (שאינן צנועין בבית הכסא) וגמרת לך מילי דשעיר (שאינך צנוע **המהרש"א כתב** שכונתו לשד בית הכסא שדומה לשעיר. והתכוון לומר לו שנסתכנת בשד של בית הכסא, שמזיק למי שאינו צנוע בבית הכסא, ואינו חפץ בצניעות, בכדי שיוכל להזיק) לאו הכי תנן (במסכת תמיד) מדורה היתה שם (בעזרה, היסק גדול של אור להתחמם שם הכהנים המסיכים רגליהם בבית הכסא, שצריכין טבילה, כדתנן כל המיסך רגליו טעון טבילה) ובית הכסא של כבוד, וזה היה כבודו מצאו נעול בידוע שיש שם אדם, מצאו פתוח בידוע שאין שם אדם, אלמא לאו אורח ארעא הוא (אלמא אין מספרים בבית הכסא, ואת אמרת ליעול מר) והוא סבר (רב ספרא שמהר לומר ליעול מר) מסוכן הוא, דתניא, רשב"ג אומר עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן (כרסו צבה) סילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון.

רבי אלעזר על לבית הכסא, אתא ההוא רומאה דחקיה, קם רבי אלעזר ונפק. אתא דרקונא שמטיה לכרכשיה, קרי עליה רבי אלעזר וְאֶתֵּן אָדָם תַּחְתֶּיךָ אל תקרי אדם אלא אדום [**בירושלמי** (**שבת פ"ו ה"ט**) איתא שר"א התבונן שאין הקב"ה מייסרו לחנם, ולכן המתין לראות אם תצא תועלת מדחיקתו, ואכן ראה איך הנחש ממית את הפרסי שבא תחתיו].

וְאָמַר לַהֲרָגֶךָ וַתֶּחֱם עָלֶיךָ (דוד אמר לשאול כן בצאתו מן המערה שנכנס בה לפנות, וכרת דוד את כנף מעילו, ואמר להרגך הקב"ה התיר לי

סב:

להרגך) ואמר, ואמרתי מיבעי ליה? ותחם, וחסתי מיבעי ליה? אמר רבי אלעזר, אמר לו דוד לשאול מן התורה בן הריגה אתה, שהרי רודף אתה, והתורה אמרה בא להרגך השכם להרגו. אלא צניעות שהיתה בך היא חסה עליך (שנכנס למערה בשביל הצנע, ואף שם נהג צניעות **לכאורה תמוה** שהרי אפילו אם הרודף הוא צדיק גמור, מצוה להורגו. **וביאר בממיכת חכמים** שכוונת דוד למה שאמרו (מגילה יג:) 'בשכר צניעות שהיתה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול, ובשכר צניעות שהיתה בשאול זכה ויצאת ממנו אסתר', וכיון שעדיין לא נולד ממנו הזרע שיוליד את אסתר, לא יכל להרגו. **ובברכת ראש כתב** שמתוך צניעותו הבין כי אף שעתה רודפהו, לא יהרגנו בפועל, ואם כן אינו בכלל דין 'רודף', ואסור להרגו) **ומאי** היא דכתיב וַיָּבֹא אֶל־גִּדְרוֹת הַצֹּאן עַל־הַדֶּרֶךְ וְשָׁם מְעָרָה וַיָּבֹא שָׁאוּל לְהָסֵךְ אֶת־רַגְלָיו. **תנא** גדר לפנים מן גדר, ומערה לפנים ממערה. 'להסך' אמר רבי אלעזר מלמד שסכך עצמו כסוכה. וַיָּקָם דָּוִד וַיִּכְרֹת אֶת־כְּנַף־הַמְּעִיל אֲשֶׁר־לְשָׁאוּל בַּלֶּט אמר רבי יוסי ברבי חנינא כל המבזה את הבגדים סוף אינו נהנה מהם, שנאמר וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יִחַם לוֹ.

אִם־ה' הֱסִיתְךָ בִי יָרַח מִנְחָה **אמר רבי אלעזר** אמר ליה הקב"ה לדוד מסית קרית לי, הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו, דכתיב כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ... [**הרמב"ן** (**שמות ל,יב**) **ביאר** שטעותו של דוד היתה, כי סבר שרק משה הצטווה שלא למנות את ישראל, אך אינה מצווה לדורות. **ועוד ביאר** (**במדבר א,ג**) שמנה את כלם, ולא כמנין התורה, שהיה רק מבן עשרים עד שישים, שבכך אין עין הרע, כי אינו יודע מנין כולם. ובאופן נוסף כתב (**שם**) שדוד מנאם ע"י שקלים, ועוונו היה שמנאם שלא לצורך מצוה, שהוא אסור אף במנין ע"י נטילת שקלים. **באור החיים** (**שמות ל,יב**) **כתב** שהמנין על ידי נתינת שקלים או דבר אחר הותר רק לצורך, ואילו מנין שלא לצורך טעון נתינת כופר. ולכן נאמר שכל חטאו של דוד הוא רק מפני ש'כופר לא שקל') מיד ויעמד שטן על ישראל, וכתיב וַיָּסֶת אֶת־דָּוִד בָּהֶם לֵאמֹר לֵךְ מְנֵה אֶת־יִשְׂרָאֵל. וכיון דמנינהו לא שקל מינייהו כופר, דכתיב וַיִּתֵּן ה' דֶּבֶר בְּיִשְׂרָאֵל מֵהַבֹּקֶר וְעַד־עֵת מוֹעֵד [**הרמב"ן** (**במדבר טז,כא**) **ביאר** שגם העם נענשו כי היה עליהם לתת שקלים, שהרי המלך לא צוה אותם שלא יתנו השקלים, אלא רק צוה למנותם כדי לדעת מנינם **ועוד כתב** שכבר קודם לכן היה חיוב עונש על העם, כי אחרו לבנות את בית הבחירה, והיה הארון הולך מאהל אל אהל כגר בארץ, ולא התעוררו השבטים לדרוש את ה' ולבנות בית לשמו]. מאי עת מועד? אמר רבי חנינא משעת שחיטת התמיד עד שעת זריקתו **רבי יוחנן אמר** עד חצות ממש.

וַיֹּאמֶר לַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית בָּעָם רַב **אמר ר"א** אמר ליה הקב"ה למלאך טול לי רב שבהם, שיש בו ליפרע מהם כמה חובות (שיש במיתתו כדי לכפר על כמה עונות) באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין [**במדרש רבה** (**בראשית מד,ה**) איתא 'בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד שבהם שהוא יכול לומר למדת הדין די, ואני נוטלו ומכפר עליהם'].

וּכְהַשְּׁחִית רָאָה ה' וַיִּנָּחֶם, מאי ראה? **אמר רב** ראה יעקב אבינו, דכתיב וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם. **ושמואל אמר** אפרו של יצחק ראה שנאמר אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה. **רבי יצחק נפחא אמר** כסף כפורים ראה (שנתן במנין ראשון של ישראל למשכן, והוא כפר על מנין זה, שהרי לזכרון נתן, כדכתיב והיה לבני ישראל לזכרון לכפר, ועכשיו הוצרכו כפרתו) שנאמר וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... **רבי יוחנן אמר** בית המקדש ראה, דכתיב בְּהַר ה' יֵרָאֶה... ומסתברא כמאן דאמר בית המקדש ראה, שנאמר אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר ה' יֵרָאֶה.

איתא במשנה 'ולא יעשנו קפנדריא' מאי קפנדריא? אמר רבא קפנדריא כשמה (ביאור הדבר...) רב סמא בריה דרב מרי אמר כמאן דאמר אינש אדמקיפנא אדרי איעול בהא (בעוד שאני מקיף כל שורות הבתים הללו אכנס כאן, לקצר דרכי) **אמר רבה בר אבוה** הנכנס לבית הכנסת על מנת שלא לעשותו קפנדריא מותר לעשותו קפנדריא. **רבי אבהו אמר** אם היה שביל מעיקרו (קודם שנבנה עליו בית הכנסת) מותר. **אמר רב הונא** הנכנס לבית הכנסת להתפלל מותר (**הרי"ף גרס** מצוה) לעשותו קפנדריא שנאמר וּבְבֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי ה' בַּמּוֹעֲדִים. **פסק הש"ע** היו לבהכ"נ שני פתחים, לא יכנס בפתח זה לעשותו

דרך לצאת בפתח השני לקצר דרכו ואם היה הדרך עובר קודם שנבנה בהכ"נ, מותר. וכן אם לא נכנס בו תחלה כדי לקצר דרכו, מותר לעשותו דרך. וכשנכנס בו להתפלל, מותר למי שנכנס בפתח זה לצאת בפתח אחר (**מ"ב** צ"ל מצוה למי שנכנס, **והטעם כתב הר"ן** כדי שיהיה נראה כמחבב) או"ח (קנא,ה).

איתא במשנה 'ורקיקה מקל וחומר' **אמר רבי יהושע בן לוי** כל הרוקק בהר הבית בזמן הזה (**המהרש"א כתב** שדין זה הוא רק למ"ד שקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא) כאילו רוקק בבת עינו (של הקב"ה) שנאמר וְהָיוּ עֵינַי וְלִבִּי שָׁם כָּל־הַיָּמִים. **פסק הרמב"ם** אע"פ שהמקדש היום חרב בעונותינו חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו בבניינו, לא יכנס אלא למקום שמותר להכנס לשם... בה"ב (ז,ז).

אמר רבא רקיקה בבית הכנסת שריא, מידי דהוה אמנעל. מה מנעל, בהר הבית אסור, בבית הכנסת מותר, אף רקיקה בהר הבית הוא דאסור, בבית הכנסת שרי. אמר ליה רב פפא לרבא אדיליף ממנעל, נילף מקפנדריא [לאיסורא דתנן (מגילה כ"ה.) אין עושין בית הכנסת קפנדריא]... [דף סג ע"א] אלא אמר רבא כי ביתו. מה ביתו, אקפנדריא קפיד אינש, ארקיקה ומנעל לא קפיד אינש, אף בית הכנסת קפנדריא הוא דאסור, רקיקה ומנעל שרי. **פסק השו"ע** מותר לרוק בבהכ"נ (**מ"ב** פי' שלא בשעת תפילת י"ח אלא כגון ק"ש וברכותיה, אבל בתפלת י"ח אסור לרוק כדלקמן סימן צ"ז ס"ב) ודורסו ברגליו או מכסהו בגמי או"ח (צ,יג). **כתב בספר הלכה ברורה** בזמן הזה שקרקע ביהכנ"ס ובבתים מרוצפת או מכוסה בשטיח, ודרך כל אדם להקפיד לא לירוק יש להחמיר שלא לירוק על ריצפת בית הכנסת.

איתא במשנה 'כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים עד העולם' כל כך למה (האריכו המברכים) לפי שאין עונין אמן במקדש (אלא אומרים 'ברוך שם...' וכיון שהעונים מאריכים, ראוי שגם המברכים יאריכו בברכתם) ומנין שאין עונין אמן במקדש שנא' קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת־ה' אֱלֹהֵיכֶם מִן־הָעוֹלָם עַד־הָעוֹלָם. ואומר וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה (מפרש בתוספתא שתקנו מן העולם ועד העולם להודיע שאין העולם הזה לפני העולם הבא כלום, אלא כפרוזדור לפני הטרקלין, כלומר הנהיגו ברכותיו בעולם הזה כדי להיות רגילים לעולם הבא שכולו ארוך) יכול כל הברכות כולן תהא להן תהלה אחת (שיענו פעם אחת בסוף ברכה אחרונה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד) תלמוד לומר ומרומם על כל ברכה ותהלה, על כל ברכה וברכה תן לו תהלה.

איתא במשנה 'התקינו שיהא אדם שואל בשלום חברו...' מאי ואומר? וכי תימא בעז מדעתיה דנפשיה קאמר (ולא גמרינן מיניה) תא שמע (דגמרינן ממלאך שאמר לגדעון) ה' עִמְּךָ גִּבּוֹר הֶחָיִל. וכי תימא מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון (כלומר לא שאל בשלומו ולא ברכו, אלא בשליחות קאמר, מאת המקום לבשרו שהשכינה עמו, ולא גמרינן מיניה) תא שמע וְאַל־תָּבוּז כִּי־זָקְנָה אִמֶּךָ (אל תבוז את בועז לאמר מדעתו עשה, אלא למוד מזקני ישראל כי יש לו על מי שיסמוך, שנאמר עת לעשות לה'). ואומר עֵת לַעֲשׂוֹת לַה' הֵפֵרוּ תוֹרָתֶךָ.

אמר רבא האי קרא מרישיה לסיפיה מדריש, מסיפיה לרישיה מדריש. מרישיה לסיפיה מדריש עת לעשות לה' מאי טעם משום הפרו תורתך (**פירש רש"י** עתים הם לה' לעשות משפט פורעניות בעוברי רצונו משום דהפרו תורתך. **והרמב"ם בפיה"מ ביאר** שכאשר יבא העת להפרע מאדם, יזדמנו לו סיבות להפר התורה, כדי שיבא עליהם העונש במשפט, וכך הוא נדרש בעת שהקב"ה עושה משפט, הוא מקדים לכך ביטול תורה). מסיפיה לרישיה מדריש הפרו תורתך מאי טעמא משום עת לעשות לה' (הפרו תורתו עושי רצונו, כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות משום דעת לעשות סייג וגדר בישראל לשמו של הקב"ה).

תניא, הלל הזקן אומר בשעת המכניסין (שאין חכמי הדור מרביצים תורה לתלמידים) פזר (אתה לשנות לתלמידים) בשעת המפזרים (שהגדולים שבדור מרביצים תורה) כנס (אתה, ולא תטול שררה עליהם, דאף זו לכבוד שמים היא לאחוז במדת הענוה, וכתיב עת לעשות לה' הפרו תורתך) ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר, שנאמר יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף עוֹד, ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס (ואל תטיל

דברי תורה לבזיון) שנאמר עת לעשות לה׳ הפרו תורתך.

דרש בר קפרא זלת קבוץ קנה מינה (אם ראית פרקמטיא בזול קבוץ וקנה מינה ואסוף, שסופה להתיקר כוונתו שהגדל בדור שאינו מייקר את התורה, ילמד הרבה לעצמו, כי לבסוף כולם יכירו בערכה) **באתר דלית גבר** (אדם חשוב המורה הוראה לעם) **תמן הוי גבר** (והורה לרבים את ההלכה). **אמר אביי, שמע מינה באתר דאית גבר תמן לא תהוי גבר.** פשיטא (שלא יורה אדם הלכה בפני רבו למה לי לאביי למשמע מכללא) לא נצרכה אלא בששניהם שוין (אם באת במקום תלמיד חכם ואינך גדול ממנו אל תטול עטרה לדרוש במקומו).

דרש בר קפרא איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה בְּכָל־דְּרָכֶיךָ (אפילו לעבור עבירה) דָּעֵהוּ (תן לב אם צורך מצוה הוא, כגון אליהו בהר הכרמל עבור עליה) וְהוּא יְיַשֶּׁר אָרְחֹתֶיךָ. אמר רבא אפילו לדבר עבירה [**מהר״ץ חיות הסביר כוונת רש״י** אפילו עשה אדם עבירה ומתכוין לשם מצוה כגון בנות לוט ומעשה דיעל וסיסרא הקב״ה מיישר את אורחותיו **הרמב״ם** (**שמונה פרקים, פ״ו**) **ביאר** שהכוונה על העושה מעשה שיש לו תוצאה לטוב ולרע, והוא תלוי בכוונתו (כגון שהורג רודף והוא גם שונאו) שצריך להזהר בכוונתו שתהיה לתכלית טובה. **במגן אבות לרשב״ץ כתב** שאפילו אין באותה עבירה שום נדנוד מצוה, לא מפני כן ישכח את השם עושהו ויזכירנו בפיו, ויהרהר בעבירה ההיא איזה ענין שיהיה לשם שמים ואפילו בדרך רחוקה... ובדרך ארץ, שבעת שהוא אוכל ושותה יכוין שהוא אוכל ושותה לא להנאת גופו אלא כדי לקיים אותו כדי שיוכל לעסוק בתורה ובמצוות, וכשירבה בתענוגים בשבתות ויו״ט ובסעודה של מצוה, יכוין בזה לקיים רצון אביו שבשמים שצוה כן].

דרש בר קפרא לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה. מה היא? אמר רב חסדא מחטא דתלמיותא [אמנות מחט **ביאר הגר״א** שהרי בכל אומנות יש עניים ועשירים, ולמה יטרח ללמוד אומנות קשה, ולפיכך עדיף ללמוד אומנות קלה. **העריך** (**ערך תלמיותא**) **פירש** שהיא ׳נקיה׳ מחשש גזל, ו׳קלה׳ שאין בה חסרון כיס. **ובחובות הלבבות** (**בטחון ג**) **ומהרש״א** (**קידושין פב.**) **ביארו** שהכוונה לאומנות כזו שישאר לו גם פנאי ללמוד תורה).

תניא רבי אומר לעולם אל ירבה אדם רעים בתוך ביתו, שנאמר אִישׁ רֵעִים לְהִתְרֹעֵעַ [**רש״י סנהדרין** (קז:) ביאר כי אדם שיש לו רעים רבים, סופו שהוא מתקוטט עמהם, והם מריעין לו. **וביאר המהרש״א** (שם) שבמכלול הידידים ודאי יהיו גם כאלו שאינם הגונים, והם ירעו לו] **תניא** רבי אומר אל ימנה אדם אפטרופוס בתוך ביתו, שאלמלי לא מינה פוטיפר את יוסף אפטרופוס בתוך ביתו לא בא לאותו דבר (של מעשה אשתו עם יוסף).

תניא, רבי אומר למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. **אמר רבי יוחנן** למה נסמכה פרשת סוטה לפרשת תרומות ומעשרות לומר לך כל שיש לו תרומות ומעשרות ואינו נותנן לכהן סוף נצרך לכהן על ידי אשתו (שנעשית סוטה) שנאמר וְאִישׁ אֶת־קֳדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ וסמיך ליה אִישׁ אִישׁ כִּי־תִשְׂטֶה אִשְׁתּוֹ וכתיב וְהֵבִיא הָאִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ... ולא עוד אלא סוף שנצרך להן (שנעשה עני, וצריך לכך ליטול מעשר עני), שנאמר וְאִישׁ אֶת־קֳדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ (לעצמו יצטרכו) אמר רב נחמן בר יצחק ואם נתנן סוף מתעשר, שנאמר אִישׁ אֲשֶׁר־יִתֵּן לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה לו יהיה ממון הרבה.

אמר רב הונא בן ברכיה משום רבי אלעזר הקפר כל המשתף שם שמים בצערו (שמברך על הרעה דיין האמת, אי נמי שמבקש רחמים מלפניו) כופלין לו פרנסתו, שנאמר וְהָיָה שַׁדַּי בְּצָרֶיךָ (בצרתך) וְכֶסֶף תּוֹעָפוֹת לָךְ (לשון כפילה) **רבי שמואל בר נחמני אמר** פרנסתו מעופפת לו כצפור, שנאמר וְכֶסֶף תּוֹעָפוֹת לָךְ.

אמר רבי יאשיה כל המרפה עצמו מדברי תורה אין בו כח לעמוד ביום צרה, שנאמר הֶתְרַפִּיתָ (מדברי תורה) בְּיוֹם צָרָה צַר כֹּחֶכָה. **אמר שמואל** ואפילו (נתרפה מ...) מצוה אחת שנאמר התרפית מכל מקום.

אמר רב ספרא רבי אבהו הוה משתעי כשירד חנינא בן אחי רבי יהושע (סתם ר׳ יהושע הוא ר׳ יהושע בן חנניא) לגולה היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ. שגרו אחריו שני תלמידי

חכמים רבי יוסי בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטל. כיון שראה אותם, אמר להם למה באתם, אמרו ליה ללמוד תורה באנו. הכריז עליהם אנשים הללו גדולי הדור הם, ואבותיהם שמשו בבית המקדש, כאותה ששנינו זכריה בן קבוטל אומר הרבה פעמים קריתי לפניו בספר דניאל. התחיל הוא מטמא והם מטהרים (**המהרש"א ביאר** שלא היו מטהרין אלא כדי לסתור את דבריו, ולהראות לו שאם לא ישמע לדבריהם, יכולין הם לחלוק עליו אף שלא כהלכה. **אולם הגר"א והיעב"ץ נקטו** שדעתם היתה לטהר במקרה שבא לפניהם, אלא שלולי היו צריכים להתנגד לו, לא היו מטהרים אחר שכבר הורה חכם לאסור) הוא אוסר והם מתירים. הכריז עליהם אנשים הללו של שוא הם, של תהו הם. אמרו לו כבר בנית (שהגדלת שמנו לומר גדולי הדור הם) ואי אתה יכול לסתור, כבר גדרת ואי אתה יכול לפרוץ. אמר להם מפני מה אני מטמא ואתם מטהרים, אני אוסר ואתם מתירים, אמרו לו מפני שאתה מעבר שנים וקובע חדשים בחוץ לארץ. אמר להם והלא עקיבא בן יוסף היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוץ לארץ? אמרו לו הנח ר"ע, שלא הניח כמותו בארץ ישראל. אמר להם אף אני לא הנחתי כמותי בארץ ישראל. אמרו לו גדיים שהנחת נעשו תישים בעלי קרנים, והם שגרונו אצלך, וכן אמרו לנו לכו ואמרו לו בשמנו אם שומע מוטב, ואם לאו יהא בנדוי. [**דף סג ע"ב**] ואמרו לאחינו שבגולה (שלא ישמעו לו) אם שומעין מוטב, ואם לאו יעלו להר (לאחד ההרים, להתנהג בחוקות העמים לבנות במות) אחיה יבנה מזבח (אדם גדול היה, וראש לבני הגולה) **חנניה** [הוא חנניה בן אחי רבי יהושע) **ינגן בכנור** [לפי שחנניה לוי היה, כדתנן (ערכין יא) מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לסייע את רבי יוחנן בן גודגדא בהגפת דלתות, אמר לו חזור בך שאתה מן המשוררים ואני מן השועלים] ויכפרו כולם ויאמרו אין להם חלק באלהי ישראל. מיד געו כל העם בבכיה ואמרו הם ושלום יש לנו חלק באלהי ישראל. וכל כך למה, משום שנאמר כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־ה' מִירוּשָׁלָם. בשלמא הוא מטהר והם מטמאין לחומרא, אלא הוא מטמא והם מטהרין. היכי הוי, והא תניא חכם שטמא אין חברו רשאי לטהר, אסר אין חברו רשאי להתיר? קסברי כי היכי דלא נגררו בתריה.

תנו רבנן כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היו שם רבי יהודה ורבי יוסי ורבי נחמיה ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, פתחו כולם בכבוד אכסניא ודרשו. פתח רבי יהודה ראש המדברים בכל מקום [שכן ציוה המלך, ראה (שבת לג)] בכבוד תורה ודרש, וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־לּוֹ| מִחוּץ לַמַּחֲנֶה, והלא דברים קל וחומר, ומה ארון ה' שלא היה מרוחק אלא שנים עשר מיל (מחנה ישראל מבית הישימות עד אבל השטים, תלתא פרסי) אמרה תורה וְהָיָה כָּל־מְבַקֵּשׁ ה' (כלומר קראו הכתוב מבקש ה') יֵצֵא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד, תלמידי חכמים שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה על אחת כמה וכמה.

וְדִבֶּר ה' אֶל־מֹשֶׁה פָּנִים אֶל־פָּנִים. **אמר רבי יצחק** אמר לו הקב"ה למשה, אני ואתה נסביר פנים בהלכה. **איכא דאמרי** כך אמר לו הקב"ה למשה כשם שאני הסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים לישראל, והחזר האהל למקומו. וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה... אמר רבי אבהו, אמר לו הקב"ה למשה עכשיו יאמרו הרב בכעס (משום מעשה העגל) ותלמיד בכעס (שהרחקת אהלך ממחנה) ישראל מה תהא עליהם? אם אתה מחזיר האהל למקומו מוטב, ואם לאו יהושע בן נון תלמידך משרת תחתיך. והיינו דכתיב וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה. אמר רבא אע"פ כן לא יצא הדבר לבטלה, שנאמר וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל.

ועוד פתח רבי יהודה בכבוד תורה ודרש הַסְכֵּת| וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ לְעָם. וכי אותו היום נתנה תורה לישראל, והלא אותו יום סוף ארבעים שנה היה אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני. אמר רבי תנחום בריה דרבי חייא איש כפר עכו תדע, שהרי אדם קורא ק"ש שחרית וערבית, וערב אחד אינו קורא דומה כמי שלא קרא ק"ש מעולם [לפי שלא קיים את החיוב שתהיה אצלו בכל יום כדיוטגמא (אגרת המלך) חדשה]. 'הסכת' עשו כתות

סג:

כתות ועסקו בתורה (דריש הם כמו עשו) לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה. כדרבי יוסי ברבי חנינא דאמר מאי דכתיב חֶרֶב אֶל־הַבַּדִּים וְנֹאָלוּ חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה. ולא עוד אלא שמטפשים, כתיב הכא ונאלו, וכתיב התם אשר נואלנו. ולא עוד אלא שחוטאים שנאמר ואשר חטאנו [**היעב"ץ** (**תענית ז.**) הקשה הרי שנינו באבות (ג,ו) ומנין שאפלו אחד היושב ולומד ששכינה כנגדו וכו', ומשמע שאין איסור ללמוד יחידי. **וביאר** דהיינו באופן שאין לו חברים בעירו ללמוד עמם, שודאי ילמד לבדו, ולא יתבטל מפני לימוד יחידי]. **איבעית אימא** מהכא נואלו שרי צען (**הסביר המהרש"א** כי לא יבא אדם על אמיתת התורה רק ע"י פלפול עם חביריו ובזולת זה יבא לטעות בלימודו. **כתב הנהגות ופסקים הגרי"ח זוננפלד הלכות ת"ת וז"ל** 'ישתדל ללמוד בביהמ"ד בחבורה, ואם לא מצא חברים ללמוד עמם ילמד לבד. וכן מי שמרגיש שאם ילמד לעצמו יעלה בידו יותר להבין דבר על בוריו וכוונתו שלאחר שיעלה בידו ישתדל ללמוד גם עם אחרים, שפיר דמי. וי"א שבא"י אין לחוש כל כך לילך ללמוד בביהמ"ד בחבורה' **ובהערות** (שם) ומה שהביא בספר עליות אליהו (עמ' כ"ו) בשבחי הגר"א שהיה לומד ביחידות בחדרו, היה נמי מטעם זה שלא מצא חברים ללמוד עמהם. ועוד, שרק בימיהם שלמדו כל התורה בע"פ עיקר הלימוד היה בביהמ"ד, משא"כ בזמנינו. **והיעב"ץ כתב בהקדמתו לסידור** דבארץ ישראל לא שייך ענין זה מטעם דאויר א"י מחכים. **כתב ספר חסידים סי' תתקמ וז"ל** 'יש אדם מצליח בלימודו כשהוא עוסק לבד יותר ממה שהיה לו חבר לכך נאמר (משלי ה' י"ז) יהיו לך לבדך').

דבר אחר 'הסכת ושמע ישראל' כתתו עצמכם על דברי תורה, כדאמר ריש לקיש. דאמר ריש לקיש מנין שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל. **דבר אחר** 'הסכת ושמע ישראל' הם ואחר כך כתת (שתוק, כמו ויהם כלב, שתוק והאזן לשמועתך עד שתהא שגורה בפיך ואע"פ שאינה מיושבת לך, ואחר כך כתתנה והקשה עליה מה שיש לך להקשות, ותרץ תרוצין עד שתתישב לך) כדרבא, דאמר רבא לעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך יהגה [**רש"י בשבת** (**פג.**) **וב"ז** (**יט.**) ביאר שאם לא ישנן תחילה את דברי רבו, אלא ירבה בקושיות ותירוצים, יתכן שישכח את עיקר הדברים, ושמא לא ימצא רבו זמן פנוי ללמדו, ואילו אם ישנן תחילה ואח"כ יקשה, יעלה בידו לתרץ את הקושיות בעצמו).

אמרי דבי רבי ינאי מאי דכתיב כִּי מֵיץ חָלָב יוֹצִיא חֶמְאָה (המוציא את החלב שמצץ משדי אמו על דברי התורה חמאה היא לו) וּמִיץ־אַף (המוצץ כעס רבו וסובלו) יוֹצִיא דָם (יוציא הלכות דם לעומתם) וּמִיץ אַפַּיִם יוֹצִיא רִיב (יבואר לקמן) במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עליה. 'ומיץ אף יוציא דם' כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור. 'ומיץ אפים יוציא ריב' כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושניה ושותק זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות. דתנן רבי ישמעאל אומר הרוצה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות, שאין לך מקצוע בתורה יותר מהן, שהן כמעין נובע. אמר רבי שמואל בר נחמני מאי דכתיב אִם־נָבַלְתָּ בְּהִתְנַשֵּׂא וְאִם־זַמּוֹתָ יָד (שסתמת פיך מלשאול, לשון זמם טבעת של רצועה שתוחבים בחוטם בהמה שעסקיה רעים, ונותנים אותו בשפתיה לתופרם יחד ולסותמן) לֶפֶה (סופך שתתן יד לפה כשישאלוך ולא תדע להשיב) כל המנבל עצמו על דברי תורה (ששואל לרבו כל ספקותיו, ואע"פ שיש בהם שחבריו מלעיגים עליו) סופו להתנשא, ואם זמם יד לפה.

פתח רבי נחמיה בכבוד אכסניה ודרש מאי דכתיב וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי (בני יתרו) לְכוּ סוּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן־אֹסִפְךָ (לשון כליון) עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (שהאכילם, שנאמר ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם) והלא דברים קל וחומר ומה יתרו שלא קרב את משה אלא לכבוד עצמו כך המארח תלמיד חכם בתוך ביתו, ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה (**המהר"ל ביאר** שמצרים הם סמל החומריות, וישראל הם סמל הרוחניות, ואם המצרים זכו להתחבר מעט אל הרוחניות, אף על פי שארחום רק לטובתם, המארח תלמיד חכם בביתו ודאי יזכה להתחבר למעלת התלמיד חכם, שגם הוא נחשב כחלק רוחני כלפי שאר בני אדם שהם שקועים בחומריות).

פתח רבי יוסי בכבוד אכסניא ודרש לֹא־תְתַעֵב אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא לֹא־תְתַעֵב מִצְרִי כִּי־גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ, והלא דברים קל וחומר ומה מצריים שלא קרבו את ישראל אלא לצורך עצמן, שנאמר

וְאִם־יָדַעְתָּ יֵשׁ־בָּם אַנְשֵׁי־חַיִל וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי מִקְנָה עַל־אֲשֶׁר־לִי, כך המארח תלמיד חכם בתוך ביתו, ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה.

פתח רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש וַיְבָרֶךְ ה' אֶת־עֹבֵד אֶדֹם בַּעֲבוּר אֲרוֹן הָאֱלֹהִים, והלא דברים קל וחומר ומה ארון שלא אכל ושתה, אלא כבד ורבץ לפניו כך, המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה. מאי היא ברכה שברכו? אמר רב יהודה בר זבידא זו חמות (אשתו של עובד אדום) ושמונה כלותיה (שהיו לה משמונה בניה) שילדו ששה ששה בכרס אחד [דף סד ע"א] שנאמר פְּעֻלְּתֵי הַשְּׁמִינִי וכתיב כִּי בֵרֲכוֹ אֱלֹהִים כל אלה מבני עובד אדם הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וַאֲחֵיהֶם אִישׁ־חַיִל בַּכֹּחַ לַעֲבֹדָה שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם לְעֹבֵד אֶדֹם (בני עובד אדום קא חשיב בדברי הימים, וקא חשיב תמניא, והיא תשיעית, כל אחת ילדה ששה, הם חמשים וארבע, הוסיף עליהם שמונה בנים הראשונים, הרי ששים ושנים לעובד אדום).

אמר רבי אבין הלוי כל הדוחק את השעה (כגון אבשלום שבקש למלוך בחזקה) שעה דוחקתו, וכל הנדחה מפני השעה שעה נדחת מפניו, מדרבה ורב יוסף. דרב יוסף סיני (שהיה בקי בברייתות הרבה) ורבה עוקר הרים (שהיה מחודד יותר בפלפול) אצטריכא להו שעתא (להיות אחד מהם ראש ישיבה) שלחו להתם סיני ועוקר הרים איזה מהם קודם, שלחו להו סיני קודם, שהכל צריכין למרי חטיא (למי שקבץ שמועות **המאירי בהוריות כתב** שאין סיני עדיף אלא כשיודע לדמות דבר לדבר ולהוציא דבר מתוך דבר, אך כשמשנתו סדורה בפיו בלבד ואינו יודע לדמות ולהבין אינו בכלל סיני, וצריך להזהר מהוראתו). **אע"פ** כן לא קבל עליו רב יוסף, דאמרי ליה כלדאי [**הגר"א ביאר** שחוזי הכוכבים באו אל רב יוסף, שהרי אסור לשאול בהם כדאיתא (פסחים קיג:) וכשיטתו ביו"ד (קעט,ז) שהאיסור רק כשהולך אליהם לשאלם] מלכת תרתין שנין (אמר אם אמלוך תחלה אמות לסוף שנתים ונדחה מפני השעה ולא אבה למלוך, והשעה עמדה לו שלא הפסיד שנותיו בכך) מלך רבה עשרין ותרתין שנין, מלך רב יוסף תרתין שנין ופלגא. כל הנך שני דמלך רבה, (רב יוסף...) **אפילו אומנא לביתיה לא קרא** (**פירש רש"י** לא נהג כל אותן השנים שום צד שררה, וכשהיה צריך להקיז דם היה הולך לבית הרופא ולא היה שולח לבא אליו. **ביאר הגר"א** שמאחר שאמרו לו שבהיותו נשיא ויהיה לו כבוד ימות מהרה, חשש שמא אם ינהג כבוד, ינכה לו הקב"ה מחייו. **רש"י בהוריות (יד.)** הביא שרב יוסף היה עוסק כל הזמן בתורה לפני רבה, ולפיכך לא היה לו זמן אפילו בכדי להקיז דם. **הרא"ש הביא** פירוש רב האי גאון, שרבה היה חולק כבוד לרב יוסף, ולפיכך לא הוצרך רב יוסף אפילו להזמין מקיז דם לביתו, כי עשו את כל צרכיו בבית רבה. **ובשם הרמ"ה הביא** כי בזכות שהשפיל רב יוסף את עצמו, הגינה זכות ענוותנותו עליו ועל כל אנשי ביתו, ובכל שנות גדלותו של רבה לא הוצרך לקרא מקיז דם לביתו).

ואמר רבי אבין הלוי מאי דכתיב יַעַנְךָ ה' בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב, אלהי יעקב ולא אלהי אברהם ויצחק, מכאן לבעל הקורה שיכנס בעביה של קורה (אם בא לטלטלה ממקום למקום לתתה בבנין, כלומר יעקב שכל הבנים שלו וטרח בגידולם, יבקש עליהם רחמים **ביאר הגר"א** משל הוא ליעקב אבינו שלא נקראו "בני ישראל" על שם אחד משאר האבות, אלא על שמו).

ואמר רבי אבין הלוי כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה, שנאמר וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים. וכי לפני אלהים אכלו, והלא לפני משה אכלו, אלא לומר לך כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה.

ואמר רבי אבין הלוי הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום (**הסביר המהרש"א** שמשמעו שבהליכתו תהיה לו שלום, ולא במקום אשר חפצך לילך שם) אלא לך לשלום. שהרי יתרו שאמר לו למשה לך לשלום עלה והצליח, דוד שאמר לו לאבשלום לך בשלום הלך ונתלה.

ואמר רבי אבין הלוי הנפטר מן המת (כשהיו מוליכים ארונות ממקום למקום לקבורה היו מלוים אותו מעיר לעיר, והוזרים אלו ואחרים מלוים אותו משם והלאה, והחוזרים קרי נפטרים נוטלין רשות להפטר ממנו) אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום (**הסביר המהרש"א** לא יאמר לך

לשלום שיצלח חפצו במקומו כי אין שם בקבר חפץ ורצון אלא יאמר לך בשלום דהיינו שבדרך הליכתך לקבר יהיה לך שלום באין מעכב עד שיבא אל אבותיו בקבר) **שנאמר** וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם [**כתב נימוקי יוסף** מו"ק (יח:) וז"ל 'ויש בני אדם שמנחשין ומשימין דבר בלבם וכנגדן דברו חכמים, אבל למי שאינו מקפיד אין הדבר מזיק כלום' **הביאו דרכ"מ** יו"ד סימן תג].

אמר רבי לוי בר חייא היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה זוכה ומקבל פני שכינה, שנאמר יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל־חָיִל יֵרָאֶה אֶל־אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן. **אמר רב** תלמידי חכמים אין להם מנוחה [מישיבה לישיבה וממדרש למדרש **רש"י בשיר השירים** (ה,טז) **פירש** ש'הם הולכים ממדרשו של פלוני חכם לבית המדרש של פלוני חכם לבקש טעמי תורה'] לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון.

אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי ה' וְרַב שְׁלוֹם בָּנַיִךְ, אל תקרי בניך אלא בוניך (**הגר"א אמר** ש'בניך' הוא ראשי תיבות של ארבעת המסכתות המסתיימות במימרא זו, והן ברכות נזיר יבמות וכריתות). שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין־לָמוֹ מִכְשׁוֹל יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ לְמַעַן בֵּית־ה' אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ ה' ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן ה' יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם.

תם ונשלם, השבח לה' בורא עולם.

הוספות והערות

דף	הערה

הוספות והערות

דף	הערה